

Azərbaycan

FOLKLÖRU
ANTOLOGİYASI

XVIII

ŞƏKİ
FOLKLÖRU

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

Şxf-257194

AZƏRBAYCAN FOLKLORU ANTOLOGİYASI

XVIII kitab

ŞƏKİ FOLKLORU

III cild

BAKİ -2009

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

*AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur*

*Toplayanı, tərtib edəni,
söyləyicilər, toplayıcılar,
qaynaqlar haqqında
məlumatın, qeyd və
şərhlərin müəllifi:*

Hikmət ƏBDÜLHƏLİMOV

REDAKTORU:

*Hüseyn İSMAYİLOV
Filologiya elmləri doktoru,
professor*

*ÖN SÖZÜN MÜƏLLİFİ: Faiq ÇƏLƏBİ
sənətşünaslıq doktoru*

RƏYÇİLƏR:

*Tofiq HACIYEV
AMEA müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor
İsrafil ABBASLI
Filologiya elmləri doktoru,
professor*

NƏŞRİNƏ MƏSUL:

*Əziz ƏLƏKBƏRLİ
Filologiya elmləri namizədi*

Azərbaycan folkloru antologiyası, XVIII kitab, Şəki folkloru, III cild, Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009, -532 səh.

AMEA Folklor İnstitutunun "Azərbaycan folkloru antologiyası" silsiləsindən nəşr etdirdiyi "Şəki folkloru"nun hazırkı III cildi də elmi-nəzəri fikrin gedişinə təkan verəcək çox qiymətli materiallarla zəngindir.

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2009

© H.Əbdülhəlİmov, 2009

ÇOXCİLDLİ "AZƏRBAYCAN FOLKLORU ANTOLOGİYASI" NIN (AFA) NƏŞR OLUNMUŞ KİTABLARI

1. AFA, I. Naxçıvan folkloru, tərtib edənlər: Təhmasib Fərzəliyev, Məhərrəm Qasımlı, elmi redaktoru və “Ön söz”ün müəllifi İsrail Abbasov, rəyçilər: Vəli Əliyev, Bəhlul Abdulla, Bakı, “Sabah” nəşriyyatı, 1994.

2. AFA, II. İraq-Türkman folkloru, tərtibçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayev, doktor Əbdüllətif Bəndəroğlu, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Azad Nəbiyev, filologiya elmləri doktoru, professor İsrail Abbaslı, Bakı, “Ağrıdağ” nəşriyyatı, 1999.

3. AFA, III. Göyçə folkloru, toplayıb tərtib edəni, Hüseyn İsmayılov, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru, professor Qara Namazov, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2000.

4. AFA, IV. Şəki folkloru, tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hikmət Əbdülhəlimov, Oruc Əliyev, Ramazan Qafarov, Vaqif Aslan, elmi redaktoru və “Ön söz”ün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, sənətşünaslıq namizədi Faiq Çələbi, Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2000.

5. AFA, V. Qarabağ folkloru, toplayanlar: İsrail Abbaslı, Təhmasib Fərzəliyev, Nəcəf Nazim (Quliyev), tərtib edəni və “Ön söz”ün müəllifi filologiya elmləri doktoru, professor İsrail Abbaslı, redaktorları: filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, filologiya elmləri namizədi, dosent Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru Bəhlul Abdulla, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, “Bakı”, “Səda” nəşriyyatı, 2001.

6. AFA, VI. Şəki folkloru, tərtib edəni: Hikmət Əbdülhəlimov, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Yaşar Qarayev, “Ön söz”ün müəllifi sənətşünaslıq namizədi Faiq Çələbi, rəyçi filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2002.\

7. AFA, VII. Qaraqoyunlu folkloru, tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, Qurban Süleymanov, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Qara Namazov, rəyçilər, filologiya elmləri doktoru İsrail Abbaslı, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2002.

8. AFA, VIII. Ağbaba folkloru, toplayıb tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, Tacir Qurbanov, redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor İsrail Abbaslı, rəyçi filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərli, Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2003.

9. AFA, IX. Gəncəbasar folkloru, tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, Raziyə Quliyeva, redaktoru filologiya

elmləri doktoru, professor İsrafil Abbaslı, rəyçilər filologiya elmləri namizədi Sərxan Xavəri, Ağaverdi Xəlil, Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2004.

10. AFA, X. İrəvan folkloru, toplayıb tərtib edənlər: filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərli, redaktoru prof. İsrafil Abbasov, rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü Teymur Bünyadov, prof. Qara Namazov.

11. AFA, XI. Şirvan folkloru, toplayıb tərtib edənlər: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri doktoru Seyfəddin Qəniyev, redaktoru filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, Ağaverdi Xəlil.

12. AFA, XII. Zəngəzur folkloru, toplayıcılar: f.e.d. Vəli Nəbioğlu, f.e.n. Muxtar Kazımoğlu, f.e.n. Əfsələddin Əsgər, tərtib edənlər: Əfsələddin Əsgər, Muxtar Kazımoğlu, redaktoru: f.e.d. Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: f.e.n. Təhmasib Fərzəliyev, f.e.n. Oruc Əliyev.

13. AFA, XIII. Şəki-Zaqatala folkloru, tərtibçilər: filologiya elmləri doktoru, prof. İsrafil Abbaslı, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev, filologiya elmləri namizədi Mətanət Abdullayeva, elmi redaktoru: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Təhmasib Fərzəliyev, filologiya elmləri namizədi Ramil Əliyev.

14. AFA, XIV. Dərbənd folkloru, toplayıcılar: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri namizədi Samilə Xurdamiyeva, tərtibçilər: filologiya elmləri doktoru, Hüseyn İsmayılov, Tahir Orucov; elmi redaktoru: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Sərxan Xavəri, filologiya elmləri namizədi Ağaverdi Xəlil.

15. AFA, XV. Dərələyəz folkloru, toplayıb tərtib edənlər: filologiya elmləri doktoru, professor Həsən Mirzəyev, filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərli, elmi redaktoru: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya elmləri namizədi Oruc Əliyev.

16. AFA, XVI. Ağdaş folkloru, toplayıb tərtib edən: İlkin Rüstəmzadə, elmi redaktoru: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Əfzələddin Əsgər, filologiya elmləri namizədi Muxtar İmanov.

17. AFA, XVII. Muğan folkloru, toplayanı: Bilal Hüseynov; tərtib edəni və elmi redaktoru: filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya elmləri namizədi Seyfəddin Rzasoy və filologiya elmləri namizədi Ağaverdi Xəlil.

*Müdrük folklor sinədəftəri Həyat Hüseyn qızı
Qaffarovanın əziz xatirəsinə ithaf olunur*

TƏRTİBÇİDƏN

*Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdir,
Xan yorğanı, - kənd içrə məsəldir, - mitil olmaz.*

Ustad Şəhriyar

Milli dövlətçilik və milli özünütənqid (satira) milli ləyaqətin mühüm tərkib hissəsidir. Şəkidə milli dövlətçilik ənənəsi (Hacı Çələbi xanın Şəki xanlığının əsasını qoyandan üzü bu tərəfə) və yerli folklorlarda öz ifadəsini tapmış özünütənqid (satira və yumor vəsilə olmaqla) şəkililərin milli ləyaqətimizə bağlılığına, onu yaşatmalarına və əziz tutmalarına tutarlı bir sübutdur. Burada satira və yumorun xüsusən lətifə janrı vasitəsilə reallaşması daha səciyyəvidir.

Nəşr olunmuş Şəki folkloru topluları elmi və ədəbi ictimaiyyət tərəfindən artıq öz qiymətini almaqdadır. İndiki kitabın içindəkilərlə əlaqədar fikir söyləməyə ehtiyac duyuruq və bunun oxucularımız üçün də faydalı olacağına inanırıq.

Qabaqcadan bildirmək istəyirik ki, bu kitaba cəm edilmiş folklor materiallarının içərisinə əvvəlki Şəki folkloru Antologiyası cildlərindəki materialların düşməməsini nəzarətdə saxlamışıq. Eyni zamanda fərqli nümunələrin əhəmiyyətini nəzərə alaraq onları kitaba daxil etmişik, bu bərdə qeyd və şərhlərdə kifayət qədər açıqlama da verilir. AFA Şəki folkloru (I-II cildlər) əsasında hazırlanmış və II cilddə nəşr edilmiş Şəkinin Folklor Xəritəsinin indiki cildin materialları əsasında təkmilləşdirilmiş və tamamlanmış variantını verməyi də lazımlı hesab etdik. Xəritə folklor nümunələrinin toplandığı coğrafi yerləri göstərməklə yanaşı, həm də bu nümunələrin janrlar üzrə toplandığı yığcam ünvanlı folklor coğrafiyasını tanıdır, digər tərəfdən, hansı folklor janrının harada (şəhərin hansı hissəsində, qəsəbə və kənddə) daha səciyyəvi olduğuna aydınlıq gətirir.

(Əlbəttə, bu gün əlimizdəki materiallara görə) Gələcəkdə toplama işi irəlilədikcə, yeni folklor nümunələrinin ortaya çıxması ilə əlaqədar xəritədə yerdəyişmələrin, təkmilləşmə və tamamlamaların aparılması təbii və zəruri görünür.

Şəki folklorunun bəzəyi lətifələrdir. Xalqın məişətindən doğan, əsrlər boyu dildən-dilə keçən, satira və yumorla zəngin lətifələr şəkiliblərin gündəlik danışqlarının, ünsiyyətlərinin ayrılmaz hissəsidir. Təsədüfə deyildir ki, Azərbaycanın başqa şəhər və rayonlarında şəkilibləri görənlərin çöhrəsində təbəssüm yaranır, dərhal onlardan bir neçə Şəki lətifəsi danışmağı xahiş edirlər. Xalq müdrükləri lətifələr vasitəsilə paxıllığı, düşmənçiliyi, ədavət-nifaq toxumu səpənləri, şöhrətpərəstləri, var-dövlət hərislərini, özünü çoxbilmiş kimi qələmə verən diletantları, naşıları, nadanları, qanmazları, satira və yumor atəşinə tuturlar. Sadələvh kimi görünən şəkiliblə əslində müdrək, hazırcavab, ən dolaşlıq vəziyyətdən çıxış yolu tapmağı bacarandır. "... Şəki lətifələrinin Azərbaycan məhəlli lətifələri arasında xüsusi yeri vardır. Şəki lətifələri spesifik bədii keyfiyyətləri, dil xüsusiyyətləri, Azərbaycan folkloru kontekstində etiraf olunan qəhrəmanları ilə seçilir." **(E.Talıblı, Folklorşünashq məsələləri, IV, səh. 37, Bakı, 1999)**

Zarafətçil, hazırcavab, sadələvhlüklə müdrəkliyi birləşdirən, fərasətli və rəhmli Hacı dayı (Hacı Feyzi oğlu İlyas) Şəkinin Molla Nəsrəddini kimi məşhurlaşlıb. Şəkilibləri "Hacıdayılar" kimi tanıyanlar haqlıdırlar. Kənar rayon və şəhərlərdə şəkilibləri görəndə zarafatyana soruşurlar: "Ə, Hacı dayın gəlirdi?" Cavab verən şəkiliblədirsə deyir: "Gəlirdi də, geyirdi də". "Şəkiliblə xiyar bitirdi?", "Bitirdi də, yiyirdi də".

Hacı dayının adı dillər əzbəri olmuş, Şəkiliblədən çox-çox uzaqlara yayılmışdır. Bir dəfə Şəkiliblədə gimgədə bəməzə kişinin söhbətinə qulaq asdım. O, şirin Şəki ləhcəsində danışdı: - Nəvəm Özbəkistanda əsgərlik edir. Getdim onu görməyə. Qayıdan başı arvada yüngül bir padarka almaq istədim. Dükana girdim, barmağımla şüşənin altına qoyulmuş torlu lifçiyi göstərib didim: "Hacı uşaq papağınnan ikisini bük". Satıcı qız nə disə yaxşıdır? - "Hacıdayılardansan?" Bakıda tramvaya minmişdim. Pulumu verib didim: - "Hacı biletin

yaxşı yerindən bi dənəsini cır”. Konduktor şaqqanaq çəkərək soruşdu: - “Hacıdayıldansan?”. Moskvaya getmişdim. Bazarda göyerti satan malakan arvaddan soruşdum: - “Sizin tərəflərdə balva bitmir?” Qadın xəbər aldı: - “Hacıdayıldansan?” Ötən yay yolum Riqaya düşmüşdü. Şəkiddə olduğu kimi orada da dükanların vitrinlərinə baxa-baxa yolun ortası ilə gedirdim. Milisoner məni saxladı, başladı sorğu-suala: “Hacıdayıldansan?”

Maraqlıdır ki, müasir Şəki lətifələrinin əksəriyyəti də Hacı dayının adı ilə danışılır. Bu müdrik ağsaqqalı xalq indi də yaşadır, onun dəst-xəttini davam etdirir.

Şəhərdə yayılmış lətifələrin bir hissəsi də Mirzə Abdulcabbarın (Mirzə Abdulcabbar Əliyev-Alaqanski) və Maşaq İsfəndiyarın adı ilə bağlıdır. Şəkinin kəndlərinin də öz lətifə qəhrəmanları var. Şirin əminin (Dəhnələr), Yeşil dayının (Baş Göynük kəndi) Dekan Tofiqin, Baba oğlu Əhmədin (Baş Layisqi kəndi), “Qolya” Bəhrəmin, Məryəm oğlu Hasanın (Qaraqoyunlu kəndləri) və b. lətifələri dillər əzbəridir. “Şəki Lətifələri artıq ümumazərbaycan folklorunun təqdim edilən faktıdır və azərbaycanlı üçün Zəyzid, Dəhnə yox, Şəki var, bir də onun əsas lətifə qəhrəmanı Hacı dayı. Beləcə, lətifələrin şifahi həyatında zəyzidli, göynüklü, İsfəndiyar, Xoruzoğlu və başqaları ya dönüb Hacı dayı olur, ya da folklor yaddaşında “bir şəkili” kimi yaşayır. (f.e.n. E.Talıblı. “Şəki lətifələrinin qaynaqları və təşəkkülü haqqında” Folklorşünaslıq məsələləri, IV, s. 39, Bakı, 1999)

Prof. Əziz Əfəndizadə, sənətşünaslıq doktoru Faiq Çələbi, əməkdar mədəniyyət işçisi Əli Davudoğlu, Nurəddin Həbibillahzadə (Hacı Həbibillahların Nuru), Hümət Əbdürrəhmanov, Nazim Bilalov, Nemət Əliyev, Akif Salamov (Salamoğlu), Ələsgər Əsgərov (Bank Ələsgər), Nemət Hacıyev, Qüdrət Muradov, Nizami Nəbiyev, Ələddin Abdullayev, Fərman Abdullayev, Abdurahman (Oqtay) və Faiq Əmirov qardaşları, Nurəddin Səmədov, Hikmət Abdurahmanov, Yetim oğlu Nurəddin Tfu Tahir, Əliheydər Şamilov, Akif Salam, İmaməli Mustafayev, Qeysər Xəlilov,

İsmət İsmayılov, Telman Atakişiyev, Elman Əzizov və b. mahir lətifə biliciləri və lətifə danışanlar kimi tanınırlar.

Şəki folkloruna, xüsusən də Şəki lətifələrinə, yerli dialektin şivə xüsusiyyətlərinə indiyədək oxşarı olmayan dəyərli qiyməti AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Y. Qarayev verdi. “Çiçək, ipək, bülbül cəhcəhəsi kimi lətifə qəhqəhəsi də Şəkinin şöhrəti və sərvətidir. Şəki, şəkili və lətifə həmişə eyni stixiyanın tərkibini təşkil eləyir. Hətta o qədər ki, şəkili lətifəyə sənət kimi yox, həyatın canlı indisi, stixiyası, özü kimi baxır.” **(bax. AFA IV, Şəki Folkloru I. s. s. 3-45 “Prototip-şəkildir, yaxud nəfəsdə zümzümə, tələffüzdə rəqs-Şəki şivəsi...”)**

İndiki kitabda cəm edilmiş lətifələr də daxil olmaqla AFA Şəki cildlərində 550 Şəki lətifəsi verilmişdir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

– Lətifələrin toplandığı coğrafi məkana (lətifə coğrafiyası) görə. (Şəki şəhəri, onun Qışlaq, Dodu, Kiş hissələri, Qaraqoyunlu kəndləri, Kiçik Dəhnə, Böyük Dəhnə, Zəyzit, Baş Göynük, Aşağı Göynük, Baş Layisqi, Biləcik, Qaraqoyunlu və b. kəndlər.

– Qəhrəmanların adı ilə bağlı lətifələr - Hacı dayı (Hacı Feyzi oğlu İlyas), Mirzə Abdullcabbar, Lütfuli Abdullayev, Maşaq İsfəndiyar, Qəbirqazan Gülü, Xoruz oğlu, Fərrux, Qabardin oğlu, Eşələn Nuru, Yeşil dayı, Dekan Tofiq, Baba oğlu Əhməd, Şirin əmi, “Qolya” Bəhram, Məryəm oğlu Hasan və b.

– “Bir şəkili”, “şəkili”, “birisi”, qışlaqlı, dəhnəli, göynüklü, layisqili, biləcikli, dodulu, qaraqoyunlu və s. adı ilə verilən lətifələr.

Şübhəsiz ki, bu qruplaşma təxmini və şərtidir, lakin hər halda Şəki lətifələrinin əsas istiqaməti barədə təsəvvür yaratmağa kömək edir. (Lətifələrin məzmununa görə qruplaşdırılması başqa söhbətin mövzusudur)

Atalar sözü və məsəllər Şəki folklorunda özünəməxsus yer tutur. Hazırki kitab əvvəlki Şəki Folkloru topluları və antologiyalarına daxil edilməmiş 240 atalar sözü və məsəllər cəm edilmişdir. Şəkililər danışq prosesində insanların dilindən düşməyən, fikrin məntiqi dərinliyinə dəstək, sübut kimi istifadə olunan müdrik atalar

sözü və məsəllərdən gen-bol istifadə edirlər. Buna bir tərəfdən folklorun bu qiymətli incilərinin bolluğu, digər tərəfdən isə bu xəzinədən yerində və vaxtında (“Söz sözü gətirər”) istifadə etmək bacarığı imkan verir. Türk Folklorunun, o cümlədən atalar sözü və məsəllərin Şəki variantları da diqqəti cəlb edir. “Adam adama lazım olur”, “Adama adamlıq lazımdır” (**Atalar sözü s. 29 Tərtib edəni: Məmməd vəli Qəmərli**), “Adamın adamı ola, o da adam ola” (**AFA, VI, Şəki Folkloru, II, s. 51**) Mənası kimisə boş vədlərlə aldadaaraq, get-gələ salmaq olan aşağıdakı atalar sözünün də Şəki variantı maraqlı doğurur: “Ölmə eşəciğüm, yonca bitə yeyəsən” (**Oğuznamə (28)**) “Ölmə eşşəyim ölmə, yaz gələr yonca bitər” (**Atalar sözü**). **Tərtib edəni: Məmməd vəli Qəmərli s. 22**) “Eşşəgum ölmə, yonca bitüncə” (Abbasqulu Maraği. “Əmsali Türkanə” Bakı, Yazıçı-1992, s. 12) “Ölmə eşşəyim, yaz açılar yonca bitər, yonca bitənə eşşək itər” (**AFA VI, Şəki Folkloru II, s. 68**)

Belə variantlaşma nümunələrindən çox göstərmək olar. Göründüyü kimi folklorun digər janrlarında olduğu kimi bu janrda da yerli özünəməxsusluq diqqəti cəlb edir. “Donquzun koonu (meyli) sazeydi, it də qoodi (qovdu) saldı saza”. Şəki dialektində “saz” qamışlıq, fızılıq mənasında işlədilir. Yerli dialektdə bu gün də yaşayan “saz” sözü bu atalar sözündə özünə əvəzsiz yer tutmuşdur. Atalar sözünün məsəllərə və əksinə çevrilmə prosesi və bunun folklorun digər nümunələrində də baş verdiyinə dair çoxlu nümunələr var. Həmçinin aşağıda bir folklor janrındakı nümunənin digər nümunəni açdığını görürük: “Doğa doqqaza qədər” Bu atalar sözünün mənası bəllidir. Yəni, doğa yeyən doqqaza çatana qədər (çox az vaxtda) acar. Yerli folklorlarda bir deyimə diqqət yetirək:

*Doğanı yi,
Doqqanı bağla,
Daqqanı qoy,
Doqqaza çıx,
Saa söz diyicəm.*

Şübhəsiz, burada bir xalq deyimi digərini açır, onun mənasına aydınlıq gətirir. “Saa söz diyicəm” - yəni, sən doğa yeyib

doqqaza çıxana qədər artıq acmısan. İndiki nəşr də daxil olmaqla Şəki Folkloru Antologiyalarında verilmiş 900-dən artıq atalar sözü və məsəllər gələcək elmi təhlilini və qiymətini gözləyir.

İndiyədək 70 yanılımac Şəki folkloru antologiya və toplularında işıq üzü görmüşdür. Bu nəşrdə daha 19 yanılımacı oxuculara təqdim etmişik.

Folklorumuzun epik janrlarından olan **əfsanə və rəvayətlərin** Şəki folklorunda da öz yeri, çəkisi vardır. Hazırki nəşr də daxil olmaqla Şəki folkloru bu janrla hələlik 144 əfsanə və rəvayətlə (buraya əfsanələrlə yanaşı tarixi, dini, toponim rəvayətlər, aşıq rəvayətləri, pəhləvan rəvayətləri, təbabətlə bağlı rəvayətlər daxildir.) təmsil olunur. Bu fəni, “gəlimli gedimli dünya, son ucu ölümlü dünya”nı (Dədə-Qorqud kəlamı) zərgər dəqiqliyi ilə müşahidə, götür-qoy edən müdrək şəkili öz ənənəsinə burada da sadıq qalır, əlahəzrət satira və yumorun bütün imkanlarından məhərətlə istifadə edərək öz “ağır çəkili” sözünü deyir. Oğurluğa alışan oğlunu bu çirkin yoldan vaxtında çəkəndirməyən anasının dilini məhkəmədə dişləyib qoparan oğul (“Qisas”), Allahın dəvələri iynənin gözündən keçirməsinə qadir olduğuna inanən əhli kefin cənnətə, buna şübhə və istehza ilə yanaşan 40 il namaz qılan mollanın isə cəhənnəmə göndərilməsinə dair əfsanələr (“Allah dəvələri iynənin gözündən keçirir”) nə qədər ibrətamizdir. Hikmətli kəlalarda deyilir ki, düşməndən qorxma, çünki, onun düşmən olduğunu bilirsən, dostdan da qorxma, bəd ayaqda o dönük çıxacaq, sənə xəyanət edəcəkdir. Qanmaz və nandandan qorx. O, düşməndən də, satqın dostdan da qorxuludur. “Eşşək yük daşımaqdan bezib Allaha şikayət edir:

– Ya Rəbbim, məni niyə eşşək yaratmısan? Yazığam, məni eşşəklikdən çıxart. Allah deyir:

– Get, eşşəkliyə şükür elə, yoxsa səni eşşəklikdən çıxardıf, qanmaz eliyərəm. (“Eşşəkliyə şükür elə!”)

Bu, qanmaz və nadana atılan və hədəfə sərrast dəyən zər-bənin klassik nümunəsi, əfsanə və rəvayətdə yaşayan yumor və satiranın bənzəri olmayan gücüdür.

İndiyədək M.Cuma ilə bağlı 13 aşıq rəvayəti nəşr edilmişdir. Böyük aşığın adı ilə bağlı topladığımız “Molla Cumanın Aşıq Ələsgərlə deyişməsi”, “Molla Cumanın Aşıq Donu ilə deyişməsi”, “Haram ət”, “Molla Cumanın Molla Surxaydan gileyi”, “Molla Cumanın Qıpçaq səfəri”, “Molla Cumanın qərib aşıqla görüşü”nə dair rəvayətləri və Aşıq Siracla bağlı “Ustad və şeyird” rəvayətini də kitaba daxil etmişik.

Böyük Şeyx Şamilin naibi Hacı Muradın qəhrəmanlıqla dolu qeyri-adi həyatı L.N.Tolstoyun “Hacı Murad” adlı əsərində öz bədii təsvirini tapmışdır. Hacı Muradın müasirləri olmuş və onun Nuxadakı son günləri ilə bağlı xatirələrini danışmış, o vaxtlar (1852-ci il) Nuxa milisinin rəisi vəzifəsində işləmiş İlisu bəyi Hacıağanın xatirələri birinci rəvayət, həmin illərdə Nuxa qəzasının rəisinin arvadının xatirələrini isə ikinci rəvayət kimi təqdim edirik.

Tarixi sənədlər üzərində araşdırmalar apararaq XVIII-XIX əsrlərin böyük şəxsiyyətləri olan Şəki xanı Hacı Çələbi xanla Şeyx Şamilin və onun naibi İlisu sultanı Daniyal bəylə qohumluq əlaqələrini müəyyənləşdirib, bu tarixi rəvayəti də kitaba daxil etdik.

Şəki xanı İsmayıl xanın (İsmayıl xan Xoyski) öz arvadını qətlə yetirməsi və Molla Cumanın ölümü ilə bağlı bir tarixi rəvayəti də kitaba daxil etdik. Aşığın ölümü ilə bağlı tarixi rəvayətdə onun arvadı Reyhan xanımın XI Qızıl ordunun əsgərləri tərəfindən qətlə yetirildiyinə Şəki rayonunun Aşağı Göynük kənd sakini Şərif Umarov şahidlik edir (87 yaşlı, 1987-ci il). “Qan yerdə qalmır” atalar sözü - inancın nə qədər dərin həyatı kökləri varmış. Əlləri minlərlə insanın qanına bulaşmış XI Qızıl ordunun zabit və əsgərləri Rusiyaya qayıdarkən Dağıstanın müftisi Nəcməddin bəyin silahlı dəstələri tərəfindən son nəfərədək qüllələndilər.

“Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi”nə dair əldə etdiyimiz tarixi rəvayəti və vaxtilə Əmir Teymurun (Oryat Teymurun) qoşunları ilə Şəkiyə gələrək burada qalıb bir kəndi binə edərək Oryat adı verib məskunlaşmış moğollar (muğallar) haqqında tarixi rəvayəti də oxuculara təqdim edirik.

Nağıllar Şəki folklorunda özünə möhkəm yer tutan epik janrdır. Xeyli hissəsi təmiz yerli şivədə qələmə alınmış nağıllarda yerli özünəməxsusluq aydın görünür. “İki qardaş”, “Molla və Dovşan”, “Üç sual”, “Xan ilə oğlu”, “Haqqı-say”, “Halal ömür”, “Qonşu”, “Əsli ho, nəslə ho”, “Bəla”, “Haqq var, divan yoxdur”, “Xeyirxahlıq” və b. nağıllar dediklərimizə misal ola bilər. İndiyədək Şəki folkloru antologiyalarında 42 nağıl verilmişdir. Hazırkı antologiyada 11 nağıl oxuculara çatdırılır. Klassik nağılların yerli variantları da Şəki folklorunda özünə “daimi qeydiyyat” alıb. Şəkiddə böyük potensialı olan folklorumuzun digər janr və nümunələri kimi nağıl janrının da toplanması, tədqiqi və nəşri istiqamətində işimiz ardıcıl davam etdirilməlidir.

Məzəli ixtilətlər və əhvalatlar demək olar ki, bütün Şəki folkloru kitablarında artıq özünə yer tutub. Süjet xətti satira və yumora söykənən ağız ədəbiyyatının bu nümunələri oxucuların böyük marağına səbəb oldu və bunu nəzərə alaraq bu istiqamətdə toplama işini davam etdirərək indiki antologiyaya da xeyli yeni nümunələr daxil etdik. Qeyd edək ki, məzəli ixtilətlər və əhvalatlar Şəki şəhərinin ayrı-ayrı hissələrinin (Qışlaq, Dodu, Kiş) və kəndlərinin (Qaraqoyunlu kəndləri, Göynük, İnçə, Biləcik, Dəhnə, Laysiqi və b. kəndlər) əhalisinin mənəvi-əxlaqi durumunu, adət-ənənələrini, dialekt və şivə xüsusiyyətlərini, folklor potensialını, satira və yumordan istifadə bacarığını çox aydın göstərir. Məzəli ixtilətlərin və əhvalatların da öz qəhrəmanları var, onları xalq yaxşı tanıyır, xatırlayır, yaddaşda yaşadır. Lətifə qəhrəmanları kimi onların da adı çəkiləndə üzlərdə təbəssüm yaranır, xoş xatirələr danışılır. Boyu 1,5 m olan inçəli Abdülçəlil, Şafralı, şəkili Mürid, Məmə, Seydimalı, Qırdı Hacı, İlyas, Sitarə, Süddülərin Rəcəb dayı, Ceyran oğlu, Abdulla kişi, Əsəd, Danqı Bəkir, Qışlaqlı Fərrux, Biləcikli Mustafa, Dodulu Uçu-buçu İspəndiyar, Qacaybala Məmmədəli, Məzhəkəçi Nuru, Yetim oğlu Nurəddin və b. belə tiplərdir. Qaraqoyunlu ixtilətləri və əhvalatlarını burada ayrıca qeyd etməyə ehtiyac vardır. Şəki rayonunun 9 kəndində məskunlaşmış qaraqoyunlular (**Ətraflı bax: AFA.VI. Şəki Folkloru II**,

Qeyd və şərhlərə əlavə, s. 556) öz qədim adət-ənənələrini, mədəniyyətlərini, folklorunu, incəsənətini, qədim əl işlərini, maldarlıqla bağlı çoxəsrlik təcrübələrini və s. qoruyub saxlamış və bu gün də yaşadırlar. Məhz bu özünəməxsusluğu nəzərə alaraq bundan əvvəlki və indiki antologiyada Şəki Qaraqoyunlularının folklorunu “Qaraqoyunlu lətifələri”, “Qaraqoyunlu ixtilətləri”, “Qaraqoyunlu əhvalatları” başlığı ilə, onların dialekt və şivələri nəzərə alınmaqla vermişik. Məryəm oğlu Hacıbala, Leyli qarı, Tanrıverdi qızı, Xaxol Alışan, Məryəm oğlu Hasan, “İrəviyə uşağı”, Cavad kişi, “Qolya” Bəhram, Dərəcənnətli Əlipaşa kişi, Kürd oğlu Qoca, Əlif kişi və... “bir qaraqoyunlunun” adından nəql edilən lətifə, ixtilət və əhvalatlar qaraqoyunlu folklor koloritinin əsl güzgüsüdür.

Dahi Aristotel yazırdı ki, zarafat ciddi işləri görmək üçün vacibdir. Peyğəmbərlər də zarafatı sevərdi. Aişənin evində bir qarı var idi. Bir gün peyğəmbərdən soruşdu: “Ey Allahın elçisi, mənim üzüm behiştə gedənlərin ki kimidir, ya cəhənnəmə, yəni “Mən behiştliyəm, ya cəhənnəmlik?” Deyirlər ki, Allahın elçisi zarafat edərdi, lakin həm də doğrusunu deyərdi. Peyğəmbər zarafatyana qarıya demişdir: “O dünyada heç bir qoca qadın behişt olmayacaqdır”. Qarının kefi pozulur, ağlamağa başlayır. Peyğəmbər güləcək deyir: Ağlama, mənim sözümdə xilaf ola bilməz, doğru dedim ki, heç bir qoca behiştə olmayacaqdır, çünki qiyamət günü hamı qəbirdən cavan qalxacaqdır”. Qarının könlü açılır. (**“Qabusnamə”, Azərnəşr, 1989, səh. 75**)

Yumorla dolu zəngin folklor mühiti yaşayan Şəkini zarafatsız təsəvvür etmək Ay və Günəşin mövcudluğuna şübhə etmək kimi bir şeydir. Lətifələr kimi zarafat da şəkiliblərin qanına, canına, iliyinə, sümüyünə hopmuşdur. Onlar sanki zarafatla birgə doğulur, canüstündə, ölüm ayağında olanda belə “özlərini sındırmır”, zarafatlarından qalmırlar. (Gülüşün, zarafatın gücü, köməyi ilə ölümə xof gəlmək fəndi). “Hacı dayı can üstündə olarkən qonşunun xoruzu aramsız banlayır, bunu görəndə zarafatçı bəmərə arvadına deyir ki, get qonşuya denən xoruzun səsinə kəssin, o maa acı verir.” (AFA, VI. Şəki Folkloru II-s. 191)

“Dünyasını dəyişmiş bir şəkili cəhənnəmin qapısında dayanaraq öz növbəsini gözləyirdi. Bu arada oranın işçilərindən biri onun yumşaq yerinə bir təpik ilişdirirdi. Zarafatlarından qalmayan şəkili qayıdır ki, ə, həbilə eliyirsooz da, heş kim cəhənnəmə getmax istəmir”.

Şəkiddə tanınmış ziyalı, böyük və nüfuzlu bir nəslə təmsil edən İbrahim Həsənov zarafatdan söz düşmüş bir məclisdə vaxtilə keçmiş ağsaqqalların birindən zarafatın “zər rəftar” sözündən yaranmış olduğunu söyləyirdi. Şəkililər “zər rəftar”ın mahir ustasıdır, desək, yerinə düşər.

Şəki həm də “zər rəftar” ustaları, zarafatın incəliklərini mənimləmiş və məharətlə tətbiq etməkdə ad çıxarmış adamları ilə məşhurdur. Hacı Feyzi oğlu İlyas (Hacı Dayı), Mirzə Abdolcabbar, Maşaq İsfəndiyar Yazıçı - dramaturq Sabit Rəhman, xalq artisti Lütəli Abdullayev, İncəli Abdolcəlil, Hacıhəbibillahların Nuru, Yetim oğlu Nurəddin, Tapdıq, Oqtay (Adurahman) Əmirov, “Uzel-svyaz” Yusif, Zəngərəboğlu Hacıbala, Molla oğlu Mənof, Qaraqoyunlu Məryəm oğlu Hasan və b. ad-san çıxarmış zarafat ustaları kimi tanınırlar. Zarafat ustaları “obyekti” seçəndə, onun əhvalını “dişinə vuranda”, zarafatın vaxtını, düşər-düşməzliyini müəyyən edəndə, yerinə düşən atmacanı seçəndə də yanılmırlar. Burada zarafatın qarşılıqlı aparılması qaydası da gözlənilir. Yəni, zarafatı zarafat götürənlə edərlər. Həm də zarafat götürməyən zarafat etməməlidir.

İnsanlar, adətən birbaşa deyə bilmədikləri (yaxud demək istəmədikləri) fikri, sözü dolayısı ilə, yumorun gücü ilə zarafat vasitəsilə çatdırırlar. Şəkililər deyirlər: - andıra qalsın o zarafatı ki, doxsan faizi gerçəyih döyül! və yaxud, “zarafatın yarısı gerçək döyülsə bi qəpəyə dəyməz” və s.

Şəkililərin yumora, zarafata bağlılığı o həddə çatıb ki, hətta haqq dünyasına köçəndən sonra da insanlara təbəssüm bəxş etməyi sağ ikən götür-qoy edirlər. Məşhur bəmzə Mirzə Abdolcabbar dostluq etdiyi qonşusu, dülgər Ələsgəri yanına çağıraraq deyir: - Mən öləndə qəbrimin üstünə başdaşı qoydur və bu sözləri yazdır:

– Yerim rahatdır, məndən narahat olmayın.

Ələsgər xalq ağsaqqalının sonuncu arzusunu yerinə yetirir. Sanki müdrik ağsaqqal “yerim rahatdır...” sözü ilə ölümdən qorxmamağa, əsl rahatlığın, haqq-ədalətin haqq dünyasında olduğuna insanları inandırır, ürək-dirək verir.

Şəkiddə çöl qəbirsanlığı adlanan yerdə üstündə aşağıdakı sözlər yazılmış qəbir daşına rast gəldim:

“On altı arvad aldın, axırda arvadsız qaldın”. Yazının altında mərhumun qızının adı yazılmışdı. İlk anda gülüş və təəccüb doğuran bu ifadə on altı arvad alaraq axırda tənha, arvaddan yetim qalmış ataya qızının dil deməsi, onun həyatına acıması, ağı söyləməsi idi.

Usta Niyazi nəql edir ki, şəhərin Qışlaq hissəsinin Dağdibi qəbirsanlığında nöyüt satan Abid kişi ilə dəfn mərasimində yanaşı dayanmışdım. Onun diqqətini əsgə əlifbası ilə yazılmış qəbirüstü kitabə cəlb etdi. Abid kişi kitabəni oxuduqdan sonra yazılanları açıqladı: “Qırxı bir şaaya yumurta aldım, gənə də arvadı boşamadım”.

Bu topluda L.Abdullayevin, Yetim oğlu Nurəddinin, Tapdığın, Hacı Həbibillahların Nurunun, şair Əliağa Kürçaylının Şəkiddəki zarafatları və b. zarafatlar oxuculara çatdırılır.

Güman edirəm ki, ilk dəfə bu kitaba daxil edilən zarafatlara oxucular münasibətlərini bildirəcək və bu janr gələcək folklor təsnifatlarında özünə layiqli yer tutacaqdır.

Burada bir məsələyə də toxunmağı önəmli sayıram. **Ağz ədəbiyyatından qidalanan məzhəkə janrı keçən əsrin 20-30-cu illərində Şəkiddə də çox yayılmışdır, böyük rəğbətlə qarşılanırdı.** (Bunu günümüzdə gəlib çatmış o vaxtkı tamaşaların afişaları da təsdiq edir) Konsert və tamaşaları məşhur məzhəkəçilərin çıxışı daha da baxımlı və maraqlı edirdi. Xala oğlu, Abdulcabbar, Ağa, Əhməd ağa (Dümbəkçalan Əhməd ağa Qafarov nəzərdə tutulur) və b. şəkililərin yaddaşında dərin iz buraxmış məzhəkə ustaları idilər. Bu janrın yenidən həyata qaytarılması, ona necə deyərlər, ikinci nəfəs verilməsi folklorumuzun öyrənilməsi və təbliği baxımından da faydalı olardı.

Ümumtürk folklor coğrafiyasında olduğu kimi, Şəki folklorunda da bayatılara önəmli yer verilir. Xalqın (ayrı-ayrı insan-

ların) dünənki itirilmiş səadəti, xoşbəxtliyi, Vətən, doğma yurd-yuva həsrəti, insanın yer üzündəki ikinci Allahı sayılan ata-anaya münasibəti, çağdaş günlərin qayğısı, sevgi-məhəbbət duyğuları, sabaha görə narahatlıq, arzu və istəklər bayatılar vasitəsilə çatdırılır. Bir dəfə Şəkiddə xeyli müddət görmədiyim, Sarıtorpaq məhəlləsində köhnə qonşum, müharibədə həlak olmuş atamla dostluq etmiş, vaxtilə uşaq xəstəxanasının baş həkimi işləmiş, sonralar haqsızlığa məruz qalaraq vəzifəsindən çıxarılmış, özündən yaşda xeyli cavan ömür-gün yoldaşını itirərək arvadın yetim qalmış Ələsgər həkimi gördüm. (Burada vaxtilə bir şəkildən eşitdiyim atalar sözü yadıma düşdü: “Arvadın yetim qalmaq anadan yetim qalmaqdan bətdir”). Yorğun, miskin, əhədi kəsilmiş görünürdü (həyat onu yormuşdu), bədbinləşmişdi. Mən onun vəziyyətini açıq-aşkar anladım, lakin etika xatirinə “doktor, necəsiniz?” - deyərək müraciət etdim. O, yorğun, yazıq, sanki rəhm diləyən gözlərilə məni ağır-ağır süzərək dilləndi: - necə olacam, ay Hikmət müəllim,

*Getdi bülbül, getdi gül,
İstər ağla, istər gül.*

Bu iki bayatı misrası ilə o düşdüyü ağır vəziyyətini izah etdi və artıq bir kəlmə də danışmadı. Az sonra onun dünyasını dəyişdiyini eşitdim... Bayatların bir qismi göründüyü kimi dərd-sər, qəzəvi-qədər, Fələyin gərdisindən giley-güzar, asılənmədir. Bu səpgidən olan bayatılar yas mərasimlərimdə də oxunur.

*Mənim anam, öz anam,
Ürəyi dolu söz anam.
Yad ağlar, yalan ağlar,
Qoy ağlasın öz anam.*

*Xoruz ban verəndə gəl,
Yaram qan verəndə gəl.
Sağlığında gəlmədin,
Barı can verəndə gəl.*

*Körpüyəm Kür üstündən,
Min atı sür üstümdən.*

*Ölmüşəm yerdən götür,
Ağlama, dur üstümdən.*

Nikbin, yumorlu bayatı nümunələri də diqqəti cəlb edir:

*Əzizinəm bir də gəl,
Bir də eşit, bir də gəl.
Gündüz macal tapmasan,
Gecə saat birdə gəl.*

* * *

*Şöfdəliyəm kalam mən,
Dilim yoxdu lalam mən.
Orda bir yar sevmişəm,
Pulum yoxdu alam mən.*

Şəki folklorunda məşhur bayatların maraqlı, yerli şivədə özünəməxsus şəkildə deyiliş variantlarına da rast gəlmək olur:

*O tayda çıxax yəniy,
Baxdıxcə irax yəniy.
O şərvət çox şirindi,
İşdıxcə ürex yəniy.*

* * *

*Baxçədən bar yaxşidi,
Həyvədən nar yaxşidi.
Sağ olsun qoom-qardaş,
Hamıdan yar yaxşidi.*

* * *

*Dəryada balıx yan gidər,
Aşmə yaramı qan gidər.
Həkim gələr nə elər,
Əcəl gələr can gidər.*

(Baş Göynük kəndi)

*Araz axmazmış,
Araz Kürə baxmazmış.
O gidən zalımın balası,
Heş dala baxmazmış.*

* * *

*Göydə ulduz cıdadı,
Canım saa fidadı.
Nə durmusan mətlufsuz,
Mətluf verən xudadı.*

*Müxeyh əhdim ləyəndə,
Müxeyh boynun əyəndə.
Bir cüt qurban diyərəm,
Əlin əlimə dəyəndə.*

(Qışlaq - şəhərin Qışlaq hissəsi)

* * *

*Əzzim belə bağla,
Aş kəməri belə bağla.
Bilbil itməz, gül bitməz,
Vərənə qalsın belə bağlar.*

*Əzzim yaxannan,
Ya soltannan, ya xannan.
Bir dəstə gül olaydım,
Asılaydım yaxannan.*

(Vərəzət kəndi)

Dilimizdən düşüb itib-batmaq təhlükəsində olan unudulmuş bəzi qiymətli sözlərin yerli bayatılarda yaşaması da diqqəti cəlb edir.

*Göydə uçan quşa bax,
Əyaxları müşəbağ.
Hamıya yaz gələndə,
Maa gələn qışa bax.*

İlk dəfə Şəkili folklor bilicisi Həyat Hüseyn qızı Qaffarovanın dilindən yazıya aldığımız bu bayatıda verilən “müşəbağ” sözü yerli dialektdə əl ilə toxunan yun corabların yırtılan hissəsinin mini (kiçik) toxunması deməkdir. Deməli, bayatıda təsvir olunan ayaqları bir-birinə “müşəbağ” olunmuş quşun ağır vəziy-

yətinə yangı ifadə edilir, bayatı deyən həmin quşla düşdüyü vəziyyətini müqayisə edir. Sakit, aydın, ayılı gecə mənasını verən “Gəyən” sözü yerli bayatıda necə də yerində işlədilmişdir:

*O gecə, Gəyən gecə,
Dost boynun əyən gecə,
Cəsətdə can titrəyir
Əl-ələ dəyən gecə.*

Yerli bayatılarda belə nümunələr çoxdur.

Kəsik bayatılar, xoyratların da ayrıca verilməsini məqsədəuyğun hesab etdik (folklorumuzda bəzi xoyratlara “əzizim”, “əziziməm”, “eləmi”, “mən aşığam”, “mən aşıq” və s. sözləri əlavə edilərək bayatı kimi verilir). Araşdırmalar göstərir ki, Kərkük folkloru üçün səciyyəvi olan bu janrın, xoyratın Azərbaycanda, o cümlədən Şəkiddə də dəyərli nümunələri vardır və bu məsələdə filologiya elmləri doktoru, professor, folklorumuzun görkəmli araşdırıcısı Q.Paşayevin etibarlı mənbələrə söykənən fikri ilə tamamilə razıyıq (bax: Bir daha xoyratlar, ədəbiyyatımız və folklorşünaslıq elmimiz haqqında. Ədəbiyyat qəzeti, 23 May 2008-ci il, № 19 (3614)).

*Ay Mədəd,
Ülkər Mədəd, ay Mədəd.
Baş verib dan ulduzu,
Ayrlıqdı, ay Mədəd
* * **

*Aydın olsun,
Gün doğsun, aydın olsun.
Bu gün oğul toyundur,
Gözünüzdə aydın olsun.
* * **

*Araz axmazmış,
Araz Kürə baxmazmış.
O gidən zalımın balası,
Heç dala baxmazmış.*

Hazırki kitaba daxil etdiyimiz onlarla belə xoyrat - kəsik bayatı nümunələri folklorumuzun bu janrının tarixən mövcudluğuna işıq tutur, gələcəkdə onun ayrıca araşdırılması və təbliği lüzumunu ortaya qoyur.

Ağız ədəbiyyatının bayatı və xoyrat janrı ilə bir sırada ağı (dildemə) janrı da Şəkiddə geniş yayılmışdır. Bu janrın məşhur biliciləri və ifaçıları sayılan hafizlər (dildeyənlər) yas mərasimlərini idarə edir, dərdin yüngülləşməsinə, ağır emosional gərginliyin azalmasına xidmət edirlər. Dahi bəstəkarımız F.Əmirovun yazdığı kimi "...Ağılar ilk fizioloji gərginliyi bədii vasitələrin ifadəsinə çevirir, nəticədə ürəyə çökən böyük dərdin xeyli yüngülləşməsinə səbəb olur... ağılar insanın halını, hisslərini ifadə edən çox orijinal ilkin vasitələrdir. Biz onlardan məhrum olanda canımızda yüksək gərginlik duyuruq" (bax: F.Əmirov "Azərbaycan xalq mahnıları". Ədəbiyyat qəzeti, 01 Avqust 2008-ci il, № 29 (3624)). Güman edirik ki, indiki nəşrə daxil etdiyimiz ağılar da qaçılmaz dərddə mübtəla olmuş insanlara bir kömək, təsəlli, məlhəm olacaq.

Əvvəlki folklor toplularında olduğu kimi indiki kitabda da Şəkiddə aşıq yaradıcılığına, yerli aşıq məktəbinə xeyli yer verilir. Şəki aşıq məktəbini bölgənin aşıq mühitindən təcrid olunmuş halda təsəvvür etmək düzgün olmaz. Molla Cuma Şəki-Zaqatala bölgəsində, həmçinin Dağıstanda toylara, xalq şənliklərinə dəvət olunur, bölgədə aşıq sənətinin inkişafına güclü təsir göstərirdi. Saxurlu aşıq Hüseyn Molla Cuma ilə bir gecə-gündüz deyişmişdir. Molla Cuma onu "haqq aşığı" adlandırmışdır. Zaqatalalı Aşıq İsmayıl Molla Cumanın şagirdi idi. Bu rayonun Kəpənəkçi kəndindən aşıq Murtuzəli, aşıq Dibrov (Kamal), Muxaxlı aşıq Əli, aşıq Ramazan, Zəyəmli aşıq Camal, Varxiyanlı aşıq Məhəmməd, aşıq Murtuzəli, Əliabadlı aşıq Hüseyn, aşıq Abdulla Padarlı, Qax rayonundan aşıq Məhəmməd, həmin rayonun Lələpaşa kəndindən aşıq Şirin, Qaxbaşı kəndindən aşıq Həzrət, aşıq Rəfi (aşiq Həzrətin oğlu), Zəyəm kəndindən aşıq Camal, Səbətli kəndindən məşhur aşıq Dülğəroğlu, Balakənin İtitala kəndindən aşıq Məhəmməd (Molla Cumanın şagirdi), həmçinin aşıq Cahangir Dalğın, Aşıq

Valeh, Aşıq Ramazan, Qadın aşıqlar Qızıyetər, Pəri, Sənəm, həmçinin bu sırada Şəkini təmsil edən 25 aşığın yaradıcılığı bölgədə, o cümlədən Şəkiddə mövcud olmuş aşıq mühitinin arealından xəbər verir. Bölgənin el şairləri və aşıqlarının yaradıcılıq nümunələri S.Mümtazın “El şairləri” və H.Əlizadənin “Aşıqlar” (1936) kitablarında verilmişdir.

F.Çələbinin bu sahəyə həsr etdiyi tutarlı faktlara söykənən qeydləri də (AFA VI, Şəki Folkloru II. S.s. 23-33) 19 tanınmış aşıq haqqında qiymətli məlumat verir. Biz AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivində araşdırmalar apararkən keçən əsrin 30-cu illərində Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Konservatoriyasında yaradılmış xalq musiqisinin elmi-tədqiqat kabinetinin (NİKmuz) 1937-ci il Nuxa folklor ekspedisiyasının materialları içərisindən Layisqili aşıq Əhməd Qaffarovun söylədiyi Molla Cuma ilə Aşıq Könlünün (**bəzi materiallarda “Çönül” adı ilə verilir. H.Ə.**) deyişməsini, “Həsən əminin öküzü” dastanını, Aşıq Sənəmin ifasında “Kəndçi sevgisi”, “Oğlanla qızın deyişməsi”, “Şişə”ni kitaba daxil etdik. Ekspedisiyanın materiallarında o vaxtkı musiqi folklorumuzun qiymətli nümunələri, tarzən Əhməd Tahirovun, tütək çalan çoban Cəbrayıl Kərimovun, qoşa nağara çalan Əhmədəğa Qaffarovun, zurnaçılar Həbibillah Cəfərovun və Həbibillah Bayramovun ifasında 36 oyun havası qeydə alınmışdır. Ekspedisiyanın topladığı sənədlərdə Şəki aşıqlarının repertuarı haqqında da dəyərli məlumat verilir və biz həmin materialları da indiki kitaba daxil etmişik. Bu repertuarlar o dövrdə aşıq yaradıcılığına siyasi təsirlərin izini də saxlamışdır. Həmin ekspedisiyanın materialları əsasında daha iki aşığın-aşıq Sənəm və aşıq Hüseyinzadənin (**sənədlərdə aşığın adı göstərilməyib – H.Ə.**) adları üzə çıxdı. Elə burdaca qeyd edək ki, aşıq Sənəm Şəkiddə ilk qeydə alınan qadın aşıqdır.

Bu yaxınlarda Şəki rayonunun Baş Layisqili kəndinin sakini, 1921-ci il təvəllüdü aşıq Məmməd Babayevin dilindən Molla Cumanın nəvəsi Mövlud Əzizovun qələmə aldığı “Burşlu qızı” şeiri onun müəllifi-Molla Cumanın ata babası aşıq Molla Orucun yara-

dıcılığına işıq saldı. XVIII-XIX əsrlərdə yaşayıb yaratmış aşiq Molla Orucun bizə gəlib çatan ilk sənət müjdəsi onun yaradıcılığına dair araşdırmalar aparılması lüzumunu ortaya qoymaqla həm də “ot kökü üstə bitər” atalar sözünün yüzdə-yüz faiz təsdiqi kimi Molla Cumanın doğma və münbit zəmində meydana çıxdığını göstərməkdədir.

Şəki rayonunun Aşağı Göynük kənd sakini Umarov Şərif Osman oğlunun (Molla Şərifin) dilindən 1978-ci ildə E.Əzizovun lentə yazdığı “Qız”, “Cümə gün” şeirlərinin, “Gəlirəm” qıfılbaşının açmasını, folklorşünas Azad Ozanın (Azad Kərimli) lentə yazdırdığı Aşiq Siracın yaradıcılığına aid “Payızda”, “Dinə bilmir”, “Gəlməsə”, “Hökmü” və b. şeirlərini, ustadnaməni, aşığın öz şeyirdi ilə deyişməsinə dair rəvayəti, həmçinin aşiq Şəmşirin şagirdi Şəkili aşiq Sakit Köçərinin təqdim etdiyi aşiq Siracın “Yoxdur” (qıfılbaş), “Zoğal” (müxəmməs), “Olsa”, “Dolandırır”, “Əlfinaz”, “Gələrsən” şeirlərini kitaba daxil etdik. F.Çələbinin haqlı olaraq “çağdaş Şəki aşiq məktəbinin bayraqdarı” adlandırdığı aşiq Sakitin (Sakit Qurbanovun) zəngin yaradıcılıq nümunələrinə də kitabda xeyli yer verdik.

Yuxarıda adı qeyd olunan “Gəlirəm” rədifli qıfılbaşla əlaqədar bir haşiyə çıxmaq da yerinə düşərdi. Həmin qıfılbaş vaxtilə eyni adla “Molla Cuma. Əsərləri” kitabında (bax: “**Molla Cuma. Əsərləri**”. Toplayıb yazıya alanı və tərtib edəni prof. Paşa Əfəndiyev “**Maarif**” Bakı-1995. s. 179) nəşr edilmişdir. K.Vəliyevin “Elin yaddaşı, dilin yaddaşı” (bax: K.Vəliyev “**Elin yaddaşı, dilin yaddaşı**”. Bakı “**Gənclik**” 1987 ss. 185-186) kitabında da həmin qıfılbaşın ixtisarlı variantı verilmişdir. Lakin qeyd olunan kitablarda qəfəlbəndin açması verilməmişdir. İndiki nəşrdə həmin qıfılbaşın açması verilir. Bu açmanı E.Əzizov Ş.Umarovun dilindən lentə yazmışdır.

Yerli dialektə aid üç yüzə qədər sözdən ibarət lüğətin də kitaba daxil edilməsinin faydalı olacağına ümüd edirik. İndiyədək işıq üzü görmüş Şəki folkloru antologiya və toplularında beş yüz sözdən ibarət, ümumiyyətlə isə “Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti”ndə verilmiş 768 sözdən ibarət lüğət (bax: **M.İslamov**).

“Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti”. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı. Bakı-1968. ss. 234-266) də daxil olmaqla 1268 söz verilmişdir.

Böyük Salman Mümtaz (Salman Məşədi Məhəmmədəmin oğlu Əsgərzadə 1844-1941) yazırdı: - ana dilimiz olduqca varlı və zəngindir. Yalnız çalışmaq və itmiş-batmış sözlərimizi aramaq və tapmaq gərəkdir. Bu baxımdan itib-batmaq təhlükəsi qarşısında olan yerli dialektdə işlənən sözlərin toplanıb lüğət kimi təqdim edilməsi istiqamətində aparılan işi davam etdirmək çox önəmli və qiymətlidir.

Şəkiddə ağız ədəbiyyatının toplanması, tədqiqi və nəşrinə yenidən nəzər salarkən çox vacib bir məsələ barəsində - folklorun yazıya alınması prosesində yerli dialekt və şivənin nəzərə alınması ilə bağlı bir sıra sanballı elmi mülahizələr söylənildiyini görürük, bu kitabın tərtibində həmin mülahizələri nəzərə almağa səy göstərmişik. (N.Aşmarin, Y.Qarayev, T.Hacıyev, M.İslamov, F.Çələbi və b.).

Kitabda verilən qeyd və şərhlər vasitəsilə Azərbaycan dilinin Şəki dialektinin antologiyada işlədilən bəzi sözlərinə, terminlərinə, şəxs və yer adlarına, müqəddəs sayılan yerlərin, ləqəblərin, məhəllələrin etimologiyasına aydınlıq gətirilir, toponimlər, tarixi hadisələr, məqamlar, münasibətlər, maddeyi-tarixlər haqqında açıqlamalar verilir (**Maddeyi-tarixlər. Tarixdəki bir çox adamlar, hadisələr haqqında dolğun bilgi verir, Şəkinin o dövrlük tarixi haqqında geniş təsəvvür almağa kömək edir. Məhəmməd Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan beş farsca qaynaqdan götürülmüş bu maddeyi-tarixlərin heç birinin müəllifi, yazılma tarixi göstərilməyib. Sayılıb-seçilən ziyalımız f.e.n. Ədalət Tahirzadə maddeyi-tarixləri çox-illik ağır zəhməti bahasına ərsəyə gətirərək “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” kitabına daxil etmişdir.**).

Araşdırmalar zamanı məlum oldu ki, “Şişəngi” aşıq havası əslində “Şəki həngi”dir. “Həngi” sözü “ahəngi” sözünün təhrifidir. “Şəki həngi” (ahəngi) təhrif olunaraq “şəkəngi”, “şişəngi” kimi yayılmışdır. “Güllü Şəkihəngi” (“Güllü şişəngi”) də çox yayılmış-

dır. “Şəkihəngi”nin etimologiyası haqqında Şamaxılı folklor bilicisi, müğənni, sənədftər Ağakərim Nafiz vaxtilə ustad aşiq Abbasın dilindən bu barədə eşitdiklərini Respublika radiosunun birinci proqramında çıxışı zamanı bildirmişdi.

Bəzi Şəki ifadələri – frazeologiyasının da əhəmiyyətini nəzərə alaraq bu topluya daxil etdik. Oxuculara “Şəkiddə bəzi məhəllə, nəsil və tayfa adları”, “Müqəddəs sayılan yerlər” (Babaratma Piri, Oxut Piri, Mustafa Əfəndi ziyarətgahı, Şeyx Nurullah Əfəndi Ziyarəti, Güldəstə piri), Toy adətləri, xalq mahnıları, Aşiq havaları, oyun havaları, “Keçmişdə Şəkiddə həccə getmək adəti”, ləqəblər, lüğət və b. dəyərli etnoqrafik məlumatlar da çatdırılır.

Türk dünyasının böyük öndəri Mustafa Kamal Atatürkün: **“Kültür baxımından Milli mənlüyini bilməyən millətlər başqa millətlərin şikarıdır”** kəlamı bu gün xüsusi aktualılıqla səslənir. Müstəqillik qazanmış xalqımızın milli mənlüyünü bilməsi, tanıması və dərk etməsi kontekstində əxlaqi, mənəvi dəyərlərin tükənməz xəzinəsi olan folklorumuzun toplanması, tədqiqi və təbliği müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Həyatımın ayrılmaz bir hissəsi hesab etdiyim folklorumuzun toplanması, tədqiqi, nəşri və təbliğinə sərf olunan ömrümü və əməyimi mənsub olduğum doğma xalqıma halal edir, gördüyüm işlərin gerçək dəyərinin gələcəkdə veriləcəyinə əminliklə sözüümü yekunlaşdırıram.

Fürsətdən istifadə edərək kitabın nəşrə hazırlanmasında dəyərli məsləhətləri ilə mənə köməklik göstərmiş Hüsniyyə xanım Qaffarovaya və sənətşünas alim F.Çələbiyə öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Prof. Y.Qarayevin **“Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri – milli intibahın şərti və zəminidir”** ifadəsi folklor cəfaqəslərinə verilən ədalətli qiymətdir. Hazırki Şəki folkloru Antologiyasının meydana gəlməsində zəhməti olanlara – varını verən sənədftər el övladlarına dərin minnətdarlığımı bildirir, dünyasını dəyişmiş söz sahiblərinə qəni-qəni rəhmət diləyirəm.

Hikmət ƏBDÜLHƏLİMOV

ŞƏKİ FOLKLORUNA DAHA BİR NƏZƏR

Şəki folkloru haqqında söhbətə başlamazdan əvvəl Azərbaycanda məşhur olan bəzi şifahi söz sənəti nümunələrini yada salaq.

Molla Nəsrəddindən soruşdular:

– Qışa nə hazırlamısan?

Dedi:

– Yaxşıca üşümək, bir də titrəmək.

Bu lətifəni eşidənlərin hamısı gülür. Amma ömrü boyu sobasında odunu çatışmayan, gödək yorğanı ayağını örtəndə sinəsi açıq qalan, sinəsini örtəndə isə ayğı üşüyən kasıbın gülüşündə onun özündən asılı olmayan bir nigarançılıq var, mən deyərdim – nisgillə yoğrulmuş nigarançılıq. Çünki o, lətifəyə gülməklə bərabər tezliklə yenə qışın gələcəyi barədə düşünür. Əgər belə olmasaydı “Qışı kasıb üçün deməyiblər” kəlamı meydana çıxmazdı.

Beləliklə, Mollanın gülüş doğuran zarafatına zahirdən yox, daxildən baxdıqda, onun xalq fəlsəfəsinin gözəl nümunələrindən biri olduğunu görürük.

Başqa bir misal.

Ədəbi təxəllüsü ilə şeiriyəti, mənəviyyatı qətiyyənlə uyuşmayan dahi türk övladı yazır:

Nə yanar kimsə mənə atəşi-dildən özgə,

Nə açar kimsə qapım badi-səbadan qeyri.

Həmin şairin əli qələm tutmayan, lakin elə onun özü kimi tanrıdan şairlik bəxşişi almış qardaşı, yaxud bacısı isə deyir:

Əzizinəm uşdum, gəl!

Özgə bağa düşdüm, gəl!

Yaxşı günümün dostu,

Yaman günə düşdüm, gəl!

Yaxud

Əzizinəm hər aylar,

Hər ulduzlar, hər aylar.

Başım cəllad əlində,

Dilim səni haraylar.

Həsərət motivləri həmişə çoxrənglidir, çoxçalarlıdır. Həsərati sözlə ifadə etməyin üsulları isə saysız-hesabsızdır və onların hamısı ürək yangısı ilə poetik istedadın nə cür və nə dərəcədə qovuşmasından asılıdır. Bu qovuşmaların sonunda isə artıq Füzuli şeiri də var, hər misrası qəlb titrədən bayatı da.

Biz dəfələrlə eşitdiyimiz bayatıları sevsək də, əzbərləsək də çox vaxt onların içini əməlli-başlı görə bilmirik. Ancaq elə ki, günlərin bir günü zərbə birbaşa ürəyimizə dəyir, onda bayatılar özləri gəlib yada düşür, həm də tam mənası, tam açıqlığı ilə. İztirab eyniliyi bizi bayatı qəhrəmanı ilə mehribanlaşdırır, qohumlaşdırır.

Yuxarıdakı misalları çəkməkdə məqsədim klassik folklorlarda insanın mənəviyyəti ilə, onun taleyi və düşüncəsi ilə əlaqələnməyən bir nümunənin belə olmadığını təkrarən xatırlamaq və xatırlatmaqdır (Yeri gəlmişkən qeyd edirəm ki, əldəqayıрма sovet folklorunda məhz bu cəhət, yəni insan ürəyinin səsi çatışmırdı). Bax həmin səbəbdən də folklorşünaslıq elminin əsas tələbi el sözünün zədələnmədən yazıya alınmasıdır.

Bu nəzər nöqtəsindən yanaşdıqda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun son illərdə buraxdığı antologiyalar böyük əhəmiyyət kəsb edir. XX əsrin ikinci yarısında çap olunmuş və ən müxtəlif səviyyələrdə tərtibçi müdaxiləsinə məruz qalmış (ədəbi dilə uyğunlaşdırma, eyni əsərin müxtəlif variantlarının bir mətnə birləşdirilməsi – qarışdırılması, uydurulma sözlərin və epizodların əlavə edilməsi və s.) folklor məcmuələrinə bənzəməyən və xalq poetik yaradıcılığının saflığını mümkün qədər qoruyan bu antologiyalar şübhəsiz ki, Azərbaycan folklorşünaslığını yeni bir mərhələyə qaldırmış oldu. Başqa sözlə desək, Azərbaycan XXI əsrə yeni praktiki folklorşünaslıqla qədəm qoydu və bu da öz növbəsində nəzəri folklorşünaslığın yeni cığırılarını müəyyənləşdirməyə başladı. El hikmətinin xiridarı Hikmət Əbdülhəlیمovun meydana çıxardığı yeni “Azərbaycan folkloru antologiyası”nda (Şəki folkloru) da elmi-nəzəri fikrin gedişinə təkan verəcək çox qiymətli materiallar vardır. Mən yalnız bunlardan bəzilərini göz önünə çəkmək niyyətindəyəm.

Antologiyanın “Atalar sözü və məsəllər” bölməsində elmi baxımdan maraqlı doğuran nümunələr çoxdur.

1. Burada məşhur atalar sözü və məsəllərin diqqətçəkən variantları və ekvivalentləri vardır. Onlardan bəzilərini nişan verək.

Məşhur məsəl: “Mən bəylərlə aş yemirəm ki, bığlarım yağa batar”.

Antologiyadakı nisbətən cavan ekvivalent: “Mən faytonda oturmuram ki, faytonçunun dalı ma olar”.

Məşhur məsəl: “Harda aşdı, orda başdı”.

Antologiyadakı yumoristik səciyyəli variant:

*“Harda aşdı,
Orda başdı.
Harda işdi,
Ordan kişdi”.*

Toyuğu qovanda ona “kiş” deyirlər. Tənbəl adam da beləcə öz-özünə işdən kişlənir, qaçır.

Məşhur atalar sözü: “Yaxşı at qamçı götürməz”.

Antologiyadakı variant: “Yaxşı at qamçı götürməz, yaxşı adam söz”.

2. Antologiyaya daxil olan bəzi atalar sözü və məsəllər şifahi söz sənətinin digər janrları ilə əlaqə nümayiş etdirməkdədir.

“Dev qurbağaya aşiq olan kimi aşiq olub” məsəli sehirlilərlə bağlıdır.

“Şakirə baxmış Şükürə min şükür” məsəli “ş” səsinin aparıcı mövqeyinə görə yanılmacı janrına çox yaxınlaşır.

Alliterasiya hadisəsi yanılmacı janrının canında, qanındadır, bu janrın həyatverici qüvvəsidir. Yanılmacılarda əksər hallarda vahid nümunə daxilində iki “qonşu” səsin alliterasiyası baş verir və həmin səslərin toqquşması, bir birinə keçməsi yanılmacının məğzini təşkil edir. Məşhur yanılmacı xatırlayaq:

*Aşbaz aş asmışdı,
Asmışdıda da aş az asmışdı.*

Burada həm “ş”, həm də “s” səslərinin alliterasiyası müşahidə edilməkdədir. Lakin bir səsin alliterasiyasına əsaslanan yanılmacı-

lar da çoxdur (“Dadaş dayı” silsiləsinə daxil olan yanılmacları və həmin qəbildən olan digər nümunələri yada salaq) və belə alliterasiya atalar sözü və məsəllərə də xas olan əsas xüsusiyyətlərdən biridir. Odur ki, “Şakirə baxmış Şükürə min şükür” tipli alliterasiya ilə zəngin olan məsəllərin bifunksional folklor nümunəsi kimi iki müxtəlif janr çərçivəsində yaşaması təbii, həm də maraqlı folklor hadisəsidir.

Antologiyada elə atalar sözləri və məsəllər vardır ki, onlar ilk baxışda digər janrlarla əlaqəli görünsələr də əslində əlaqədən məhrumdurlar. Məsələn, antologiyadakı “Dəyməli göz daşı parçalar” deyimini aşağıdakı lətifə ilə müqayisə edək.

Kişi çayına yenə sel gəlir. Sel çox böyük bir daş gətirir. Baxırlar ki, onu yerindən tərpətmək qeyri-mümkün məsələdir. Nə eləsinlər, necə eləsinlər?

Bir nəfər deyir:

– Doduda (Şəki şəhərinin yuxarı hissəsi - F.Ç.) bir Koramal Əhməd var. Gözü nəyə dəysə tələf eləyir. Çağırın, bəlkə köməyi dəydi.

Koramal Əhmədi çağırırlar. Gəlib daşın böyüklüyünü görəndə kimi deyir:

– Allah, allah, daşa bax ey!..

Daş o saat olur parça-parça. Amma daşın parçaları da böyük olur. Görürlər ki, daşıya bilməyəcəklər. Kimsə deyir:

– Qışlaqda (Şəki şəhərinin aşağı hissəsi - F.Ç.) Gürzə Məmməd var, onun gözü lap bərk dəyir. Onu çağırın. Gedib Gürzə Məmmədi gətirirlər. O gəlib parçalanmış daşı görəndə kimi deyir:

- Allah, allah, gözə bax ey!..

(Gürzə Məmməd Koramal Əhmədin gözünü necə çıxartdı. Söyləyən Fazil Çələbiyev. “Azəri” qəz., (SPb), dekabr 2002, № 11, səh. 12)

Bir çox məsəllərin, hətta bəzən atalar sözlərinin də hər hansı bir tarixi hadisə, rəvayət, yaxud lətifə ilə birbaşa bağlı olduğu məlum məsələdir. Misal gətirdiyimiz lətifə ilə “Dəyməli göz daşı parçalar” deyimi arasındakı mövzu və məna yaxınlığı (bəlkə də

eyniliyi) də göz qabağındadır. Ancaq bununla belə onların arasında birbaşa münasibətin, qırılmaz bağlılığın olmadığı da görünməkdədir. Lətifə konkret bir əhvalatı ifadə edir, göstərilən deyim isə daha ümumi səciyyə daşıyır və xalq təcrübəsindən doğan inamın ifadəsi kimi meydana çıxır.

Başqa bir misal.

Bölmədəki “İpək parçaya şaldan yamaq salmaq olmaz” atalar sözü aşiq Alının “İpək tora halqa salma dəmirdən” misrasını yada salır. Yəqin ki, həmin atalar sözü aşiq Alıya qədər də mövcud olmuşdur. Ancaq ustad aşiq onu eşitməmiş də öz kəlamını söyləyə bilərdi. Çünki həm atalar sözünün, həm də aşiq Alı aforizminin meydana gəlməsində əsas rol oynayan əksliklərin qarşılaşdırılması vasitəsilə təzad yaratma üsuludur (ipək parça və yun şal; ipək tor və dəmir həlqə).

Sözümüzlə söykək olmaq üçün məşhur aşığın “Kommunizmə gedirik biz” gəraylısına xalq arasında yaranan və yayılan cavabı – parodiyanı xatırlayaq:

*Əlimizdə zorba çomaq,
Başımızda qıldan papaq,
Ağ şalvarda qara yamaq
Kommunizmə gedirik biz.*

XX əsr ərzində “sovet folkloru” adı altında təqdim edilən və əslində sovet ədəbiyyatının ayrılmaz hissəsi olan sifarişlə yazılmış minlərlə uydurmaldan fərqli olaraq bu şeir doğrudan da sovet xalqı içərisində meydana gəlmişdir və əsil sovet folkloru nümunəsidir (saysız-hesabsız antisovet lətifələr kimi!). Həmin şeir zəhmətkeş çobanın, ümumiyyətlə kəndlinin dəqiq rəsmini çəkir. Satiranın zirvəsi - zərbə funksiyası üçüncü misranın üzərinə düşür və bu vəzifə “ağ şalvarda qara yamaq” təzadının yaradılması ilə yerinə yetirilir.

Ümumiyyətlə əksliklərin qarşılaşdırılması yolu ilə təzad yaratmaq həm atalar sözləri, həm ustadnamələr, həm də satirik poeziya üçün səciyyəvi olan poetik priyomdur. Deyilənləri nəzərə alsaq göstərilən atalar sözü ilə aşiq Alı kəlamı arasında birbaşa əlaqənin olmadığını söyləyə bilərik.

Atalar sözü və məsəllərin Azərbaycan folklorunun janrları ilə əlaqələri çoxcəhətli və müxtəlifdir, həm də bu əlaqələrin ilk baxışdan görünən və görünməyən tərəfləri vardır.

3. Antologiyada verilmiş bəzi atalar sözləri və məsəllər maraqlı bir folklor hadisəsini gözləməyə imkan verir.

Bəzən elə məsəllərə rast gəlmək olur ki, onlar nəinki Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, hətta yaranıb yayıldığı bölgədə də həmişə hamıya aydın olmur. Onların izahı digər atalar sözləri və məsəllərin köməyi ilə mümkündür. Əyanilik üçün ilk dəfə H.Əbdülhəlimov tərəfindən yazıya alınaraq çap edilmiş bir məsələ nəzər salaq:

*Doğanı yi,
Dokqanı bağla,
Dakqanı* qoy,
Dokqaza çix,
Sa söz diyicəm. (AFA VI, səh. 343)*

Bu, formasına, leksik tərkibindəki alliterasiya bolluğuna (“d” və “q” səsliəri) görə yanılıtmaca çox bənzəyən, məzmunca isə məsəl olan maraqlı bir nümunədir. Ancaq mənası şəkili olmayanlara, bəzən hətta şəkiliyərin özlərinə də o saat aydın olmur. Lakin həmin məsəlin Şəkiddə daha çox məşhur olan bir ekvivalentini xatırlayan kimi onun mənası aydınlaşır:

Doğa dokqaza qədən.

Bu, milli yeməklər haqqında deyilmiş “Aş - hamıdan baş”, “Dolma - yeməmiş olma”, “Qorğa qarın doyurmaz” və s. kimi spesifik xarakterli atalar sözlərindən biridir. Mənası da budur ki, dovğa qarını doldurur, amma doyurmur. Onu yeyən adam evdən çıxıb dokqaza çatınca yenə acır. Doğrudur, burada müəyyən (və folklor üçün təbii!) hiperbola vardır, ancaq bütövlükdə məzmun həqiqəti əks etdirməkdədir və bir daha əminlik yaranır ki, Dədə Qorqud ayrana doyran deməməkdə səhv etməmişdir.

* Dakqa - papaq növü; Şəkiddə dakqa papaq ifadəsi də var; dokqaz - döngə, küçələrin kəşidiyi yer, bakılıların dili ilə tin).

Göründüyü kimi birbaşa, hökm şəklində deyilən atalar sözü eyni mənanı verən, lakin daha bədii şəkildə, eyhamla söylənən məsəlın açması kimi çıxış edir.

Antologiyadakı daha bir məsələ nəzər salaq:

Qonaq gələndə ev yiyəsi deyir:

– Gəl, dəvəm, gəl.

Yola salanda deyir:

– Get, zurnaçım, get.

Elə bu məsəlın də mənası ilk baxışdan hamıya aydın olmur. Qərbi Azərbaycan folklorunun gözəl bilicisi, qafanlı Əbülfəz Həsənovdan 1998-ci ildə eşitdiyim bir atalar sözü həmin məsəlın birinci yarısını açıqlayır:

*Qonaq ev sahibinin dəvəsidir,
harda xıxlasa orda yatar.*

XX əsrin 60-cı illərinin sonunda böyük tarzən, bakılı Bəhram Mansurovdan yazıya aldığım digər atalar sözü isə məsəlın ikinci yarısının mənasını izah edir:

*Qonaq ev yiyəsinin zurnaçısıdır,
nə görsə onu çalar.*

Bu atalar sözünün dalısında bir rəvayət durur.

Bir gün Koroğlunun evinə qonaq gəlir, ancaq o, evdə olmur.

Bir az keçmiş Koroğlu qayıdır. Arvadı deyir:

– Qonaq gəlmişdi.

Koroğlu soruşur:

– Bəs sən onu evə dəvət etdinmi, süfrə açdınmı, qulluq göstərdinmi?

Arvad deyir:

– Yox.

Onda Koroğlu deyir:

– Mən getdim qonağın dalınca. Elə ki, gördün qonaqsız qayıtmışam, sakitcə yığış get atan evinə. Elə et ki, daha mən sənə bir söz deməyim.

Nə isə, Koroğlu Qıratı minib dördnala çapır. Qonağı yolda haqlayıb gətirir evə. Gözəl bir süfrə açır. Gecə qonaq qalır bunun

evində. Səhər yenə durub yeyib içirlər. Qonaq yola düşməmişdən əvvəl Koroğlu sazı götürüb gözəl bir hava çalır. Sonra qonaqdan soruşur:

– Qonaq qardaş, deyirlər siz tərəfin adamları yaxşı zurna çalırılar. Bəs sən necə, çala bilirsən?

Qonaq arif adam imiş, eyhamı başa düşür. Deyir:

– Koroğlu, mən də zurna çalıram. Özü də ancaq yaxşı havalar çalıram. Allah səndən razı olsun.

Koroğlu qonağı hörmətlə yola salıb qayıdır evə. Arvadı deyir:

– Sən etibarsız adamsan. Bir qonağa görə məni boşamaq istəyirdin.

Koroğlu deyir:

– Bütün aləm mənim çörəyimi yeyir, amma sən qonağı qapıdan qaytarıb məni biabır edirsən. Bəs eşitməmişən ki, atalar deyib: “Qonaq ev yiyəsinin zurnaçısıdır, nə görsə onu çalar”?

Özü də Koroğlu kimi səxavətli olan, həmişə “nanın süfrəyə tökən”. Bəhram müəllim bu rəvayəti xüsusi bir təbəssümlə danışdı.

Folklor tədqiqatçısı qarşısında gözəl bir mənzərə açılır: Azərbaycanın bir-birindən uzaq ərazilərində qeydə alınmış iki atalar sözü üçüncü bir ərazidə yazıya köçürülmüş məsəlin semantikasını izah edir; həmin atalar sözlərindən biri rəvayətlə, rəvayət isə öz mövzusunə görə qəhrəmanlıq eposu ilə bağlıdır. Bu, folklorda əsrlər boyu davam edən janrlararası əlaqələrin parlaq nümayişidir.

4. Antologiyaya daxil olan bir sıra atalar sözü və məsəllər “yazıçı və folklor” mövzusunda düşüncə və mülahizələri genişləndirməyə imkan verir.

Buradakı “Fərhad kimi külüng vurur (çalır)”, “Ölüb Fərhad, gəlmir gülüngünün səsi” kimi nümunələr yalnız Şəkiddə yox, bütün Azərbaycanda işlək olan nümunələrdir. İkinci məsəlin tamamilə başqa məna verən variantı “Fərhad ölüb, amma külüngünün səsi hələ gəlir” şəklində daha çox yayılmışdır. Şəkiddə hələ indiyə qədər çap olunmamış “Hər dağçapan Fərhad olmaz” və “Yüz Fərhad gəlsə bir dağı yerindən tərpedə bilməz” atalar sözləri də tez-tez işlənir. Bunlardan birincisi “Hər ovçu Pirim olmaz”, “Hər at minən

Koroğlu olmaz”, “Hər oxuyan Molla Pənah olmaz” kimi atalar sözləri ilə “ümumi klişe” (Q.L.Permyakov) əsasında meydana gəlmişlər. Bizim diqqətimizi çəkən isə ikinci nümunədir.

Məlumdur ki, Nizami mövzuları və süjetləri dünya və o cümlədən doğma Azərbaycan ədəbiyyatında və folklorunda əsrlər boyu işlənmişdir və işlənməkdədir. Maraqlısı budur ki, “Yüz Fərhad gəlsə bir dağı yerindən tərpedə bilməz” atalar sözü ilə dahilər dahisi Sabirin:

*Bisütun sinəsinə dəysə də min tişə, yenə
Cövrə təmkin edərək durduğu mavadə durar -*

beyti mənaca üst-üstə düşür.

Gözlənilməz bir mənzərə yaranır: doğrudanmı atalar sözü də, Sabirin beyti də Fərhadın fərhadlığını inkar edir?

İlk baxışdan belə görünsə də atalar sözündə və Sabir aforizmində Fərhadın fərhadlığı inkar olunmur, ancaq dağın dağlığı təsdiq edilir. İnsan mənəviyyəti üçün bu daha güclü meyardır.

Ötəri də olsa qeyd edək ki, antologiyadakı “Yağış yağır bizlərə, dəxli nədir sizlərə” məsəli də vəzn, qafiyə, qismən də məzmun baxımından Sabir şeirini yada salır:

*Uşaq mənimdir, baba, dəxli nədir sizlərə,
Kim sizi qəyyum edib hökm edəsiz bizlərə?*

Azərbaycan xalqı arasında “Leyli və Məcnun” mövzusu ilə bağlı bir sıra atalar sözləri və məsəllər vardır:

*Leyliyə Məcnun gözü ilə bax.
Məcnun dərd əlindən dağa çıxdı,
Dedilər: - Bəxtəvər yaylağa çıxdı.
Məcnun kimi çöllərə düşüb.
Leyli olmasaydı Məcnun çöllərə düşməzdi
(variant: Əsli olmasaydı Kərəm dağlara düşməzdi).*

Görünür ki, bunlar yalnız Nizami yaradıcılığı və “Leyli - Məcnun” mövzusunda olan folklor əsərləri ilə yox, həm də Füzuli poeması ilə bağlıdır. Şəkiddə çox məşhur olan “Bunun dərdi Füzulidi” məsəli bu baxımdan xüsusilə maraqlıdır. Həmin məsəl bütün varlığı ilə aşiq olub özünü unudan, dilə-dişə düşən adamlar haq-

qında çəkilib və açıqca görünür ki, burada Məcnunun adını Füzulinin adı əvəz etmişdir. Bu məsəl məzmunca bir qədər transformasiyaya uğradılmış halda dərdi və qayğıları başından aşmış adamlara da aid edilir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdim ki, türk dünyasının möhtəşəm şairi Məhəmməd Füzulinin adı və əsərləri ilə bağlı folklor örnəkləri kitablara az-az düşsə də xalq arasında onların dəyərli nümunələri yaşamaqdadır. Hələ 1986-cı ilin avqust ayında şıxlı Dər-ya Məhəmmədlə görüşüm zamanı söz sözü çəkdi və ustad aşıq aşağıdakı əfsanəni danışdı.

Bir gün peyğəmbər küçədə bir uşağa rast gəlir. Uşağın gözəlliyi onu valeh edir. Ürəyindən bu oğlana böyük bir yaxşılıq etmək niyyəti keçir. Götürüb ona heç kəsdə olmayan şairlik qabiliyyəti bəxş edir. Bu uşaq Füzuli idi.

Təəssüf ki, o vaxt mən sənətkardan hansı peyğəmbərdən (Məhəmməd ya Xızır?) söhbət getdiyini soruşmadım (xronologiyanın pozulması folklor üçün təbii haldır). Ancaq əsas məsələ budur ki, əfsanə aşıqlar aləmində və el içində Füzulinin şairlik vergisini peyğəmbərdən aldığı və bu sahədə bərabərsiz olduğu barədə rəyin yaşadığını göstərməkdədir.

Bəzən hər gün eşitməyə adət etdiyimiz “adi” bir pəremiya (alqış, qarğış, atalar sözü, məsəl) böyük bir tarixi xatırladır, örtülmüş səhifələri açmağa məcbur edir. Bu mənada antologiyadakı məşhur “Meymunu yada salma” məsəlinin üstündən sükutla keçmək mümkün deyil. O, istər-istəməz görkəmli rus yazıçısı Leonid Solovyovun “Xoca Nəsrəddin haqqında povest”ini yada salır. Bu əsər SSRİ ərazisində şərqli olmayan müəlliflərin Şərq barədə yazdıqları əsərlərdən ən müvəffəqiyyətli, ən istedadlısıdır desək yəqin ki, səhv etmərik. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, XX əsrin ikinci yarısında “Xoca Nəsrəddin haqqında povest” (əslində roman!) sovet ədəbiyyatının ön cərgəsində duran romançıların çoxunun əsərlərini öz tirajı ilə kölgədə qoyurdu.

Doğrudur, ədəbiyyat aləmi xeyli əvvəl ingilis yazıçısı Ceyms Morierin (1780-1849) “İsfahanlı Hacıbabanın sərgüzəştləri” adlı

misilsiz istedadla, mən deyərdim ki, dahi qələmi ilə yazılmış romanını tanıyırdı. İranda doğulub böyümədən, fars-müsəlman mentalitetinin daşıyıcısı olmadan belə bir bədii əsər meydana qoymaq ağılasığmaz işdir. Məhz buna görədir ki, C.Morierin müəllifliyi dəfələrlə şübhə altında qoyulmuşdur. Ancaq fakt faktlığında qalır.

Əgər Morierin romanı həqiqəti əks etdirən realist bir əsər kimi oxunursa, Solovyovun romanında müəllif fantaziyasına, bir növ nağılvariliyə üstünlük verilməsi açıq-aydın görünməkdədir. L.Solovyov yaşadığı Orta Asiya mühitini diqqətlə müşahidə etmiş, adət-ənənələrlə, şifahi xalq ədəbiyyatı və o cümlədən Xoca Nəsrəddin (Nəsrəddin Əfəndi) lətifələri ilə ətraflı tanış olmağa çalışmışdır. Öz əsərində o, Nəsrəddin lətifələrindən çox qənaətlə və ustalıqla istifadə etmişdir. Kiçik bir lətifəni təhkiyəni və təsviri genişləndirmək yolu ilə həyat hadisəsinə çevirmək, beləliklə onu kitabın bir neçə səhifəsinə yaymaq Solovyovun istifadə etdiyi sənətkarlıq üsullarından biridir və xüsusi diqqətə layiqdir.

L.V.Solovyov “Xoca Nəsrəddin”i yazarkən rus dilində olan müxtəlif mənbələrlə yanaşı böyük Azərbaycan mütəfəkkiri M.F.Axundovun əsərlərindən də istifadə etmişdir. İstər Azərbaycan, istərsə də rus ədəbiyyatşünaslığının diqqətindən kənarda qalmış bu məsələ hazırkı antologiya ilə əlaqədar olaraq yada düşür.

Solovyov öz əsərini yazarkən iki dəfə Axundovun təsirinə düşmüş və bu təsirdən yaxa qurtara bilməmişdir. Birinci dəfə o, Mirzə Fətəlinin “Aldanmış kəvakib” povestində təsvir olunan Şah Abbasın saray məşvərətinə (iştirakçılar: Vəzir Mirzə Möhsün, Sərdar Zaman xan, Müstövfi Mirzə Yəhya və mollabaşı Axund Səməd - cəmi dörd nəfər) öz romanının birinci hissəsinin 18-ci fəslinə Buxara əmirinin divanının - dövlət şurasının (baş vəzir Bəxtiyar, saray keşikçilərinin və qoşunun rəisi Arslanbəy, qoca saray müdriki və ikinci müdrik - cəmi dörd nəfər) yığılacağı kimi gətirir və onu tamamilə Axundov ruhunda öz sözləri ilə təsvir edir.

Burada bizi daha çox maraqlandıran L.V.Solovyovun Axundov irsinə ikinci müraciətidir. Əvvəlcə M.F.Axundovun 1850-ci ildə yazdığı və rus dilinə tərcümə edərək 1851-ci ilin iyununda

“Kavkaz” qəzetində (№ 44, 45) dərc etdirdiyi “Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər” komediyasının 4-cü məclisini xatırlayaq.

Nuxulular Molla İbrahimxəlilə verdikləri sikkəli pulun-misin müqabilində gümüş almaq üçün otuzuncu günün tamamında onun yanına gəlirlər. Molla İbrahimxəlil nuxululara deyir ki, gərək otuz birinci gün gələydilər və tələsdikləri üçün onun bir aylıq zəhmətini zay ediblər. Sonra isə vəziyyətdən çıxış yolu “tapır”. Deyir ki, gərək iki saat müddətində iksirin kürədə qaynadığı yerdən uzaqlaşmayasınız, həm də bu müddət ərzində “meymunu yadınıza salmayasınız və meymunun şəklini xatirinizə gətirməyəsınız”. Yoxsa iksir puç olub havaya qalxacaqdır.

Əlbəttə, bu psixoloji tələyə düşən nuxulular meymunu xatırlamaqdan yaxa qurtara bilmirlər, gülməli bir vəziyyət yaranır. Fırıldağı baş tutan Molla İbrahimxəlil iksirin puç olmasında nuxuluları təqsirləndirir və sudan quru çıxır.

Həmin bu meymun məsələsini L.V.Solovyov demək olar ki, eynilə “Xoca Nəsrəddin haqqında povest”in birinci kitabının 32-ci fəslinə köçürür. Burada Xoca Nəsrəddin sələmçi Cəfərin bədənin-dəki və üzündəki eybəcərlikləri ləğv etmək üçün onun üstünü yorğanla örtür. Cəfərin özünə və bu “müalicəni” müşahidə edən qohumlarına deyir: - Mən dua oxuyacağam, siz də gözlərinizi yumub duanı mənim ardınca təkrar etməlisiniz. Mən yorğanı qaldıranda Cəfər artıq sağalmış olacaq.

Sonra Xoca Nəsrəddin eynilə Molla İbrahimxəlil kimi şərt qoyur ki, dua zamanı “heç kəs, xüsusilə də Cəfər özü meymunu yadına salmamalıdır. Əgər sizlərdən kimsə meymun haqqında fikirləşməyə başlasa və daha pisi, onu öz təsəvvüründə canlandırırsa, ... onda əlbəttə, heç bir müalicə olmayacaqdır və ola bilməz” ...”.

Hadisələr sonra da Axundov əsərindəki kimi davam edir. Sələmçi Cəfərin özü və qohumları da şəkiliblər kimi meymun surətinin əsarətindən qurtara bilmirlər. Fırıldağı baş tutan Xoca Nəsrəddin onları borclu çıxarır, müalicənin müvəffəqiyyətsizliyinin səbəbini onların boynuna qoyur.

Məlumdur ki, Mirzə Fətəlinin “Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər” komediyasının əsasında XIX əsrin 30-cu illərində onun doğma şəhəri Şəkiddə (Nuxada) baş verən real bir hadisə durur. Lakin mütəfəkkirin irsini tədqiq edən alim Nadir Məmmədovun haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi Axundov “bu real hadisəni olduğu kimi, heç bir dəyişiklik etmədən əsərinə köçürməmişdir. O, bu hadisə üzərində yaradıcı iş aparmış, həyat həqiqətini böyük ustalıqla bədii sənət həqiqətinə çevirməyə nail olmuş və onun əsasında Azərbaycan həyatının geniş real mənzərəsini əks etdirən, dərin ictimai məzmunla malik olan satirik bir komediya yaratmışdır” (N.Məmmədov - İzahlar // Mirzə Fətəli Axundzadə. Əsərləri. Üç cild. I cild. Bakı-2005. səh. 249).

Burada istər-istəməz belə bir sual meydana çıxır: “Meymunu yadına salma” məsəli və onunla bağlı olan, daha dəqiq desək, onu doğuran rəvayət Şəkiddə və ümumiyyətlə Azərbaycan folklorunda M.F.Axundova qədər mövcud olmuşdurmu, yoxsa bu, yazıçının öz təxəyyülünün məhsuludur? Qəti hökm vermək çətindir.

Yazılı və şifahi ədəbiyyat arasındakı qarşılıqlı münasibətləri müşahidə edərkən belə suallar meydana tez-tez çıxır. Məsələn, bu gün xalq arasında çox işlənən “Adamı adam eləyən paradır, parasız adamın üzü qaradır”, yaxud “Kişi ağladıqca (yəni şikayətləndikcə-F.Ç.) qeyrətsiz olur” atalar sözləri M.Ə.Sabirə qədər mövcud idimi, yoxsa folklorə şairin yaradıcılığından gəlmişdir?

Sabirin şeirdə “adam” əvəzinə “adəm” yazması birinci səsin (“a”-nın) uzadılmasına səbəb olur. “Eləyən” əvəzinə “eyləyən” yazılması isə sözün ləngərini artırır. Nəticədə misralar əruzun dəqiq ritminə tabe olur:

*Adəmi adəm eyləyən paradır,
Parasız adəmin üzü qaradır.*

El içində söylənən “Kişi ağladıqca (ağlayanda) qeyrətsiz olur” atalar sözü M.Ə.Sabirdə bu şəkildədir:

Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur.

Göründüyü kimi iki sözün başqa cür növbələşməsi (yerdəyişməsi) adi cümləni dəqiq ritmik əsasa malik olan şeir misrasına çevirir və əksinə.

Belə misallardan çox göstərmək və ətraflı mülahizə yürütmək olar. Ancaq hazırkı məqamda əsas məsələ budur ki, “Meymunu yadına salma” məsələnin və onunla bağlı rəvayətin (yaxud əhvalatın, real hadisənin) M.F.Axundova qədər Azərbaycan folklorunda yaşayıb-yaşamamasından asılı olmayaraq L.V.Solovyov Mirzə Fətəlinin komediyasındakı gözəgəlimli bir parçanı öz romanına gətirmişdir (yazıçının istedadına olan böyük hörmətim “kəçürmüşdür” deməyə imkan vermədi).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bəzən ilk baxışdan çox adi görünən bir paremioloji vahid diqqət edildikdə geniş, həm də vacib söhbətlər üçün açar ola bilər. Dünyada məşhur olan bir romanın müəllifinin - L.V.Solovyovun öz əsərini yazarkən M.F.Axundovun təsirinə çıxma bilmədiyini göstərən Azərbaycan məsələsi də həmin fikri təsdiq etməkdədir.

Antologiyanın lətifələrə həsr olunmuş səhifələri bu janrın ən müxtəlif cəhətlərini nümayiş etdirən zəngin materialı özündə cəmləşdirməkdədir.

Lətifənin meydana gəlməsinin iki yolu var. Birincisi: lətifə bədii təxəyyülün məhsulu kimi meydana çıxır. İkincisi: gülüş doğura biləcək həyat hadisələri, ümumiyyətlə məzəli əhvalat bədii söz bükümündə, yəni lətifə şəklində dildən dilə düşür, şifahi ötürmələrdə hər dəfə söyləyicinin söyləmə istedadından və öz dinləyicisinə qarşı tutduğu mövqedən asılı olaraq müxtəlif səviyyəli dəyişilmələrə məruz qalır və nəticədə çoxvariantlı xalq əsərinə çevrilir.

Gülüş doğuran hadisələr, başqa sözlə desək məzəli əhvalat əsasən insanların qarşılıqlı ünsiyyəti zamanı meydana gəlir ki, bu da ilk növbədə hazırcavablıqla, sözlə vurmaq qabiliyyəti ilə bağlıdır. Həmin mənada təbiətən çox zarafatçı olan şəkiliblərin hər birinin lətifə qəhrəmanına çevrilmək şansı vardır. Folklorşünas Hikmət Əbdülhəlیمovun istər bu, istərsə də bundan əvvəlki kitablarını oxusaq şəkili lətifə qəhrəmanlarının - real şəxsiyyətlərin böyük

bir siyahısını tərtib edə bilərik. Ancaq lətifənin dinləyicisini və oxucusunu onun personajlarının real şəxsiyyət olub-olmaması yox, ümumiyyətlə mövzu, süjet və konkret olaraq hansı personajın qalib çıxması və hansının gülünc vəziyyətdə qalması maraqlandırır. Müəyyən zaman ərzində bu şəxsiyyətlərin adları başqaları ilə əvəz edilə bilər, ancaq lətifənin süjeti müxtəlif dəyişikliklərlə də olsa yaşamaqda davam edir.

Bütün yuxarıda deyilənlər taleyin hökmü ilə hansısa bir gülüşgəlimli hadisənin iştirakçısı olub lətifə qəhrəmanına çevrilənlər barədədir. Bir də var lətifə silsilələrinin qəhrəmanları. Belələri öz zarafatçılığı, hazırcavablığı ilə xalq arasında xüsusilə seçilir. Onların adı ilə bağlı çoxlu məzəli əhvalat meydana çıxır və lətifəyə çevrilərək dillərdə dolaşır. Şübhəsiz ki, bu lətifələr də variantlaşır, bunlarda da bir qəhrəman başqası ilə əvəz olunur. Ancaq hər bir lətifə silsiləsi yalnız süjet vergisi vermir, həm də süjet vergisi yığır. Ona görə də həmin silsilələr böyüməkdə və öz qəhrəmanlarının adını yaşatmaqda davam edirlər.

Dünya folklorunda mövcud olan ən böyük lətifə silsiləsi şübhəsiz ki, Nəsrəddinin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan folklorunda da baş lətifə qəhrəmanı Molla Nəsrəddindir. İkinci yerdə Bəhlul Danəndə durur. Dünya şöhrətli Nəsrəddindən və Şərq şöhrətli Bəhluldan başqa Azərbaycan folklorunda bir sıra lokal lətifə qəhrəmanları da vardır. Şəki, Şamaxı, Qarabağ, Naxçıvan və s. Yerlərdə onlar çox məşhurdurlar. Bunlardan biri - şəkili Hacı dayı artıq lokal lətifə qəhrəmanı sırasından çıxaraq milli gülüş mədəniyyətinin məşhur personajına çevrilmişdir. O, öz şöhrəti ilə Azərbaycanda artıq minyaşlı Bəhlul Danəndəni üstələməkdədir.

Şəkiddə, daha dəqiqi, Şəki şəhərində Hacı dayıdan başqa Abdulcabbar, Maşağ İsfəndiyar, Lütəli Abdullayev, Şapqaçı Valeh, Qabardin oğlu Mənsur, Qışlaqlı Gülü, Tüfü Tahir, Kor Fərrux kimi adları ilə lətifə silsilələri bağlı olan şəxslər - folklor personajları vardır və onların lətifələri dəfələrlə çap olunmuşdur (məsələn, son vaxtlar yalnız bir kitabda müasirimiz Tüfü Tahirin adı ilə əlaqəli 40-a yaxın lətifə nəşr edilmişdir; bax: Yeni Şəki lətifələri. Gözoo

yyəyərəm mən. Toplayanı və tərtib edənı Ağəli Şəkili. Şəki-2008. 135 s.).

Hazırkı antologiyada H.Əbdülhəlımov oxucunu yeni lətifə silsilələrinin qəhrəmanları ilə tanış edir: Yetim oğlu Nurəddin, Hacıhəbillahların Nuru, Tapdıq. Ancaq şübhəsiz ki, burada əsas məsələ silsilə qəhrəmanlarının adlarında yox, həmin adlarla bağlı olan lətifələrin bədii və elmi dəyərindədir.

Əvvəlcə “Yetim oğlu Nurəddinin zarafatları” bölməsində verilmiş “Tapmaca”ya nəzər salaq.

Nurəddinin yoldaşları hər bazar dəstə qurub nərd oynayırdılar. Bir dəfə oynayıb yorulanda Qara Niyazi təklif edir ki, gəlin tapmaca deyək. Yetim oğlu tez irəli düşür:

- O hansı idarədir ki, müdiri qurd oğlu, baş mühəndisi cuhud oğlu, iqtisadçısı yetim oğludur?

Hamı bu tapmacanın cavabını bildiyi üçün gülüşür.

(Həmin dövrdə əhaliyə xidmət kombinatının müdiri Qurd oğlu Ələfsər, baş mühəndisi Cuhud oğlu Maqsud, iqtisadçısı Yetim oğlu Nurəddin idi).

Hazırkı nümunəni göz önünə çəkməkdə məqsədim diqqəti folklorşünaslıq üçün çox vacib olan bir məsələyə yönəltməkdir.

“Yenidənqurma və aşkarlıq” adlanan dövrdən bəri çap olunmuş minlərlə rus lətifələri arasında “lətifədə tapmaca” üsulu ilə yaranmış xeyli nümunə vardır və bunlarda lətifə ilə tapmacanın ən müxtəlif şəkillərdə çulğalaşmasının şahidi oluruq. Bu cür lətifələr hələlik tədqiqata cəlb olunmamışlar.

“Lətifə-tapmaca”lar Azərbaycan folklorunda da özünəməxsus yer tutur və bunları müşahidə edərkən tapmacanın lətifəyə hopmasının müxtəlif vasitələri ilə üzləşirik.

Yuxarıdakı lətifədə Yetim oğlu Nurəddin Şəkiddə iş başında olan adamların ləqəbləri əsasında bədahətən maraqlı bir tapmaca-zarafat düzəldir.

Başqa bir lətifə.

Tüfü Tahirlə eyni kupədə Moskvaya gedən bir alim onu söhbətə tutmaq üçün deyir:

– Gəl bir-birimizə tapmaca deyək. Sən mənə cavab verə bilməsən səndən on manat alacağam. Yox, mən sənə cavab verə bilməsəm, yüz manat verəcəyəm.

Birinci tapmacanı Tüfû Tahir deyir:

– O hansı heyvandır ki, ağaca dördayaqlı çıxır, düşəndə isə ikiayaqlı düşür.

Xeyli fikirləşəndən sonra sualın cavabını tapa bilməyən alim uduzduğunu boynuna alır. Tahirin yüz manatını verib deyir:

– Bu tapmacanın cavabı məni çox maraqlandırır. Özün de, görüm nədir?

Tahir ayağa qalxıb deyir:

– Cavabını mən də bilmirəm. Al uduzduğum on manatı. Mən daha oynamıram, getdim yatmağa (Yeni Şəki lətifələri, Şəki-2008, s. 25-26).

Bu lətifədə isə əsas personaj fəhminin gücü ilə pul qazanır. Uydurduğu cavabsız tapmaca onun qələbəsini təmin edir.

Göründüyü kimi hər iki lətifədə tapmaca formasından istifadə edilmişdir, ancaq müxtəlif məqsədlərlə və müxtəlif üsullarla. Birinci lətifədə tapmaca şəkillilərin ləqəblərini nəzərə çapdırmaq və gülüş doğurmaq üçündürsə, ikinci lətifədə o, sırf aldatma, kələk gəlmə və əlbəttə, nəticədə gülüş doğurma vasitəsi kimi meydana çıxır.

Daha iki misal.

Hacı dayıya dedilər:

– Ay Hacı, sən bilərsən, qəssabla cərrahın arasında nə fərq var?

Hacı dayı deyir:

– Fərq ondadır ki, qəssab əvvəl kəsib sonra soyur, cərrah isə əvvəl soyub sonra kəsir.

Hacı dayıdan soruşurlar:

– De görək, kütləvi informasiya vasitələrindən radio ilə qəzet arasında nə fərq var?

Hacı dayı deyir:

– Fərq ondadır ki, qəzetə əppək (çörək) bükmək olur, radioya yox.

(Söyləyən: “Zirvə” ansamblının rəhbəri Telman Muxtarov).

Bu lətifələrdəki tapmacalılıq isə həmsöhbətin hazırcavablığını, ağılının itiliyini yoxlamaq üçün verilən suallara əsaslanır.

Bir sıra xalqların folklorunda “nağıl daxilində tapmaca” hadisəsi müşahidə olunur və XX əsrdə Rusiya tədqiqatçıları həmin məsələni müəyyən qədər işıqlandırmışlar. “Lətifədə tapmaca” barədə isə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, heç vaxt söhbət açılmamışdır. Bu hal Azərbaycan xalq lətifələrində görünür çoxdan mövcuddur. Elə Molla Nəsrəddinin əcnəbi alimlə qarşılaşmasını təsvir edən lətifə özü də bu barədə az söz demir. Çox maraqlıdır ki, əcnəbi alimin “lal oyunu” şəklində mollaya verdiyi müəmmalı suallara xalq nağıllarında da təsadüf olunur. Lakin aydın məsələdir ki, nağıllardakı cavablardan fərqli olaraq Molla Nəsrəddinin cavabları lətifə janrının tələbləri çərçivəsindədir. “Molla və alim” lətifəsində alim dairə çəkməklə yer kürəsinin yumru olduğunu göstərir, mollanın çəkdiyi dairəni iki bölən xətti isə o, ekvator kimi anlayır. “Dərzi şagirdi” nağılında da qonşu şahın elçisinin çəkdiyi dairə bütün dünya kimi, dərzi şagirdinin dairənin ortasından çəkdiyi xətt isə dünyanın yarıya bölünməsi kimi başa düşülür. Ancaq Molla Nəsrəddin dairəni bir tava qayğanaq, dairənin xətlə bölünməsinə isə qayğanağın yarı bölünməsi kimi qəbul edir. Bu, lətifə meyarıdır, lətifədə belə də olmalıdır.

Şəki folklorunda “Molla və alim” lətifəsinin qəlibi əsasında yaranmış, lakin Hacı dayı ilə bağlı olan bir nümunə qeydə almışıq. Lakin tədqiqi əhəmiyyəti olan bu bu lətifədə Hacı dayının tapmacanı açması, yəni alimin suallarına cavabları əsasən qeyri-normativ leksikaya söykəndiyindən onun burada göstərilməsi qeyri-məqbuldur.

Janrın digər nümunələrində olduğu kimi Molla Nəsrəddin lətifələrində də tapmaca və lətifə xüsusiyyətlərinin qaynayıb qarışması müxtəlif şəkillərdə təzahür edir.

Teymur Ləng bir gün mollaya deyir:

– Molla, sənə bir hikmətli sual vermək istəyirəm. De görüm, o nədir ki, bu dünyada nə yetişib, nə yetişir, nə də yetişəcək?

Molla deyir:

– Bizi işə götürəndə sənənin bizə təyin etdiyin maaş.

(“Molla Nəsrəddin lətifələri”. Tərtib edən M.H.Təhmasib. Bakı-1965. səh. 15).

Əgər “Molla və alim”də tapmaca Nəsrəddinin “elmi görüşləri”nin üzə çıxarılmasına və nəticədə mülayim gülüş doğurmağa xidmət edirsə, “Teymurun sualı”nda tapmaca elə hökmdarın özünü satira hədəfinə çevirmək üçün qurulur.

Şəki və ümumiyyətlə Azərbaycan folklorunda mövcud olan tapmacalı lətifələr ətraflı öyrənilməyə layıqdır. Bu nümunələrin çoxsaylı miqdarda nəzərdən keçirilməsi yəqin ki, onların sabit xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinə və həmin xüsusiyyətlərə görə də təsnif olunmasına imkan verərdi. Mənim buradakı kiçik qeydlərim isə yalnız mövzuya giriş xarakteri daşıyır.

Adı ilə lətifə silsiləsi bağlı olan başqa bir qəhrəmanın – Hacıhəbillahların Nurunun zarafatlarından bəzilərinə nəzər salaq.

Dağlıq Qarabağ hadisələri barədə gedən söhbətlərin birində Nuru müəllim deyir:

– Ermənilər Qarabağı bizdən istəyirlər. Yaxşı, tutaq ki, Qarabağı verdik ermənilərə. Mən bilmirəm, belə olanda “Qarabağ şikəstəsi”ni hansı erməni oxuyacaq və nə təhər oxuyacaq?!...

Bu doğrudan da dillərə düşməyə layiq bir sözdür.

Daha bir zarafat.

Şapqaçı Valeh bərk xəstə imiş. Nuru müəllim gəlir dostunu görməyə. Valeh Nuru gören kimi yataqda dikəlir, özünü şux göstərmək istəyir. Amma Nuru müəllim burda da zarafatı əldən qoymur, guya ki, Valehə ürək-dirək verir:

– Səni mənə çox pis demişdilər. İndi allaha şükür, görürəm ki, hələ üç-dörd gün yaşayacaqsan.

Dostu yəqin ki, zarafatı ürəyinə salıb düz üç gündən sonra vəfat edir.

Burada qırx il bundan əvvəl atamdan eşitdiyim bir lətifəni xatırlamaya bilmirəm.

Bir qış günü Molla Nəsrəddin ağır xəstə yatan dostunu görməyə gəlir. Hal-əhval tutandan sonra soruşur:

– Şaftalı olsa yeyərsənmi?

Xəstənin də nəfsi iti imiş. Tez dikəlib soruşur:

– Hanı şaftalı, hanı şaftalı?

Molla deyir:

– Əşi, sakit ol! Şaftalı-zad yoxdur. Yəni elə-belə soruşuram ki, şaftalı olsa yeyərsən?

Göründüyü kimi, Nurunun ağır xəstə yatan dostu ilə zarafatında molla nəsrəddinlik var, zarafat varisliyi var. Həm də şəklinin zarafatı Mollanınkindən tündür.

Burdan o yana artıq şəkiliblərin qara yumoru başlanır. Onlar bu sahədə də böyük ustalıq göstərirlər. Eyni zamanda həm gülüş doğuran, həm də tük ürpədən əhvalatları Şəkiddə xüsusi bir məzə ilə söyləyirlər. Dünyadan vaxtsiz köçmüş Söhrab Fərrux oğlu Hüseynov çöhrəsindən gülüş əskik olmayan, son tikəsini də tanıdığı və tanımadığı adamlarla bölən xeyirxah bir insan idi. Amma “qor-xunc” lətifələri söyləməkdə də onun tayı-bərabəri az tapılırdı. Söhrabın danışdığı lətifələrdən ikisini misal gətirirəm.

İki yoxsul qardaş ac-acına dinməz-söyləməz oturublar. Evdə yeməyə heç nə yoxdur. Birdən kiçik qardaş xəyaldan ayrılıb vəchlə deyir:

– Ay can, ay can! Dədə öləndə nə qədər aş yidoğ ə!.. Qaqaş, yadıncadı?!

Digər lətifə.

Bir kişi rəhmətə gedir. Onu dəfn etməyə aparırlar. Yolda kiçik qardaş məfəni çiyində aparən böyük qardaşa yaxınlaşıb deyir:

– Aqqaş (a qaqaş), sən yoruldu, ver bir əz də mən aparım.

Böyük qardaş vermir. Deyir:

– Ə yox! Habırda nə ... var ki!

Söhrab həmin lətifələri olmuş əhvalat kimi danışdı. İştirakçıların adlarını da deyirdi. Hətta şəkiliblərə məxsus olan bir “tamam-kamallıqla” onların hansı məhlədə, hansı döngədə, hansı bu-lağın başında yaşadığını da nişan verirdi.

Atasının ehsanını sevinclə xatırlayan xəyalpərvər kasıba nə deyəsən? Yaxud atasının cənazəsi çiyində olanda belə özünü sındırmağa qorxan, mənliyini adəti “növbətçi ifadə” ilə qoruyan sa-

dələvh insana nə ad qoyasan? Əlbəttə, belə şəxslər və belə hadisələr hətta yas mərasimində də zarafatdan çəkinməyən şəkiliblərin gözündən yayınmır və həmin adamlar az zamanda lətifə personajına çevrilərək “məşhuri-cahan” olurlar.

Qışlaqlı Salatın xala axşamdan rəhmətə gedir. Səhər eşidib gələnlərdən Nəsim çouş (çovuş) rəhmətliyinin oğlu Məhəmməddən soruşur:

– Ə, ciyinin öləndə yanında kim olub? Axşam səhərəcən yanında kim qalıb?

Məhəmməd deyir ki, mən qalmışam.

– Ə, heç olmasa bir meşox qoz sındıraydın.

Məhəmməd deyir:

– Qorxdum taqqıltı olub oyanar.

(*AFA VI, səh. 213*).

Əslində bu ağıla sığmayan, ölçü-biçi bilməyən bir zarafatdır. Ancaq o, insanın içindən gəliirsə hər iki tərəfi “razı salırsa” və sonra lətifə kimi dillərə düşürsə, deməli yaşamaq haqqını qazanmış olur.

“Yas zarafatları” və “qəbristanlıq əhvalatları” ilə bağlı çox ciddi psixoloji bir məqam var. Həssas adam qara yumurun bu növünə alışa bilmir. Çünki burada gülüş ardında şüuraltı bir qorxu, nigarançılıq gizlənilib. Nə qədər ki, valideynlərim sağ idi, mən belə lətifələri qələmə almaqdan, hətta onlara qulaq asmaqdan çəkinirdim. Hərçənd ki, bu qorxunun arxasından peşəkar bir folklorçu marağı da boylanırdı.

Hələ “Şəki folkloru”nun ikinci cildinin (*AFA VI, 2002*) “Lətifələr” bölməsində qışlaqlı qəbirqazan Gülünün və digər zarafatçı qışlaqlıların (Qışlaqlı Şəki şəhərinin aşağı hissəsinə deyilir - F.Ç.) lətifələrini verməklə folklorşünas Hikmət Əbdülhəlimov bir sıra qara yumor nümunələrini ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə daxil etmiş oldu. Xalqın gündəlik həyatından irəli gələn və məhz xalq zehniyyətinin məhsulu olan bu nümunələr şübhəsiz ki, nə vaxtsa tədqiqatçı (bəlkə də filoloqdan daha çox psixoloq) qələminə düşər olacaqlar.

Bir qədər də Hacı dayı ilə Molla Nəsrəddinin qarşılıqlı münasibətləri barədə.

İstər “bir şəkili” ilə Hacı dayının, istərsə də Hacı dayı ilə Molla Nəsrəddinin eyni lətifədə bir-birini əvəz etməsi folklor prosesi üçün təbii bir haldır. Hazırki antologiyada Molla Nəsrəddin hekayələrinin Hacı dayının adına bağlanması ilə yanaşı onların maraqlı variantlaşması da müşahidə olunur.

Məşhur Molla Nəsrəddin lətifəsini xatırlayaq.

Molla Nəsrəddin küləkli bir gündə eşşəyin üstündə qovut yeyə-yeyə gedir. Ona rast gələn bir tanışısı soruşur:

– Molla, nə yeyirsən?

Molla cavab verir ki:

– Külək belə əssə heç nə.

İndi də antologiyaya daxil olan Hacı dayı lətifəsinə baxaq.

Hacı dayı əlindəki qorğanı bir-bir ağzına atır. Bərk əsən külək qorğaları aparır. Bu mənzərəni seyr edən bir şəkili Hacı dayını cırnatmaq üçün deyir:

– Hacı dayı, nə yeyirsən?

Hacı dayı yerlisinin sarı simə vurduğunu başa düşür. Deyir:

– Külək yeyirəm.

Göründüyü kimi variantlar arasında fərq böyük deyil, amma “külək yeyirəm” daha mənalıdır.

İki lətifəni də müqayisə edək.

Molla Nəsrəddindən soruşurlar:

– Molla, niyə bu camaat səhər evdən çıxıb hərəsi bir tərəfə gedir?

Molla deyir:

– Əgər hamı bir tərəfə getsə dünya çevrilər.

Hacı dayıdan soruşurlar:

– Görəsən bu dünyanın axırı necə olacaq?

Hacı dayı deyir:

– Onu axıra qalan bilər.

Bunlar eyni qəlib əsasında yaradılmış tamamilə müxtəlif nümunələrdir. Molla Nəsrəddinin cavabı əvvəlcə mənasız görünə də, diqqət edildikdə dərin fəlsəfi tutuma malik olduğu üzə çıxır. Hacı dayının cavabı isə ilk andan düşünməyə sövq edir.

Molla Nəsrəddinin misal gətirdiyimiz lətifəsindəki fikri onun eyni şəkildə yaranmış digər bir lətifəsi daha açıq ifadə edir.

Molla Nəsrəddindən soruşdular:

– Ay Molla, görəsən niyə bu quşlar hərəsi bir cür oxuyur?

Molla dedi:

– Hər quş öz nəğməsini oxusa yaxşıdır, yoxsa ciğ-bığdan qu-laq tutular.

(1960-cı illərin əvvəllərində babam Məşədi Yusif Əfəndiyevdən eşitmişəm).

Bu miniatürlər xalq fəlsəfəsinin qiymətli örnəkləridir. Eyni zamanda onlar Hacı dayı lətifələrinin həm ənənəvi poetik şəkillər, həm də mövzu cəhətdən Molla Nəsrəddin lətifələri ilə üzvi bağlılığını göstərməkdədirlər.

Antologiyadakı “Hacı dayının şillə döyüşü” bəzi vacib məsələləri yada salır.

Minlərlə Nəsrəddin hekayələri-söyləmələri arasında qəhrəmanın ömrünün müəyyən vacib dönümləri ilə bağlı azsaylı nümunələr vardır ki, bunlar da xüsusi qiymətə malikdir.

Nəsrəddinin niyə gülüş hədəfi, “ellər gülüncü” olması barədə tərkibində mifoloji element olan qədim bir söyləmə vardır. O, ayrıca və geniş söhbətin mövzusu olduğu üçün burada ona toxunmuruq.

Şəki folklorunda mövcud olan digər bir söyləmə Molla Nəsrəddinin neyçün ağıllı olması barədədir və o, janr xüsusiyyətlərinə görə lətifədən daha çox didaktik rəvayətə yaxındır.

Molla Nəsrəddinin ölümsüzlüyü haqqında isə bir neçə lətifə məlumdur və hazırda bizi maraqlandıran da həmin məsələdir. Şəkiddə toplanmış nümunələrdən birini göstərək.

Molla Nəsrəddin ölür. Aparıb dəfn edirlər. O dünyada bunun xeyir-şər işlərini tərəziyə qoyanda xeyir tərəfi ağır gəlir. Göndərilər cənnətə. Molla burda da dilini dinc qoymur, başlayır bala-bala cənnət əhlinə ilişmağa. Bunun əlindən bezib cənnətdən qovurlar. Deyirlər: - Get cəhənnəm!

Molla gəlir cəhənnəmin qapısına. Elə qapını açıb içəri girmək istəyəndə alınma möhkəm bir təpik dəyir, yığılır yerə. Sən demə,

cəhənnəmin qapısının dalında dava imiş. Molla özünə gəlib bir təhər ayağa durur. Bunları söylür. Deyir:

– Elə belə eləyirsiniz ki, bir köpək oğlu bura gəlmək istəmir da!..

Ordan qayıdıb gəlir evə.

Təbrizdə yayılmış digər bir lətifədə o dünyada Molla Nəsrəddinin əməllərini ölçüb biçəndən sonra onu cənnətə buraxırlar. Lakin o, cənnətdə öz “qanuni” tələbləri ilə (zəməzəm bulaqları, solmaz güllər, cəh-cəh vuran bülbüllər və ən nəhayət eyş-işrət üçün hurilər tələb etməsi ilə) cənnət xadimlərini təngə gətirir və onların xahişi ilə Allah Mollanı qaytarır yer üzünə. O vaxtdan Molla Nəsrəddinə ölüm yoxdur.

Bu mövzuda digər lətifələr də vardır. Ancaq mən burada diqqəti Azərbaycanda və bir sıra başqa xalqların folklorunda müəyyən fərqlərlə məlum olan, lakin bizim “Molla Nəsrəddin” kitablarımıza daxil edilməmiş bir süjetə cəlb etmək istəyirəm.

Vaxt çatanda Əzrayıl gəlir Molla Nəsrəddinin canını almağa. Molla görür işlər xarəbdir. Əzrayıla deyir:

– Axı mən müsəlman adamam. Möhlət ver beş dəfə namazımı qılım, sonra nə istəsən elə.

Əzrayıl bu xəbəri Allaha çatdırır. Allah deyir:

– Belə arzunu rədd eləmək olmaz. Beş dəfə namaz qılmayınca ona toxunma.

Əzrayıl mollaya deyir:

– Beş namaz qılana kimi sənə ölüm yoxdur. Bu Allahın əmridir.

Molla dörd dəfə namaz qılır. Gün axşam olur, amma bu beşinci namazı qılmır. Əzrayıl deyir:

– Namazını qıl!

Molla deyir:

– Mənim beş namaza icazəm var. Dördünü qılmışam, beşincisini də nə vaxt istəsəm onda qılacağam. Əzrayıl ələcsiz qalıb Allaha müraciət edir. Allah deyir ki, icazəni mən vermişəm, sözümlü dəna bilmərəm.

Əzrayıl çıxıb gedir. Molla Nəsrəddin hələ də beşinci namazını qılasıdır*.

Antologiyadakı bir Hacı dayı lətifəsi öz qəlibini məhz bu Molla Nəsrəddin lətifəsindən götürmüşdür.

Hacı dayının pəzəvəng bir qonşusu olur. Bir dəfə mübahisə zamanı bu qonşu Hacı dayını camaat içində pərt etmək üçün deyir:

– Bir can-cüssənə bax! Mərc gələk, əvvəl üç şillə sən mənə vur, sonra da bir şillə mən sənə vurum. Görək kim nə hala düşür.

Hacı dayı deyir:

– Mən razı. Ancaq bu camaatın içində Qurana and iç ki, mən üç şilləni vurub qurtarmayınca sən mənə əl qaldırmayacaqsan.

Pəzəvən and içir. Bundan sonra Hacı dayı ona ürəkdən iki şillə vurub qırağa çəkilir.

Soruşurlar:

– Bəs üçüncüsü?

Deyir:

– Onu da kefim nə vaxt istəsə onda vuracağam.

Göründüyü kimi ümumi qəlib əsasında yaranmış bu lətifələrdən birində Molla Nəsrəddinin ölümsüzlüyü əsaslandırılır, ikincisi isə tamam başqa mövzudadır. O, Nəsrəddin süjetinin (ümumiyyətlə desək daha köhnə bir süjetin) yaradıcı şəkildə mənimsənilməsi nəticəsində meydana gəldiyinə görə lətifə janrının təbiətini müəyyən cəhətdən işıqlandırır və sözsüz ki, tədqiqi əhəmiyyət kəsb edir. Amma burada əvvəlki lətifədə olduğu kimi baş qəhrəmanın ölümsüzlüyündən söhbət getmir, sadəcə olaraq onun gündəlik sərgüzəştlərindən biri təsvir olunur. Son illərin toplama işlə-

* Həmin süjetin Nəsrəddinlə bağlanmayan variantları Azərbaycanda çap olunmuşdur. Bax: Əzrailin kirvəliyi // Qaravəllilər, nağıllar. Toplayanı və tərtib edənləri: Hətəmi Məhəmməd Təntəkin, Salman Əliyev. Bakı-1988. səh. 28-30; Azərbaycan mifoloji mətnləri. Tərtib edən, ön sözlün və şərhlərin müəllifi Arif Acalov. Bakı-1988. səh. 112, № 206; təkrar nəşr: Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər. Tərtib edənlər: Arif Acaloğlu, Cəlal Bəydili. Bakı-2005, səh. 148; süjetin dargin və özbək variantları da nəşr edilmişdir. Bax: Двадцать четыре Насреддина. 2-е переработанное и дополненное издание. Составление, вступительная статья, примечания и указатели М.С.Харитоновна. М., 1986. səh. 530-531; 578.

ri göstərir ki, Hacı dayının da ölümsüz olduğunu göstərən lətifələr vardır və onlardan biri antologiyaya daxil edilmişdir.

Hacı dayı ölür. Bunu hörmətlə dəfn edirlər. O biri dünyada baxıb görür ki, bir tərəfdə cənnət var, bir tərəfdə cəhənnəm. Fikir-ləşir ki, cənnətə getsin. Onu cənnətin qapısından içəri buraxmırlar.

Deyirlər ki, günahın çoxdur, hamıya sataşmısan. Ələcsiz qalıb gedir cəhənnəmə. Ancaq ora da buraxmırlar. Deyirlər:

– Sən heç kəsə pislik eləməmişən, sənin yerin bura deyil.

Hacı dayı işi belə görəndə üzünü göyə tutub deyir:

– Ya Allah, özün görürsən ki, mənə nə cəhənnəmdə yer ver-dilər, nə də cənnətdə. Odur ki, indi mən Şəkiyə qayıtmalı olaca-ğam.

Deyirlər ki, Hacı dayı o qayıdandır, daha ona ölüm yoxdur.

Hacı dayının ölümsüzlüyünü əsaslandıran lətifə ona görə əla-mətdardır ki, Azərbaycan folklorunda Molla Nəsrəddindən sonra heç bir lətifə personajı bu səviyyəyə qaldırılmamış və onlardan heç birinə xalq ölümsüzlük bəxş etməmişdir.

Dünya xalqları öz ideallarına, öz mənəvi ehtiyaclarına uyğun olaraq ölümsüzlüyü adətən qəhrəmanlıq eposunun baş qəhrəman-larına bəxş edirlər, o da həmişə yox. Komik eposun qəhrəmanları içərisində isə ölməzlik qazanan Nəsrəddindir. Hacı dayının ölüm-dən qaçması (həmin mövzuda “Şəki folkloru”nun əvvəlki cild-lərində ustad Yaşar Qarayev söhbət açmışdır və mənim də kiçik qeydlərim vardır) barədə lətifələr bir silsilə qəhrəmanı kimi onun yüksək avtoritetinə işarədirsə, ölməzliyi barədəki lətifələr bu avto-ritetin təsdiqidir. Xalq Molla Nəsrəddin kimi Hacı dayını da öl-dürmür, çünki onun varlığına mənəvi ehtiyac duyur.

Ümumiyyətlə Molla Nəsrəddin və Hacı dayı lətifələri arasın-dakı çoxcəhətli münasibətlər daha ətraflı söhbətin mövzusu olma-ğa layiqdir. Biz burada yalnız bəzi məqamları göz önünə çəkdik.

Hazırki antologiyada verilmiş “Həsən əminin öküzü” adlı kiçik dastan folklorşünaslıq baxımından diqqətəlayiq və haqqında söhbət açılması lazım olan bir nümunədir. Ancaq məhz bu dastan

məni geri baxmağa, “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın 2000-ci ildə buraxılmış IV cildinə, yəni “Şəki folkloru”nun birinci cildinə nəzər salmağa məcbur etdi.

Məlumdur ki, mən həmin cildin rəyçilərindən biri olmuşam. O vaxt “Dastanlar” bölməsi ilə bağlı vacib bir məsələnin üstündən keçməklə, yumşaqılıq göstərməklə səhv etdiyimi, öz saxtakarlığım ilə başqalarının saxtakarlığına dəstək verdiyimi bu yeni cildlə tanış olarkən başa düşdüm.

IV cildə müəllifinin Molla Cümə olduğu göstərilməklə iki dastan çap olunmuşdur. Onlardan biri - “Sayatbəy və Sayalı xanım” dastanı (s. 353-382) haqqında aşağıdakı qeydlər verilmişdir: “Azərbaycan EA Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun arxivi. İş 77. 1938. Əlyazmanın üstündə belə bir qeydlə rastlaşırıq: “Sayatbəy və Sayalı xanım”. Nağıl. Söyləyəni Aşıq Əhməd Qafarov. Nuxa rayonu. Layısqı kəndi. 21 mart, 1938-ci il” (s. 489).

Oradakı digər dastan isə yenə də Azərbaycan EA Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun arxivindən götürülmüş (iş № 63. 1938) “Cəlali Məhəmməd və Tavat xanım”dır (s. 341-352) və onun da Molla Cümənin şagirdi aşıq Əhməd Qafarovun dilindən yazıya alındığı qeyd olunur (s. 488). Ancaq antologiyada adı çəkilən bu dastanların kim tərəfindən yazıya alındığı göstərilməmişdir. Prof. Rafael Hüseynovun tədqiqatından aydın olur ki, “Cəlali Məhəmməd və Tavat xanım” dastanının yaradıcısı Molla Cümədir və onu aşıq Əhmədin söyləməsindən yazıya alan Cahanbaxşdır (bax: R.Hüseynov, “Vaxtdan uca”, Bakı-1988, s. 244). Burada “Sayad və Sayalı” dastanının da müəllifinin Molla Cümə olduğu göstərilmişdir (s. 244), ancaq onun toplayıcısı barədə məlumat verilməmişdir.

R.Hüseynovun kitabından aydın olur ki, hər iki dastan o vaxt Bülbülün rəhbərlik etdiyi və Ərtoğrul Cavidin əməkdaşı olduğu Elmi-tədqiqat musiqi kabinəsinin materiallarından. Ərtoğrolun onlara rəy yazdığı da məlumdur.

Məsələ burasındadır ki, R.Hüseynovun “Vaxtdan uca” kitabı (1988) və “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın IV cildi (2000) işıq üzü görməmişdən xeyli əvvəl - 1982-ci ildə Bakıda “Gənclik”

nəşriyyatında “Məhəbbət dastanları” çap olunmuş (toplayanı və tərtib edəni Rüstəm Rüstəməzadə) və buraya “Sayat bəy - Səyalı xanım” dastanı daxil edilmişdir. Bu dastan haqqında kitabın sonunda aşağıdakı qeydlər verilmişdir: “Sayat bəy - Səyalı xanım” dastanı Qazax rayonunun Poylu kəndində yaşayan Dursun Qaraoğlundan toplanmışdır. Onun dediyinə görə dastanı 1937-ci ildə onlarda qonaq olmuş Aşıq Abbas söyləmişdir. Aşıq Abbasın Dursun Qaraoğluna dediyinə görə həmin dastanı Layiskili Molla Cümədən öyrənmişdir” (s. 161).

Həmin dastan (s. 111-144) və həmin qeydlər (s. 498) “Məhəbbət dastanları”nın genişləndirilmiş çapında (Gəncə-2007; toplayıb tərtib edəni Rüstəm Rüstəməzadə) da təkrarən verilmişdir.

“Sayat bəy və Sayalı xanım” dastanının “Məhəbbət dastanları”nda (1982) və “Antologiya”da (2000) nəşr edilmiş mətnlərini müqayisə etdikdə birinci nəşrdəki pasport qeydlərinin həqiqət olmadığı aşkara çıxır. Məlum olur ki, R.Rüstəməzadə də bu dastanı “Antologiya”nın tərtibçilərindən biri olan Ramazan Qafarlı kimi Azərbaycan EA Arxitektura və İncəsənət İnstitutunun arxivindən götürmüş, ancaq bunu gizlətməmişdir.

R.Rüstəməzadə dastana tez-tez xırda “düzəlişlər” etsə də bütövlükdə onun mətninə əl qatmamışdır. Burada Rüstəməzadənin ən böyük müdaxiləsi dastanın əvvəlində Molla Cümənin adından verilmiş ustadnaməni və sonundakı deyişməni ixtisar etməsidir.

Ənənəyə görə aşıq söylədiyi dastanı yekunlaşdırarkən müxəmməs ifa edir. Bu müxəmməs məhəbbət dastanlarında duvaqqapma, qəhrəmanlıq dastanlarında isə dastan, yaxud qəhrəmannamədir. “Antologiya”ya daxil edilmiş “Sayat bəy və Sayalı xanım” dastanının axırında Molla Cümənin duvaqqapma məqamında verilmiş müxəmməsilə (s. 380-381) ifa qurtarmır və kiçik təhkiyədən sonra Xoca Müslümlə Sayat bəyin deyişməsi (s. 381-382) meydana çıxır və dastan bununla da sona yetir. Söyləyicilik ənənəsinin bu cür “pozulması” dastan morfolojiyasının öyrənilməsi üçün maraqlı bir faktdır. Ancaq təəssüf ki, “Məhəbbət dastanları”nı tərtib edərkən R.Rüstəməzadə həmin deyişməni çıxarıb atmışdır.

Beləliklə, R.Rüstəmzadənin “düzəlişləri” nəticəsində Molla Cümənin adı “Sayat bəy və Sayalı xanım” dastanından aralı düşür: a) aşığın ustadnaməsi çıxarılır; b) dastanın söyləyicisi - Molla Cümənin şagirdi aşiq Əhmədin adı gizlədir; c) pasport qeydlərində dastanla heç bir əlaqəsi olmayan şəxslərin adları peyda olur və xüsusilə də aşiq Abbas kimliyi və haralı olduğu göstərilmədən mifik bir şəkildə təqdim edilir; ç) Molla Cümə dastanının yaradıcısı kimi yox, yalnız söyləyicisi kimi göstərilir. Bir sözlə, dastan mümkün qədər Molla Cümədən və ümumiyyətlə, Şəki aşiq dünyasından uzaqlaşdırılır.

Bütün bu azdırmaların səbəbi nədir? Anlamaq olmur.

Şəki aşiq aləminə aid əldə olan azsaylı faktların qəsdən başqa bölgələrin aşiq dünyasına aid edilməsi Azərbaycanın aşiq xəritəsində olan boşluqları bir az da dərinləşdirmirmi? Həmin xəritənin konturlarını qarışıq salmırmı? Bu, qaş düzəldən yerdə göz çıxarmaq deyilmi?

Bu gün aşiq sənəti Şəkidə XX əsrin 30-cu illəri ilə müqayisədə son dərəcə zəiflədiyi (ancaq tükənmədiyi!) halda, Qazaxda tam bir həyatla yaşamaqdadır və həmin sənət dairəsində Qazağın Şəkiyə heç bir ehtiyacı yoxdur. Bu gün Qazax özü yalnız Şəkiyə yox, bütün Azərbaycana dastan payı verə bilər. R.Rüstəmzadənin “Məhəbbət dastanları”nın hazırlandığı və çap olunduğu 1960-80-ci illərdə mənim əmi kimi hörmət etdiyim, sinəsində 40-a yaxın dastan yatan və sağlığında qiyməti verilməyən ustad aşiq Avdı el məclislərində oğlu aşiq Sadıqla (bu günün ustad sənətkarlarından biri!) üzbəüz dastan söyləyirdi. Qazax aşiq sənətinin onsuz da uca olan adını daha da ucaltmaq üçün aşiq Avdının repertuarını yazıya köçürmək daha yaxşı olmazdı?

O vaxt “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın IV cildinə, yəni “Şəki folkloru”nun I cildinə, rəy yazarkən mən bu hissələri keçirdim, ancaq qələmə almadım. Çünki XX əsrin ikinci yarısında R.Rüstəmzadənin jurnal məqalələrindən başlamış doktorluq işinə qədər əksər əsərləri ilə tanış idim və onu zəhmətkeş, daima elmi ictimaiyyət qarşısında hesabat verən istedadlı bir alim kimi tanı-

yırdım. Lakin aradan illər ötəndən sonra “Şəki folkloru”nun hazırki cildi ilə tanış olarkən, necə deyərlər, “təzələndi köhnə dərdim”.

Burada verilmiş “Həsən əminin öküzü” adlı kiçik dastanı oxuyarkən R.Rüstəmzadənin çap etdirdiyi “Aşıq rəvayətləri” kitabındakı (Bakı-1988) eyni adlı əsəri xatırladım (s. 89-95). Tutuşdurma zamanı eynilə yuxarıdakı hadisənin şahidi oldum: “Həsən əminin öküzü”nü hər iki folklorçu - R.Rüstəmzadə və H.Əbdülhəlimov eyni mənbədən götürüblər; R.Rüstəmzadə bu dastana “Sayat bəy və Sayalı xanım”dan daha çox əl gəzdirib, “səhməna salıb”; dastanın əvvəlində Molla Cümənin adından verilmiş 13 bəndlilik ustadnaməni ixtisar edib; dastanı haradan götürdüyünü və onun söyləyicisini gizlədib.

H.Əbdülhəlimov həmin nümunəni AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivindən götürdüyünü (inv. № 57) və söyləyicinin aşıq Əhməd olduğunu göstərir. R.Rüstəmzadənin qeydləri isə belədir: “Həsən əminin öküzü” rəvayəti görkəmli el şairi Molla Cüməninidir” (Aşıq rəvayətləri. Toplayanı və tərtib edən R.Rüstəmzadə. Bakı-1988, s. 151; xatırlayaq ki, Molla Cümə yalnız şair deyil, sözün tam mənasında yaradıcı və ifaçı aşıq olmuşdur; o, yalnız şeirlərin yox, həm də bir sıra saz havalarının müəllifidir - F.Ç.).“ ...“Həsən əminin öküzü” rəvayəti 1965-ci ildə Qazax rayonunun Ağköynək kəndində yaşayan aşıq Yarməmməddən toplanmışdır. O, 1885-ci ildə anadan olmuş, uzun müddət aşıqlıq etmiş, 82 yaşında Ağköynək kəndində vəfat etmişdir” (yenə orada, s. 152).

Aydın məsələdir ki, 1967-ci ildə dünyasını dəyişmiş rəhmətlik aşıq Yarməmmədin onun adına yazılmış söyləmədən xəbəri olmayıb.

Güman edirəm ki, saxtalaşdırma və ünvansızlaşdırma ilə bağlı yuxarıda təsvir olunan hadisələrin geniş izaha ehtiyacı yoxdur. Bircə onu qeyd etmək istərdim ki, Molla Cümə irsinin kamil tədqiqatçısı Paşa Əfəndiyev R.Rüstəmzadənin “Məhəbbət dastanları”na (1982) daxil olan nümunələrdən yalnız “Sayat bəy və Sayalı xanım”ı (“Səyyad və Səyalı”) yox, “Baxış bəy və Leyla xa-

nım”ı (“Baxış-Leyla”) da Molla Cümənin dastanı hesab edir (Molla Cümə. Əsərləri. Toplayanı və tərtib edəni P.Əfəndiyev. Bakı-1995. səh. 487). Həmin dastan haqqında söhbəti biz başqa bir vaxta saxlayırıq. Hələlik sə qayıdaq “Həsən əminin öküzünə”.

Həmin nümunənin elmi cəhətdən əsas dəyəri ondadır ki, o, Azərbaycan türk xalqının “komik epos”unun (V.Y.Qusyev) janrları içərisində qaravəllidən, lətifədən və yalan-palandan (uşaq qaravəllisindən) başqa yumoristik dastanın da olduğunu göstərməkdədir. Elə R.Rüstəmzadənin “Aşıq rəvayətləri” (Bakı-1988) kitabındakı “Aşıq Məhəmmədin çuxa əhvalatı” (s. 72-78) ruhən “Həsən əminin öküzü”nə çox yaxın olan maraqlı yumoristik dastandır. Görünür belə dastanlar ümumiyyətlə kiçik olurlar. Həl halda əldə olan materiallar hələlik bunu deməyə imkan verir.

Kiçik dastandan danışarkən istər-istəməz “dastan” və “aşiq rəvayəti” anlayışları arasındakı fərq məsələsi üzə çıxır.

Əsas fakt odur ki, dastan da, aşiq rəvayəti də eyni poetik formaya malikdirlər. Çap məhsullarından və söhbətlərdən görünür ki, toplayıcılar onların arasındakı fərqi həcmdə görürlər. Ancaq bu fərqi özü də həmişə nəzərə alınmır. Məsələn, aşiq rəvayətlərinin ilk dəfə cəm halında nəşr elildiyi bir kitabda (Aşıq Ələsgər. Tərt. ed. Ə.Axundov, M.H.Təhmasib. Bakı-1963) 28 səhifəlik “Aşıq Ələsgərnən Dəli Alının əhvalatı” (s. 342-369) rəvayət sayılır, ancaq sonrakı illərdə çıxan kitablarda, jurnallarda və qəzetlərdə həmcə bundan iki-üç dəfə kiçik olan əsərlər dastan kimi təqdim olunur. Yaxud “Aşıq rəvayətləri” kitabında 9,5 səhifəlik “Kərəmxan sərtilib” (s. 79-88) “Qeydlər və şərhlər” bölməsində dastan adlandırılır (s. 153), ondan böyük olan (11 səhifə) “Dəli Alı ilə aşiq Ələsgərin ikinci görüşü” (s. 118-129) isə rəvayət (s. 154). Sərhəd haradadır? Məlum deyil.

Əlbəttə, dastanla aşiq rəvayətinin arasındakı fərqlərdən danışarkən onların kompozisiya quruluşundakı sadəlik və mürəkkəblik, personajların azlığı və çoxluğu, onların süjetdə iştirakının dərcəsi və s. nəzərə alınmalıdır. Məsələn, “Aşıq rəvayətləri” kitabında verilmiş “Şair Cavadın Aran səfəri”ndə (s. 6-10) aşiq hər

gördüyü gözələ bir tərif deyə-deyə gəlib çatır mənzilə. Burada bəsit və qapanmayan, yəni şaxələnməyə və tamamlanmağa meyl etməyən süjet var. Bu səbəbdən də həmin rəvayəti düz xətt üzrə istənilən qədər uzatmaq, həcmcə böyütmək olar. Ancaq o dastana çevrilə bilməz.

Rəvayətlə dastanın arasındakı fərqlərdən biri də dastan strukturunun vacib komponentləri - başlanğıcdakı ustadnamələr və sondakı müxəmməsdir. Bir sıra nəşrlərdə bunlar nəzərə alınmasa da, hər halda ustadnamə də, müxəmməs (duvaqqarpma, dastan, qəhrəmannamə) də məhz dastana aiddirlər.

Dastanla aşıq rəvayətinin fərqli cəhətlərindən söhbət açmağa dəyər, ancaq onların arasında sərhəd qoymaq mümkün deyil, çünki bu sərhəd yoxdur. Üç-dörd səhifəlik aşıq rəvayətinin inkişaf edərək dastana çevrilməsi prosesi də, əks proses də mümkündür.

Bütün yuxarıda deyilənləri nəzərə almaqla biz “rəvayət” anlayışından başqa “kiçik dastan” anlayışının da yaşamağa haqqı olduğunu görürük. Məsələn, yenə də “Aşıq rəvayətləri” kitabındakı “Aşıq Məhəmmədin Qars səfəri” (s. 58-71) süjet dolğunluğuna, ənənəvi strukturuna (sonundakı müxəmməs də daxil olmaqla) görə kiçik dastandır.

Məlum olduğu kimi “былина” rus xalq qəhrəmanlıq eposunun janrıdır. Ancaq rus folklorunda satirik “былина”lar da vardır (Вах: Дм. Молдавский, Русская народная сатира. Ленинград, 1967). Azərbaycan aşıq sənətində satirik dastanın olub-olmaması məsələsi hələlik açıq qalsa da, “Həsən əminin öküzü” tipli kiçik yumoristik dastanların mövcudluğu göz qabağındadır.

Şəki folkloru haqqında söhbətə yekun vurmaq üçün yenə də Şəki lətifələrinə müraciət etmək istərdim.

Birinci lətifə.

Şəkilidən soruşdular:

– Haralısan?

Dedi:

– Adam haralı olar?

İkinci lətifə.

Bir əcnəbi Şəkidə girir dərzi dükənina. Parçanı dəzgahın üstünə qoyub deyir:

– Ay usta, Avropanı, Amerikanı gəzmişəm, amma heç kəs mənə bu parçadan kostyum tikə bilməyib. Deyirlər ki, azdır, çatışmır.

Dərzi parçaya baxıb deyir:

– Mən tikərəm. Get, bir həftədən sonra gələrsən.

Əcnəbi gedir. Şərtləşdikləri kimi bir həftədən sonra gələndə görür ki, dərzi onun əyninə olan əla bir kostyum tikib. Üstəlik artıq qalan parçadan bir jilet də tikib. Təəccübündən söz tapmır. Deyir:

– Ay usta, Avropada, Amerikada bu parçadan kostyum çıxara bilmədilər, amma sən üstəlik bir jilet də çıxartdın. Lap möcüzədir!

Dərzi deyir:

– Qardaş, sən oralarda böyük adam ola bilərsən. Ancaq bura Şəkidir, sən burda kiçik adamsan. İstəsəm sənə bu parçadan bir kepka da tikərdim.

Bu lətifələrdən çıxan nəticə nədir? Doğrudanmı şəkililər özlərindən razıdırlar, özlərini başqalarından üstün tuturlar?

Əsla yox! Hamı bilir ki, şəkililər çox sadə, güləruz və zara-fətcil insanlardır. Ədabaz adamda yumor hissi olmaz. Şəkililər bir adamda lovğalıq, özündənbəylik hiss edən kimi ona elə bir ləqəb yapışdırırlar ki, nəinki onun özünə, hətta gələcək nəsillərinə də bəs edir.

Bunlar nəzərə alındıqda yuxarıdakı sual daha güclü səslənir: göstərilən lətifələrin mənası nədir?

Məlum olduğu kimi qədim tarixə və mədəniyyətə malik olan və gündəlik həyatında möhkəm ənənələrə söykənən çinli, yəhudi və b.k. xalqların mentalitetində güclü özünü dərkətmə, özünə güvənmə, özünü qiymətləndirmə amilləri vardır. Görünür ki, bu cür özünü tanıma və özünə inanma xüsusiyyətləri qədimdən qədim olan Şəkinin əhalisinin dünyagörüşündə və dünyaduyumunda da əsrlər boyu müəyyən yer tapmışdır. Yoxsa şəkililər milli ənənələrə münasibətdə xüsusi mühafizəkarlıqları ilə seçilməzdilər.

Onlar öz “dillərinə”də güvənirlər.

Şəkili Moskvaya gedir və orada rus qızına evlənir. Bir müddət sonra qardaşı şəkiliyə qonaq gəlir. Qapının zəngini çalır. Qabağa evin qadını çıxır.

Qonaq soruşur:

– Əhməd doma (evdədirmi)?

Qadın Şəki intonasiyası ilə cavab verir:

– Hayındı spit (yadır).

Bütün bu lətifələr şəkilinin “mənəmliyinin” yox, “mənliyinin” təsdiqidir, onun yaddaş kodudur.

Şəkili üçün Şəki və “Şəki dili” sözün tam mənasında Azərbaycan və Azərbaycan dili deməkdir. Nə qədər ki, Şəkiddə vətənə və dilə hörmət var, Şəki folkloru da var.

Faiq ÇƏLƏBİ
Sənətşünaslıq doktoru
Sankt-Peterburq,
Avqust-sentyabr 2008-ci il.

I. ƏMƏK NƏĞMƏLƏRİ

QUZUÇU

Əli daşlı quzuçu,
Gözü yaşlı quzuçu.
Sağar satar sağınçı,
Yeyər yatar suveyci. (?)

NEHRƏ HAVASI

Nehrəm ol, nehrəm ol,
At başıcan yağım ol.
Öyümə qonax gəlibdir,
Aşım yavan qalıbdır.
Nehrəm ol, nehrəm ol,
At başıcan yağım ol,
Göz yaşıcan ayrımım.

II. LİRİK MAHNILAR

GƏL, MARALIM, GƏL

Oyna qabax qabağa,
Canım sənə sadağa.
Dodax qoyax dodağa,
Gəl, gəl, gəl,
Gəl maralım, gəl
Sağ yaralım, gəl.

NEYLİM SƏNƏ

Mən aşiq neylim sənə,
Düşübdü meylim sənə.
Mən dönsəm üzüm dönsün,
Sən dönsən neylim sənə.

DİLBƏRİM NAR ALAR

Dilbərim bazardan nar alar,
Ox ilə sinəmi paralar.
Dilbərim bənzəyir dağda marala,
Dərdimi bilirsən niyə demirsən.

III. ŞƏKİDƏ TÜRK HƏRBİ MARŞI

Yaşa, yaşa, çox yaşa,
Mustafa Kamal paşa!
Türkün əsgəri,
Dönməz geri.

* * *

Sağdan sola,
Soldan sağa...
Yaşa, yaşa, çox yaşa,
Mustafa Kamal paşa.
Marş, marş, irəli!
Türkün əsgəri,
Dönməz geri.

IV. İNANCLAR

I

KÜMDARLAR ARASINDAKI MÖVHUMAT HAQQINDA

Qədim zamandan bəri əhali arasında və ələlxüsus əhalinin ən avam qismi - arvatlar arasında kümçülüyün və barama qurdunun haqqında cürbəcür çürükə aqidələr və gülünc mövhumatlar dövrən etməkdədir ki, bu peşənin tərəqqisinə maneələr törədib elin təsərrüfatına zərbələr endirir.

Məsələn:

1. “*Tarixi müqəddəs*”də qissəsi bəyan edilən peyğəmbərlərdən Əyyub Səburun əndamına düşmüş qotur xəstəliyindən əmələ gələn və peyğəmbərin bədənini yeməklə böyüyən qurtlar barama qurduymuş. Düşənlərini də öz əliylə alıb yarasının üstə yerləşdirib deyərmiş. “*Ey Allahın əziz məxluqu! Rizqiniz mənim atımdır. Rizqinizdən məhrum qalmayın*”.

Əyyubun bu qurtlara izhar etdiyi şəfqətini görənlər Xəliq təbrikən onlara barama sarımaq qabiliyyəti mərhəmət etmişdir. Bu qurtlar müqəddəsdir.

2. Kümədarlar toxum dirildəndən sonra təbəqələrə sərrib evdə *pürük*¹ verərlər. Birdən² durandan sonra küm damına köçürmək üçün bir adətə riayət edərlər – küm damında keçən sənədən qalma süpürüntüləri, mizi³ və tozu süpürüb bir qaba yığarlar və dan yeri ağarmamış obaşdan durub onu dörd yolun ayrıcına çıxarlar. Orada bu zibili yolun eni boyunda üç cərgə və hər cərgənin arasında bir qarış yer boş buraxıb sərrast səpərlər. Hər cərgəni səpdikcə bol məhsul götürmək arzusuyla niyyət edərlər. Dallarına baxmayaraq evə qayıdıb ələttəcil⁴ qurdu küm damına (çardağa) köçürərlər. Yoldan ötən atlı-arabalı və piyadaçılar o tozun üstündən adlayıb keçdikcə kümün iqbalı artır; daha bu kümün qurtları qırxa düşməz və küm sönməz.

3. Qurt bəslənən dama kumdar arvatdan savayı uşaqdan və böyükdən kimsəyə daxil olmağa icazə verilməz. Deyərlər ki, hər gözdə bir qism bədnəzər vardır. Dəymiş olsa kümü şəksiz söndürər*.

Bundan əlavə, dəstəməzsiz, qüslsüz, qırxlı arvad, qırxlı uşaq, qırxa düşənlər üçün kümə daxil olmaq qəti surətdə qadağandır. Bədnəzərə müqabi⁵ küm damının astanasında at, eşşək nalı çaxarlar, bir düzüm göz mıncığı, balıqqulağı, maşağ⁶ dırnağı, dağdağan toxumu, it nəcisi asarlar, baş tirinə at, mal və it kəllələri qondararlar və qapısına bədnəzər duası yazıb yapışdırarlar.

4. Kümə baxan mütəxəssisi muzdur sifətiylə saxladıqları zaman piş əz vəqt⁷ onun haqqında sorışıqlar apararlar ki, görək onun əlində küm sönmək ittifaqı olubdurmu? Olmuşsa onu bədyümn⁸ hesab edib ətrafa qoymazlar.

5. Hər kəsdə olan təvəkkül əqidəsidir.

Kümün gəlimli olmağı və yaxud sönməyi Allah əmriylədir. İnsanın ağılı və tədbiri bu əqidənin qarşısında acizdir. Böylə çürük əqidələrə yalnız kumdarlığa məxsus deyil, hətta cəmi işlərə və əməllərə bu əqidənin şümulu vardır!

6. *Qutqaşın kənd məktəbində qurt bəslədiyim zaman* tələbələrin anaları və sair kənd arvatları məktəbə gəlməkdən və yeni üsül üzrə qurda baxmağı öyrənməkdən imtina etdilər. Dedilər ki, biz öz kümümüzə kənari şəxsin baxmağına icazə vermərik və öz-gənin kümünə baxmağa da getmərik və həmçinin ərimiz məruzəyə qulaq asmıjaq üçün kişilər məclisinə getməyimizə razı olmaz. Tələbələr analarından bu məzmununda cavab gətirəndən sonra onların atalarını dəvət etdim. Onlar gəldilər və söylədiklərimə diqqət ilə qulağ verdilər. Əski üsulda qurda baxılmağın məzərrətindən⁹, yeni qaydaların gözəl nəticələrindən təfsilat üzrə göstərdim. Bunları mövhumatlardan disgindirmək üçün əhali arasında dövran sü-

* Mülkədar bəylərin biri söyləmişdir: “Bir dəfə rəncbər evinə kəsəmətə getmişdim. Hər şeyi kəsəmət eyləyib siyahıya qeyd edirdik. Elə ki, kümə tərəf yönəldik ki, baramasını da kəsəmət edək, rəncbərin arvadı baxmağa razı olmadı ki, kümümə baxmaq olmaz!.. A bəy, neçə put barama kəsəməb edirsən də razıyam. Lakin kümün səmtinə düşməyə razı deyiləm!..”

rən batil əqidələrdən danışdım. İşin nəhayətində məruzəmi dinləyən atalardan Hacı Əsəd namında bir kişi söz aldı və guya gözüylə gördüyünü danışmağa başladı: “Mənim anam qurt toxumunuzu hər il torbada ət qoynuna qoyub gəzdirərdi və üç günün müddətində papağlaşıb mürcəsi¹⁰ çıxardı. Bir gün anamın qoynunda toxum torbası ola-ola əyilib höyütdən¹¹ su çıxardığı zaman torba qoynundan düşüb suya batar. Nə qədər höyütə burağac salarlar, toxumu çıxarmağı bacarmazlar. Atam gedib bazardan təzə toxum alıb gətirər. Bu iş cümləmizin¹² fikrindən çıxar. Bu işin üstündən yeddi-səkkiz il keçər. Höyütün dibi təmizlənmək və üstünün ağacları təzələnmək zamanı yetişər. Höyütü açıb dibinin lilini bir kənara tökərlər və hər yerini təzə höyüt halına ustası salıb gedər. Kənara tökülmüş lil quruyub cadarlaşar və içindəki yeddi-səkkiz il su altında qalmış toxumdan baharda mürcə qaynamağa başlar. Bu mürcələr yemək üçün yavuşdakı zorba bir qarağaca daraşar. Bu ağacın üstə yarpaqlarını yeməklə böyüyüb əmələ-ərsəyə gələr və nəhayət, oradaca baramasını sarıyar. Bir vəqt höyütə su almağa gedənlər mayın axır zamanında görərlər ki, ağac meyvə həngi¹³ barama gətiribdir. Mən özüm o zaman o ağaca çıxıb yeddi-səkkiz put barama düşürmüşəm.

Ay müəllim! Görürsənmi? Yeddi-səkkiz il qurt toxumu su altında qaldı. Allah saxladı, çürümədi! Dirildi! Ondan əmələ gələn qurtlar heç cabal yarpağı dadmamış, yalnız qarağac yarpağıyla bəsləndi! Allahın əmriylə onlara nə yağınlıq, nə quraqlıq, nə isti, nə savuq kar etdi! Allahın təqdiriylə nə cücü-mücü, nə qurtquş onlara muz¹⁴ ola bimədi! Nəhayət, sümük kibi bərk və sağlam baraması oldu. Bunların hamısı Ustakərin işidir. Bəndənin tədbirinə ehtiyac yoxdur!”

II

Sağsağan oxiyəndə qonax gələr.

Xamır sıçrayanda qonax gələr.

Qaşix yerə düşəndə qonax gələr.

İki xoruz bir-birilə boğuşanda (döyüşəndə) qonax gələr.

İt adama dalını (arxasını) çevirəndə diyəllər ki, kimsə qiybətini qılır.

Günəşli gündə qaranquşlar alçaxdan uçarsa, yağış yağar.

Öyün başına, yaxud ağaca qonan bayquşu qorxudaraq uçurmaq və onun oralara təkrar qayıtmaması üçün odlu kösöyü (kösövü) ona tərəf atmaq lazımdır.

Bayquşun “ayağını kəsmək” üçün siniyə (məcməiyə) su, çörək, duz qoyaraq ucadan deyirlər:

Bay quşu,

Baylar quşu.

İnanca görə vəfat etmiş insanı son mənzilə yola salarkən “gözü evdəkilərdə qalmasın” deyə dalınca (ətrafdakılar görmədən) bir daş atıb diyəllər:

Altın torpaq,

Üstün daş.

Yağış yağar,

Kəfənin olar yaş

Bu dünyadan apardığın olsun

Bir dənə daş!

V. YANILTMACLAR

1. Bir it bir itin belini bitdiyirdi. İt itin belini bitdiyəndə itin belinnən bir bit yerə düşdü.

2. Dərmana (dəyirman) dən aparmışdım. Sərçələr dərman-
da dənimi dənə-dənə dənlədilər.

3. Çoban çöldə çörəyh çeynəməyhdən çənəsinin çüyü çıxdı.

4. Aşbaz Abbas bozbaş asmış,
İlyas aşbaz səhv salmış,
Bozbaş yerə aşırmış.

5. Aşbaz Abbas aş bişirmişdi, bişirmişdisə də az bişirmişdi.

6. Xanış dayı xış xışlayıb xam torpağı xırdalayanda, Xanım
xala Xalça xalayla xaşıl bişirib, xaşılı xırda-xırda xışmalayırdılar.

7. Geyim görün ciyim (anam) gəlin görməsinən gətədi?
Gəlməyitdisə geyim gətirim gəlim. Getdim gördüm ciyim gəlin
görməsinən gətədi.

Digər variant:

8. Gedim görün ciyim gəlin görməsinən gətədi? Getdim
gördüm ciyim gəlin görməsinə geyitdi də, gətədi də.

9. Başımda qaş,
Qaşımda saş (saç)
Saşım da yaş
Qaş hara
Yaş hara?
Bu tər imiş, a!..

10. Göynən gedən göy güdül (kiçik) öküz, tüş!... Tərəkələ-
lələnmə (yırğalanma)!

11. Çörəyi loxmalama,
loxmaladıqca loxmalanacaq

12. Ay qız, qızı ver qıza,
Bu qızı tut, qızı bəliyim.

13. Aşbaz Abbas aş bişirir,
Yoxsa ki, bozbaş bişirir.

14. Bu mis nə pis mis imiş,
Bu mis kaşan mis imiş.
Bu mis nə pis mis imiş,
Bu mis çoxdan pis imiş.

15. Bu yer toxmaxlanmaq gərək,
Toxmaxlanıbdısa da, toxmaxlanmaq gərək,
Toxmaxlanmayıbsa da toxmaxlanmaq gərək.

16. Qax atdadım, qax yidim,
Çox atdadım, çox yidim.

17. Axşam yatır, səhər durur,
Səhər durur, axşam yatır.

18. İp şalvar,
Sap şalvar.

19. Səhər saat səkkizdə,
Selsovetin sədiri,
Səmədova Səkinə,
Su sənəyin sol sapını sındırdı,
Sınıxçıya saldırdı.

VI. TAPMACALAR

1. – Get, gör! Görməsən de gəlsin!

– Getdim, gördüm. Görmədim.

Dedim. Gələcək. Gəldi ki, gəlmədi. Gəlməsəydi gələrdi.

Açması: Get, qızı gör! Anasını görməsən de gəlsin.

– Getdim qızı gördüm, anasını görmədim. Dedim. Dedi ki, gələcəyəm. Anası gəldi ki, gəlmədi. Gəlməsəydi gələrdi.

2. Zülfün ucu gümüşdür,

Sal boynuma ilişdir

Yemişlərdə yarpaqsız,

Tap gör hansı yemişdir.

(Dombalan)

3. Mən düşdüm, papağım ağacda qaldı.

(Qoz)

4. Birdə beş, beşdə bir.

(Əl və barmaqlar)

5. Bir çörəyim var, nə təzədi, nə boyatdı. Babam yedi qurtarmadı, dədəm yedi qurtarmadı, mən yedim qurtarmır, nəvə-nəticələrimə də bəsdı.

(Bayatı)

6. Əllə yazılar, gözlə oxunar.

(Yazı)

7. Bir yemişəm, var idi yemişdim.

Yeməsəydim ölmüşdüm.

İndi də var, yemərəm,

Adını da demərəm.

(Ana südü)

8. Azan oxuyar, namaz qılmaz,

Arvad alar, nikah qurmaz.

(Xoruz)

VII. ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

A

Acıdır-ucudur, ağrısın aldığım bacıdır.

Acı dindirmə, toxu tərptmə.

Ağac başında mum var, səni tanımiyən kim var?

Ağac divinnən su içər.

Ağa durur – ağacan durur.

Ağlı giyiminnən bəllidi.

Ağac əkəllər barını görməyə.

Ağzı əyrini təndirə saldılar, didi: - odun höyüşdü¹⁵.

Ayağını yer yandırır, başını gün.

Ay doğar, aləm görər.

Ayağı sürüşən yıxılsa özü dura bilər, dili sürüşən yıxılsa onu durğuzmax olmaz.

Al kafirdən, ver kafirə.

Allah saa baxıf, maa rəhm eləsin.

Allah bilir kənddə günahkar kimdir.

Allah dağına baxıf qar verər.

Alma kürən, satma kürən¹⁶, illah da ki, qaşqa¹⁷ kürən.

Alçaxda oturuf hündür danışma, ağzın ovular.

Arabani sür oduna, odun olar odundu, olmaz – araba özü odundu.

Araz aşığinnandı, Kür topuğunnan.

Arı vuran ilan görsə ölər, ilan vuran arı görsə ölməz.

Arını yiyib namusunu belinə bağlıyitdi.

Asılan hər qazannan aş umma, umusax olarsan.

Atannan – atamnan danışma, özünən, özümən danış.

Atın əbləhi yorğa, itin əbləhi tula olar.

Atın kəhəri – bas belinə yəhəri.

Atın bozu – elə bil quzu.

At nədi, mat nədi.

Atmaraldır, oğlanlardan seçilmir.

At murdardan yiyər, təmizdən içər – mal əksinə.

Az aşın duzu döylü.
Ayrılandı, şorundu – indi növbə korundu.
Adam var özü görünür, adam var özünü göstərir.
Adam var özü görünür, adam var sözü.
Adımı qoyum saa, qalasan yana-yana.
Azan işığa gedər.

B

Bir öy tikməmişəm ki, yıxılında “vay” diyəm.
Bir əppək olub it apardı.
Bu gün savax yazdır – qırx kötük azdır.
Bir gördün namərđi – bir də görsən namərđsən.
Bir əsaya söykənənə bir el söykənər.
Bəzənirəm xannan qorxuram, bəzənmirəm xanımmın.
Bütün canlılar xəstələnər, yatar ölər, amma at ayaq üstə ölər,
sonra yıxılar.
Bu da bir nəhlət daşdır: götürən də peşimandır, götürməyən
də.
Başımdan yalo¹⁸ qopdu.

C

Can onun – cəhənnəm tanrının.
Cəhənnəm kösöyünə oxşiyir.
Curlarını göstər – xasiyyətini deyim.

Ç

Çərçinin¹⁹ xırda-xırda andı yığılıb eşşəyinə qənim olar.
Çox da ki, qızdı, harası düzdü.
Çox seçənə nə kar qismət olar, nə də kor.
Çıraq sönəndə divinə işıq salar.

D

Dava yoxluqdan, töyvə toxluqdan.
Dama-dama göl də budu, dada-dada heç də budu.

Dama-dama göl olar, daşa-daşa heç.
Dadsız xörək bayata qalar.
Dəli qızdan dəli gəlin, dəli gəлиндən dəli qarı.
Dəli dəliyə qoşular, göydən dəyənək yağar.
Dəli dəliyə qoşular, dəyənək bacadan yağar.
Dəli didi, Həbillah da inandı.
Dəyməli göz daşı parçalayar.
Dədə görmiyən elə bilir ki, Şahqulu da dədədir.
Dəvənin dərisi eşşəyə yüküdür.
Dilimdən çıxıb qada, bilmirəm gedim hara?
Didilər ki, Əzrayıl bala paylayır
– Nə balamı almasın, nə də bala verməsin.
Düz danışanın papağı yırtıx olar.
Düyü döyənə “zırt” diyir.

E

Eşşəyi qovmaxla ata çatammazsan.
Eşşəyin qulağını kəsməklə at olmaz.
Eşşəkdən adamlıq umur.
Eşşək vurub cənnətə salıtdı.
Elə bil çaqqal tooğa rast gəlirdi.

Ə

Ədası Şah dağına güllə atır.
Əl mənən – ətək sənən.
Əli boş – gönü yaş qayıdıb.
Əlim çatmır, ünüm yetmir.
Əlin yağlıdır, çək öz başına.
Əliyib – əliyib kəpəyə qatma.
Ət yiyən quşun dimdiyi əyri olur.
Ətuş koxa – mətuş koxa, bir öydə otuz koxa.
Əppək tapmır yimağa, turp axtarır gərmağa.
Ərli də ağliyin - ərsiz də.
Əsli ho, nəsli ho.

F

Fağır əliaçıq olar.

Faytonda oturmuram ki, faytonçunun dalı maa olur.

Fayton atı gözünnən qocalar.

G

Gəl dəvəm, gəl (Qonaq gələndə ev yiyəsi diyir)

Get, zurnaçım, get (Yola salanda diyir)

Gəzəyən gəzə bilməz, gəzməsə dözə bilməz.

Gölməçənin hamısında ayağını yuma, üzə da yumağa su saxla.

Görölmüş işdən gül iyi gələr.

Güzarano yaxşısına da, pisinə də şükür elə.

Günəşdən qaşma, kölgə özü gəlif üstəa düşər.

H

Haqq-hesab dinar-dinar, bəxşeyiş tımən-tımən.

Hamı bilir ki, kənddə günahkar koxadır.

Hanı quşun? Budu quşum.

Halalın azı haramın çoxundan dözümlü olur.

Halal döylət qırx il gedər.

Haramın başı dağ boyda olsa da, divi qıldan nazikdir.

Haramın başı dağ olsa da, divi qıldır.

Harda aşdı – orda başdı, harda işdi – ordan “kiş”di.

Hesab bəlli, qoz sanılı.

Heç kəs sənəti ana bətnində öyrənmiyitdi.

Həttax-məttax²⁰ diyir həbilədi.

Həm ulaxdı – həm sulax²¹.

Hər quşa öz yuvası istidir.

Hər öyün öz qibləsi var.

Hər dərədə bir at öldürmiyənnən baytar olmaz.

Hərcayı sözü mərəcayı da gələcəyi olar.

Hər şey heş nədən olur.

Hündür dağlara yağən qar alçaq dağlara xəbərdarlıqdı.

Hırnan gələn zırnan gedər.

X

Xiyara verən pulu suya ver iç, çeynəməyin də saa qazanc qalsın.

Xeyir verməzin öyladı xeyir verməz, versə də bərəkəti olmaz.

Xəstə ki, yorğan – döşəyi qoyub başaltını batırdı, çənəsini bağla.

Xəstə tələsmağnan döyül, şöftəli vaxtında dəyər.

Xeyir olsun: oğlansan, ya qız?

İ

İki şeyin qiyməti itəndən sonra bilinir: sağlamlığın və cavanlıqın.

İki arvadlı öy zibilli olar.

İnəyi yükləyib, danasını unutturur.

İyidin – iyiddən nəyi artıq olar? Yarağı.

İş bilmiyən tula olmaz, quyruğunu kola verməz.

İş əndazədən çıxanda, bicarə nağarsın.

İş ki, qaldı səbrə - tut üzə qəbrə.

İş gətirmiyəndə burunun suyu gözə damar.

İş gətirmiyəndə qatıxlı aş da diş sındırar.

İt özü nədi ki, yunu nə ola?

İt ətdən kəsən kimi kəsir.

İti vur – sacı qur.

İt ətdən qaçmaz – insan çörəkdən.

İpək parçaya şaldan yamax salmağ olmaz.

İtin itdi – işin bitdi.

İti yiyəsi hürdürər.

İstiyənin bir üzü qaradır, vermiyənin iki üzü.

K

Kasib xəyalında döylətlənər.

Kəsə də özünü daş bilir.

Kəsilən baş danışmaz.

Kəsəyənin diyir dəyirmanın yaraşığı dağardı.

Keçinin qoturu bulağın gözünən su içər.
Kiş batan kimi batdı²².
“Kiş” diyirsən getmir, vurursan ölür.
Kiçiyin kiçik dərdi var, böyüyün böyük dərdi.
Kora vay bura – vay Bağdad.
Kor atı minib köndələn çapır.
Küp yumalanar – çuxurunu tapar.

Q

Qaçaq diyər: dustaqlıqdan qaçaqlıq yaxşıdır, qaçaqlıqdan ölüb qurtarmaq yaxşıdır.

Qar yağıb – ayıbların üstü örtülüdü.
Qanana çivin²³ sazdı, qanmiyənə nağara – qabal da azdı.
Qanmazın başmağını cütlədim, dedi, dalın gözümü çıxartdı.
Qanacaqsız adamdan lotu beçə adam yaxşıdır.
Qaşıqla vurulanda qanmiyəni, kömçiyənən vurallar.
Qaz uçdu, qarğa qondu.
Qazandığını it yiyir, yaxasını bit.
Qocalmış ailədə arvad birinci ölərsə, kişi əzaba qalar.
Qaşıqla verib, çömçiyənən istiyir.
Qara da qurd düşür, amma iylənmir.
Qaradan artıq rəng olmaz.
Qəza toru – gözlənilməz olur.
Qurd qocalanda burnuna kəpənək qonar.
Quyunu öz boyaa görə qaz ki, özün düşsən çıxa biləsən.
Qurbağaya bir vursan iki tullanar.
Qulun (at balası) at olunca yiyəsi mat olar.
Qoyun, quzu ikən quyruq bağlıyər.
Qonağın könlündən keçən öy yiyəsinin bir illik azuqəsidir.
Qonağın libasına baxıb atına arpa tökərlər.
Qurbağa da çox söz bilir, amma ağzına su dolar diyə danışmır.
Qədək, o da gödək.
Qışlaxlı mal saxlar, özü qaymağa həsrət qalar.

L

Lələ²⁴ adamın bir dərdi, öyladı olanın min dərdi olur.

M

Malı gedənin imanı da gedər.

Meçitin (məscidin) qapısı açıxdı, itin mərfətinə nə gəlirdi.

Mərd Allahdan, namərd yoldaşdan görər.

Mən belə qarğa görməmişəm, qarğada yorğa görməmişəm.

Məni nə qızgın şişinən dağlama, nə də yağ gətirib yağlama.

Meyvə kimi insanın da kalı olur.

Meymunu yadaa salma!

Miyanaçının²⁵ kisəsi gen olar.

Minarəyə xərci çıxmiyən elə bilər yer göbələyidir.

Min bil bir bilmiyənnən də soruş.

N

Namərdə arxa çevirməzlər.

Namərd – namərddən kəsər, Allah da hər ikisinnən.

Naxış, gə mənnən yapış.

Nə çarxda ipək var, nə tiyanda barama.

Nə tiyanda barama var, nə də çarxda ipək.

O

Oğul var ki, atasına ev tikər, oğul da var, sözün ağzında kəsər.

Oğul var ki, ata sözün dərs eylər, oğul da var düz danışığı tərs eylər.

Oğul var özü görünər, oğul var özünü göstərər.

O, div qurbağaya aşıx olan kimi aşıx olub.

Onnan yumurta alsan içində sarı tapmazsan.

Onun tamahı Həzrət Əlinin qılıncınnan itidir.

Otdiyən mal arıx olmaz.

Ö

Özo yorulmuş biləndə, yoldaşo ölmüş bil.

P

Pəpə ziyənnən məmə ziyənə kimi hamı orada idi.
Pəpə ziyənnən nə görmüşəm ki, məmə ziyənnən nə görəəm.
Pir mənimdir, kəramətini mən bilirəm.
Pulun var: yerə ver, yesə ver.
Pulu pul qazanar, şahını tümən.

S

Salyanda it az iydi, biri də gəmiylə gəldi.
Saa bir toy tutaram, dədaa toyu yadaa düşər.
Səhər tezdən kasıbın qarnı açılır, dövlətlinin gözü.
Sənəyə²⁶ verə-verə güyümün bahası çıxdı.
Səni aparən su – saa görə seldir.
Səni itirən axtarmaz, tapan söyünməz.
Söz yerinə düşməsə qiyməti olmaz.
Sünbüləm, suyam, durmuşam buyam.
Südlü aş dəmdə, gah səndə, gah məndə.
Südlü aş dəmdə gərəyh, həm səndə, həm məndə gərəyh.
Söykə yol nərđiyanını.

Ş

Şakirə baxmış Şükürə min şükür.
Şələsi olmayan dəyirmanə girməz.

T

Təzə bardaq suyu sərin olar.
Tox öyün ac pişiyi.
Toyuq da su içəndə Allaha baxır.
Toyuq anasınan süd görmiyitdi.
Tumanın darlığı bezin qıtlığındandır.

U

Utanmasan anqırmağa nə var ki.

Utanmasan oynamağa nə var ki.

Ü

Ürəyimə çıxıb yara – bilmirəm gedim hara.

Ürək diyəni dil disə, baş-göz yarılar.

V

Var öyü kərəm öyü, yox öyü vərəm öyü.

Y

Yağış yağır bizlərə,

Dəxli nədir sizlərə.

Yaxşı at qamçı, yaxşı adam söz götürməz.

Yaşından yekə danışma, başın ağrıyar.

Yavaya dözmİYən xırmana girməz.

Yetim handa, yarım ax handa.

Yimiyənin payını yiyəllər.

Yıqlamiyən (ağlamiyən) uşağa süt verməzdər.

Yaz əkinçidi, qış dilənçi.

Yetim cücəsən, büzül yat.

Yer yiyəsiz olsa, donuz təpəyə çıxar.

Yiyən darıxar, yimiyən koruxar²⁷.

Yekə baş yiyəsinə donuz güddürər.

Yimağınan doymiyən yalamağınan heş doymaz.

Yumurtlamadı-yumurtlamadı, falını niyə içdi?

Yüz gün həjət, bin gün gərək.

Yuxa qırağı sulama.

Yük əyiləndə daş qərifliyə düşər.

Yaxşı atın üstü qışda arandı, yayda yaylax.

Yaxşı yarağım vardı, Ənzəlidə qaldı.

Yiyəni üzünən, giyəni dizinnən tanımaq olar.

VIII. ƏFSANƏLƏR, RƏVAYƏTLƏR

Peşə

Süleyman peyğəmbər taxıl anbarındakı kəhrəbaya bənzər buğdanı eşən toyux və xoruzlara yaxınlaşaraq soruşur ki, siz burada nə axtarırsınız, nə əcəb buğdadan doyunca yeyib getmirsiniz. Toyux və xoruzlar qaqqıldaşaraq bir xeyli gülüşdükdən sonra dedilər: bizim eşələnməyimiz aclığa görə deyil, bu bizim peşəmizdir.

Qisas

Rəvayətə görə qədim zamannarda ana yeganə oğliynən yaşayırdı. Günlərin bir günü uşaq qonşunun toyuğunun yumurtladığını görür, yumurtanı oğurlayıb anasına verir və deyir ki, tapmışam. Bu yolla o, hər gün bir yumurta gətirərək anasına verir. Anası hər dəfə onu tərifləyir, yumurtaları necə, hardan tapmasıynan qətiyyənlə maraqlanmır. Uşaq yavaş-yavaş oğurruğa öyrəşir, daha böyük oğurluqlara əl atır, anasının tərifini isə hər dəfə onu şirniyəhləndirir. O, böyüyür, oğurrux vərdişi də böyüyür, peşəkar oğru olur. Bir dəfə onu oğurrux üstündə tuturlar. Məhkəmədə o, anasiynən görüşməyi istədiyini söyləyir. Anasını gətirillər. Oğlan anasına diyir ki, sən dilinnən opmax istiyirəm. O, qəzəblə anasının üstünə atılaraq onun dilini dişləyib qoparır və deyir ki, mənə bu günə salan sən dilin olutdu. Mən hər dəfə oğurrux yumurta gətirəndə sən mənə təriflədin, mənim də həvəsim artdı. Amma birinci yumurtanı gətirəndə onu hardan oğurradığımı soruşub, cəzami versəydin, bu günə düşməzdim.

Üzli qonaq

Rəvayətə görə kasıbkarlıqla ağır külfətini bir təhər dolandıran kəndli varyiymiş. Novruz bayramı axşamı qazan qaynatmaq üçün olan-qalanını verib ət alır və arvadına deyir ki, dur əti as (bişir).

Çoxdandır ki, dilinə ət dəyməyən külfət xörəyin bişməsinə səbir-sizliklə gözləyirdi. Arvad qazanı ocaqdan götürməyə hazırlaşan məqamda qapı döyülür. Hamı bir-birinin üzünə baxır. Fikirləşirlər ki, ət xörəyini qonaqla bölüşsələr, ailə üzvlərinə bir şey çatmayacaq. Belə qərara gəlirlər ki, ətin hamısını qonağın qabağına qoy-sunlar; o toxdursa, yeməkdən imtina edər, acdırsa, hər halda bir az yeyib qalanını saxlayar, hamısını yeməz. Sən demə, qonaq çox sırtıq, üzlü adam imiş. O, külfətin gözü baxa-baxa ətin hamısını böyük iştahla yeyib, qabı çörəklə siyirməyə başladı. Bunu görən ailənin başçısı özünü saxlaya bilməyib qəzəblə dilləndi:

– Yi da, niyə yimirsən?

Qonaq, utanmaz-utanmaz ev sahibini süzərək qayıdır ki;

– A qada, həyəndi nə yiyim, görmürsən qavda heş nə yoxdur? Ev sahibi onun bu sözünə partladı:

– Ə, daa nə yiyəsisən? Məni yi, arvadımı yi, uşaqları yi, qavi yi!..

Allah dəvələri iynənin gözündən keçirir

Rəvayətə görə yoxsul, vəziyyətindən şikayətçi qoca bir kişi gələcək vəziyyətini öyrənmək üçün Allahın elçisinin yanına gedir. Yolda daş üstündə namaz qılan bir kişiylə rast gəlir. Kişi onun hara və nə məqsədlə getdiyini bildikdə xahiş edir ki, öyrənsin görək mən hansı cənnətdə olacağam. Bir az da gedəndən sonra yaşıl çəmənlikdə yeyib içən, kef çəkən birisi də deyir ki, soruş gör mən hansı cəhənnəmə düşəcəyəm.

Yoxsul kişi əvvəlcə öz dərđini danışır. Allahdan xəbər gəlir ki, gözlərini yumub açsın. Gözlərini yumub açanda çoxlu bulaqlar görünür. Axırdakı bulaq zəif tökülürdü. Ona deyilir ki, bax, o zəif bulaq sənə qismətidir. Yoldakı namaz qılan mollayla, kef-əhlinin dərđini soruşanda ona xəbər gəlirdi ki, indi Allahın vaxtı yoxdur. Dünyada olan dəvələri iynənin gözündən keçirir. Üç dörd gündən sonra bir cavab alarsan. Kəsib kişi elə zənn edir ki, bəxt bulağının gözü tutulub. İstəyir ki, bulağın gözünü açsın. Bulağın gözünə çöp soxur, çöp sınır, olan gözü də tutur, indi su heç tökül-

mür. Onun bulağının gözünün də açılması 3-4 gün sonraya qaldı. Kasıb kişi kor – peşiman evinə qayıdır. Olan əhvalatı həm kef əhlinə, həm də mollaya danışır.

Molla deyir ki, ağıl olsun, heç dəvə də iynənin gözündən keçər?

Kef əhli deyir ki, Allahın əlində nə var ki, istəsə bir saniyədə bütün dünyanın dəvələrini iynənin gözünü böyütməklə keçirib qutarar.

3-4 gündən sonra kasıb kişi özünə imdad, onlara da cavab almağa gedir.

Bulağın gözü açılır, mollaya cavab gəlir ki, onun 40 il namaz qılması, Quran oxumasına baxmayaraq yeri cəhənnəmlidir. Çünki o Allahın gücünə şübhə edir. Kef əhli isə heç bir ibadətə məşğul olmasa da cənnətdə yeri var, çünki Allahın hər şeyə qadir olduğuna inanır.

Arvad əməli qurtaran deyil

Çox qədimlərdə bir nəfər gənc alim arvad əməlindən kitab yazmağı qərarlaşdırır. El-el, oba-oba dünyanı gəzib topladığı hadisələri vərəqlərə köçürür. Neçə illərdən sonra topladıqlarının kifayət qədər olduğunu fərz edir, eşitdiklərinin və gördüklərinin təkrar olduğunu dərk edərək doğma yurda qayıtmaq istəyir. Axşam düşür, yaşayış yerlərinə də hələ çox qalıb, meşə kənarında tənha bir evi görüb sevinir, qapını döyür. Allah qonağını canla-başla, ədəb-ərkanla qəbul edən ev sahibəsi onu içəri dəvət edir. Evdə heç kim olmadığını görən alim çəkinir, bayıra çıxmaq istəyir. Sahibə isə təbəssümlə deyir ki, sən də mənim qardaşım, ərim indicə ovdan qayıdacaq, otur gözlə, mənə də möhkəm inanır, ürəyini sıxma. Alim oturur, qadın ona çay-çörək gətirir, yeyib içirlər. Qadın stolun üstündəki iri kitaba nəzər salıb soruşur:

- Bu nədir?
- Qadın əməlindən hekayətlər toplamışam.
- Qurtarmısan?
- Bəli.

Qadın qalın kitabı vərəqləyir, bir az oxuyur, sonra acı təbəssümlə bildirir:

– Sən sonu olmayan çətin işə girişmişən və heç nə də qurtarmamısan, ömrünün axırına qədər davam elə.

Alim inciyir, işini qurtardığını bir daha bildirir. Qadın müəmmalı təbəssümlə gülür:

– Qardaş, işin yarımçıqdır, əsərin hələ bitməyib-deyir.

Bu dəm qapı zərblə döyülür. Qadın hürkək baxışla qonağa baxıb deyir ki, dur gizlən ərim gəldi. Günahsız alim yazıq-yazıq ona baxaraq cavab verir ki, axı mənim günahım yoxdur.

Qadın hirsələnir:

– Dedim ki, dur gizlən. Kişi yəqin ovdan əliboş gəlib, indi ona heç nəyi başa sala bilmərəm.

Alim məcbur olub sandığa girir, qadın zınqırovlu kilidlə sandığı bağlayıb açarı cibinə qoyur. Qapını açır. İri cüssəli, nəhəng bir pəhləvan içəri girir, ovladığı maralı qəzəbli halda yerə ataraq:

– Qapını niyə gec açdın? - deyər arvadına acıqlanır.

Alim açarın deşiyindən baxıb görür ki, bu vəhşiyə bənzər bir məxluqdur, belindən asılmış qılıncı bərq vurur. Qadın onu sakitləşdirməyə çalışır. Ovçunun gözü stolun üstünə sataşanda lap dəliyə dönür:

– Burada kim olub?!

– Bir allah qonağı gəlmişdi.

– Bəs hanı?

– Soxdum sandığa.

– Niyə?

– Əvvəl mənə bacı deyirdi, yeyib-içəndən sonra gördüm fikri başqadır, xəncərlə hədələyib soxdum sandığa ki, gəlib payını özün verəsən.

Gözləri hədəqəsindən çıxmış pəhlivan qılıncı çəkir ki, sandığı iki yerə bölsün, qadın qabağa yeriyib nazlana-nazlana xalatın cibindən çıxardığı açarı ona uzadır.

– Sandığı niyə korlayırsan, cehizimdir axı. Açarı götür aç, çıxart bayırda öldür.

Pəhləvan ovçu açarı əlinə alan kimi qadın cingiltili səslə sevinərək:

– Mərci apardım, “yadımda” sözünü demədin. Bu səhnəni özüm quraşdırmışdım. Qızıl boyunbağımı sabah alacaqsan.

Kişi açarı yerə ataraq:

– Köpək qızı, belə də mərc apararlar, hirsimdən az qala ürəyim yerindən çıxmışdı - deyir və qadının alnından öpür. Təzədən süfrə açılır. Səhər tezdən ərini yola salandan sonra qadın sandığı açır, görür alim qorxusundan altını batırıb. Rişxəndlə deyir:

– Qardaş, dur sandığı təmizlə, bu hekayəti də kitabına əlavə et və başa düş ki, hələ işini tamamlamamısan. Arvad əməli qurtaran deyil.

Süleyman peyğəmbərin təəssüfü

Belə rəvayət edirlər ki, Süleyman peyğəmbər doqquz yüz əlli il bu dünyada ömür sürüb. Yeddi yüz yaşı olanda bir alaçıq qurur, başını ora soxur, ayaqları qalır bayırda. Yoldan ötən birisi ona irad tutur:

– Ya peyğəmbər, bunu elə tik ki, özün içinə tam yerləşəsən.

Süleyman peyğəmbər gileyli cavab verir:

– Bilsəydim ki, bu dünyada belə az yaşayacağam heç bunu da tikməzdim.

Etiraf

Süleyman peyğəmbərin oğlunun əl-ayağı iflic olur, arvadı Bilqeyis narazı qalır ki, həm peyğəmbər, həm də hökmdarsan, bir dəfə Həzrəti Cəbrayıldan xahiş elə söhbət düşəndə Allahdan rica etsin ki, oğluna bir əlac qılsın. Allahdan xəbər gəlir ki, ər-arvad ürəklərindəki gizli sirləri bir-birinə düzgün etiraf etsələr övladları sağalacaq.

Süleyman peyğəmbər deyir ki, əlimdə bu boyda səltənət, umur, var dövlət var, amma yenə yanıma bir adam gələndə ondan nəsə umuram, əlinə baxıram. Elə o dəqiqə oğlu sevincək deyir ki, ata, əllərim açıldı. Sonra Bilqeyis etiraf edir ki, bu məmləkətdə

səndən ixtiyarlı, gözəl kişi yoxdur, amma yenə yad kişi görəndə ürəyim uçunur, özümlə bacara bilmirəm. Bu dəm oğlu qışqırır ki, ana, ayaqlarım da işləyir.

Yerdəyişmə

Deyirlər qədimdə çaqqallar insanlar arasında, itlər isə meşədə yaşayırmış. Aclıqdan və soyuqdan bezikmiş itlər çaqqalları aldatmaq qərarına gəlirlər. Onlardan təvəqqe edirlər ki, gəlin bir müddətə yerimizi dəyişək, hamımız soyuqdan xəstələnmişik, axı biz bir nəsilənək, gərək bir-birimizə kömək edək. Çaqqallar itlərin gününü görüb razılaşırdılar. Həyət-bacada, tövlədə yaşayan itlər az müddətdən sonra sağaldılar və öz mövqelərini saxlamağın əlverişli olduğunu anladılar. İsti yuva, insanların verdiyi yem onları ətəqana gətirmişdi. Çaqqallarsa ac-yalavac halda meşədə dolanırdı, öz yerlərinə qayıtmaq üçün hər gün meşədən ulayaraq:

– Sağaldunuz? - deyə soruşurdular.

İtlər o saat qəti və sərt səslə:

– Yox, yox! - deyə onlara hürürdülər.

Elə o zamandan öz mövqelərini itirmiş çaqqallar meşədə ac, itlər isə insanlar arasında tox yaşayırdılar.

Elm və helm

Allah təkəbbürlü insanları sevməz, bu xislət şeytana məxsusdur. Adam nə qədər çox pul qazansa, çox bilsə təvazökarlığını o qədər artırmalıdır. İnsanın elmi ilə bərabər helmi də olmalıdır, yəni tədbiri və bicliyi. Bir gün bir cavan Bağdada elm almağa gedir, on il təhsil alandan sonra doğma el-obasına tələsir. Ustadı ona deyir ki, elm almısan, iki il də qal sənə helm öyrədim. Səbrsizlik edir ki, bəsdir, mən elm almağa gəlmişdim. Ustadı gülərək onu mehribancasına yola salır, cavan el-obasına yaxın bir şəhərə çatdıqda görür ki, müəzzim azan verir, tez məscidə girir, bardaş qurub oturur. Gözlərindən cin yağan bir axund vəz edirmiş, elmlə cavan gö-

rür ki, bu adam ağzına gələnı danıřır, elədiyi vəz Quran və řəriətlə uyğın gəlmiř. Səbrsizlik edib yerindən qalxır və axunda irad tutur. Axund nüfuzundan istifadə edərək avam kütləni cavanın üstünə qaldırır, onu döyüb xurd-xəřil edirlər. Üz-gözü qan içində olan cavan geri, ustadının yanına qayıtmağı vacib bilir. Ustad onu gülər üzlə qarşılayıb iki il helm öyrədir. Yenidən bu yolla evlərinə qayıdan cavan həmin vaxtı məscidə varid olur və görür ki, həmin əbləh yenə lovğa-lovğa çərənləyir. Cavan yanında olanlara pıçılıtlı ilə deyir ki, mən Bağadda on iki il elm almıřam, dünya řöhrətli ustadım mənə demiřdi ki, sizin əyalətdə bir mömin yařayır, hər kim onun saqqalından bir tük çəkib cibində saxlasa cənnətə gedər, bax, əlamətlərindən həmin adam sizin bu axunddur. Az sonra məsciddəkilər ayağla qalxıb axundun üstünə cumurlar, saç-saqqalını yolub pis günə qoyurlar, axund aylarla dıřarı çıxmır, güşənişin olaraq evdə oturur. Cavan isə qəlbində ustadına “afərin” deyir.

Eřşəkliya řükür elə!

Eřşək yük dařımaqdan bezib Allaha řikayət edir:

– Ya rəbbim, mənı niyə eřşək yaratmısan? Yazığam, mənı eřşəklikdən çıxart.

Allah deyir:

– Get, eřşəkliya řükür elə, yoxsa səni eřşəklikdən çıxardıf qanmaz eliyərəm.

Allaha təvəkkül

Xanın qonşuluğunda yařayan dəmirçi oğlan gözəl bir qızla evləniř.

Xan sarayın ikinci mərtəbəsindən ətrafa baxanda gəlını görür və ona gözü düşür. Xan dəmirçini yanına çağırır, ona atları üçün dörd min midbar²⁸ hazırlamağı tapşırır. Bu işin yerinə yetirilməsinə görə həddindən artıq az vaxt verir.

Dəmirçi midbar qayırmaqla məşğul olmur. O beş vaxt namazını qılır. Allaha xeyir-duasını edir, axırda da “Allaha təvəkkül” deyir.

Gəlin ondan soruşur:

– Gün ərzində nə qədər hazırladın?

Kişinin ağzından “Allaha təvəkkül”dən başqa söz çıxmır.

Vədə tamamlanan gün səhər tezdən qapı döyülür. Dəmirçi arvadla salamatlaşıb başına gələsi hadisələr barədə xəbərdarlıq edir. Sonra gedib qapını açır.

Sarayın nöqərlərindən biri ilə üzbəüz durur. O deyir:

– Xan ölüb, tabutu mıxlamaq üçün dörd dənə mismar çatışmır. Gedək dəmirçixanadan bizə dörd dənə mismar ver.

Dəmirçi bunları yola salıb namazını qılır. Allaha dua etdikdən sonra deyir:

– Ey dörd min midbarı dörd mismar edən Allah! Sənin sözo üstünə söz yoxdur.

Yenə “Allaha təvəkkül” deyib yas yerinə gedir.

***Şah səni üstümə göndərdi ki,
mən də tutub didim***

Padşah gəzinti vaxtı suda gön yuyan kişi ilə rastlaşır, ondan soruşur:

– İkidəsən, üçdə?

– Üçdə.

– Bəs niyə altını on ikiyə vura bilmirsən?

– Otuz iki qoymur.

– Bir qaz göndərsəm didə bilərsənmi?

– Əcəb didərəm...

Saraya qayıdan kimi padşah baş vəziri çağırıb soruşur:

– Açıqla görək, mən o kişiyə nə dedim; o nə cavab verdi?

Vəzir ha fikirləşir cavab tapmır. Padşah deyir:

– Üç günə kimi cavab tapmasan vəzirlikdən qovulacaqsan.

Vəzir gedib gönyuyanı tapır, ona bir kisə qızıl verib danışığın mənasını xəbər alır.

Kişi ondan bütün var-dövlətini istəyir, yoxsa sirri açmıyacağını bildirir. Vəzir razılaşıq. Kişi belə bir izahat verir:

– Padşahın “İkidəsən, yoxsa üçdə?” sorğusunun açıqlanması belədir ki, “iki ayağınla gəzirsən, yoxsa hasa ilə”? Mən ona dedim ki, “üçlə”, yəni “hasa ilə”. Hökmdar sonrakı sorğusuyla maa qandıрмаq istəyirdi ki, “Altı ay işləyib on iki ay dolana bilirsənmi?” Dedim: “32 qoymur”, yəni “yeməkdən artmır”. “Bir qaz göndərsəm didə bilərsənmi?” sorğusuna cavab verdim ki, “Əcəb didərəm”. Vəzir, o qaz sənsən, şah səni üstümə göndərdi ki, mən də tutub didim.

Dərdsiz adamın alt köynəyi

Bir şahın yeganə bir qızı varmış. Qız xəstələnir. Şah ölkədə olan yaxşı həkimləri gətirir, nə qədər dava-dərman edirlərsə, xəstə qız sağalmır ki, sağalmır.

Şah, fəlcilər, münəcimlər arasında da qızın xəstəliyindən baş tapan, onu sağalda bilən adam tapmır. O, ələcsiz qalıb bütün ölkəsinə elan edir ki, mənim qızımı kim sağaltsa, ona bir dəvə yükü qızıl verəcəm.

Günlərin bir günü səhər tezdən görürlər ki, elçi daşının üstündə bir qarı oturub. Adət üzrə şahla görüşmək istəyən adamlar elçi daşının üstündə oturlarmış.

Qarı saray sakinlərinə deyir:

– Şahın qızına əlac etməyə gəlmişəm.

Şah buyurur ki, qarını hüzuruna aparsınlar.

Qarı qızın otağına daxil olur. Kitab açır, tas qurur, nəhayət, onu sağaldacaq dərmanı tapdığını bildirir:

– Şahım, qız dərdsiz adamın alt köynəyini geyən kimi yaxşı olacaq.

Şah tədbir libas olub öz diyarını şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzir. Bir çox adamla söhbət edir. Kimə üz tutursa, o adam öz dərdindən danışır. Dərdsiz bir adama rast gəlmir.

Bir gün axşam hava təzə qaralanda şahın yolu bir kənddən düşür. Bir evin qabağından keçərkən pəncərədən içərini görür. Orada ailə üzvləri şənlik edirdilər, ər, arvad və bir neçə uşaq deyib-gülürdülər. Kişi əlilə sinini dınqıldadır, uşaqlar əl çalır, arvad

da ortaya düşüb oynayır. Sonra arvad çalır, kişi oynayır. Axırda da uşaqlar oynayırlar.

Şah öz-özünə fikirləşir ki, “Diyəsən axtardığımı tapmışam. Bu adamların heç bir başqa dərdi yoxdu”.

Şah qapını döyür. Kişi qabağa gəlir. Şah deyir:

– Allah qonağıyam. Məni bu gecə qonax saxlıyarsınız?

Ev sahibi deyir:

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da, buyur gəl içəri.

Ev sahibi şahı içəri dəvət edir, başda əyləşdirir, amma qabağına yemək-içmək qoymağa imkanı olmur. Demə, bunnarın axşam yeməyə heç quru çörəkləri də yox imiş. Ər-arvad çalıb-oyunmaqla uşaqların başını qarışdırıb yuxuya vermək istəyirlərmiş.

Şah öz-özünə fikirləşir ki, “Bunlar yoxsul, ac olmalarını belə özlərinə dərd eləmişlər. Bu kişinin köynəyini alıb qızıma geyindirəmsən, görən sağalarmı?”

Şah dərđini söyləyib kişidən alt köynəyini istəyir.

Kişi üst paltarını qaldırıb çılpaq bədənini şaha göstərir və deyir:

– Kasıb adamam, balalarım bir qarın çörək tapmıram, bədənəm heç alt köynəyi görmüyütdü.

Səhəri şah saraya qayıdır, taxta əyləşərkən öz-özünə soruşur ki, görəsən mənim ölkəmdə niyə dərdsiz adam yoxdu? Bəlkə hamının bədbəxtliyinə səbəb elə mənim işlərimdir?

Şah xalqın xeyrinə qanunlar verir. Yetimlərə əl tutur. Acların qarnını doydurur. Camaat ona xeyir-dua edir. Xəstə qız yavaş-yavaş yaxşılaşır.

Demə, qızı rəiyyətin ah-naləsi, qarğıışı tutubmuş. Deyirlər:

Gej kəsər, kazlı kəsər,

Bir məzlumun ahı kəsər.

Beyində gənə

Bir nəfər Loğmanın yanına gedib baş ağrısından şikayətlənir. Loğman onun beyində gənə olduğunu söyləyir. Sonra xəstənin beyinini açıb gənəni tapır. Öz-özünə fikirləşir: əyər gənəni dartıf qoparsa, beyin zədələnər. Şəyirdinə deyir:

– Yox, gənəni dartıf qoparmaq olmaz.

Şəyird deyir:

– Ustad sağ olsun, maşanı qızdırıb gənəni tutan kimi özü beyindən ayrılmazmı?

Loğman deyir:

– Sən bu işin əlacını məndən tez tapdın. Loğman şəyirdi olmağını sübut etdin. Üstəlik loğmanlıq imtahanını da verdin.

Birin də... birin də...

Loğman ölənə yaxın iki kasa dərman hazırlayıb şagirdinə verir, ona tapşır ki, “Mən öləndə sənə deyəcəm, onda bu dərmanları ara vermədən mənə çatdırarsan”.

Loğman tələb edəndə şəyird birinci kasanı verir, ikincisini əlinə alıb ustadına yanaşmaq istəyəndə tələsdiyindən yığılır, dərman dağılır. Dərman Loğmana çatmır.

Kişi: “Birin də... Birin də...” - deyə-deyə ölür.

Belə rəvayət eləyirlər ki, Loğmanın qəbrinin yanından keçəndə hələ də adamlar “birin də... birin də ...” kəlmələrini eşidirlər.

Halal qardaşlar

İki qardaş ortaqlı taxıl əkib yetişdirir. Onlar payızda taxılı biçir, döyür və xərəyə yığırlar.

Qardaşlar xərəyi tam ortasından iki yerə bölürlər. Böyük qardaş evə nahara gedir. Kiçik qardaş taxılın yanında qalır. O, öz-özünə düşünür: “Qardaşımın ailəsi, uşaqları var. Mənim bir başım, bir canım var, xərcim azdı”. Beləcə, kiçik qardaş öz payına düşən taxılın dördüdə birini böyük qardaşın taxılına qatır.

Böyük qardaş gələndən sonra kiçik qardaş evə getməli olur. Bu dəfə böyük qardaş belə düşünür ki, “Mən ev tikmişəm, toy eləmişəm, ailəm-ocağım var. Qardaşım öylənməlidir, yurd-yuva qurmalıdı, ona pul daha çox lazımdı”.

Böyük qardaş özünə düşən taxılın dördüdə birini halallıqla kiçik qardaşın taxılına qatır.

Allah bunların taxılına o qədər bərəkət qoyur ki, satıb bütün kəm-kəsirlərini düzəldirlər. Atalar deyib ki, halalın azı haramın çoxundan dözümlü olur.

Qəza toru

Uşaqlar tutu quşunu tutmaq üçün tələ qururlar. Tutuquşu da ağacdən uşaqların bu oyununa tamaşa edirmiş. Deyilənə görə, tutu quşu belə şeyləri bildiyindən heç vaxt tələyə yaxın gəlməzmiş. Yoldan keçən Musa peyğəmbər uşaqların bu hərəkətini görüb tutuquşuya xəbərdarlıq etmək istəyir:

– Ya Tutu, uşaqların nə iş gördüklərini bilirsənmi?

Tutu quşu istehzayla deyir:

– Bilirəm...

Musa peyğəmbər işlərini sahmanlayıb geri qayıdanda görür ki, tutu quşu tələyə düşüb partlayır. Ondan soruşur:

– Ya Tutu, bu nə işdi? Sən ki, bilirdin?..

Tutu quşu deyir:

– Baxdım ki, dünya od tutub yanır. Hamı tək mən də yanmaq üzrəyəm. Bəladan xilas yolunu o tələdə gördüm.

El arasında buna qəza toru deyərlər. Qədərdən qaçmaq olmaz.

Xan qızını kimə verər

Xanın çox gözəl bir qızı vardı. Xan qızını zəhmətkeş, sağlam və qızının bəyəndiyi adama vermək istəyir. Çox yerdən elçilər gəlir. Xan qızını istəyən oğlanların qabağına bir kötük qoyur və deyir:

– Bu kötüyü yara bilsən, ailənin üstünə oğlan gedərsən.

Neçə-neçə oğlanlar gəlir. Bir gün, iki gün, kötüyün böyür-başını baltalayır, əlləri qabarsa da, yara bilmir. Yorulub gücdən düşür, əliboş öz ölkələrinə qayıdırlar.

Axırda sifətcə gözəl, işgüzar bir oğlan gəlir. İyid qızın çox xoşuna gəlir, əldən buraxmaq istəməyib xəlvətcə ona deyir:

– Oğlan, kötüyü parçalamağa tələsmə, qıxmıx-qıxmıx, talaşa-talaşa²⁹, xırda-xırda əritməyə çalış. Onda yorulub əldən düşməzsən.

Oğlan qızın dediyi kimi edir, tələsib-eləmir, kötüyü qıxmıx-qıxmıx, talaşa-talaşa, xırda-xırda əridir.

Xan qızını ona ərə verir.

Bacılar

İki bacı vardı, böyüyünün əri rəncbər (əkinçi), kiçiyinin əri isə kümdar³⁰ idi.

İki-üç il dalbadal yaxşı yaz yağışları yağır. Əkinçinin bol məhsulu olur. Böyük bacının ailəsi varlanır.

Havaların yağıntılı olması kümdarın işlərinə ziyan vurur. Kiçik bacı vardan-yoxdan çıxır. Nəhayət, kümdar fəhlə kimi onun-bunun yanında işləmək məcburiyyətində qalır.

Kasıb bacı tez-tez varlı bacıgilə gedir, dərđini söyləyir. Varlı bacı da onu əliboş yola salmır. Bayrama bir-iki gün qalmış kiçik bacının əri özünə iş tapmır, evə əliboş qayıdır, rüzuları tamam kəsilir. Başqa evlərdə bayram çörəyi, cürbəcür şirin çörəklər bişiriləndə bunlarda heç adi çörək də tapılmır.

Kiçik bacı uşaqlar üçün nəsə bir yemək əldə etmək məqsədilə bacısıgilə yollanır. Varlı bacı bişirdiyi bayram çörəyinin üstündə oturur. Bu hərəkəti görən fağır bacı deyir:

Bacı, bacı, can bacı...

Bağçada güllər bacı.

Güllər, bülbüllər bacı.

Alto küləkə yandırır,

Keçər bu günlər bacı.

Kasıb bacı minnət-xahiş etməyib kor-peşiman öz öyünə dönür.

Vaxt keçir, bir neçə il dalbadal yazda yağıntı az düşür. Bu dəfə kümdarın baraması artıb çoxalır, rəncbərin isə taxılı yetişmir. Böyük bacı yoxsullaşır. Kiçik bacı varlanır. İş dəyişir, böyük bacı kiçik bacıdan asılı hala düşür.

Böyük bacı dolanacaxlarından gileylənir, kiçik bacı köhnə vaxtları yada salıb ona təskinlik verir:

– Bir vaxt biz də çətin dolanırdox. Allah düzəltdi. Səbirli ol bacı.

*Bacı, naçar ağlama,
Gündür keçər ağlama.
Fələk örtən qapını
Bir gün açar, ağlama.*

Kiçik bacı böyük bacını bolluca payla yola salır.

Kim gözəldir?

Bir padşah qəşəng bir imarət tikdirir. Bütün heyvanları hüzuruna çağırır deyir:

– Bu imarətin girəcəyində qızıl qəfəs var. Aranızdan ən gözəlinin mənzilidir ora. Bu qəfəsə düşənlər elə füsunkar olmalıdırlar ki, imarətə gələnlər ona tamaşa eləməkdən doymasınlar.

Kirpi iki balasını gətirib deyir:

– Padşah sağ olsun, çox gəzdim, dolaşdım, bunlardan gözəlini tapa bilmədim. Gətirmişəm, elə bunları qoyun, gəlib-gedənlər bunların gözəlliyinə tamaşa etsinlər.

Hər kəsin öz balası özünə gözəl görünər.

Qoysaydın, götürərdin

Şəhərdə hamıya əl tutan, əlborcu pul verən Vəli adlı adam varmış. Tanıyanlar: “Vəli dayı, mənə filan qədər pul ver” deyəndə, o, cavab verərdi: “Gəl, döşşəyi qaldır, say götür”. Kişi borcunu qaytarana da “Apar, döşşəyin altına qoy” - söyləyərmiş.

Bir gün bir nəfər aldığı borcunu qaytarmamış, ikinci dəfə pul istəyir. Vəli dayı altı boş döşşəyi göstərüb adəti üzrə deyir:

– Get, döşşəyi qaldır, altından götür.

Borc istəyən döşşəyin altını boş görür, bir şey anlamayıb təəccübünü bildirir:

– Vəli dayı, axı burada pul yoxdur.

Vəli dayı deyir:

– Qoymusan ki, olsun?..

Yenə də günlərin bir günü gəlinlə bir nəfər başqa adam da gəlib əvvəl aldıqlarını qaytarmamış, ikinci dəfə borc pul istəyirlər. Vəli kişinin “Qoymamısınız-götürməzsiz” sözlərini eşidən bu adamlar üzə salıb getmirlər. Qəflətən içəri girən bir uşaq deyir:

– A gəlin, kişinin səfərdən qayıdıb, bura gəlir.

Bu xəbəri eşidən gəlin söyündüyündən qol açıb oynayır, Vəli dayıyla borc istəyən də ona qoşulub oynamağa başlayır.

Vəli kişi birdən durub borc istəyəndən soruşur:

– Ədə, mənim pulum gəlir, ona görə oynayıram. Gəlinin də kişisi gəlib deyən oynayır. Bəs sən niyə oynayırsan? Sən hansı işəə şadlanıb oynayırsan?

– Mən də ona görə oynayıram ki, döşəyin altına pul gəlir.

Ərəbin dəvəsiylə halallaşması

Ərəbin dəvəsi onun qapısında qocalmışdı. Ərəb bu dəvəni uzun illərdən bəri işlətməmiş, xeyrini görmüşdü. Nəhayət, dəvə xəstələnib ölürdü.

Ərəb dəvənin yanına gəlir, üzünü-gözünü sıgallaya-sıgallaya ona öz razılığını bildirir, halallıq istəyir. Dəvə də öz sahibindən hörmət görmüşdü. Birdən onun yadına bir əhvalat düşür. O səbəbdən də dəvə keyləşib durur, danışmır. Bir neçə dəqiqədən sonra dəvə dilə gəlib deyir:

– Mən saa halallıq verən deyiləm.

Ərəb soruşur:

– Nə olub? Saa hansı pisiyim dəyib?

Dəvə deyir:

– Yadındadı, filan vaxt yaylağa kök aparırdıq. Onda sən mənim noxtamın kəndirini eşşəyin quyruğuna bağlamışdın. Bu əhvalat heç vaxt yadımdan çıxmayıb, bundan sonra da yaşasam, yadımdan çıxmaz. O iş mənim ürəyimə xal salıb. Ona görə də saa heç vaxt halallıq verən döyləm.

Allah-Təalanın işinə qarışmaq olmaz

Bir uşaq anadangəlmə kor imiş. Deyilənə görə tay-tuşları onun əlindən tutub gəzdirər, bağda-bağçada yediklərindən ona da verirlərmiş. Uşağın danışığından, hərəkətlərindən yazıqlıq hiss olunurdu. Hamı ona qayğıyla yanaşırdı. Bunu görən Musa peyğəmbər uşağın gözlərinin açılması təmənnası ilə Allaha çox yalvarır. Bir gün uşağın gözləri açılır. O, yoldaşlarıyla oynamağa başlayır.

Nədənsə, həmişə çimdikləri hovuzda uşaqların hamısı yaralanır: birinin qoluna, başqasının qıçına, digər birinin qarnına nə batırsa, su qan rəngi alır. Aləm bir-birinə dəyir. Valideynlər də işə qarışırlar. Hərə bir tərəfdən tökülüşüb hovuzu təmizləyir, təmiz su ilə doldururlar.

Səhəri gün yenə hovuzda çimən uşaqlar al-qan içərisində evlərinə qayıdırlar. Bu dəfə hovuzun dibini təmizləyib güdməyə başlayırlar. Görürlər ki, gözləri açılmış uşaq qarğının³¹ ucunu şişləyib, hovuzun dibinə batırır. Bəlli olur ki, uşaqları zədələyən həmin korun hovuzda basdırdığı qarğılar imiş.

Allah uşağın gözlərini yenə kor eləyir.

Musa peyğəmbər üzünü qıbləyə çevirir, Allaha yalvarır ki, onun günahından keçsin. O, üzünü camaata tutub deyir:

– Allah özü bilir, kimə nə eləyir. Allah-Təalanın işinə qarışmaq olmaz.

Əzrayılın dostluğu

Rəvayətə görə, bir nəfər Əzrayılın dost olur. Bu adam bir gün Əzrayıla deyir:

– Öləcəyimi qabaqcadan mənə xəvər elə.

Əzrayıl razılaşıır. Qonşuda bir adam ölür. Üstündən iki gün keçməmiş biri də dünyasını tapşırır. Səhəri kişi görür ki, Əzrayıl, budur, gəlib, ona deyir:

– Cano almağa gəlmişəm.

Kişi Əzrayıla deyir:

– Axı, biz dost olduq, şərt kəsdik. Sənnən xahiş eləmişdim ki, bu işi eləməmişdən əvvəl mənə xəvər verərsən.

Əzrayıl deyir:

– Sənin sağındakı qonşun öldü, sonra solundakı qonşun öldü, bunlar sənə xəbər döyüldü?

Kişi Əzrayıla yenə yalvarır:

– Mənə iki gün də möhlət ver.

Əzrayıl üzünü göyə tutub kişinin istəyini Allaha çatdırır. Nida gəlir ki, iki gün də möhlət verilir. Kişinin yaxşı atı varmış. Səhər tezdən atı minib sürətlə evdən uzaxlaşır. İkinci gün günortaya qədər yol gedir. Bir ucsuz-bucaqsız düzə gəlib çatır. Deyir:

– Əzrayıl daa məni öyümdə tapmaz. Çıxıb gedər.

İstəyir ki, dəstəmaz alıf namaz qılsın. Görür gəldiyi yolu toz-duman бүrüyüb. Toz-duman bura çatanda içinnən Əzrayıl da peyda olur. Deyir:

– Kişi, namazını qıl, vaxtın tamamdı. Sənin canın bu yerdə alınmalı idi. Ona görə də sənə izn verildi ki, gəlib öz ayağınla bura çatasan.

Hamam əhvalatı

Deyirlər, Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində yaşayan bir kişi arvadını hər şeyə qısqanmış. Bu adam ovçu olub. Meşədə qurd-quşa güllə atanda tufəngin çaxmağı çıxıb sifətini eybəcər şəkllə salıbmış. Ona görə də həmişə arvadının şübhələnməmiş. Bir gün arvad kişidən icazə alıb Şəkidə yaşayan bacısıgilə gedir. Kişi axşam öyə dönəndə görür ki, arvad hələ qayıtmayıb. Bərk hirsələnir, durub başı hovlu şəhərə gəlir. Baldızıgilə çatar-çatmaz öyrənir ki, arvadı hamamdadı. Kişi elə bilir ki, hamam arvadların kişilərin bir yerdə çimdiyi yerdir. Hamamın yerini öyrənir. Gedib xeyli aralı bir yerdə arvadı pumağa başlayır: görək arvad hansı kişiylə çıxır. Kişi baxır ki, hamamın qapısından gah arvadlar, gah da kişilər çıxır. Göynüklü düşünür ki, yəqin arvadı da bu kişilərlə çimirmiş.

Nəhayət, arvad hamamın qapısından çıxır.

Kişi:

– Sən ho kişilərlə bir yerdə çimmisənmi? - deyib onu piçaxla öldürür.

Kişini tuturlar, hamam haqqındakı yanlış fikirlərini öyrənirlər. Onu hamama gətirib arvadlarından kişilərin başqa-başqa yerlərdə çimdiyini göstərirlər. Kişi səhvini başa düşür, amma artıq gec idi. Qısqançlıq üzündən arvad həyatdan, kişi də azadlıqdan olmuşdu.

İbadət və tamah

Bir nəfər Turisində bir mağarada oturub gecə-gündüz Allaha dua oxuyarmış.

Musa peyğəmbər burdan keçəndə həmin adamın həmişə ibadətlə məşğul olduğunu görmüş, kişinin Allah yolunda olduğu diqqətini çəkmişdi. Peyğəmbər Allahla görüşlərinin birində deyir:

– Ya Rəbbim, qurban olum saa, filan yerdə oturan adam bütün günü axşama qədər ibadət eləyir. O, ağız quranlı, dili dualı, mömin bir adamdı.

Peyğəmbərə Allahdan bir vəhy gəlir. Məlum olur ki, ibadət edənə bir gün rusxat verilir. O, göydə uçanda yerdə yekə bir gümüş pul görür, tamahı güc gəlir, pulu götürmək üçün yerə enir. Əlini parıltıya uzadanda görür ki, bu pul deyil. Əlini silir, yenə uçmaq istəyir, amma artıq uça bilmir. Allahın verdiyi rusxat geri alınır. Bu hikməti biləndən sonra Musa peyğəmbər anlayır ki, insan nə qədər ibadət etsə də, artıq tamahlığı onun bütün ibadətlərinin savabını heçə çıxardır. Tamahı güc gələndə ibadət də kar eləməz.

Babı babına, qarpız qabına

Məclisdəkilərdən biri üzünü orada əyləşən biliciyə tutub təəccüblə söyləyir:

– Gəzinti vaxtı gördüm ki, biri ağacın altında yatıb. Yanında bir it vardı. İt özü hürmürdü, qarnındakı balalarsa hürürdülər. Ustad sağ olsun, bu nə işdi?

Ustad belə cavab verir:

– Bir vaxt olacaq kiçik uşaqlar böyüklərini saymayacaq, böyüklərdən qavağa danışacaq, danışmağa ata-anasına imkan verməyəcəklər, böyüklərdən qavax cavab verəcəklər, onlara yol göstərəcəklər. Bu hal gələcək uşaqların tərbiyəsini göstərir.

Bir başqası deyir:

– Mən gördüm ki, bir quş ağacın altındakı mürdar leşi dimdikləyir, sonra da qalxıb ağacda Quran surəsi oxuyur.

– Sənin gördüyün quş gələcəyin mollasına işarədir. Gələcəyin mollaları haram-halalı bir-birindən ayırmayacaqlar. Haram, oğurluq yeyiləcək, yeri gələndə də gözə kül üfürmək üçün Quran surəsi oxunacaq.

Üçüncü adam söyləyir:

– Mən bir yerdə üç dənə eyni böyüklükdə qazan gördüm. Qazanlar sırayla, bir-birinə yaxın qoyulmuşdu. Qazanların üçü də qaynayırdı. Lap kənardakı birinci qazan qaynadıqca fəvvarə verib üçüncü qazana tökülürdü. Üçüncü qazan da fəvvarə verib birinci qazana tökülürdü. Ortadakı qazan isə sakit-sakit qaynayırdı, o biri qazanlara damcı da düşmürdü.

Bilici sualı belə cavablandırır:

– Elə bir ayəm gələcək ki, xalq iki təbəqəyə - varlılara və kasıblara bölünəcək. Müxtəlif yerlərdə yaşayan varlılar öz aralarında alver edərək, qız alıb, qız verəcək. Kasıblarsa ortadakı qazana bənzər həyat təzi sürəcəklər. Alverləri də, qız alıb-qız vermələri də öz aralarında olacaq.

Atalar “Babı babına, qarpız qabına” - deyiblər.

Loğman həkim

Belə söyləyirlər ki, bir vaxtlar Loğman adlı bir həkim olmuş. Bu həkim bütün xəstəlikləri az vaxt ərzində təbii dərmanlarla müalicə edirmiş. Bir arvad xəstələnir. Ayıb olmasın, onun bədənini yara basır. Hətta yaralara qurd düşübmüş. Arvad bədənindən yerə tökülən qurdları götürüb təzədən yarasının üstünə qoyar, sonra da belə deyərmiş:

– Ay Allahın yaratdığı qurd. Allah mənim ətimi sizə yem yaradıb, niyə yerə tökülürsünüz?

Arvadı Loğman həkimin yanına aparırlar. Həkim xəstəyə baxıb deyir:

– Bu xəstə sağalmaz.

Arvad oğluna, qardaşına deyir:

– Mən ki, sağalası döyləm, onda aparıb diri-diri basdırın.

Deyirlər:

– Elə laf sözlər söyləmə, Allaha acıq gedər.

Arvad deyir:

– Raziyam ey, öldürün. Ağrılara dözəmmirəm.

Arvadın yaraları pis iy verirmiş. Əlacsız qalıb bir dağın ətəyində yuva düzəldirlər ki, vəhşi heyvan-zad ona toxunmasın. Arvadı aparıb orada yerləşdirirlər. Vaxtlı-vaxtında azuqəsini çatdırırlarmış. Bir gün arvad qoyun güdən çobandan yemək istəyir. Çobanın çörəyi olmur. Çoban qavırlıxdan bir adam kəlləsi tapır. Kəlləni yuyub təmizləyir, bir sarı keçinin südünü kəllənin içinə sağıb, arvada içirir. Arvad sütü içəndən sonra günü-gündən özünü yaxşı hiss eləyir. Yanına gələnlər də onun sağaldığını görürlər.

Payız girəndə arvad qohumlarına deyir:

– Məni öyümə aparın. Daa ağrılarım yoxdu, sağalmışam.

Arvadı yenə Loğman həkimin yanına aparırlar:

– Sağalıb, amma sən bildirmişdin ki, sağalmayacaq, - deyirlər.

Həkim arvada baxır, gözlərinə inanmır. Deyir:

– Mən qırx il bundan qavax ölən, sarı, evladı olmayan arvadın kəlləsini hardan tapaydım, sonra da kəllənin içinə sarı keçinin sütünü sağıb bu arvada verəydim ki, o da sağalsın.

Demə, Loğman həkim arvadın sağalmasına lazım olan dərmanı bilirmiş.

Kişini kişi edən arvad olar

Rəvayətə görə bir məmləkətin padşahı və onun da gözəl bir qızı vardı. Qız padşah qızı olmasına və varlı ailədə böyüməsinə

baxmayaraq çox ağıllı, sadə və ədəb-ərkənli idi. Bir dəfə Padşahla qızı arasında arvadın ailədə yeri, rolu, kişinin kişi kimi yetişmə-sində onun xidməti barədə söhbət düşdü. Padşah bu məsələlərdə arvadın rolunu inkar edirdisə, qız qətiyyətlə bildirirdi ki, kişini kişi edən arvad olar, yaxşı arvada rast gələn kişi xoşbəxt olar. Padşah da öz dediklərində ısrar edərək qayıdır ki, deməli, mənim padşah olmağında arvadımın xidmətləri vardır? Qız da söz al-tında qalan qazlardan deyilmiş. Deyir, bəli, sənın padşah olma-ğında arvadının böyük xidməti var. Qızın bu sözü padşaha bərk dəydi, onu part etdi. O dedi ki, sənın sözündən belə çıxır ki, mən səni həyətdəki çobana ərə versəm, sən onu əsl kişi edə bilərsən. Qız dedi, bəli. Padşah çobanı yanına çağırırdı və niyyətini ona bidirəndə çoban çaşmış qaldı, cavab verməyə söz tapmadı. Toy tə-darükünü görüb Padşahın qızını çoban verdilər. Təzə ailə qurmuş Padşahın qızı və çoban maddi çətinlik içərisində yaşayırdılar, Padşah onlara heç bir köməklik göstərmirdi. Lakin Padşahın qızı bu çətinlikləri çobanın üzünə vurmur, əksinə, həmişə ona ürək-dirək verir, səbr və təmkinli olmağa çağırırdı.

Vaxt ötür. Çobanın arvadı ana olmağa hazırlaşır. Çoban ailə-də vəziyyətin çox ağır olduğuna dözməyib bir dolanacaq yeri axtarmağa başlayır. O, karvanlar keçən səhraya gedir ki, orada ya tacirlərə kömək edər, ya da ki, onlara qoşulub pul qazanmağa gedər. Böyük bir karvanın başçısı çobanı özü ilə götürməyə razılıq verir. Karvan ucsuz-bucaqsız səhrada qızmar günəş altında xeyli yol getdikdən sonra sudan korluq çəkməyə başlayır, bu arada yol qırağında bir içməli su quyusuna rast gəlir. Karvanbaşı quyuya düşüb su çıxaran adama böyük məbləğdə pul vəd edir. Quyuya düşən birinci adamın al qanı və meyiti üzə çıxır. Quyuya düşən ikinci adamın da aqibəti belə olur. Bu dəfə çoban özü quyuya düşmək qərarına gəlir ki, su çıxarda bilsə pul qazanar və arvadının yanına üzü ağ qayıdar. O vedrə ilə su quyusunun dibinə enir. Görür ki, burada bir əjdaha oturub, su dalınca quyuya düşənləri də o parçalayıbmış. Əjdaha bir yaşıl qurbağaya aşıq olmuşdu, onun eşqindən dəli-divanə idi, lakin qurbağa ona könül vermirdi.

Əjdaha çobana dedi ki, sənə bir sual verəcəm, düzgün cavab versən, sağ-salamat suyu da aparıb gedərsən. Əgər suala cavab verə bilməsən sənənin də aqibətin yoldaşlarınkı kimi olacaq.

Əjdaha sual edir ki, dünyada ən şirin şey nədir? Çoban cavab verir ki, dünyada ən şirin könül sevəndi. Əjdaha bu cavabdan çox razı qalır, çobana üç dənə nar verir və su aparmasına da razı olur. Çoban quyudan çıxardığı su ilə karvanın su ehtiyacını ödəyir, ona isə vəd olunmuş pulu verirlər. Çoban bir nəfər çaparla pulu və narları arvadına göndərir, özü isə karvanla pul qazanmağa gedir.

Çobanın arvadı pulu xərcləyir, narları isə saxlayır ki, əri səfərdən qayıdandan sonra birlikdə yeyərlər. Lakin hamiləlik müddəti yaxınlaşdıqca qadın özünü saxlaya bilmir və narın birini kəsir. Bu zaman narın içindən ləl-cavahirat tökülür. Qadın qalan narı da kəsir və onların da içindən qiymətli qaş-daş, ləl-cavahirat tökülür. Çobanın arvadı ləl-cavahiratı sataraq özlərinə möhtəşəm bir saray tikdirir. Bir müddət sonra çoban səfərindən qayıdır, lakin evini tapmır. Onun vaxtilə yaşadığı ev yerində yox idi. Çobanı gözəl bir saraya aparıb deyirlər ki, bura sənənin evindir. O, gözlərinə inanmır, bunun nə iş olduğunu anlamır. Nəhayət, arvad onu gülərüz və nəvazişlə qarşılayır, əhvalatı olduğu kimi danışır.

Padşaha xəbər vermişdilər ki, bu məmləkətdə bir Padşah da peyda olub, özünə gözəl saray tikdirib. Padşahın qızı çobana deyir ki, indi vaxtdır, gəl atamı qonaq çağırmaq, bizim necə yaşamağımızı öz gözlərilə görsün, lakin sən heç nə danışma, sakit otur, qoy o səni tanımasın. Padşahı qonaq çağırırlar. Lakin ona deyirlər ki, səni yeni saray tikdirmiş təzə padşah qonaq çağırır. Qonağı təzə padşah sifətilə çoban qarşılayır, əvvəldən hazırlanmış məddahlar təzə şahın şəninə təriflər söyləyirlər. “Təzə Padşah”- çoban isə arvadının tövsiyyəsinə əməl edərək susur, heç nə danışmır. Məclisin şirin yerində Padşahın qızı pərdə arxasından çıxaraq atasını və qonaqları salamlayır, deyir ki, bu “Padşah” isə mənim ərimdir. Qız atasına müraciətlə deyir ki, ata, mən sübut etdim ki, kişini kişi edən arvad olar. Padşah bu işə çox təəccüb etsə də, qızı ilə razılışmağa məcbur olur.

Beşik daşı

Zunud kəndinin Qaya arası dərəsində bir daş var idi. 50-60 sm hündürlüyündə, 2 metr uzunluğunda beşiyə oxşayan iri daşdır. Həmin daş haqqında rəvayət belədir:

– Düşmən kəndə basqın edəndə camaat qaçmağa başlayıb. Ana uşağını beşikdən açmağa macal tapmayıb, beşiyi götürüb dərə yuxarı qaçmağa başlayıb. Düşmən ona yaxınlaşan məqamda ana beşiyi qoyub-qaçmağa məcbur olub. Beşiyi yerə qoyub və Allaha yalvarıb: - Allah, balama qılınc batmasın, uşağı səndən istəyirəm. Beşik uşaq qarışıq daşa dönüb. Düşmən qılınc çalıb, amma daşı kəsməyib. Daşın üstündə çalın-çarpaz iz var idi. Guya bu izlər düşmən qılıncının izləri idi.

Daş uzun müddət ziyarət olub. Uşaqsız analar daşın üstünə ziyarətə gəlirdi. Öz diləyini diləyərdi. Arzusuna çatardı (hər halda arzusuna çatanlar çox idi). Qonşu kəndlərdən də bura gələnlər var idi. Daş indi yoxdur.

Qeyd: Daş 1988-ci ildə naməlum adamlar tərəfindən parçalanıb. Kim, nə səbəbə məlum deyil.

Gözəlliyi görmək qabiliyyəti

Deyirlər, guya Ərəbistan çölündə ən qaynar temperatura olan fəsildə təsadüfən bir it ölüb, onu araba-furqon basıb əzdiyindən, bütün iç-çalatı çölə tökülüb. İy-qox bütün ətrafı basıbmış və artıq adamlar yol ilə deyil, bu murdar məxluqdan kənar aralanıb gedirlər ki, iy-üfunət onları boğmasın. Guya bir nəfər ağ xalatda olan hakimənə, ağsaqqal şəxs əlində çomağı, addımlayıb itin lap yaxınlığında dayanır, ona mənalı baxışlarını dikəldib, çomağı ilə itin ağzındakı ağaran dişlərini göstərüb deyir ki, “gör necə də gözəl sədəf dişləri var, incidən yaranıb, sanki”. Bu ağsaqqal - İsmayıl Peyğəmbər olubmuş. Göründüyü kimi, Peyğəmbər öz insanpərvər, aliliyi ilə ən murdar bir canlı məxluqun bədənində qiymətli inciye, brilliantə bənzər element olmasını görə bildi.

TARİXİ RƏVAYƏTLƏR

Şeyx Şamilin naibi Hacı Muradın Nuxada son günlərilə bağlı tarixi rəvayətlər

Birinci rəvayət

Şamildən sonra Hacı Muradın adı Dağıstan dağlarında yəqin ki, ən geniş yayılındır. Hacı Murad haqqında aşağıdakı rəvayət Şeyx Şamilin kürəkəni Seyid Əbdürrəhim Cəmaləddin Hüseyndən götürülmüşdür.

...Bununla belə Hacı Murad knyaz M.S.Voronsovdan haradasa müsəlman aullarının birində yaşamağa icazə istədi. Bu zaman ona Nuxada yaşamağa icazə verildi. Onun üstündə gizli nəzarət qoyulmuşdu.

Hacı Muradın həyatının sonrakı təfərrüatı haqqında mənə o vaxtlar (1852-ci il) Nuxa milisinin rəisi olmuş İlisu bəyi Hacıya məlumat vermişdi. Sonralar Qafqaz dağ idarəsinin rəisi ilə işləyə bilməyən Hacıya ailəsilə birgə Türkiyəyə köçdü.

Bir dəfə İstambulda olarkən mən Hacı Muradın qaçması və ölümünün şahidi kimi onu axtarıb tapdım. O, bu təfərrüatları danışdı: “Mən Hacı Muradın Nuxanı Dağıstandan ayıran dağlara necə də həris gözlərlə baxdığını müşahidə etmişəm və bu zaman başıma belə fikir gəlirdi ki, görəsən bu tip yenidən* özünükilərin yanına qaçmaq istəmirki...? O, beləcə bir müddət Nuxada yaşadı. Bir dəfə o, şəhər ətrafına gəzməyə getmək arzusunu bildirdi. Buna icazə verildikdən sonra Hacı Murad sədaqətli dostları ilə atlarına minərək şəhər ətrafına yollandılar. Onu müsəlmanlardan biri (kimliyini dəqiq xatırlamıram), bir də üç mühafizəçi – gərək ki, kazaklar, müşahidə edirdilər. Hacı Murad yol kənarındakı suyun

*30-cu illərdə Hacı Murad rus və avar icmaları arasında özünü vasitəçi kimi qələmə verirdi. Onun Şamillə gizli əlaqələri aşkar olunduqda general Klyuqendunun əmrinə əsasən həbs edildi, lakin Şuraya aparılarkən özünü qayadan ataraq qaçmağa müvəffəq oldu.

yanında dayanaraq yoldaşları ilə birgə namaz qıldı, dua verdi. Namazı qurtararaq o, kazak rəisə müraciət etdi:

– “Sən niyə dua vermədin, axı sən də müsəlmansan!”

Kazak bir neçə ehtiyatsız söz işlədərək Hacı Muradın sözlərini məsxərəyə qoydu. Bu zaman Hacı Murad qəzəblə:

– “Sən kafirdən püssən və səni öldürmək günah sayılmaz!” – deyə çığıraraq müsəlmanı və mühafizəçilərdən birini güllələdi. Üçüncü kazak qaçaraq canını qurtardı, atla özünü Nuxaya çatdıraraq həyacan qaldırdı. Hacı Murad isə öz nöqələri ilə dağlara tərəf atlandı. Nuxa milisi Hacı Muradı təqib edərək ona yaxınlaşanda, o, sığınacaq tapmaq üçün meşəyə tərəf yönəldi. Lakin ərazini tanımadığına görə keçilməz bataqlığa düşdü: ya dala, ya da qabağa gedə bildi.

Dayanmalı oldu. Atlardan düşərək onları ağaca bağlayıb atışmağa başlayırlar. Atışma uzun çəkdi, Hacı Murad özü üçün cənnətə, məlakələrə yol açaraq onu təqib edənlərin çoxunu yerə sərdi. Qəzəz ki, biz onu gücdən saldıq və o, yoldaşları ilə həlak oldular. Çoxlu sayda güllə yarası almağına baxmayaraq onun uzun müddət müqavimət göstərməsi məni çox təəccübləndirmişdi. Lakin onun əynindəki geyimini soyundurarkən bəzi şeylər aydın oldu; onun bədənindəki yaraların hamısı beşmetlə³² tutulmuş və bu, görünür qan itgisini ləngidirdi.

Mən Hacıağanı cəmi 2-3 dəfə görmüşəm və onun söylədiklərinin düzgünlüyünə boyun ola bilmərəm, çünki onu çox az tanıyırdım.

Şamil ilə Hacı Muradın münasibətlərinin son vaxtlarına qayıdarkən və onların arasında yaranmış düşmənciliyin səbəblərini araşdırarkən, düşünürəm ki, bunu Tabasaran yaxınlığındakı bir hərbi uğursuzluqdan daha dərinlərdə axtarmaq lazımdır. İş burasındadır ki, müəyyən hadisələrə əsaslanan İmam çoxdandır ki, öz naibinə şübhə ilə yanaşırdı. Bir dəfə Şamil Dağıstanın nüfuzlu adamlarını yığaraq oğlu Qazı – Maqomani³³ özünə varis seçməyi təklif etdi.

Hamı bununla razılaştı. Xeyli müddət keçdi... Bir dəfə Hacı Murad, Əhbardil-Məhəmməd və Qaziyev Andiyskinin arasında bu hadisə barəsində söhbət getdi. Bu adamlar Şamilin nüfuz və ləyaqətinə - ağılna, igidliyinə, ədalətinə, bacarığına və s. lazımı qiymət

versələr də, onun varisi barədə məsələni açıq hesab edirdilər. Onlar bir səsle deyirdilər ki, “Qazı – Maqomanı seçiblər” –İmama xoş getmək üçün. Qazı-Maqoma özü isə belə seçimə layiq deyil”. Belə olduqda, guya ki, Hacı Murad qızıışaraq demişdir:

– Qılıncı daha iti olan İmam olacaq!”

Bu giley-güzar bir qədər də üstünə qoyularaq Şamilə çatdırılmış və o, həmin vaxtdan bu üç nəfəri şübhə altında saxlamışdır. Bəlkə də buna görə Hacı Muradın bütün əvvəlki xidmətlərini yaddan çıxararaq bir hərbi məğlubiyyətinə belə ciddi əhəmiyyət verirdi.

İkinci rəvayət

A.A.Korqanovanın hekayəti Hacı Muradın Nuxada olmasının bəzi təfərrüatını, onun qaçması və ölümünün yeni təfəsilatını verir. O, şəxsi xatirələrindən aşağıdakıları danışdı:

– O vaxtlar mənim ərim Nuxa qəzasının rəisi idi, bizimkilər və “tatarlar”ın rəğbətini qazanmışdır. Biz divarlarla ayrılmış geniş həyəti olan ikimərtəbəli mülk tutmuşduq. Ərimin nəzarəti altında saxlanılan Hacı Murad bizimlə yox, ayrı, şəhərin mərkəzi hissəsində, kiçik mənşildə yaşayırdı. Onunla birlikdə sadıq 3 müridi də yerləşdirilmişdi. Yadımdadır, o bizdə cəmi 2-3 dəfə olmuşdur. Birinci dəfə “tanışlıq” məqsədilə, ikinci dəfə isə nahara dəvət edilmişdi. Ərim hər ehtimala qarşı ehtiyat tədbirlər görmüşdü: həyətdə mühafizə qoymuş, nahar verilən qonaq otağının qarşısında isə keşikçilər dayanmışdı. Hacı Murad üçün tatar yeməkləri (plov və s.), bizim üçün isə adi yeməklər sifariş edilmişdi.

Lakin o, ola bilsin ki, zəhərlənməkdən ehtiyat edərək heç nəyə əl uzatmadı. Bunu görə ərim birinci olaraq onun xörəyindən yeməyə başladı. Bu zaman Hacı Murad xörəyi özü tərəfə çevirərək ərim yeyən hissədən yeməyə başladı. Nahardan sonra hamımız eyvana çıxdıq. Hacı Murad atlara baxmaq istədi, sonra baxdığı atları tərəflədi, xüsusən də qaçış atlarını: bu atlarda gəzmək istədiyini söylədi. Ərim, etimadsızlığın onu pis vəziyyətdə qoyacağından ehtiyatlanaraq icazə verdi. Mən də uşaqlarımla bir

neçə keşikçinin müşayiətilə ekipajda onlarla getdik. Hacı Murad uzaqlara getməyi xahiş edirdi. Ərim onun bu xahişini də rədd etmək istəməyərək bizi müşahidə edən knyaz Tumanova müraciətlə dedi: “Xahiş edirəm, mənim ailəmlə evə qayıt, mən isə bir az da Muradla gəzəcəm”. Bu dəfə hər şey yaxşı keçdi.

Sonrakı və üçüncü gün H.Murad yenidən gəzməyə çıxmaq istədi. Ərimin təxirəsalınmaz işləri olduğuna görə o özü gedə bilmədi, ona 2-3 keşikçi verdi, Hacı Murad isə özü ilə ayrılmaz dostlarını götürdü. Onlar Nuxadan xeyli məsafə uzaqlaşdıqda (10 verst)³⁴, Hacı Murad birdən atını çevirib keşikçilərə atəş açaraq birini öldürmüş, digərləri isə atlarını çaparaq aradan çıxmağa bildilər. Hacı Murad isə qaçdı. Ərim hadisədən xəbər tutan kimi qaçanları tutmaq üçün ətraf kəndlərə atlılar göndərdi. O, qaçanların hansı yolla getdiklərini bildirdi, bu onlar üçün yeganə mümkün yol idi, digər yol isə Nuxadan keçirdi.

Bir neçə yüz insan toplaşmışdı. Bu zaman H.Murad meşədə gizlənərək öləndək atışmağa başladı. Ərimə xəbər gətirdilər ki, Hacı Murad öldürülmüşdür və başını gətirirlər. Ərim onları qarşılamağa getdi. Biz isə sakitləşə bilmir, hətta qorxudan ağlayırıdık.

H.Muradın tatar işğalçılara başçılığı ilə gəfləti gəlişi hər şeyi alt-üst etmişdi. Qala divarlarına bənzər fərş daşları ilə hörülmüş divarla ayrılmış həyətimizə çoxlu sayda Nuxalı xristianlar: məmurlar, onların ailələri və b. toplaşmışdılar. Onlar bütün gecəni yuxusuz bizim həyətdə keçirdilər. Səhəri gün hamı sakitləşdi, ərim isə baş vermiş hadisə ilə bağlı məruzə yazaraq H.Muradın başını Tiflisə apardı.

Şeyx Şamilin Şəki xanı Hacı Çələbi xanla qohumluğuna dair tarixi rəvayət

Qafqazda milli-azadlıq hərəkatının başçısı, böyük sərkərdə şeyx Şamil 1871-ci il fevralın 4-də Mədinədə öz əcəli ilə vəfat etdi. Onu Məhəmməd Peyğəmbər (Ə.S.) yatan torpaqda-Cənnət-əl-Baki qəbiristanlığında şərəflə dəfn etdilər. Atasının dəfnindən

sonra Türkiyəyə qayıdan Qazı Məhəmməd Türk ordusunda general-mayor rütbəsi ilə hərbi xidmətdə qaldı. 1877-ci ildə rus-türk müharibəsi başlananda onu çərkəzlərdən təşkil olunmuş Bayazid qalası uğrunda vuruşan süvari diviziyanın komandanı təyin etdilər. Qazı Məhəmmədin ruslara qarşı vuruşduğunu eşidən rus alayının komandiri mayor Ştokvis general Qazı Məhəmmədə belə bir məktub göndərir: “Türk ordusunun diviziya generalı Qazı Məhəmməd Şeyx Şamil oğluna! Ayıb deyilmi? Axı, Siz 1866-cı il avqustun 26-da Kaluqadakı Zadəganlar Sarayında igid atamızla birgə Rusiyaya sədaqətli olacağınız haqqında and içmişiniz. Yəqin ki, mərhum atanız Şeyx Şamil sağ olsaydı, bu hərəkətinizə görə Sizi bağışlamazdı” Deyilənə görə, məktubu alan Qazı Məhəmməd heç kəsə heç nə demədən Bayazid qalası uğrunda gedən döyüşləri yarımçıq qoyub getmişdir. Görünür, atasının içdiyi andının xatırladılması onu bu addımı atmağa məcbur etmişdi.

Qazı Məhəmməd 1833-cü ildə Şamilin birinci arvadı Fatimatdan dünyaya gəlmişdi. Şamil onun adını Dağıstanın birinci İmamı, ustadı və müəllimi Qazı Məhəmmədin şərəfinə qoymuşdu. Onun arvadı Kərimət xanım azərbaycanlı idi. Kərimət 16 il Şeyx Şamilin birinci naibi olmuş general Daniyal bəy Sultan Əhməd xan oğlu İlisulunun qızı idi. Rusiyada “Qafqaz gözəli” adı ilə şöhrət tapmışdır. Qazı Məhəmməd Sankt-Peterburqda operada olarkən yanındakı yavərinə demişdir: “Görürsənmi, bütün bu böyük şəhərdə mənim Kərimətimə bərabər gözəl yoxdur”. Sürgündə olarkən ən çox yuxusuna girən İlisulunun dağları və şlalələri olmuş və doğma kəndindən həsrətlə, dönə-dönə danışır kövrəlmişdir. Kərimət 1862-ci ildə 25 yaşında Kaluqada vərəmdən öldü: Sultan və general qızı olduğuna görə İmperatorun əmri ilə Şəkiyə gətirilib, anası Balaxanımın (Balaxanım xanım Şəki xanı Hacı Çələbi xanın oğlu Hacı xanın (Hacı Əbdülqadir xan) qızı idi) yanında dəfn olunub. Balaxanım xanım İlisulu Daniyal bəydə idi. Onu tərک edib Ruma gedibdir. Türk marşalı rütbəsində istefaya çıxan Qazı Məhəmməd ömrünün son illərini Mədinə şəhərində yaşayıb, 1902-ci ildə orada vəfat edib. Atasını Şeyx Şamilin yanında-Cənnət-əl-Baki qəbiristanlığında dəfn olunub.

Şəki xanı İsmayıl xanın öz arvadını qətlə yetirməsi

Şəki şəhəri və qəzasındakı əhali köhnədən bəri İran şahlarının, daha sonra Şəki xanlarının və ən nəhayət, çar Rusiyasının hökmranlığı altında uzun illər əsirlik boyunduruğu daşımağa məhkum edilmişdi. Əsirlik deyirkən adi təbəəlik və itaət mənaları dairəsində deyil, bəlkə tam əski köləlik dövrünü geniş mənada möhtərəm oxucuların xatirinə yetirmək istərəm. Misal üçün, Şəki xanlarından İsmayıl xanın³⁵ dövrünü götürəlim. İsmayıl xan şəxsən tərbiyəsiz, əxlaqsız, son dərəcədə müstəbid və zülümkarlığı sevən bir sima idi. Öz rəiyyətinin haqqında rəva gördüyü zülm və işgəncələrə qənaət etməyərək, onların namusuna təcavüz etməklə coşğun ruhuna təsəlli verərdi. Kəndi arzusuna qarşı durmaz və heç bir kəslə hesablaşmadan istədiyini yapardı.

Nəhayət, Şəmsəddin bəy adlı birisinin övrətini zor ilə əlindən alıb özünü də boğazından asdırdı. Günlük³⁶ hissiylə xana qarşı nifrət bəsləyən xanın övrəti-sabiqi Şəmsəddin bəyin qardaşı Sədrəddin bəyə qasid vasitəsiylə işbu əhvalatı bildirdiyi üçün xan öz övrəti-sabiqini hal-hazırda mövcud Xan sarayının “Cəza eyvanı”ndan həyətə atdırır. Və üç gün meyit Xan sarayının həyətində açıq hava altında qalır. Xanın qəzəbindən qorxaraq, kimsə sarayın ətrafına dolaşa bilmir. Nəhayət, camaatın təvəqqesinə görə meyitin dəfn olunmasına xan müsaidə edir.

Sədrəddin bəy isə qardaşı Şəmsəddin bəyin boğazlanması və övrətinin zor ilə alınması xəbərini eşitcək son dərəcədə mütəəssir olur və ruslar ilə birləşib, xanın üzərinə hücum edirlər. Xan məğlub olur və dutularaq Sədrəddin bəyin əliylə boğulur və öldürülür.

“Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi”nə dair tarixi rəvayət

Şəki xanı Fətəli xanın oğlu Kərim ağa Fateh Şəkixanov (h. 1202-8.6.1275/m. 1788-13.1.1859) tərəfindən türkcə yazdığı “Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi” 24 May 1829-cu ildə qələmə alınmış və

ilk dəfə müəllifin sağlığında 1858-ci ildə Sankt-Peterburqda akademik Bernard Dorn (1805-1881) əlyazmadan götürərək “Auszuge aus muhammedanischen Schriftstellern...” kitabında verib. Əsər burada 515-531-ci səhifələrdə “Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi. Qazı Əbdüllətif əfəndi təsnifidir” başlığıyla təqdim olunub*.

1926-cı ilədək Dornun nəşrindən götürülərək yenidən nəşr olunan həmin “Tarix”in əsl yazarı bilinməyib, o, oxuculara Qazı Əbdüllətif Əfəndinin əsəri kimi tanınılıb. Nəhayət, “Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi”nin həqiqi müəllifinin Kərim ağa Fateh ol-duğu 1929-cu ildə Salman Mümtaz tərəfindən təkzib edilməz faktlarla sübuta yetirildi. Yazarın “Qazı Əbdüllətif Əfəndi təsnifidir” göstərilməsinin baisi və yanlışlığın səbəbkarı isə N.V.Xanikov (1819-1878) olub.

Dorn yazır: ...Xanikov 1858-ci ildə mənə bu əsərin tərtibçisi haqqında aşağıdakıları yazdı: “Şəkinin kiçik tarixinin müəllifi mənim dostum, Nuxa şəhərinin irsən qazısı Hacı Əbdüllətif Əfəndi Hacı Səlim oğlundan başqa heç kəs ola bilməz. Bu, indi altmış yaşlı bir adamdır. O, ərəb dilini yetərincə yaxşı bilir və fars poeziyasıyla çox məşğul olub. 1845 və 1846-cı illərdə İstanbul, Misir və Məkkəyə ziyarət edib, Bağdad, Qezbelu, Həmədən, Theran, Təbriz və Suriyadan keçərək öz yurduna dönüb...”

Salman Mümtaz Qazı Əbdüllətifin N.V.Xanikovun Dorna yazdığı yuxarıdakı məktubunda göstəridiyi kimi Hacı Səlimin yox, Hacı Əbdüssalamın oğlu olduğunu müəyyən edir. Daha sonra S.Mümtaz “Tarix”in məzmununa istinadən müəllifinin bilavasitə Kərim ağa Fateh olduğunu təsdiq edir: ...xülasə...tarixçənin müəllifi Hacı Əbdüssalam oğlu Əbdüllətif olmayıb. “Fateh” təxəllüs Kərim ağa Şəki xanovdur ki, hələ gənc ikən yazmışdır. “Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi” Kərim ağa Fatehin adı altında ilk nəşrdən 100 il sonra 1958-ci ildə buraxılıb.

“Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi” ilə əlaqədar aşağıdakı tarixi rəvayəti Qazı Hacı Əbdüllətifin nəslindən olan Lətifov Yaqub İsaq oğlu nəql etdi:

* Ədalət Tahirzadə. Şəkinin tarixi qaynaqlarda. Bakı. 2005 “Master” s. 13, 14

– Şəkili Qasım Zakir zəmanəsinin savadlı, yaradıcı insanlarından, ziyalılardan olmuş, Zakir, xəstə Qasım təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır. Qasım Zakir Qasım bəy Zakirin, Kərim ağa Fatehin (Şəkixanovun) müasirlərindəndir. Onun Qasım bəy Zakirə deyişmələri barədə rəvayətlər gəzir. O, deyişmələrdə Qasım bəyə qalib gəlmiş. Bir rəvayətə görə Qasım Zakir Şuşada keçirilən ənənəvi şairlər məclisinə dəvət olunmuş və burada zəhərli şərbətlə öldürülmüşdür. Həmin məclisdə Qasım bəy Zakirin də olduğu güman edilir.

Qasım Zakir qızını şəkili Hacı Əbdüssalam Əfəndinin oğlu Hacı Əbdüllətifə (Avdılətif) vermişdir. Hacı Əbdüllətif dövrünün mütərəqqi adamlarından olmuş, Şəkinin qazısı idi. “...Əbdül Lətif Əfəndi xristian Rusiyasına qarşı müsəlman xalqlarının azadlıq mübarizəsinin görkəmli ideoloqlarından olmuşdur. Təsadüfə deyil ki, rus məmuru (**Prujanovski nəzərdə tutulur. H.Ə.**) öz məktub-raportunda əsasən üsyanın (**1844-cü il Şuşa hadisələri nəzərdə tutulur. H.Ə.**) baş ideoloqu hesab etdiyi Əbdül Lətif Əfəndi haqqında məlumat verir və onu “Çox ağıllı və ehtiyatlı bir şəxs olan, uğuru təsadüflərdən asılı olan işlərə açıq şəkildə qoşulmaq istəməyən siyasətçi kimi qiymətləndirir”. “Əbdül Lətif Əfəndi siyasi proseslərdə fəal surətdə iştirak edirdi. Qazı keçmiş İlisu sultanı Danjal bəylə, Nuxalı Süleyman xanla əlaqə saxlayır, Cəfər-qulu ağa ilə Mehdiqulu xanı barışdırmağa çalışırdı. Çar məmurunun yazdığına görə, Əbdül Lətif Əfəndi Şeyx Şamilin uğurlarından faydalanmaq, hökumət əleyhinə vahid cəbhə yaratmaq məqsədilə Şuşa qazısı Əbdül Qasımla birgə 1844-cü il Şuşa hərəcatını təşkil edənlərdən biri idi”.

...1844-cü ilin fevral ayının sonlarında Əbdül Lətif Qarabağı tərk edərək Naxçıvana, oradan da Təbrizə yola düşür. 50 gün Təbrizdə qaldıqdan sonra İlisu sultanının məğlubiyyət xəbərini eşidən qazı yolunu Qars, Ərdəhan və Trabzondan salaraq İstanbula gedir. Prujanovski hesab edir ki, qazı, arzuları puç olduğundan, çətin ki, bir də vətənə qayıtsın. Lakin çar məmurunun arzusu 2 ildən sonra gerçəkləşəcəkdi. 1846-cı ildə Əbdül Lətif Əfəndi Məkkəyə Həcc

ziyarətinə gedir və bir daha geri dönmür. Vətəndən uzaqda dünyasını dəyişən qazının başladığı işləri Əbdül Qasım davam etdirir”. (bax: Rəhim Hüseynli, “Azərbaycan ruhaniliyi”, ss. 76, 77)

Qasım Zakirin qız nəvələri, yəni Hacı Əbdüllətif Əfəndinin övladları - Əbdül Rəhman Əfəndi, Rza bəy, Hacı Səməd, Yunis, Sayalı, Zəhra,... Əbdül Rəhman Əfəndi Nuxanın qazısı idi. “Müsləman ruhaniliyinin təşkili məsələsində ali mənəsbli ruhanilərin iştirakının vacibliyini dərk edən Voronsov onları hökumətlə birgə işləməyə sövq etməyə çalışırdı. Bu məqsədlə o, Nuxa qazısı Əbdül Rəhman Əfəndini poruqik rütbəsi ilə təltif etmək barədə çara müraciət etdi. Rusiyaya nifrət bəsləyən, imperiya ərazilərində yaşayan bütün müsəlmanları çarizmə qarşı mübarizəyə səfərbər etməyə çalışan Əbdül Lətif Əfəndinin oğlu olan, lakin atasından fərqli olaraq imperiyaya sədaqətlə qulluq edən Əbdül Rəhman əhalini hökumət əleyhinə çıxışlardan çəkindiriyinə, 1845-ci il hadisələri zamanı gizlənən cinayətkarların tutulmasına kömək etdiyinə görə və bundan sonra da hökumətə hər cür yardım göstərməyə hazır olduğuna görə bu mükafata təqdim olunurdu”. (bax: Rəsul Hüseynli. “Azərbaycan ruhaniliyi”. Bakı-2002. s. 68)

Rza bəy İstanbulda təhsil almış və orada da yaşamışdır. Onun böyük oğlu (Hacı Əbdüllətif Əfəndinin nəvəsi H.Ə.) Əbdüllətif Lütvi İstanbulda Ədliyyə məmuru (müşavir), digər oğlu Məhəmməd Asim isə həkim işləmişdir. Qızının adı isə Zəlihədir.

Hacı Səmədin bir qızı olmuşdur.

Yunis övladları: İsa, İsaq, Xəlil.

Qasım Zakirin nəticəsi Molla İsa Şəkidə Məhəmməd Əfəndi ziyarətinin mühafizi olmuşdur.

Qasım Zakirin kürəkəni Hacı Əbdüllətifin Şəkidə qonağı olan şərqsünas N.V.Xanikov “Şəki xanlarının müxtəsər tarixi”nin əlyazmasını onun evindən götürmüş, təxminən 1858-ci ildə Hacı Əbdüllətif Əfəndinin adından (müəllif kimi) Peterburqda çap etdirmişdir. Lakin, bu əsərin Hacı Çələbi xanın nəslindən olan Məhəmməd Hüseyn xanın (Müştaqın) nəvəsi, Fətəli xanın oğlu Kərim ağa (Fateh) tərəfindən yazıldığını S.Mümtaz sübut etmişdir.

Görünür, yuxarıda qeyd olunan Əlyazmasının qazı Hacı Əbdüllətifin evində olmasının səbəbi onun Kərim ağa Fatehlə yaxınlığı olmuş, ya da Qasım Zakir bu əsəri Kərim ağa Fatehdən götürərək oxumaq üçün götürmüşdür. Qazı isə əlyazmasını çap etdirmək üçün Xanikova etibar etmişdir.

Rəvayətə görə Qazı Hacı Əbdüllətif xeyirxah, tərəqqipərvər bir adam olmuşdur. O, öz pulu hesabına oğlu Rza ilə bərabər iki nəfəri İstanbula oxumağa göndərmişdir. Onun haqqında Rusiyada çap olunan kitablarda da məlumat verilmişdir.

Qasım Zakirin nəvələrindən Yunis Hacı Zəkəriyyənin qızı ilə evlənmişdir. Hacı Zəkəriyyə Şəkiddə kiçik fabrika sahibi olmuşdur.

Molla Cumanın ölümü ilə bağlı tarixi rəvayət

Şura³⁷ 20-ci ildə gəlif, (1920-ci il nəzərdə tutulur. H.Ə.) müharibə oluf, Qax rayonu keşməyə qoymadı qırmızı qoşunu. Bunnan sora caamat Şuranı qoymadılar gəlmağa. Şuranın qoşunu da bizim kəndlərin hampalarını, böyüklərini tutub qırdılar. Bu səbəbdən biz də qaşdıx, getdix Baş Göynüyə, üç gün dağda qaldıx, bular (Molla Cuma və yaxın dostları. H.Ə.) qaşmadılar. Üç gününən sora didilər ki, irəhatdıxdı, gəlin kəndə. Gəldox, gördox ki, Molla Cumagili; yəni Molla Cumanı, Abbasi, Məhəmmədi, Hüseyni - 50 metr aralıda qılıncınan qırtıdılar. Ədyala bir-bir qoyuf gətirif basdırdox.

Molla Cumanın meyitini öylərinə qoyanda urus əsgərləri eşiyhdə dəyanmışdılar. Molla Cumanın arvadı əlində balta vay-şivən qışqırırdı ki, hanı o kafirlər, onların təpəsini yarıcəm, öldürücəm. Bu vaxt onu da əsgərlər gülliynən atdılar. Belə əhvalatlar olmuşdu.

Oryat kəndi ilə bağlı tarixi rəvayət

Rəvayətə görə Oryat kəndinin sakinləri Əmir Teymurun³⁹ ordusuyla Şəkiyə gəlib bu yerlərdə qalmış moğol⁴⁰ tayfasının qalıqlarıdır. Kəndin adının Əmir Teymurun adı ilə bağlı olmasını fərz etmək olar (Əmir Teymura Oryat, bəzi mənbələrdə Oryat

Teymur da deyirdilər). Oryat kəndi vaxtilə Şəki qəzasının 2-ci dairəsinə daxil idi. Bu kənd Şəki şəhərinin yaxınlığında yerləşir (bu ad ilə iki kənd də Salyan qəzasının Xıllı dairəsində, Kür qırağında mövcuddur).

Topal Teymurun tək əyax qaza qonaq edilməsi

Rəvayətə görə Göynüklü bir kəndli eşidir ki, Əmir Teymur (Topal Teymur) hər yeri qarət edə-edə gəlib bu kəndə çatırdı. Nə edəcəyini bilmir. İstəyir ki, onu əli boş yox, əli dolu, urvatdı qarşılansın. Arvadına deyir ki, eşikdəki qazlardan birini kəs, bişir, aparım gedim Teymuru görüm. Arvad qazı bişirərkən özünü saxlaya bilməyib onun bir əyağını (budunu) yeyir. Qalan hissəsini bir boşqaba yığıb ərinə verir. Kəndli sovqatı götürüb Teymurun görüşünə gedir. Teymur yaylığı açıb görür ki, boşqabda bişmiş qaz var. Ancaq qazın bir budu yoxdur. Sərkərdənin rəngi tutulur, o bunu kəndlinin ona sataşması kimi, onun əyağının şikəst olmasına işarə kimi anlayır. Qazın bir budunun olmamasını görəndə kəndli də yerində donub qalır. Teymur qəzəbini saxlaya bilmir, kəndliyə acıqlanır ki, sən nə cürətlə mənə ələ salırsan, qazın bir əyağı hanı. Özünü bir təhər ələ alan kəndli də, sən demə, hazırcavab imiş. O da qayıdır ki, hökmdar sağ olsun, buralarda qazın bir əyağı olur. Bu sözdən hökmdar daha da hirsələnir, deyir ki, bu ola bilməz, qazın iki əyağı olur. Kəndli isə təkid edir ki, bu tərəflərdəki qazlar bir əyaqlı olur. Kəndli bu çəkişmə zamanı eşikdə hovuzun üstündə bir qazın tək əyax durduğunu görür. Tez Teymura deyir ki, hökmdar, bir baxın, mənə inanmırdınız, hovuzun üstündəki qazın da bir əyağı var. Bu anda bir ovçu ox atır. Qaz iki əyağı ilə qaçır. Topal hirsələnərək deyir ki, səni asdıracam, gördün ki, qazın iki əyağı var. Kəndli rəngini pozmadan dillənir: - Hökmdar sağ olsun, əgər o ox sənə dəysəydi dörd əyağın olardı.

PƏHLİVAN RƏVAYƏTLƏRİ

Pəhlivanın qızı

Günlərin bir günü Şamaxıda özünə gümanı gələn bir pəhlivan Şəkiyə gəlir. Bir tanışılıqla düşür, 2-3 gün qonaq olur. İsa pəhlivanın şəhərdə bir tükəni vardı. Şamaxılı qonaq hər gün ora baş çəkib soruşardı:

– Şəki pəhlivanı tükənə gəlibmi?

Nəhayət, şamaxılı pəhlivan faytona oturub Şəki pəhlivanı Məhərrəmgilə gəlir.

Pəhlivan Məhərrəmin evi şəhərin yuxarı hissəsində imiş. Qonaq Məhərrəm kişinin qapısında düşür, faytonu qaytarır. Sonra qapını döyür. Qabağa bir yeniyetmə qız çıxır. Ondan soruşur:

– Qızım, Məhərrəmin evi buradı?

– Bəli.

– Məhərrəm evdədi?

– Yaylağa geyitdi. Bir-iki saata qaydacaq.

Qız qonağı içəri dəvət edir. Kişi pilləkənin ağzında çarıqlarını çıxardanda deyir:

– A qızım, bunnarı elə yerə qoy it aparammasın.

Qız seyvanda püşdü, mitəkkə, döşşək qoyur. Adət üzrə, qonağın ayağını yuyur. Süfrə açır, samovar gətirir. Yeməkdən sonra qonaq xeyli dincəlir. Məhlədə axan bulağa düşüb yuyunmaq istəyir. Pilləkəndən enir, amma ayaqqabısını tapmır. Deyir:

– Qızım, mənim çarıqlarım hanı?

Qız mətbəxdən dillənir:

– Tirin altındadı.

Şamaxılı pəhlivan bu işə məəttəl qalır: qız balkonun tirini qaldırıb çarıqları altına qoymuşdu. Qonaq nə qədər dartır çarığı ordan çıxardammır. İstəyir tiri qaldırsın, bacarmır. Axırda hirsələnib deyir:

– Ay qız, bu nə işdi başıma açmısan? Çarıqları bərk dartsam, cırılacaq.

Qız gəlir, çiyinini verib seyvanın tirini qaldırır. Deyir:

– Burda nə var ki, sən onu qaldırammırsan? Di, əyil, götür.

Qız, çarixları qonağa verib deyir:

– Əmi, özün tapşırmanın ki, çarixları möhkəm yerə qoy, it aparmasın.

Qonaq çarixları geyir, bulaxda bir qədər yuyunur, sərinləyir. Birdən ağılına gəlir ki, qızı belə olan pəhlivan özü dağdan ağır gələr? Kişi kırımışca qapıdan çıxıb birbaşa öz yurduna gedir.

İsə kişiylə ərəb pəhlivanı

İsə kişi dostu Şirəliylə Dəhnə kəndindən aldıqları qoyunları şəhərə aparırdı. Bir qədər yaşlandığından bir təhər qoyunların qabağında gedir. Haldan-gücdən düşsə də, şəhərdə pəhlivan İsə kimi tanınırdı.

Şirəligil Göybulaq⁴⁰ kəndinin qabağında dincəlməyi qərara alırlar. Günortaya yaxın Göybulağın qabağına çatırlar.

Yaz təzəcə girmişdi. Kənd meydanından nağara-zurna sədaları gəlir, camaat ora axışır. İsə kişigil nahar edib bir az dincəlirlər. Sonra çalınan nağara-zurnayla maraqlanırlar. Şirəli cavan olduğundan qanı guşə gəlir. Görür ki, mərəkədən bir az aralıda dəvələr yan-yana yatır. O vaxt Şəkiyə duzu, nöyütü ərəblər dəvəylə gətirib satardılar.

Camaat meydanda dövrə vurmuşdu. Düz ortada var-gəl eliyə-eliyə gəzişən bir ərəb pəhlivanı güləşməyə adam istəyirdi. Arşaq adlı birisi onun qarşısına çıxır. Ərəb bir həmlədə rəqibinin kürəklərini yerə vurur. Şirəli burada çox dayana bilməzdi. O, dodaqlarını gəmirə-gəmirə ora-bura gəzişir. Ayaq səsinə İsə kişi gözünü açıb ətrafa diqqət yetirir. Soruşur:

– Nə nağara-zurnadır? Toydurmu?

Şirəli deyir:

– Yox, pəhlivanlar güləşirlər. Arşaq kişi meydana girdi, ərəb onu elə yerə çaxdı ki, kişi çətinliklə yerindən dura bildi. İzn ver, gedim mərəkəyə baxım.

İsə kişi bir qədər fikrə gedir. Sonra ağılına nə gəliyə, deyir:

– Get tamaşa elə, mən də gəlirəm.

Şirəli çaparaq özünü meydana verir. İsa kişi çuvalını çiyinə alır, ağır-ağır addımlarla onun ardınca gedir. Ərəb ortada əl-qol oynatmağındaydı. İki putluq daşları qaldırır, atıb tutur. Arabir meydanı fırlana-fırlana deyir:

– Ay əli xınalı, gözü sürməli şəkiliblər, sizdən meydana girməyə kişi istəyirəm. Aranızda bir nəfər də olsun, kişi yoxdurmu?

Ərəbin sözləri şəkiliblərə təhqir kimi gəlir. Yad pəhlivanın meydan sulaması İsa kişiye də yaman ar eləyir. O, kürkün içində qurcalanır. Nəfəsi təngisə də kürkünü Şirəliyə verib deyir:

– Kavalı altda, qoy üstündə otur.

İsa kişi camaatı yara-yara keçib meydana girir. Deyir:

– Ə... ərəb, Şəkiyə xoş gəlmisən.

Əl tutub görüşürlər.

İsa kişi deyir:

– Ərəb, gözo aç yaxşı-yaxşı bax: mənim əlimdə xına, gözüm-də sürmə varmı? Sən hansı cürətlə Şəkinin bütün kişilərinə “arvadsınız” diyirsən.

Ərəb deyir:

– Niyə kefinə dəyir? Bir saatdı, bağırıram. Kişi varsa, qoy çıxsın meydana, mənimlə qurşaq tutsun.

İsa kişi deyir:

– Müftə yerə heç kim sənə gücənməz. Gücənmək üçün şərt lazımdır. Şəkiddə şərtsiz güləşmirlər.

Ərəb İsa kişini qoca görüb bir az da ürəklənir. Zənn eləmir ki, qarşısındakı ayaq üstə güclə dayanan qoca onunla güləşər. Deyir:

– Nə şərt?

Əlləriylə dəvələri göstərib sözünə davam edir:

– O ağ nəri görürsən? O mənimdi. Kim məni yıxsa, nə dəvəni yüküylə birlikdə ona verəcəm. Bu mənim şərtim, sən də öz şərtini söylə.

İsa kişi deyir:

– Bax, orda yatan qoyun sürüsü mənimdi. Sən də məni yıxsan, o sürünü verdim sənə, halal xoşun olsun.

İsa kişi özlüyündə çox böyük riskə girirdi. O Şirəlinin ata-

sıyla uşaqlıqdan dost olub. Ona görə də atası oğlu Şirəlini İsayla ortaqlaşmışdı. O düşünür: “Birdən yıxılsa, ölsə ondan yaxşıdır”.

Ərəb İsayla kişinin ağarmış saqqalına, talxamış üz-gözünə baxıb razılıqla əl uzadır. Deyir:

– Mən də razı.

Ərəb soruşur:

– Orada neçə heyvan var?

İsay cavab verir:

– Otuz bir.

İsay kişi bir tərəfdə soyundu, paltarlarını Şirəliyə tapşırıb təzədən meydana qayıtdı.

Ərəb çox cavandı. Fiziki hərəkətlər etdiyindən əzələləri bir az da şişmişdi. Yarımcılpaq bədəni bürüncdən tökülmüş heykələ bənzəyirdi. İsay kişinin yaşını ötdüyündən əzələləri sönmək üzrəydi, arıq qollarının dərisi sallanmış vəziyyətdəydi. O da adət üzrə bir neçə dövrə vurur. Sonra hər ikisi qabaq-qabağa durub tutuşurlar. Ərəb çevik hərəkətlərlə rəqibini yıxmağa tələsir, amma İsay kişi onu necə tutmuşdusa, heylə də yerə mıxlanıb dayanır. Ərəb heç onu yerindən tərpədə bilmir. İsay kişi ərəbi bir dəfə geriye, bir dəfə də irəliyə silkələyir, çiyinə qaldırır, sonra ləyaxlıca yerə vurur. Əlini ərəbin sinəsinə üstünə qoyub bir qədər saxlayır. İsay kişi onu yerə sərili halda buraxıb kənara çəkilir. Ərəb nə qədər hısqandır, yerindən dura bilmir. Gəlib onu yoldaşları qaldırır.

İsay kişi deyir:

– Ə... ərəb, əli xıncının qolunun zorunu gördün?

Ərəb deyir:

– İlahi, ruzi cəza, bu qocada aslan gücü varmış.

Kimisi İsay kişini evinə qonaq dəvət edir, kimisi yemək, xonça düzəldib gətirir, kimisi yəhərlənmiş at bağışlayır. Yerbəyerdən tökülüşüb deyirlər:

– Usta, atnan get, atı mən gəlib qaytararam.

İsay kişi hamıya razılığını bildirsə də, heç nə götürmür. Deyir:

– Ərəb, şərtləşdiyimiz tək, get, dəvəni yüklə.

Ərəb sözünə xilaf çıxmır. Yoldaşlarıyla birlikdə dəvəni yükləyir. İsa kişini oturdurlar həmin dəvənin üstünə, Şirəlini başqa dəvənin belinə mindirirlər. Yellənə-yellənə gedirlər. Camaat qoyunları qabağına qatıb onların ardınca aparır. Şəhərin kənarına çatanda ərəblər dayanırlar. Şəhərə səhər tezdən girəcəklərini bildirirlər.

İsa kişi yığılan ərəbə deyir:

– Sən qoyunları bizim evə aparmağa kömək elə.

Mənzil başına axşam üstü çatırlar. İsa kişi həmin gecə ərəbi qonaq saxlayır. Səhəri gün tezdən durub dəvəni yüklədir. Ərəbə qoşulub onun yoldaşlarının yanına gəlirlər. İsa kişi dəvənin ipini yığılan ərəbə verib deyir:

– Al, bu yükü. Bura Şəkidi, bala. Siz də Şəkiyə gələn qonaqsınız. Şəkililər gələn qonaqların malına göz dikməzlər. Amma gələn qonaq da abırsızlıq etməməlidir, danışığına fikir verməlidir. Bir daha Şəki, şəkililər haqda bilmədiyiniz sözləri danışmıyəsən.

Ərəb durub İsa kişinin əlindən, üzündən öpür. Hamı sevinir. İsa kişi beləcə dəvəni yüküynən birlikdə öz sahibinə qaytarıb salamatlaşır, öz işinə gedir.

Qırdanella Əliqılıncın güləşi

Şəkiyə bir-birindən xəbərsiz iki pəhlivan gəlir. Onlar şəhər əhlindən güləşmək üçün pəhlivan istəyirlər. Adət beləydi ki, əyər şəkililər meydana güləş üçün adam çıxarmasaydılar, gəlmə pəhlivanların tələbiylə hamı xərac ödəməliyd.

Şəhərin başçısı bunların hər ikisinə ayrılıqda bildirir ki, bura güləşməyə başqa pəhlivan da gəlib. İstəyirsinizsə, təşkil edək, öz arazda güləşin. Qalib gələnlə haq-hesablaşaq. Pəhlivanlar razılaşırlar. Güləşdən qabaq münsiflər heyəti belə bir şərt də kəsir: güləş heç-heçə qurtarsa, pul veriləsi döylü. Bu səbəbdən də pəhlivanlar bir-birilərini yığıb arxasını yerə qoyanadək meydandan çıxmamalıdırlar.

Pəhlivanlar güləş meydanına girirlər. Hələ qarşı-qarşıya gəlməmiş Qırdanel Əliqılıncın arxadan qollarının altından tutur, onu

qaldırıb yıxmaq istəyir. Bu üsul bəyənilmədiyindən münsiflər heyətinin işarəsiylə Qırdanel Əliqılıncdan ayrılır.

Qırdanel gülüş qaydalarını pozduğuna görə məzəmmət edilir. Pəhlivanlar pəhlivanı Əliqılınc heç əhəmiyyət vermir, yenidən gülüş başlanır. Bu dəfə qabaq-qabağa tutaşırlar. Necə olursa, qəflətən yenə Qırdanel Əliqılıncı arxadan tuta bilir. Camaat səs-küy salmağa, fit çalmağa başlayır. Axı niyə belə fəndlər etməyə ona imkan verilir? Şəkililər pərt olurlar. Pəhlivanlar isə öz işlərində idilər. Qırdanel ha gücənib Əliqılıncı qaldırmaq istəyir, bacarmır. Əliqılınc gözüne döndüyüm iki əliylə arxasında olan Qırdanelin başından tutmuşdu. Qırdanel təkrar-təkrar cəhd eləyir ki, Əliqılıncı qaldırsın, amma orasını Əliqılınc yaxşı bilir ki, niyə Qırdanel onu qaldırammır. Əliqılınc öz işindəydi. Bir vaxt görürlər ki, Qırdanelin ayaxları yerdən dörd barmaq aralanıb. Qırdanelin ayaxları get-gedə daha çox aralanır. Bir də baxırlar ki, Qırdanelin sinəsi Əliqılıncın başına qədər qalxıb. Nəhayət, Qırdanelin ayaxları Əliqılıncın belinə qədər qaldırılır. Əliqılınc nəyə çəkib bir göz qırpımında Qırdaneli özündən iki-üç metr uzağa atır. Qırdanel yerə mıxlanıb qalır.

Bu gülüşün nəticəsi Şəki camaatına iki bayram gətirdi. Camaatın əvvəlki pərtliyi aradan qaldırılır, məyusluq gözlənilməz qələbəylə, ikiqat sevinclə əvəz olunur. Əliqılıncın eşqinə havaya yüzlərlə patron atılır. Şəhər əhli Əliqılıncın eşqinə böyük ziyafət düzəldir.

TOPONİM RƏVAYƏT

Oraban kəndi

Rəvayətə görə Oraban sözünün etimologiyası “ora” və “ban” sözlərinin birləşməsindən ibarətdir. Köçəri tayfa, indiki orabanlıların əcdadları Oraban kəndinin yerləşdiyi ərəziyə sübh tezdən, “ora” “xoruz banı” vaxtı çatıb məskən salmışlar və binə etdikləri kəndin adını da Oraban qoymuşdur.

IX. NAĞILLAR

Xeyirxahlıq

Biri var imiş, biri yox imiş, Dəpyanus adında zalım, qəddar bir padşah varıymış. O diyirmiş ki, dünyada bi dənə padşah mə-nəm, mənnən savayı padşah yoxdu. Camaat bu padşahdan qorxur, ona qorxudan sitayiş eliyirdilər. Üş nəfər, diyər ədə, habını da Allah-taala yaradıtdı, bizi də, nətəri habına tabı olax, gəlin olmiyax habına tabı. Xəvərçilər bu üş nəfərin fikrini padşaha çatdırallar. Padşah qoşun-leşkər göndərif bu üç nəfərin dalınca onları tutmağa. Bu üş nəfər də qaça-qaça gidif bir böyük dağa rast gəltirdilər. Dağı görüf diyitdilər:

– Ya Rəbbim, İlahi, kafirlər bizi qırcaxdılar, sana pənah gətirmişox - diyəndə dağ açıldı, bu üç nəfər ora girdilər. Girən kimi dağ bağlandı, əvvəlki vəziyyətinə düşdü. Qırxalara baxdılar ki, hər yan dağdı, meşəliydı. Gecə düşdü, yatdılar. Bi vaxtı biri yuxudan ayılar, görər qarandıxdı də, çıxmağa yer yoxdu, bu yoldaşdarını yuxudan durğuzar, diyər ə, yaramadı bu, diyəsən bunun axırı ölümdü. Heç olmasa dünyada nə eləmişox bir-birimizə danışax, heylə öləx, dərdimizi bir-birimizə diyax. Nəysə, sifdə biri başdıyır danışmağa. Dirir, Vallax, mən varlı adamiydim, varım-ixtiyarım çoxiydi. Bi günü bi nəfər gəldi yanıma, didim xeyir ola, didi iş yeri axtarıram, vəziyyətim canadı⁴¹, didim, iş yeri məndə. Bizə bunu apardım, didi işin nədi, didim qandax⁴² qazmax, beyağı qandax olutdu. Kürəyh də verdim, bel də verdim, yer görsətdim ki, habırdan qaz. Bu işdəmaxda olsun, günorta üstü biri də gəldi, bunu da apardım diyi, gənə yer görsətdim, axşam bunnarın işdə-rini təhvil götürəndə gidif gördüm səhərdən dələnnən dünorta gələn (ikinci) çox qazıtdı. Götürüf bi onnux qızıl birinci gələnə verdim, bi onnux qızıl da gönorta gələnə. İş belə görəndə səhərdən gələn acıx eliyif pulu götürmədi, didi bes, sən günorta gələnə də məəmki qədər pul verirəsən? Nəyə, bu pulu üstümə atdı, didi istəmirəm. Mən peşiman oldum, didim, axı bu işdiyitdi, nətəri

oldu almadı. Mən onun pulunun dəyəri qədər mal-qara alıb tapşırıdım ki, ayrıca saxlasınlar, nə vaxt gələr, mal-qara onundur. Altı il keçdi, altı ilin başında bu mal-qara artdı, sürü oldu. Altı ilin başında bu adam gəldi, didi qardaş, mən saa acıx elədim pulumu almadım, mümkünsə məəm pulumu ver, gedim, yetim-yesirimi dolandırırım. Diyəndə, diyir bunu mən apardım mal-qara sürüsünə, didim, bala, bu mallar sənədi, götür apar. Didi, axı çoxdu bu qədər mal-qara, məəm puluma bu boyda sürü düşməz. Didim, vaxtilə sənə pulu alınıb mal-qaradır, götür apar. Nəyə, diyir bu söyünə-söyünə apardı, didim, Ya Rəbbim, İlahi, mənim bu kişinin puluna xəyənət eləmədiyimə görə qayanı qaldır mən çıxıf gedim – diyəndə, diyir, qayanın ucu qalxdı, uzaqdan bir səs: - çıx gəl – didi. Dimax, Allah-taala bunun çağırışını, xeyirxah işini qəbul elədi.

O birisinə didilər ki, ə, sən danış görax, sən nağarmısan. Hindi bu danışmağa başladı. Didi, vallah, mən də sən kimi varri-ixtiyarlı adamıydım. Amma gözü şor, arvadbaz idim. Nəyə, Əyyub peyğəmbər olutdu da o vaxt, bu da bunu diyir şeytan düşüf dalınca həriyə-həriyə, həriyə-həyriyyə nə qədər, diyir ki, bunun umurunu maa ver, Əyyub peyğəmbərin, bunu bi təhər eliyim də. Nəyə, Allah-taala bi gün diyir ki, Əyyub peyğəmbərin umur-ixtiyarını verdim saa, nə istiyirsən elə. Əyyub peyğəmbər namaz qılan yerdə yerin altıynən gidif bunun burnuna zəhər tökür. Əyyub peyğəmbərin bədəninə yara düşdü. Əyyub peyğəmbərin gözəl xanımı varmış, qonşuları buna diyəllər ki, sən ərin sağalmaz xəstədir, əti tökülür, iylənir, bunu öydən çıxart, apar səhraya qoy. Bu da qonşuların sözüne qulaq asıf ərinə ağlaya-ağlaya səhraya qoydu, qoyanda diyir, həmişə bunun hörüyünnən tutub su verirləmiş. Bi günü toy olarmış, qonşular da gəlinin cehizini, qızılı-mızılı axtarallar, tapmazdar. Diyəllər, ha, Əyyub peyğəmbərin arvadı dilənirdi, bu yəqin qəlif aparıtdı. Bunu qazının yanına aparıllar, diyir bunun hörüylərini divinnən kəsin. Nəyə, bu gidər görər Əyyub peyğəmbərin vəziyyəti canadı, ağlıyər, diyər maa şərvət verin, su verin. Peyğəmbər ağlıyır də, vəziyyəti canadı. Xanım diyir ki, məəm hər yerdən əlim üzülütdü,

mən hardan tapım saa şərvəti, suyu, yoxdu heç bir şey. Diyir bilmirəm, nağarırısan-qayır, maa axirət süyü tap. Bu qadın diyir gəldi məəm yanıma, didi ki, bes peyğəmbər şərvət, su istiyir, mən də tapa bilmirəm. Mən də gözü şor, arvadbaz kişiyəm. Bu qadın diyir, gəldi məəm yanıma, didi bes peyğəmbər həblə diyir, maa Allah yoluna şirin şey verin. Məndə, diyir buna natərəs söz didim, didi diyir gedim peyğəmbərdən soruşum, icazə versə mən nə diyirəm ki, gidif soruşuf gəlif didi ki, peyğəmbər diyir ki, daa mən ölürəm, get o kişi nə diyirsə elə, maa bi axirət süyü gətir. Allah-taala diyir, bərkə düşən vaxt nə eləsən onnan keçir. Nəsə, arvad gəldi diyir, girdi otağa, biz ikimiz tək qaldıx. Bi vaxt bu arvad ağladı. Didim, ya Rəbbim, İlahi, məəm unu bacı gözüyənən görduğuma, una əl vurmadığıma görə rəhmin gəlsin, habı qayanı qaldır, çıxıf gedim. Diyəndə, qaya qalxdı, amma mən çıxam-mədim. Hindi bu peyğəmbərin bədəni yaradı, peyğəmbər didi, şükür ya Rəbbim, nə eləyirsən elə, ölürəm. Allah-taala didi ki, sağ əyağə da yerə vur, sol əyağə da. Hərəsinnən bi zəm-zəm süyü çıxır. Allah-taala buyurdu ki, süyün birini için, birində də çimin. Oldular, diyir, hərəsi 15 yaşında oğlannan qız.

Üçüncü adamdan soruşdular ki, söylə görək sən nağarmısan. Didi vallah məəm 60 yaşım var, çoban olmuşam, qoyun dalınca getmişəm, mən nə danışım. Didilər, ə, nə bilirsən danış da.... Diyir məəm bi işim var, yəni Allah-taala qavul eliyitdisə eliyitdi, eləmi-yitdisə, daa nə diyim. Məəm nəslim qırılıf, qoca anamnan atam qalmışdı. Mən də bi dənə öyladam. Yaman ajdıx idi, bulara mən qoyun sütüyənən baxırdım. Bi gün də diyir bu sütü sağıb qayıdanda bərk yağış yağdı, yağış yağanda diyir qoymadım süd qabına yağış düşməğa. Gedif öyə gördüm ki, atam-anam məni gözdiyif yatıtdılar. Süt işmax vaxtından keçitdi da. Olar özdəri oyanacən başdarının üstündə əlimdə çanax dəyanmışam. Bi vaxt atam oyandı, didi, oğul gəlifsanmı, didim bəli, ata, gəlmişəm. Götürün sütü için. Nəsə, diyir, sütü verdim, işdilər, atam didi, yə Rəbbim, ay oğul, sən bizə çeyhdığın zəhməti Allah-Taala qəvul eləsin, səni Allah heş yerdə dara salmasın. Ya Rəbbim, İlahi, məəm atamnan anama çəh-

diyim əziyyəti qəvul eliyfiansa, habı qaya qalxsın, habırdan çıxım gedim. Didəndə, diyir qaya beyax qalxdı. Bular üçü də diyir çıxdılar çölə, hindi bular acdılar. Sözləşdilər ki, kimdə pul varsa qıdax çörəyh alax, Dəpyanus bilsə bizi qırcaxdı. Birisi didi məndə var. Getdi tükənçiyə verdi pulu, bu tükənçi diyir, bir pula baxdı, bir maa baxdı. Didi, a kişi, habı Dəpyanusun puludu, sən nə axtarırsan, Dəpyanus dünyadan köçən 309 ildi. Bu pul işdəmir, dünya təzələ-nitdi. Gül-gülünən oyniyir, bülbül-bülbülünən, insanlar gözəlləşitdi.

Dimax, bular 309 il qayanın altında qalıtdılar.

Haqq var, divan yoxdu

Şah oğlu Şah Abbasının ölkəsinnən adamnar itir. İtənnəri nə qədər axtarıllarsa da tapa bilmirlər. İtən adamnarı öldürən də bi dənə adamdı. O, pullu adamnarı öldürüf pulunu alır. Bi günü bu qonşudan bi axmağı da götürür, bu da diyirmiş ki, gedim mən də pul qazanaram. İtən adamnarın öldürüldüyü yerə çatanda diyir habırdı düşax, dincalax. Bi vaxtı bular orda düşüllər, orda su-zad içillər, bu görür ki, yoldaşının qılığı düz döyül, bu nəsə ayrı fikirdədir. Diyir, a kişi, habı pulunu verim, sənn adam öldürməğə heş kimə dimiyəcəm. Diyir, yox. Diyir, unda saa bi xahiş eliyim, bunu yerinə yetir, daa öldürürsən öldür də. Dimax, bunun yoldaşı hamilə iymiş, diyir öyrən gör, oğlum olutdusa adını qoy “Haqq var, divan yoxdu”, qızım olsa daa heş nə.

Qatil də başa düşmür bu nə diyən sösdü. Nəysə, bi vaxtı bu gəlir arvadın yanına, arvad qayıdır ki, ay qardaş, mənim yoldaşım sənnən getmişdi, bəs o niyə qayıtmadı. Qatil qayıdır ki, bala, sənn yoldaşım hələ gəlmiycaxdı, cec gəlcaxdı. Diyir bə saa o heş şey dimədi. Diyifdi ki, oğlum olsa adını “haqq var, divan yoxdur” qoysunlar, qızım olsa da heş nə. Sən dimə bunun da oğlu olutdu-muş, uşax da qəzirmiş, bular öydən gedənnən xeyli vaxt keçitdi. Uşağın adını anası qoyur “Haqq var, divan yoxdu”.

Şah oğlu Şah Abbas da atını minib şəhərdə gəzirmiş, bu vaxt uşax şahın atına tərəf qaçır. Uşağın atın əyaxları altına düşmə-

sinnən qorxan anası onun dalınca qışqırır: ay haqq var, divan yoxdu, dəyan, at səən basar. Şah, diyir, atın başını çeyhdi ki, ay bacı, ay qızım, habıra gəl görüm.

Şah soruşdu ki, habı uşağın adı nədi? Ana didi: uşağın adı “Haqq var, divan yoxdu”. Şah qayıtdı ki, axı haqq da var, divan da. Nətəri yanı, divan mənəm, haqq o kişi. Soruşdu ki, habı adı kim qoyutdu bu uşağa. Sən özünən qoyufsan, yoxsa saa diyiflər. Arvad əhvalatı olduğu kimi danışır. Şah diyir ha...a, dimax itən və öldürülən adamnarı qıran kim imiş. Arvaddan soruşur ki, sən o kişini tanıyırsan. Arvad qayıdır ki, o məəm qonşumdu. Şah Abbas kişini yanına çağırtdıraraq soruşur ki, di görax bu uşağa adı kim qoyutdu, özü də hindi hardadı. Bu dimax istəmir, şah əmr eliyir ki, bunun dırnaxlarını şıxardın. Dırnaxlarının ikisini çəkillər, üçüncüsündə davam eləmir, diyir, vallah öldürmüşəm. O, maa həbilə xahiş elədi, mən də yoldaşına çatdırdım.

Şah diyir, hindi camaatı öldürəni tapmışam. Qatili dar ağacından asıllar.

Göz görmiyən, qulaq eşitmiyən söz

Biri var idi, biri yox idi. Keçmiş zamanlarda bir kişinin üç oğlu, bi arvadı var idi. Bi günü kişi bərk azarlanır. Kişi arvad-uşaqlarını yanına çağırıb diyir ki, böyük qardaş və ortancıl qardaş, bu öy-eşik, bu mal-qara sizə, bu bağ ananıza və kiçik qardaşınıza qalsın. Kişi ölüb həyatdan yox olur. Ailə bir yerdə yaşayır. Bi gün böyük və ortancıl qardaşlar ananı və kiçik qardaşı zorla öydən qovurlar. Ana kiçik oğlu ilə gəlir kişinin bağısladığı bağa. Gəlib bağa çatıb bağı gəzmağa başliyirlər. Bir az gəzənnən sora ana və oğul yorulub bağın ortasında oturlar. Bir qədər oturduqdan sonra oğlan görür ki, yanlarında bir papaq var. Oğlan papağı başına qoyur. Sora papağı çıxarıb anasına diyir ki, bu papaqda sirr var. Ana papağı başına qoyub diyir: oğul, atan bizi istiyib bu bağı bizə verib, oğlan papağı anasınnan alıb tullamaq istiyir. Amma ana papağı tullamağa qoymadı ki, bu, atanın yediyarıdı, qoy qalsın.

Oğlan papağı başına qoyur. Dünyada nə ki, cin, şeytan var, yığılır onun başına və diyirlər: ağa, qulluğun nədi? Oğlan qayıdır ki, anamla mən ac olmuşuq, bir samovar çay, iki boşqabda yimək olsaydı, yiyib-içərdox. Oğlan sözünü qurtarmamış hər şey hazır oldu. Onlar yiyif-işdilər, bir az dincaldılar. Yuxudan durannan sora durub yol getməğa başladılar. Az getdilər, çox getdilər, bir vaxtdan sora gəlib bir bağ qırağına çatdılar. Oğlan öy yiyəsini çağırdı. Onların qavağına bi qoca kişi çıxdı. Oğlan qayıdır ki, əmican, biz yad adamlarox, bizi bir günnüyə qonax elə. Qoca razılaşır. Ana və oğlanı öyə gətirir, onlara çay, yimağ-ışmax verir. Sora onlar söhbətə başladılar. Az danışdılar, çox danışdılar, sora oğlan diyir ki, əmican, gəl mənim anamı özaa arvad elə, məni də oğullağa götür. Qoca kişi razılıq verdi. Onlar bir neçə gün yaşadıqdan sonra oğlanın padşahın qızına gözü düşdü. Oğlan bu fikrini axşam atasına söylədi. Atası söylədi ki, oğul, biz hara, padşahın qızı hara? Oğlan sözünnən dala durmadı, atasınnan xahiş elədi ki, padşahın yanına elçiliyə getsin. Qoca kişi padşahın hüzuruna gedib elçi daşının üstündə oturub gözdəməğa başladı. Padşah onu yanına çağırub nə istədiyini soruşdu. Kişi məqsədini bildirdi. Padşah gülərək dilləndi: Sənin oğlun hara, mənim qızım hara? Sənə üç sual verərəm, cavab versən qızımı sənin oğluna verrəm. Padşah qızını yanına çağırub barmağındakı üzüyü çıxartdırdı. Padşah söylədi: bu üzükdən bir üzük, mənim öy-eşiyim kimi öy-eşik, bir də qulaq eşitməyən, göz görməyən bir söz mənə gətirin.

Qoca kişi durub kor-peşman yavaş-yavaş öylərinə yollandı. Padşahın dediklərini oğlana çatdırdı. Oğlan gözdədi ki, axşam düşsün. Axşam düşdü, oğlan papağı başına qoydu. Dünyanın cin, şeytanı yığıldı onun başına. Didilər: ağa, qulluğun nədir? oğlan padşahın qızının üzüyünü göstərib didi:

– bu üzükdən 40 üzük!

O, sözünü qurtarmamış 40 üzük hazır oldu. Oğlan üzükləri bir torbaya yığıb atası ilə göndərdi padşaha və didi ki, padşah bunların içindən öz üzüyünü seçib götürsün, seçə bilməsə torbanı mənə qaytararsan. Padşah üzüklərin içərisində öz üzüyünü seçə

bilmədi. Kişi üzük torbasını oğlana qaytardı, oğlan padşahın üzüyünü seçib verdi ki, apar padşaha ver.

Axşam oldu. Padşah baxdı ki, kişinin öyü yanır. Qoşun göndərdi ki, gedin onun öyünü qaraldın. Qoşun gedib görür ki, nə öy yanmaq, sən dimə bunlar işıq imiş. Padşah səhər öyün yanından keçəndə gördü ki, doğrudan da kişi yaxşı bir öy tikirdi. Padşah buyurdu ki, üçüncü sualına da cavab versən qızı verərəm. Oğlan axşam papağı başına qoydu. Dünyanın cin-şeytanı yığıldı onun başına. Oğlan onlardan soruşdu ki, dünyada göz görməyən, qulaq eşitməyən bir söz varmı? Cin-şeytanlar bir ağızdan: var dünyada elə bir şey-didilər. Onlar qayıtdılar ki, bi dəniz qırağında qarış baba var. Boyu bi qarış, saqqalı iki qarış. Sən get onun yanına. O “alif” disə, sən “əlif” di, o “əlif” disə, sən “alif” di. Sən o diyən sözü disən sənün başını kəsif öyünün tikintisini tamamlayacaq. Onun öyünün tikilif qurtatmasına bir baş və bir bədən lazımdır.

Oğlan cin-şeytannarın bu sözlərinə qulaq asdıqdan sonra qarış babanın yanına yollandı. Qarış babanın bi qızı varıydı. Qız oğlanı görən kimi onunla dost olmaq istədi. Qız oğlanı yanına çağırif didi: Dədəm “alif” disə sən “əlif” dinə, dədəm “əlif” disə sən “alif” dinə.

Qarış baba oğlanı yanına çağırif ona dərs keçməyə başladı. O “alif” didi, oğlan “əlif”, o “əlif” didi, oğlan “alif”. Bu dərs üç gün keçdi. Vaxt vədə yetdi. Oğlanı atası gəlib apardı. Bir neçə günnən sora oğlan didi ki, ata, mən ərkək dəvəyə dönəcəm. Sən mənə apar bazarda sat, amma zingiri vermə. Oğlanın atası dəvənin zingirindən tutub bazara apardı. Bunu görən Qarış baba kişinin yanına gəlib didi ki, bu dəvəni mənə sat. Kişi dəvənin qiymətini söylədi. Razılaşıdılar. Qarış baba dəvənin pulunu verdi. Kişi zingiri açmaq istədi, amma Qarış baba buna razılaşmadı. Qarış baba üç dəvənin pulunu verib zingiri də aldı. O, dəvəni eşiklərinə gətirdi. Qız dəvəni görən kimi tanıdı. Atası qızına tapşırırdı ki, gedib piçağı gətirsin, dəvəni kəsək. Qız piçağı yeşirdi, öydən çölə çıxıf didi ki, piçağı tapmıram. Qarış baba didi ki, gəl dəvənin boğazından tut, qaçmasın. Qarış baba öyə girən kimi qız dəvəni buraxdı. Dəvə quşa dönüb uçub getdi. Qarış baba çölə çıxanda gördü ki, dəvə yoxdur. Qarış

baba qartala dönərək sərçəyə dönmüş oğlanın dalınca uçdu. Sərçə dala dönüb gördü ki, böyük bir qartal onun dalınca uçuur. O, dərhal qarğaya dönərək sürətini bir az da artırdı və gəlib özünü padşahın eşiyinə salaraq toox-cüyə oldu. Qartal isə bir çaqqal olub başladı cüyələri yimağa, axırda bir cüyə qaldı, o da itə döndü və it ilə çaqqal başladılar bir-birilə boğuşmağa. Oğlan bir iynə oldu, Qarış baba isə sap. İynə xeyli fırlandı, sonra gəlib ocağın içinnən keçdi. Onun dalınca gələn sap ocaxda yandı, sora iynə oğlana dönüb padşahın yanına getdi. Söylədi ki, bu da sənə göz görməyən, qulaq eşitməyən bir söz.-Padşah oğlanın onun bütün şərtlərini yerinə yetirdiyini görüb qızını ona verdi. Yeddi gün yeddi gecə toy çaldırdı.

Mürdəşir və meytə su tökən

Biri var imiş, biri yox imiş. Mürdəşir (meyityuyan) və meytə yuyulanda ona su tökən var imiş. İş elə gətirir ki, əyalətdə ölənlərin sayı azalır və sonra tamam kəsilir. Yuyucu və su tökənin bazarı bağlanır. Onlar vəziyyəti belə gördükdə başqa əyalətlərə gedib çimdirmək üçün meytə axtarırlar. Əyalətlərin birində camaatın meydana yığıldığını görürlər. Maraqlandıqda bildirirlər ki, əyalətə şah axtarırlar, baxt quşunu meydana buraxacaqlar, o kimin başına qonsa, həmin adam şah olacaq.

Düddəyh çalınır, baxt quşunu buraxırlar. Baxt quşu gəlib meytəyuyanın başına qonur. Camaat narazı qalır, səs-küy salırlar ki, niyə şah yerli camaatdan olmasın. Baxt quşunu üç dəfə buraxırlar və hər dəfə yuyucunun başına qonur. Əlacsız qalan camaat yuyucunu şah seçir. İş belə görən su tökən də özünə bir vəzifə istəyir və şah onu özünə vəzir təyin edir.

Bir gün şah və vəzir şəhərin küçələrini gəzərkən bir cənazə aparıldığını görürlər. Şah əmr edir ki, meytəni ona göstərsinlər, qulağına söz diyicəm. O, cənazəyə əyilərək meytə deyir:

– O dünyada ölümlər sənə soruşsalar ki, bu dünyada dirilər nətəri yaşayırlar, diyərsən ki, meytə yuyan şahlıq eliyir, su tökən vəzirlik. Fikirləşin görün camaat nə çəkir.

Kimin yaşı çoxdur

Ot bitməyən bir səhrada dəvə, eşşək və qoyun bir bafa⁴³ ot tapır. Görürlər ki, bu otu hər üçü yesə, yenə ac qalacaqlar.

Belə razılaşırlar ki, hər üçü yaşını söyləsin, kimin yaşı daha çox olsa, otu o yesin.

Qoyun deyir:

– Mən İsmayıl qurbanına gələn qoyunun anasıyam.

Eşşək qoyundan yaşlı olduğunu bildirir.

Dəvə əvvəl dillənmiş, otu götürüb ağacın hündür haçasına qoyur, yeyə-yeyə onlara cavab verir:

– Sizin sözümdən belə çıxır ki, dəvə uşaqmış?!

Canavarın üç öküzlə dostluğu

Ala öküz, qara öküz, qırmızı öküz canavarla dostlaşırlar. Canavarın məqsədi varmış, bu öküzləri bir-bir yemək istəyirdi. Onlar iri, canlı, itibuynuzlu öküzlər idi. Həmişə birlikdə gəzib-dolaşdıqlarından canavar onlara heç nə edə bilmir, yanlarına gələndə qorxudan tir-tir əsirdi.

Canavar hiylə işlədir. Böyük ala öküz aralanan kimi o biri öküzlərə yaxınlaşır, ala öküzün əleyhinə danışır. Guya ala öküz o biri öküzlərin bir-bir aradan çıxmasını istəyir. Canavar beləcə ala öküzlə o biri öküzlər arasında narazılıq salır. Bir müddət keçəndən sonra o yola gətirdiyi öküzlərə deyir:

– Nə fikirləşirsiniz? İstiyirsiniz köməkləşib ala öküzün özünü aradan çıxardaq.

Öküzlər razılaşırlar. Canavar xəlvətə salıb təklənən ala öküzü parçalayıb yeyir. Sonra bu şəkildə sağ qalan iki öküz arasında da narazılıq yaradır. O, qırmızı öküzə deyir:

– Qara öküzün saa paxıllığı tutur. Nə diyirsən, qara öküzü aradan çıxarımmı?

Qırmızı öküz hiylə toruna düşüb razılaşırlar. Canavar qara öküzü də xəlvətə salıb yeyir.

Günlərin birində növbə qırmızı öküzə çatır. Canavar onu parçalamağa hazırlaşır.

Qırmızı öküz deyir:

– Ə... canavar, biz yoldaş döylüdox? Bəs nooldu?

– Ay ağılsız, ala öküzü gözün görə-görə parçalayıb yeyəndə, qara öküzün başını dərədə batıranda bilmirdin ki, o gündən saa da olacaq.

Çaqqalla qəbalə bağladı

Qoca nənə qızlarını köçürüb oğlanlarını da öyləndirmişdi. Oğlanların hər biri özünə ev tikmişdi, qızlar da qayğısız yaşayırdılar. Qardaşlar nə qədər desələr də, ana heç birinin yanına getmirdi. Onlar soruşanda ki, “böyütmüsən, ərsəyə çatdırmısan, bəs indi niyə bizimlə yaşamaq istəmirsən?” - ana belə cavab verir:

– Ər evinə gedəndə atam maa tövsiyə etmişdi: “Qızım, ər evində lal-kar olarsan. Sən getdiyən evin böyükdən kiçiyə hamısının hörmətini saxlayarsan. Sənin meyitin həmin evdən çıxmalıdır”. O kişinin vəsiyyətini pozub bu evdən heç bir yerə gedən döyüləm.

Qarı oğlanların himayəsiylə həmin evdə bir müddət rahat yaşayır, özünə məşguliyyət tapırdı: dirlik⁴⁴ edir, mala baxır, kürd basdırır, cücə böyüdür. Cücələr bir qədər iriləşəndə qarı görür ki, hər gün bir ikisini gecələr nəsə aparır. Qarı pusur, bilir ki, çaqqalın işidi. Bir gün baxır ki, çaqqal yenə gəlirdi, cücəni aparmax istəyir.

Qarı deyir:

– Xoş gəlmisən, çaqqal qardaş. Sən gəlib xırda-xırda cücələri aparırsan. Qoy cücələr böyüsün. Səninlə belə şərt kəsirəm: get, 4-5 aydan sonra gəl, cücələrin yarısını öz əllərimlə tutub sənə verim, yarısı da maa qalsın.

Beləcə, qarı çaqqalla qəbalə⁴⁵ bağlayır. Hər ikisi qol çəkir.

Çaqqal gedən kimi qarı bir it gətirib töylədə saxlayır. İtə yaxşı qulluq eliyir. 4 ay tamamında çaqqal da özünə bir dost tapır. Tülküyə deyir:

– Gedib qarıdan 4 cücə alacam, gəl sən də mənnən get, ikisini sənə verrəm.

Çaqqal tülküylə birlikdə qarının evinə gəlir. O məhləyə girəndə tülkünü də çağırır. Tülkü çaqqala deyir:

– Mən heylə yerlərə gedən döyüləm. Sən get, mən burda gözləyirəm.

Qarı çaqqalı görən kimi:

– Xoş gəlmisən, çaqqal qardaş, - deyir, - cücələr töylədir. Savax açılınsın, sən də bax, hansılar xoşuna gəlsə tut apar.

Qarı gedib töylədən iti buraxır. Çaqqal iti görən tək məhlədən çıxmaq istəyir. Bərənin ağzına çatanda it çaqqalı yığışdırır. Çaqqal dartınıb bərədən çıxmaq istəyirsə də, itdən yaxa qurtara bilmir. Birdən çaqqalın yadına tülkü düşür və var gücüylə bağırır:

– Ay tülkü qardaş, köməyə gəl, bu heyvanın əlindən mənə qurtar.

Tülkü deyir:

– Mən demədim ki, heylə yerlərə mən gedən döyüləm. Niyə qəbaləni göstərmisən, qəbaləni göstər.

Çaqqal cavab verir:

– Ə, dərəbəylikdi, bu qəbaləyə-zada baxan yoxdur.

Tülkü deyir:

– Çaqqal qardaş, mən belə qanunsuz yerlərdə qalammam, getdim. Sağ-salamat qalsan, meşədə görüşərox.

Yaxşı oğul niniyir ata malını, pis oğul niniyir ata malını?...

Varlı bir kişinin övladdan gözünün ağı-qarası yeganə oğlu vardı, dünyanın naz-nemətiynən bəslənmişdi. İstədiyini geyindir-miş, könlünə düşəni yedizdirmişdilər. Kişi sərvətini böyük əzab-əziyyətlə toplamışdı. Amma oğlu atasına çəkməmişdi. Onun peşəsi curlarına qoşulub kef məclisləri düzəltmək, o şəhərdə, bu şəhərdə gəzmək, pul dağıtmaq idi.

Kişi nə qədər tədbir tökürsə, övladını düz yola gətirə bilmir.

Anlayır ki, öləndən sonra bu bivec oğlu onun yığdığı var-dövləti bir ilin içində göyə sovurasıdı. Bir gün gözünü açıb görəcək ki, qalib bir qəpiksiz. Bəlkə onda əzab-əziyyətin nə olduğunu görüb ağillandı?.. Amma fərsiz övladlar ata malını itirəndən sonra əllərindən bir şey gəlmədiyindən dünyada yerlərini dar görürlər. Hər şeydən əlləri üzüləndə çətinliklərə dözməyib özlərini asırlar. Kişi oğlunun yataq otağının lənpəsində⁴⁶ qəndil⁴⁷ asmaq üçün asqı qoydurtdurur. Lənpənin yerləşdiyi yerdə bir dobu qızıl gizlədir. Fikirləşir ki, bəlkə oğlu özünü asanda asqı yerindən çıxar, qızıl onun təpəsinə tökülər. Bəlkə oğlu onda da olsa ağlını başına yığdı.

Kişi dünyasını dəyişir. Oğul əlinə keçənləri dəyər-dəyməzinə pula çevirib kef çəkir. Atasından nə qədər döylət qalmışdısa, hamısının dalından dəyir. Bir də ayılıb görür ki, bazara çıxmaq nədi, heç çayçıya girməyə pulu qalmayıb. Bütün köhnə dostları ondan aralı gəzirlər, onu bir stəkan çaya qonaq eləmirilər. Bəzilərinin arxasınca gəzir, amma heç kim tərəfindən adam yerinə qoyulmur. Salam-kəlamı da ondan əsirgəyirlər.

Yaz girəndə cavanlar adətləri üzrə Soyuq bulağa istirahətə getmək istəyirlər. Yol tadarükündə olurlar. Hərə bir yemək ləvazimatı alır. Qışdan güc-bəla çıxan oğlan görür ki, tədbirə qoşulması barədə ona təklif etmirlər. Həmişə azuqə xərcinin bütün ağırlığını o öz üzərinə götürürdü, bu dəfə isə bir şey almaq tapşırırmamışdılar.

Curları at-arabayla onsuz dincəlməyə yollanırlar. Oğlan sayılmadığından qırılsa da, məhlədə qalan son iki toyuğu da tutub kəsir, bişirib özüylə götürür və Soyuq bulağa gəlir. Həmişə kef məclisləri düzəltdiyi mənzilin qapısını nə qədər döyürsə üzünə açmırlar. Axırda çəpərin arasından bişmiş toyuqları içəriyə salır. Özü hasarı adlayıb həyəətə girməyə can atır. Oğlan pərişan halda curlarının yanına gedir. Deyir:

– Mən də iki bişmiş toyuq gətirmişdim. Halal ruzuyla sizin süfrənizə qoşulmaq istəyirdim. Qəzadan onu da it apardı.

Yerbəyerdən onu ələ salırlar. Sonra qoyun kababını yeməyə başlayırlar. Curları bir qıraqda kirimişcə durmuş oğlana yemək

təklif eləmirlər. Biri nökərləri haylayıb istehzayla deyir:

– Bu adamı hasardan o yana ötürün, yoxsa onun özünü də də it aparar...

Oğlan kor-peşman evə qayıdır. Quru döşəmənin üstündə üzü aşağı yatır, çox fikirləşir, çox götür-qoy eləyir. Keçmişləri yadına salanda hirs onu boğur. “Belə yaşamaqdansa ölmək yaxşıdır” – deyir. Oğlan özünü asmaq qərarına gəlir. Durub kəndiri qəndil asqısına keçirir, boğazını hilməyə salıb bədənini aşağı sallayanda qəndil qırılır. Yerə xeyli qızıl tökülür.

Oğlan səhər tezdən bazara çıxır, paltarlarını təzələyir, dəlləyə gedib üzünü taraşlayır, saçlarını qıxdırır. Sonra geyimli-keçimli halda çayçıya gəlir. Yenə onun çöhrəsi açılır, əvvəllərdə olduğu kimi tanış-bilişə yemək-içmək təklif edir.

Curları təzədən bir-bir yığışır, Soyuqbulaqda elədiklərini zara-fata yozurlar. Guya çıxıb gedəndən az sonra qaytarmaq üçün onun dalınca çıxıblar, amma heç yerdən tapmayıblar. Beləcə, oğlanın saqqızını oğurlayırlar⁴⁸. Əvvəlki dostluqları bərpa olunur. Toy edən gəlib ondan borc pul alır, ölüsü olan yas mərasimini yola salmaqda çətinlik çəkmir, oğlanın əli açıqlığı hamının işini düzəldir. Amma borc alanlar pulları qaytarmağı=yaddan çıxarırlar=. Bir neçə vaxtdan sonra oğlan yenə müflisləşir, əvvəlkindən də pis vəziyyətə düşür.

Bu bədbəxt başına nə kül töksün, hansı yolu seçsin? Yaşadığı şəhərdə tanış-bilişinin qabağında əl açıb dilənməyi özünə sığışdırmır Əlacı üzülür, xeyli vaxt kəndlərdə dilənçilik edir. Bu halında həmcurlarına rast gəlməyi ölümə bərabər sayır. Ona görə də dilənmək üçün başqa yerlərə getməyi qərara alır.

Oğlan yollarda dilənə-dilənə gedib Tiflis şəhərinə çatır. Gündüzlər dilənir, axşamsa bir körpünün altında daldalanıb yatır.

Günlərin bir günü oğlan meydanda dilənirmiş. Bir zərgər tükənin qabağından keçəndə içəridəki zərgər ona tanış gəlir. Onun kimliyini xatırlaya bilmir. Zərgər də oğlanı tanıdığını danır. Üstəlik üstünə acıqlanıb dükandan qovur, ona dilənçi payı da olsa vermir.

Əslində zərgər oğlanı yaxşı tanıyırmış. Atasıyla neçə illər çörək kəsmişdi. Kişi oğlanın bu halına sarsılır. Yaxınlıq verməsə də, gözündən uzaq qoymur. İstəyir ki, xəbəri olmadan ona yaxşılıq etsin, dostunun oğlunu dilənçilikdən qurtarsın.

Zərgər şeyirdlərindən birinə tapşır ki, aparıb ona dilənçi payı versin, özü də gizlicə arxasına düşüb izləsin. Şeyird oğlanın daldalandığı körpünü zərgərə nişan verir.

Bir axşam körpünün altına bir dilənçi də gəlir. O, əvvəl bir qədər aralıda ondan xəbəri yoxmuş kimi oturur. Guya qəflətən oğlanı görür. Yaxınlaşıb salamlaşır. Sonra hər ikisi gecədən xeyli keçəndək keçmişdə başlarına gələn əhvalatlardan danışirlər. İkinci dilənçi Allahdan arzu edir ki, yaşayışları yenə də yaxşılaşsın.

Onlar gündüzlər ayrılıb hərəsi şəhərin bir səmtinə dilənməyə yollansa da, axşamlar körpünün altında yenə görüşüb dərdləşirlər. Bir həftə birlikdə gecələyirlər. Bir-birinə isnişirlər.

Bir gecə hər ikisi soyunub ayaxlarını çayda yuyurlar. İkinci dilənçi gələndə əlində bir yekə qarpız gətirmişdi. O həmkarına deyir:

– Oğul, sən cavansan, dur o qarpızı kəs, yeyək.

Oğlan cibindən sapsız paslı bısax çıxarıb qarpızı dilimləyir. Hər ikisi iştahla yeyir. Yerə tökülən tumları qaranlıqda təmizləməyə başlayırlar. Oğlan əllərini torpağa sürtəndə nəsə səs eşidir, əyilib baxır ki, bir torba qızıldı. Sevindiklərindən bilmirlər nə etsinlər. Sonra qızılı dədə malı kimi aralarında bölüşdürürlər. Sonradan gələn dilənçi deyir:

– Biz bu qızilla tükənlər açə bilərox, çoxlu qazancımız olar. Şəhərdə tanınan, hörmətli adamlarından olarox.

Oğlan bu məsləhətlə razılaşır.

Səhəri hərəsi bazara gedib bir dəst qiymətli paltar alır, dəlləyə də baş çəkirlər, hamamlanırlar. Axşam qonaq evində otaq kirayələyirlər. Bir neçə gündən sonra alqı-satqı bazarında soraqlaşib bir zərgər dükanına gəlirlər. Sahibini razı salıb dükanı alırlar.

Birlikdə işə başlayırlar. Qoca dilənçinin yaxşı əl qabiliyyəti vardı. Oğlana zərgərlik sənətinin sirlərini öyrətməyə başlayır. Dükanın gəliri gündən-günə artır. Vətəmindən dilənçi sifətində gələn

oğlan artıq özü zəhmətiylə pul qazanır. Alıb satmağı bacarır. Pul xərcləməyi öyrənir. Özü qazandığından gəlirinin qədrini bilir.

Zərgər tükəninə tez-tez bir qız gəlir. Özündəki qızıl əşyalarını başqasıyla dəyişir. Oğlanın mallarını baha qiymətə alır, özünüküləri isə ona ucuz qiymətə satır.

Oğlan şəhərdə varlı-karlı adama çevriləndən sonra başqa bir zərgər dükanının sahibi onu evinə qonaq çağırır. Oğlan görür ki, bu kişi şəhərə gələndə onu dükanından qovan kişidi. Salamlaşırlar. Ev sahibi deyir:

– Büyün sənə bir sirr açacağam.

Yeyib-içəndən sonra ev sahibi ayağa durub otağı tərk edir. Bir müddətdən sonra dilənçi libasında geri qayıdıb deyir:

– Oğul, körpünün altında səninlə gecələyən dilənçi yoldaşını tanımadınmı?

Oğlan məsələnin nə yerdə olduğunu anlayır.

- *Tanıdım, - deyir, - özü də atamın yaxın dostu olduğumuz da yadıma düşdü.*

Zərgər ona anladır ki, hər şeyi dostu ona danışmışdı. Kişi deyir:

– Atan narahatlıq keçirirdi. Sənin ərköyünlüyün, malın, pulun qədrini bilməməyin başına bəlalar açacaqdı. Son ümidi qəndil asqısında gizlətdiyi qızıllar idi. Elə zənn edirdi ki, onları tapanda ağillanacaqsan. Curlarının hiyləsinə uymayacaqsan. Mənim dükanıma o kökdə gələndə ürəyimə dağ qoydun. Amma boynuna sarılmağım, açıq-aşkar sənə əl tumağım heç nəyi dəyişdirmirdi. Ona görə də qiyafəmi dəyişib dilənçi yoldaşım oldum. Qarpız çərdəklərini yataq yerinə tökmək bəhanə idi. İstəyirdim yerə atdığım qızıl kisəsini tapasan. Yaxşı ki, dükan açmaga razılıq verdin. Ancaq alveri dirçəltmək üçün sənin özünün pulun olmalıydı. Bu səbəbdən də atanla mənim rəhmətə getmiş bir dostumuzun qızı yardımına gəldi. Bahalı bəzək şeylərini sənə ucuz qiymətə satdı. Səndəki malları ikiqat baha qiymətə aldı. Oğul, mən səni dilənçi kökündə evimdə qəbul etmək istəmədim. İstədim ki, dilənçiliyin daşını atıb özün pul qazanasan və var-döylətin qədrini biləsən. Bir döylət də halal süd əmmiş qızla ailə qurmağındı. Allahın əmri,

peyğəmbərin razılığıyla səni ayağa qaldıran qıza elçi gedəcəyəm. Səninlə curluq eliyənlər əsl dost deyildilər. Çünki dost dosta əl tutar, onun malına göz dikməz.

Oğlan Tiflis şəhərində atasının dostunun qızıyla öyləndi. Elə böyük toy məclisi qurdular ki, səs-sorağı gedib onu iki dəfə var-yoxdan çıxardan currarına da çatdı. Paxıllıqlarından yanıb-yaxılsalar da əlləri daha oğlanın pul kisəsinə çatmadı.

Ata vəsiyyəti

Biri var idi, biri yox idi. Bir şəhərdə varlı bir adam yaşayırdı. Kişi ömrünü başa vurana yaxın üç oğlunu mükəmməl oxudur, hər üçünə öy tikdirir, sonra döylətini aralarında bölüb vəsiyyətini edir:

– Övladlarım, - deyir, - sözlərimi qulaqlarınızda sırğa edin. İstəyirsiniz hörmət-izzətli, ad-sanlı ömür sürəsiniz, onda bu işləri yerinə yetirin: hər kənddə bir ev tikin. Sınamadağınız adamla dostluq etməyin. Onun kişiliyi, mərdliyini, alverdə düzgünlüyünü, sirr saxlamasını biləndən sonra ürəyinizə yaxın buraxın. İşdi-şikayətə, birdən qumar oynasanız, məşhur qumarbazla oyuna girişin. Bir də çalışın vaxtınızın bir hissəsini səyahətlərdə keçirin. - deyib kişi gözlərini yumur.

Qardaşlar atalarının dediklərinə əməl etməyə başlayırlar. Hər kənddə etibarlı bir qonaq tapırlar. dostluq edəcəkləri adamı çox sınaqlardan çıxarırlar. Sonra məşhur bir qumarbazın sorasına düşüb ardınca yollanırlar. Bu adam filan şəhərdəki filan hamamda ocaqçı işləyirdi. Qardaşlar ora yetişib görürlər ki, hamamın külxanında⁴⁹ kasıb bir adam oturub. Onun qumarbaz olduğunu öyrənib deyirlər:

– Sən yaxşı qumarbaz olduğunu bizə göstərsən, filan qədər pul verərox.

Qumarbaz cibindən dörd dənə aşıx çıxarıb deyir:

– Mən bu aşıqları elə atacam, ki, dördü də bir cür oturacaq.

Görürlər ki, aşıxlar kişinin dedişi kimi oturdu. O, bir neçə dəfə təkrar atır. Hər dəfə də aşıxlar eyni şəkildə oturur. Qardaşlar kişiylə qumarlarını başa çatdırıb geri qayıdırlar. Yolda böyük qardaş deyir:

– Qumarbazın ən məşhurunun aqibəti belədirsə, o işin arxasınca getməyə dəyməz.

O biri qardaşlar onunla razılaşırlar. Nəhayət, sözləşib səyahətə çıxırlar. Yolüstü bir karvansarada dincələrkən başı hovlu bir ərəb gəlir, qardaşlara yaxınlaşıb soruşur:

– Mənim dəvəm qaçıb. Bilmirəm hansı səmtə gedib. Siz gəldiyiniz yolda dəvə görmüsünüzmü?

Böyük qardaş deyir:

– Nər dəvədirmi?

– Bəli.

– Dəvənin sol gözü kordumu?

– Bəli.

Ortancıl qardaş onun sözünə qüvvət verib deyir:

– Dəvənin yükünün bir tərəfi yağ, o biri tərəfi baldımı?

– Bəli.

Kiçik qardaş da söhbətə qoşulur:

– *Dəvənin quyruğu dibindən kəsikdirmi?*

– Ha, gözünüzə dönüm, bəli.

– Yox, dəvə-zad görməmişox. Amma dəvə biz gələn yolla getmiş olacaq. Oranı axtarsan, taparsan.

Ərəb xeyli gəzib-dolaşır, dəvənin izini-tozunu tapmayıb hirs-lə qardaşların üstünə cumur. Deyir:

– Dəvənin bütün nişanlarını, hətta quyruğunun kəsik olmasını bildirdiniz. Yəqin dəvəmi siz gizlətmisiniz. Dəvənin yerini deyin, yoxsa üçünüzü də öldürərəm.

Qardaşlar nə qədər and-aman edirlər ki, biz dəvə-zad görməmişik, ərəbi inandıra bilmirlər. Dava-dalaşa camaat yığılır. Qardaşlar deyirlər ki, biz yoldakı izlərə əsasən dəvənin nişanələrini sadalamışdıq. Dəvə sahibi inadından dönmür ki, dönmür. “Amanın günüdü oğruları buraxmayın” - deyir. Axırda dava-dalaşa toplaşanlar məsləhət görürlər ki, qaziya şikayət etsinlər. Bunlar birlikdə qazının yanına gedirlər.

Ərəb qaziya deyir:

– Ay qazı ağa, karvanımdan bir dəvəm qaçıb. Bunlardan so-

ruşdum ki, səllim dəvə görmüsünüzmü? Deyirlər ki, görməmişik, amma dəvənin bütün nişanlarını sadaladılar. Əyər onlar dəvəni görməyiblərsə, bəs nişanları necə biliblər?

Qazı qardaşlara söz verir. Böyük qardaş deyir:

– Adətə görə, karvandan həmişə nər dəvə ayrılıb qaçar. Mayalar qaçammaz. Mən yolda gördüm ki, ancaq sağ tərəfin ağaclarının yarpaqları yonulub. Anladım ki, bu kişinin itən dəvəsinin sol gözü kordu. Yoxsa səllim gəzdiyi halda hər iki tərəfin ağaclarını yolardı.

Ortancıl qardaş deyir:

– Mən də yadıma saldım ki, gəldiyimiz yolun sağ tərəfinə qara çivin, sol tərəfinə ağ çivin topalaşib. Qara çivin bala, ağ çivinsə yağa gəlmişdi. Bu səbəbdən anladım ki, dəvənin yükünün sağı nədi, solu nə.

Kiçik qardaş deyir:

– Adətən dəvələr peyinliyəndə quyruğuyla peyini yolun hər iki səmtinə səpələyir. Bu kişinin dəvəsininsə peyini səpələnməyib, düz yolun ortasına tökülüb. Bu səbəbdən başa düşdüm ki, dəvənin quyruğu kəsikdi.

Qazı qardaşların sözünə inanır. Ərəb yenə inadından dönməyib ədalət məhkəməsi istəyir. Qazı bir qədər fikirləşəndən sonra hər iki tərəfi razı salmağa çalışır. Ərəblə şərt kəsərək deyir:

– İndi mən sənin yanında onların bilici olmasını yoxlayacam. Əyər bu dəfə də görmədikləri şeyləri əlamətlərinə görə tapsalar, sən ittihamdan əl çəkəcəksən. Əks halda dəvəni verməli olacaqlar.

Qazı o biri otağa keçir, az vaxt keçir ki, qayıdır. Qardaşlara deyir:

– Əyər, siz doğrudan da mahir bilicisinizsə, onda tapın görüm mənim ovucumun içində nə var.

Böyük qardaş deyir:

– Ovucunu yalandan bükməmişənsə, taparıq.

Qazı deyir

– Xeyir, ovcumda gizlətdiyim şey var.

Böyük qardaş deyir:

– O nədirsə, xırdadır.

Ortancıl qardaş deyir:

– Xırdadırsa, sarıdır.

Kiçik qardaş deyir:

– Sarıdırsa darıdır.

Qazı əlini açır, ərəb görür ki, doğrudan da qazı ovucunda darı gizlədib. Bu sınaqdan sonra qazı da, ərəb də, toplaşan camaat da qardaşların savadına şək gətirmir. Qardaşlarsa ərəbə məsləhət görürlər ki, həmin səmti gedib bir də yaxşı-yaxşı arasa dəvəsini tapacaq.

Ərəb onların dediyi kimi edir. Qazının qardaşlardan xoşu gəlir, onları öz yanında qonaq saxlayır. Kişi tez nökrəni çağırır tapşır ki, onlar üçün bir toğlu kəssin. Anasına sifariş yollayır ki, təzə isti çörək yapsın.

Qazı qonaqlarla çay içir. Bir qədər söhbətdən sonra ortaya yemək gətirilir. Süfrəyə təzə çörək, bir sənək çaxır, hərənin qabağına bir kasa toğlu ətinin bozbaşı qoyulur. Qazını qonşuluqdakı bir toy şənliyinə çağırırlar, durub getməli olur. Qardaşlar yeyib qurtarandan sonra öz aralarında söhbətə başlayırlar. Böyük qardaş deyir:

– Ətini yediyimiz toğlu quzuluğunda it südü əmif.

Ortancıl qardaş deyir:

– Çaxır vəqf⁵⁰ yerin üzümündən düzəldilib.

Kiçik qardaş deyir:

– Bu çörəyi bişirən arvad pak olmayıb. Ondan doğulan qazı bicdi.

Demə, qazı tez qayıdıbmış, qapının arxasından qonaqların söhbətini eşidib durubmuş. Qazı pərt olsa da, üstünü vurmada onlara yaxınlaşır, yeməkləri yığışdırıb süfrəyə çay gətirirlər.

Qazı böyük qardaşdan soruşur:

– Hansı əlamətə görə sizə kəsilən toğlunun quzu ikən it südü əmdiğini söylədin?

Böyük qardaş deyir:

– Qoyunun yağı suyun üzündə durar, itin yağışa suyun dibinə batar. Yağ bozbaşın dibində idi.

Qazı eşitdiklərini yoxlamaq istəyir, nökrəni, çobanı çağırır soruşur:

– *Düzünü deyin, bu toğlu quzu ikən it südü əmibmi?*

Çoban deyir:

– Səndən nə gizlədim, qazı ağa, düz buyurursan, toğlunun anası, itin isə balası ölmüşdü. Quzu hərdən gedib itin altına girər, qancığı əmirdi.

Ortancıl qardaş nökərdən soruşur:

– Bu çaxır vəqf yerin üzümündən qayrılıb. Çünki çaxırı içdikcə insana qəm gətirir.

Nökər cavab verir:

– Qazı ağa, mən bağdan üzüm dərib gələndə qəbirlikdən keçirdim. Gördüm ki, bir ağacda çoxlu dəymiş üzüm var. O ağacın da üzümünü dərib bağdan gətirdiyim üzümə qatdım.

Kiçik qardaş deyir:

– Yediyimiz çörəyi o səbəb napak adam bişirib ki, üzünən altı yanıb, amma içi bişmiyib.

Qazı anasıyla görüşməmişdən qabaq kiçik qardaşdan xəbər alır:

– Bəs mənim bic doğulduğum nə deməkdi?

Kiçik ardaş deyir:

– Qazı aga, acığın tutmazsa, bu dediyimin düz olub-olmadığını ananızdan soruşun.

Qazı anasının yanına keçib deyir:

– Allahdan danmayan, bəndədən də danmaz. Düzünü de görüm, atam kim olub.

Anası deyir:

– Allahdan gizli deyil, oğul, sənnən nə gizlədim, qazıya ərə getmişdim, amma uşağı olmurdu. Bir dəfə kişi səfərə gedəndə öz razılığıyla məni nökərə siğə etdirdi. Beləcə sən qoynuma düşdün. Doğulandan sonra qazı sənə öz doğma oğlu tək tərbiyə verir.

Qazı qayıdıb qardaşlardan xahiş etdi ki, bu sirri başqa yerdə söyləməsinlər.

Qardaşlar gəzə-gəzə gedib başqa bir vilayətə çıxırlar. Öyrənilər ki, bu yerin padşahı bir saray tikdirib ki, ora cənnət məkandı. Camaat uzaqdan-uzağa tamaşasına durmaqdan doymur. Ölkənin hökmdarı belə buyurub ki, bu cənnət-məkana kim düzgün qiymət kəssə, ona

böyük ənam verəcəhdi. Yalan deyənsə boynunu vuracaxdı

Qardaşlar camaatla birlikdə cənnətə oxşar imarətə baxırlar. Sonra carçıya yanaşib deyirlər:

– Get padşaha söylə ki, biz bu cənnətə qiymət kəsərox.

Qardaşları padşahın yanına aparırlar. Qiymətkəsmə mərasiminin iki gün sonra keçirilməsiylə hər iki tərəf razılaşıır.

Qardaşlar iki gün qalıb cənnətin daxilini və xaricini yaxşı-yaxşı gəzirlər. Xeyli ölçüb-biçirlər. Nəhayət, iki gündən sonra qiymətkəsmə məqamı çatır.

Qardaşlar padşaha deyirlər:

– Əvvəlcə biz üç qardaş öz aramızda razılaşaçağıq. Sonra kəsdiyimiz qiyməti sizə elan edəcəyik.

Böyük qardaş o birilərinə üç barmağını, ortancıl qardaş ona etirazını bildirib iki barbağını göstərir. Kiçik qardaş o biri qardaşlarla razılaşmayıb deyir:

– Bir barmaq yarım bəsdı.

Bu söhbəti sonra padşaha belə izah edirlər: böyük qardaş demək istəyir ki, üç günlük yaz yağışının ölkəyə verəcəyi xeyri cənnət saraya sərf olunan xərci ödəyər. Ortancıl qardaş iki günlük, kiçik qardaşsa bir gün yarımliq yaz yağışının ölkəyə gətirdiyi xeyrin bəs etdiyini bildirir. Böyük qardaşla ortancıl da kiçik qardaşla razılaşdıqlarını elan edirlər.

Padşah görür ki, bunların dediyini heç cür hesablamaq mümkün deyil. Qabaqlarına başqa rəqəm tapılmadığından onlara çoxlu ənam verirlər.

Padşah bilikli qardaşlara sarayda qalması təklif edir. Böyük qardaşa vəzirlik, ortancıla vəkillik, kiçiyə qazılıq tapşırmaq istəyir. Qardaşlar ona minnətdarlıqlarını bildirir, salamatlaşıb səyahətlərini davam etdirirlər.

Papağını üçüncü dəfə göyə atıb tutma

Günlərin bir günü günəş dağlardan özünü göstərəndə, aqillər belə söylədilər sözünü... Şah Abbas adəti üzrə yerindən durmuş-

du, ölkəsində qanunların necə icra olunduğunu yoxlamaq üçün təgyir libas, dərviş libas olub şəhərləri, kəndləri gəzirdi.

Nəhayət, Şah Abbas çox gəzir, çox dolaşır, gəlib bir şəhərə çatır. Münasib bir yer tapıb dincəlmək qərarına gəlir. O, şeyirdini yemək almaqdan ötrü bazara göndərir. Şeyird soruşur:

– Usta, könlün nə istəyir?

Guya bu kişi şah döylü, onun ustasıdır. Şah deyir:

– Get, oğul, bazardan can al, can olmasa yarımcan al, o da olmasa zəhrimar al.

Usta-şagird yeməkdən sonra görürlər ki, camaat dəstə-dəstə bir tərəfə axışır. Bunlar da həmin səmtə doğru gedirlər. Bir də baxırlar ki, bir meydana o qədər adam yığışıb, o qədər adam yığışıb, iynə atsan yerə düşməz. Carçılar bağırlar ki, bəs, burada məhkəmə qurulacaq, cinayət işinə baxacaq. Demə, bir adamın evinə oğru giribmiş. Ev sahibi oğrunu tutmaq istədikdə, o, həyatın divarının üstündən tullanıb qaçmaq istəyib. Natərəstlikdən yıxılıb, oğrunun qıçı sınıb. Ona görə də ev sahibini, bundan başqa üç nəfəri də taxsirkar bilib zindana salıblar.

Əvvəl ev sahibini danışıdırırlar. Onu məhlə barısını⁵¹ çox hündür tikdirməkdə taxsırlandırır. Kişiyə deyirlər:

– Sənin qəsd-i-qərəzdiyin olmasaydı, barını elə hündür tikdirməzdin. Bu biçarənin də qıçı sınımazdı.

Ev sahibi deyir:

– Mən ustaya demişəm ki, məhləmi hasarla. Barını hündür tikib sə də, taxsır ondadı. Çünki mən ona adi barı tikməyi tapşırırdım. Bənnə belə elamağnan mənən də çox pul alıb, avadanlığım da artıq sərf olunub. Barının hündür çıxması mənim taxsırım dölyül.

Yerbəyerdən tökülüşüb bu dəfə barı tikən ustanı günahkar sayırlar. Barı tikən deyir:

– Biz həmişə məhlə barısını iyirmi kərpic hündürlüyündə tikirik. Gedin yoxlayın, bu barı da iyirmi kərpic hündürlüyündədi. Hündür olmağının səbədi kərpicin iri kəsilməsindəndi. Bu işlərin əsil taxsirkarı kərpic kəsəndədi.

Müttəhimlər kürsüsünə çıxarılan kərpic kəsən deyir:

– Məndə də taxsır yoxdu. Kərpicin qəlibi yekə olub. Taxsır qəlib qayıran ustada.

Qəlib qayıran usta taxsırkar hesab edilir. Yerbəyerdən bağırlar:

– Qəlib qayıran usta asılmalıdır.

Əlqəraz, ev sahibi, bənnə, kərpic kəsən bir təhər cannarını qurtarırlar. Qəlib qayıranı tapıb qollarını bağlayır, başına torba keçirirlər. Kişinin günahkar tək asılmasına qərar verilir.

Dar ağacı ququlur, qəlib qayıran ustanı dar ağacının yanına gətirirlər. Amma cəllad nə qədər əlləşirsə, kəndiri kişinin başından keçirə bilmir.

İşə baxanlar deyirlər:

– Bu kişinin hələ əəli çatmayıb. Baxın görün kəndir dindirlənlərdən hansının başından keçir.

Tərslikdən məhkum sayılan adamların heç birinin başından kəndiri keçirmək mümkün olmur.

Axırda işə baxan qazı deyir:

– Ə... məhkəmə adam asılmasına qərar verib. Bu qədər camaatın içində boğazına kəndir keçən tapmırsınız. Tələsin, qaş qaralır, görün kəndiri kimin boğazına keçirə bilərsiniz. Birini tapıb asın. Vəssalam.

Tamaşaya gələn adamları bir-bir yoxlayırlar. Qəzavi-qədər elə gətirir ki, kəndir bircə Şah Abbasın yanında gəzdirdiyi şəyirdin boğazına keçir. Dərvişlə şəyirdi tutub dar ağacının yanına aparırlar. İş belə görən Şah Abbas şəyirdə öyrədir ki, işdi-şikayətədi, səndən soruşsalar “İstəyin nədi?” - deyərsən: “İcazə verin papağımı üç dəfə atıb tutum. Sonra nə istəyirsiniz edin”. Papağın iki dəfə atıb tutarsan, üçüncü kərə atmazsan, qoyarsan papağın başa. Sənə deyəndə ki, “Üçüncü dəfə də at, şərt bitsin, kəndiri boğaza keçirək”, diyərsən ki, “Papağın üçüncü dəfə atmağın vaxtı döylü. Vaxtı çatanda mən siz deməsəniz də atacağam”. Nə badə, kəmfürsətlik eliyib papağın üçüncü dəfə göyə atasan...

Dərvişi danışdırıb buraxırlar. Şah Abbas dabanına tükürüb saraya doğru üz tutur. Şagirdən isə sonuncu arzusunu bildirməyi

tələb eləyirlər. O, ustasının söylədiklərini bircə-bircə yerinə yetirir. Axırda araya mübahisə düşür. Deyirlər: “Papağını at”. Şagird inad eləyir ki, “Hələ vaxtı döylü”.

Bunları burada mübahisə eləməkdə qoyax, görək Şah Abbas nağardı? O, taxt-tacına oturur-oturmaz bir dəstə əli silahlı əsgəri hüzuruna çağırırdı. Əmr verdi ki, filan şəhərə yollanıb, filan məhəllədə boğazı kəndirdə qalıb papağını göyə üçüncü dəfə atmadığına görə hələ də yaşayan oğlanı ölümdən qurtarın. Məhkəməyə hakimlik eləyənləri, oğrunu tutub zindana salın.

Deyirlər, Şah Abbasın nökrəri ömrünün sonuna kimi papağını bir daha göyə atmadı.

Kosayla keçəl, yaxud görək kim kimi aldadır

Kosa pambıq əkib-becərənin, keçəl isə qoz-fındıq alverçisinin yanında nökrer idilər. Bir bazar günü kosa böyük bir torbaya cırcındır doldurub ağızına da bir qədər pambıq qoyur, bazara satmağa aparır. Keçəl də eyni qaydayla bir torbanın altına fındıq qabığı yığır, üstünə də bir az salamat fındıq tökür. Bu da eləmə tənbəllik aparır bazara.

Kosayla keçəl yolda bir-birinə rast gəlir. Kosa fındığa baxır, tamahı düşür, bircəsini sındırıb yeyir. Bir-iki salamat fındığı da yeyənnən sonra deyir:

– Fındığın çox höyüşdü. Yoxsa hamısını alardım.

Keçəl də pambığa baxır, torbanı qaldırır, ağırlığını yoxlayır. Xeyli söhbətdən sonra kosa ürəyində deyir ki, yaxşı hərif tappışam, cırcındır torbanı fındıqlarına dəyişəcəm. Bir qədər mübahisə elədikdən sonra bunlar pambıqla fındığı baş-başa dəyişirlər.

Kosa fındıq, keçəl də pambıq torbasını götürür. Hər ikisi paxırın üstü açılmamış bir-birindən aralanmaq istəyir.

Kosa evə çatanadək götür-qoy eləyir: “Fındığı ləpələyəyəm, paltarlarımı dəyişib gələn bazar gətirərəm bazara, sataram, filan qədər qabağa düşərəm”.

Keçəl də dala qalmır, ürəyində böyük arzular oyanır. Deyir:

“Pambığı əyirtirib parça toxutduraram. Aparıb bazarda sataram, filan qədər qabağa düşərəm”.

Bunlar hər ikisi evə çatır. Kosa torbanı boşaldıb görür ki, hamısı fındıq qabığıdır. Başına döyə-döyə qalır. Keçəl də torbadan cır-cındır çıxanda yanıb-yaxılır.

Kosa keçəldən, keçəl də kosadan hayıf almaq ümidiylə yaşayırlar.

Günlərin bir günü bunlar yenə bazarda bir-birinə rast gəlirlər. Kosa deyir:

– Mən pambıq əkən deyiləm. Özümün döyüldü. Alanda inanıb torbanın içinə baxmamışam.

Keçəl də özünü təmizə çıxarmaq məqsədiylə deyir:

– Mən də fındığı bazarda bir qışdaxlıdan⁵² almışdım.

Hər ikisi yalana inanıb təzədən dostlaşır. Bunlar birlikdə bazarda xeyli gəzirlər. Birdən carçı hündürdən elan edir ki, “Filan ağaya iki nəfər nökrə lazımdı. İşləmək istəyən filan ünvana getsin”.

Kosayla keçəl işlədikləri evin ağalarından narazıydılar. Bir qarın yeməyi doyunca vermirdi. Bu səbəbdən onlar belə qərara gəlirlər ki, carçının dediyi ünvana getsinlər.

Yeni ağaları nökrələrlə şərtləşib aralarında iş bölgüsü aparır. Deyir:

– Biriniz öydə qalıb öy işlərini yerinə yetirsin, digəriniz də malı otarmağa aparar.

Beləcə, ağa hər ikisini işə ötürür. Kosa öydə qalır, keçəl isə mal otarmağa gedir.

Ağa təzə öy tikdirmək istəyir. Səhər tezdən ustalar gəlir. Kosaya tapşırılır ki, ustalara daş versin. Kosa axşama qədər yerdən 3-cü mərtəbəyə daş qaldırır. Onun bel-buxunu qırılır.

Keçəl də naxıra çatan kimi qabağına bir sürü mal qatırlar, əlavə olaraq bir başıbağlı öküzün ipini əlinə verirlər. Ona deyirlər ki, “Mal-qaranı filan yerdə otararsan. Öküzdən də muğayat ol, qaçmasın”. Mal qapıdan çıxandan öküz dartınıb qaçmaq istəyir. Axşamacan keçəli dalınca sürüyür. Dəfələrlə yığılıb torpaqda eşlənsə də, keçəl qorxusundan öküzün ipini buraxmır. Axşam olur,

hər ikisi evə gəlir. Yemək-içməkdən sonra ağa bunlara mal töləsinin qabağındakı səkidə yer göstərir. Deyir:

– Burda yıxılıb yatın.

Keçəl kosadan soruşur:

– Sən nə iş gördün?

Kosa deyir:

– Ustalara çay qoymuşam, neçə dəfə yeməklərini aparmışam, boş qabları evə qaytarmışam, sərin su gətirmişəm. Bu işdərdən başım açılanda da özüm yeyib- işmişəm. Bəs sən nağarmısan?

Keçəl deyir:

– Bir neçə baş mal tapşırdılar, agamızın böyük bağı var. Malları aparıb saldım bağa, yaxşı bir ağacın kölgəsində oturub mal-qaraya göz qoydum. Bağda yaxşı hovuz var. Arabir gedib hovuzda yuyundum, sərinlədim.

Söz yox ki, bunlar bir-birinə inanmırdılar, ürəklərində biri o birinin paxıllığını da çəkirdi. “Bəlkə onun işi mənimkindən yüngüldü”.

Keçəlin günü gündən narazılığı artır. Amma hələ də ikibaşlı danışır:

– Haxdı, rahat işdi, - deyir, - amma adamın axşamacan təkbətək ürəyi darıxır. Darıxan kimi hövuzda yuyunub vaxtımı keçirirdim ki, axşam olsun.

Kosa da ona qoşulub şikayətlənir:

– İki evin arasında qalmışam. Ustalar tez-tez çay istəyirlər. Xanım da elə qılıqsız adamdı ki, “çay süz”, - diyən kimi başlayır deyinməyə.

Bir gün keçəl kosaya deyir:

– A kosa, istəyirsən işlərimizi dəyişə-dəyişə günümüzü başa vurax. Adam həmişə işləyəndə də, işləməyəndə də yorulub tıncıxır⁵³.

İnamsız razılaşırlar.

Keçəl kosaya deyir:

– Çöl işindən narazı qalmazsan. Otlaq qalın otlu yerdir. Gü-nortayacan çəməndə şəh qurumur. Adam ayaqüstə dayanmaqdan yorulur. Oturmağa yer tapmır. İstəyirsən gedəndə özünənən bir də-nə kürsü götür. Çiy quruyana qədər üstündə oturarsan.

Söhbətin bu yerində keçəl nəşə düşünüb sözünə davam eləyir:

– Kürsünü axşam qaytarmıyarsən. Mənim növbəmdə də mən oturaram.

Səhərdən kosa malqaranı otarmağa aparır, keçəl də evdə qalır. Kosa özüylə bir kürsü də götürür. Kürsünü dalına bağlayıb öküzün ipinnən yapışır. Kosa malı ağıldan⁵⁴ çıxaran kimi öküz dartınıb qaçmağa hazırlaşır, kosanı kürsü qarışıq yerə yıxıb dalınca sürüyür. Öküz kosanı o qədər sürüyür ki, dalına bağladığı kürsü sınıb tikə-tikə tökülür. Keçəl də evdə bütün günü daş qaldırır, öküz gəzdirməyə “şükür” deyir.

Bir müddət işlədikdən sonra ağa onları yanına çağırıb haqqlarını verir. Deyir:

– İzinlisiniz, öyünüzə dəyib qayıdın.

Keçəllə kosa pulları ciblərinə qoyub yatdıqları yerə gəlirlər. Hər ikisi işin ağılığından şikayətlənir. Dərdləri açılır. Xeyli söhbətləşirlər. Ağa elə bilir nöqərlər çıxıb gedib, malları özü tövləyə salıb qapısını qıfıllayır. Sonra yıxılıb yatır.

Keçəl deyir:

– *A kosa, belə adama qul olmaqdan, işləməmək yaxşıdır.*

Mən qayıdası döyləm.

Kosa deyir:

– Mən də qayıtmıyıcəm.

Bir qədər yerlərində uzanırlar. Birdən kosa deyir:

– İndi ki, biz qayıdası olmadıq, gəl ağadan bir hayıf çaxaq.

Keçəl soruşur:

– Nağarax.

Kosa deyir:

– Gəl, dəli öküzü kəsax, nə apara biləriksə, aparax. Ağa öyümüzü tanımır. O bizi haradan tapacaq?..

Razılaşırlar. Çardağa çıxıb töylənin tavanını sökürlər. Kosa keçələ deyir:

– Öküzü kəsmağa sən yaxşısan. Düş öküzü kəs. Əvvəlcə bir budunu özünənən ötrü, sonra o biri budunu mənənən ötrü kəndirin ucuna bağlayarsan, yuxarı qaldırram. Axırda da kəndiri belinə sa-

riyarsan, səni dartıb çıxardaram. Şələlənin⁵⁵ gedərox.

Kosa keçəli kəndirlə sallayır töyləyə. Keçəl öküzü kəsir. Tez-tez deyir:

– Qaldır... Qaldır.

Kosa əti qaldırannan sonra ipi içəri buraxır. Çardaxdan keçələ deyir:

– Di orda öl, köpək oğlu. Sən döyüldünmü məni iki dəfə aldadan. “Sərin hövuzda belə yuyunursan. Kürsüdə oturub belə dincələrsən?..” deyirdin. Öküz bütün günü məni torpaqda eşələtdi. Səhər ağa gəlib sənə öküz ətindən bir kabab yedirər, özo da ətini itlərə atıb sümüklərini gəmirilər.

Kosa bu sözləri deyib əti dalına şələləyir, çardaxdan aşağı düşür, gücənə-gücənə qoruxlarla gedir. Düz yola çıxmağa ehtiyatlanırdı, birdən onu görüb-eliyən olar. Qoruxlardan keçdikcə itlər arxasıyca gəlir, hətta hürürlər də. Birdən kosa dalındakı şələlədən səs eşidir,

– A kosa, - deyir kimsə, - şələni bir az hündürə qaldır. Yoxsa itlər qıçımı tutar.

Kosa şələni yerə qoyur. Görür ki, keçəl onun dalındaymış. Deməginən dostunu yaxşı tanıyan, biglikdə şeytana pəriş tikən keçəl ətlə birlikdə yuxarı qalxıbmiş. Keçəl sövdələşdikləri kimi ətin yarısını kosaya verir, dərinin də pulunun bir hissəsini ona vəd edir. Bir vaxt keçəl kosanı saxlayıb deyir

– Qardaş, mən evimizə çətdim. Saa yaxşı yol.

Kosa keçələ belə cavab verir:

– Mən qayıdasıyam. Mən nə ət istəmirəm, nə də pul. Sən məni burda da allatmaq istiyirsən.

Kosa əti də, dərinin də keçəlin üstünə atıb sözünə davam edir:

– Maa sənin yaşadığın yeri öyrənmək lazım idi. Gedib ağamıza buranı tanıtısam, o, qat-qat artıq hörmət eliyər.

Əlacsız qalan keçəl kosanın geri qayıtmaması üçün öz ət payından vaz keçir. Kosa bu halda da razılaşmır. Dərinin də ondan alandan sonra sağ-salamat üzülüşürlər. Hərəkət öz öyünə yollanır. Keçəl kosadan yanılıq qalır. Onların haq-hesabı bitib-tükənmiş ki, tükənmiş...

X. LƏTİFƏLƏR

Hacı dayının umacağı

Günlərin bir günündə Hacı dayının danası ölür. Qonşular buna ürək-dirək verirlər ki, ay Hacı dayı, fikir eləmə, yığılıb sənə təzə dana alarıq.

Aylar ötür, illər keçir, Hacı dayının arvadı ölür. Yenə də qonşular gəlir, hərə bir cür təskinlik verir. Hacı dayı da bunlara qulaq asır. Axırda narazılıqla deyir:

– Əşi, danam öləndə hamınız deyirdiniz ki, təzəsini alarıq. İndi səhərdən sizə qulaq asıram, heç olmasa bir nəfər demir ki, ay Hacı dayı, fikir çəkmə, yığılıb sənə təzə arvad alarıq.

Hacı dayının o dünyadan qayıtması

Hacı dayı ölür. Bunu hörmətlə dəfn edirlər. O biri dünyada baxıb görür ki, bir tərəfdə cənnət var, bir tərəfdə cəhənnəm. Fikirləşir ki, cənnətə getsin. Onu cənnətin qapısından içəri buraxmırlar. Deyirlər ki, günahın çoxdu, hamıya sataşmısan. Ələcsiz qalıb gedir cəhənnəmə, ancaq ora da buraxmırlar, deyirlər:

– Sən heç kəsə pislik eləməmişən, sənin yerin bura deyil.

Hacı dayı işi belə görəndə üzünü göyə tutub deyir:

– Ya allah, özün görürsən ki, ma nə cənnətdə yer verdilər, nə də cəhənnəmdə. Odu ki, hayındı mən Şəkiyə qayıtmalı olucam.

Deyirlər ki, Hacı dayı o qayıdandır, daha ona ölüm yoxdur.

Hacı dayının şillə döyüşü

Hacı dayının pəzəvəng bir qonşusu olur. Bir dəfə mübahisə zamanı bu qonşu Hacı dayını camaat içində pərt eləmək üçün deyir:

– Bir can – cüssənə bax. Mərc gələk, əvvəl üç şillə sən mənə vur, sonra da bir şillə mən sənə vurum. Görək kim nə hala düşür.

Hacı dayı deyir:

– Mən razı. Ancaq bu camaatın içində Qurana and iç ki, mən üç şilləni vurub qurtarmayınca sən mənə əl qaldırmayacaqsan.

Pəzəvəng and verir. Bundan sonra Hacı dayı ona ürəkdən iki şillə vurub qırağa çəkilir.

Soruşurlar:

– Bəs üçüncüsü?

Deyir:

– Onu da kefim nə vaxt istəsə onda vuracağam.

Qoy çölə çıxsın

Hacı dayı qatarla Bakıdan Tiflisə gedirmiş. Kupədə bərli-bəzəkli, rəngli-boyalı bir xanım da varmış. Necə olursa bu xanım birdən havanı korlayır. Xəcələtindən qıpqırmızı qızarıb Hacı dayıya deyir:

– Can qardaş, öz aramızda qalsın.

Hacı dayı deyir:

– Öz aramızda niyə qalır, ay bacı. Qoy pəncərəni açaq, çölə çıxsın.

... Təfotu yoxdur

Hüzm məclisində bir gənc Hacı dayıya müraciətlə soruşur ki, cənazənin qabağında getmək məsləhətdir, yoxsa dalında. Hacı dayı deyir:

– Oğul, cənazənin qabağında, yaxud dalında getməyin heç bir təfotu yoxdur. Çalış cənazənin içində getmiyəsən.

Həbilə eliyirsooz da...

Bir şəkili dünyasını dəyişir. İncir-minçirlər onu xeyli sorğusuala tutduqdan sonra cəhənnəmin qapısına göndərilər. Şəkili içəri girməkdən ötrü növbəyə dayanmalı olur və bu zaman arxadan

onun yumşaq yerinə kimsə bir neçə təpik ilişdirir. Bundan inciyən şəkili qayıdır ki:

– Ə, həbilə eliyirsooz da, heş kim cəhənnəmə getmax istəmir...

“... Səhnə o səhnə döyül”

Şəkidə milisdə işləyən birisini xidməti vəzifəsi ilə əlaqədar Daxili işlər Nazirliyinə çağıraraq sorğu-suala tutanlar ona deyirlər ki, ə, sən lap özo artist kimi aparırsan. Şəkili də qayıdır ki;

– Canozu yiyim, artist olmağına artistəm, amma səhnə o səhnə döyül.

Külək yiyirəm

Hacı dayı əlindəki qorğanı bir-bir ağzına atarkən bərk əsən külək qorğanı aparırdı. Bu mənzərəni seyr edən birisi Hacıni cırnatmaq üçün deyir.

– Hacı dayı, nə yiyirsən?

Hacı yerlisinin sarı simdə nə demək istədiyini anlayaraq qayıdır ki;

– Külək yiyirəm!

Hacı dayı “Pobeda”nın “gözünü” çıxartdı

“Pobeda”nın təzə çıxan vaxtlarıydı. Hacı dayı uzun götür-qoydan sonra arvad-uşağının əlindəki, olan-qalanı, ölülük-diriliyi götürüb bir “Pobeda” markalı maşın alır. Yaxşı sürə bilmədiyindən maşın qəzaya uğrayır. Hadisə yerinə özünü yetirən avtomobil müfəttişi sənədləri almaq üçün ona yaxınlaşır. Hacı dayı cəld maşından çıxaraq əlinə daş götürüb maşının faralarını sındırmağa başlayır.

Müfəttiş təəccüblə soruşur:

– A kişi, nə edirsən?

Hacı dayı qayıdır ki, ağrın alım, sənin də iki gözün var, bunun da, niyə sən görürsən, bu görmür?

Vaxt verim, amma...

Şəkili Zənqərəbağlı Əli dayı şəhərin sayılıb-seçilən adamlarından hesab olunurdu. Arif adam idi. Yeməxxana müdiri işlədiyi vaxtlarda yanına tanımadığı bir gənc gəlib ondan yüz manat borc istəyir. Kişi gəncdən atasını, anasını, nəslini xəbər alsada heç kəsi tanımır. O, yəqin edir ki, pulu yüz faiz batacaq. Gənc isə dil boğaza qoymadan hey deyir ki, bir ay vaxt verin, bəsimdi. Əli dayı axırda hirsələnib deyir ki, oğul, vaxt nə qədər istəsən verim, amma pul yoxdur.

Əhmədiyyənin Allahdan təvəqqəsi

Varlanmaq, kasıblığın daşını atmaq qərarına gələn Əhmədiyyə üzünü Allah-təalaya tutaraq yalvarır ki, noolar, lotoreyama bir dənə maşın düşsün. Ulu yaradandan səs çıxmır.

Əhmədiyyə yenidən əlini göylərə açaraq təvəqqe edir:

– Ya Rəbbim, saa qurban, sən əlində bir dənə maşın nədi ki, onu məm lotereyama salmırsan?

Allah-təala görür ki, Əhmədiyyə əl çəkmir. O deyir:

– Ay Əhmədiyyə, mən sənə lotereyama maşın salaram, amma sənə də bir insafın olsun da, heç olmasa bir dənə lotereya bileti al!

Keçəl Həmzə

Hacı dayı bir məclisə düşür. Görür ki, balacaboy, cılız, keçəl bir adam hamıdan çox yeyir. Boşqabları bir-birinin dalınca boşaldır, heç kəsi saya salmır. Camaat da öz abırını saxlayıb buna bir söz demir. Amma Hacı dayı dözə bilmir, soruşur:

– Ay dost, adın nədir?

Deyir:

– Koroğlu

Hacı dayı deyir:

– Atan, anan sənin adını iştahına görə qoyublar. Əgər sir-sifətinə görə qoysaydılar, gərək Həmzə qoyaydılar. (Rəvayətə görə Koroğlu iştahlı adam olub. Odur ki, xalq arasında deyirlər: “Koroğlu kimi yeyişi olanın, Koroğlu kimi də döyüşü olar”)

Məsləhət

Dostu Hacı dayının yanına gəlib onunla məsləhətləşir:

– Bilirsən, Hacı dayı, idarəmizdən mənə bir qol saatı, bir də 300 manat pul verib pensiyaya göndərmək istəyirlər. Heç bilmirəm necə edim, razılaşım ya yox?

– Razılaşma!

– Niyə ki?!

– Sən cano yiyim, səbəbi çox sadədir. Sən onlardan bir motosiklet, üstündə də 500 manat pul istə! Sən elə zülümsən ki, səni başdan eləməkçün başqa əlacları yoxdur, mütləq razılaşacaqlar.

Malımı danmayacağam ki...?!

Hacı dayı bir dəfə şıdırğı paraşüt satırmış. Küyə düşən alıcılar bir-birinə aman vermədən bu “mətahi” alıb gedir, Hacı dayı isə dil-boğaza qoymadan malını tərifləyirdi. Alıcılardan biri dükan-dan aralanmamış, nəşə fikirləşib geri qayıdır:

– Hacı dayı, deyirsən əntiqə maldı, hə?

– Bacı oğlu, mala pis deyənin ağzı əyilər!

– Bəs paraşüt birdən göydə açılmadı, onda neynim?

– Heç nə, dədə, gətir onu təhvil ver, başqasını al. Dünyanın axırı döyül, bir şey döyül, sən mənə tanıyırsan, mən də səni. Malımı danmayacağam ki?!

İkibaşlı işarə

Arvadı Hacı dayıya şikayət edir:

– A kişi, o cavan oğlanı görürsənmi, çox ədəbsiz imiş. Mən onunla danışan müddətdə elə qaranquş balası kimi ağzı həmişə açılı qaldı...

Hacı dayı sakitcə cavab verir:

– Arvad, bəlkə o yazıq da hayındı ağzını açıb bircə kəlmə söz demək istəyirmiş...

İkinci arvadın appendisiti

Gecənin bir yarısı Hacı dayı həkimə zəng vurub hay-küy qaldırır:

– A doxdur, sən Allah özünü bizə yetir, arvadın appendisiti sancı verib, əldən gedir!

Dəstəyin o başından həkimin arxayın-arxayın səsi gəlir:

– Hacı dayı, heç narahat olma, mən sənin arvadının appendisitini iki il bundan qabaq kəsmişəm. İnsanda ikinci appendisit əmələ gələ bilməz, lap arxayın ol.

Hacı dayı bayaqkından da möhkəm qışqırır:

– A rəhmətliyin nəvəsi, ikinci appendisitə əmələ gəlmədiyini mən də bilirəm. Amma niyə başa düşmürsən, mənim ikinci arvadım əmələ gəlib... Aydındımı sənə?!

Alın yazısı

Hacı dayının qoca bir bülbülü varmış. Quşun qocaldığını görüb onu satmaq qərarına gəlir. Quşu satıb evə qayıdan günün səhəri qapı döyülür. Hacı dayı qapını açıb görür ki, bülbül satdığı adamdır. O salam – kəlamsız: - Hacı dayı, - deyir, - ayıb döyül, qoca bülbülü mənə sırımısan? Bəs deyirdin ki, bu bülbüllər düz on il yaşayır. Bu gün yuxudan durub görmüşəm ki, yazıq quş elə qəfəsdəcə ölüb.

Hacı dayı heç təhrini pozmur:

– Hayındı ayıb sənin ağlına olsun! Mən söz demişəm, yenə də dalında dururam. Yəqin o bülbülün on yaşı bu gün tamam olub də! Alın yazısından qaçmaq olmaz ki. dədə!..

Yaxşısı hayıfdı, pisi ayıfdı

Bir gün Molla Nəsrəddin Hacı dayıdan soruşur:

– Siz şəkilibər niyə başqa yerə qız vermirsiniz?

Hacı dayı deyir:

– Şəkilibər haqq-hesablarını bilən adamlardır. Yaxşısını vermirlər ki, hayıfdı, pisini də vermirlər ki, ayıfdı.

Hayındı sən qulağınnan oyniyir

Hacı dayı dəlləkliyın dalınca düşsə də, bu sənəti heç cürə öyrənə bilmirdi. Müştərilərin qulağını ülgüclə kəsib yola salırdı. Bir dəfə də keflənmiş müştərinin qulağını kəsib atır onun ayağının altına.

Dəlləkxanadakı pişik müştərinin ayaqları arasında atılmış qulaqla oynamağa başlayr. Müştəri Hacı dayıya müraciətlə:

– Qədəş, bu pişik nə axtarır? – deyər soruşduqda Hacı laqeydliklə :

– Ə, heş nə, hayındı sən qulağınnan oyniyir – deyib işini davam etdirir.

Ə, özo yorma!

Hacı dayı adəti üzrə şəhəri gəzməyə çıxmışdı. Küçələrdən birinin gur yerində kiçik oğlunun tanımadığı birisi tərəfindən hər-bə-zorbaya məruz qaldığını, uşağın anasının adına əxlaqsız idafələr işlətdiyini eşidib laqeydliklə deyir:

– Ə, özo yorma, mən habı uşağın atasıyam, onun anasına ayda bir dəfə yaxın dura bilmirəm.

Qaçma bilmərəm

Hacı dayının nəvəsinə idman müəllimi deyir:

– Mən bir, iki, üç deyən kimi, qaçarsan.

– Lap yüzəcən saysan da, qaçmayacam.

– Başa düş, bu dərsdir.

– Bilirəm dərsdir. Dünən dərsdən qaçmışdım. Bunun üstündə babam məni kötəkləyib. Tapşırıb ki, bir də qaçsan, özündən küs.

Pul ver, danışım

Müəllim Hacı dayının nəvəsini yazı taxtasının qarşısına çağırır deyir:

– Danış dərsi.

Uşaq cavab verir:

– Pul ver danışım.

– Otur! – deyə müəllim əsəbiləşir – dələduzun biri dələduz!!

– Niyə dələduz oluram, ay müəllim. Sən bizə dərs danışanda, hökumətdən pul almırsan, bəyəm?!

Baba, nə vaxt öləcəksən?

Nəvə Hacı dayıya deyir:

– A baba, nə olar, o bıçağı bağışla mənə.

– Saa indi yox, öləndə verərəm.

Bu əhvalatdan bir gün sonra nəvəsi Hacıdan tez-tez soruşurmuş:

– A baba, nə vaxt öləcəksən?

Son söz

Hacı dayını dələduzluq üstə həbsə alırlar. Hakim ona son söz verir. Hacı dayı deyir:

– Möhtərəm Hakim, habı milisioner Mabud kişiyyə dinə ki, bir ağız müğam oxusun.

Mənəm haqlı

Qazı boşanmaq istəyənlərin şikayətinə baxarkən, ərlə arvad haray-həşir, dava-dalaş salır. Ara sakitləşəndə qazı yanındakı Hacı dayıdan xəbər alır:

– Ay Hacı, bunların hansı haqlıdır?!

– Mənəm haqlı.

Qazı təəccüblənir:

– Sən niyə ay Hacı dayı?

– Ona görə ki, evlənməmişəm.

Axşamnan bağla

Özündən müştəbeh bir şəkili oğlan nəvəsinin tərifini göylərə qaldıraraq lovğalanır ki, nəvəmin 7 yaşı olmağına baxmayaraq ona hər şeyi öyrətmişəm, hətta ölən vaxtımda çənəmi bağlamağı da...

Bu söhbətə qulaq asan Hacı dayı özünü saxlaya bilməyib diləndi:

– Əmioğlu, olmaz ki, gecə yatanda özün öz çənəyə bağlıyif yatasan, irəq olsun, başaa bir iş gəlsə bir də uşağı narahat eləmiyəsən.

Qulaqburması

Hacı dayı qərrib bir şəhərə gəlib çıxır. Yorğun-arğın, cibində də bir qəpiyi yox. Hansı qapını döyürsə, ona bir tikə çörək verən tapılır. Çox fikirləşəndən sonra bir yeməxana tapır, stolun arxasında yer tutub yekəxana-yekəxana xörək paylayanı çağırır:

– Nəyin var, ə, yeməyə?

– Borş, kabab, plov, qovurma...

– Birinci borş gətir, sonra iki şiş kabab, göy-göyərtili, iki yüz də araq süz, sonrasına baxarıq...

Oğlanın xörəkləri gətirməyi ilə Hacı dayının süfrəyə daraşmağı bir olur. Yeyib gözüne işıq gələndən sonra xörək paylayanı bir də çağırır:

– Ə, gəl bir yüz vur məniyə.

Oğlan naz edir:

– Vallah, qardaş, iş vaxtı bizə içməyə icazə verilmir.

Hacı dayı hirsələnir:

– Yava-yava danışma, ə, iç, bundan ötrü bir köpəyoğlu sənə bir söz deyə bilməz!

Hacı dayının zəhmindən qorxan xörək paylayan araqı bir nəfəsə başına çəkir.

Haqq-hesab vaxtı məlum olur ki, Hacı dayının cibində bir qəpik belə yoxdur, oğlan hirsindən hind xoruzuna dönüb düşür kişinin üstünə - nə yemədən turşulu aş.

Hacı dayı belə işin qurtarmağına şükür eləyə-eləyə çıxıb uzaqlaşır.

Amma heç bircə gün keçməmiş ayaqları onu yenə dartıb bura gətirir.

Keçib köhnə yerində əyləşir. Bəxtinin gətirmədiyindən xörək paylayan yenə həmin oğlan idi. Təzədən üzünə ötkəm ifadə verib, bayaqkı oğlanı çağırır.

Xörək paylayanın hirsli vurur başına:

– Birinci borş gətir, sonra iki şiş kabab, sonra göy-göyərtili, sonra da iki yüz qram araq, hə?!

– Hə? Yoox, bu dəfə... yüz qram!

Oğlan kinayə ilə:

– O niyə elə?!

Hacı dayı ötkəm-ötkəm, nə desə yaxşıdır:

– Keçən dəfə fikir verib görmüşəm ki, sən içəndən sonra özünü adam kimi apara bilmirsən...

Kişilik

Mirzə Abdülcabbar doktor Ocaqovun⁵⁶ yaxın dostu idi. Mirzə mədə ağrılarından şikayət edərkən doktor Ocaqov ona içkini at-

mağı məsləhət görür və deyir ki, bu içki insanın düşmənidir. Mirzə Abdülcabbar qayıdır ki:

– Kişi düşməndən qorxmaz!

Zəhmət haqqı

Qışın oğlan çağında Mirzə Abdülcabbarın paltosuz gəzdiyini görən doktor Ocaqov öz paltosunu ona verərək əlavə 1000 manat da cibinə qoyub deyir ki, apar bu pulu dərziyə ver, qoy paltonu sənənin əyninə görə düzəltsin. Mirzə pulun 500 manatını dərziyə verib, paltonu düzəltdirir, 500 manatını isə xərcləyir. Bundan xəbər tutan doktor Ocaqova Mirzə belə cavab verir:

– Bəli, doxtur, 500 manatı dərziyə verdim, 500 manat da mənim zəhmət haqqım da...

Hələ tezdır

Abcabbarın öy növbəsində olduğunu bilənlər ondan soruşurlar:

– Ay Abcabbar, sənə öy verdilər?

– Öy verməyə veritdilər, amma xoşuma gəlmir.

– Niyə xoşaa gəlmir?

Kişi qəbiri nəzərdə tutub deyir:

– Xarabanın nə qapısı var, nə pəncərəsi. İçinə girsəm, bilmişəm harasından çölə çıxacağam. Ona görə də xoşuma gəlmir.

– Hayındı sən təzə öyaa köçmək istəmirsən?

Abcabbar:

– Yox, hələ tezdır - deyir.

Şərikli donnux

Doktor Ocaqovla (məşhur kinorejissor R.Ocaqovun atasıdır) yaxın dostluq əlaqəsində olan Mirzə Abdülcabbar onun xəstəxanasında cüzi maaşla işə düzəlir. Nə qədər maaş (donnux) alması ilə maraqlananlara özünü sındırmayan Mirzə belə cavab verərdi:

– Doktor Ocaqovla birlikdə ayda 100 manat alırıq, bəsimizdi.

Vəsiyyət

Ömrünün son anlarınadək yumorundan qalmayan Mirzə Abdülcabbar ölüm yatağında olarkən qonşusu dülgər Ələsgərov Ələsgəri yanına çağıraraq ona vəsiyyət edir:

– Qəbrimin üstünə xatirə daşı qoydur və üstünə bu sözləri yazdır:

– “Yerim rahatdır, məndən narahat olmayın”.

Təşəkkür

Şəkiddə vaxtilə Xan sayanın yanında doğum evi varıydı. Arvadı hamilə vəziyyətində doğum evinə çatdırılan bir şəkili kefli halda binaya yaxınlaşaraq bərkdən çığırır:

– Mənim arvadımı bura çağırın görax o nə üçün qız doğutdu. Mən mənəmsə oğlum olmalıdır.

Bu mənzərəni seyr edən Mirzə Abdülcabbar ona yaxınlaşıb deyir:

– Ədə, sənən olan oğul da sən kimi axmaq olacaq da.....

Niyə nərilliyirsən?

Kefli qayıdır ki:

– Dayı, çox sağ ol, düz diyirsən. Gəl bu sözə görə səni öpüm.

Gavalı və klarnet

Yetim oğlu Nurəddin Bakı kəndlərindən birinə toya dəvət olunur. Yeməkdən sonra mağara keçir ki, musiqiyə qulaq assın. Klarnetçalanın çox canfəşanlıq etdiyini görüb ona sataşmaq qərarına gəlir. Əvvəlcədən süfrədən götürdüyü iri yapon gavalılarını cibindən çıxarıb klarnetçalanın üzünə baxa-baxa dalbadal dişləyir. Klarnetçalanın ağzı sulanır, bir azdan klarnetin deşiyindən su damcıladığını görüb daha da həvəslənir və gedib üç-dörd dənə də gavalı götürür. Bir azdan su ilə dolduğundan daha klarnetdən səs çıxmır.

Hamısını üfürmüşən

Yetim oğlu Ovçu doktor⁵⁷ ilə dost olduğundan tez-tez onun yanına gedər, hal-əhval tutardı. Ovçu da öz növbəsində həkimlikdən kənar bir çətinliyə düşəndə Nurəddini köməyə çağırardı. Bir gün yenə Yetim oğlu Ovçunun kabinetində olan vaxt bir əlacsız xəstə içəri daxil olur və zorla deyir:

– A doxtur, nəfəsim çatmır, bir kimsə də məni sağalda bilmir, ümidim sənədir Yetim oğlu həkimi qabaqlayır:

– Əmioğlu, nə sənətində işləmişən?

Xəstə yenə iniltili, xırıltılı səslə cavab verir:

– Qırx il zurna çalmışam.

Yetim oğlu yenə həkimə aman vermir.

– Ay kişi, Allah sənə ayırdığı havanı sən qırx ildə üfürüb qurtarmısan, bundan sonra həkim sənə heç bir əlac edə bilməz.

Təbaşirlə

Bir dəfə kimya dərslərində müəllim Qabardin⁵⁸ oğlundan soruşur:

– Mənsur, de görüm, suyun düsturunu necə yazmaq olar?

Deyir:

– Məhnən, a müəllim.

İncimə, qardaş!

“Kabardinoğlu” ləqəbi ilə tanınan bir şəkili (allah ona rəhmət eləsin!..) Novruz bayramında Bakıya gəlir və taksiyə minib harasa gedir. Üstünə “Sizə xidmət edir...” sözləri yazılmış lövhədəki sürücünün şəklinə baxıb onu cıratmaq istəyir:

– Ay qaqaş, habı kimin şəkli idi?

Sürücü onu tanımadığını yəqin edib deyir:

– Bilirsən, qədeş, bu oğlan ki var ha, belə cannara dəyən oğlandı, qabağına çıxanı elə yortur ki, vəssalam-şüttamam.

Üstündə neçə dənə ubiystva, neçə dənə jivoy aqrableni var. Özü də vsesoyuzni roziskdadu...

Kabardinoğlu ta bir söz demir. Mənzil başına çatanda sürücünün pulunu verib deyir:

– Qaqaş, saa bir söz diycəm, əmma mən ölüm inciməyəsen. Öz aramızdı, habı it oğlu it nətəri də saa oxşiyir...

Baş Göynüklünün⁵⁹ yolu Xaldan tərəflərə düşür. Qayıdandan sonra soruşurlar ki, a kişi, o tərəflərdə nə gördün, nə var, nə yox? Göynüklü də qayıdır ki, bu nədi, ə, bə deyirdilər dünyanın ucu-bucağı yoxdu?! Odu ey, Xaldannan o tərəflərdə də evlər görünür ki...

* * *

Günlərin bir günü Ramazan dayı Şəkiddə bir papaqçıdan papaq almaq istəyir. Yaxınlaşıb soruşur qiymətini. Papaqçı deyir ki, 200 manata. Ramazan dayı da heç halını pozmadan pulu sayır və elə ordaca papağı başına qoyub çıxır. Bayaقدan buna göz qoyan bir Göynüklü Ramazan dayını yanlayıb deyir ki, a kişi, bu nədi, papaqçı səni yaman aldatdı. Bəyəm sən şəkiliblərin xasiyyətini bilmirsən? Bir azca bərkisəydin, 100-ə də alardın...

Ramazan dayı gülüb deyir:

– Əşi, bu yüz manatnan yaram sağalmaz ha?! Amma sən gör, mən bu papaqçı zalım oğluna nə zülm eləmişəm. Fikirləşib, fikirləşib bir dərdə düşər olasıydı ki, ay dadi-bidad, bu ki, belə pul verəndi, gərək papağın qiymətini 300 manata qaldıraydım...

* * *

Alça satmaq üstündə Fərrux kişini tuturlar və belə alverə görə nə az, nə çox, düz on beş il kəsirlər. Məhkəmədə Fərrux görür ki, ay dadi-bidad, yaman çox iş yüklədilər. Ona son söz verilən kimi deyir:

– Möhtərəm məhkəmə üzvləri, sizə yanlış xəbər veriblər. Mən xalça yox, alça e, al-ça satmışam!..

* * *

Bir gün Fərrux yumurta satmış. Sahə müvəkkili aşı-aşı gəlib yaxınlaşır və dərhal qarşısındakı zənbilə bir təpik vurub qışqırır:

– Nə satırsan, ə, belə?!

Fərrux əyilib baxır ki, ay aman, yumurtaların yarısı sınıb zay oldu.

– Bir təpik də vursan, ta heç nə! - deyə cavab verir.

* * *

Baş Göynüklü Nurmusa həmişə borc almış, ancaq di gəl ki, qaytarmaqda əli yoxmuş. Borclu olduğu adam bir gün borcunu istəyəndə o, tərs-tərs baxıb deyir:

– Mən borcumu elə bu gün qaytarasıydım, sən ki, belə e`tibarsızlıq edib istədin, hayındı-neynim, daha verəsi olmadım...

* * *

Həbibulla adlı bir dəlləyin ləqəbi Yeşil dayı idi. Yeşil dayının qonşusu bərk xəstələnir. Gedir qonşusunu yoxlamağa. Çıxanda xəstənin arvadı Yeşil dayıdan soruşur ki, Yeşil dayı, bunnan gözün nə alır? Yeşil dayı deyir ki, bacı, narahat olma, iki günə kimi ya tapa⁶⁰ çıxar, ya sapa⁶¹ ...

Yazıq arvad bundan çox təsəlli alır. Elə həmin axşamı xəstə ölür. Arvad ah-vayla gəlir Yeşil dayının yanına ki, bəs deyirdin xəstə iki günə ya tapa çıxar, ya sapa, axı, kişi öldü?!

Bu vaxt kişi qayıdır ki, ay bacı, elə mən deyən kimi oldu, budu qəbirstanlıq dağın tapındadır, mən də oranı nəzərdə tuturdum dayna...

* * *

Bir gün bazarda Yeşil dayı yağ və bal satana baxıb fikir eləyir. Bunu görə başqa bir göynüklü Yeşil dayıya deyir ki, a kişi, ora nə çox baxırsan?

– Bilirsən, qonşu, fikirləşirəm ki, o yağ-bal satan aldığı pula nə alıb yeyəsidi? Ağı varmı bunun?

* * *

Baş Göynükdə Qaraj adlı bir nəfər yaşayırdı. Qaraj dayının naxırçılığı vaxtı bir gün elə olur məktəb direktorunun inəyi evinə gəlib çıxır. Odur ki, gedib Qaraj dayıya deyir ki, bəs mənim inəyim gəlib çıxmayıb, hardadısa, onu tapmalısən. Qaraj dayı qaydır ki, müəllim, səndən bir şey soruşsam cavab verərsənmi? Direktor deyir, buyur, a kişi.

– Sən dərs qurtarandan sonra uşaqları bir-bir evlərinə apar-mırsan ki?!

– Yo-oox...

– Ay sağ ol, elə mən də gətirib bütün malları örüşdən kəndə çatdırmışam. Day onları bir-bir evlərinə aparası ha döyüləm?!

Həmişə sizdə

Biləciklidən* soruşurlar:

– Adın nədir?

– Həmişə sizdə.

Deyir, a sənə ad qoyanın atasına lənət. Olmaz ki, deyərdilər:

– Bir gün sizdə, bir gün bizdə.

Hələ mən minməmişəm

Bir gün Biləcik kəndində tabut üçün pul yığırlarmış. Adamlardan biri deyir ki, o dəfə də pul yığdınız, vermişəm, amma hələ mən bir dəfə də minməmişəm.

Bir o oldu ki, əməlli isindim

Biləcikli Mədət dayı yonca otu çalıb, qurudub, qotmana⁶² yığmışdı ki, güclü yağış yağdı. Səhəri gün otu sərrib, qurudur, yenə qotmana yığır. Yenə o qayda təkrar olunur. Bir sözlə: 3 dəfə bu əməliyyat davam edir. Axırda tıncıxan kişi otu sahənin ortasına

*Şəkinin kəndidir

yığıb spiçkanı vurur. Ot çartaşartla yanır. Özü də qıraqda durub tamaşa edir və axırda deyir ki, mənə o qaldı ki əməllicə isindim.

Mən yerdə and içmişəm

Çox içki içən və bundan da zərər çəkən birisi and içir ki, mən bir də içki içməyəcəyəm. Lakin bir gün təyyarədə gedərkən yeyib-içməli olur. Doyunca araq içir. Ona xatırladırlar ki, axı sən and içmişdin. O, da tez cavab verirdi: Mən yerdə and içmişəm, göydə yox.

Çıxış yolu

Bir kişi yol ilə gedərkən quyuya düşür. Nə qədər çalışır çıxma bilmir, axırda deyir: “Bu dəfə də çıxma bilməsəm pramoy gedəcəyəm evimizə”.

Dədəm də o biri budaqdadır

Bir oğlan qonşunun bağına alma oğurluğuna keçir. Oğlanı ağacda görəndə qonşu acıqlanır, qarğış tökür və onu atasına deyəcəyi ilə hədələyir. “Dayan səni dədəmə tapşıracağam”-deyir.

Oğlan tez cavab verir ki, narahat olma, dədəm də o biri budaqdadır.

Ucuz ətin şorbası olmaz

Bir kişinin üç oğlu olur. Bir gün axşam üstü yoldan keçən cavab bir oğlan bunlarda gecələməli olur. Həmin gün kişinin kiçik oğluna elçiliyə getməli idilər. Qonaq olduğuna görə ev sahibi evdə dayanır, elçiliyə o biri oğlanlarını göndərir. Qonaq oğlan isə süfrə qırağında yastığa söykənib, qıçlarını uzadıb siqaret çəkir. Bu vaxt oğlanlardan biri qapıdan girdi, atasının yanına gəlib qulağına nə isə dedi, sonra dalı-dalı qapıya doğru geri çəkildi. Atasını bir kəlmə sözlə cavab verdi ki, razılaşın.

Qonaq soruşdu ki, nə xəbərdir? Kişi əhvalatı nağıl etdi ki, bunlar elçiliyə gediblər. Süd pulu olaraq 7 qızıl istəyiblər. Qonağı elə bil od götürdü. Tez durub yerində oturdu və dedi ki, bizdə heç pul vermirlər. Qız nədi, 7 qızıl nədi?

Ev sahibi özünü saxlaya bilmir, deyir: “Ay oğul, ucuz ətin sorbası olmaz. Elə qızdan sənin kimi oğul törəyər, belə qızdan mənim oğlum kimi oğul”.

Get istə, axmaqsa verəcək

Deyilənə görə Əzəddin məhləsindən iki qonşu: Habil dayı ilə oğlu və Göybər İsgəndərlə də oğlu cüt sürür, yer şumlayırdılar. İsgəndərgilin öküzü xəstələnir, işləri yarımçıq qalır. Kişi oğluna deyir ki, get qonşudan öküzləri istə. Uşaq getmək istəmir. Deyir ay dədə, axı onlar da yer əkiirlər, heç verərlərmi? Atası deyir ki, sən get istə. Ağılıdırsa verməz, axmaqdırsa verəcək.

Uşaq gedib deyir ki, ay Habil dayı, bizim öküzümüz xəstələnib, dədəm deyir ki öküzü bizə versinlər. Söz uşağın ağzından çıxan kimi kişi “ho-ha” deyib öküzləri saxlayır, açıb uşağa verir. Uşağın öküzləri gətirəni görüb atası deyir: “Gördün bala, mən demədimmi ki, axmaqsa verəcək?”.

Arpanın dadı

Şəkinin Kiş kəndinin sakini Şəmi kişi müharibə dövrü qəssab dükanından başayaq⁶³ almaq istəyir. Dükanın yanında “toqquş-toqquş” deyir, amma eşşək dayanmır. Kişi yüyəni darta-darta yalvarır:

– Toqquş, sənin ağzoo yiyim, dur. Axı gej də olsa, sən bizə arpanın dadını öyrətmişən. Arpanın nə gözəl dadı varmış. Hayındı qoy ət alım, ətin də dadını mən saa öyrədim.

1. İçində də Bədəl lələmlə Müdəl lələm*

Bir yay günü Bədəllə Müdəl qardaşları (Təpəcənnət kəndi)⁶⁴ yaylaqdan arana ailəyə baş çəkməyə gəlirlər. Gətirdikləri davarları Şəki bazarında satıb yaxşı bir bazarlıq edirlər və qərara alırlar ki, o vaxt şəhərdə lap yenicə görünən, kənd adamlarının çoxunun hələ görmədikləri “Moskviç” maşınla kəndə getsinlər. Maşın kəndin

*Bu lətifədən başlayaraq “Suyumuz bulandı” lətifəsinədək Qaraqoyunlu kəndlərindən toplanmış lətifələndir.

əsas küçəsində görünən kimi adamlar küçəyə tökülüşüb heyrətlə bu balaca maşına tamaşa edir və deyirlər:

– Ayə, kəndimizə maşın balası gəldi! İçində də Bədəl lələmlə Müdəl lələm.

2. Bacı “qeyrəti” çəkən qardaş

Qaraqoyunlu Məzə Mədəd Şəkinin mal bazarına satmaq üçün 5-6 davar aparır. Kiçik oğlu “Nütüş” də (Nütəli) onun yanında imiş. Kişinin başı qəssablarla çənə-boğaza qarışır. Bir də görür ki, şəkili uşaqlar Nütüşü çırırlar. Kişi tez qaçıb uşaqları qovur və oğlundan niyə boğuşduqlarını soruşduqda Nütüş deyir:

– Ay dədə, olar məni kəntdi görüb sataşır, bajıma söyürdülər. Unnan ötəri dalaşdım.

Mədədin də heç qızı yox imiş, üç oğlu var idi. Onların da kiçiyi Nütüş idi. Odur ki, əsəbləşib oğlunun başına bir qapaz vurub deyir:

– Ayə, ay köpəyoğlu, sənin bajın var? Sən hansı bajının qiryatini çəkirsən?

Nütüş də dodağaltı mızıldayır:

– Bəlkə olajax...

3. Dədəm Orucun vəziyyəti

Dərəcənnətli Dədəm Oruc son nəfəsində oğlanlarını yanına çağırır ki, vəsiyyətini etsin. Oğlanları da maraqlı və diqqətlə atalarına qulaq asırlar ki, bəlkə atalarının puldan, qızıldan ehtiyatı var, onun yerini deyəcək.

Xəstə dərindən nəfəs alıb deyir:

– Balalarım, taa mən gedirəm, salamat qalın. Bir-birinizdən muğayat olun, ciyinizin sözünə baxın. Məni də urvatlı götürün.

Kişi bunları deyib gözünü yumur. Oğlanları peşiman-peşiman biri-birinin üzünə baxdılar. Kiçik qardaş tez ağzını atasının qulağına dirəyib bərkdən deyir:

– Ay dədə, elə bu? Bizə deməyə daha başqa sözün yoxeydi ki?

4. Heylədisə, binörəni basmax olar

Tikinti materiallarının (qum, taxta, sement və s.) Yevlaxdan rayonların bir çoxuna daşınan vaxtlarda qaraqoyunlu gimdəsində kənddə tikilən yeni evlərdən söhbət düşür. Dəli arıx da burada imiş. Ordakılardan deyir:

– Ay Dəli, sən niyə külfətə bir koma tikmirsən? Havağa kimi ayləni o torpax damın altında qıraxxsan?

Arıx da keyfini pozmadan deyir ki, daha o da sabaha, birisi günə işə başlayajax.

Deyillər ki:

– Ay Dəli, nəyin var ki, işə başlayasan? Axı qapında birçə çöpün yoxdu.

Arıx deyir:

– Niyə ki, hər şeyim hazırdı. Odey:

– Qojum yeylaxda,

Daşım çeylaxda,

Qumum Yevlaxda.

Ordakılardan biri deyir:

– A balam, daha savaxdan binörəni qaza bilərik, kişinin hər şeyi hazıreymiş ki...

5. Qutu da bizə bir Allahmı oldu

Dərəqaraqoyunlu Məcid kişi çox qaraqabaq, acıdil bir adam imiş. Ömrü-günü qoyun-quzu dalında, dağda-daşda keçən bu adama qız-gəlin, oğul-uşaq yaxın düşə bilməzmiş. Köntöy və acıdilliyinə görə ona “Öd Məcid” deyərdilər.

Bir gün səhər-səhər sürünü örüşə aparanda gəlini Züleyxa əlində palto qaçıb özünü qaynatasına çatdırır və paltonu ona uzadıb deyir:

– Əmi, baldumıyı da (qaraqoyunluların çoxu indi də palto və pencəyə “baldum”deyirlər) götür, bərk yağış yağacaq.

Məcid tərs-tərs onun üzünə baxıb deyir:

– Sən hardan bildin, fala baxtırmısan?

Züleyxa qorxa-qorxa deyir:

– Əmi, hindijə pıryomnuxda (radio) dedilər.

Məcid paltonu geri itələyib girir evə və əlindəki comaqla rasionu əzişdirə-əzişdirə deyir:

– Həbi qutu da bizə bir Allahmı olub hindi?

6. Pəri yeyənə kimi, qoyun ayı yesin

Qaynarca yaylağında meşədə qoyun otaranda Məcid kişi iri bir ağacın gövdəsində bal tapır və çobanların birini göndərib arxadan vedrə gətirtdirir. Arını tüstü ilə qovub şanı doğrayıb vedrəyə yığıb axşam arxaca gətirirlər. Yemək vaxtı həmişə olduğu kimi arvadı Pəri ilə sözləri yenə çəpləşir. Hiddətlənmiş Məcid bal dolu vedrəni əlinə götürür və “bunu Pəri yeyənə kimi qoy ayılar yesin” deyib zil qaranlıqda balı tapdığı meşəyə tərəf tərpənir. Dolu şanıları vedrə qarışığı balı tapdığı ağacın dibinə atır, iti addımlarla geri qaydır.

Bəli, Məcid belə Məcid olub. Qaraqoyunlular demişkən - “Dəli Məcid”.

7. Yoldaşlıq köməyi

Böyük Vətən müharibəsi illərində eyni kənddən olan tərəkəmə iki eyni hərbi hissədə xidmət edir. Döyüşlərin birində qumbarası qurtaran tərəkəmə səngərdən başını çıxarmadan o biri yoldaşına qışqırır:

– Mirzəli, qumbaram qutarıf, nemes köpəyoğlu da lap yaxınlaşıf. Səndə varsa, o andırdan bir-ikisini mənim tərəfə tulla, qoy bu it balalarını yerə sərim.

O biri yerlisi də heç nə götür-qoy etmədən onun “akopuna” tərəf iki qumbara atır.

Müharibə qutarandan sonra yerlisinə qumbara tullayan sağ-salamat kəndə qayıdır. Onların xeyli müddət eyni cəbhədə qulluq etdiyini bilənlər Mirzəlidən döyüş yoldaşlarını soruşurduqda deyir:

– Vallah, biz iki ilə yaxın Vəilqulu ilə bir yerdə vuruşmuşuq. Bir-birimizə həmişə köməklik etmişik, biri-birimizi dardan, ölümdən qurtarmışıq. Lap son döyüşlərin birində o bərkə düşmüşdü. Öz akopundan mənə qışqırdı ki, qumbarası qurtarıb, ona iki-üç qumbara çatdırım. Mən də götürüb onun “akopuna” iki qumbara atdım. Həmin döyüşdən sonra mən onu heç yerdə tapa bilmədim.

Ordakılardan biri özünü saxlaya bilməyib bərkdən deyir:

– A kişi, daha niyə deyirsən Vartan sağdı - Vartan elə o döyüşdə gəbəribmış. Bax elə buna deyərlər yoldaşlıq köməyi!

8. Boynu qoltuq altı görməyən qalayçı

Kəndin yaxınlığındakı fermada olan bir çoban eşidir ki, kəndə gəlmiş bir nəfər adamlardan pas kəsmiş köhnə qab-qaşığı yığıb şəhərə qalayçının yanına aparır və qalayladıb gətirib sahiblərinə paylayır. Çoban binədəki paslı qabları və bir dənə də taxtası qardara olmuş xəmir tabağını götürüb həmin adamın yanına gəlir. Şəhərli onun gətirdiyi dəmir, mis əşyaları götürüb və taxta tabağı özünün qabağına atıb deyir:

– Ə, çoban, bəyəm sən ömründə eşitməmişən ki, taxta qalaylanmaz?!

Çoban acıqla tabağı kişinin qabağına atıb detir:

– Qalaylanmaz?

– Qalaylanmaz!

– Ədə sən nə qanmaz adamsan, sənə deyirəm taxta qalay götürməz.

Çoban bir söz demədən kişinin boynunu qoltuğunun altına alıb qüvvətlə sıxır. Kişi nə qədər çabalayırsa boynunu çobanın qoltuğunun altından çıxara bilmir ki, bilmir. Kişinin sifətinin qar-qara boğulduğunu gören adamlar güc-bəla ilə onu çobanın əlindən alırlar. Kişi birtəhər özünə gələndə çoban yenə acıqla deyir:

– De görüm taxta qalay götürər, yoxsa götürməz. Nələc qalan kişi tabağı yığıdığı qabların üstünə atıb deyir:

– Götürər, ağrın alım, götürər.

Qab-qacağı şəhərdə qalayçıya verəndə tabağı görəndə qalayçı təəccüblə kişinin üzünə baxıb deyir:

– Bu nə deməkdi. Tabağı niyə gətiribsən? Bəyəm sən bilmirsən ki, taxta qalay götürməz?!

Kişi yazıx-yazıx mızıldayır:

– Sənin də boynun qoltuq altı görsəydi bilərdin ki, taxta qalay götürür.

“Moskovskiy rejissor”

Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk vaxtlarda bütün sahələrdə milli kadrlar çatışmırdı. Monumental əsərləri tamaşaya qoymaq üçün də bacarıqlı, ixtisaslı rejissorlara böyük ehtiyac duyulurdu. Odur ki, Moskvadan Azərbaycan Akademik Milli Teatrına bir rejissor dəvət edirlər və ona təklif edirlər ki, teatr mövsümünü M.F.Axundovun “Müsyö Jordan həkimi-nəbatat və Dərviş Məstəli şah cadukini məşhur” komediyası ilə açsınlar.

Bu sözdən hiddətlənən “Moskovskiy rejissor” deyir:

– Yox! O, birilərini soralar hazırlayıb göstərərək.

– Çort vozmi, siz necə adamlarsınız, ya neznayu. Mövsümü bir əsərlə açarlar, 9 əsərlə yox (doqquz əsərin adındakı sözləri sayırdır). Hələlik onlardan birini hazırlayıb mövsümü açmaq, qalanlarına sonra baxarıq.

Karın könlündəki

Bir kar yolun qırağında samı qırırmiş. Yoldan ötən bir nabə-ləd adam deyir:

– Salam əleyk, ay kişi.

Samıqıran deyir:

– Görmürsən ki, samı qırırım?

Yolötən deyir:

– Ay kişi, mən sənə salam verirəm.

Samı qıran kar deyir:

– Biri bir abbasıya.

Yolötən deyir:

– Ay qandın ha.

Samı qıran da acıqlı – acıqlı deyir:

– Almırsan alma, qoy işimizi görək də.

Bizim Zöhrvanı kimi...

Qaraqoyunlu Dədəm Oruc xəstəxanada yatan arvadı Zöhrvanıya baş çəkmək üçün Şəkiyə gedir. Günorta vaxtı çörək yemək üçün bir “istolovaya” girir. Xarco istəyir, “povur” (pover) deyir “yoxdu”, “suf” istəyir, yenə də xidmətçi deyir: “yoxdu, qurtardı”. Əlacsız qalan Dədəm deyir: “a bala, görürsən ki, qoja kişiyəm, dişim də yoxdu, sulu xörək nəyin varsa birini ver da”.

“Padavatçı” tərs-tərs Oruc kişiye baxıb deyir:

– A kişi, sən nə qanmaz adamsan, bəyaxdandı saa diyirəm “pervi” qutarıtdı. Oruc da deyir:

– Bajıoğlu, daha sənnən bizim Zöhrvanı arvadın nə tafotu, onnanda nə istəyəndə deyir: “yoxdu”.

Suyumuz bulanıxdı

Bir dövlətli adam heç vaxt kasıb qonşusunu məclisinə çağırmazmış.

Bir dəfə gecə vaxtı dövlətlinin evi yanır. O, hovuzdan su götürmək üçün kasıb qonşunun qapısını döyür. Ona kömək etmək istəməyən kasıb qonşu gec hay verir. Dövlətli qonşu onun hovuzundan su götürmək istədiyini bildirir.

Kasıb qonşu qapının arxasından deyir:

– A bala, suyumuz bulanıxdı, saa layıx döyül. Hayındı özün bax, işinə yarıyırsa, gəlmiş qapını açım.

Sən molladan çox bilmirsən ki...

Uzun müddət xəstə olan anaya oğlundan başqa heç kim baxmır. Bir sözlə, xəstəyə ancaq oğul qulluq edir. Oğlan hər gün anasını səbətə qoyub iş yerinə, sahəyə aparır. Oğlan ananın rahatlığını düzəltməkdən sonra sahədəki işini görür. İşdən sonra isə ananı səbətə qoyub evə qaytarır.

Bir gün işə gedəndə rastına çıxan molla oğlana deyir:

– Sən niyə hər gün ananı səbətlə aparıb-gətirirsən?

Oğlan deyir:

– Anam xəstədir. Ona qulluq etməyə başqa adam yoxdur. Sağalmır ki, sağalmır.

Molla deyir:

– Anam sağalmırsa, onda onu ərə ver.

Oğlan cavab verir:

– Ona heç bir şey kar eləməz.

Ana tələsik səbətdən əlini çıxarır, oğlunun başına bir qapaz vurub deyir:

– Sən o kişidən çox bilmirsən ki...

Dodaq dəyməyən qabda su

Şəhərdə oxuyan bir nəfər anasından dodaq dəyməyən qabda su gətirməsini xahiş edir.

Ana təzə stəkanda, kasada və başqa qablarda su gətirir, ancaq oğlunu razı sala bilmir. Axırda hövsələdən çıxıb çağasının “qarşoğuna” su töküb aparır və deyir:

– Evdə bunnan başqa dodaq dəyməyən qab yoxdur.

Heç utanırsanmı, aaz!

Bir dəhnəli arvad bazarda bir təndir əppəyini (dəhnəlicə-“əppek”) parça-parça qoparıb gövşəliyə-gövşəliyə gəzirmiş. Onu görənlər yerlisi bir arvad deyir:

– Beey. Heç utanırsanmı aaz, camaatın içində belə eppek yiyərlərmı, heç. Kəs parçasını maa də vər, acınnan ölürəm.

Əlborcu tərif

Bir Dəhnəli xoşlamadığı atı Şəki bazarında satmaq istəyir. At almaq istəyənlər bir-bir gəlib atın nişanlarına baxır, bazarda dəlallıq edən baytarla məsləhətləşir, sonra da at satandan atın xasiyyətini xəbər alırlar. At satanın qonşusu eşşək satırmış.

At satan Dəhnəli qonşusunu tapıb ona deyir.

– A qonşu, niyə gəlif atı tərifləmirsən. Ata müşdəri gələndə sən də atın yanına gəl, atı təriflə. Əlborcu olsun. Mən də sənın eşşəyoo tərifliyərəm, borclu qalmaram.

Müşdərilər gəlib at haqda soruşurlar. At satan qonşusuna deyir:

– Ə... papağoo yerə soxum, sən bu atı tanımırsan? Niyə atı tərifləmirsən?

Qonşu javab verir:

– Ə... sən xəsisin, simijin birisən. Sən o atınan ceyran qovub tutanda o ətdən birjə tikə mənə vermişən? Heç bir söz deyən döyləm. Alan o, satan sən. Mənim nə xeyrim var ki, sənın atoo başqa hünərlərini də bazarda car çəkim. Diyəsən hayındı yadaa düşüf ki, mən saa qonşu olmuşam.

Şirinəmi Şəki bazarında satılasını satıb, alınasını alandan sonra restorana gedir, küncdəki stolun arxasında əyləşir. Elə bu vaxt içəri girən bir oğlanla bir qız gəlib onun stolunun dövrəsində otururlar. Şirinəmiyə məhəl qoymadan deyib-gülür, bir-birlərinə tez-tez “sənın dilini yeyim, ay sənın dodağını yeyim” deyirlər. Xörək paylayan yaxınlaşıb onların sözlərini dinləyir. Şirinəmi xörək paylayana deyir:

- Bunların yeməkləri məlumdur, soruş gör, nə içəcəklər?

Sizi tanımaq olmur

Bir neçə günlüyə Bakıya gələn Şirinəmi Sahil bağında Azərbaycan dilini bilən bir zənci tələbə ilə tanış olur, xeyli söhbət edir-

lər. Xudahafizləşərkən zənciyə bir şey bağışlamaq istəyən Şirinəmi üstündə ona layiq bir şey olmadığından, əcnəbiyə deyir:

– Afrikalı qardaş, təvəqqe edirəm sabah saat onda “28 May” metrosunun qabağında görüşək. sizə adıma layiq hədiyyə verəcəyəm.

Sevinedən gözləri şüşətək parıldayan ağ dişli zənci qara, qıvrım saçlı başını bulayır:

– Ay aman, metronun qabağında, o qədər adamın içində mən sizi tanıya bilmərəm. Siz hamınız bir-birinizə oxşayırsınız.

Yoxlamışq

Şirinəmi küçədə stol qoyub “Şans” lotereyası satan oğlana yanaşır:

– Pulunu verib bundan yüz dənə götürüb, aparıb rentgenə salım, otuz milyonluq uduşu tapsam, pulun yarısı sənin, yarısı mənim. Əgər tapmasam, lotereyanı qaytarıb pulumu səndən alacam. Bu şərtə razısanmı.

– Zəhmət çəkmə, Şirinəmi, biz o işi səndən qabaq sınaqdan keçirmişik, rentgen nömrələri göstərmir.

Mənə həvalə edin

Şirinəmi bir gün Bakının bulvarında gəzərkən ağılı başından aparan gözəl bir qızla rastlaşır.

– Qəşəng qız, heyranam sizə. Gözəlliyiniz valeh edib məni. Siz lap bizim Dəhnə şaftalısına oxşayırsız.

Qız gülümsünür:

– Yanbızımı qaşyıım, gözünüz dəyər.

Şirinəmi cəsarətlənir:

– Sizə zəhmət olar, ceyran qız, o ağır işi mənə həvalə edin.

Fərqlənirlər

– Şirinəmi, qızların hamısı eyni ağıldadır, yoxsa bir-birindən fərqlənirlər?

– Əlbəttə fərqlənirlər. Qız var başı ilə düşünür, qız da var saçı ilə.

Nə vaxt düzələcək

- Şirinəmi, dünya nə vaxt düzələcək?
- Dünya həmin dünyadır, de ki, insanlar nə vaxt düzələcək..

Yaman yağır

- Şirinəmi, bayırda yaman yağır.
- Yaman yağmır, yağış yağır.

Artıq apardı

- Şirinəmi, Cəlal kişi rəhmətə getdi, onun var-dövləti oğlu Abdullaya qaldı.
- Xoş halına Abdullanın! Mənim lütqom atam öləndə qarnı şişdi, kəfəni də iki arşın artıq apardı.

Bəs niyə oldu?

- Şirinəmi məktəbdən ayrıldıktan bir neçə il sonra küçədə Əli müəllimlə rastlaşır, salam-kəlamdan sonra deyir:
- Müəllim, deyirdiniz ki, sizdən adam çıxmaz. Bəs niyə çıxdı?
- O xoşbəxt kimdir?
- Şirəli kolxozun skladçısıdır.

Könüllü vergi

- Sən cərimə olunursan, Şirinəmi.
- Nə üçün?
- Könüllü vergini könülsüz vermişən.

- Könüllü versəydim müküfatlandırardız?
- Əlbəttə!
- Onda gələn il o vergini könüllü verərəm, alacağım mükafat builki cəriməyə əvəz olsun.

Niyə xəbər verirsən

Şirinəmi həyətində tövlə tikdirirdi. Nuruşu göndərdi ki, gedib Veysəl kişini iməciliyə çağırınsın. Nuruş çaparaq gedir və tez də qayıdır:

– Veysəl kişi gəlmədi, tövlə tikənə də söydü, tikdirənə də. Ürəyü soyumayıb hətta sənin rəhmətlik atanı da söydü.

– Elə?

– Hə!

– Doğrudan məni söydü?

– Səni də söydü, atanı da, hələ töylə tikən ustanı da...

– Elə isə çəpərin qoltuğundakı o dəyənəyi mənə ver.

– Buyur!

Şirinəmi dəyənəyi qapıb:

– Zalım oğlu, o söydü, söydü, sən niyə xəbər verirsən?! – deyib xalası oğlunu mal kimi budadı, xublucu əzişdirdi.

Özün yatasan?

Bir gün əvvəl yağış yağmışdı. Torpaq yolda palçıq topuğa çıxırdı. Kəndin çayxanasında ilk dəfə araq içib keflənən Şirinəmi səndirləyə-səndirləyə evlərinə gedəndə palçığa yığılır. Özünü rahat hiss etdiyindən yıxıldığı yerdən tərپәнmir. Buradan keçən ağsaqqal Abbasov ona deyir:

– Palçıqda nə yatmısan, Şirinəmi? Eyibdir, dur ayağa!

Şirinəmi başını qaldırır.

– İstəyirsən mən durum, sən yatasan?

İndi bilirsən?

Şirinəminin qolundan tutub onu zorla kənd sovetinə gətirən Nuruş sədrə şikayətlənir:

– Bu zırrama mənə təhqir edib. Cəzalandırın onu.

Ağası dayı soruşur:

– Neyləyib?

– Mənə axmaq deyib.

– Doğrudur, Şirinəmi?

– Xeyr! Mənim dilimdən o söz çıxmayıb.

– Bəs nə demisən ona?

– Nuruş nədənsə bərk əsəbiləşib, öz-özünə “mən axmaqam” deyirdi. Mən birçə kəlmə bunu dedim: hələ indi bilirsən?!

Mənə tapşırardız

Şirinəmi Bakıda sənət məktəbində oxuyanda bir istirahət günü bulvara çıxır. Görür ki, məktəbin zavxozu skamyalardan birində gözəl bir qızla çox yaxın oturub danışib-gülür. Şirinəmi görməzliyə vurub ötmək istəyəndə zavxoz ayağa durub ona yaxınlaşır:

– Düzünü de, Şirinəmi, mənim burada gözəllə əylənməyim işdi, yoxsa kef?

– İş olsaydı, siz onu mənə tapşırardız.

Bölgü

Müharibə vaxtı Şirinəmigilin qonşuluğunda qərib bir qolayçı ailəsi yaşayırdı. Bu ailənin Şirinəmi ilə yaşlı bir oğlu vardı. Şirinəmi onunla dostlaşmışdı. Bir gün onlar zəmidə sapandla iki quş ovlayırlar. Quşlardan biri əti yeyilən qaraqarğa, o biri isə əti yeyilməyən ala qarğa idi. Şirinəmi ovu belə böldü:

– Ləzgi qardaş, istəyirsən qaraqarğa mənim, ala qarğa sənə, yox əgər istəmirsənsə, ala qarğa sənə, qaraqarğa mənim...

– Bu nə olan şeydir, Şirinəmi? Hər iki bölgüdə ala qarğa mənə düşdü.

– Bu gözəl quşa ala qarğa niyə deyirsən? Apar bişir, qırqovul adı ilə ye!

Burax hamısını

Şirinəmi müharibə vaxtı ictimai bağların qoruqçusu idi. Bir gün bağa doluşan yeddi-səkkiz camışı qabağına qatıb kənd soveti idarəsinin həyətində gətirir. Sovet sədri Ağası dayı qəzəblənir.

– Akt bağlansın, camışlar fermaya qatılsın! – O, heyvanları diqqətlə gözdən keçirəndə öz camışını da burada görür, əhvalı dəyişir, Şirinəminin üstünə qışqırır:

– Ədə, sən neyləmişən?!

– Neyləmişəm, Ağası dayı?

– Bəs görmürsən bunlar əsgər ailələrinin heyvanlarıdır? Kişilər cəbhədə faşistlərlə vuruşur, biz isə onların mal-qarasını tuturuq...bunu bizə bağışlamazlar. Boşla, burax hamısını!..

Arabani ora sür

Qarınqulu ehsanda o qədər yeyir ki, tərpanə bilmir. Qonşuları bunu araba ilə evinə aparmalı olurlar. Qarınqulu gözünü açıb göy-də ulduzları görür və arabaçıdan soruşur:

– Orada nə yığıncaqdır?

Arabaçı deyir:

– Orada da ehsan verilir.

Qarınqulu:

– Onda arabani ora sür.

Beləsinən olub

Adətə görə, gəlin ər evində böyüklərlə kəlmə kəsməzmiş. Bir gün qaynatası onları soruşur:

- Axırı qızımın uşağı oldumu?
- Gəlin başı ilə “hə” işarəsi verir.
- Oğlan oldu, yoxsa qız?

Sözlə deməyi bacarmayan gəlin əlindəki qazanı yerə qoyur, sol əlini meyzərinin ətəyinə qədər sallayır, sağ əlinin üç barmağıyla göstərir ki, beləsindən olub.

Üç dolma, on beş loxma

Beş qız əminin himayəsində idi. Əmi həftədə bir dəfə donluq alır və həftədə bir dəfə dolma bişirirlər. Ana qızlara tapşırır ki, yeməkdən sonra əmoza dua edin. Qızlar deyirlər:

– Allah, sən yetir, üç dolma, on beş loxma. Allah sən usta qaqaşı saxla, üç dolma, on beş loxma. Allah sən usta qaqaşı saxla.

Qız özü heylə gəlif

Çimərliyə birinci dəfə gedən iki şəkili təəccüblərini saylaya bilmirlər. Biri deyir:

- Ə... ona bax ey... qızı soyunduruf yanına qoyuf.
- O biri onun səhvini belə düzəldir:
- Ə... o soyundurmiyitdi ki, qız özü heylə gəlitti.

Tərəkəmə tut yeyir

Dağdan gələn vaxt 4-5 tərəkəmənin qabağına bir mecvayı tut qoyurlar. Quraxsımış tərəkəmələr tutu şapalaxla yeməyə başlayırlar.

- Ə, tutu şapalaxla yeməzlər. Tutu bir-bir yeyərlər.
- Tərəkəmə cavab verir?

– Ə, sən diyən hünü şöfdəlididi. Bir-bir ağzaa qoyuf çeynəməmiş udursan.

Ölməsə savabı çox olardı

Kəndli deyir:

– Molla əmi, uşaq neçə gündür xəstələnib, qızdırması çox olur, gözünü açıb dünyaya baxmır.

Molla bir dua yazıb uşağın atasına verir.

Bir neçə gün sonra yolda xəstə uşağın atasıyla molla görüşür.

Molla xəbər alır:

– Uşaq necədir?

Ata deyir:

– Molla əmi, uşaq öldü.

Molla cavab verir:

– Ölməsəydi, duanın savabı çox olardı.

Əzrayılın üzü qara olsun

Bir nəfərin istəkli bir dostu xəstələnir, yorğan-döşəyə düşüb uzun müddət yatır. Bir gün, yalan-gərçək, söz yayılır ki, dostu ölüb. Həftələr keçir. Bir də görür ki, dostu əlində hasa hardansa gəlir. Bu şəxs xəstə olduğu vaxt ona baş çəkmədiyini xatırlayıb başını aşağı salır. O dünyadan qayıdan dostuyla görüşəndən sonra isə dilinə gətirməyə başqa söz tapmadığından deyir:

– Əzrayılın üzü qara olsun, onun yalanı olmasaydı, indi mən qabağında xəcalət çəkməzdim.

Dəli Mehdinin ağıllı cavabı⁶⁵

Şəkiddə bir adam yaşayırdı. Ona camaat Dəli Mehdi deyirdi. O, həmişə bazarda sakit-sakit gəzərdi. Dindirib-danışdıranda məzəli söhbətlər edirdi.

Bir dəfə də, kimsə kişinin qabığını kəsin deyir:

– Ay Mehdi, nə durmusan, kimə tamaşa edirsən?

Mehdi deyir:

– Habı adamlara baxıram. Onnarın yarısı yuxarı, yarısı da aşağı gedir. Çayıb qalmışam. Hayındı hamı bir səmtə getsə, mən

də onlara qoşulub gedərəm. Daa məəttəl qalmaram. Hansı tərəfə gedim, bilmirəm.

Əlini belindən götürməyən oğlan

Bir arvadın oğlu tənbel və çox yeyən olur. O, heç bir işin qul-pundan yapışmazmış. Həmişə tində əli belində dayanarmış.

Bir gecə oğlan, həmişəki adəti üzrə anasını yuxudan oyadıb deyir:

– Məni həyəətə apar.

O, məhləyə çıxıb ayax yoluna girər-girməz, quyunun üstündəki tir qırılır. Oğul düşür quyudakı çirkabın içinə. Ana haylayıb qonşudan adamlar çağırır. Onlar gəlincə oğlan xirtdəyə qədər batır.

Qonşular gəlib oğlanı bir təhər çıxarırlar. Anası görür ki, oğlunun əlləri yenə də belindədi. Deyir:

– Anan boyaa qurban olsun, xirtdəyəcən çirkaba batıbsan, yenə əlo belinnən götürürsən...

Oğlanlaro hansı yaxşıdı

Bir kişinin iki oğlu olur. Ondan soruşurlar:

– Hansı oğlundan çox razısan?

- Böyük oğlumdan çox razıyam, balacadan yox.

Səbəbini soruşanda kişi deyir:

– Kiçik oğlum gah yalan danışır, gah da doğru. Həfrayı məssəf⁶⁶ qalırım. Böyük oğlum isə həmişə yalan danışır. Məni həfrayı qoymur. Ona görə də böyük oğlumdan çox razıyam.

Raması bir az əyilib

Bir gün şəkili uşağıyla maşında gedirmiş. Uşaq beli əyilmiş bir arvad görüb atasından soruşur:

– *Ata, o arvada nolub? Niyə əyri gəzir?*

Atası gülərək cavab verir:

– Ə, heş nə, raması bir az əyilib.

Muhtuluğu qaytar

Bir gün oğul anasına deyir:

– Ana, pulum yoxdu. Sən maa borclusan. Borcoo qaytar.

Ana soruşur:

– Mən saa hardan borcluyam? Sən havaxt maa pul vermişən?

Oğul bildirir:

– Mən anadan olanda dədəm saa 25 manat muhtulux veritdi.

Mən olmasaydım, saa kim pul verərdi? O pulu qaytar, vəssalam.

Ya Rəbbim, mənim düyünümü aç

Fağır bir kişi hər gün bazara gedər, qazandığı pula buğdadan, düyüdən, undan alıb evə qayıdarmış. Bu kişi kasıb olmasına, işinin pis gətirməsinə görə həmişə öz-özünə danışıır:

– “Allah sən mənim düyünümü aç!” - deyər Allaha dua eliyirdi.

Bir gün bu kişi qazandığı pula 3 girvənkə düyü alıb “Allah sən mənim düyünümü aç!” - deyər-deyər evə tərəf gəlirmiş. Yolda arxın üstündəki ayax körpüsündən keçəndə onun yaylığının düyünü açılır, düyü suyun içinə tökülür.

Pərtləşən kişi üzünü qıbləyə tutub deyir:

– Ya Rəbbim, axı mən yaylığın düyününü aç deməmişdim, mənim düyünümü aç demişdim.

Səndən karvan vuran olmaz

Oğul anasını yuxudan oyadır:

– Dur, məni çölə apar.

Oğlan görür ki, gözəl aylı gecədir. Anasına deyir:

– Ay ana, nə karvan soyası, nə sarvan vurası gecədi.

Anası qayıdır ki:

– Ə, rahatlanmağa⁶⁷ da ananın tumanınnan yapışıb gedirsən. Səndən karvan-zad soyan olmaz... Tez işini gör, yuxum gözüm-dən tökülür.

Molla ilə söhbət

Birisi molla ilə məzələnmək istəyir, ondan soruşur:

– Molla əmi, deyirlər sən bir şapalax aş a bir dolma qatırsan.

Bu söz düzdü, yoxsa yalan?

Molla agzı sulana-sulana deyir:

– Kələm dolması, bəli.

– Molla əmi, daa nə yemək istəyirsən?

Molla deyir:

– Ay olaydı burda bir qab süttü aş. Yanının əzməsiylə⁶⁸, yanının kavabı ilə, yanının oşarasiylə⁶⁹.

Vurasan şapalağı, yağ süzülə aşağı əlindən.

Bu da onun dərisi

Bir nəfər 100 qoyun alıb bir çobanla yaylağa göndərir. Sürülər yaylaqdan düşəndən sonra çoban qoyun sahibinin yanına əliboş gəlir.

Qoyun sahibi soruşur:

– Bəs qoyunlarım hanı?

Çoban deyir:

– Yaylağa gedəndə 30-nu su apardı; 16 qoyun qayadan uçdu; 25-ni canavar yidi; 15-ni çaqqal yidi; 13-nü tülkü apardı. Bu neçə qoyun oldu?

– 99.

– Qaldı birisi: al, bu da onun dərisi. Özün gördün ki, saa qarşı biz tərəfdən heç bir xoşa gəlməyən iş olmayıb. Bizim qalan haqqımızı da ver, halallaşaq, mən gedim.

Yoxumdur

Birisi tanışından əlbörcü pul istəyir. Tanışı:

– Pulum yoxdur, - deyir.

Borc istəyən “yoxumdur” sözünə məhəl qoymadan and-aman eləyir, pis borca düşdüyünü deyir, əl çəkmir.

Pul verəsi kişi axırda pul istəyənlə belə bir məsəl çəkir:
– Ə... biri deyir: “Xədiməm”. O biri yenə soruşur: “Oguldan-qızdan nəyin var?” Hayındı mən də saa nə qədər “pulum yoxdur” deyirəm, sən yenə deyirsən ver...

Birənin əlli batman yağı

Cimcə yerində bir nəfər deyir:

– Filan yerdə birə kəsmişdilər. Birənin əlli batman yağı gəldi.

Ondan soruşurlar:

– Birənin də əlli batman yağı olar?

Danışan cavab verir:

– Onların öz daş-tərəzisi ilə deyirəm.

Dəloza baxıf, dəlimə şükür eləyirəm

Birisi ziyarətə dəli aparırmış. Orada ziyarətə dəli gətirən başqa adamlarla rastlaşır.

Bu adam apardığı dəlinin ayağını kəndirlə bağlayıbmiş, o birisi isə dəlini arabada zingirləyibmiş.

Kişi başqalarına baxıb deyir:

– Dəloza baxanda öz dəlimə şükür eliyirəm.

Onunla səfərə çıxmamışam

Birinnən soruşurlar:

– Atın necə atdı?

– Atım yaxşı atdı. Günyarımlıq mənzilə məni bir gündə çatdırır. Çox da salamat atdı.

– Yoldaşın necə adamdı?

– Yoldaşım da yaxşı adamdı. Onunla da səfərə çıxmışam. Çox yaxşı yoldaşlığı var. Alverdə, pul haq-hesabında əli təmiz, qəlbi təmiz adamdı.

– Bəs qardaşın necə adamdır?

– Onu bilmirəm. Onunla səfərə çıxmamışam.

“Bəli” yiyən at

Bir nəfər uzaxda yaşayan qohumlarıgilə atla qonaq gedir. Qonağın işi uzanır, bir-iki həftə qalmalı olur.

Qonax axşam-səhər qohumunun nökərindən soruşur:

– Ata arpa vermişənmi?

Nökər deyir:

– Bəli.

– Ata su vermişənmi?

Nökər deyir:

– Bəli.

Qonax hər soruşanda nökər həmişə “bəli, bəli” deyir.

Qonax evə qayıdanda nökər atı yəhərləyib gətirir. Görür ki, at tamam xaraflaşif, arixliyib.

Qonax deyir:

– Mən havaxt soruşdumsa sən elə “bəli” didin. Bu at “bəli”dən başqa heç nə yeməyibmiş.

“Bəli” yiyət at da elə belə olar da.

İki məzəkeş

İki dost çoxdan idi ki, bir-birini görmürdü. Onların danışığı həmişə məzəli olurdu.

Onlar bir-biriləriylə rastlaşanda Bəybala adlı birisi deyir:

– Çoxdandır görünürsən. Haralardasan? Yoxsa Bağdaddakı cır alçaya dönmüşdün.

Xənbala cavab verir:

– Ə, mənim də gözüm çoxdandır səni axtarır. Səni görməyəndə iti itmiş çobana dönürdüm.

Burda bülbüllər rusca oxuyur*

Zamanov Məmməd ailəsiylə Şəkidən Mingəçevir şəhərinə köçüb orada yaşayırdı. Bir gün anası Məmməddən soruşur:

– Ay Məmməd, habırdə bülbül olmurmu? Mən heç bülbül səsi eşitmirəm.

Məmməd anasına deyir:

– Ay ana, burda da bülbüllər oxuyur, sən başa düşmürsən. Çünkü buranın bülbülləri urusca oxuyur.

Qde “Ku-kuli-ku?”

Keçmişdə bir şəkili Ərəşəyə gedir. Bazara girir ki, toyuqdan, xoruzdan alsın. Görür ki, təkəcə yumurta satanlar var. Soruşmaq istəyir, toyuq, xoruz olacaqmı. Amma rusca toyuğa, xoruza nə deyildiyini yada sala bilmir. Yumurta satan bir arvadın yanında dayanıb deyir:

– Qde “qaq-qıdı-qaq-qah”, qde “ku-kuli-ku?”

Toyuqla pis olum?

– Ay oğul, toyuqları qov də, ləkləri eşib alt-üst etdilər.

Uşaq dədəsinin sözlərini qulaqardına vurur. Dədə hirsələnib başlayır əlindəki çubuqla oğlunu kötəkləməyə.

Ana uşağı danlayır:

– Ay bala, adam atasının sözünə baxar.

Uşaq ləkləri eşən toyuqları sayıb gözünün yaşını silə-silə cavab verir:

– Ay ciyi, deyirsən bir dədəmin xətrinə 15 toyuqla pis olum?!

Mən çaqqalam ki?...

Şəkililər çox zaman ciddi zarafatdan da incimirlər.

Bir dəfə iki şəkili yeməkxanada qarşı-qarşıya oturub hərəsi

* Keçən əsrin 60-cı illərində Azərbaycanda toxuculuq sənayesində işçi qüvvəsinə ciddi ehtiyac olduğuna görə Rusiya və Baltıqyanı ölkələrdən toxucu ixtisası olan qızlar işə qəbul olunurdu. Onların bir hissəsi həmin vaxtlar Mingəçevir Toxuculuq Kombinatında işlə təmin olundular. Bu lətifə həmin vaxtlar Mingəçevirin ruslaşmasına, rusdilli toxucu qızlara işarədir.

bir stolda sifariş verdikləri yeməkləri yeyirlərmiş. Şəkilinin biri kefirdən başqa heç bir şey yeməyən eloğlusundan soruşur:

– Pulun yuyucuya qismət olsun. Xərclə də. Nədir o qatıq, doldurursan deşilmiş qarnına. Gəl bizim stola, tabakaya qonaq ol.!

Qatıq içən şəkili ağzını silib deyir:

– Ə, çaqqalam ki, toyuq yeyim?

İstək

Bir şəkili “Sən mənim əmimi niyə istəmirsən?” sualını verən uşağa qayıdır ki, nə danışırısan, ay oğul, mən sənə əmo (əmini) lap çox istiyirəm. Hətta onnan (ondan) xahiş eləmişəm ki, qavırının yanında maa da yer saxlasın.

“Ya” əvəzinə “Can”

Şəki məktəblərinin birinə rus dili müəllimi təyin edilmiş birisi sinifdə şagirdlərlə ilk tanışlığa başlayanda deyir ki, kimin adını çəksəm ayağa qalxaraq “Ya” desin. Növbə Fərhadə çatanda o “Can” deyir və bu, müəllimə bərk toxunur, bunu sataşmaq, ələ salmaq kimi götürür. Müəllim Fərhadı sinifdən çıxararaq deyir ki, get, valideynini gətir. Fərhad əhvalatı atasına danışaraq deyir ki, dədə, bəs sən demirdin ki, müraciət eliyənnərə can diyərsən?

Xeyir-şər haqq-hesabı

Şəkili avtobusla Bakıya gedirdi. Yanında oturmuş kişi çox fikirli görünürdü. Şəkili bunun səbəbini soruşduqda, o bildirdi ki, axır vaxtlar haqq-hesabı itirib, xeyir-şərini bilmir. Şəkili deyir ki, bunun dərmanı balıqdır. Sən balıq əti ye. Kişi sevincək bildirir ki, gərək Bakıya çatan kimi çoxlu balıq əti yeyəm. Şəkili qayıdır ki, daa Bakıyə gedənə qədər vaxt itirmə, məndə yaxşı balıq var, pulu ver al. Kişi balığı çox baha qiymətə alır, Kürdəmirdə fasilə zaman bişitdirib yeyir. Yeməxanadan çıxanda görür ki, həmin balıqdan çox ucuz qiymətə buralar doludur. Cin vurur başına, avtobusa

girib cumur şəkiinin üstünə ki, bəs, sən balığı mənə baha qiymətə sırımısan, burda su qiymətinədir. Şəkili soyuqqanlıqla dillənir:

– Gördün, indicə yediyin balıq əti təsirini göstərdi, sən artıq xeyro-şəro bilirsən.

Qədar

İdarə rəhbəri işə qəbul üçün kadr seçir. Qəbula gələnlərin birindən soruşur ki, “İçənsən?” “Bəli, gündə bir litr içirəm”- cavabını alır. İkinci nəfərə də eyni sualı verdikdə, “Bəli, gündə bir litr yarım içirəm” cavabını alır. Üçüncü nəfərə də eyni sual verildikdə o, qayıdır ki: “İçməyə içirəm, amma baxır harda, kiminlə, nə qədər...”

Müdir əvvəlki iki nəfərə deyir: ”Mən sizi işə götürürəm, siz içkinin qədərini bilirsiniz.

Sonra o, üçüncü nəfərə baxıb deyir ki, gedə bilərsən, sən hələ içkinin qədərini də bilmirsən ki...

Məni də sənin hüzuruna

Qazı şəkilinin sir-sifətinə baxıb Mirzədən soruşur:

– Bu müymunu kim bura yollayb?

Şəkili Mirzəyə aman verməyib cəld dillənir:

– Hayındı, ay gözo yiyim, maralları göndərdilər maralların yanına, məni də sənin hüzuruna.

Siz deyəni edirəm də!

Müəllim Maşaq İspəndiyarın oğlunu ayağa durğuzub açıqlanır:

– Niyə kitabın üzünü açıb oxumursan?!

– Ay müəllim, sözünü dəngələmə. Axı, bu kitabları verəndə, demədinmi, onları təzə saxlayın. Gələn il başqa uşaqlara lazım olacaq. Mən də siz deyəni edirəm də.

Heç kəsə deməmişdik

Bir şəkilinin evindən kimsə xalça oğurlayır. Ev sahibəsi oğurluğu gizli saxlayır. Bir neçə gündən sonra qonşu soruşur:

– Ay qonşu, itən xalçanı tapdınız mı?

– Bəli! – deyə xalçası itən cavab verir.

– Kim oğurlayıb?

– Sən! - deyə xalçası itən bildirir, - çünki biz heç kəsə deməmişdik ki, xalçamız oğurlanıb.

Ədalətli qərar

Şəkili oğluna qız nişanlayır.

Ata-ana dirəşirlər ki, brilyant dəsti gətirməsələr, qızı verən deyilik.

Şəkili xəbər göndərir ki, onların bu bahalıqda zinət almağa gücü çatmır. Qız evi yenə razılaşmır. Cavab verirlər ki, qohum-qardaş yığışib düzəltsinlər. Bir brilyant dəstindən ötrü özlərini biabır etməsinlər.

Şəkili görür ki, işlər şuluqlaşır. Təzə qudalara belə bir xəbər çatdırır:

– Hər şey qohum-qardaşın yığışib birgə köməyi ilə düzəlsə, qızın badımcan burnunu düzəltsinlər, sonra biz də brilyant dəsti məsələsinə baxarıq.

Atam səni də evləndirər

Xatabala tənbel oğlu Xosunu evləndirir. Xosun yorğun-argın uzananda burnuna bir çibin qonur. Əsəbiləşən Xosun çibinə acıqlanır:

– Rədd ol, a murdar. Atama deyərəm, tutub səni də evləndirər.

Ciyin də arvaddır

Şəkili oğluna nəsihət edib deyir:

– Oğul, səni evləndirdim, bax, bundan sonra arvadına, hətta anana da sirr vermə.

– Anama niyə, a dədə? O ki, mənim ciyimdir?

– Ə, nə olsun, ciyindi, ə ciyin də arvaddır da.

İbadətsiz də....

Bir molla şəkilini danlayıb deyir:

– Qoca kişisən, nə üçün məscidə gəlib ibadət etmirsən?

Qoca cavabında:

– Yaxşı, ibadət eləsəm, nə olacaq?

– Necə yəni nə olacaq? O dünyada cənnətə gedəcəksən.

– İbadətə görə bu olacaq mənim əmək haqqım. Bəs, Allahın öz bəndəsinə heç hörməti - zadı yoxdur? Bəlkə, elə ibadətsiz-filansız məni cənnətə apardı.

A şofer, sənin pasajirin ölsün

Şəkili avtobusa qalxanda öz dostuna gözü sataşır, onu şofərə göstərib deyir:

– A şofer, sən bu pasajirin ölsün.

Dostu da söz altında qalan deyilmiş:

– A dost, axşam birimiz ölək, sabah birimiz. Bir-birimizdən xəbərimiz olmasın.

Xeyirxah peşə sahibi

Şəkili bir qızla tanış olur. Qız soruşur:

– Siz kimsiniz?

– Kim olacağam, dilivü yeyim, xeyirxah peşə sahibi, aşıq.

– Bəs sazınız hanı?

Oğlan qızı başa salır:

– Mən aşıq deyiləm, aşıqəm. Peşəm saz çalmaq deyil, qızların qəlbini dinqıldatmaqdır.

Qısa, aydın, konkret

Şəkili əsgərlikdə qulluq etdiyi iki il ərzində bacısına makinada yazdırıb apardığı eyni məzmunlu 120 məktubu bir-bir yola salırmış:

“Mama, salam. Papa salam. Pul göndərin, Vəssalam!”

..... elamadox ki....

Şəkiddə mədrəsədə təhsil alan uşaqlar tənəffüs zamanı həyətdə topla oynayırdılar. Onlara tamaşa edənlərdən biri yoldaşlarına dedi ki, ə, noola uşaqlar pəncərənin şüşəsini vurub sındıralar, görax molla nağarır. Elə bu an natərəstlikdən uşaqların vurduğu top pəncərənin şüşəsini sındırdı. Yaxınlıqda dayanmış molla uşaqların üstünə cumaraq onları bərk danladı. Bu mənəzərəni seyr edənlərdən biri mollaya müraciətlə:

– Bəs ayrı vaxtda yüksək əxlaq qaydalarından bolluca danışsın, bəs bu nə sözlərdir, danışsın? – dedi.

Molla qayıdır ki:

– Ə, didox daa, elamadox ki....

Vəziyyət

Qışlaqlının vəziyyəti ağırlaşmışdı, yorğan-döşək xəstəsi idi. O, oğlunu yanına çağıraraq zorla eşidilən səsə pıçıldadı:

– Daa mən gedirəm, bəkə xeyirlisi belədir?

Oğul atasının vəsiyyəti edəcəyinə, var-dövlətin yerini söyləyəcəyinə işarə edərək soruşur:

– Ay ata, nooldu?

Atası qayıdır ki:

– Heş nə, hər şey məlum oldu!

Düz danışan oğul

Şəhərdə məşhur oğru kimi tanınan bir şəkili öz taleyindən gileylənir:

– Əşşi, habı nə təhər işdi? Bayram vədəsi kimin nəyi itirsə, mənnən göörlər.

Sonra heç kimin eşidə bilməyəcəyi səslə öz-özünə deyir:

– Amma, öz aramızdı, Allah irzası, axırda da helə o itən şey mənnən çıxır...

Şəkilinin Allaha məktubu

Günü-güzəranı ağır keçən bir şəkiliyə lotular məsləhət görürlər ki, Allaha məktub yazsın, ondan maddi yardım diləsin. Onun yazdığı məktubları götürüb deyirlər ki, göndərdik Allaha, inşallah, yaxın vaxtlarda bir cavab gələr. Onlar bir gün 50 manat aparıb məktub yazana verərək deyirlər ki, bunu Allah göndərib. Şəkili 50 manatı götürərək giley-güzarla donquldanaraq deyir ki, yəqin Allah 100 manat göndərib, 50 manatını özünüzə götürmüşünüz.

XI. ZARAFATLAR

Lütfəli Abdullayevin zarafatları

...burnunu çək, keçək də...

Sənət dostları Xalq artistləri Nəсібə Zeynalova ilə əslən Şəkili olan Lütfəli Abdullayevin dostluğu dillər əzbəri olmuşdu. Ailəvi dostluq edirdilər. Nəсібə xanımın həyat yoldaşı Mütəllim də bir gün Lütfəlini görməyəndə darıxırdı. Günaşırı Nəсібə xanımın məxməri çayından içə-içə nərd oynayırdılar.

...Deyirlər “Ulduz” filminin çəkilişi zamanı Nəсібə xanımla Lütfəli yüngülcə küsüblərmiş. Onların ərək ilə bir saatlığa “küs-məkləri” olmuş. Hə... mehmanxanadan çıxan Lütfəli işin tərsliyindən qapıda Nəсібə xanımla rastlaşır. Nə Lütfəli ayağını geri qoyur, nə də Nəсібə xanım. Qapı dar, Lütfəli də ki, kök. Keç, görüm necə keçirsən. Bir neçə an beləcə durduqdan sonra Lütfəlinin səbri çatmır. Mısmırıklı deyir:

– Burnunu çək, keçək də...

Nəсібə xanım eləmir tənbəllik, sağ əliylə burnunun ucunu qatlayıb deyir:

– Gəl keç.

Hər ikisini gülmək tutur, uğunurlar. Beləliklə, bu dəfə də barışırlar.

Şəkili satıcı Lütfəlini “bağladı”

Bəxtiyar Vahabzadənin xatirələrindən: – “Həkim Nurəhməd Əfəndiyevin aktyor Lütfəli Abdullayevlə çoxdan zarafatı olduğunu bilirdim. Bir gün Nurəhməd mənə zəng vurub dedi ki, Lütfəli xəstəxanada yatır, gedək onu görməyə. Vədələşdiyimiz vaxtda görüşdük. Nurəhmədin yanında başqa bir kəs də vardı. Məlum oldu ki, bu adam baytar həkimdir (Şəkililər veterinar həkimə “mal doxturu” deyirlər. H.Ə.) və o da bizimlə getmək, çoxdan pərəstis

elədiyi Lütfuli ilə tanış olmaq istəyir. Lütfuli ilə görüşəndə Nurəhməd həkimi ona təqdim edib:

– Bu kişi həkimdir, veterinaradır, gətirdim ki... - deyincə Lütfuli Nurəhmədin əsl məqsədini başa düşüb, dərhal sözünü kəsdi:

– Veterinar olduğunu bildim. İndi de görək, hansınızın həkimidir?...

Bir dəfə Lütfulidən soruşdum:

– Söz döyüşündə heç səni bağlayan olubmu?

– Olub, – deyə başladı əhvalatı danışmağa: – Şəkidə ərzaq dükanına girib satıcıdan soruşdum: – Sizdə palan-quşqun olarmı?

Satıcı cavab verdi:

– Lütfuli əmi, var, amma sənin ölçünə çətin tapılar, nədən ki, çox yoğunsan...”

Lütfulinin Məmmədzəkinin başını “yarması”

“Məşədi İbad” kinosunun sınaq çəkilişləri gedəndə Rüstəm bəyin evindəki dava səhnəsi təbii alınmadığı üçün rejissor H.Seyidzadənin xoşuna gəlməyib. Qərara alıblar ki, masaya həqiqi içki və yeməklər düzsünlər. Aktyorlar yeyib-içəndən sonra həmin səhnəyə çəkiliş olur. Araya bir dava düşür ki, gəl görəsən. Lütfulinin yanına ovulan qablar qoyublarmış. Lütfuli başlayır həmin qabları aktyor Məmmədzəkinin başına vurmağa. Az sonra ovulan qablar qurtarır. Lütfuli bundan xəbərsiz keçir əsil qab-qacağa. Bir də görürlər ki, Məmmədzəkinin başından qan axır. Həkim çağırırlar, həkim deyir ki, həmin vaxt Məmmədzəkinin başından qan çıxmasaydı, ölə bilərdi.

Şəkiyə çox gedib-gəlib

Bir gün Respublikanın xalq artisti Lütfuli Abdullayev İsmayılıya qonaq gəlir. Ona yerli bəməzə Beydullanın hazır cavablığından danışirlər. O, Beydulla ilə görüşməyi qərara alır. Rayon mərkəzində “Qocalar” parkında əyləşmiş Beydullanı ona nişan verirlər.

Lütfəli deyir:

– Ə, Beydulla dediyiniz bu kişidir? Elə bu da mənə oxşayır ki. Boydan da mənim kimi yanıqdır.

Əhvalatdan xəbər tutan Beydulla: – Ola bilər, mənim atam bir vaxt Şəkiyə çox gedib-gəlirmiş...

Bu cavab Lütfəlinin çox xoşuna gəlir. Onlar həmişəlik dost olurlar.

Dəm alıram

Bir dəfə L.Abdullayev yaxın dostu B.Səfəroğlu ilə birgə öz şəxsi QAZ-21 markalı minik maşınında rayonlara səfərə çıxır və yolları Şəkidən keçir. Onlar çayxanada çay içmək, bir az istirahət etmək qərarına gəlir, çay sifariş verirlər. Bir az vaxt keçir, çay paylayandan soruşurlar ki, çay harda qaldı. Çay paylayan deyir:

– Hayındı gəticəm, dəm alır.

Bir xeyli də gözləyib, soruşanda çay paylayan yenə qayıdır ki,

– Hayındı gəticəm, dəm alır.

Bunu eşidən Lütfəli kiritmişcə ayağa duraraq çayçının yanına gedib, quru çay və su alaraq ağzında saxlayır, sonra yaxınlıqdakı plitənin üstündə oturur. Bu mənzərəyə tamaşa edən B.Səfəroğlu təəccüblə soruşur ki, ay Lütfəli, sən nə edirsən? Lütfəli çayxanada oturanların da diqqətini cəlb etmək üçün ucadan deyir ki, dəm alıram. Bu sözdən çayxanadakılar şaqqanaq çəkərək gülüşürlər.

“... üç kilo təzə qoyun əti versəyidilər daha yaxşı olardı”

Lütfəli Abdullayevin anadan olmasının 50 illiyi münasibətilə onu Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanı ilə təltif edirlər. Bu münasibətlə onu təbrik edənlərdən soruşur ki, nə olub axı, bu nə təbrikdi? Deyirlər, bəs bilmirsən səni Ali Sovetin Fəxri Fərmanı ilə təltif ediblər? Lütfəli Abdullayev zarafatyana təbəssümlə qayıdır ki, cənnətdik uşağı, Fəxri Fərmanın əvəzinə 3 kilo təzə qoyun əti versəyidilər daha yaxşı olardı.

“...Engelsistəm”

O vaxtlar haradansa bir müstəntiqi gətirib mədəniyyət naziri qoymuşdular. Muskomediyanın görkəmli aktyorlarını bir gün yanına çağırıb müəllim-şagird kimi başlayır sual-cavab etməyə. Birindən soruşur ki, son vaxtlar nə oxumusan? Cavab verir ki, V.Hüqonun “Səfillər”ini. Nazir soruşur: “Filan səhifədə, filan məqamda nə hadisə baş verir?” Aktyor cavab verir ki, ora çatmamışam, hələ dünən oxumağa başlamışam. Məqam çatır Lütfəli Abdullayevə. Eyni sualın cavabında Lütfəli əmi deyir ki, heç nə oxumamışam, heç oxumaq fikrim də yoxdur. Nazir təəccüblə: “Necə yəni, sən marksist deyilsən?” Cavabında Lütfəli əmi: “Yox, mən Engelsistəm”. Bax, belə öldürücü sarkazmları ilə qarşısındakı kötökləri Lütfəli əmi baltalaya bilirdi.

“Hayındı bunun nə qəşəng meyiti çıxıb?!”

Zarafatla deyilmiş kiçik bir cümlənin insanların əhval-ruhiyyəsinə necə dəyişiklik yaratdığını görmək üçün şahidi olduğum aşağıdakı hadisəni misal çəkmək istərdim.

Vaxtilə Şəki şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində işləmiş S.Murtuzayev nəql edir ki, bir gün Bakıdan zəng oldu. Məndən xahiş olundu ki, Lütfəli Abdullayevi tapıb xəbər verim ki, Bakıda bacısının yoldaşı vəfat edib, təcili gəlsin. Akademik İ.Mustafayev də yanımda idi. Lütfəli ilə yaxın dost idilər. O da təlaşlandı ki, bəs bu pis xəbəri ona necə deyək?

Az sonra Lütfəli gəlib çıxdı və İ.Mustafayev böyük hüznə xəbəri ona çatdırarkən Lütfəli: “Hayındı nə pis iş tutdu. Heç ondan belə axmaq iş çıxan deyildi!” - dedi. Bununla da onun kədərinə şerik olmağa hazırlaşan bizim əhvalımızı dəyişdi. Bakıya birlikdə gəldik və yol boyu öz şux zarafatları ilə bizi əyləndirdi.

Hüzn yerinə çatıb meyit qoyulmuş otağa girərkən hamı çox kədərli ifadə ilə ayağa durdu, bəziləri qəhərləndi, Lütfəli meyitin başına fırlanıb: - Hayındı bunun nə qəşəng meyiti çıxıb?! – söz-

lərini deyərkən qəm dəryasına batmış adamlarda necə dəyişiklik yaratdığını təsəvvür etmək çətin deyildir.

Daha sonra: - Ə, çox fikir eləməyin, hamımızın axırı elə bu deyilmi?! İntaası, zalım oğlu tez getdi.

Halbuki, çox istədiyi yeznəsinin vəfatı onu daxilən sarsıtmamış deyildi.

Lütfəli Abdullayevin son zarafatı

Xalq şairi B.Vahabzadə öz xatirələrinin birində qeyd edir ki, bir gün axşamdan xeyli keçmiş köhnə dostum, heç vaxt zarafatından qalmayan L.Abdullayev telefonla mənə zəng etdi, ordanburdan, olub-qalantardan danışdıq. Söhbətin sonunda o qayıtdı ki, bəs, dədən Mahmudun (B.Vahabzadənin atası mərhum Mahmud kişini nəzərdə tuturdu. H.Ə.) yanına gedirəm, sözün-zadın olar, verəcəyin bir şey varsa, ver aparım. Xeyli gülüşdük, sağollaşıb telefonun dəstəyini yerinə qoydum. Səhər L.Abdullayevin vəfat etdiyini bildirdilər...

Yetim oğlu Nurəddinin zarafatları

Şəkiddə zarafatçı adamlar çoxdur, bunlardan biri də yetim oğlu Nurəddindir, o həm də hazır-cavab və şirin danışan olduğundan heç kim onun zarafatından inciməz. Daim üzü gülər, əgər azca qüssəli görünsə, deməli ciddi bir hadisə var. Qələm əhli Akif Salamıqlu uzun illər Yetim oğlu ilə ünsüyyətdə olduğundan onun bir çox bəmərə söhbətlərini yadında saxlamışdır.

Oğluna nəsihət

Nurəddin oğluna öyüd-nəsihət verir ki, siqaret pis şeydir, çəkmə. Görür kar eləmir, əlavə edir ki, hələ indiyədək siqaretdən xeyir görən olmayıb. Baxır ki, oğluna nəsihət təsir eləmir. Səsinin tonunu qaldıraraq yarızarafat qışqırır.

– Ay körəkoğlu, siqaret yaxşı şey olsa mütləq Hacıhəbillahlar da onu çəkər, başa düşdün?!

Oğlu Hacıhəbubillahları tanıyırdı, onlar artıq hərəkətlərə yol verməz, ziyanlı işlərə qoşulmaz, izafi xərclər etməzlər.

Ona görə gülümsəyərək atasına deyir:

– Ata, indi başa düşdüm.

Məsləhətə etiraz

Yetim oğlu Nurəddin uzun illər məişət xidməti kombinatında iqtisadçı işləyib. Müxtəlif xasiyyətli müdirlərlə asanlıqla dil tapıb. Qocaman kommunist Üzeyir kişi direktor olan vaxt, bir xeyir işlə əlaqədar idarənin özəyi, yəni direktor, baş mühəndis, baş mühasib və Hurəddin nahar vaxtı yaxşı yeyib içirlər, kefləri kökəlik. Üzeyir kişi bir böyük kimi onlara məsləhət görür:

– Yaxşıca kefimiz durulub, gəlin nahardan sonra idarəyə getməyə, oğraş-moğraşa rast gələrik kefimiz pozular.

Doğrudan da əhaliyə xidmətlə əlaqəli bütün idarələrdə şikayətçi çox olduğundan o idarə həmişə davalı olurdu. Ona görə Nurəddindən başqa hamı bu ağıllı məsləhətə razılaşır. Nurəddinsə kimdənsə alacağı olduğundan mütləq idarəyə getməli imiş.

Zarafatyana etiraz edir:

– A müdir, idarədə dörd oğraş var, hamısı burdadır, kimə rast gələcəyik ki? Gəlin qayıdaq işimizə.

Əvvəl hamı gülüşür, sonra Üzeyir kişini söz alır və bərk hirsələnir.

Tapmaca

Nurəddingilin yoldaşları hər bazar dəstə qurub nərd oynayırlar. Yorulanda qara Niyazi təklif edir ki, gəlin tapmaca deyək. Yetim oğlu tez irəli düşür:

– O hansı idarədir ki, müdiri qurd oğlu, mühəndisi cuhud oğlu, iqtisadçısı yetim oğludur? (Həmin vaxtlarda əhaliyə xidmət

kombinatının müdiri qurd oğlu Ələfsər, mühəndisi cuhud oğlu Maqsud iqtisadçısı Yetimoğlu Nurəddin idi)

Hamı bədahətən deyilmiş bu “tapmacaya” ürəkdən gülür.

Böyük seçmək

Yetim oğlulıl on iki yoldaş həmişə bir yerə yığılıb istirahət günləri əylənirlər. Bir gün o təklif verir ki, gəlin içimizdən özümüzə böyük seçək. Hərə hörmətli bir adamın adını deyir. Nurəddin isə israr edir ki, qoy böyüyümüz “pekarnı Abduləvvəl” olsun. Abduləvvəl əvvəlcə fərəhlənir ki, ona etimad edilir, sonra Nurəddinin hiyləgər olduğunu fikirləşib liderliyi boynuna almaq istəmir:

– Nuru və Niyazi idarə müdurləridir, bank Ələsgər də mənədən yaşca böyükdür, çoxunuz da mövqecə mənədən yüksəkdəsiniz. Bəs məni böyük seçməkdə bicliyiniz nədir?

Nurəddindən çox xahiş edirlər ki, məqsədini aşiq desin. O şaqqanaq çəkərək bildirir:

– Biz də səhv edə bilirik, adamı söyəndə əsasən böyüyünə söyürlər. Nuru və Ələsgər abırlı adamlardır, yaxşı düşməz, qoy söyüşlər Abduləvvələ getsin.

– Hamı gülüşür, rəhmətlik Abduləvvəl üzüyola olduğundan razılaşır və dəstənin böyüyü seçilir.

Öz arşını

Şəki bazarında basırıqda Nurəddin maşını düz yanımda saxlayıb “otur” - dedi. Azca aralanmışdıq ki, yenə əyləci basıb bir nəfəri də götürdü. Bu, qırmızı sifət, bəstəboy bir kişi idi. (Sonradan bildim ki, o da hazır cavab adamdır, adı Həmidmiş, amma Nurəddinlə bacarmadı)

Nurəddin arxaya qanrılıb:

– Xaloğlu, necəsən, nə xəbər var? - soruşdu.

Bu əhvalat birinci İran zəlzələsinə təsadüf edirdi. 90-cı illər olardı.

Həmid təəssüflə dedi:

– İranda qırılan çox olub, nə olaydı bir elə zəlzələ də burda olaydı.

Nurəddin bir də geri qanrılıb təəccüblə:

– Xaloğlu, niyə axmaq-axmaq danışırsan, camaat yazıq deyil, axı niyə?

Həmid iddia ilə:

– Oğraş, alçaq çoxalıb, qoy bir az qırılsın.

Nurəddin cəld gülə-gülə cavab verdi:

– Xalaoğlu, hamını öz arşınınla ölçmə da! - deyəndə Həmid basıldığını görüb pərt oldu və dərhal maşını saxlatdırıb düşüb piyada getdi.

Əlaqəli iş

Bir gün yoldaşlardan biri yetim oğlundan xəlvəti soruşur ki, gözüm yaman sulanır, görən nə etsəm keçib gedər? O da məsləhət görür ki, oturacağımı tez-tez su ilə yu. Xəbər alan bərk hirsələnir:

– Əşi, gözlə oturacağın nə əlaqəsi? Yekə kişisən, səndən də söz soruşmaq olmur, o saat lağa qoyursan.

Haray-həşirə başqa dostlar da yığışır və Nurəddinə tərəf çıxırlar. Bilirlər ki, o mütləq dediyini əsaslandıracaq. Gözündən su axan da ondan əsaslı cavab tələb edir, Nurəddin məhərini pozmadan:

– Dedim ki, oturacağın sinirlərlə əlaqəsi var, inanmırsan ya-nından bir tük çək çıxart gör gözün necə yaşarır.

Təsəlli

Şapqaçı Valeh bərk xəstə imiş. Yetim oğlu Nurəddin Nuru müəllimi (Hacı Həbillahların Nuru) tapıb xəbər verir ki, dostun Valeh xarəbdir, can üstündədir. Nuru müəllim işdən vaxt tapıb dostu Sədini də götürüb gedir Valehgilə. Şapqaçı Valeh özünü sındıran adam deyildi, rəhmətlik dostlarını görən kimi yataqda

dikəlir, özünü şux göstərmək istəyir. Yetim oğlu bunu nəzərdən qaçırmır və Nuru müəllimə göz vurur. Nuru müəllim də baməzəliyini fövtə vermir, guya Valehə ürək-dirək verirmiş kimi deyir:

– Səni mənə çox pis demişdilər, indi Allaha şükür, görürəm ki, sən hələ üç-dörd gün yaşayarsan.

Dostu yəqin ki, bu zarafatı ürəyinə salıb düz üç gündən sonra vəfat edir.

Sponsor

“Sponsor” sözünün təzə dəbə düşən vaxtları idi. Yetim oğlu Nurəddin, qara Niyazi və Abduləvvəl maşınla toya gedirlərmiş. Niyazi sözarası deyir ki, ona sponsor lazımdır. Yetim oğlu tez sözü tutur və cəld qayıdır:

– Həbi Abduləvvəldən də yaxşısını tapmayacaqsan ki?

Niyazi Abduləvvəlin üzünə baxan anda başa düşür ki, o sponsor sözünün mənasını bilmir, ona görə fənd işlədir:

– Ə, yetim oğlu, ayıb deyil, kişi heç olmasa səndən bir neçə bayram böyükdür, niyə təhqir edirsən?

Abduləvvəl doğrudan da təhqir olunduğunu zənn edib qızıdır:

– Ə, belə sponsorluq etsin sənin əzizlərin, yaxınların, böyüklərin! Başa düşdün, alçağın biri alçaq?!

Zibil maşını

Ovçu doktor Seyidəlini maşını ilə harasa aparırmış, yetim oğlunu görüb saxlayır. Köhnə dostlar görüşən kimi yetim oğlu Nurəddin bir kəlmə ilə Seyidəlini hövsələdən çıxarır:

– Ay doxtur, yoxsa komnaxoza işə keçmişən?

Seyidəli o saat başa düşür ki, ona zibil deyirlər, (yəni zibil daşıyan) başlayır Nürəddini söyməyə.

Xarab ola bilməz

Bir idarə müdiri uzun müddət tikinti sahəsində çalışdığından yorulur və başında, bədənində ağrılar hiss edir. Yetim oğlu qara Niyazi ilə onu tanış bir həkimin yanına aparırlar və əvvəlcədən sözləşirlər ki, həkimlə məzələnsinlər. Həkim müayinədən sonra qətiyyətlə deyir ki, səndə qorxulu heç nə yoxdur, təkcə istirahət et və vitamin iç, keçib gedər. Yetim oğlu hamının eşidəcəyi kimi hündürdən deyir:

– Ay doxtur, habı xərçəngdən şübhələmir.

Həkim mərhəm adam kimi idarə müdirini məzəmmət edir:

– Ə, vallah sənin başın xarab olub.

Müdür cəld həkimi pərt edir:

– Onda sənin bildiyin heç nə yoxdur. Bu baş əvvəldən işləməyib və son illərdə özüm də onu işlətməyə səy göstərməmişəm. İşləməyən bir şey nədən xarab olsun axı?

Qaşığın qızmağı

Ovçu doktorun anasının hüsr mərasimi imiş. Yaxından və uzaqdan, o cümlədən Dağıstandan qonaqlar varmış. Ehsan, yəni plov ortaya gələn kimi qaşığı və boşqab səsindən başqa heç nə eşidilmir. Qonaqlar yorğun və ac olduqlarından danışmadan elə sürətlə yeyirlər ki, yetim oğlu dostu Ramizə göz burub üzünü Ovçu doktora tutur:

– Ay doxtur, uşaxlara di qaşıkları dəyişdirsinlər. Sürətlə işlədiyindən bərk qızıtdı, qorxuram qonaxların ağzını yandıra.

Şeş yek

Yetimoğlu Nurəddin zərgər mağazasında Küngütlü Əfsərlə Xancan oğlu Tehranın söhbətləşdiyini görür. Küngütlü Əfsər (Allah ona rəhmət eləsin) uca boy, 150 kq çəkisi olan nəhəng,

Tehran isə qısa boylu oğlan. Yetimoğlu onların hər ikisinə ani nəzər salaraq zarafatyana deyir:

– Ə, sən öl, lap şeşlə yekə oxşayırsınız.

Tapdığın zarafatları

Tapdıq qaz idarəsində qaynaqçı işləyirdi. Başqalarından fərqli olaraq dəmir boruları elə zövqlə, səliqə ilə qaynaq edirdi ki, elə bilərdin naxış vurub. İş zarafat edə-edə gördüyündən vaxt da tez keçərdi. Heç kim nə onun özündən, nə də işindən narazı olmazdı. Altı bacının bir qardaşı idi, yeznələri Abdulla, Ələsgər, Ramiz və b. ilə bərk zarafat edər, zarafatları da tutardı. Onun xatirəsini bir daha əbədiləşdirmək üçün zarafatlarını qeydə aldım.

Ağır səfər

Yeznələrindən biri Bakıya gedirmiş. Tapdıqdan soruşur ki, Bakıya bir qulluğun varmı? Tapdıq fəvvrən bir zarafat fikirləşir, deyir ki, Ramizgilə bir sovqatım var, xahiş edirəm sabah verim onu da çatdır.

Səhər tezdən yeznəyə ağır bir yeşik verir və deyir ki, mürəbbə və ağ xiyarın şorbasıdır, ehtiyatlı olsun. Yeznə hıqqana-hıqqana ağır yeşiyi avtobusdan taksiyə, oradan da Əhmədliyə daşıyır. Qan-tər içində tələsən bacanağından sovqatın kimdən göndərildiyini soruşan Ramiz Tapdıq adımı eşidəndə gülməyə başlayır. Bacanaq pərt halda soruşur:

– Niyə gülürsən, aç bax da, mürəbbədir.

– Özün aç bax-deyə Ramiz daha bərkdən gülməyə: - o bizə heç nə göndərməli deyil-deyə əlavə edir.

Bacanaq yeşiyin iplərini açır, yeşikdən iki kubik parçası və sınıq kərpiclər çıxarır.

Daha qiymətli yük

Bir nəfər Tapdıq ilə zarafat etmək fikrinə düşür. Onu çəkindirirlər ki, sən onun zarafatına dözməzsən, qoşulma. Fikrindən dönməyən koxa oğlu Tapdığın darvazası ağzına bir maşın çay daşı tökdürür. Səhər maşını həyətdən çıxarmaq istəyən Tapdıq yol bağlı olduğundan işə piyada gəlir və yol boyu zarafatın cavabını fikirləşir.

Az vaxtdan sonra payız düşür, yağışlar başlayır, Tapdıq kərpic zavodundan bir “Kamaz” maşın sarı torpaq alır və “koxa oğlu”nun qapılarının lap ağzına səhər alatoranda tökdürür. Səhər evdən çıxan “koxa oğlu”nun ayağı gilə batanda bilir ki, bu Tapdığın işidir. Deyirlər gil palçığını “koxa oğlu” düz bir aya təmizlətdirə bilmir.

Kapron corab

Tapdıq dayısı oğlunun hər bazar günü evlərinin yanındakı hamama getdiyini bilirdi. Çıxıb yol üstündə durur və hamamdan çıxan kimi dayoğlusunu zorla nahara aparır. Yeməyi bir az ləngidir və onu yaxşı içirdir. Sonra hamam çamadanına qadın corabı qoyur. Səhər evdən çıxan dayoğlu evə axşam dönür, özü də kefli. Arvadı ilə harasa gedəcəklərini də unudur. Arvad deyinə-deyinə, hirsli halda çamadanı açıb kirli paltarları yumaq üçün götürəndə qadın corabı görüb lap dəli olur. Kişi nə qədər and-aman edirsə qadın inanmır, yubanmağın səbəbini buna bağlayıb iki körpə uşağını da götürüb gedir atası evinə. Tapdığın anası bir-neçə gündən sonra xəbər tutub bunun oğlunun fırıldaqı olduğunu başa düşür və onu xeyli danlayır, sonra Quranı götürüb gəlinin yanına gedir və əl basıb deyir ki, bu Tapdığın zarafatıdır. Gəlin inanıb geri qayıdır.

Qış zarafatı

Qar dizə çıxan vaxt gecə saat 12-də Ələsgər Tapdıqgilin zəngini basıb iri pul xırdalamasını xahiş edir. Gecə zəngindən narahat

olan Tapdıq dilxor halda deyir ki, yüzlüyə xırdası yoxdur. Sonra evə qayıdıb soyuq yorğan döşəkdə daha yata bilmir. Səhər saat beşdə maşını işə salıb Ələsgərgilə gedir və qapının zəngini ara vermədən basır, həm də daşla dəmir darvazanı döyür. Təşviş içində “kimsən?” deyən yeznəsinin sorğusuna isə qapı açılınca cavab vermir.

Qorxmuş halda qapını açan Ələsgərə gülə-gülə xırda pul uzadan tapdıq üzürxahlıq edir:

– Gecə gəldin, xırda pulum olmadı, yanında xəcalətli oldum, indi tapıb gətirmişəm.

Yeni il hədiyyəsi

Bütün yeznələr yeni ildə qaynanasını təbrikə gəldiyindən, yeni il gecəsi Tapdıq qapını açıq qoyardı. Gecə saat 11-də növbəti zəngə eyvana çıxan Tapdıq qışqırır:

– Darvaza açıqdır, gəlin.

Bir qoltuğunda xoruz, o biri qoltuğunda anaş bir toyuq olan Abdulla içəri keçib hündürdən deyir:

– Bax, yeni ili təbrik etməyə belə gələrlər, öyrən.

Tapdıq gözlərinə inanmır, yeznədən belə səxavət gözləmir. Hövsələsizlik edir, qorxur ki, anası qızına qıymaz, hədiyyəni geri qaytarar. Tez evdən iti bıçaq götürüb düşür həyətə

– Yeznə, bax kəsərəm ha-deyir.

Abdulla ərklə xoruzu arxa tərəfi irəli Tapdığa verir. Tapdıq bir göz qırpımında xoruzu kəsir. Sonra görür ki, özlərinin yumurtlayan anaş toyuğudur.

Deməli, darvazanın açıq olduğundan istifadə edən yeznə hine girib Tapdığın öz toyuqlarından ikisini tutub, arxası tərəfə qoltuğuna vurub və yenidən bayıra çıxaraq zəngi basıbmiş.

Tez-tez gələn qonaq

Altı qızını tez-tez qonaq çağıran anasının əlindən bezikən Tapdıq, növbəti bazar günü aş tadarükü görən anasından soruşur:

– Yenə kimi çağırımsan?

– Ələsgərgil saat 2-də gələcəklər, sən də evdə ol.

Anasına “yaxşı” - deyən Tapdıq iki saat qabaq yekə bir qıfıl götürüb bacısıgilə gedir və darvazanı bayır tərəfindən qıfıllayır.

Evə qayıdıb rahat oturan Tapdıq, anasının tez-tez saata baxmasını görüb saymazyana soruşur:

– Ana, narahat adama oxşayırsan, nə olub?

– Saat 3-dür uşaqlar gəlib çıxmədilər, görəsən nə xəbər var, plöv da soyuyur.

– Zəng vur, soruş da - deyəndə Tapdığın heç dodağı da qaçmır.

Telefonda bacısı təlaqla bildirir ki, kimsə qapımızı arxadan bağlayıb, evdən çıxıb bilmirik. Anası o saat bu işin Tapdıqla bağlı olduğunu anlayır:

– A bala, dur get qapını aç uşaqları maşına qoy gətir, aş soyuyur - deyir.

Tapdığın bəy aparması

Şəki qaz-istismar idarəsində baş mühəndis vəzifəsində işləyirdim. Suçma kəndinin kolxoz sədri ilə vacib bir məsələ ilə əlaqədar görüşməli idim. Tapdıqdan xahiş etdim ki, bizi öz maşını ilə aparsın. Sözümlü yerə salmadı, amma tələsik soruşdu:

– Yeyib-içmək olacaqmı?

Sonra bic-bic gülərək astadan pıçıldayıb yadıma saldı ki, Orucun qaynanasının evi Suçmadadır, bəlkə bəyi də bir bəhanə ilə maşına mindirəsən, dalısı mənim boyuma.

Oruc bizdə şəhər üzrə sahə rəisi işləyirdi, iş vaxtı onu kəndə aparmaq düz deyildi, amma gözəl bir zarafat alınacağını təsəvvür edib ciddi görkəmdə onu çağıraraq maşına oturdum, özü də qabaqda. Tapdığa da tapşırıdım ki, Orucu aldada-aldada maşını düz Suçma kəndinə sürsün, heç yerdə saxlamasın.

Maşın şəhərdən çıxanda Oruc narahat halda geri döndü:

– Hara gedirik? Vallah şəhərdə o qədər işim var ki, saxlayın mən düşüm.

Tapdıq cəld cavab verdi:

– Arıçılıq birliyinə dəyib qayıdırıq, sənin sahəndən şikayət var, on dəqiqəyə sənin sahəndə olarıq.

Oruc dinmədi, amma arıçılıq birliyinin yanından şütüyüb ötəndə bunun qurma iş olduğunu anladı.

Maşın Suçma kəndində Orucun qaynanasıgilin qapısına yaxınlaşanda Tapdıq əlini siqnala qoyub bir xeyli çaldı və qarıya çıxan ev adamlarına:

– Bəyi gətirmişik, xahiş edirəm layiqli qarşılalım-dedi və həyəət girən kimi iri bir hunduşqanı tutub Orucun Koroğluya oxşayan qaynından iti bıçaq istədi.

Doğrudan qaynana və qaynata Orucun gəlişinə çox şad oldular, pətəkdən təzə bal çıxarıb çay ilə içmək üçün süfrəyə qoydular. Hinduşkadan sonra kabab da çəkdilər. Tapdıq onlara anladı ki, evdə uşaqlar da bu baldan arzulayırdılar.

Çay ilə o qədər bal yemişdik ki, qayıdanda hamımızın sifətindən sanki od yağırdı.

Hacıhəbillahların Nuru müəllimin zarafatları

Şəkiddə Nuru müəllimi tanımayan yoxdur. Bu, birinci növbədə, onun mənsub olduğu nəsillə bağlıdırsa, ikincisi, əvvəlkindən heç də az əhəmiyyətli olmayan, özünün xasiyyəti ilə bağlıdır.

Nuru müəllim ixtisasca inşaat mühəndisi olsa da, müxtəlif xarakterli, bəzi hallarda isə ixtisası ilə bilabası təlaqəsi olmayan idarə və müəssisələrə rəhbərlik etmişdir. Nuru müəllim, əksər şəkililərə məxsus xüsusiyyətlərə malik bəmərə, hazır cavab, söz üçün “bazara getməyən”, öz işini bilən tədbirli ziyalıdır. O, gənc yaşlarında Şəki şəhər Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin tikinti və memarlıq şöbəsinin müdiri-şəhərin baş memarı vəzifəsində işləyib. Həmin dövrün qanunvericiliyinə görə vətəndaşlara şəhərdə şəxsi ev tikmək üçün həyətyanı torpaq sahələri şəhər

XDS İcraiyyə Komitəsinin müvafiq qərarına əsasən baş memar tərəfindən, yerində akt və sxem tərtib edilməklə verilir. Bu məqsədlə şəhərdə olan boş sahələrin çoxu Nuru müəllimin baş memar işlədiyi müddətdə paylanmışdı.

Şəki mətbəxinə bələd olanlar yaxşı bilirlər ki, ənənəvi Şəki cücə plovunun qazmağı qazandan, demək olar, bütöv çıxarılır və süfrəyə iri plov boşqabında elə çıxarıldığı vəziyyətdə də qoyulur. Təbii ki, cücə plovunun qazmağının altında isə bişmiş cücə olur və bir qayda olaraq, həmin qazmağın və cücənin bölünməsi plov qabına yaxın oturmuş şəxslərdən birinə həvalə edilir.

Məclislərdə belə söhbətin tez-tez şahidi olursan: “Ay bala, sən bizdən cavansan, bu qazmağı və cücəni bölginən”. Çox hallarda da qazmağın və cücənin bölünməsi təklif olunan adam əli yağa bulanmasın və durub əlini yumağa getməsin deyə, müxtəlif bəhanələr gətirməklə qazmağı və cücəni bölməkdən boyun qaçırır.

Günlərin birində Nuru müəllimin də iştirak etdiyi bir məclisdə qazmağı və cücəni bölməyi ona təklif edirlər. Nuru müəllim bu təklifə qarşı belə deyir:

Yox, yox, mən bacaran iş deyil.

Bunu eşidən məclisdəki şəkililərdən biri Nuru müəllimə deyir:

– Nuru müəllim, şəhərin bütün boş torpaqlarını qazmaq kimi bölərək paylayıb axırına çıxdın, indi nə oldu, bi aşın qazmağın bölə bilmirsən?

Bu sözdən sonra Nuru müəllim heç bir söz demədən qollarını çirmələyib, qazmağı və cücəni bölüb hərənin öz payını boşqablarına qoyur və nuş olsun, siz Allah, aşı soyutmayın, - deyərək, əllərini yumağa gedir...

* * *

Nuru müəllimin böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə ilə uzun illər dostluq etdiyini bilirdim. O da mənə məlum idi ki, Bəxtiyar müəllim istirahətini hər il yay aylarında Şəkidə keçirir.

Həmin vaxtlarda Bəxtiyar müəllimi ziyarət etməyi özümə borc bilirdim.

Bir neçə il bundan əvvəl məzuniyyətdə olarkən Bəxtiyar müəllimə baş çəkməyi qərara aldım. Küçəyə çıxmağımla “Jiquli” markalı avtomaşının yanımda dayanacağı bir oldu. Tünd zoğalı rəngdə olan bu maşın ilk buraxılışdan olduğu üçün çox köhnə idi. Maşın dayanan kimi Nuru müəllim çölə çıxıb mənə dedi:

– Müəllim, gəlin əyləşin, hara deyirsiniz aparım.

Dedim:

– Nuru müəllim, zəhmət çəkməyin, bir maşın tapıb gedərəm, sizi yoldan etməyim.

Nuru müəllim:

– Müəllim, onsuz da bu gün istirahət günüdür, hara deyirsiniz gedək, ancaq maşını bəyənmirsinizsə, bu başqa məsələ, neyləyək. Olanımız budur, - dedi.

Mən vəziyyəti belə görüb maşına əyləşdim və Bəxtiyar müəllimi ziyarət etmək istədiyimi bildirdim.

Nuru müəllim dedi:

– Elə mən də ora gedirdim, yaxşı oldu, birlikdə gedək.

Bu sözdən sonra maşınımız Bəxtiyar müəllimin evinin yerləşdiyi Şəkinin “Dodu” deyilən hissəsinə istiqamət götürdü.

Mənzil başına az qalmış avtomaşın döngəyə dönmək istəyəndə mən Nuru müəllimə dedim:

– Nuru müəllim, deyəsən səhv gəldik, axı?

Bir az getmişdik ki, Nuru müəllim dedi:

– Hə, müəllim, siz məni çaşdırırsınız, yuxarıdakı döngədən dönməliydik.

Mən yenidən müəllimə istiqamət vermək istəyirdim ki, o, mənə:

– Ay müəllim, mənim qazmaq kimi bölüb payladığım yerləri indi mənə tanıtdıracaqsınız?!, - dedi və güldü...

* * *

Rəhmətlik atam deyərdi ki, vallah, mən yas mərasimində Nuru müəllimin yaxınlığında oturmağa ehtiyat edirəm. Atam bunu belə izah edərdi: – Nuru müəllim elə məzəli sözlər deyir ki, adam

gülməyə bilmir. Sonralar mən atamın bu sözlərini öz təcürbəmdə də gördüm.

1981-ci il idi. Şəhərimizdə böyük nüfuzla malik bir şəxsin yaş mərasiminə toplaşmışdıq, səhv etmirəmsə, vəfatının qırxıncı günü idi. Mən də həmin məclisə gəlmişdim və elə oldu ki, Nuru müəllimlə bir stol ətrafında əyləşməli oldum. O zamanlar qondarma Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı hadisələr hələ başlamamışdı və şəhərdə ermənilər də yaşayırdılar. Şəhərdə, hətta, “Ermənikənd” deyilən və ermənilərin yığcam yaşadığı məhəllə də vardı.

Məclisdə bizimlə bir stol arxasında Mamikon adlı bir erməni də əyləşmişdi. Söhbətdən aydın oldu ki, onun bu yaxınlığında arvadı vəfat edib və adətə görə, arvadı ölən erməni kişiləri saqqal buraxırdılar.

Mən orta məktəbi bitirib şəhərdən çıxdığıma və məclisdəkilərdən nisbətən cavan olduğuma görə bu şəxsi birinci dəfə idi ki, görürdüm və tanımırdım. Məclisdəkilərdən biri Mamikondan soruşdu ki, ay Mamikon, çoxdandır böyük qardaşını görmürəm, haralardadır?

Bu sözdən Mamikonun elə bil dərdi təzələndi və dedi:

– Ay Mamikon...

Nuru müəllimin müraciətini eşidən Mamikon elə hesab etdi ki, yəqin Nuru müəllim ona təsəlli verəcək bir söz deyəcək, ona görə də üzünü Nuru müəllimə çevirdi və diqqətlə qulaq asmağa başladı. Nuru müəllim isə bir qədər pauza verdi ki, stol ətrafında əyləşənlərin də diqqətini cəlb etsin və sözünə davam edib dedi:

– Ay Mamikon, sən də evini sat, get Yerevana da.

Bu sözləri eşidən Mamikon çox pərt oldu və pərtliyini gizlətmək məqsədilə Nuru müəllimə dedi:

– Nuru müəllim, sən də ki, yasda da zarafatından qalmırsan ha...

Mamikon Nuru müəllimin bu sözlərindən heç özünə gəlməmişdi ki, Nuru müəllim yanında əyləşən bir nəfərə üzünü tutub dedi:

– Siz bilmirsiniz, bu ermənilər yaman qeyrətsiz millətdir.

Belə deyəndə məclisdəkilərdən biri Nuru müəllimin nəsə bir maraqlı söz deyəcəyini başa düşüb, dərhal ona belə bir sual verdi:

– Nuru müəllim, sizin belə deməyə əsasınız var? Nəyə görə belə deyirsiniz?

Nuru müəllim dedi:

– Bəli, əsasım var. Şəkiddə cəmi bir erməni qəbristanlığı var, bu millət bir qəbristanlığı doldura bilmir...

* * *

Nuru müəllim 70-ci illərin axırlarında məişət xidməti kombinatının direktoru vəzifəsində işləyirdi. Bu o dövr idi ki, artıq məişət xidməti kombinatlarına vətəndaşlarla müqavilə bağlayıb şəxsi ev tikməyə və ya vətəndaşlar üçün təmir-tikinti işləri aparmağa icazə verilmişdi. Belə bir səlahiyyət məişət xidməti kombinatlarına verilsə də, bu məqsədlə ayrılan tikinti materialları tələbatı heç də ödəmirdi. Əhaliyə məişət xidməti nazirliyindən isə tikinti materiallarına limit alınması müşkül məsələ idi. Ona görə də bir çox rayonların məişət xidməti kombinatlarının bu sahədəki planları çox hallarda kəsirlə yerinə yetirirdilər.

İlin sonuna bir neçə gün qalmış Nuru müəllimi nazirliyin geniş kollegiya iclasına çağırırlar. Nuru müəllim zala daxil olanda başa düşür ki, respublikanın, demək olar ki, bütün rayonlarının məişət xidməti kombinatlarının direktorları buradadır. O, iclas başlayana qədər zalda özünə yer seçib əyləşir. Nuru müəllimdən sol tərəfdə isə Qarabağ rayonlarından birinin məişət xidməti kombinatının ağsaqqal direktoru əyləşir.

Kollegiya iclası ilin yekunlarına, o cümlədən şəxsi ev tikintisi və vətəndaşlara təmir-tikinti xidmətləri göstərilməsi planlarının icrası vəziyyətinə həsr olunmuşdu. İclasın gedişindən aydın olur ki, bir çox rayonların məişət xidməti kombinatları bu göstəricilər üzrə planlarını əhəmiyyətli dərəcədə kəsirlə yerinə yetirmişlər.

Ona görə də kollegiya iclasının qərar layihəsində bir çox kombinatların direktorları barəsində, vəzifədən çıxarmaq da daxil olmaqla, ciddi intizam tədbirləri nəzərdə tutulmuşdu. Kollegiyaya

sədrlik edən nazir yekunda çox odlu-alovlu danışaraq planı yerinə yetirməyənlərə güzəşt olunmayacağını bildirir və vəziyyətdən çıxmaq üçün kiminsə təklifi olub-olmamasını soruşur.

Rayonların birinin məişət xidmətinin direktoru əl qaldırıb söz istəyir və deyir:

– Yoldaş nazir, mənə on kubmetr taxta materialı ayırsınlar, sizə söz verirəm ki, ilin sonuna kimi planı birtəhər doldurub vəziyyətdən çıxacam.

Onu da qeyd edim ki, kollegiya iclasının gərgin və uzun çəkdiyindənmi, yaxud Nuru müəllimin yanında əyləşmiş direktor bütün gecəni qatarla yol gəldiyindənmi, yaxud nisbətən yaşlı olmasındanmi, elə iclas boyu mürgüləyirdi və iclas uzandıqca da onun mürgüsü daha da dərinləşirdi.

Sanki, nazirdən on kubmetr taxta materialı istəyən direktorun sözündən ürəklənən digər bir direktor da beş ton sement ayrılmasını xahiş edir.

Nazir sözünü yekunlaşdıraraq, zala müraciətlə dedi:

– Qərar layihəsində çoxunuz üçün ciddi cəza nəzərdə tutulmuşdur. Əslinə qalsa, elə hamınıza cəza vermək olar. İndi özünüz deyən daha kimə cəza verək?

Elə bu vaxt Nuru müəllimin yanında əyləşmiş və söhbətin əvvəlini eşitməmiş ağsaqqal direktor mürgüdən ayılır və yerdən kiminsə “mənə də” sözünü deməsini eşidərək Nuru müəllimdən soruşur:

– Nə məsələdir? Kimə nə verirlər?

Nuru müəllim:

– Heç, respublikaya iki vaqon taxta-şalban gəlib, bir vaqonunu Ucarın direktoru istədi, verdilər, - deyir.

Bunu eşidən ağsaqqal direktor dik ayağa durur və ucadan:

– Yoldaş nazir, birini də mənə verin, - deyir.

Ağsaqqal direktorun bu sözündən sonra zalda gülüşmə başlayır. Lakin direktor iclas iştirakçılarının nəyə görə gülməsini başa düşmür.

Nazir ağsaqqal direktorun ucadan nəsə istəməsinin səbəbini onun yanında Nuru müəllimin əyləşməsini gördükdə başa düşür.

Nuru müəllimin zarafatçıl olması, nazir də daxil olmaqla, demək olar ki, bu nazirlik sisteminə işləyənlərin hamısına məlum idi.

Gərginliyi azaltmaq üçün nazir bilərəkdən həmin direktora müraciət edərək soruşur:

– Ağsaqqal, siz nə istəyirsiniz?

Direktor:

– Yoldaş nazir, vallah dedilər iki vaqon taxta-şalban gəlib, birini Ucarın direktoru istədi, verdiniz ona, əgər imkan varsa bir vaqonunu da mənə verin, - deyəndə zalda yenidən gülüş dalğası başlayır.

Nazir:

– Yaxşı, ağsaqqal, hələlik imkan yoxdur, olanda verərik, - deyir və zala müraciət edərək soruşur:

– Daha kimin nə sözü var?

Nuru müəllim söz alaraq tribunaya çıxır və deyir:

– Yoldaş nazir, doğrudur, qərar layihəsində mənə cəza nəzərdə tutulmamışdır, lakin açıq etiraf edirəm ki, mən bunlardan da ağır cəzaya layiqəm. Planı cəmi 100,5 faiz yerinə yetirsəm də, bu faktiki tələbatdan çox aşağı göstəricidir. Lakin mən başqa məqsədlə söz almışam və bir xahişim var.

Nuru müəllim belə deyəndə zalda bir sükut yaranır və nazirin marağı daha da artır. Bu zaman nazir üzünü tribunada dayanan Nuru müəllimə çevirir və deyir:

– Nə xahiş? Olmaya sən də bir vaqon taxta-şalban istəyirsən?

Nuru müəllim:

– Xeyir, yoldaş nazir. Biz, adətən, görmüşük ki, yeni il qabağı amnistiyalar verilir, verilmiş cəzalar, o cümlədən ölüm cəzaları bağışlanır. Lakin qərar layihəsindən görünür ki, hamı üçün ağır cəza nəzərdə tutulub. İndi siz deyin, biz ailəmizə, balalarımızın yanına qayıdaq? Uşaqlar da desinlər ki, dədəmiz Bakıdan bizə konfet əvəzinə töhmət gətirib.

Nuru müəllimin bu sözünü eşidən nazir ayağa durur və deyir:

– Nuru müəllim, əyləşin. Nuru müəllim çox haqlı bir məsələyə toxundu. Razıyam. Planı kəsirdə qoyan bütün direktorlara

xəbərdarlıq edirəm və tələb edirəm ki, gələn ilin birinci rübünün sonunda planı kəsirdə qoyan direktorlar mənim yanıma işdən çıxmaq barədə ərizələri ilə gəlsinlər.

Nazirin bu sözü zaldakılar tərəfindən gurultulu alqışlarla qarşılanır...

* * *

Şəkiddə ləqəbi olmayan adam az tapılar. Mən də elə bilirdim ki, Nuru müəllimin ləqəbi yoxdur. Lakin bu yaxınlarda dövlət televiziyaşının “Görüş yeri” verilişində (veriliş orta məktəb məzunlarının müəllimləri ilə görüşünə həsr olunmuşdu) Nuru müəllim özü də etiraf etdi ki, ona “qaz Nuru” da deyirlər. Nuru müəllimin etirafından sonra bu hadisəni qələmə almağa ürəkləndim.

80-ci illərdə Nuru müəllim qaz istismar idarəsinin rəisi işləyirdi. Lakin həmin illərdə şəhərin qaz təchizatında problemlər vardı və əhali idarənin xidmətindən heç də tam razı deyildi. Nuru müəllim isə şikayətə gələnləri mədəniyyəti və şirin dili ilə qarşılayıb yola salsa da, qaz təchizatından heç bir dönüş yaranmırdı, əslində, bu məsələnin həlli heç Nuru müəllimlik də deyildi. Buna baxmayaraq, Nuru müəllimin yanına gələnlərin heç biri idarədən narazı getmirdi.

Qohum toylarının birində Nuru müəllimlə bir stol arxasında oturmali olduq. Stoldakıların biri Nuru müəllimə belə müraciət etdi:

– Nuru müəllim, bu qaz idarəsinin rəisi sizsiniz?

Nuru müəllim cavab verdi:

– Hə, belə deyirlər.

Həmin adam:

– Ay Nuru müəllim, axı bu qazlar şam kimi yanır, - dedi.

Nuru müəllim:

– Yoxun üzünü Allah qara eləsin. Nə var, onu da veririk.

Elə bu zaman Şəkinin baməzə adamlarından biri də soruşana belə deyir:

– Ay bala, bilmirsən, Nuru müəllimin qazı saxta araq kimi bir şeydir, içirsən keflənmirsən, yəni qaz yanır, lakin istiliyi yoxdur.

* * *

Soyuq yanvar günlərinin birində Nuru müəllim bir neçə nəfər qohumu və dostu ilə birlikdə prokuror işlədiyim rayonun qonşuluğunda yerləşən rayondakı “İran bazarına” bazarlıq etməyə gəlir. Bazarlıq edəndən sonra Nuru müəllim təklif edir ki, üzü axşama gedir, gəlin qonşu rayondakı qohumunuza baş çəkək, gecəni orda qalaq, səhər tezdən qayıdaq rayonumuza.

Onlar gələndə artıq hava qaralmışdı. Mən Nuru müəllimi dostları ilə birlikdə evimə dəvət etdim və Allah verəndən yedik-icdik. Məclisdə rayon daxili işlər şöbəsinin rəisi də iştirak edirdi. Rəis telefonla mehmanxanaya zəng edib qonaqlar üçün yer sifariş etdi və hər otağa əlavə elektirik sobasının da qoyulmasını tapşırırdı.

Vədələşdiyimiz kimi, səhər tezdən DİŞ-in rəisi ilə birlikdə qonaqlarla səhər yeməyi yeyib yola salmaq üçün piyada DİŞ-in yeməxanasına gəldik.

Mehmanxanadan çıxarkən DİŞ-in rəisi Nuru müəllimə:

– Nuru müəllim, yeriniz isti idi mi? Əlavə elektrik sobası qoyulmasını da tapşırırdım, - dedi.

Görünür, rəis tapşırığın icra olunduğunu onsuz da bilirdi, lakin prokurorun yanında Nuru müəllimdən xoş söz eşitmək məqsədilə bunu soruşdu.

Nuru müəllim isə rəisə cavab olaraq dedi:

– Yoldaş rəis, niyə, pis deyildi, otaq küçəyə nisbətən isti idi.

* * *

Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr başladığı dövrdən bütün məclislərdə - toylarda, yaslarda və digər yerlərdə söhbətlər bu mövzusun keçirdi. İnsanlar istər-istəməz bu mövzuya toxunur və hər kəs münasibətini özü başa düşdüyü kimi bildirdi.

Mənim də iştirak etdiyim məclislərin birində Nuru müəllim bu məsələyə münasibətini belə bildirirdi:

– Erməniər Qarabağı bizdən istəyirlər. Yaxşı, Qarabağı ermənilərə verdik. Mən bilmirəm, belə olanda, “Qarabağ şikəstəsi”ni hansı erməni və nə təhər oxuyacaq?!...

Biləcik zarafatları

Ay qardaş, ona deyın, mənım uşaqlarıma da qalsın

“Ay qardaş” ləqəbli Oruc qızını köçürür. Qızının 3-cü oğlu dünyaya gəlir. Cavanlar Oruca zarafatla deyirlər ki, yeznən (kürəkənin) deyib ki, bu dəfə də oğlum olsa qaynatamın adını qoyaçağam. Oruc kefini pozmadan deyir: “Ay qardaş, ona deyın, daha bəsdır, mənım uşaqlarıma da qalsın.”

Pulu götürərsən yoxsa ağılı?

“Ay qardaş” Oruc zarafatla II Biləcik kənd sakini Qurban dayıya deyir: – Sənə desələr ki, 1000 dollar pulu götürərsən, yoxsa ağılı, nə edərsən?”. Qurban dayı heç fikirləşmədən deyir:

– Ağılı. Oruc deyir ki, hə, düz eləyirsən, kimə nə lazımsa, onu götürəcək. Mənə qalsaydı, pulu götürərdim.

Dodu zarafatları

Sərxoş Həşim arvadı ilə bərk sözləşir. Sərxoşluğundan cana doyan arvad “sən kişi deyilsən” - deyib onu təhqir edərək evdən çıxıb gedir. Müəyyən müddətdən sonra qohum - qardaş xahiş edib, yalvarırlar ki, arvadla barış. Sərxoş Həşim barışmır ki, “ürəyimi sındırıb, heçvaxt barışmaram” deyib durur, tək-tənha yaşayır.

Bir gün o dostları ilə “Soyuq bulaq” restoranında bərk yeyib içir, özündə olmur. Dostları bir “canan” var deyib onu qadınla tanış etmək istəyirlər. Tənhalıq Sərxoş Həşimi üzdüyündən razılaşır. Onu “Bolqa” məşininin arxa oturacağında, həmin “cananla” yanaşı oturdub evə yola salırlar. Həmin gecə təsadüfən işıqlar da

yanmır. Gecə yarı Sərxoş Həşimin dostu zəng çalıb, hal-əhval tutub, vəziyyəti soruşur. O razılıq edib deyir, “ə bu “canan” qaralıq evdə qatıq tapıb mənə içirtmə, ayağımı isti suya qoydu, mənə böyük nəvaziş göstərir, sərxoşluq sənə yaraşır, sən əsl kişisən, deyib üzümdən öpür. Sən öl bu əsl məleykeyi Huri mələkdir. Hər şey əladır”.

Sərxoş Həşim səhər özünə gələndə yataqda yatan qadının öz arvadı olduğunu görüb, pərt olsa da, özünü itirmir, deyir: “gördünüz mən deyən oldu, huri mələyə rast gəldim, mən əsl kişiyəm”. İndi o dörd qız, iki oğul atasıdır, sərxoşluğu da tərgidib. Odur ki, ona “Sərxoş Həşim” yox, “kişi Həşim” deyirlər.

Əldən-ayaqdan düşmüş ağsaqqal bir qoca dilənmək üçün Doduya sarı gedir. Onu ən əvvəl yolda əminəvəsi Nütvəli Əhməd oğlu görür və qocaya çox yazığı gəlir. Nütvəli onu başa salır ki, kişi, get kəndə və de ki, mən müharibədən - Əyyubun yanından gəlirəm. Nütvəli Əyyubun görkəmindən, sir-sifətindən, xarici görünüşündən də qocaya az-çox məlumat verir. Biz həyətdə oynayırdıq. Birdən elə bil, bomba partladı: hamı qaçıb qocanı qucaqlayır, öpür, “Əyyubu görənlər gözlərinə qurban” deyirdi. Qocaya çox hörmət göstərirlər, çimizdirirlər, saqqalını düzəldirlər, təmiz paltar geydirirlər, yaxşı yedizdirirlər, hədiyyələr verirlər. Bir həftə içərisində qoca özünə gəlir, sanki cavanlaşır. Qoca yola düşüb gedən vaxtında Əyyub əminin cavan və gözəl gəlini qocanın gözlərindən öpüb yola salanda deyir ki, ay dədə indi de görüm ki, Əyyub hardadır. Qoca isə cavabında:

- Hardadırsa, oradadır,
- Gəlirsə, bil, yoldadır
- Ölübsə, bil, gordadır - deyib öz yoluna davam edir.

Məzhəkçi Nuru qumarda uduzduqdan sonra avtobusa oturub suyu süzülə-süzülə evlərinə gedir. Avtobusda onun yanında oturan qadın sumkanın içində toyuq aparırmış. Maşın hərəkət etdikcə, atılıb-düşdükcə toyuq da qığıldayır, səs salırmış. Nuru çox narahat olduğundan qadından soruşur ki, bu nədir? Toyuğu

hara aparırsan? Qadın cavab verir ki, bazara satmağa aparıram. Nuru soruşur ki, toyuğu neçə manata satırsan? Arvad cavabında - “Sənə 21 manata” deyir. Nurunu elə bil ilan vurur və arvadın üstünə qışqırır ki, “21”- lə vurub mənim “bankımı aparıblar, sən də mənə “21” gəlirsən, ayıb olsun. Biz - avtobusdakılar bu “söv-dələşmədən” çaşıb qalmışdıq; axı “qumarbazlar üçün ən qorxulu rəqəm əlindəki “21”- dir.

Günləri bir günü dükanda pinəçilik edən Həsən dayıya xəbər verirlər ki, kişi, oğlun giləs ağacından yıxılıb qıçı sınıb. Bu xəbərdən özünü itirən Həsən dayı soruşur ki, bu necə olub, hansı qıçı, qabaq sınıb, ya dal qıçı? Xəbər gətirənlər bildirirlər ki, ağacdan yıxılan uzunqulaq deyil, oğlundur. Uşağın sağ qıçı sınıb.

Xatirəyə dönmüş zarafatlar

Əliağa Kürçaylı öz sadə, şux, qayğıkeş, fədakar təbiətilə bütün yazışmaların dərin hörmətini qazanmışdı. Hətta ən ciddi, quru xasiyyətə malik qocaman yazıçıların da ona xüsusi məhəbbəti vardı. Öz insani kefiyyətlərilə xüsusilə seçilən qocaman yazıçımız Əli Vəliyev ona əsl övlad məhəbbətilə yanaşar, Əliağa da onun mötəbər ağsaqqallığına səcdə edərdi. Digər tərəfdən zarafat sahəsində fəvqəladə səriştəsinə görə belə ağsaqqalları da ustalıqla zarafata çəkməkdən qalmazdı.

Şəkiddə işlədiyim zaman Əliağa bir gün mənə zəng vurub bildirdi ki, Əli müəllim 10 günlüyə Şəkiyə gəlir, lazımı qayğı göstərilməyinə şübhəm yoxdur, amma bir xahişim də var. Məndə Abşeron şanisından hazırlanmış əla şərab olduğunu bilirdi. Şərabın şirinliyi elə idi ki, onu üzüm şirəsindən ayırmaq çətin olurdu. Digər tərəfdən təsiri də yüksək olub tez özünü göstərirdi.

Xahişi bu idi ki, heç vaxt spirtli içki içməyən Əli müəllimi üzüm şirəsi adı ilə həmin şəraba qonaq edim. Etiraz etmək istədimsə də, onun təkidli xahişi qarşısında geri çəkilməli oldum.

Əli müəllimi qarşılayıb qonaq evində yerləşdirdikdən sonra nahar üçün evimə gətirdim və Şəki plovnunun yanında bir qrafın də həmin şərabdən qoydum. Mən Əli müəllimə bunun Abşeron şanısından hazırlanmış üzüm şirəsi olduğunu deyərək fujerə süzdüm və dadına baxmağı xahiş etdim. Heç bir şeydən şübhələnməyən Əli müəllim “hə, üzüm şirəsini sevirəm, o ki ola, Abşeron şanısından” deyərək dadına baxıb təriflədi və yavaş-yavaş bir neçə fujer içdi. Təxminən bir saatdan sonra stol arxasından qalxarkən səndələməyə başladı və üzünü mənə tutaraq “üzün qara olsun, deyəsən 70 yaşından sonra mənə üzüm şirəsi adı ilə ayrı şey içirmisən” deyərək bərk tənə vurdu. Mən: - Əli müəllim, bəs siz özünüz yoxladınız axı? - deyərkən, “Bəs üzüm şirəsindən də sərxoş olurlar, mən əməlli başlı sərxoşam, başım gicəllənir?!” Mən yenə: - Əli müəllim, üzüm şirəsində də az miqdarda spirt olur, amma boş şeydir, indicə keçib gedər - dedimsə də, bilirdim ki, onun gücü hələ xeyli artacaqdır. Biz 2 saatdan çox “Marxal” istirahət zonasını gəzib qonaq evinə qayıdarkən Əliağa Kürçaylıya zəng vurmağımı xahiş etdi. Zəng edib telefonu ona verərkən salamsız-kəlamsız ilk sözü bu oldu: “Dostunun üzü qara olsun, 70 yaşında məni pyaniskə etdi”. Əliağadan bir qəhqəhə qopdu və ardınca “Əli müəllim, Sadıq elə şey eləməz, bəs siz özünüz necə olub içmişiniz?” deyərkən Əli müəllim: “Bunu mənə deyincə, bəs dostundan niyə soruşmursan ki, niyə məni aldadıb, içirib?”

Səhər tezdən ona baş çəkməyə gedərkən başının ağrıdığını və özünü pis hiss etdiyini deyib mənə yenə də iradəni bildirdi. Sonrakı günlər “Durna qatarı” oçerklər silsiləsi üzərindəki işlərinə yüksək səviyyədə yardım edib (Şəkiddə yaşayan 8 nəfər Sosialist əməyi qəhrəmanı qadın barədə oçerklər üçün material toplayırdı) mehribançılığımızı xeyli artırıdım da, həmin zarafatın xəcələtinə uzun zaman çəkdim.

Əli müəllim Bakıya qayıdıb Əliağanı görərkən yenə də, “dostunun üzü qara olsun”, deməkdən özünü saxlaya bilmir.

Lakin zarafat bununla bitmədi. Əliağanın fitvası ilə Əli müəllimə ərki çatan dostları tez-tez - Əli Qara oğlu, deyirlər iç-

giyə qurşanmısan-deyə onunla zarafat edirdilər. Öz təmkininin pozmayan Əli müəllim, gülümsəyərək, “hə, deyəsən elədir” - deyib ötüşürdü.

Üstündən bir neçə ay keçəndən sonra Bakıda olarkən Əli müəllimlə görüşüb aranı yumşaltmaq üçün dedim ki, “Əli müəllim, Şəki zarafatıma görə yenə üzr istəyirəm dostumun əngəlinə düşdüm”. Əli müəllim: - mən də elə fikirləşmişdim, sən belə qəbahət etməzsən, demə o kafirin işi imiş - dedi.

Yenə bir müddət keçəndən sonra yolum Bakıya düşdü. İclasımız olacaqdı. Amma bir gün vaxtım boş idi. Axşamdan Əliağadan xahiş etdim ki, səhər dənizə gedib istirahət edək. Dənizin böyük vurğunu olması və yaxın dostu ilə bütün günü istirahət etmək imkanı onu sevdirsə də bir qədər tutuldu? Mənim “nədir, getmək istəmirsən?” sualıma: “necə yəni getmək istəmirəm, belə gözəl təklifdən necə yan keçmək olar? Amma bir çətinliyi gərək həll edək. Əli Qara oğlunu tanıyırsan, iş vaxtı ondan icazə almaq o qədər də asan məsələ deyil. Ürəyini sıxma, bir şey fikirləşərik”

Mənim: “bəlkə mən icazə istəyim” - təklifimə də qəti etiraz etdi ki, “qoy görək, bir az da işləri korlayarsan!”

Xülasə, səhəri birlikdə redaksiyaya getdik. Əli müəllim, jurnalın nəsr şöbəsinin müdiri işləyən Salam Qədirzadə, şeir şöbəsinin müdiri Qabil də yerində idilər. Əliağa mənə demişdi ki. sən Əli Qara oğlunun başını qat, mənimlə işi olmasın.

Əli müəllim mənimlə çox mehriban görüşsə də özünü saxlaya bilmədi:-hə, yenə də birləşib məni içirtmək istəyirsiniz? - deyib gülümsədi. Əliağa da, orda olanlar da gülüşdülər.

Mən Əli müəllimin yanında oturdum və söhbətə başladım. “Durna qatarı”nın yaxın zamanlarda çapdan çıxacağına bildirib, Şəki qəhrəmanlarının hamısının sağ-salamat olub-olmamasını xəbər aldı.

Amma Əliağagilin pıçıltı ilə nəşə danışmış güldükləri nəzərdən yayınmadı. Üzünü onlara tutaraq: - Kürçaylı, yenə nə pıçı-pıçıya başlamısınız. Sizə deməmişəm, bu otaqda pıçı-pıçı söhbətlərdən əl çəkin?! (Onlar hamısı bir otaqda oturub işləyirdilər).

Əliağa: - Əli müəllim, vallah, Sizə deməli söhbət deyil – dedikdə, o, özündən çıxdı: - mənə deməli olmayan söhbət mənim otağında danışılmamalıdır. Deyin görüm nə söhbətdir?

Əliağa bir az da inadı artırdı:

- Əli müəllim, söhbət elədir ki, qonağımızın yanında eyibdir - deyərkən, Əli müəllim özündən çıxdı: - Necə yəni məndən eyib olmayan söhbət Sadıqdan eyib olmalıdır? Deyin görüm nə danışırınsınız?

Əliağa: - Vallah birdən yadıma düşüb, bunlara bir lətifə danışardım. Ancaq bir az ayıb lətifədir.

Əli müəllim: - eybi yoxdur, danış görüm nə lətifədir?

Əliağa, güya çarəsiz qaldığından lətifəni danışmağa başladı. Axıra çatmışdı ki, Əli müəllim ayağa qalxıb qışqırmağa başladı: - Rədd ol burdan, ədəbsiz!

Əliağa qapıdan ildırım surəti ilə qaçıb küçəyə çıxdı.

Əli müəllim elə pərt olmuşdu ki, onunla xüdafizləşib ayrılarkən bir söz belə deyə bilmədi.

Əliağanı da çox pərt görmək ehtimalı ilə küçəyə çıxarkən, onun qəhqəhə ilə güldüyünü gördüm. Tez məsələyə aydınlıq gətirdi ki, Əli müəllimdən ayrı cür icazə almaq mümkün deyildi. İndi məni 3 gün axtarası deyil. Elə də oldu. 3 gün sonra Salam Qədirzadədən Əliağanın niyə işə gəlmədiyini soruşarkən, o: - Əli müəllim, axı onu elə qovmadınız ki, bir də işə gəlsin? - deyib.

Əli müəllim: - Zəng vur, de işə gəlsin.

Əliağa heç bir şey olmamış kimi qarşılanır.

Cürbəcür zarafatlar

Oxşatma

Şəkinin Qışlaq adlanan hissəsində cavan babalardan biri doq-qazın başında daşın üstündə oturaraq nəvəsini oxşadırdı. Yoldan keçən dostlarından birisi ona baxaraq zarafatyana deyir:

- İt qocalanda quçıyhlərlə oynamağı xoşliyə...

Qıgılımdan od törər

Yaxşı yadımdadır. 30 il bundan əvvəl Şəkinin “Otaq eşiği” məhəlləsində yaşamış bir qadının yasına getmişdik. Ailəmi evə aparmaq üçün avtomobil gözləyirdim. Qaranlıq düşmüşdü. Bu zaman bir yük maşını gəldi və mənə bərabərimdə dayandı. 3 nəfər milis işçisi maşından düşərək mənə yaxınlaşıb soruşdular: - Sən bizə zəng etmişdin ki, “otaq eşiği”ndə ev yanıb, ölən də var?

Mən bu işdən xəbərsiz olduğumu söylədim. Bu vaxt bir nəfər bizə yaxınlaşdı. Bu şəxs “otaq eşiği” məhəlləsinin sakini hesabdar Bəhram idi. O, milis işçilərinə yanğın barədə telefonla zəng etdiyini söylədi. Mən qaranlıqda yaxınlıqdakı evin sayqacında qıgılımlar gördüm. Bu məhəllədə evlər bir-birinə çox yaxındır. Fikirləşdim ki, əgər yanğın baş versə neçə bina alovlanar. Bu sözlərdən sonra narahat milis nəfərləri dedilər: - Biz iş adamlarıyıq, niyə bizi narahat etdin? Bəhram çox soyuqqanlıqla zarafatyana dedi: - Ə, heç narahat olmiyin. Məşhur Lenin deyirdi ki, qıgılımlardan alov törər.

Dekret opuskası

Bir şəkili ipək kombinatında işləyirmiş. O, iş yoldaşına deyir: - çox yorğunam, verilən opuska isə maa bəs eləmir. Zarafatçı dostu qayıdır ki, ə, sən eşitməmişən ki, uzunmüddətli opuska var? Adı da dekret opuskasıdır. Bir il də məzuniyyətdə ola bilərsiniz. Dostunun məsləhəti bunun başına batır. Dekret opuskası verilməsi barədə ərizə yazaraq direktora təqdim edir. Direktor ərizəni oxuyaraq çox təşvişə düşür. Ərizəni eynəklə və eynəksiz dəfələrlə oxuyur: “dekret” sözü onu çox narahat edir. Axırda ehtiyatla ərizəçiyə deyir: Sən nə istəyirsən? “Dekret opuska”sı nədir? Ərizəçi qayıdır ki, mən uzun müddətli opuskadan istəyirəm. Direktor deyir: ay bədbəxt, sən istiyən məzuniyyət qadınlara aiddir. Bunu eşidən şəkili çox dilxor olur.

Buz nalı

Şəkiddə sərt qış günlərinin birində rəssam Ağa idarə etdiyi motorrollerlə (Şəkililər buna “tır-tır” deyirlər) buz bağlamış yoxuşu sürətlə qalxırdı. Bunu görəndə zarafatçı dostu Abdusalam onu səsləyərək saxladı. Ağa soruşur ki, nə olub, nə baş verib? Abdusalam zarafatla soruşur ki, sənin tır-tırının buz nalı var? Bu sözdən sonra oraya yığılanlardan gülüş qopur. Ağa tır-tırı nə qədər dalaqabağa sürürsə də, yoxuşu qalxa bilmir və dodağının altında ona kələk gələndə söyləyir.

Xurcuna haqq deməmişəm

Faytonçu Xurnik Həsən çox bəmərə adam olub. Faytona minən müştərisinə deyir:

– Ağro mən alım, xurcuna haqq deməmişəm, xurcuno çiyənə al.

Müştəri faytonda çiyəndə xurcun gedir. Faytonçu müştərisinin bu halını küçədən keçənlərə göstərir, özü də gülür, görənlər də.

Oruc yediyini görmüşəm

Bir nəfərdən soruşurlar:

– Filankəs necə adamdır, oruc tutub namaz qılırımı?

Cavabında: - Mən onun oruc yediyini görmüşəm, amma namaz qıldığını görməmişəm, - deyir.

Maa görünmə

Gəlin görür ki, təzə bəyin xoşuna gəlməyib, ondan soruşur:

– A kişi, mən kimə görünüm, kimə görünməyim?

Təzə bəy:

– Bir maa görünmə, qalan kimə istiyirsən görün.

Corab ayağımı sıxır

Şəkili Bəhlul adlı bir baməzəni məclisə qonaq çağırırlar. Qonaqlıq yağışlı və soyuq vaxta təsadüf edir. Bəhlulun ayaqqabıları və corabları yırtıq imiş, ayaqları suyun, palçığın içində olur. Bəhlul corabları çıxarıb ayaqqabısının içinə qoyur, yalın ayaqla məclisə girir.

Bəhlulu belə halda görən qonaqlar təəccüüblə soruşurlar:

– A, Bəhlul, bu soyuqda corablara niyə çıxartmısan?

Bəhlul özünü sındırmadan deyir:

– Corabları təzə almışam, ayağımı sıxır.

Toyuq peyini

Zənqərəboğlu Hacıbala çox baməzə adam olub. O bir nəfər kəndliyə tapşır ki, mənə bir araba toyuq peyini lazımdır. Peyinə yaxşı pul verəcəyini vəd edir. Həmin kəndli özü peyin gətirməyə söz verir. Bir həftə sonra kəndli peyin dolu arabanı Hacıbalanın dükanının qabağında saxlayır. Kəndli peyini boşaldıb pulu almısına ümid edir.

Bir qədər keçəndən sonra Hacıbala kişi gəlir. Barmağı ilə peyinin ora-burasını eşib baxır. Sonra başını bulaya-bulaya deyir:

– Ağro mən alım, saa demişdim toyux peyini gətir. Buna xoruz peyini də qatışıb.

Kəndli əlacsızlıqdan arabanı geri qaytarır, peyini tullamağa yer axtarır.

XII. ZARAFAT TƏRİFLƏR

Cannara dəyən oğlansan, hayıf ki, qədroo (qədrini) bilən yoxdu!

* * *

Cannara dəyən oğlansan, hayıf ki, hağlın (ağlın) yoxdur.

* * *

Şəkinin qaraqoyunlular yaşayan kəndində qonşu qızın tərifi:

– Ağrınız alım ay qardaşlar, lap yaxşı eliyif gəlmisiniz. Vallah, ona qız demək olmaz, yıxılı öyün dirəyidi. Bir payaynan beş kişini birdən yatdırır. Üklü araviyə qoş, dağın başına qaldırsın. İnanın ki, qonşumuzdu diyə demirəm, Pərzad balamız qoşulu kəldi, atdı, camışdı...

* * *

Qızdı, nazdı,
Mın tümən azdı.
Oğlandı oxdu
Bir kürək.

* * *

Maşallah, tırıqqasınnan durmax olmur, diyir, yolun o tayı da məəmdi, bu tayı da.

* * *

Əllərin dərd görməsin, gözlərin nur,
Canın cəhənnəmdə, özün qapıda dur.

* * *

Qırağa durun (yol verin), para kəndə padşah, ölkəyə sərdar gəlir!

* * *

– Sən ki, məəm (mənim) çörəyimi kəsdin (dəvətimi qəbul edərək evimdə çörəyimi kəsdin, qonaq oldun) Allah da səən (sənin) çörəyo kəssin!

XIII. MƏZƏLİ İXTİLƏTLƏR

Dodu ixtilətləri

Şəki nefti

Çox hörmət bəslədiyim və inandığım qohumlarımdan biri, heç bir zaman neftlə əlaqəsi olmayan bir şəxs kabinetimə daxil olur və söhbətə başlayaraq deyir: “Aydın müəllim, biz mersedesdə gəzən, ziyafətlərdə rəqs edən əcnəbi sahibkarlardan deyilik. Biz də yaxşı yaşamaq, xalqa xidmət etmək, özümüzdən sonra dünyada bir iz qoymaq, nə isə bir şey yaratmaq arzusundayıq”. Mən qohumumun dediklərinə şübhə etmirdim və inanırdım ki, o, müəyyən iş görə bilər. Lakin, onun gözlənilmədən işlədiyim Geofizika institutuna gəlib məni tapması məqsədsiz deyildi və əsas məsələnin nədən ibarət olduğunu bilmirdim. Çox keçməmiş müsahibim öz məqsədini açıqlamağa başladı: “Biz qəzet və radiodan eşitmişdik ki, sən Özbəkistanda neft və qaz tapırsan. Bu doğrudursa, onda bizə də kömək edin, Şəkiddə bizə yer göstərin, biz də neft və qaz çıxaraq. Mən uzun söhbətdən sonra onu başa saldım ki, siz Şəkiddə qara qızıl - neft çıxarmaq istəyirsinizsə, bu çox yaxşıdır. Lakin Şəki üçün bundan da vacib “ağ qızıl” - sudur. Şəkinin sel təhlükəsindən xilasını üçün tədbirlər görməkdir. Mən bildirdim ki, həmin problemlər üzrə təklif və layihələr verə bilərəm. Ona su mənbələrinin yerini, su anbarlarının tikilmə sxemini, xəritəni və başqa göstəriciləri verdim. O, Şəkiddə su kəmərinin çəkilişinə başlayacağına söz verdi və çox razı halda yola düşdü. Təşəkkür edib dedi ki, “hayındı” “qara qızıl” üçün gəlib “Ağ qızıl” aparıram.

Atam Qaffar kişi danışdı ki, bir gün yaxın dostum ilə Xan yaylağına çıxıb Şəki və Dodu vadisini seyr edirdik. Dostu tez-tez sual verib soruşurdu ki, o yerlər haradır, adı nədir, kimindir və s. Atam da ayrı-ayrı yerlərin adlarını deyir və torpaqların çar Nikolaya məxsus olduğunu bildirirdi. Atam Dodu vadisini göstərəndə

dostu yenə soruşur ki, o yer kimindir? Atam deyir ki, kimin ola-
caq, ora da Nikolayındır. Dostu həyəcanlanır və deyir: “Ay Qaffar
kişi, bu Nikolayın nə böyük torpağı varmış?!”.

Hörmətli şairimiz Bəxtiyar Bahabzadə bacısını görməyə
Bakıdan Şəkiyə gəlir. Onun bacısı bizim qonşuluqda yaşayır.
Anam şairin görüşünə gedir və hal-əhval soruşandan sonra xahiş
edir ki, ay Bəxtiyar, bizim uşaq Aydın sən dərs deyən institutda
oxuyur. Nə olar, Bakıya gedəndə onun “maaşını” artırırsana. Bəxti-
yar müəllim məni tanımasa da, gülür və başını tərپətməklə anamı
razı salır. Lakin o məni görüb tanıyanda deyir ki, ay bala, çalış
yaxşı oxu, heç olmasa daim təqaüd al. Anam xahiş edib ki, sən
təqaüdü artırım, amma, mən nə edə bilərəm, çətinliyə döz, in-
şallah, axırı yaxşı olar. Xoşbəxtlikdən həmin il mən ciddi çalış-
maqla əlaçı oldum və fərqlənmə təqaüdü aldım. Beləliklə, “maa-
şım”, az da olsa, artır. Evimizdə anamın daim iradə - “Uşaq acdır,
uşağa pul göndərin”, olardı, atamın da “göndərmişəm” yalanları
haqda söz-söhbət azalır. Anam isə ölənə kimi Bəxtiyar müəllimə
dualar edib deyirdi ki, ömrü uzun olsun, uşağımın maaşını artırırdı.
Bala, sən də çalış onun məsləhətlərinə əməl et.

Hər dəfə Şəkiyə gedəndə əmim oğlu mənə irad tutub deyir
ki, ay əmioğlu, elmlər namizədi Aydın Məmmədov tez-tez tele-
viziyada çıxış edib maraqlı söhbətlər aparır. Nə olar, sən də bir
dəfə televizorda çıxış elə, sən də elmlər namizədisən axı!. Mən isə
cavabında zarafatla deyirdim ki, hərənin öz yeri olmalıdır. Aydın
Məmmədov Qara-Qumda, Sibirdə, Tayqada, Tundrada olubmu?
Olmayıb. Mən də televiziyada olmamışam. Bu söhbət əzizimiz
Aydına çatır. O mənimlə görüşündə söz verir ki, bu yaxınlarda te-
leviziyada üzbəüz oturub dialoqla çıxış edərik. Mən təşəkkür et-
dim və razılaşdım. Lakin, Aydın Məmmədovun vaxtsız faciəli
ölümü imkan vermədi ki, arzumuzu həyata keçirək.

Sadiq dostum Hikmət institutu bitirib bir il idi ki, Sumqayıtda kimya zavodunda mühəndis işləyirdi. Həmin günlərdə Şəkiddən zavoda ezamiyyətə gəlmiş hörmətli bir adam dorstumu məzəmmət edər ki, atan təqaüdcü adamdır, şikayət edir, ayıb deyil, nə üçün ona bir qəpik də pul göndərmirsən? Hikmət xəcalət çəkir və and içib, qan qusur ki, mən onun cibinə ayda 100 manat nəgd pul qoyuram, bilmirəm kişi nə üçün şikayət edir. Hikmətin atası Şəkiddə bu söhbəti eşidir, əsəbiləşərək Sumqayıta gəlir, oğlunu yalan danışdığı üçün danlayır və soruşur ki, nə vaxt sən mənim cibimə pul qoymusan? Özünü sındırmayan Hikmət qucaqlayıb atasının üzündən öpür və deyir ki, ay ata, mən tələbə olanda ayda 100 manat pul göndəriridin, indi isə göndərmirsən. Mənim o pulum sənə cibində qalır da. Biçarə ata deməyə söz tapmır və ələcsiz qalıb deyir: “Çox sağ ol, oğul! Elə isə pulun halallığını da ver”.

Qonşumuz Uçu-buçu İspəndiyar dayı - yorulmaz zəhmət adamı, müharibə vaxtı evinə ezamiyyətə gəlir. Qohum-əqrəbə, qonşular, tanışlar görüşünə gəlirlər, hal-əhval tuturlar, hərə müharibədə olan adamını soruşur, vəziyyətlə maraqlanırlar. İspəndiyar dayı isə heç qulluq etdiyi yerin adını da bilmirdi. Ondan soruşurlar ki, harada vuruşursan, cavabında deyir: Şəkiddə bizi dörd təkərli maşına oturdub üzünü aşağı apardılar, sonra da vaqona mindirib çəpinə sürdülər. Sonra da həmin yerə çatdıq. Qəməndirim sütül rus balasıdır. Zalım oğlu ayı kimi şeydir. Nə deyirəmsə, qanmır ki, qanmır. Onu urus dilində başa saldılar ki, mən arvadımın yanına getmək istəyirəm. sağ olsun, o da yol pulumu verib məni yola saldı. Söhbət uzanır, görüşə gələnlər çıxıb getmirlər ki, getmirlər. İspəndiyar çoxdan həsrətində olduğu gözəl arvadını kənara çəkərək qucaqlayıb öpür və gileylənir ki, bunlar nə vaxt dağılışıb gedəcəklər? Arvad onu sakitləşdirərək deyir ki, qadan alım, darıxma, səbr elə, hamısı sənindir. Həmin vaxtdan Dodu vadisində hər kimdə, istər kişi, istərsə qadın, hövsələdən çıxıb tələsərsə, ona xalq məsəli kimi deyirlər: “səbr et, hamısı sənindir”.

Doduya gedən avtobusun sürücüsü sərnəşinlərlə söhbət edərkən, deyir ki, əvvəlki reysdə kənddə olarkən çayxanada Qaçaybala Məmmədəli çay içdiyi yerdə rəhmətə getdi. Yazığı oradan apardılar evlərinə. Evdə ailəsindən heç kim yox idi. Hərə öz işinə gedib. Mən onu yaxşı tanımıram, amma deyirlər ki, çox yaxşı adam imiş. Bunu eşidən arxa oturacaqda oturan qadın dəhşətlə ayağa qalxır, ağlayır, çırpınır və deyir ki, o, mənim ərimdir. Sürücü ona təsəlli verir, “ölüsünə” rəhmət deyir və həm də, özünü məzəmmət edir ki, dilim qurusun, mən niyə bunu danışdım, nə biləydim ki, arvadı maşındadır. Maşın kəndə çatanda arvad tələsik düşür, ağlaya-ağlaya evə gedir və içəri girəndə görür ki, əri evdə oturub araq içir. Arvad sevincindən bilmir ki, nə etsin, adətində zidd olaraq ərini öpür, qucaqlayır və tez-tez “Allaha şükür”, “Allaha şükür” deyir. Kişi təəccüblənir və arvadının sevincinin səbəbini soruşur. O da, hadisəni olduğu kimi danışır. Beləliklə, Qaçaybala Məmmədəli dayını araq şüşəsi ilə evinə yola salan avtobus sürücünün “acı zarafatı” içki üstə həmişə baş verən ailə münaqişələrinə son qoyur, arvad bir daha ərini araq içdiyinə görə məzəmmət etmir.

Bakı şəhərində anamdan kim soruşsaydı “Haralısən?” dərhal cavab verirdi: “hayındı adam haralı olar, 18-ci rayondan” Sual verən heç nə anlamır, yeni-yeni suallar verirdi. Anam isə belə aydınlaşdırırdı ki, ay dünyadan bixəbər insanlar, Şəki şəhəri Hyu-York kimi bir çox rayonlardan ibarətdir. Mən onun 18-ci rayonu Dodunu deyirəm də, tanımırınsınız? Coğrafiyadan müəllimimiz bəs bizə nə danışib? Mənə isə evdə deyirdi ki, elə səhərdən axşama kimi yazıb pozursan, nə yazırsan? Bu gözəllikdə diyarı Bakıda tanımırırlar. Dodudan da yazın da! Anamın arzusunu necə yerinə yetirməyimi bilmirəm, ancaq anamın iradəsində haqlı olmasına şübhəm yoxdur.

Qış aylarında o Bakıda olanda bizə haqlı bir başqa irad da tuturdu. Deyirdi ki, kişi qarın altındadır, üşüyür. Görmürsünüz? başını aşağı tutub, yazıqdır, insafınız olsun, ony qardan təmizlə-

yin. Anam “kişi” deyəndə Bakıda beşmərtəbə evin qarşısında olan Məhəmməd Füzulinin heykəlini nəzərdə tuturdu. Biz aydınlaşdırıb deyirik ki, ay ana, sən narahat olma, o kişi “Beş yüz ildir yaşayır”, hələ beş min il də yaşayacaq. Ömrü uzun olsun, siz də onun üstünü və ətrafını təmiz saxlayıb, qayğısına qalsanız, onda onun ömrü daha uzun olar-deyərdi.

Uşaqlıq dostum Fərman Cumay oğlunu Bala Dərədə dəryazla ot çalan görüb çox təəcübləndim. Hər məzuniyyətə gedəndə adətən, onu öz oğlanları ilə ev tikən görürdüm. “Gah böyükdən kiçik, gah kiçikdən böyük, gah da ortancıl oğluma ev tikirəm” - deyirdi. Mən də onu yeni uşağın olması münasibəti ilə təbrik edirdim. Ümumiyyətlə, Dodu sakinləri ev tikməyi və çox uşaqlılığı sevirlər.

Dostumun dəryazının ağzından çıxan ot dəstəsini yaş-yaş bir-birinin ardınca uşaqlar qucaqlayıb, çox da yaxında olmayan evə daşıyırlar. Qurumamış otu kəndin uşaqlarına daşırdığı üçün dostuma irad tutdum. “Kəndin uşaqları niyə olur, özümün doğma balalarımıdır, doqquz uşaq atasıyam” - dedi və işin çox, köməyin isə az olmasından gileyləndi. Həyatda onun intensiv fəaliyyətinə və böyük yaradıcılığa malik olduğunu bildirib, uğurlar arzuladım.

Bu əhvalatı axşam evdə danışanda əziz bacım Rəqiyə: “Fərmanın doqquz yox, on uşağı var” - dedi, Mən çox pərt olmuşdum - nə üçün? Hörmətli dostum mənə yalan danışmışdır. Müxtəlif yozmalar yozdular. “Göz dəyməsin deyə uşaqların sayını azaldır - dedilər. Mən səhər ona öz gileyimi bildirdim. O isə “sən öl, uşaqların sayını dəqiq bilmirəm”, - dedi. O, öz balalarının adlarını yeddiyə qədər sayıb “Vallah qalanlarını unutmuşam” - dedi. Təəcüblənib - “bəs axşam uşaqların hamısının evdə olmasını necə təyin edirsiniz?” - deyib sual verdim. Axşam xörək dolu nimçəni və ya yatacağı sahibsiz görəndə uşağın evdə olmamasını bilirik. Vallah ailədə işgüzar uşaqlar nə qədər çox olsa valideynlərin iştahı böyüyür, bir o qədər də uşağın olmasına çalışırlar.

Köşk satıcısı. Abdulla dayı malı 3 manat artıq satdığına görə onu iki il həbs cəzasına məhkum edirlər. Məhkəmə öz qərarını oxuduqdan sonra müttəhimə son söz deməyə icazə verilir. Abdulla dayı: “Vallah dünyanın işinə məətdəl qalmışam, beş min manat rüşvət alan üç manat rüşvət alanı ittiham edir, mənə heç sözüm yoxdur”. Üç manat rüşvət alıb, beş min rüşvət vermədiyindən iki il həbsxanada oturduğunu, hakimin ədalətsiz hərəkətini Abdulla dayı özü Şəkiddə mənə danışmışdır.

İkinci dünya müharibəsi iştirakçısı, hörmətli Abdulla dayı sağdır, Allah ömrünü uzun eləsin! Amma hakimin həyat müqəddaratı məlum deyil.

Biləcik ixtilətləri

Çöldən evə tullanma oyunu və ya üzlü qonaq

Günlərin bir günündə bir ailəyə bir nəfər qonaq gəlir. Bu qonaq burada o qədər qalır ki, ev yiyəsi tamam bezir. Arvad-kişi oturub plan cızır ki, necə edək, bu qonağı evdən bayıra çıxardaq. Övvəlcə arvad fəaliyyət göstərir. Bir səhər arvad su gətirəndə deyir ki, ay qonaq qardaş pis xəbər var. Evinizdə arvad uşaq hamı xəstələnib yatır, xəbər gəlib ki, tez gəlib çatsın.

Qonaq bir az fikirləşib deyir: “Ay aman, mən bu gün evə getmək istəyirdim, amma daha əməlli qalmalı oldum. Çünki xəstəlikdən qorxuram”.

Arvad dediyi sözdən peşiman olur. Sabahı gün tezdən qonağı muştulluqlayır ki, ay qonaq qardaş, muştuluq, evdən şad xəbər gəlib. Hamı sağalıb, sənin yolunu gözləyir.

Qonaq bu sözü eşidib, arxayınlaşır və deyir: “Ay səni şad xəbər olasan. Yaman narahat idim. İstəyirdim gedib yoluxam, daha ehtiyac qalmadı, ürəyim sakitləşdi”.

Ev sahibləri gördülər ki, qonağı beləliklə evdən çıxara bilməyəcəklər, ayrı tədbirə qol qoydular. Kişi qonağa dedi ki, ay qonaq, gəl bir oyun oynayaq. Evdən çölə tullanma oyunu. Görək kim

qabağa çölə tullana bilər. Bu minvalla qonağı çölə çıxarıb qapını bağlamaq istəyirlər. Qonaq onların fikrini başa düşür və deyir: Xeyir, mən belə oyunu xoşlamıram. Gəl çöldən işəri tullanma oyununu oynayaq.

İlana pul nəyə lazımdır?

Biləcik kəndində Rəhim adlı (ləqəbi mırıq Rəhimdir) bir nəfər yaşayırdı. Günlərin bir günü bu kəndə ilan oynadan qaraçı gəlir. Rəhim kişinin yanına gəlib ordan-burdan söhbətə başlayır. Rəhim kişiyyə deyir ki, gördüyün bu torbada ilan var. Ona nə desən əməl edir. Rəhim kişi maraqlanır və deyir ki, göstər məharətini. Qaraçı ilanı Rəhimin boğazına dolayıb deyir ki, Rəhim dayı, ilan 10 kq qoz istəyir. Rəhim arvadı Gülbaharı çağırır tapşırır ki, 10 kq qoz gətirsin. Bir az keçir, yenə qaraçı deyir: Rəhim dayı, ilan 10 kq fındıq istəyir. Gülbahar onu da gətirib verir. Qaraçı görür nə istəsə onu da verirlər, deyir:

– Rəhim dayı, ilan 10 manat pul istəyir. Rəhim dayı 10 manat pulu da verir. Qaraçı ilanı Rəhimin boynundan açır, torbaya qoyur. Torbanı yerə qoyur. Rəhim yaxınlıqdakı çəpərdən bir paya çıxarıb ilana yaxşı bir paya çəkir. İlan bir dəfə ağzını açıb örtür. Qaraçı hirsə deyir: - A kişi, sən nə edirsən? Rəhim kişi hirsə cavab verir: qoz deyirsən verdim, fındıq deyirsən verdim. Bəs ilan pulu neynir? İlan bəyəm bazarlığa gedəcək? İlan pul xərcləyəcək.

Bu kənddə ala qarğa bala çıxarmaz

Biləcik kəndində Seyid adlı bir nəfər fağır kişi yaşayırdı. Bu kişinin evinin yaxınlığında böyük, qollu-budaqlı qoz ağacı vardı. Bir qarğa bu qoz ağacının lap hündürlüyündə yuva qurmuşdur ki, bala çıxarsın. Ancaq bu qarğa zəhlətökən idi. Seyid dayının həyə-tində bir cücə qoymurdu ki, böyüsün. Bu iş hər il təkrar olunurdu. Günlərun birində Seyid dayı belə qərara aldı ki, ya qarğanı məhv etsin, ya da qozu kəssin. Axırda fikirləşib bunun əlacını tapır. Bir

səhər çıxır qoz ağacının lap hündürlüyünə, yumurtaları götürüb düşür yerə və qazana qoyub yaxşı-yaxşı qaynadır. Sonra yenə bu bişirilmiş yumurtaları çıxarıb yuvaya qoyur. Yazıq qarğa bu yatmaqla düz 3 ay kürd yatır, lakin yumurtalardan cücə çıxmır ki, çıxmır. Axırda zəiflikdən üzülən qarğa yuvadan ölüb düşür yerə. Beləliklə, Seyid dayının canı bu qarğadan belə qurtarır. Belə bir məsəl də qalır ki, “Biləcikdə ala qarğa bala çıxarmaz”.

Qışlaq ixtilətləri

Ürəyitəmizlik

Kərmək Rəşid arvadı Nabatla xoş güzaran keçirirdilər, bir-birini sevirdilər. Bir gecə Rəşidlə Nabat bir-birinə məhəbbətlə dolu sözlər yağdırarkən Nabat ürəyiaçıqlıq edərək Rəşidə deyir ki, sənin hər şeyin yaxşıdı, bircə adın Rəşid yox, Mabud oleydi. Rəşid təəccüblə soruşdu ki, ay Nabat, bəs bu Mabud kimdi. Nabat bildirdi ki, əşi, olub-keçmiş şeylərdi, Mabud məni sənnən əvvəl istiyən oğlanın adıdı.

Kərmək Rəşid özündən çıxaraq: - Çıx get burdan, bu yastıqda üç adama yer yoxdu - deyərək özü baş götürüb öydən gedir.

Rəşidin yer qazması

Qəssəb Əhəd kişi öyün yerinə döşəmə vurmaq üçün usta çağırır. Usta Qasım öyün yerini bir metr dərinliyində qazmağı və torpağı çıxarmağı məsləhət bilir. Yeri qazmaq üçün qonşu qəbir-qazan Rəşidi çağırırlar. Rəşiddən nə qədər zəhmət haqqı alacağını soruşurlar. Rəşid isə cavab verir ki, bir qəbri 100 manata qazırlar. Öyün yerini ölçərək, neçə qəbir yeri olsa, o qədər pul alaram.

Sənin eşşəyo qohumu çoxdu

Şəkinin qışlaq hissəsində yaşayan dəllək Aba kişi Cəfərabad kəndinə - həftəbazarına gedir. Bazardan eşşək alıb gətirir evinə.

Bir neçə gündən sonra qapı döyülür. Aba kişi qapıya çıxır. İki nəfər dəhnəli ev sahibiyə salamlayıb özlərini təqdim edirlər:

– Biz saa eşşək satanın qohumuyduq.

Aba kişi:

– Çox gözəl, - deyib bunları evə dəvət edir. Qonaqlar 2-3 gün qalib gedirlər. Beləcə hər həftə Dəhnədən Aba kişigilə qonaq gəlir.

Bir gün Aba kişi eşşəyi qabağına qatıb aparır Dəhnə kəndinə. Soraşığı eləyib eşşək satanın evini tapır.

Eşşək satan elə bilir ki, Aba kişi qonaq gəlib, onu içəri çağırır. Aba kişi deyir:

– Mən qonaq-zad gəlməmişəm. Sənin eşşəyo qaytarmağa gəlmişəm. Eşşəyo qohumu çoxdu. Maa qohumları çox olan eşşək lazım döylü.

Çərçinin andı

Salam adlı bir kişi eşşəklə məhəllələri gözə-gözə alver edərdi. Eşşəyin üstünə qoyduğu səbətə konfet, qolbax, saqqız, stəkan, nəlbəki və i.a. kimi şeylər qoyardı. Hər nə satardısı, and içə-ıçə tərifiyərdi.

Salam kişinin alver eliyəndə yalannan and içməsinə görəndə adamlardan bəzisi etiraz edərdi:

– Ay, Salam dayı, - deyərdilər, - alver eliyəndə az and iç. Axı yalandan and içmək günahdır.

Salam kişi belə sözlərə məhəl qoymazdı:

– Əşi, nə işiniz var, alverim getsin - deyərdi.

Bir vaxt görürlər ki, Salam kişi bazarda-şəhərdə elə-belə gəzir. Tanıyanlardan biri onnan xəbər alır:

– Ay Salam dayı, niyə alver etmirsən, eşşək hanı?

“Eşşək hanı” sözünü eşidən kimi Salam kişinin gözlərindən yaş axardı, ağlaya-ağlaya “eşşək öldü” söyləyərdi.

Salam kişini çoxdan tanıyanlardan biri onu məzəmmət edir:

– Ay kişi, yalandan Allaha and içmə, qənim olar didox. Sən

cavab verdin ki, işində ol, alver olsun. İndi gördün ki, yalandan and içən adama Allah qənim olur. Sənin xırda-xırda yalandan and içməyin yığılıb eşşəyə qənim oldu.

Mehriban gəlin və qaynana

Qaynana və gəlin heç vaxt bir-birinin pisliyini danışmaz, həmişə bir-birindən razı qaldıqlarını bildirərdilər. Öz aralarında apardıqları iş bölgüsünə görə bir yaş iki aylıq uşağı yedirmək qaynanaya düşür. Gəlin hər gün uşağın yeməyini hazırlayır, qaynana da yedirməli olur. Uşaq çox çətin yeyir. Qaynana gah oyuncaqlarla, gah toyuqlarla, gah da hovuzda üzən balıqlarla nəvəsini aldada-aldada yemək yedirərmiş.

Qaynana bəmzə qadın olur. Qonşular onun məzəli söhbətlərini çox sevirlərmiş. Arvad söhbətlərin birində belə danışır:

– Ay qız, uşağı toyuqların yanına, hovuzla aparmaqdan, oyuncaqla aldatmaqdan bezar olmuşdum. Uşaq yemir ki, yemir. Zalım balası - bizim gəlini deyirəm - yeməyi o qədər hazırlayır ki, qurtarmaq bilmir... Gördü ki, yox, uşaq hər gün axşama qədər mənim qucağımda, mən də onu gəzdirməkdə olasıyam. Uşağı toyuqların yanına aparıb bir qaşığı uşağın ağızına, iki qaşığı öz ağızıma, hovuzla aparıb, bir qaşığı uşağın ağızına, iki qaşığı öz ağızıma atıram... Beləcə, körpənin xörək qabının dibini yalayıb gəlinin qabağına qoyuram. Bir vaxt görürəm ki, uşaq sap-sarı saralıb, özüm isə kökəlib camışa dönmüşəm. Başladım öz-özümü qarğamağa:

– “Ay qarnaa güllə dəysin. Bu nə işdir sən etdin”.

Əlacım kəsilib axırda gəlinə dedim:

– “Ay canı yanmış, uşaq çox çətin yeyir. Bəlkə, işimizi dəyişdüyüş eliyəh, mən hazırlayım, sən yedir”.

Bu yolla həm uşağın canını, həm də öz canımı qurtardım.

Layisqi ixtilətləri

...Saa nə var?

Layisqili əlinə xəncər alaraq həmkəndlisini qovurdu. Qaçan yolda eşşəklə gedən birisinə rast gəlir və onu təqibdən gizlətməyi xahiş edir. Eşşəklə gedən ona eşşəyin altına girərək 4 ayaqlı dayanmağı məsləhət görür. Qavan bunlara yaxınlaşaraq eşşəkdəkindən qovduğu adamı görüb-görmədiyini soruşur. O da görmədiyini söyləyir. Qovan, eşşəyin altındakının kim olması ilə maraqlanır. Eşşəkçi deyir ki, bu, eşşəyin balasıdır. Qavan getmək istərkən baxıb görür ki, eşşək erkəkdir. Deyir, a kişi, niyə yalan danışırısan, heç erkək eşşəyin də balası olar. Eşşəyin altında dayanmış qaçan adam görür ki, işin zibili çıxır, altdan qayıdır ki,

– Hayındı saa nə var? İstəsəm dədəmnən gedərəm, istəsəm ciyimnən.

Dekan Tofiq oğluna toy edir

Dekan Tofiq oğlu Bəlyara toy etməyə hazırlaşır. Toylarda doyunca yeyib-içdiyindən bilirdi ki, öz oğlunun toyunda artıqlaması ilə yemək, araq-çaxır verməsə adam içinə çıxa bilməz. Çox götür-qoydan sonra kiçik oğlu Məbudu da götürüb üz tutur Qaxın gürcülər yaşayan Əlibəyli kəndinə. Bir neçə gürcünün çaxırının dadına baxdıqdan sonra yaşlı bir gürcünün çaxırını bəyənir. Toyun bütün araq və çaxırını ondan götürəcəyini deyir. Gürcü Tofiqin üst-başına, geyiminə, hərəkətlərinə, danışığına görə onu sanballı adam hesab edir. Tofiq cibindən pasportunu çıxarıb gürcüyə göstərərək deyir ki, heç narahat olma, mən Şəkinin Baş Layisqi kəndindənəm, adım Tofiqdir, oğlumun toyunu edib sabahı günü sənin pulunu göndərəcəm.

Dekan Tofiq oğluna “güclü” toy edir, nağara-zurnanın əks-sədası dağlara yayılır, gürcüdən alıb gətirdiyi araq-çaxır sel-su kimi axır...

Toydan iki gün sonra Tofiq oğlu Məbudu yanına çağıraraq ona 50 manat pul verərək deyir ki, apar gürcüyə ver və de ki, atam özü gələsi idi, alınmadı, toyda yeyib-içib “piyan” olub dalaşiblar, iş milisə düşüb, o işi yoluna qoyub pulun hamısını gətirib verəcək. Oğlu atası dediyi kimi edir, gürcünü tapıb 50 manatı ona verərək atasının dediklərini ona çatdırır. Milisin adını eşidən gürcü qorxur, təşvişə düşür, 50 manatı da qaytarıb deyir ki, apar bu pulu da atana ver və de ki, işini yoluna qoysun, tək milisdən qurtarsın, mənə heç nə lazım deyil. Amandı, mənə bu işə qatmayın, xataya salmayın.

Qaraqoyunlu ixtilətləri

Ürəkli and içən və cavabını alan

Birisi həmişə orda-burda yalan danışar və həmişə də yalanına haqq qazandırmaq üçün “əgər yalan deyirəmsə, anamın südü mənə haram olsun” - deyə and içərmiş. Bir dəfə də bir (yığınaq) məclisdə yalan danışib anasının südünə and içəndə onun lap körpəliyinə bələd olan, onun ana südü ilə deyil, “malış”la böyüdü-yünü bilən birisi deyir:

– Bala, anan xəstə olduğu üçün sənə bircə dəfə də olsun döş sütü vermiyif. Sən “malış”nan böyümüsən. Odur ki, sən ana sütünə yox, “malış”a and iç. Özü də çəkinif eləmə, lap ürəkli and iç, mən “zamin” dururam.

“Hamıdan”, yaxud atasının adını bilməyən oğul

Bic doğulanın birisi tez-tez onunla-bununla höcətləşər və “mən kişi oğluyam, heç kəsdən qorxmuram”, - deyə xoruzlanır-mış. Lakin, adamlar onun anasının pozğun bir qadın olduğunu, çoxlu üzler gördüyünü, onun biddən doğulduğunu etika xatirinə üzünə vurmazlarmış.

Lakin bir dəfə gimgədə birisi ilə sözü çəp gəlir və mən elə kişinin oğluyam ki, ... onunla mübahisə eyləyən dözməyib onun sözünü kəsərək deyir:

– Ə, sən hası kişinin oğlusan. Dədəyin adını de burdakılar da bilsin!

Bic davakər karıxır və deməyə söz tapmayıb gözlərini döyür:

– Niyə elə deyirsən ə. Onun atasının adını hamı bilir. Bilməyənlər də, qoy özü də bilsin ki, onun atasının adı “Hamıdan”dı!

Məsəl var deyərlər:

“Eyibli eybini bilsə başına kilim doliyər”

“İki çıxmış olannar”

Suçmalılı Pirələddin kişi gözlərinin birini Böyük Vətən müharibəsində itirmişdi. Ona görə də “kor Pirələddin” ləqəbini almışdı. Lakin deyirlər ki, bir gözü olsa da Pirələddin kişi ikigözlülərdən daha yaxşı görmüş. Odur ki, çöldə-bayırda, iş yerində bir çətinliyə düşəndə yoldaşları “yənə onu düzəltməyə Pirələddin yaxşıdı,” - deyəndə Pirələddin də hazırcavablıqla deyərmiş: “O iki çıxmış olannar hardadı ki, məni deyirsiyiz”.

**Teymuroğlunun birinci və ən uzun səyahəti
və ya Aşıq gördüyünü çağırar (məsəl)**

Dərəcənnətli Teymuroğlu Məhəmmədin yaşı 100-ü keçib. Demək olar ki, onun bütün ömrü dağda-dərədə, aranda-yaylaqda keçib. Bircə günü də qoyun-quzusuz olmayıb. Günlərin bir günü necə olursa onu dilə tutub Bakıda yaşayan oğlu Səmədgilə aparırlar. Bu, onun ömründə birinci dəfə öz oylağından, qoyunlarından ayrıldığı bir hal olur. Oğul onu Bakı ilə tanış etmək üçün gəzməyə aparır. Teymuroğlu bağlarda, parklarda, xiyabanlarda gəzdikcə yalnız yaşıl otlara, çiçəklərə həsrətlə tamaşa edir. Oğlu bunun mənasını yaxşı bilsə də atasına deyir:

– Dədə, niyə dənizə, binalara, küçələrə baxmırsan? Gözün elə hey göy otlarda, yaşıl çəmənlərdədi?

Dədəsi bir an ətrafa göz gəzdirib deyir:

– A bala, nə var boz qubuxlarda (mişar daşlarından tikilmiş binalara işarə edir). Daş görməmişiyəm. Sonra yaşıllıqları göstərib deyir:

– Yaqın bu otduxları xam saxlayırlar. Payızda sürülərə xam verəjəklər. Bax, oğul, sənin Bəkində (Bakıda) bircə bu mənim xoşuma gəldi. Yoxsa qalanların hamısı bəzək-düzəhdi, qrasqadı. Uşax-muşağın başını allatmaxdı.

Elə həmin günü axşamı Məmməd kişi Şəki avtobusuna əyləşir.

Düz görən çəp

Bir uşaq bir çəp görənə yaxınlaşıb deyir:

– Dayı, bu doğrudur ki, deyirlər çəpgözlər həmişə bir şeyi iki görürlər?

Çəpgöz acıqlı-acıqlı deyir:

– Onu deyənlər çox qələt eləyir. Elə olsaydı indi mən sizin ikinizi dörd görərdim.

Oynaşa xəbərdarlıq

Uzaq səfərdən gecə yarışı evə qayıdan kişi içəri girəndə iki nəfərin pəncərədən atılıb qoyun küzünə girdiyini görür və tez qaçıb qutanın⁷⁰ ağızını bağlayıb arvadını haylayır ki, tez ona bir pərdi dəyəneyi gətirsin. Səsə çıxan arvad yalandan bir-iki dəfə əsnəyir və ərindən soruşur:

– A kişi, gecə dəyəneyi neynirsən, qoyunları sayacaqsan?

– Qoyunları yox, a köpək qızı, sənin oynaşlarıyını.

Ancaq bir nəfəri...

Qarbaçov prezident olan zaman Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar olaraq Allahşükür Paşazadə onun qəbuluna gedir. Prezidentin baş köməkçisi içəri girib deyir:

– Yoldaş Sergey Mixayloviç, Azərbaycanından Qafqaz Ali Dini Şurasının Baş İdarəsinin sədri Allahşükür Paşazadə yoldaş qəbulunuza gəlib, onu içəri buraxımmı?

Qarbaçov qabağındakı kağızlara nə isə yaza-yaza başını qaldırmadan deyir:

– Yox, mənim o qədər adamı qəbul etməyə vaxtım yoxdu, ancaq bir nəfərini qəbul edə bilərəm, burax gəlsin.

Sənə demişəm ki, öz yeriyə danış!

Dərəcənətli Gödən Soltanla Cənnət oğlu Zakir həm yaxın qohum, həm də tay-tuş qonşular idi. (Hər ikisinə allah rəhmət eləsin). Zakir kişi olduqca utancaq, abır-həya güdən, az yeyən, ifallı bir kişi idi. Gödən isə çoxyiyən, nəfsini saxlaya bilməyən, utanıb-çəkinməyən, hətərən-pətərən danışan bir adam idi. Bir gün bu iki qohum nə işləsə əlaqədar günorta üstü gedib bir dəhnəli tanışlarının evinə çıxırlar. Özləri də bərk acıblarmış. Bir stəkan çaydan sonra ev sahibi arvadına deyir:

– Arvad təzə aldığım ətdən qonaqlara yaxşı bir yemək hazırla. Uzaq yerdən gəliflər, aj olacaxlar.

Zakir kişi tez dillənir:

– Baji, vallah ajdığımız yoxdu, lazım döyül. Hindijə ayrı bir tanışın öyündə doyuncax yeyif-içif çıxmışx. Ev sahibəsi daha yemək hazırlayası olmur. Qonaqlar da bir az oturuf çıxırlar. Qonaq evindən bir az aralanan kimi Gödən açılır, nə açılır:

– A kişi, səyə (sənə) neçə min dəfə demişəm öz yeriyə danış, mənim yerimə yox. Yekə kişisən, diliyi (dilini) fərəğat qoya bilmirsən. Əyə, zalım oğlu, biz səhərdən aj döyülük? Hansı tanışın

öyündə zəhərrənmişik, əyə, deyirsən yemişik. Hindi ajınnan köpük qusa-qusa get İntizarın öyünə (İntizar Zakir kişinin arvadının adıdır). Bunnan sora sənnən yola çıxan lap eşşək oğludu, - deyib Zakir kişidən uzaqlaşır və özünü evə çatdırmağa çalışır.

“Prostoy” həkimin yanında heç olmamısan?

Birisi gimgə yerində xəstəliyindən gileylənərək deyirmiş:

– A kişi, daha nə qədər akademik, professorun yanında olmaq olar? Ancaq bu andıra qalmış xəstəlik məndən əl çəkmir ki, çəkmir. Ona qulaq asanlardan biri ordakılara bir göz vurub deyir:

– A kişi, sən mənə de görüm, heç prostoy həkimin qəbulunda olmusanmı?

Kişi qayıdır ki:

– Ay rəhmətliyin oğlu, mən akademiçdən, professordan danışırım, sən də durub mənə prostoy həkimdən danışsən. Böyük – böyük doktorların sağalda bilmədikləri bir xəstəliyi prostoylarını sağaldasıdır?!

Müsaib deyir:

– Elə ona görə də sağalmamısan da. Daha niyə deyirsən ki, Vartan sağaldı, Vartan köpəyoğlu çoxdan gəbərmiş də...

Ay dayı, sən cano yiyim...

Qaraqoyunlu Salatın oğlu Alı yaylaqdan arana qayıdanda başını qırxdırmaq üçün Şəkiddə bir bərbərxanaya gedir. Başı həddindən böyük olduğundan kənddə onu bəzən “qarpızbaş Alı” deyə çağırırmışlar. İki aya yaxın bir vaxtda sürünü səllim qoyub şəhərə gələ bilmədiyindən başı hədsiz şəkildə tükəlibmiş. O, keçib stulun birində əyləşir. Dəllək işə girişir. Qalın tük, yekə baş, yayın cırcıraması yaşlı, arıq dəlləyi lap əldən salır. Kişi qan-tərə batır. İşini başa çatdırıb güzgüyə baxanda lap heyrətlənir. Güzgünün yarısını par-par parıldayan bir kor-kobud qabıqlı bir “qarpız” tutmuşdu. Bu vahiməli şəkildə baxan dəlləyin başında qərribə bir fi-

kir yarandı: “Ana bunu necə doğub görəsən?” Bunu düşünən dəllək yorğunluğuna baxmayaraq başını ehmalca bulayıb gülümsəyir. Alı kişi stuldan qalxıb dəlləyin pulunu verir və “Sağ olun” deyib qapıdan çıxmaq istəyəndə dəllək dözməyib deyir:

– Bacı oğlu, səən canoo yiyim, məni bağışla. Hayindi di görüm, səni doğan ana durur, yoxsa, sənnən sonra Allah rəhmətinə geetdi?

Alı da bu sözləri başqa bərbərlərdən eşitdiyindən gülə-gülə deyir:

– Durur, ay dayı, durur. Hələ mənnən sora üçünü də doğubdu.

Bəs mən başıma haranın daşını töküm, ay cahamat...

Kəhriz obalı “Padar Qurvan” (Allah rəhmət eləsin) 40-45 yaşında sürücülük eşqinə düşür. Qohum-qardaş nə qədər təkid edirsə, o dediyindən dönmür ki, dönmür. Pulunu verib avtoşkoladan bir sürücülük “pravası” alır. Sonra bir 500-600 manat xərc çəkib kolxoz sədrindən bir “Qaz-53” yük maşını da qoparır. Elə bundan sonra kəhrizlilərin “qara günləri” başlayır. Bir gün xəbər çıxır ki, Qurvan filankəsin inəyini xışladı, o biri gün dedilər ki, Qurvan maşını dala verəndə özünün camışının qolunu-qıçasını oğum-oğum eləyif. Qisası budur ki, bir neçə həftə ərzində ziyanlıx vermədiyi çox az adam qalır. Bir axşam yaxın adamlar, bir neçə kənd ağsaqqalı Qurvangilə yığılıb dedilər:

– Ay Qurvan, axı belə olmaz. Kəhriz kiçik bir kənddi; hamı da biri-birinə calaxdı. Ona görə heş kim sənnən şikayət eləyə bilmir. A balam, adam nə qədər ziyannıx vurur. Biz dinif-danışmırız, sənin də barı avır-hayan olsun da. Apar o maşın andırı kolxoza təfil ver. Bunun gələcəyi, Allah eləməsin, daha pis olar.

Bayaqdan bir tərəfdə lal-dinməz oturan Çiçək arvad (Padarın arvadı) birdən partdıyır:

– Ay öyünüzü Allah tiksin, Sizin hərəyizdən bir para davarduar, nə bilim kələçə-dana öldürüf. Bəs mən başıma haranın kü-

lünü töküm. Qapımda bircə dənə quyrux buluyan qalmayıf, maşını dala-qavağa verdikcə hamısını qırıf qurtarıf.

“A kişi, sən hara qaçqınısan?”

Birisi bütün idarə və təşkilatlara yazır ki, o da qaçqın ola-ola, ona qaçqınlıq statusu vermirlər. Nəhayət, onu qaçqınkoma çağırıb soruşurlar ki, o hansı rayondan olan qaçqındı. Kişi də sakitcə izahat verərək deyir:

– Doğrudu, mən müharibə getməyən bir rayonun kəndində-nəm. Özəlləşmə dövründə yaşadığım kəndin kolxoz sədri camaatın var-yoxunu talayıb dağıtdığı üçün ondan yuxarılara şikayət məktubları yazır, teleqramlar vururdum. Buna görə də sədrin qoçuları gecələr evimə hücum edir, özümü və uşaqlarımı öldürəcəkləri ilə hədələyirdilər. Odur ki, mən də ailəmi götürüb o rayondan başqa rayona qaçmışam. A yoldaş, məni qaçqın saymırlar. Bəyəm qaçqının buynuzu olur?!

Komissiyanın sədri deyir:

– A kişi, sən nə qəribə adamsan, “Nə bilim sədirdən, briqadirdən, onların qoçularından qorxub mən başqa yerə köçmüşəm” deməklə adama qaçqın statusu verərlər?! Qaçqın statusu verilən qaçqınların hansı rayonlardan olduğunu hamı yaxşı bilir. Onlar erməni quldurlarının əlinə keçməmək üçün qaçıb canlarını qurtarıblar.

– Onlar erməni gavırlarından qorxub qaçıflar, mən də müsürman quldurlarından. Daha niyə məni qaçqın saymırsınız ki?!

Sədr deməyə söz tapmır, qalır mat - məhəttəl.

Aydın cavab

İki ləzgi keçəçi⁷¹ Qaraqoyunlu kəndlərindən birinə gəlir. Dərəcənnətli Hacıbaba kişi onları evlərinə aparır ki, yaylaq alaçıqları üçün bir neçə keçə saldırsın. Ləzgilər yunu didib hazırlayır və yerə sərib lağacla döymək istəyəndə Hacıbaba kişinin yoldaşı Gülpəri arvad deyir:

– Ağrınız alım a qardaşlar, keçəni bərk-bərk döyün ki, kip olsun, yeylaxda dəyəmdən dammasın.

Keçəçilərdən biri halını pozmadan deyir:

– Bacı, o bizlik döyül, sənnikdi.

Arvad təəccüblə deyir:

– Nətəri yanı mənnikdi, başa düşmədim.

– Bacısı, bunu başa düşməyə nə var ki, hindi mən yaxşı-yaxşı başa salım:

Verəcəksən yağdan, ətdən - vurarıq bərkdən, bərkdən.

Verərsən şordan, mordan - vurarıx burdan,ordan.

Baş düşdünmü, ay xalası.

– Başa düşdüm, ay qardaş, başa düşdüm.

Eşşək həməən eşşəkdi, palanı dəyişif... birdən eşşək də dəyişə bilər

Birisinin qonşu eşşəyinə gözü düşür, onu ələ keçirmək üçün qazının yanına gedir və dərdini ona açır. Qazı bir az fikirləşib ona deyir:

– Kişi, get öz eşşəyini gecəyəkən uzaq bir yerə aparıb sat. Gecənin birində qonşunun eşşəyinin palanını götürüb gizlət, öz eşşəyinin palanını qoy onun belinə və səhər açılında haray sal ki, qonşu sənə eşşəyini oğurlayıb. Dalısınca sənə işin yoxdur, eşşəyi qanuniləşdirib sənə verəcəyəm.

Beləliklə, kişi qazının köməkliliyi ilə qonşunun eşşəyini alır.

Qonşu bu dərdə heç cür dözə bilmir və bir gün gəlib o da öz dərdini Molla Nəsrəddinə açır. Məsələdən xəbərdar olan Molla kişiyyə bir fənd öyrədir.

Bu hadisədən bir müddətdən sonra qonşu arvadını qızı evinə göndərir və inəyi sağmaq üçün qonşunun arvadını (eşşəyi şərləyib alanın) evlərinə çağırır. Qadın nə qədər çalışırsa da, inək onu sağmağa qoymur. Bunu bilən kişi arvada deyir:

– Bacı, bu inək yamanca tərs heyvandı. Öz yiyəsindən başqa heç kəsi yaxına buraxan deyil. Yaxşısı budur keç altdakı otağa, or-

da Sənəmin köhnə paltarları var. Öz paltarını dəyiş onları gey, on-
da inək səni qoyacaq. Arvad tez otağa keçərək əynini dəyişib inə-
yin yanına gəlir və onu sağmağa başlayır. Bu arada kişi gedib
qadının paltarını götürüb gizləyir. Qadın qayıdıb öz paltarlarını
axtarır ki, geyib evlərinə getsin. Lakin tapa bilməyib haray salır.
Ev yiyəsi tez gedib qapını kilidləyir və haray salır ki, onun arvadı
dəli olub evdən qaçmaq istəyir və o da ona görə qapını kilidləyib
ki, arvadı gedib özünə xəsarət edər. Bu hay-haraya qohum-qonşu
onların həyatına yığışır. Qazı da, Molla Nəsrəddin də oraya gəlir-
lər. Qonşu arvadı əhvalatı olduğu kimi qazıya danışır. Qazı üzünü
ev yiyəsinə tutub amiranə bir şəkildə deyir:

– Utanmırsan heç, arvadının paltarını gətirib özgə arvadına
geyindirmisən ki, bu mənim arvadımdı! Paltarını dəyişməklə
adam dəyişib başqa adam olur?!

Bu yerdə Molla özünü qavağa verib deyir:

– Necə olur ki, ay qazı lələ, eşşək palanını dəyişməklə dönüb
özgə eşşəyi olur, amma adam dəyişilə bilmir? Hamı gülüşür və tez
oradan uzaqlaşır. qazının fitvasına uyan qonşu öz əməmindən peşi-
man olur, təqsirini boynuna alır.

Sərkar bic, çoban “gic” olanda

Bir sərkar olduqca xəsis imiş. Odur ki, heç bir çoban onun
yanında davam gətirməz və 4-5 aydan, uzağı bir ildən çıxıb gedər,
xəsis sərkar da min bəhanə gətirib ona heç bir şey verməmiş.
Dələduzlardan biri: onun öhdəsindən yaxşı gələrəm,-deyib həmin
yatağa gedir. Sürünü otarmasından 5-6 ay keçməsinə baxmayaraq
sərkar hər ay bir bəhanə tapıb ona heç bir şey vermir. Vaxt gəlir,
qoyun yaylağa gedəsi vaxt sərkar xəstələnir və sürüsü ilə dağa
qalxa bilmir. Sürünü təkbaşına yaylağa aparın çoban 4 aydan
arana qayıdır. Sərkar tez onu adam göndərüb yanına çağırır və
haq-hesab soruşur. Çoban tələsmədən arxayın-arxayın sərkarə
haqq-hesab verir:

– Başına dünüm sərkər, mən deyim sən hesabla. Mənə tapşırmışdın filan qədər qoyun. Onlardan alabalı, qarabaşı, saravaşdı - dağdan aşdı. Sonra canım sənə söyləsin: qaraqoçdu, ağqoçdu, qaradöşdü - gölə düşdü. Sonra, qarakürədi, ağkürədi, samarqantdı - sel apardı. 10 balvazdı, 10 metisdı, 10 bozaxdı - canım, seldə axdı və s. Çoban yerindən qalxıb bir dəri çıxarıb sərkərə göstərir və deyir:

– Haq-hesabda qaldı sənin qoyununun birisi - bu da onun dərisi. Bunu deyib çoban dərinə atır sərkərin qabağına. Sərkər bir dəriyə, bir də çobana baxıb bir şaqqanaq çəkir ki, evdəkilər yerlərindən dik atılırlar. Çoban evdən çıxaxıxa sərkərə deyir:

– Deyəsən, aşna haq-hesabın düz çıxır deyə güllürsən. Eybi yoxdu, gül, dayananda gəlib əlmuzdumu da alacağam.

Biz inanmamışdıq, amma sən inan

Çobanları arvadının onlara doyunca yemək vermədiyindən şikayətləndə həmişə sərkər Məcid deyərmiş:

– A bala, çox yeməyin cana ziyanı olduğunu eşitməmişiniz? Atalar havayı deməyiflər ki, çox yemək adamı az yeməkdən də eliyər. Kim desə ki, çox yemək az yeməkdən yaxşıdır, eşidin, amma inanmayın.

Bu minvalla sərkər Məcid çobanlarına zülm edər, onlara qarın dolusu yemək verməyə qoymurmuş. Çobanlar da onun acığına sürünü yaxşı otarmır, arxacdən⁷² uzaqlaşan kimi bir dərəyə yığıb yatdırırdılar. Bir axşam arxaca 5-6 qonaq gəlir. Sərkər çobanlara üzünü tutub deyir:

– Tez bir kök heyvan gətirib kəsin! Çobanlardan bir dilavəri deyir:

– Sərkər, qoy gedib sürünü ələk-vələk eləsinlər. Əgər bircə dənə kəsməyə yarayası heyvan “tapmadıq” - desələr, həm eşit, həm də inan.

Bunu deyib çobanlar ağaclarını sərkərin qavağına atıb:

– Biz hamımız gedirik. Buna da inan, - deyib onlar kəndə doğru yol alırlar.

Qənd payımı yiyəjəm

Qaraqoyunlu bir dostuna qonaq olur. Ev sahibi bir neçə tanışını da evinə çağırır. Qonaqlara çay süfrəsi açırlar. Bir, iki, üç stəkan və daha çox çay içənlər olur.

Qaraqoyunlu bir stəkan çay içib dayanır. Amma görür ki, hamı çay içməklə məşguldu. Növbəti çay stəkanını onun da qabağına qoyurlar.

Qaraqoyunlu çay paylayana deyir:

– Mən çay istəmirəm.

Çay paylayan çay dolu stəkanı qaytarıb podnusuna qoyur, əlini uzadıb qənd qabını da qaraqoyunlunun qabağından götürmək istəyir. Qaraqoyunlu tələsik dillənir:

– Dəymə, qənd payımı yiyəjəm.

Cürbəcür ixtilətlər

Allah yoluna qayıt!

Birisinin dinə etinasızlığını görən bir adam ona öyüd-nəsihət verir. Deyir:

– A bala, oruc tut, namaz qıl, Allaha dualar elə ki, sənin günahlaro bağışlasın. Günahın çoxdur.

İmansız deyir:

– Maa namaz qılmaq düşmür. Namaz suralarını bilmirəm. Necə namaz qılım, Allaha necə dua edim?

Dindar deyir:

– Gündə bir dəfə dəstəmaz al, üzö qıbləyə tutub di:

Ağ qoyun, qara qoyun,

Başımı yerə qoyum.

Ağ üzüm, qara üzüm,

Başımı yerdən üzüm.

İmansız deyir:

– Elə habı?

Dindar deyir:

– Hə, bala, sənin üzö qıbləyə tutub, əyilib-qalxmağın elə namazdı.

İmansız adam yaz vaxtı bir çəməndə namaz qılında qaşqası-na nəsə batır. Bunu bəhanə gətirib bir daha namaz qılmır. Onu töhmətləyənlərə deyir:

– Sizə dimədimmi mənə namaz düşmür.

Dindar yenə onu yola gətirməyə çalışıb deyir:

– Bəs oruc tutmaq nicə?

İmansız deyir:

– Orucu tutaram. Bu işə sözüüm yoxdu.

Oruc yay vaxtına düşür. Görürlər ki, imansız tut ağacında tut yiyir. Deyirlər:

– Ə... hayındı nağarırsan?

İmansız deyir:

– Vallah, elə tutlar var ki, biri bir oruca dəyəər.

Ərəb nə yiyir...

Ərəb dəvənin üstündə gəzirdi. Külək də qabaxdan əsirdi. Ərəb torbadan nə isə çıxarıb ağzına aparırdı. Amma kişinin yemək istədiklərini külək havaya soorurdu.

Ərəbdən soruşurlar:

– Ay ərəb, nə yiyirsən?

– Külək ki, belə əsir, heç nə.

Təzə hökumət gəlir

Qızıl Ordu Şəkinin 10-12 kilometrliyinə çatanda arada söylə-nirdi ki, yeni hökumət varlıların döylətini əllərinənə alıb fağırlara vericihdi.

Fağırlar:

– “Şura hökuməti gəlir, dalımızın dayağı olan hökumət gəlir”
- deyə bir-birilərini muştucluqlayirlar.

Hamballar, fəhlələr yığışıb rus ordusunun qabağına gedirlər.

Hökumət Şəkiyə çatandan sonra işlər söylənilən kimi olmur. Varlıları, döylətliləri tutub dustaqxanalara salırlar, bəzilərini sürgün eləyirlər, döylətlərini, var-yoxlarını əllərinən alıb apardırlar. Varlılar tutulduğundan hanbalların işi azalır. Qapısında işçi saxlayanlar işçiləri buraxırlar. Alver dayanır, gediş-gəliş kəsilir. Kasıbların vəziyyəti bir az da pisləşir. Hamballar mahnılarını dəyişdirib başqa cür oxuyurlar:

*Gör nə günə qoydular
Bizi bu bolşeviklər,
Tülki kimi soydular
Bizi bu bolşeviklər.*

Bir qədər sonra tərbiyədə, məişətdə də dəyişiklik özünü göstərir. Qadınlar çadralarını atırlar, kişilər isə papaqlarını. Bu hal camaat yeni mahnılar qoşur:

*Başında papax dəli Söyün,
Gözündə qapax dəli Söyün.
Qızlar qoşuldu qaçdı,
Gəl gedax tapax dəli Söyün.*

Hamballar, fəhlələr eşidib arzuladıqları xoşbəxtliyi hələ də gözləyirlər.

Heydər doğa alası almağa gedir

Uzbaşıyev Heydər in anası deyir:

– Heydər, anan saa qurban, qonağımız olacaq, get bazardan etnən doğa alası al gətir.

Heydər öydən çıxır. “Uxarı bazarda bir balaca özümü düzəldim” - deyə düşünür.

Beləcə aşağı bazara çatanacan 3-4 yoldaşını da başına yığır. Onlar əvvəl Qəzərin, sonra da Kosagəldinin midqanına baş vururlar. Midqanın qabağında fayton dayanır. Yoldaşlardan biri faytonçu ilə nə isə danışır, qayıdıb curlarına deyir:

– Yevlaxda bir adama çatası amanat var. Bu faytonla gedib amanatı verək, bu faytonla da qayıdarox. Uzağı günortaya burda-

yox.

Hamı oturur faytona. Yevlağa çatıllar.

Heydər sonrasını xatırlamır. Səhəri gün Gəncədə yuxudan ayılır. Deyirlər:

– Ədə, Gəncə alası lap yaxşı olur.

Heydər gedib bazardan əməlli ala alır.

Onlar evə ikinci gün axşama yaxın çata bilirlər. Heydər anasına deyir:

– Ciyi, Şəkidə yaxşı ala olmadı, gedib Gəncədən almışam.

– A bala, yaxşı ki, sənin gətirdiyin ala qonaxlara qismət olmadı. Bunnarı heç mal da yiməz. Həm soluxub, həm də əzilif. Hayıf dölü Şəkinin alası?

Gözo dəyişik salmışan

At sahibindən soruşurlar:

– Ato ayibi varmı?

Saticı əlini kor gözünün üstünə qoyub deyir:

– Mənim bu gözümdə ayıb varsa, o atda da ayıb var.

Alver baş tutur.

Alıcı atın sancılı, gəhgir olduğunu görüb o biri bazar qaytarmaq üçün bazara gətirir. Saticını tapır, ona narazılığını bildirir:

– Kişi də malına görə yalan danışar?

Saticı yenə əlini kor gözünün üstünə qoyub dillənir:

– Axı mən saa dedim ki, habı gözümdə ayıb varsa, o atda da ayıb var.

– Düzdü, belə söyləmişdin.

Saticı əlini gözünün üstünnən götürüb deyir:

– Hayındı yaxşı bax, mənim habı gözüm necədi?

– Kordu.

– Deməli mən yalan deməmişəm.

Alıcı onunla razılaşmalı olur:

– Mən elə bilmişdim ki, sən sağ gözo nəzərdə tutursan. Gözo dəyişik salmışan.

Xingəl qonaxlığı

Ataynan oğulu bir yerə xingəl qonaxlığına çağırırlar. Oğul yedikcə su içir və yenə yeməyə başlayır. Qonaqlıqdan qayıdanda ata oğlunu məzəmmət edir. Evə çatan kimi kişi oğlanın başına tap bir qapaz vurub deyir:

– Ə, qavagındakı xəngəli yeməkdənsə, bir az yiyif su içirdin. Niyə qarno suyunan doldururdun? Onnansa xəngəl ilə dolduraydın daa.

Oğul deyir:

– Ay ata, mən bir az xəngəl yeyif su içirdim ki, xəngəli bas-sın aşağı, yer əmələ gəlsin, sonra yenə xəngəlləri yeyə bilim.

Bu dəfə ata oğlunun başına iki qapaz vurub deyir:

– Bəs maa niyə dimirdin bu üsulu?

“Ver, molla” dimiyin, “Al, molla” diyin...

Molla dəstəmaz alanda hovuzə yıxılır. Kənardan adamlar molları sudan çıxarmaq üçün kimi əlini uzadır, kimi ağacını.

– Əlo ver, əlo ver, - diyillər.

Molla səslərin heç birinə məhəl qoymur.

Yolnan keçən ahıl bir kişi onlara belə məsləhət götür:

– Ə... Əlo maa ver dimiyin. Əlimi al, habı ağacı tut diyin.

“Əlimi al” sözünü eşidən kimi molla yapışıq. Onu sudan çıxarırlar.

Maaşallah!

Şəkinin Oxud kəndində gördükləri, eşitdikləri hər şeyə xeyir-dua verirlər. Bir adamın iki baş inəyi itir. Bir-iki gündən sonra birisi ondan soruşur:

– İnəkləri tapdınmı?

Deyir:

– Tapdım.

- Hardadı?
- Dərədə qalıflar.
- İneklər orda niyə qalır ki?
- Geyif gördüm ki, maaşallah, canavar ikisini də tər-təmiz yiyif, maaşallah!
- A kişi, canavarın bu işinə iki maaşallah düşür?
- Elə adam var ki, heç yaxşı işə də maaşallah diməyə dili gəlmir.

Xan yaylaxda

Xan mal-qarasına baş çəkmək üçün yaylağa gedir. Axşam tərəfi hava qaralır, yağış yağır, dalına da göydən dolu tökülür. Yaylax sərin idi, yağıntından sonra hava bir az da soyuyur.

Axşam qaralır, xan evinə qayıda bilməyib yaylaxda gecələməli olur. Yaylaxda olandan - yapınıcdan, keçədən xana bir yer düzəldirlər. Xan yataqda üstüörtülü uzansa da, bərk üşüdüyündən deyir:

– Ədə üstümü örtün, bərk titrədirəm.

Çoban bildirir:

– Xan sağ olsun, burda nə vardısı, hamısını üstaa salmışox.

Xan küncdəki qaraltını göstərüb soruşur:

– Bəs o nədir yerdə qalır? Onu maa qıymırsooz?.

Çoban deyir:

– Xan sağ olsun, bu, ayıb olmasın, bizim eşşəyin çuludu.

Xan əsə-əsə dillənir:

– Ədə, onun adını çəkmə, bir az da üşütməm artır. Hayındı onu da üstümə atın.

Üçüncüsünü deməz

– Bizim kənddə üç igid var:

Birisi mənim dayısı oğlu,

O birisi də əmisi oğlu,

Üçüncüsünü deməz.

– Ə... yoxsa üçüncüsü sənsənmi?

– Ə... sən şıxsanmı, mıxsanmı, nəsen?

... mənnən saa erməni çıxmaz

Şəkili Dəli Kərimin oğlu Yusif çox baməzə adam oluf. Bir gün Yusif curları* ilə kilsəyə gedir. Salam-kələmdən sonra keşişə deyir:

– Keşiş ağa, mən dönüf erməni olmax istəyirəm.

Keşiş bunu çox səmimiyyətlə qəbul edib onu kilsənin içəri-sindəki ibadətqaha aparır. Keşiş Yusifə deyir:

– Mən nə söyləsəm, sən də de ki, qəbul edirəm.

– *Baş üstə.*

Keşiş:

– Yuxarı yola getmiyəsən. Keçəl Əli ordadır.

Yusif:

– Qəbul edirəm, baş üstə.

Keşiş:

– Aşağı yola getmiyəsən, Keçəl Məmməd ordadır.

Yusif:

– Qəbul edirəm, baş üstə.

Keşiş:

– Ortalix yolla gedərsən, Məryəm oğlu İsa ordadır.

Yusif:

– Qəbul edirəm, baş üstə.

Keşiş:

– Çörək verər yeyərsən, çarix verər geyərsən.

Yusif:

– Qəbul edirəm, baş üstə.

Nəhayət, Keşiş deyir:

Mən nə desəm təkrar elə. De ki, Qurandan İncil yaxşıdır.

Yusif təkrar edir.

– Molladan keşiş yaxşıdır.

Təkrar edir.

– Məhəmməddən İsa yaxşıdır.

Təkrar edir.

* Tay-tuşları ilə

– Plovdan xəlyər bişmiş i yaxşıdır.

Bu dəfə Yusif etiraz edir:

– Keşiş, habırdə işi tamam xarab elədin, yeməyo qatışdırdın, mənən saa erməni çıxmaz, - diyif kilsədən çıxır.

Bəhlula qız nişanlandı

Qardaşları avara-avara gəzməkdən əl çəkməsi məqsədiylə Bəhlula toy eləmax fikrinə düşürlər. Münasib bir ailənin qızını nişanlamaq üçün elçilik edirlər.

Bu işi bilən Bəhlul qız atasına deyir:

– Ay kişi, qızo bədbaxt eləmə. Mən özümə bir qarın əppəh tapmıram, səən qızo qarnını nə təhər doyduracam? Zornan gətirsəaz da, qız mən i görəsi döylü.

Bu söhbətdən sonra qız atası elçilərə rədd cavabı verir.

Məmməd kişi biçinə gedir

Keçmişdə taxılı əlinən, oraqla biçər, ona görə də haqq alardılar.

Şəkili Məmməd kişi bir qohumugilə buğda biçininə gedir. Camaat lap səhər tezdən sərin ikən lazımı şeyləri - su qabı, ayran, oraq, yemək götürüb sahəyə gedirdi, biçinləri biçərdi.

Məmməd kişi orağı üstünə sancır. Biçin yerinə çatıb hər şeyi rahatlayır, amma orağı tapmır. Uzaxda işləyən yoldaşından soruşur:

– Mənim orağımı götürməmişən?

– Yox.

Əlaci üzülən Məmməd kişi evə qayıdır, gəlini səsleyir. Gəlinin gec çıxdığını görüb hirsələnir və ağzının acısını gəlinə tökür:

– Ay köpək qızı, it qızı, qanacaqsız, səən bilmirsən ki, oraqsız taxıl biçilməz. Niyə orağı qoymamısan.

Gəlin deyir:

– Ay ağa, odur, orax sənin papağ o üstündə.

Orağı başından götürən Məmməd kişi kor-peşiman olub öz-özünə deyinə-deyinə tarlaya qayıdır:

– Əsdaxfurullah, əsdaxfürüllaah. Az qala ağzımdan pis söz çıxacaqdı.

Dəyirman tez yatdı

Bir kəndli oğlunu yanına çağırıb tapşırıq verir:

– Bu şeyləri bazara apar, satıb başayaq al. Anannan soruş, gör nə buyurur.

Anasından xəbər alır:

– Saa nə alım?

Arvad deyir:

– Balaca qıza başmacıq,

Böyük qıza yaşmacıq,

Babaa saqqal darağı,

Nənaa bir barmaxlıx,

Ataa xeyir-şər çuxası,

Maa da bir yaxalix.

Oğlan bazardan qayıdıb atasına deyir:

– Sən diyəni aldım,

Cibi boş qaldım.

Pullar bizə çatdı.

Dəyirman tez yatdı.

Oğlu demək istəyir ki, başqa şeylər almağa pul qalmadı.

Getdiyim yol hələ bəlli döylü

Bir evə gələn qonaq çox qalır. Ev sahibinin arvadı onun qulluğunda durmaqdan bezir. Kişi də işindən-gücündən qalıb bərk narahat olur. Qonağın çıxıb öz öyünə getməməsinin səbəbi onu da təəcübəndirməyə başlayır. Ər-arvad belə fikirləşirlər ki, araya bir yolla söz salsınlar, bəlkə qonaq ürəyindən keçənləri onlara açdı.

Kişi deyir:

– Ay qonaq, bizim ikimizin bir mübahisəsi var. Sənin sabah gedəcəyin yol dağdan, yoxsa arandan düşəcək? Mənim fikrimcə

sən səhər açılan kimi arana üz tutacaqsan, arvad tərslik edir ki, yox, sabah qonaq dağa sarı yollanacaq. Hansımız düz deyirik

Qonaq məsələnin nə yerdə olduğunu anlayıb cavab verir:

– Düz demirəmsə, sənün dünən aldığın illik buğda axıra qədər mənə qismət olmasın. Getdiyim yol hələ bəlli döylü.

Zulum

Bi gün Ceyran oğlu əppəyih pulunu da götürüb ala almaq adıynən öydən çıxır. At ölür, it ölür, Ceyran oğlu gəlif çıxmaq bil-mir. Arvadı balaca gədəni çağırır göndərir ki, ə, get gör dədən hardadı. Balaca oğul gəlif görür ki, Ceyran oğlu, süyux Məmədəli, Xanımın oğlu, beş-altı nəfər də “hörmətdi” adamnar yığılıdılar, orda, dingin stolovoyunda yüz-yüz vururlar. Uşax da nə qanır, çatan kimi diyir ki, ə, uydə-uydə, sən ciyim çağırır, diyən, Ceyran oğlu hirsdənir, araqı tutdurur uşağın əlinə, diyir ə, tut habını. Uşax tutur, habınnan bir udum al, uşax udumu alan kimi, gözdəri bərə-lir, nəfəsi kəsilir, uşax az qalır ölsün, bi təri uşağı özünə gətirirlər, Ceyran oğlu diyir gördün, get hindi ciyo da heylə başa sal ki, biz habırda nə zulum çəkirox...

Bildiriş!

Diqqət! Diqqət! Şəkililərin nəzərinə!

1983-cü il iyun ayının 11-də “Gülüş” kuboku uğrunda Şəkinin “Səxavət” komandası ilə dəfələrlə Avropa “Gülüş” çempionatının qalibi Qobrova şəhərinin “Xəsis” komandası arasında futbol üzrə final yarışı keçiriləcəkdir.

Şəkinin “Səxavət” futbol komandasının tərkibi:

1.Qapıçı - Dobu Həjbala 2.Sağ kənar müdafiəçisi - Qırıldım Usuf 3.Sol mərkəz müdafiəçisi - Forma Bilal 4.Mərkəz yarım-müdafiəçisi - Lampa Vahid 5.Sağ mərkəz müdafiəçisi - Laqan Cabbar 6.Mərkəz yarım-müdafiəçisi - Zoğ Məmməd 7.Sol kənar yarım-müdafiəçisi - Cırt Məcid 8.Sağ kənar yarım-müdafiəçisi - Löh Qasım

9.Mərkəz hücumçusu - Əbicə-bicə Ələsgər 10.Sağ kənar hücumçusu - Hoppandı Musa 11.Sol kənar hücumçusu - Lıqıdı Cabbar

Ehtiyat oyunçular: 1.Müftə Səfər 2.Fındıq Əhməd 3.Salvı Mürsəl 4.Kart Osman

Komandanın kapitanı - Löh Qasım.

Komandanın rəisi - Herti Məmməd.

Komandanın baş məşqçisi - Hacı Feyzi oğlu İlyas.

Məşqçisi - Maşak İsfəndiyar.

Həkimisi - Mirzə Avcabbar.

Oyunu idarə edirlər: baş hakim - Zırpı Yaqub, hakimin köməkçiləri - Ayı Bilal, Qurd Əhməd.

Oyun Şəkinin Şeytanbazar stadionunda gecə saat 25-dən saat 27-dək keçiriləcəkdir. Çox gərgin oyun olacaq! Biletlər Dabbaxanada Hacı dayının əsas kassasında və onun Dardoqqaz, daşlı pilləkən, otaq eşiyi, şərbablar, sarı torpaq, Doqquz para, Ağvanlar, Körpüqulağı, Dırrar, Topqarağac, Qullar, Çaqqal dərəsi, Dolçalar, Süddülər, Mədolar məhəllələrindəki filiallarında satılır.

Biletlərin qiyməti: 2 zarafat, 1 lətifədir.

Əvvəlcədən bilet üçün sifariş vermək istəyənlər 23-0 nömrəli telefonla Sərçə Qasıma müraciət edə bilərlər.

Şəki məhsulsuz, könülsüz, stadionsuz, futbolsuz idman cəmiyyətinin futbol federasiyası.

Eşələn məşq edir

Son zamanlar məşhur bəmzə Eşələn Nuru qəbir qazmaqla pul qazanırdı. Günlərin birində, isti yay günündə Nuru yenə də sifariş alır, qəbir qazmalı olur. Öz-özünə fikirləşir ki, əşi, çox yorulmuşam, özüm girim qəbirdə yatım, həm yorğunluğum çıxsın, həm də sağ ikən qəbirdə yatmağı öyrənəm ki, öləndən sonra əziyyətim olmasın. O, qəbirdə uzanıb yatır. Havalara isti, qəbir isə sərin olduğundan onu yuxu aparır. Hannan-hana cənazəni gətirənlər görürlər ki, Nuru qəbirdə yatır. Onu oyadıb yadına salırlar ki, dur, qəbrin sahibi gəlib.

XIV. ƏHVALATLAR

Dodu əhvalatları

Dodu meşəsinin heyvanları haqqında ən maraqlı söhbəti qəsəbəmizin kömürçüsü, Kömürçü Kəməş dayı edərdi. O, deyirdi: “Palıd ağacından yüksək kefiyyətli kömür əldə edirdim. Onun gövdəsini paralamaq üçün çoxlu çüy vurmuşdum. Axşam düşdü-yündən gövdəni dəzgahda qoyub, kömürümü ulağa yükləyib apardım. Ancaq səhəri qayıdanda həmin palıd kötüyünün üstündə qıçlarını aşırıb oturan bir ayı gördüm. Mən nə qədər qışqırdım, dəhrə, baltanı daşa vurub səs saldım, “ ay kafir, dur get mənim dəzgahımdan, işimi görüm” dedim. Ayı tərپənmədi ki, tərپənmədi. Heyvan başını bulayır, dilini çıxarır və məni yalvarıcı nəzərlə süzürdü. Diqqətlə baxdıqda gördüm ki, ayı dünən çaldığım çüyləri bir-bir çıxarıb kənara tullamış, lakin axırıncı çüyü çıxaranda xayaları ağacın yarığına düşmüşdü. Ağac ayıya əziyyət verir, onu tərپənməyə və durub getməyə qoymurdu. Mən bunu başa düşən kimi ehtiyatla ağac kötüyünün o biri başına yaxınlaşıb, yenidən çüyləri yerinə saldım. Ağac yarmaqları aralandı və ayı xilas oldu. Heyvan durdu və kənardan mənə baxmağa başladı. Lakin hər cür cəhdimə baxmayaraq o dəzgahı tərک etmədi. Mən də əlacsız qalıb onun müşahidəsi ilə öz işimi gördüm. Nahar vaxtı yeməyimdən ona da atdım. O cəld yedi və nəşə donquldandı, yəqin təşəkkür edirdi. Mənim arxamca qarabaqara gəlirdi. Ayı məni dağ ətəyinə, Qaratoyuq bulağına qədər ötürdü. Səhər mən yenidən dağa gələndə ayını həmin yerdə gördüm. Həmin gün də o, məni müşahidə etdi. Beləliklə, biz hər gün Qaratoyuq bulağında səhər görüşür və axşam isə həmin yerdə ayrılırdıq” Deyirlər ki, Kəməş dayı ikinci dünya müharibəsinə getdikdən sonra da ayı hər gün həmin yerdə onu gözləyirmiş.

Deyilənlərə görə Kəməş dayının dostluğa naxələf çıxdığını güman edən ayı ağlayıb donquldana-donquldana geri dönərdi. Kömürçü Kəməş müharibədən gəlmədi ki, gəlmədi. Beləliklə, mü-

haribə anaları oğulsuz, uşaqları atasız, gəlinləri ərsiz, bacıları qardaşsız qoyduğu kimi, ayını da Kəməş dayısız qoymuşdu.

Mehriban oxucum! Bu yazdıqlarım nağıla bənzəsə də , həqiqətdir! Dodu meşələrinin ayıları ilə rastlaşmaq mənə də nəsib oldu və hətta onlardan mənə “hədiyyə” də yadigar qalmışdır. Əhvalat belə olub. Günlərin bir günü Xan yaylağına səfər zamanı dağın zirvəsində, xanın məşhur “fayton yoluna” yaxın bir yerdə səhər yeməyi yeyib su içmək istədik, lakin gördüyümüz ehtiyat suya dəymək fikirində deyildik. Həmin yerdə ağacların başı qırılıb sallanmışdı. Bu isə ayının ağaca çıxıb vadini seyr etdiyini və bizim gəlməyimizə diqqət yetirdiyini göstərirdi. Belə qalın meşədə, çoxlu heyvan ləpirləri olan bir yerdə suyun olmamasına şübhə ilə yanaşdım. Yer in torpaq qatının altına baxmağı məsləhət gördüm. Bacım oğlu balaca Rahim dəhrə ilə yeri eşməyə başladı. Nəticədə torpaq örtüyünün altında məsaməli, qumlu, daş qaya çıxdı. Həmin təbaşir yaşlı dağ süxurlarından çox zəif su damcılanmasını gördük. Sonra daşın altında torpaqdan gölməçə düzəltməli olduq. Lakin torpaqdan olan çuxur suyu saxlamırdı. Odur ki, dərənin dibindən gilli torpaq tapdıq. Gölməçənin içərisini şirələdik; nazik gil su axmasının qarşısını aldı. Su damcısı zəif olduğundan, suyun yığılması və durulması üçün çox vaxt tələb edəcəyini düşündüm. Rahimin əvəzsiz zəhmətini nəzərə alıb, bulağa “Rahim bulağı” adı verdim və öz yolumuza davam etdik. Qayıdan başı burdan keşib gedəcəyimizə və qabda evə su aparacağımıza söz verdik. Lakin bu bizə qismət olmadı. Düz 8 saatdan sonra biz bura qayıtdıqda suyun yenə bulanıq olduğunu gördük. Suyun belə uzun müddətdə durulmaması heç inandırıcı deyildi. Suyu “əl qatıldığını” yəqin etdik. Müşahidələr göstərdi ki, “Rahim bulağında” ayı öz balaları ilə “şənlik” qurmuş, bir dağ donuzunun başı gəmirilmiş, bulaq “sahibinin” yaxınlaşmasını hiss edib, suyumuzdan içib və bulağı bulandıraraq qaçmışlar. Biz bulağa yaxınlaşanda dostumun oğlu təcürbəli Güləli bunları hiss etmiş, lakin yorğun şəhər uşaqlarını təşvişə salmamaq üçün susmuşdu. Ayının qoyub getdiyi qaban başının əti çox yaxşı gəmirildiyinə görə kəllədə dişlər və çənəaltı iki

qılncı yaxşı görünürdü. Mən qaban kəlləsinin ayıdan suvenir kimi evə gətirdim, onu daha da yaxçı cilalayıb təmizlədim. Şəffaf lak sürtdüm və otağımda divardan asdım. Onun iki dişindən dəsmal asmaq üçün istifadə etdik. Lakin yadımda bu da qaldı ki, ayların dostluğu ilə bərabər, su bulandırmağı da varmış...

Vadinin vəhşi heyvanlar aləmini təssəvür etmək üçün qaban sürüsü ilə görüşümüzü də xatırlamaq maraqlıdır. Biz bir dəstə böyük və kiçikli adam Yanıqlı dərə ilə qalxmaq istədikdə dərənin yuxarı hissəsindən donuz sürüsünün keçdiyini gördük. Biz çox həyəcanla onları kinolenti kimi seyr edirdik. Düşündüm ki, “çöl yiyəsiz olanda donuz təpəyə çıxar” misalı necə də yerində deyilib. Gözümüzün önündən əvvəl ana və ata qabanlar, axırda da onların balaları keçirdi. Axırncı qaban balası keçdikdə gördük ki, dərə aşağı üstümüzə yumuru iri bir daş gəlir. Biz qaçıb canımızı xilas etdik. Axırncı qaban keçdikdən sonra daşın qəsdən və ya təsadüf nəticəsində gəldiyini deyə bilmərəm. Ancaq bunun qaban sürülərinin vidalaşma simvolu olduğu şübhəsiz idi.

Başqa bir görüş

Dumanlı və yağmurlu gündə yoldaşlarımdan ayrı düşüb dar bir sarma (yol) ilə başaşağı böyük sürətlə qaçırdım. Yolun əyməsində birdən boz qabanla burun-buruna, göz-gözə rastlaşdım. Sən demə, məndən də çox tələsən qaban həmin sarma ilə yuxarı qaçırmış. Qabanın üst dodaqlarının altında iki ağappaq ağaran “qılncı” və mənim əlimdə heç nəyin olmaması gözümü çox qorxutmuş, qəflət görüş məni sarsıtmışdı. Hə edəcəyimi bilmirdim. İki çıxış yolu var idi. Biri “üzr istəyib” qabanı kənara itələyərək öz yolumu davam etdirməli idim. İkinci yol isə dönüb geri qaçıb özümü xilas etməli idim. “Donuzdan bir tük çəksən də qazandır” məsələnin nə qədər yersiz olduğunu hiss etdim. Mən hələ bir qərara gəlməmiş, qaban özünü sola atıb, meşə aşağı çox iti sürətlə qaçdı. Mən ürəyimdə onun tez qərara gəlib qaçmaq “qaçaqlığını” alqışladım. Hər igidin işi deyil dostluğu başa vursun” dedim. Ani

görüş zamanı biz hər ikimiz keçirdiyimiz həyəcanı bir-birimizin gözündən oxumuş olduq. Bu dilsiz-ağızsız heyvanın mənim gözündən nə oxuduğunu yazmağa çətinlik çəkirəm, amma onu bilirəm ki, qabanın özünü top kimi kənara atması və şimşək kimi közdən itməsi onun keçirdiyi həyəcanın mənimkindən də çox olmasını göstərir. Axı, insanlar da heyvanlar üçün qorxulu bir məxluqdur. Dodu vadisi dağlarında vəhşi heyvanlarla bağlı hadisələri sadalamaqla qurtarmaz. “Canavar-inək” davası (öz balasını yırtıcıdan xilas etmək naminə unək özünü şəhid edir), ağaca sarınmış gürzənin bir daşla vurulub yerə sərilməsi və qarnından diri sərçə balalarının çıxarılması, alma ağacına çıxıb meyvə yeyən ayının güllə ilə vurulub yerə düşməsi və s. və i.a. hadisələr maraqlı və yadda qalan təbiət hadisələrindəndir.

Cürbəcür əhvalatlar

Zənqərəboğlunun yeməxanasında olmuş əhvalat

Zənqərəboğlu Əli dayı yeməxananı iki hissəyə ayırmışdı, birində yemək, o birində isə çay verirdilər. O, çox vaxt mətbəxdə olar, inandığı adamların işinə müdaxilə etməz, həm də bişirilən yeməklərə daha çox nəzarət etməyi üstün tutardı. Çayxanada söyüşkən bir adam oturmuşdu, bu adama heç kim qoşulmur, onun bəd ağzının açılmasını heç kim arzu etmirdi. Bu dəmdə çayxanaya “göygöz Əsabəli” adlı hündürboy, göygöz bir şəxs daxil olub boş stulların birində oturdu. Bu azdanışan, təmkinli bir kişi idi, iri sümüklü, arıq, lakin cüssəli olmasına baxmayaraq gücünü başqasına göstərməyi sevməzdi. Hamıya hörmətlə salam verər, çayxana söhbətlərində haqqın tərəfində durardı. Söyüşkən adamın ağzı açılan kimi “göygöz Əsabəli” çönüb ona tərs-tərs baxdı, amma “söyüşkən adam” ağzını az müddətə güdə bildi. İkinci dəfə göygöz Əsabəli ona qəti surətdə kəskin bildirdi. “Bir də söysən durub ağzını cıracağam”. Üçüncü dəfə nalayiq söz eşidən göygöz Əsabəli heykəl kimi ayağa qalxdı, bir anda söyüşkən adamın pey-

sərindən yapışmış üzünü üstə yerə yıxdı, dizini onun onurğa sütununa qoyub iki şəhadət barmağını bu adamın söyüşkən ağzına soxub dartdı. Yerə yıxılmış adam kəsilməmiş öküzlə kimi böyürdü. Ayağa qalxanda cırılmış ağzının qıraqlarından qan axırdı. Göygöz Əsəbətli ona sonuncu xəbərdarlıq edərək dedi ki, çayxana da ictimai yerdir, oğul-uşaq, böyük-küçük var, adam ağzını yaxşı danışmağa öyrədər, pis danışan ağız isə bax belə cırılmağa layiqdir.

Fövqəladə anlaşıma

Mötəbər yoldaşlardan birinin nənəsi söyləyirmiş ki, Dərbənddəki evimizdə erkək və dişli olmaqla iki ilan yaşayırdı. Ulularımızdan eşitdiyimə görə ev ilanına toxunmazlar və bu səbəbdən də onlardan qorxmadan və müdaxilə etmədən birgə yaşayırdıq. İlanın yuvası binanın lap kənarında idi. Nənə müşahidə edərək görmüşdü ki, hər axşam erkək ilan yuvadan çıxıb səhər qayıdarmış, çox güman ki, zavallı ova çıxarmış və erkək ilan gedisindən az sonra başqa bir erkək həmin yuvaya girib səhərəcən orda qalır, erkək öz yuvasına qayıdana yaxın çıxıb gedirdi.

Bir gün yenə səhər öz yuvasına dönmək üçün erkək ilanla rastlaşan nənə hündür səslə deyir:

– Kül başına, ay yazıq, sən gedən kimi başqası arvadının yanına gəlir, yuvana bərk dadanıb. Sən də adını kişi qoymusan?!

Nənə sözünü elə-belə deyib öz işlə məşğul olarkən yuvadan əcaib səslər eşidir. Maraqlanıb gözləyir. Az sonra yuvadan çıxan erkək dönüb mənalı-mənalı nənəyə baxır və sürünərək gedir.

Nənə təəccüblə danışdı ki, erkək ilan mənim dediyimi başa düşübmüş. O, öz dişisini öldürəndən sonra yəqin ki, xəcalətindən və ya o yuvaya nifrətindən bir daha bizim həyətdə görünmədi.

Bir zərbəyə görə 8 il!

Şəkiddə saqqız oğlu Bədrəddin müəllim maraqlı bir olmuş əhvalat danışmışdır:

– Borkuta şəhərində idim. O vaxtlar bu şəhər İttifaqda sürgün yeri kimi tanınırdı. Bir gün tanış sifətli bir adam qarşımı kəsərək məni Şəkidən saqqız oğlu Bədrəddinə oxşadığını söylədi. Mən onun zənnini təsdiq etdim və tanıdım. O, Şəki toylarında əlində çubuq çox məharətlə sərpayılığı ilə tanınan Bəlyar idi. İndi isə burada dustaq həyatı keçirirdi. Mən ondan nə üçün sürgün olduğunu soruşdum. Bəlyar kövrəldi, sonra özünü zorla ələ alaraq danışmağa başladı:- Şəkidə zavodda işləyirdim. 1 may bayramına bir neçə gün qalmışdı. O vaxtlar bayramqabağı bütün şəhəri başdan-əyağa qədər bəzəyərdilər, fabriklər və zavodların giriş qapıları (ala qapılar) xalçalarla bəzədilər, qapının başında isə Stalinin şəkli vurulardı. Bir neçə gün əsasən nağara-zurna dəstinin müşayiəti ilə çalıb oynayırdılar. Zavodun böyükləri ala qapının başına Stalinin portretini vurmağı mənə tapşırıdılar. Mən portreti götürərək nərdivanla ala qapının başına çıxdım, qapının tən ortasından Stalinin portreti olan taxta ramkaya birinci mismarı vurarkən əlimdəki çəkiç portretə dəyərək onun üstündəki şüşəni sındırdı, portreti əzdi və ramka əlimdən yerə düşdü. Bu mənzərəyə tamaşa edən zavodun böyükləri və kənar adamlar təşvişə düşmüşdülər. Mən isə əlimdən çıxmış xətanın nəticəsini təsəvvürümə gətirə bilmirdim. Yerə düşən kimi direktor, partkom və mestkom üstümə cumdular, məni məzəmmət elədilər, hədə-qorxu gəldilər və işdən azad olduğumu bildirdilər. Mən öyə qayıtdım. Başıma gələnəri arvad-uşağa danışdım. Bir saat keçməmiş milis işçiləri məni apardılar. Sud çağırıldı. 8 il sürgün kəsdilər.

Bəlyarın sonrakı taleyindən xəbər tuta bilmədim.

“Sabun”

1963-cü ildə Nuxa rayonunun kəndləri Vartaşenə (Oğuz) birləşdiriləndən sonra Vartaşen rayon maarif şöbəsinin müdiri Ə.Aslanov məktəb direktorlarını maarifçiyə şuraya çağırır. Şurada Nuxanın Aşağı Küngüt 8 illik məktəbinin direktoru çıxış edərək deyir:

– Əbülfət müəllim, Nuxada maarif yoxdu, biz Sizdən öyrənməyə gəlmişik və s...

Bu çıxış bütün direktorları, o cümlədən Kiçik Dəhnənin direktorunu qəzəbləndirir. Şura iclası qurtaran kimi Kiçik Dəhnənin direktoru yaxınlıqdakı aptekə girir, 14 qəpiklik sabun alır və gətirib Aşağı Küngüt məktəbinin direktorunun cibinə salır. Bu xəbər 5-6-dəqiqə keçməmiş maarif müdirinə çatdırılır, qəzəblənən müdir sabun salan direktoru çağırtdırır və ona qışqıraraq deyir:

– Bu nə hərəkətdi? Bura Nuxa deyil, səni qovaram direktorluqdan...

Kiçik Dəhnənin direktoru təmkinini pozmadan deyir:

– Nuxanın qabaqcıl maarif ocağı olduğunu Siz yaxşı bilirsiniz. Siz də orada təhsil almısınız. Qaldı sabuna, onu da aldım ki, həmin adama lazım olar.

“Dəvənin dərisi eşşəyə yükdü”

Nuxanın kəndləri Vartaşen rayonuna tabe olan vaxt idi. Müəllimlər əmək haqqını Nuxada, texniki işçilər isə Vartaşen bankından alırdı. Kiçik Dəhnə məktəbinin işçiləri 3 ay idi ki, əmək haqqı ala bilmir, təsərrüfat müdiri hər gün gedib-gəlirdi. Nəhayət, məktəbin direktoru banka gedir. Onu görəndə kimi bankın müdiri əda ilə əlini belinə qoyaraq öz işçilərinə deyir:

– Sizə demişəm ki, elə edin ki, Nuxadan gələn məktəblər hesablarını Ağamalının yanında açsınlar...

Bunu eşidən direktor üzünü İmanova tutaraq deyir:

– Özünü nə çəkirsən, bizi Ağamalı İsmayılovun yanında hesab açmaqla hədələyirsən? Dəvənin dərisi eşşəyə yükdü. Dəvə kimi dözümlü olan texniki işçilərin də pulunu verə bilər.

Bu sözlər müdirə çox təsir edir, işçilərinin yanında “eşşək”sözünü götürə bilmir, direktorun sinəsindən tutub öz otağına çəkir, əlbəyaxa olurlar. Köynəyi cırılan direktor imkan tapıb stolun üstündəki mürəkkəb qabını müdirə ilişdirir. Köynəyi rəngə boyanmış müdir milisə zəng çalır, köynəyi cırılmış direktorla üstün-

dən çernil damcılayan müdiri şöbəyə aparırlar. Şöbənin rəisi Piri-
yevin ilk sualı belə olur:

– Dəvənin dərisi eşşəyə yüküdü - deməklə nə deyirdin?

– Dəvə Nuxa bankının müdiri Ağamalı İsmayılov, eşşək isə
şillaqlayıb köynəyimi qıran və ağniyarkən üstünü bulayan Varta-
şen bankının direktorudu.

“Onun kollektivi qədər müəllimimiz var”

Vartaşendə müəllimlərin avqust müşavirəsi gədirdi. Nuxa
zonasının ən kiçik orta məktəbi olan Qayabaşı məktəbinin direktor-
runu işçi heyətində əyləşdirmişdilər. Tənəffüs-fasilə vaxtı idi. Baş
Göynük, Oxud, Böyük Dəhnə və Kiçik Dəhnə orta məktəbinin
direktorları şən söhbət edirdilər. Onların yanından keçən rayko-
mun katibi Abbas Məmmədov ilə maarif müdiri Əbülfət Aslanov
üzünü danışanlara tutub dedi:

– A dəhnəli, bu direktorları nə güldürürsən?

– Güldürürəm ki, Qayabaşı orta məktəbinin şagird, müəllim
və texniki işçilərindən çox müəllimi olan Göynük, Oxud, Dəhnə
məktəblərinin direktorları oturmağa yer tapmır, Qayabaşı məktə-
binin direktoru isə işçi heyətində oturur.

Tiflis həkimi Monse və Samux qaçaqları⁷³

Dörd-beş ay Mingəçevirdə radikulitdən xəstələnib yatandan
sonra Əşrəf* kişini Tiflisdə yaşayan Monse adlı məşhur həkimin
yanına apardılar. Monse 15-20 dəqiqəlik müayinədən sonra xəstə-
ni sağaltdı. Əşrəf kişi mehmanxanaya öz ayağıyla gedə bildi. Hə-
kimdən soruşdular:

– Savax saat neçədə gəlax?

Həkim dedi:

– Müalicəsi qurtardı. Mən gündə üç xəstə qəbul edirəm.
Ehtiyacım olsa, xəstələri həftələrlə süründürərəm. Mənimki xalqa
qulluq göstərmək, xəstələrə kömək etməkdir.

* Söylədi 85 yaşlı Tbilisi vətəndaşı Monse, qələmə aldı B.Vahabov

Həkim Əşrəf kişigilə maraqlı bir əhvalat danışdı: - Mənim Gəncədə yaxşı dostlarım vardı. İldə bir neçə dəfə onlarla ova çıxırdıq. Bir dəfə dostlarım mənə telefonla dedilər ki, Filan vaxt ova çıxmaq istiyirox. Marağın varsa, sən də gəl. Samux meşəsinə ova getdox. Hərə bir cığırda, başqa-başqa yollarla gedirdi. Bir vaxt gördüm ki, məni bir neçə yerdən nişan alıblar. Onların sözlərini başa düşməsəm də, tufəngi yerə atdım. Məni tutdular, qollarımı bağladılar. Mən onları, onlar da məni başa düşmürdülər. Bir-iki gündən sonra üzündə maska olan adam gəlib məni danışdırdı. Həkim olmağımı biləndən sonra onlar belə bir şərt qoydular: - Sən bizim burdakı xəstəmizi sağalda bilsən, buraxarıq gedərsən, sağalda bilməsən elə burada qalacaqsan.

Sonra məni başqa bir çadira apardılar. Xəstəni yoxladım. Onun malyariyaya tutulduğunu və tez sağalacağını dedim. Çadırın yeri, divarları hamısı xalçayla döşənmişdi. Baş tərəfdə yerləşən çarpayıda bığları qulağına çatan zəhmli bir adam yatırdı. Məni hətta müalicə üçün dərman almağa belə buraxmırdılar.

Yaz təzəcə girmişdi. Əlacsiz qalib meşədəki çiçəklərdən dərman düzəltdim. Qısa zamanda xəstəni sağaltdım. Xəstə Yevlax, Çamux tərəflərinin məşhur qaçağı Şubay idi.

O, yatağından qalxandan sonra mənə qarşı münasibət dəyişdi. Dedilər ki, artıq sən gedə bilərsən.

Necə gedəcəyim haqqında düşündüm. İki-üç gün sonra 3 at gətirdilər. Atları yəhərlədilər. Axşam qaralandan 2-3 saat sonra məni apardılar atların yanına. Gözlərimi ikiqat bağlayıb ata mindirdilər. Yol getdikcə hiss edirdim ki, atların biri qabaqda, o biri isə sonra gəlir.

Xeyli gedəndən sonra atlar dayandı. Gözlərimi açdılar. Mənə uzaqdakı işığı göstərərək dedilər: “Atı işığa doğru sürərsən. Ora Gəncə stansiyasıdır”. Soruşdum: “Bəs atı neyniyim?” - “Yalını burax, at özü bizi tapacaq”.

Stansiyaya çatanda Bakı qatarına minik təzəcə başlanmışdı.

Mən də qatara minib getdim Bakıya. Dörd-beş gün Bakıda qalıb Tiflisə qayıtdım.

Gəncəli dostlarıma telefonla zəng vurub dedim ki, “Yol azmışdım, meşədə xeyli gəzib-dolaşandan sonra gedib bir stansiyaya çatdım. Ordan da Bakiya yola düşdüm. Məndən narahat olmayın”.

Başıma gələn bu hadisə 30-40 il qabaq baş verib. Məni qaçaqlar buraxanda demişdilər ki, “Heç kimə gördüklərin barədə danışmayasan. Əyər ağzından söz qaçırsan, bizi axtarsalar, səni zənbildə göydən assalar da, tapıb öldürərik”...

Kişi kişinin papağını başından götürməz

Vaxtilə Şəkiddə də soyğun haq-hesabı olubmuş. Soyğunu qaçaqlar və ya adi adamlar edərmiş. Soyğunçular üzlərinə maska taxıb həftəbazarına gedənlərin yolunu kəsir, onların pullarını, qiymətli mallarını əllərindən alarlarmış.

Şəkiddə üç istiqamətdə soyğun olardı: Şəkiddən Yevlağa gedən yolda - Qarasu, Keşiş ölən körpü, Əhmədbəyli meşəsi və Nəlvəndin dərəsi; Şəkiddən Oğuz tərəf gedəndə isə Qırxbulaq, Daşağıl çayı, Bucaqayası; Şəkiddən Qaxa uzanan ərazidə isə Qarabulaq, Şin çayının dəmir tökülən hissəsi, Qanlıqovu qorxulu yerlər sayılırdı.

Həftədə, ya ayda bir-iki dəfə ağır soyğunlar baş verərdi. Onlara qarşı elliklə mübarizə aparırdı. hökumət tərəfindən tutulanlar, qarşılıqda öldürülənlər də az deyildi.

Əhmədbəyli meşəsində Qaffar Bahaf oğlunun qiymətli papağını əlindən alırlar. Bu hadisə xalq arasında çox müzakirə edilir. Hətta Qaffarın qayınatası Xoər Söyün yeznəsinə deyibmiş:

– Ə... Qaffar, kişi ölür, papax verməz...

Qaffarın bacısı oğlu Ağammədoğlu Əhməd şəhərdə silahla gəzənlərdən biri idi. Əhməd Qaffardan soruşar:

– Heç olmasa tanıdığın var?

Qaffar çox inamsızlıqla bir nəfər kəndlilin adını deyir.

Bir neçə gün sonra Əhməd həmcurlarıyla həmin kəndə, Qaffarın nişan verdiyi adamgilə gedər. Dayısının başına gələn əhvalatı söyləyib sözünün axırında belə deyər:

– Mən pula yox, papaq üçün gəlmişəm. O papağı götürən adam tanınıb. Kişi başqasının başından papaq götürməz. Sözümün canı budur ki, ya papax, ya da silah.

Əhmədi bir təhər sakitləşdirib papağı qaçıranı tapırlar, ona vəziyyəti anladırırlar. O, papağı da, artıqlamasıyla pulu da qaytarır. Pulu götürümlər. Papağı alıb qayıdırlar.

Əhmədin kişi damarına görə şəhərdə hörməti birə beş dəfə artar.

Heç yana qaçmaq lazım deyil

Şəkiddə Hacı Məmmədsadix adlı bir tacir yaşayıb. Sovet hökuməti gələndə məmurlar ona deyiflər:

– Hacı, dur qaçaq. Diyirlər ki, bir hökumət gəlir. Hamının malını, dövlətini, pulunu alır, özünü də tutur. Nə qədər gec deyil, qaçmaq yaxşıdır.

Hacı bunlara belə cavab verir:

– Mən sizi iş üçün Məskoya göndərəndə siz ora çatan kimi hərəniz bir aşna tapırdınız. Yalnız 2-3 gün keçirəndən sonra iş yadınıza düşürdü. Sizin orada tapdığınız aşnalardan olan uşaxlarınız qardaşlarının yanına gəlirlər. Öz dədələrinə ata paylarını alacaqlar. Heç yana qaçmaq lazım deyil.

Mən sizi öyrədə bilmərəm

Şirəli dədə-babadan baytar kimi tanınır. Kişi ömrü boyu malqara ilə məşğul olub qəssablıq və baytarlıq etmişdi.

Bir gün Dağar Cabbar baytar kimi tanıdığı Şirəlidən 3 girvən-kə⁷⁴ ət alanda deyər:

– Ay Şirəli, camışımızın balası quyruqdan gəlib*⁷⁵. Dünən səni dükanda görə bilmədim. İki mal doxduru gəlib, baş çıxarmayıflar. Şirəli, sən özün də bir gəl bax, görək nə olur.

Şirəli cavab verir:

– Yaxşı, dükanı bir adama tapşırıb gələrəm.

Şirəli məhləyə girib mal doxdurlarıyla salamlaşır, sonra camışı gözdən keçirib onlardan soruşur:

– Ay həkim, fikriniz nədi? Nə eləmax istiyirsiniz?

Həkimlərdən biri deyir:

– Balanı doğrayıb çıxarmaq lazımdı.

Şirəli soruşur:

– Ay həkim, balanı salamat qurtarmaq olmazmı?

Həkim deyir:

– Biz lazımı avadanlıq götürüb gəlmişik. Başqa heç bir əlac yoxdur.

Şirəli deyir:

– Siz balanı salamat çıxarmağı qeyri-mümkün hesab edirsiniz? Mən balanı salamat qurtarmaq şərtiylə camışı doğduracam.

Həkimlər inanmasalar da etiraz etmirlər:

– Onda, sən başla, biz baxaq, - deyirlər.

Şirəli deyir:

– Siz burda dayansanız, mən o işi edə bilmərəm. Siz durun gedin işinizə. Sabah gəlib balaya da, camışa da baxarsınız.

Şirəli Cabbar kişiylə bir neçə şeyin hazırlanmasını tapşırır.

– Əynimi dəyişif gəlirəm, - deyərək çıxıb gedir.

Kişi qayıdış gələndən sonra 45-50 dəqiqəyə balanı çıxarıb camışın qavağına qoyur. Balanın üstünə duz səpib anasına yaladır. Onu əmizdirib Cabbar kişiylə sağollaşır, dükanına qayıdır.

Şəhəri gün camışa, balaya baxmağa gələnlər çox olur. Baytar həkimlər sirri öyrənmək üçün yalvar-yaxar eləsələr də, Şirəli onlara deyir:

– Siz oxumuş, mən savadsız. Mən sizi öyrədə bilmərəm.

İlan zəhəri

Devilənə görə, arıçılara ilan zəhəri təsir etmir. Mingəçevirdə bir arıçı yaşayırdı. O, arılarını Ağdaşa köçürür. Mənzil başına çatanda arı pətəkdən tökülür, otlar arasında müxtəlif tərəfə yayılır. Kişi yorulub çəməndə uzanır. Birdən ona elə gəlir ki, ayağını arı

sancdı.

Arı sancması arıçı üçün o qədər də ağırlı olmur. Arıçı ayılır, arı sancan yeri bir qədər qaşayıb yenə uzanır yatır. Lakin qaşınma səhəri gün axşama qədər davam edir.

Arıçı evə qayıdır, əhvalatı ailə üzvlərinə söyləyir.

– Arı sancanda qaşınma o qədər də uzanmır. Özü də qaşınması çox şirin olur.

Kişi tez həkimə gedir, qaşınmanın hələ də davam etdiyini söyləyir.

Həkim deyir:

– Səni arı yox, ilan sancıb. Arıçı olmasaydın, nəticəsi pis olardı. Qanındakı arı zəhəri səni ölümdən qurtarıb.

Hacı həkim⁷⁶

Bir kişinin belindən yel tutur. O, 5-6 ay yataqda xəstə vəziyyətdə qalır. Şəhərdəki ara həkimləri - mama Zəhra ana, Baba doxtur (Həkim Baba) - hərəsi bir cür müalicə yolu göstərsə də, köməyi olmur. Dedilər ki, Çaqqal dərəsi adlanan yuxarı məhlədə bir Hacı həkim yaşayır. Onu da gətirin.

Hacı həkimin yanına gedirlər. O, xəstəliyin əlamətlərini eşidib deyir:

– Tez sağalar.

Kişi heç bir dərman zad vermir.

– Mənim vacib işim var, - deyir, - kənddən qonaxlar gəlib. Onları tez yola sala bilsəm, elə bu gün özüm gəlib baş çəkərəm. Arxayın olun, tez sağalar.

Günorta üstü Hacı həkim vaxt tapıb xəstəni görməyə gəlir. Söhbət arası bir tütün papirosu eşir, nəsə oxuyuf tüstünü xəstəyə üfürür. Sonra qədəh parçası bükülmüş bir papiros da xəstəyə uzadır.

– Ay həkim, mən papiros çəkən döyləm - deyir xəstə.

Həkim dillənir:

– Tüstüsünü ağzına al, burax.

O, nəşə oxuyuf xəstəyə deyir:

– Belo tərət.

Xəstə görür ki, beli daha ağrımır.

– Belin ağrımırsa, dizləro tərət.

Ağrı xəstənin dizlərinə yığılıfmış. Həkim ona yenə bir qədəh parçaya bükülmüş papiros verir.

– Axşam çəkərsən, yaxşı yuxliyərsən, səhəri gəlif yoluxacam, - diyif gedir.

Həkim vədələşdiyi kimi səhər gəlir, yenə də oxuyur, üfürür, təzədən ağrını xəstənin dizindən belimə keçirir. Növbəti gəlişində əksinə belindən dizinə ötürür. Bu qaydayla ağrını üç dəfə xəstənin dizindən topuğuna, topuğundan dizinə keçirir. Dördüncü dəfə topuğundan tamam çıxarır. Onun bədənində ağrı qalmır.

Xəstəni 2-3 baş evdə gəzdirirlər. Sonra həkim məsləhət görür ki, hələ yatıf toxtasın. Dörd günün tamamında dura bilər.

Sağaldığını görən kişi körpə balalı camışı həkimin evinə göndərir. Amma həkim camışı hamballarnan geri qaytarır, xəbər çatdırır ki, tükana gələrəm, söhbət edərik.

Bir neçə gün sonra həkim tükana gəlib girvənkə yarım ət alır. Xəstənin qardaşı Qaffar onun cibinə zorla pul qoyur.

Badı-budu Hacıbala

Hacıbala kişi havalar isti olanda, sərin suyla dondurma, havalar soyuq olanda isə badı-budu satardı. Hacıbala kişi satdığı mətəhini qoşmalarla tərif edər və avazla da oxuyardı.

Dondurmayla isgəncəbi suyunu əsasən bazarda, badı-budunu isə məhlə-məhlə gəzdirib satarmış. Ona görə də ona “Badı-budu Hacıbala” deyərdilər.

Həmin dövrdə buz düzəldən zavod yoxuymuş. Qişda yagan qarı xüsusi quyulara dolduruf, üstünə də su tökərdilər. Su qarı boşaldar, bəzən də əridərdi, gecə ayaz olanda isə donub təzədən buz olardı. Buz quyusunun ağzına əvvəlcə quru xəzəl-ot qoyar, üstün-

dən də torpaq töküüb basdırırlar. Buz quyuda yayın lap isti aylarına qədər qalırdı. Buzu ancaq varlı adamlar düzəltdirərdilər.

Hacıbala kişi yaz-yay aylarında buzxanadan buz alıb dondurma, sərin su qayırır, tərifləyə-tərifləyə müştərilərə verərdi. Kişi bir nəğmə də düzəltdirmişdi, həmişə oxuyardı:

*“Marocna”, “marocna” -
Bakının duzu,
Xanlığın süti,
Qaragöz camışın qaymağı.*

*Eşitmişən adını,
Yemiyən - bilməz dadını.
Gəl, apar ay müştəri,
Qızıldandı dişləri.*

*Həm sərindir, həm şirin,
Ürəklərə büz qoyur.*

Havalar soyuyanda Hacıbala sənətini dəyişib, badı-budu satardı. O, badı-budu satanda da oxuya-oxuya özünə müştəri yığardı:

*Alça çiçəyin tez açan,
Qızların saçın uzadan
Uşaqları aldadan
Badı-budunu alın!*

Xanın Dəhnə qonaqlığı

Şəki xanını Dəhnə kəndinə qonaq çağırırlar. Həmişə olduğu kimi Xan Hacı Feyzi oğlu İlyası⁷⁷ da özü ilə aparar. Dəhnəlilər İlyas ağanı pərt etməyə hazırlaşırlar. Xan Dəhnə arxının qırağında faytonu saxladır. Onlar sərinləmək üçün arxın kənarına düşürlər. Bu vaxt 4-5 arvad bulağa suya gedirmiş, onlar gəlib qonaqların qabağından keçəndə eşşəkləri pis səs çıxardır. İlyas ağa deyir:

*A gəlin, nazlı gəlin,
Ördəkli, qazlı gəlin
Top-tüfəngin yaxşidir,
Barıtı azdı gəlin.*

Eşşəyin üstündəki gəlin ona cavab verir:

*Dəhnə arxı budu, bu,
İçi dolu sudu, su.
Eşşəyim xəbər alır:
Hacı Feyzi oğlu budu, bu?*

Xan gəlinin hazırcavablıcına heyran qalır. Gəlinlər sudan qa-
yıdanda Hacı Feyzi oğlu İlyas pərtliyinin səbəbkarıyla öcəşmək
fikrinə düşüf deyir:

*Bulaga gedən dörd gəlin,
Dart balağə ört gəlin.
Qırmızı tuman içində
Bəsləmisəz pört gəlin.
Gəlin deyir:*

*Ükləmişik ulagı,
Əndərmişox bulağı.
İkozun da ağzına
Dördümüzün*

Xan İlyasa deyir:

– Ədə... hayındı aldın payını!..

Ədilxan⁷⁸ İlisulu

Deyirlər, Ədilxan atıcılıq üzrə yaxşı mütəxəssis olub. Cins at
ilxısı saxlayırmış. Onun şəhərdə evi, bir neçə hektarlıq torpaq sa-
həsi, Xan yaylağı adlanan yaylağı, Qarasuda Əhmədbəyli meşəsi
adlanan meşəsi, üzüm bağları, Daşüz sahəsində at zavodu vardı.
Yüzə yaxın cins atı olub.

Günlərin bir günü xan Şəkiddə xeyir iş eləyir. Toy bir neçə
gün davam edir. Hər gün müxtəlif yerlərdən qonaqlar gəlirmiş. O,

adət üzrə gəlinin başına şirniyyat, gümüş pul tökür. Bəyin dostu, Yevlağın Qarxun kəndinin sakini Əşrəf bunu görüb gəlinin başına bir ovuc qızıl səpir.

Sovetlər gələndə Ədil xan bütün var-dövlətini, ilxısını dövlətə təhvil verir. Sovet dövləti Şəkidəki varlıları, mollaları tutub öldürmüş, sürgün edirmiş, dustaqxanalarda saxlayırmış. Amma Ədil xana heç bir acı söz deməyibmiş.

İtin məharəti

Bu vaxta qədər itin canavara qalib gəlməsinə heç bir nağılda da rast gəlməmişik. Deyirlər ki, Qəssab Əşrəfin ət kombinatından götürdüyü (küçük) qoyun sürüsüylə birlikdə bir quçuk də məhləyə gəlir. Quçıyi nə qədər qovurlar, çıxıb getmir. Qapıdan çıxarırlar, qonşunun məhləsindən həyəətə girib yenə də sürünün içində yatır. Cürbəcür möcüzəli işlərinə görə itlə maraqlananlar çox olur.

Yağışlı, qaranlıx bir gecədə canavar ağıldan bir qoyunu qapıb metr yarım hündürlüyündə hasardan çölə aşırır. İt ağılın hasarından atılıb onun ardınca gedir.

Bir azdan məhlənin axırında it boğuşması eşidilir. Sonra it 4-5 dəfə bir evin eyvanının qavağına gəlib adamlara hürür, uzaqlaşdıqca onun hamıltısı gəlir.

Ev sakini Şirəli baba deyir:

– Ay bala, bu it nəyə bildirmək istəyir.

Fanar götürüb yola çıxırlar, gəlib it hürən yerə çatırlar. Orda nə görələr yaxşidi? Canavar bir qoyunun xirdəyini çıxarıb, it bu yerdə canavara çataraq, qoyunu canavardan necə alıbsa, canavar yoxdur. İt ordan evin qabağına gələndə də canavar qoyuna sarı gələ bilməyib. Deyirlər ki, it canavarı nə hala salıbsa, bir də ora qayıda bilməyib.

Bu əhvalatdan sonra itdə təəccüb eləməli bir neçə iş də olub. Çobanlar sürünü kölgəyə yatdırıb özləri də yuxlayarlar. Qoyunun bir hissəsini aparırlar. İt kəsinti yerindən qayıdır, duyur ki, qoyunun bir hissəsi yoxdu. İt iynəyə-iynəyə gedib qoyuna çatar. Qoyu-

nu aparən iki nəfər qaçaraq gücnən canını qurtarır. İt qoyunu qaytarıb sürüyə qatır.

Qoyun sürüsünün arasına başqa adam girə bilməzdi. Sürüyə girən adama hücum edib, paltarlarını cıradı, amma özünə xəta verməzdi.

Sallağın bəslədiyi çox eybəcər, iri itlə bu iti boğuşdururlar. Həmin iti “pələng” adı verilən bu it məğlub edər.

İstər evdə olsun, istərsə də sallaqxanada it ona verilməyən ətə dəyməz, başqa itləri də yaxın qoymazdı.

Yataqlarda 4-5 qoyun iti sürüyə gələn canavara yaxın düşə bilmirlər. Səsləriylə çobanları ayıldaraq canavarları uzaqlaşdırırlar. Sürüdə it təkdirsə, canavarın iyini duyan kimi ulamağa başlayır.

“Pələng” adlandırılan it, sürünü canavarlardan, oğrulardan təkbaşına qoruya bilirdi.

Qiyamət günü canavarın arzusu

Deyilənə görə, qiyamət günü elə güclü külək olacaq ki, dağlar, dərələr də düm-düz düzələcək. Külək canavarların dərisini boğazından çıxardacaq. Canavar yenə yığılası döylü. Canavar öz gücünü onda da göstərib diyəsidi:

– Mən özümdə belə bir gücün olduğunu bilsəydim, yer üzündə sağ-salamat bir canlı qoymazdım.

Xanabad körpüsü⁷⁹

Deyirlər ki, Yevlağın Xaldan kəndində maraqlı hadisələr baş verib. Şəki tərəfə ancaq Xanabad kəndindəki körpüdən keçmək olurdu. Sonralar nə vaxtsa, sel gələndə su istiqamətini dəyişib, körpü suyun o tayında qalıb.

Körpünü tikdirən kişi çox varlı adam olub. Bir gün oğluna pul verir ki, get kənddən yumurta al. Oğlu xeyli keçəndən sonra gəlir. Ata yumurtaları qabağına qoyub, cibindən bir halqa çıxardır.

Halqadan keçən xırda yumurtaları oğluna verib deyir:

– Apar, bunları qaytar.

Ustalar yerbəyerdən dillənirlər:

– Ay, xəzeyin, sən belə bir bahalı körpü tikdirirsən, 10-15 dənə xırda yumurtanın fərqi nə olar ki, uşağı bir də kəndə qaytarırsan.

Xozeyin bütün usta-fəhlələri çayın qırağına aparır, hamının gözü görə-görə cibindən bir ovuc qızıl çıxarıb suya ataraq deyir:

– Mən yumurtanın xırda-irisinə görə yox, gözü açıx böyüməsi, alveri öyrənə bilməsi üçün uşağı təzədən kəndə qaytardım. Pul qazanmağı, xərcləməyi, alqı-satqıda düzlüyü, səliqə-sahmanı - gərək hər şeyi uşağa öyrədəsən. Mənim niyyətim pulu qıymamaq döylü. Bu tikdiyiniz körpü dağılsa, bilin ki, onun təmirinin də pulunu bünövrəsinə qoydurmuşam. İnsana da hər şeyi uşaq ikən öyrətmək lazımdır.

100 qoyun

Yazda, mal-qara yaylağa çıxan vaxt imkanlı adamlardan bir nəfər 100 baş toğlu alıb yaylağa göndərər. Mal-qara yaylaqdan düşəndə toğlular böyüyüb kökəlir. Bu kişi beləcə qazanar, çobanın saxlama haqqını da bəri başdan verərmiş. Növbəti dəfə çoban yaylaxdan qayıdan kimi kişiyə xəbər yollayır ki, gəl, qoyunlarını təhvil götür. Qoyunların sahibi neçə dəfə sayırsa, sürüdə 99 baş qoyun olur. Çobanla birlikdə sayırlar. Yenə 99 baş alınır. Axırda çoban sayılan qoyunlardan birini göstərib deyir:

– Əşi, biri də bu olsun.

Təzədən saymağa başlayırlar. Amma yenə 99 çıxır. Çoban da tərslik edib deyir ki, “Yox, bu qoyunu da üstünə gələndə olur 100 qoyun”.

Qoyunların sahibi gedib 100 nəfər adam gətirir, onlara tapşırır ki, hərə bir qoyun tutsun.

Bir nəfərə qoyun qalmır. Kişi deyir:

– Gördünmü, bu adama qoyun çalmadı.

Çoban deyir:

– Fərəsəti olaydı, bir qoyun da o tutaydı.

Əlaci kəsilən sahibkar 99 qoyunu 100 qoyun əvəzinə götürür.

Məmə adlı oğlum da olub

Hacıbahab davaxçılıqla məşgul olurdu. Külfəti də az döyüldü. Kişi səhər tezdən durub oğlanlarıyla davaxxanaya gedər, axşam da qayıdardı. Oğlanlardan biri dərinə kirəcə qoyar, başqası ki-rəcdən çıxarılan dəriylə gönü yuyar, digəri yuyulmuş gönü siləyə basar, o birisi hazır gönləri qurudar, dartışdırıb qırışlarını açar, Hacıbahab da hazır meşin, tumac və gönü satardı.

Ailənin hamısının qazancı da, yemək-içməkləri də bir yerdə idi.

Qardaşlar, qardaş arvadları, ata-ana çox mehriban dolanırdılar. Bahab çox səliqəli, işinin çəmini bilən adam idi. O, vaxtaşırı oğlanlarının işini dəyişirdi ki, biri çox, digəri az zəhmət çəkməsin. Həm də onlar sənətin bütün sirlərinə yiyələnsinlər.

Hacıbahabın Məmə adında bir beşüyür*⁸⁰ oğlu da vardı. O, bəzən ata və qardaşlarıyla davaxxanaya gedərdi. Məmənin yaxşı canı-güssəsi, boy-buxunu, əndamı vardı. Oğlan istəsəydi, 2-3 adamın işini görərdi. Onun bir heylə də yiməyi vardı, həmişə pay üstündə küsərdi. Bir dəfə plov bişirilmişdi. 7-8 nəfərin payı qədər Məməyə xörək tökürlər. Məmə yenə paydan küsür.

– Mən yeməyəcəyəm. O sini kimədirsə, azdır. Axırda peşimançılıq çəkməsinlər deyə plovun hamısını Məməyə verib özləri pendir-çörək yeyirlər.

Camaat Məmənin belə çox yeməyini xəstəlik hesab edir. Öz aralarında belə bir qarğış da qarğayırdılar: “Görüm sənə qarnaa Hacıbahaboğlu Məmənin qarnına çıxan yara çıxsın!..”

Hacıbahab tez-tez Məməyə xərclik verərdi ki, həvəsə gəlib bunlarla işləsin. Amma oğlanın keyfi buyurmasa, əlini ağdan qa

* Beyşüyür-tənbəl, avara, işə-gücə yaramayan deməkdir.

raya vurmazdı. Çıxıb bazarda, şəhərdə veyil-veyil, boş-bekar gəzib-dolaşardı.

Məmənin pulu qurtaranda hətta evdən mis qazan, sini oğurlayıb satardı. Pulu hara, nəyə xərclədiyini bilməzdilər.

Bir dəfə Hacıbahab miskər dükanının qabağından keçəndə görür ki, bir az qabaq aldığı mis qazan piştaxtaya qoyulub satılır. Hacıbahab miskərdən soruşur:

– Bizim qazana oxşayan qazan neçiyədi?

Miskər deyir:

- Düz tapmısan, bunu dünən sənin oğlun gətirib mənə satıb.

Hacıbahab qazanın pulunu verib alır, özü ilə götürüb evə aparır. Həmin günü evdə xəngəl bişiribləmiş. Hacı şam yeməyində oğluna deyir:

– Məmə, ağrın alım, evdən bir şey aparıb satma, pulun olmayanda gəl mən sənə pul verim. Evdən şey satmaq istəyəndə onu mənim özümə sat. Sən o şeyi ucuz qiymətə satırsan, sonra mən onu iki qat baha qiymətə alıram. Nə satası olsan, gətir mənim yanıma, mən onun pulunu verim. Axı ayıbdı, deyəcəklər ki, Hacıbahabın əli aşığıdı, evdən qab-qacaq satır.

Məmə başını qaldırıb atasının üzünə baxa-baxa deyir:

– Elə yaxşı yadıma saldın. Fikrimdə tutmuşdum ki, sabah aparıb qarşımdakı xəngəl yediyim sinini satım. Almaq könlünən keçirsə, çıxart pulunu ver.

Hacıbahab əlacsız qalıb oğluna bir qədər pul verir. Məmə etiraz edib deyir:

– Yox, səninlə mənim sevdam baş tutmayacaq. Ona görə də miskərə satmağım sərfəlidir. Bu siniyə görə miskərdən daha çox pul almaq mümkündür.

Hacıbahab oğlunun pulunu artırır. Kişi görür ki, Məmə dələduzun yekəsinnəndi, satası şeyləri daha ona bildirəsi döylü. Bu səbəbdən də miskərlə razılaşıır ki, Məmədən nə alsın, özgəyə yox, ona satsın.

Məmə pullarını qumarda uduzanda cibini deşib deyərdi:

– Hayındı deşikdən qəpək-quruşumun hamısı yerə tökülüb.

Qaraçı qızı qaraçı əppəyi istəyir

Yaz açılarda Şəkiyə qaraçılar gəlib at, qətir, inək, uzunqulaq satardılar. Bir dəfə şəhərə belə bir söz yayılır ki, qaraçıların arasında bir qız var, dünya gözəlidi. Hərə bir bəhanə ilə gedib qıza baxmağa çalışmış. Bu gedişlə varlı-karlı bir adamın oğlu o qıza bənd olur. Ata-anası qızı el qaydasıyla oğlana alırlar. Amma nədənsə qız ər evində get-gedə arıxlayır. Valideynlərini çağırub ondan gileylənirlər ki, nə təhər övlad yetişdirmisiniz, gəlin köçənnən yemir, içmir. Ona görə də arıxlayıb.

Ata-anasının tövsiyəsindən sonra qız yavaş-yavaş düzəlir.

Oğlanın valideynləri qıza nəzarət edirlər. Görürlər ki, o, çörək təhnəsindən gizlicə çörəyi götürüb loxmalayır, loxmaların hərəsini bir yerə gizlədir. Sonra gəlir çörək gizlətdiyi yerin qabağında əlini açaraq öz-özünə nə isə danışır, sonra çörəyi götürüb yeyir. Məlum olur ki, qız qaraçıların loxmaları yemək adətini unutmuşdur.

Qızın bu hərəkəti atalar sözü tək indiyə qədər el arasında işlədilir: Deyirlər ki, “Qaraçı qızı qaraçı əppəyi istəyir”.

Göydən it səsi gəlirdi

Bir ailədə böyük qardaş həmişə yalan danışarmış. O elə uyarlı yalanlar uydurardı ki, eşidənlərin hamısını inandırardı. Böyük qardaşın yalanları onu çox bilən adam kimi tay-tuş arasında hörmətə-izzətə mindirmişdi. Kiçik qardaş belə bir fikrə düşür ki, “qardaşım yalan danışib çox bilən adam kimi hörmət qazanıb, mən də onun yoluynan gedəcəm”.

Bir gün kiçik qardaş gimgədə ilk yalanını danışır. Toplaşanlara üzünü tutub deyir:

– Bu gün savağa yaxın göydən it səsi gəlirdi.

Eşidənlər onu danlayırlar, hətta biri başına qapaz da vurur.

Deyirlər:

– Ə... axmağın biri axmaq, göydə də it olar?

Kənarda duran böyük qardaş işə qarışıb deyir:

– Siz onu qınamayın. Ola bilər ki, quzğun itin balasını götürüb havaya qalxıb. Ordan itin səsi gəlib. O, bu yolla qardaşını töhmətdən qurtarır, hamını razı salır.

Evə çatan kimi böyük qardaş kiçik qardaşı danlayır, dönə-dönə tapşırır ki, bir də bacarmadığı işə girişməsin. Çünki yalan danışmağı da bacarmaq lazımdı. Heylə yalanlar söyləsən, qapaz altında qalarsan.

Getdi dimax olmaz - Gəldi dimax olmaz

Bir palan tikən vardı, həccə ziyarətə getmək arzusundaydı. Kişi öz halal zəhmətilə qazandığı puldan artırıb köhnə palana bir-iki qızıl yığır.

Bir cümə günü palançı şeyirdini tükəndə qoyub cümə namazına gedir. Bir kəndli gəlib şeyirdə deyir:

– Ağro mən alım, eşşəyin palanı tamam xarab olutdu. Onu bir az düzəlt.

Şagird palanı bacardığı qədər düzəldib kəndlini yola salır.

O biri cümə günü yenə kəndli yemiş, xiyar, yumurta pay gətirib şeyirdən palanın çatışmayan yerlərini düzəltməyi xahiş edir. Şeyird kəndlinin yaxşılığı itirmədiyini görür, ona bir az da çox hörmət eləmək istəyir.

Şeyird:

– Sənin eşşəyinin palanı tamam xarab olutdu. Düzəltmək olmur. Mən saa bir başqa köhnə palan pay vericəm - deyib tükəndə olan köhnə palanı ona uzadır.

Usta bir vaxt görür ki, içərisində qızıl yığıdığı köhnə palan yoxdu. Şeyirdən xəbər alır. Şeyird əhvalatı ustasına danışır. Usta başqa söz demir.

O hadisədən sonra usta gündə bir neçə dəfə “Getdi dimax olmaz, gəldi dimax olmaz...” deyə-deyə vaxtını keçirir.

Bir müddət keçəndən sonra kəndli gəlib ustanı görür. Şagird

orada olmur. Kişi ustaya deyir:

– Ay usta, ulağın palanı cırılıb, sən Allah, onu bir az düzəlt.

Usta palanı görən kimi tanıyır. Tez əl gəzdirib yoxlayır, baxır ki, gizlətdiyi qızılların hamısı yerindədi.

Usta bu dəfə təkrarladığı sözləri tərsinə söyləyir:

– Gəldi dimax olmaz,

Getdi dimax olmaz.

Usta tez kəndliyə təzə bir eşşək palanı verir. Onu yola salandan sonra öz-özünə deyir: “Şükür sənə Xudaya, doğrudan da halal mal itməzmiş”.

Kələmin kökünün üstündən araba keçir

Məşhur bir yalançı deyir:

– Mən kələm əkmışəm. Kələm çox böyüyür. Bir vaxt kələmin kökü Kürün bu tayından o tayına keçir, kök atır.

Kökün üstü ilə bu taydan o biri taya yüklü arabalar keçir.

Buna qulaq asan başqa yalançı öz başına gələnləri danışır:

– Mən bir yekə qazan görmüşəm. Qazanın içərisində üç dəmirçi şəkil döyürdü. Onların birinin səsini o biri eşitmirdi.

Birinci yalançı dözməyib etirazını bildirir:

– Ə... o boyda da qazan olar?

İkincisi ona cavab verir:

– Ə... sən diyən kələm var ha, o boyda qazanda bişər da...

Birinci mübahisəni kəsmək istəmir. Söz güləşdirməkdən xoşu gəlir. Deyir:

– Ə... qazanı bir az kiçilt.

İkinci ona məsləhət verir:

– Ə... sən kələmi kiçiltsən, mən də qazanı kiçildərəm.

Qarıyla ispalkom

Leyli⁸¹ qarı həyətdə xana qurub parça toxuyurmuş. İki atlı gəlib onun qavağında dayanır. Onlardan biri dillənir:

– Sən niyə müəllimi evdən qovmamısan? Yoxsa mənim sözü-mü saymırsan. Saa gənə deyirəm: sizdəki müəllimi qov getsin. Yoxsa...

Leyli qarı əlindəki ip yumaxlarını xananın yanına qoyub ayağa qalxır, qəddarlığı ilə ad çıxaran ispalkoma yaxınlaşıb deyir:

– Xoş gəlmisooz.

İspalkom bir də təkrar eləyir:

- Müəllimi evdən qov getsin.

Leyli qarı deyir:

– Əvvəla bil ki, müəllim qonaxdı, həmişəlik döylü. İkincisi də mən onu balam kimi istəyirəm. Hamı ona öy adamı tək baxır. Burası belə. Onu da bil ki, insan bir qaşx qanla yaşayır. Mənim o bir qaşx qanıma burada yerə töksələr də, qonağa heylə söz demərəm. Müəllimə bildirmişəm: əgər sən özün bizə gəlmax istəməsən, o məktəbin qavağında özümü boğub öldürərəm. Ay ispalkom, xəyalın, müəllimləri öydən qovan kişilərə getməsin. Bizə nə qədər pislik eləsən də, sözümdən dönən döylük.

Deyirlər, Leyli qarı türklüyü müdafiə eliyən müəllimi dəfə-lərlə beləcə ölümün əlindən almışdı.

Bir kibrit dənəsinin dəyəri

Məsim adam öldürdüyünə görə 10 il cəzasını çəkənnən sonra Şəkiyə qayıdarmış.

Mindikləri fayton Xanabad kəndindəki karvansarada gecələməli oldu. Miniklər də karvansara çayçısında rahatlanmalı və burada gecələməli olurlar.

Məsim dustaxlıxdan buraxılanda o vaxtın qanununa görə, onun adam öldürdüyü silahını (xəncərini) özünə verəllər.

Çayçıda oturanlar vaxt keçirməkdən ötrü hərə bildiyinnən danışar, müxtəlif növ oynunlar, tapmacalar söylüyürmüşlər.

Bir vaxt müsafirlərdən iki nəfəri ortaya düşüb müxtəlif danış-xdan sora islam dini əleyhinə həcvlər söyləməyə başladılar. İslam dinini, adət-ənənələrini pisdiyllər, hətta islam dinini həcv edirlər.

Bu iki nəfər peyğəmbər haqda həcv danışdıxca, Məsim yerində qurdalanır, on il qürbətdə yatdığı yadına salıb özünü saxlayır.

Nağılçılar ortaya nə isə qoyub partdatmaq vaxtı Məsim özünü saxlaya bilmir, “ölmək ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdi” deyir. Atılır ortaya, xəncərini çıxarıb bunların ikisini də öldürür.

Məsimi yenə tuturlar. Qardaşdar Məsimin bu işinə pərt olurlarsa da, həm də bu işi qiymətdəndirirdilər.

Məsimə vəkil tutmaq lazıymıydı. Şəkiddə məşhur olan Kimirov addı vəkili tutmaq istəyirlər. Dəfələrnən iş yerinə və evə gedirlərsə də, vəkili tapa bilmillər.

Bir səhər Kimirovu evdən çıxıb işə gedəndə görün qardaş onun iş yerinə doğru gedir. Vəkil civinnən bir siqaret çıxardır, alışqanı boş çıxır. Məsimin qardaşı cəld vəkilin siqaretini odlayır. Vəkil razılıq eliyir, yoluna davam edir. İş yerində dilmancin köməyiynən Məsimin qardaşı vəkilinən danışır. Vəkil deyir:

– Mən işnən tanış olum, sonra danışax.

Bir müddətdən sora qardaşdar vəkilnən danışirlar.

Vəkil: - Mən öncə yerli məhkəmədə verilən işi senatda tam qutarasıyam. Senatda işə baxana qədər nə qədər yatarsa, dustaxlıxda yatdığı vaxtı onun cəza müddəti kimi hesab olunar və oradan da tam azadlığa buraxılar.

Qardaşdar çox razı qalırlar.

Qardaşlar: - Bəs bizim borcumuz nə olacaq - deyə soruşanda, Vəkil: - senatdan da qurtarannan sonra haqq deyəcəm.

Qardaşdar varlı adamlar olur. Məsimi qızılınan dəyişməyə razı olallarmış.

Bir vaxt senatda işə baxılır və qardaş tam buraxılıb öyə gəlir.

Dustağın qardaşdarı borclarını soruşanda vəkil deyir:

– Bu işin haqqı mənə çoxdan çatıb.

Qardaşdar: - Hörmətdi vəkil, saa haqqı kim verdi, nə qədər verdi, bəs biz niyə bilmədik? - diyə soruşurlar. Vəkil: - yadınızdadırmı, filan vaxt sən siqaretimi oddadın? Mən o hörməti hər şeydən artıx hesab eliyirəm. Sən təvazökarrıq gösdərdin, mənə hörmət elədin. Hörmətin azı, çoxu olmamalıdı.

Az da, çox da, hər ikisi hörmətdir. Əyər hörmətin azını-çoxunu axtaran varsa, o hörməti başa düşməyən adamdı. Mənə görə, bir kibrit dənəsi boyda olan hörmət, kilolardan qızılla olunan hörmətə bərabərdir.

Qaraqoyunlu əhvalatları

“Başın sağ olsun, gözün aydın olsun”

Dünyanın çox qəribə işləri var: hamı yaxşı bilir ki, ölü sahiblərinə başsağlığı verərlər, gözaydınlığı yox.

Sən demə belə də olurmuş...

Aşağı Göynüklü Mədəd kişinin böyük oğlu qanlı Qanıxdan maşınla keçərkən sel-sularına qərq olur və nə qədər axtarış filan aparılırsa da heç bir faydası olmur. Ələcsiz qalan ailə oğullarının yasını götürməli olurlar. Yaxından, uzaqdan gələn qohumlar, tanışlar ailəyə başsağlığı verib dağılışırlar. Ancaq dərd ailəni qar kimi əridir. Onlar əllərini göylərə açıb xudaya yalvarırlar ki, barı evlədlərinin meyitinin tapılmasında onlara kömək əlini uzatsın. Heç olmazsa Nadiri başqa ölümlər kimi öz əlləri ilə torpağa tapşırınsınlar, ürəkləri dolanda qəbiristanlığa gedib qəbir üstündə doyunca ağlayıb bir az yüngülləşərlər. Bu, ailənin böyük yaradandan ən böyük istəkləri, diləkləri idi.

Nadirin sulara qərq olmasının artıq 39-cu günü tamam olmuşdu. Qırxı günü səhər-tezdən bir xəbər ildırım surəti ilə kəndə yayıldı və bütün qapıları döydü: “Qanıgım dənizə töküldüyü yerdə balıq tutanlar çiləkəndən Nadirin meyitini tapıb kəndə gətirmişlər”. Hamı az müddətdə sel kimi axıb Mədədin həyətinə doluşdular. Bu xəbərin doğru olduğunu görənlər mərhumun atası Mədəd kişiyyə, anası Məsmə xalaya, onların yaxınlarına gözaydınlığı verirdilər.

Bəli, bu da dünyanın qəribə işlərindən biridir...

Xortlanmış ölü

Dərəcənnətli Xaxol Alışan (o, 30 ildən çox kolxozda sürücülük etmiş, heç vaxt, heç nədən çəkinmədiyinə, qorxu-hürkü bilmədiyinə görə “xaxol” ləqəbini qazanmışdır) yay axşamlarının birində Şəkiddən kəndə qayıdır. Piyada olduğu üçün yorulur və yolun kənarındakı qəbirsanlığa burulub, başını bir qəbr daşının üstünə qoyub yatır. Bir vaxt qarışıq səs-küyə yuxudan ayılır və əvvəlcə ona elə gəlir ki, bu, ölülərin işidir. Bir az diqqət yetirdikdə məlum olur ki, burada ölürlük bir iş yoxdur. Bir az dinləyib səsin kənd yolundan gəldiyini müəyyən eləyir. Ora diqqətlə baxıb görür ki, yolda ağ bir maşın dayanıb, bir az kənarda 2-3 nəfər bərk savaşırlar. Onlardan iki nəfəri birini yerə yıxıb təpikləyir, söyüş söyə-söyə onu qəbirsandığa doğru sürüyür və ucadan deyirlər: “Alçaq oğlu, alçaq! Bu saat sənin nəfəsini kəsib bu qəbirlərin birinin daşını qaldırıb ora tullayacağıq. Ondan sonra ha axtarsınlar ki, tapacaqlar!” Yerdə sürüdükləri isə heç nə deyə bilmir, hey zarıydı. “Xaxol” tez qaçıb bir baş daşının dalında gizlənir və tələsik üst paltarını çıxarıb ağ alt paltarında onların nə edəcəyini gözləyir. Döydüklərini bir kənara qoyub bir qəbrin üst daşını qaldırmaq üçün əlləşirlər. Bunu görən xaxol baş daşının arxasından çıxıb onlara tərəf gəlir və sakit, eybəcər bir səslə deyir:

– “Ay bala, havayı yerə çavalamayın, sizin gücünüz (gücünüz) çatmaz. Mən hindicə (indicə) xortdamışam, öyə (evə) qayıdıcəm, qavırım boşalıb, gəlin köməkləşib aparax ora tulluyax, boş qalmasın, günahdır.”

Başlarını qaldırıb gecənin zülmətində qarşılarında dayanan və ağ paltarlı uzun qaraltını görən iki nəfər bir anlıq yerlərində donur və birdən özlərinə gəlib hasardan aşıb yol aşağı bağıra-bağra qaçıb yox olurlar. Xaxol tez huşsuz halda yerə uzanmış adamı yolda dayanmış maşına qoyub evlərinə aparır və ona köməklik edib ayağa qaldırır, 2-3 gündən sonra evlərinə yola salır.

Məryəm oğlu Hasanın təsəllisi

Ferma müdiri işləyən illərdə yeznəsi Bibiy Əhməd axşamlar tez-tez həm yaxın qohumu, həm də qaynatası Məryəm oğlu Hasangilə gələr və kolxoz qoyununun acından və şiddətli soyuqdan qırılmasından gileylənər, kövrələ-kövrələ deyərdi:

– Vallah, axırda 10-15 il verib məni dama basacaxlar. Ya-taxda qoyun qalmıyif, çoxu qırılıf. Hasan kişi də halını pozmadan sakitcə deyərdi:

– A Bala, sən cavanı dama basmasınlar, mən qocanı basmasınnar – bəs hökümət o xaravanı nədən ötürü tihtirifdi? Olar boş qalası döyül ki? Səni gec-tez tutacaxlar, amba sözümə qulax as: O qoyunnar qırılıf tamam qurtarmamış qalanlarını da barı sən sat, barı uşaxlara xərclik qoy get, bərkə gec qayıdası oldun.

Havaya sovuşan güllə

Məşhur qaçaq Cılgı Məhəmmədi öldürəndən sonra Məryəm oğlu Hacıbaba sürünü yaylaqda qardaşı Hasana və yaxın qohumları Mülayim və İbrahimxəlilə tapşırıb arana gəlir. Cılgının öldürülməsindən qəzəblənən Şəki qaçaqları Hacıbabanı axtarır, harda olsa da onu öldürəcəklərinə and içirlər. Bir gün onlar xəbər tutur ki, Hacıbabanın sürüləri Kiş kəndinin yaxınlığındakı Süd dərəsindədir. Gecədən xeyli keçmiş 15-20 nəfər qaçaq Süd dərəsinə gəlib çobanları mühasirəyə alırlar. Onlar çobanların üstünə qışqırırlar ki, Hacıbabanın yerini desinlər, yoxsa onları qanlarına qəltan edəcəklər.

Çobanlar and içirlər ki, Hacıbaba yaylaqda yoxdur. 2-3 gündür ki, arana gedib. Bu sözlərə əhəmiyyət verməyən qaçaqlardan birisi tufənginin qundağı ilə vurub İbrahimxəlil kişini (Hacıbabanın əmisi oğlu) bərənin üstünə aşırır və ucadan deyir:

– O Hacıbaba arvadını filanladığımız olsun, biz də biz.Yerin deşiyində də olsa tapıb başını it başı kimi kəsəcəyik. Qoy hamı görsün ki, qaçağa əl qaldırmaq nə deməkdir!

Söz onun ağzından qurtarmamışdı ki, Hasanın çoban dəyənəyi havaya qalxdı və bir göz qırpımında şaqqıldadı. Bu qudurmuş harın da aşib İbrahimxəlil kişinin ayaq tərəfinə sərildi. Qaçaqlardan biri tez əlini Hasana tuşladığı tüfəngin tətiiyinə çəkmək istəyəndə bir əl altdan onun qolunu yuxarı vurdu. Güllə havaya uçtu. Bu saqqalı çallanmış, arıq, ucaboy, qartalbaxışlı bir adam idi. Bir anda onun alçaq, amma amiranə səsi eşidildi:

– Salın tüfəngləri aşağı! Hər yer dolu “otryad” dəstəsidir. Hindicə quzgun kimi üstümüzü alacaxlar. Tez iki heyvan götürün qalxaq Qocumırığa.

Onların başı heyvan tutmağa qarışanda həmin adam Hasana yaxınlaşıb deyir:

– Çomağı o alçaq qurumsağa nə ilişdirdin!

O, çox azğınlaşıb, adamlara qan uduzdurur, unsuzda cəzasını alacaq! Kişi qırığı, mən də qaraqoyunluyam. Hətəm ovalı qaçaq Əşrəf mənəm. Hacıbavaya görə qıracaxlar. Hindi mənən çəkindir. Ayrıları gələ bilər buraya. Bir azdan sürünü tərpedin, keçiririn. Kişdən aşağı, səhər açılarda Şəkinin yanında olun. Ordan da Qaraqoyununun Güllü dağına gedin. Orda sizə yaxın düşən olmaz. Bunu deyib Əşrəf kişi gedənlərin dalınca tərpedin. Hasangil də, sürünü yığıb gecəliklə yaylağı tərk etdilər.

Yeddi qardaş bir gündə qanına qəltan edildi

Tərəpənnətdə “İrəviyə uşağı” adlanan 7 qardaş çox böyük hörmət və ad-san sahibi qardaşlar idilər. Dədələri Tanrıverdi kişinin bacarığı, işdüzarlığı və uzaqgörənliyi nəticəsində yaxşı var-dövlət əldə etmişdilər: böyük torpaq sahələri, mal-qara və qoyun sürüləri, at ilxıları, ayrıca yaylaqları (Qızılbirə, Çuxaturmaz, Bitdicə), qışlaq yerləri (Zalxaölən, Çərəyantap, Güllücə) var idi. Onlar çox adamlara əl tutur, kimsəsizlərə arxa-dayaq olurdular. Şəki rayonunda xalqın var-dövlətini əlindən alıb kolxozlar yaradılan zaman (30-cu illərdə) yeddi qardaş kənd igidlərini də başlarına yığıb qırmızılara qarşı qızgın döyüslərə girmişlər. O, vaxtlar hö-

küməti möhkəmləndirmək üçün elin-obanın mərd oğullarını müxtəlif yollarla ələ keçirib məhkəməsiz-filansız güllələyirdilər. Qaraqoyunluların bir çox igidləri həmin dövrün qurbanları olublar: Kəhriz obalı Sarı Laçın, Mustafa, Hətəmli Qartal Əşrəf, Dərəli Pezi Məhəmməd, Təpəli (Təpəcənnət) Sadıq oğlu Harun, Çaylı (Çayqaraqoyunlu) İsmayıl Xalıqoğlu və başqaları.

Ən böyük faciə isə Tanrıverdi kişinin 7 oğlunun bir günün içərisində güllələnməsi olmuşdur. Onlardan birini-Əbdürəhimi Dərəcənnət kəndinin yaxınlığında (ora indi də “Əbdürəhimölən” adlandırılır), ikisini Cəfərabad poçtunun qabağında, birini Cəyirli-dən Təpəcənnətə gələn zaman (Sixosmanlı qəbirsandığının yanında), o biri 3 qardaş işə elə həmin gün günorta vaxtı Şəki NKVD-nin həyətində güllələnmiş və onları bir çox başqa “vətən xainləri” ilə birlikdə idarənin həyətində əvvəlcədən hazırlanmış quyulara atıb, ustlərini torpaqlamışlar.

Məryəm oğlu Hasanın Kəlbəcər səfəri

Kəlbəcərlilər və Kəlbəcərə yolu düşənlər yaxşı bilirlər ki, Tərtər boyu uzanan yol nə qədər mənzərəli, axar-baxarlı olsa da çox uzaq və yorucudur. Dolanbac dalınca dolanbac, aşırım dalınca-aşırım. İş elə gətirir ki, qaraqoyunlu Məryəm oğlu Hasan bir neçə yoldaşı ilə Tanrıqulular kəndinin (Yevlax rayonu) kolxoz qoyununu həmin yolla Kəlbəcər yaylağına aparmalı olurlar. Qaraqoyunluların ağı Şəki yaylaqlarına (Çaxıl, Qaraquzey, Qızılbərə, Qorumırx, Çələngəz və s.) gedibmiş. Belə ki, orada qışlıxdan tər-pənən sürülər uzaq başı 3-4 günə yaylaqda binə salardılar. Burada isə sürülər həftələrlə yollarda olur. Buna dözməyən Hasan kişi bu yerlərə bələd olan xalası oğlu Qocuya (o, Tanrıqulularda yaşayırdı, çox gözəl çölcü idi) deyərmiş: “Əyə, xaloğlu, çatmadıx sənəin yeylaxlarıya?” Qoçu da hər dəfə Hasana təskinlik vermək üçün deyərmiş:

– Hayla, xaloğlu, hayla. Daha çatırdıx.

Amma şatmaq məsələsi müşkül imiş. Bu yollara bələd olmayan qaraqoyunlular lap əldən-ayaqdan düşürlər. Hasan kişi də tez-tez yarı zarafat, yarı gerçək Qoçuya deyir:

- Əyə Qoçu, xaloğlu xalayı filannıyım, sən bizim başımıza nə oyun açmısan? Nə bilim “bağ belə, bostan belə” Bu nə müsüvətti belə. Əyə bir ay da yeylax yolu olar belə.

Qoçu da hər dəfə gülə-gülə deyərmiş:

- Hayla, Hasan, hayla, daa bircə dömgə qalıfdı çatmağa.

Nəhayət, bir gücə-pisliklə onlar yaylağa çatırlar. Bundan bir neçə gün sonra ferma müdiri Tanrıqululu Qara Musa oğlu Əvəz yaylağa gəlir. Arada Qocu Əvəzi yanlayıb deyir ki, Hasannan bizim yaylağın yolunu soruş. Əvəz kişi də Hasanın çox bəməzə adam olduğunu yaxşı bilirdi. Odur ki, bir dəfə dəyənin yanında qalanmış ocağın işığında yeyib-içib keyfləri durulanda Əvəz Qoçuya göz vurub deyir:

- Hasan kişi, eşitmişəm Kəlvəcər yeylaxlarına yaman vurulmuşan. Gəlsənə bir də Qaraqoyunluya heç qayıtmıyasan. Bizim kənddə qalif çovannıx eliyəsən.

Hasan kişi başa düşür ki, arğac Qoçudan keşib. Bir bığaltı gü-lümsəyir və demisini ağzından çıxarıb aramla deyir:

- Bir kənddə camaat gimgə yerində oturuf söhbət eliyirrərmiş. Bir də görürəm ki, iki nəvələd adam yol axarı gəlir. Olar gəlif adamlara salam vərif ötəndə gimgədəkilərdən biri nəvələd adamlardan hara getdiklərini soruşur. Olardan biri də uzaxda görünükən dağları görkəzif deyir:

- Qardaşlar, uzaxda görükən o dağların axrasında bir dərə var. Ora “Ölüm dərəsi” deyillər. Orada çoxlu ləli-cavahirət var. Biz ora gedirik.

Ləli-cavahirət sözünü eşidən kimi oradakılardan bir neçəsi də qalxır ki, onlarla getsinlər. Lakin onları başa salırlar ki, havayı yerə o dərəyə “Ölüm dərəsi” deməyiblər. Oraya gedən 10 adammən biri ya ikisi ya qayıdıb, ya qayıtmayıb. Hindi özüyüz bilin kim ölümünü gözünün altına alıfsa gəlsin gedək. Amma biz cavabdeh deyilik ha. Budu bu qədər adamın şahidliyi var. Bu sözdən sonra

getmək istəyənlərin hamısı qayıdıf yerində oturdu. Bir nəfər isə olardan əl çəkmədi:

- Cəhənnəm ki, öləjəm. Belə yaşamaxdansa ölmək yaxşıdı. Gedib qayıda bilsəm heç olmasa ölənə kimi bir insan kimi əməlli-başlı yaşayaram.

Bəli, həmin adam da onlarla getməli olur. 3-4 gün olar zulm-zillətnən gəlif yolun ən qorxulu yerinə çatıllar. Nəbələd adam görür ki, qarşılarında bir sərt, sıldırım qaya var. Yoldaşları ona bildirir ki, “Ölüm dərəsi” deyilən yer elə buranın özüdü. Ləli-ca-vahirət bu qayanın o üzündədi. Nəbələd diqqətlə baxanda görür ki, bu qorxunc qayanın ortasından lap dar bir cığır keçir. Bu mənərəni görəndə onun canını titrətmə tutur. Bir isdiyir ki, elə buradanja qayıtsın. Amba daha keş idi. Yoldaşları cığıra girmişdilər. O da canını dişinə tutuf əssə-əsə cığıra girdi. Bir təhər 10-15 addım getmişdi ki, boğazı qurudu, gözləri qaralmağa başdadı. Yolun qırağındakı iri bir kavı qucaxlayıb qorxa-qorxa aşağı uçuruma baxdı. Diqqət yetirdikdə gördü ki, uçurumun altındakı dərə insan sümühləri, insan kəllələri ilə doludu. Orda qarğa-quzgünnar uçuşur. Kişi vahimədən bir də gözdərini bərk-bərk yumur. Bir azdan yavaş-yavaş gözdərini açıf ora-bura göz gəzdirir. Dəyəndığı yerin altında 15-20 addımlıxdə bir insan kəlləsi bir daşa ilişif qalıf. Başqa bir sümük onun yanında görülmür. Kəllənin ətini çoxdan qurd-quş yeyif, dişlər ağappax ağarır. Bunu görəən kişi bir xeylax ağaran dişlərə tamaşa edif fikrə gedir və sora dodaxaltı deyir:

- A bu kəllənin yiyəsi köpəkoğlu, sən əyər bu yolu birinci dəfə gəlif burda ölmüsənsə, atan rəhmətdə. Yox, əyər bu yolu sən bir dəfə görüf ikinci kərə bir də gəlif burda ölmüsənsə, səninin o ağaran dişləriyi filan-filan eliyim.

Sözün axırı Hasan kişinin ağzınnan qutarar-qutarmaz oradakılar uğunuf özlərindən gedirlər. Hasan sözünə bir az ara verif deyir:

- Vallah, a müdür, bu Kəlvəjərin tayı-baravarı yoxdu, suyu, havası, irahət qoyun örüşdəri... Ox yolunna, bircə bu yolları ol-muyeydi. Piyadaçının lap anasını filannıyır...

Hacıbaba kişinin “qızlları”

30-cu illərdə kolxoz qurmaq adı altında caamatın var-dövlətini əllərindən alıb “ümuma” qatırdılar. Var-dövləti qoyun-quzudan, mal-qaradan ibarət olan qaraqoyunluların bəziləri uzun illərin zəhməti bahasına artırıdılar sürüləri satıb qızıla çevirirdilər. 1500-ə yaxın doğar qoyunu, 500 balvaz erkəyi olan Hacıbaba və Hasan qardaşlarını da başa salaraq belə etməyi məsləhət görürlər. Hacıbaba kişi də onlara qulaq asaraq kiçik qardaşı Hasan və çobanları ilə birlikdə gecəliklə sürünü qabaqlarına qatararaq Yevlax tərəfə tərpənirlər. Səhər hava işıqlaşanda Xaldan yaxınlığına çatarlar. Sürünün arxası ilə gedən Hacıbaba kişi fikirli-fikirli qoyun-quzuya, quyruğu yerlə sürünən erkəklərə baxır və birdən çobanlara qışqırır:

- Çöyürün qoyunun ağzını dala, öyə (evə) qayıdacayux!

Çobanlar heç nə başa düşməyərək döyükürdülər. Hacıbaba bir də qışdırır:

- Əyə, demirəm dala qaytarın, nə dəyanmısınız?

Çobanlar qoyunu haylıya-haylıya qaytarmağa başlayırlar. Sürünün qabağı ilə gedən Hasan qaça-qaça özünü Hacıbabaya çatdırıb soruşur:

- Ay lələ (qaraqoyunlularda özündən böyüyə “lələ” deyə müraciət olunur) nooluf (nə olub) habı boyda yol gəlif niyə dala qayıdırıx?

- Hacıbaba yenidən üzünü sürüyə tutub deyir:

- Ayə, ay Hasan, habı erkəklərin quyruğuna bax!

Mən həbələ quyruxlu erkəkləri aparıf sarı dəmirə nətəər dəyişim?! Sürün gəlsin görüm!

Beləcə, sürünü qaytarılıb gəlirlər kəndə. Bundan 10-15 gün keçməmiş Hacıbaba kişinin bütün mal-qarasını, qoyun-quzunun əlindən alıb qatdılar kolxoz fermasına.

Akademik İmam Mustafayevin qaraqoyunlu Cavad kişi ilə görüşü

Bir gün maşınla Suçma kəndindən keçən İ.Mustafayevin gözü (Allah ona rəhmət eləsin!) yol kənarında minik gözləyən adamlar içərisində ağsaqqal, nurani, əli əsalı bir kişiyyə sataşır. Bir az keçmələrinə baxmayaraq maşını saxladır və sürücüyə deyir ki, həmin kişini maşına çağırırsın və qabaqda əyləşdirsin (rəhmətlik İ.Mustafayev, deyilənə görə, çox vaxt maşının arxa oturacağına oturarmış).

Cavad kişi salamsız-kəlamsız keçib sürücünün yanında oturur və acıqlı-acıqlı deyir:

– Ə, görürsən ki, hasamı yola uzatmışam ki, andırıyı saxlayasan, tay niyə keçif gedirsən, qorxdun ki, puluyu vermiyəjəm. Mən heylə müftəxor deyiləm.

Sürücü bir anlıq çəşir, bilmir ki, nə desin, karıxmış halda maşının güzgüsündən akademikın üzünə baxır. İ.Mustafayev də gülümsəyərək sürücüyə işarə vurur ki, dinməsin, öz işində olsun. İ.Mustafayev sakit səsle soruşur:

– Kişi, maşına mindiyin kənddənsən? (yəni Suçma kəndini nəzərdə tutur).

Cavad kişi arxaya baxmadan deyir:

– Allah eləməsin, muğal⁸² olam, mən qaraqoyunluyam, tərəkəməyəm.

– Niyə elə deyirsən, muğal adam döylü?

– Adam olmağa adamdılar, amba tənbəldilər, mal-qaradan işdəri yoxdu, olarınkı elə ver yeyim, ört yatım, gözlə canım çıxmasındı. Axşamnan yatıf, günorta durullar.

– Yaxşı, bir vaxt sizin Azərbaycanın bir rəhbəri vardı ey, İmam Mustafayev, eşitmisən, o da muğal kəndindən idi, niyə o boyda vəzifəyə qalxdı bəs? Özün də muğalı bəyənmişən?

– Yox, sən düz demirsən, o muğal kəndinnən olsa da, diyillər ləzgidi, qırıyatdı uşax oluf.

– Yaxşı, de görüm, neçə il Stalinin sədrilərindən olmusan?

– Sən hardan bilirsən ki, mən sədr olmuşam?

– Bilirəm ki, olmusan, bilməsəm demərəm.

Cavad kişi başını arxaya çevirib acıqlı-acıqlı Mustafayevə baxaraq deyir:

– Yox əşi, mən səni tanımıram, amba otuzuncu illərdə 2 - 3 il doğurdan da kəndimiz Dərəcənnətdə sədr işləmişəm.

– Bəs niyə elə tez çıxardıblar səni?

– Heç, kəndin aj muğulları andırmışdılar ki, bunun dədəsi havaxsa filan yerdə, filan qaçağa çörək verif. Kişi çörək verər da.

– Bəs yerinə kimi qoydular?

– Kənddə bir anadangəlmə lüt vardı - Yetim Qoja, onu.

– Sədr işləyəndə heç adam döyüf - eləmişən, kolxozçulardan - zaddan?

– Elə tənbellər olur ki, onu döyməsən olmur axı...

– Deyəsən, qıl qurtardı, əsanı bu şoferin də qulağının dibinə ilişdirmək istəyirdin.

Kişi papağı

Ömrü boyu başına papaq qoymayan birisi tanış bir adamdan borc pul alır və nə vaxt qaytaracağına and içir. Lakin verdiyi vaxtdan xeyli keçməsinə baxmayaraq pulu qaytarmır və müxtəlif bəhanələrlə pul sahibini aldatmaq istəyir. Verdiyi borcu ala bilməyəcəyini yəqin edən şəxs məhkəməyə şikayət edir. Bundan xəbər tutan borclu hakimın yanına gedir və bildirir ki, ona kömək etsə borcluya çatacaq pulun yarısını hakimə verəcək. Hakim razılaşıır və deyir:

- Onda sən məhkəmədə ondan pul aldığını heç cür boynuna götürmə. De ki, o sənə şər atır. Dalınca sənın işın yoxdur.

Məhkəmə günü iddiaçı öz iddiasını irəli sürür və məhkəmədən ona kömək etmələrini xahiş edir. Hakim sözü müttəhimə verir. Müttəhim öz çıxışında bu adamdan bir manat da olsun borc pul almadığını və ona böhtan atıldığını söyləyir.

Hakim üzünü şikayətçiyə tutub deyir:

- Kişi, ona pul verməyin haqda əlində bir sənədin, yaxud şahidlərin varmı? Əgər bunların heç biri yoxdursa, onda sən bu kişi-yə şər atırsan. Hər halda şərçininin də maddəsini bilməmiş olmazsan. Hər şeyi indi başa düşən iddiaçı yandığından borcluya deyir:

- Tfuu sənin alçaq üzünə! Özü də başına kişi papağı qoyursan, utanmırsan o papaqdan?!

Bunu eşidən borclu tez yerindən qalxıb hakimə deyir:

- Möhtərəm hakim, bütün kənd adamları bilir ki, mən ömrüm boyu başıma papaq qoymamışam. Kənddə hamı mənə “başıaçıq Murtuz” deyir. Mənə şər atdığı üçün xahiş edirəm onun cəzasını verəsiniz.

Hakim deyir:

- Siz bu dedikləriniz haqda məhkəməyə şahidlər gətirə bilərsinizmi, yoldaş “başıaçıq Murtuz”?

Murtuz deyir.

- İstədiyiniz qədər, hörmətli hakim.

- Elə isə bugünkü məhkəmə təxirə salınır. Gələn həftənin bugünkü günü şahidlərin bir neçəsini gətirəcəksən, məhkəməni onda yenidən başlayaraq və “başıaçıq oğlu Murtuz” sənə şər atan bu kişinin də layiqli cəzasını verərik. Onda dərk edər ki, halal adamlara şər atmaq nə deməkdi.

Məhkəmə bitdi, gedə bilərsiniz.

“Zənqərəvoğlunun pitisi”, yoxsa şirin dili

Dərəcənnətli Əlipaşa kişi (Allah rəhmət eləsin) Şəkidə iki nəfər bərdəli tanışına rast gəlir və qısa hal-əhvaldan sonra onları yeməxanaya dəvət edir, tanışları da 5-10 dəqiqə bundan əvvəl “Zənqərəvoğlu Əlinin stalovası” deyilən yerdə piti yediklərini söyləyirlər. Əlipaşa kişi təbiətən çox baməzə və şən bir adam idi. “Zənqərəvoğlu” adını eşidən kimi dodağı qaçır və tanışlarından nə yediklərini, onlara necə qulluq olduğunu soruşur. Qonaqlardan biri deyir:

- Əlipaşa kişi, vallah, mən bu şəkiliyərin qonaqpərvərliyi, şirin dili haqqında çox eşitmişdim, amma heç belə təsvir eləmir-

dim. Elə yeməxanaya girən kimi ağ xalatının döşündə “nəzarətçi” yazılmış bir kişi tez qabağımıza gəldi: - Sizin canoozu yiyim, qardaş, hayindi siz bizim Şekiyə xoş gəlif səfa gətirmisooz, büyü-ruf bəyəndiyoz yerdən əyləşə bilərsooz. “Özümüz də, istolovamız da sizə qurbandi. Qeysər, gəl gör qonaqlar nə büyür” Tez hündür boylu bir oğlan qarşımızda dayandı. “Sizin gözoozu yiyim, qulluğuzda hazıram, nə yiyirsoz?”

Biz piti istədiyimizi bildirdik. Heç beş dəqiqə keçməmişdi ki, əlində iri bir mis “podunoz” olan kök, gödək bir kişi iki yana başa-başə bizim stola yaxınlaşdı. Gətirdiyi dolu piti qablarını, boşqabları, narın doğranmış baş soğanı, ağ xiyar tutmasını, sumaxı və s. stolun üstünə qoya-qoya dedi:

Atam oğlu qardaşlarım, yenə də bizim Şekiyə xoş gəlmisooz. Bu pitiləri mən bu əllərimlə sizin kimi uzax yerlərdən gələn “can-ciyərlər” üçün biçirirəm. Nuşi-canooz olsun. Xalis erkək quzunun ətinəndi. Baax, qonaqsooz ha, birdən pulooz - paroz olmaz, çəkili-f eləməyin, qonağımız ola bilərsooz. Haqqı-halalxoşooz olsun, deyif getdi. Sonra bildik ki, bu elə yeməxananın müdiri Zənqərəvoğlunun özü imiş. Sən demə, çoxunu da o özü biçirirmiş. Nə isə, Əlipaşə dayı, bilmirəm daha nə deyim. Düzünə qalsa yeməxanada işləyənlər bizim “canımızı”, “gözümüzü”, “ağzımızı” yedi; biz də “şəkililərin” şirin dilini “yedix”.

“Bəhrəm, yoxsa Qolya?”

Hərbi xidmətini Rusiyada başə vurub kəndə qayıdan qaraqoyunlu (Dərəcənnət kəndi) Bəhrəm həmişə əzik-üzük şəkildə rusca danışmağa çalışır, adamları güldürərdi. Ona görə də kənddə hamı onu “Kolya” deyə çağırardı. Bu da onun anası Sitarə arvadın acığına gələrdi. Bir gün təsərrüfat birqadiri rayon partiya komitəsinin nümayəndəsi ilə (söhbət sovetlər dövründən gedir) kənddə evbəev düşüb adamları iməciliyə çağırır və gəlif Bəhrəmgilin evinə çatır. Sitarə arvadı (Bəhrəmin anasını) həyətdə görüb deyir:

- Sitarə xala, Koliyaya de ki, tez yabasını götürüb iməciliyə gəlsin!

Sitarə arvad tərs-tərs briqadirə baxıb deyir:

- A bala sən bərkə (bəlkə) səhv salmışan, bizdə Qolya adında adam yoxdu! Get ituyini (itiyini) ayrı yerdə axtar.

Onun bu sözündən hiddətlənən briqadir bir-iki addım da hasara yaxınlaşıb arvadın üstünə qoqazlanır:

- Yekə arvadsan, heç ağ birçəyinnən utanmırsan, yalan danışmağa! İndi biz gələndə Kolya məhəllədəydi: Mən cəhənnəm, yanımdakı bu partiya komitəsinin məsul işçilərindən də olsa xəcələt çəkmirsən. Bu yalana görə adamı yuxarı çağırıb bilirsən başına nə oyun açarlar?!

Bu səs-küyə Bəhram evdən çıxıb onlara tərəf gəlir. Bunu görən briqadir Zülü bir qədər də səsini qaldırır.

- A imansız, bəs bəyaxdandı deyirsən Kolya evdə yoxdu? Bəs bu kimdi, a həyasız!!

Sitarə arvad sakitcə Bəhramı göstərib deyir:

- A köpək oğlu, bu mənim qıçlarımın arasınan çıxartdığım oğuldursa onun adı “Bəhrəmdi”, “Qoliya yox”!!

Ən çox dil bilən

Pəpişin nitqi anadangəlmə qüsurlu idi. Kəkələyə-kəkələyə adamları başa salırdı. Bəziləri zarafatla ondan soruşanda ki, “Pəpiş, sən hansı dilləri yaxşı bilirsən?” Pəpiş də dərhal “O - öz dilimizdən” ba-başqa b-büttün dilləri; deyə cavab verərmiş.

“Hayindi heylə döli ki?”

Bir tərəkəmə Şəkiddə qəssabdan ət almaq istəyir və bilərəkdən bir cəmdəyi göstərib deyir:

- And içə bilərsənmi ki, bu erkəkdi.

- And olsun Məhəmməd Əfəndinin qəbrinə ki, dayı, dədəm erkəkdi:

Tərəkəmə hiddətlə deyir:

- Tfiu sənin üzüyə, heç utanmırsan adamlara yalan danışmağa?!

Sən elə bilirsən ki, mən nuxuluyam (Şəkinin köhnə adı) erkəhnən dişini ayıra bilmiyəm. Hindı bazarkoma şikayət edərəm sənənin payıyı (payını) verəllər. Kişi getmək istəyəndə qəssab deyir:

- Dayı, hayindi mən nə didim ki, cırniyirsən? Yalan didim ki?

- Bəs hindiyə (indi) demədin ki diş heyvanın leşini görkəzif and içmədin ki, erkəh ətidi?

- Dayı, sən özün şərçisən. Mən dimədim ki, “qoyun ərkəkdi”, dedim ki, “dədəm ərkəkdi” Hayındı düz dimirsən ki? Hamımızın dədəmiz “ərkək”, ciyimiz də diş dölü? Dayı, ağzoo yiyim, mənə inanmırsan, get kəndoozda soruş, göz heylədi, heylə dölü?.. Düz get yolnan, çəşmıyasooz haa...

“Hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha”

Qaraqoyunlu Fərəcullah kişinin yaşı 80-ni keçmişdi və buna görə də bir az ağılı “o söz”. Fərəcullah kişi son zamanlar məclislərdə, yığıncaqlarda, gimgə yerlərində dil boğaza qoymurdu ki, Allah tərəfindən ona peyğəmbərlik verilibdi. Yaşlılar, tay-tuşları onu qınayır, sinninin bu çağında özünü el içində biyabır etməməyi məsləhət bilirdilər. Lakin Fərəcullah heç kəsi eşitmir, dediyini deyib dururdu. Onun bu boş inadını görənlər zarafata salıb deyirlər: “Peyğəmbərlərin bir çoxu ölmüyüf, qayv (qeyb) oluf. Sən də qayv olsan inanarlar ki, doğrudan da sən də peyğəmbərsənmiş. Get bir hündür qayadan özüyü at; sən həqiqi peyğəmbərsənsə, Allah səni göyə qaldıracaq və qayv eləyəcək”.

Zarafatla deyilən bu sözlər Fərəcullahın beyninə batır və günlərin bir günü səhər tezdən heç kəsin diqqətini cəlb etmədən gedib Quzğun qayasının başına qalxır. Əyilib uçrumun hündürlüyünü yoxlamaq istəyəndə ayağı büdürəyib bir-iki dəfə tullamanın başına doğru dığırılanır və xoşbəxtlikdən uçurumun lap başında çuxasının ətəkləri qayadakı möhkəm bir sarağan kötüyünə dolaşır, onu havadan asılı saxlayır. Fərəcullahın harayına gələn naxırçılar

güc-bələ ilə onu uçurumdan xilas eləyib kəndə gətirirlər. Beləliklə, Fərəcullahın “peyğəmbərliyi” başa çatır.

Amma bu gülməli əhvalatdan sonra qaraqoyunlu elatında bir deyim yarandı: Belə ki, indi hər kim lovğalanarsa, icrası qeyri-mümkün olan bir işi boynuna götürmək istəyirsə, yaxud “filan qayadan, filan uçurumdan mən gözüyumulu keçərəm,” - deyə öyünürsə, ona deyirlər: “A bala, yaxşı fikirləş, hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha, çaşarsan.”

Məsləhətli oğurluq

Qaraqoyunlular qonşu muğal kəndlərinin birinə oğurluğa gedirlər. Girdikləri həyətdə ailənin olduğu evin qapısını cəftələyib tövləyə girirlər. Kibrit yandıraraq görürlər ki tövlədə yalnız iki baş inək var, ikisi də yelinlidir. Onların ikisinin də aparılmasının insafdan olmadığını qərara alan oğrular onun birini aparmaq məsləhətinə gəlirlər. Bəs hansını aparmalı, görəsən bunlardan hansı boğaz, hansı qısırdır? Bunu qaranlıqda dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün olmadığından mal sahibindən soruşmağı qərara alırlar. Onlardan biri bağlı qapıya yaxınlaşıb astadan deyir:

- Ay ev ziyələri, biz oğrularıq. İneklərdən birini aparmax istəyirik. Özüyüz deyin görək, hansını aparaq, bizə qısırı lazımdı.

Tez arvad içəridə deyir:

- Can qardaş, sarı inəyi aparın, tövlənin ağzına bağlanıf. Qara inəyə dəyməyin, onu atam evi verif mənə.

Kişi onun üstünə qışqırır:

- İmansız köpəyin qızı, həmməşə ortalığa ayrı-seçkilik salırsan.

Sonra üzünü bayıra tutuf deyir:

- Sizə and verirəm, qara inəyi aparın. Qısırdı, yaxşı ətdidi. Bu arvad kimi əmrəkdi (heç vaxt doğmayan, qısır mənasında) hörə almır.

Ər-arvad içəridə bir mərəkə qoparırlar ki, oğrular ələcsiz qalıb deyirlər:

- Yaxşı, biri-biriyizin boğazını üzümüyün, inəklərin ikisini də aparırıx. Biz getdik, salamat qalın, səhər qonşular gəlif qapıyızi açallar.

XV. QARAVƏLLI

Ağ yalan

Hədi idi, Hüdü idi, Salman oğlu Sadıx idi, mən idim.
Dədəm altıda, mən yayax, əlimdə dəmir dayax.
Palçıq dizdən, su qurşaxdan, ha yüyürdox toz qopdu.
Getdox, getdox, doğmamış doşan balasın atdox, bitməmiş yo-
şan düzünə çatdox.

Gördox bir doşan qaçır.

Hədiyə dedim:

- Tüfəngin var?

Dedi:

- Yox.

Hüdüyə dedim:

- Tüfəngin var?

Dedi:

- Yox.

Salman oğlu Sadığa dedim:

- Tüfəngin var?

Dedi:

- Yox.

Dədəmə dedim:

- Tüfəngin var?

Dedi:

- Yox.

Əlimi civimə saldım, gördüm ki, iki piçağım var. Birinin sapı
var, sulğuncu yox, o birinin sulğuncu var, sapı yox.

Dovşanı sapnan soydum.

Əti bişirmək üçün Hədiyə dedim:

- Qazana get.

Dedi:

- Getmirəm.

Hüdüyə dedim:

- Qazana get.

Dedi:

- Getmirəm.

Salman oğlu Sadığa dedim:

- Qazana get.

Dedi:

- Getmirəm.

Dədəmə dedim:

- Qazana get.

Dedi:

- Getmirəm.

Axırda özüm gedəsi oldum. Getdim, getdim, gördüm bir məhlədə qoca qarı oturub. Qarıdan qazan istədim. Qarı dedi:

- Oğul, iki qazanım var, birinin qırağı var, altı yoxdu, o birinin altı var, qırağı yoxdu.

Qırağı olan qazanı götürüb gəldim. Əti qovurdox, bişirdox, doyunca yidox. Qalan bişmiş, çiy əti də qarıya verib yolumuza davam etdox. Az getdox, üz getdox, bir ot tayasına rast gəldox. Hava çox soyuq idi. Tayanı oddadox. Taya yandı, içindən bir palan çıxdı. Palan da yandı, yandı, içindən bir yekə ağ yalan çıxdı.

XVI. BAYATILAR

I

1. Gülpəri evdə gəzər*,
Kəmərə düymə düzər
Toya kəsən qoç başı,
Paya başında gəzər.

2. Gülpəri ev töküdü,
Barısını söküdü
Fatma qızı qaçanda
Kəndaşağı qəkirdi.

3. Çay başında oturur,
Hər nə desən götürür,
Muştuluq İrəfiyə,
Oğlu gəlin gətirir.

4. Fatma qaçaq olubdu,
Tükü saçaq olubdu.
Hamıdan hündür Fatma,
İndi alçaq olubdu.

5. Qanx daşanda bilər,
Kür qovuşanda bilər.
Dost dostun qədrini,
Ayrı düşəndə bilər.

6. Elə düşdüm dara mən,
Geyindim zil qara mən.

* Qız qaçırmağa aid deyilən bayatıdır. Gülpərinin qızı Fatmanı İrəfinin oğlu qaçırır.

De, necə bel bağlayım,
Etibarsız yara mən?

7. Körpüyəm, Kür üstündən,
Min atı, sür üstümdən
Ölmüşəm, yerdən götür
Ağlama, dur üstümdən.

II

1. Köynəyim sarı bafta,
Oturmuşdum otaqda,
Gəncədən bir yel əsdi,
Gül qoymadı budaqda.

2. Qaşların əyəri var,
Əyisən, əyəri var.
Çəkməyin yar adını,
Bizə də dəyəri var.

3. Buxarı qurum aldı,
Od tutdu, qurum aldı.
Fələk bir iş işlətdi,
Bizə də zülüm oldu.

4. Mən aşığam kimi zər,
Kimi zərbaf, kimi zər.
Əlim səndən üzsələr,
Könlüm səndən kim üzər?

5. Mələ, a quzum, mələ,
Səsin bağrımı dələ.
Mən mələdim gəlmədi,
Sən mələ, bəlkə gələ.

6. Göyərçin yuvadadı,
Qonubdu, yuvadadı.
Bir əlim sənə sarı,
Bir əlim duadadı.

7. Mən aşıq düşməz  l ,
Ox yaydan düşməz  l .
Sərt yerin t rlanıdı,
Hər zaman düşməz  l .

8. Əzizim yola baxmaqdan,
Saęa, sola baxmaqdan.
N  sən yoldan əskik ol,
N  mən yola baxmaqdan.

9. Əzizim aydın olsun,
G n doęsun, aydın olsun,
Bu gün oęul toyudu,
Gözünüz aydın olsun.

III

1. Axşamlar, ay axşamlar,
Şamlar yanar axşamlar.
Yerli evinə gedər,
Qərib harda axşamlar.

2. Saqqalıma d n d ş f,
Bilmirəm nədən d ş f?
Aləmə qız paylanır,
M n s  nənəm d ş f.

3. O da yandırır məni,
Bu da yandırır məni.

Deyirlər ki sərindir,
Su da yandırır məni.

4. Şirinlərin şiriniyəm,
Acıların acısıyam.
Kimin bacısı yoxsa,
Mən onun bacısıyam.

5. Şöftəliyəm, dəyməmişəm,
Baş budağım əyməmişəm.
Quran gətir əl basım,
O qıza mən dəyməmişəm.

6. Çisgi yağış yağdı,
Bir qız ordan çağırdı.
Əllərinə əl vurdum,
Ana deyib çağırdı.

7. Papurusum yana-yana
Od düşür şirin jana.
Vallah qoyub gedərəm,
Qalarsan yana-yana.

8. Yataram mən, ya Allah,
Duraram mən, inşaallah.
Əyər dura bilməsəm,
La ilahə illəllah.

9. Bir qar yağır tozanaq,
Bir yer göstər uzanax.
Bəlkə biz də bir dənə,
Körpə cocux qazanax.

10. Bulağa gedən dörd gəlin,

Dart balağo ort gəlin.
Qırmızı tuman içində
Bəslənmisooz pört gəlin.

11. Kağızın ağına bax,
Çevir sağ-soluna bax.
Əyər yadına düşsəm,
Şəkinin dağına bax.

12. Qızlar gəlir əl-ələ,
Qoyubdular əl belə.
Oğlanların əlindən,
Adım düşübdü dilə.

13. Dəvə gördüm kərvansız,
Bağça gördüm bağbansız.
Hamıya dərman verdim,
Özüm qaldım dərmonsız.

14. Qarabağda talan var,
Zülfün üzə salan var.
Gedirsən, tez qayıt gəl,
Gözü yolda qalan var.

15. Şap deyir ki, şupdadır
Şup deyir ki, şapdadır
Nə şapda, nə şupdadır,
Demə şarap-şupdadır.

16. Əzizim sini-sini,
Doldur ver sini-sini.
Yarım mənə həyatdır,
Neynirəm özgəsini.

17. A gəlin, nazlı gəlin,
Ördəkli-qazlı gəlin.
Top-tüfəngin yaxşısı,
Bariti azdı gəlin.

18. Bir quş gəlir Ağdaşdan,
Xəbər verir qardaşdan.
Qardaş doysa bacıdan,
Bacı doymaz qardaşdan.

19. Allah, məni xar eləmə,
Qulağımı kar eləmə.
İnkir-Minkir gələndə,
Dilimi lal eləmə* .

IV

1. Lilayla girdim bağa,
Qızıl gülü dərmağa
Qızıl gülü məhnə tutub,
Gözəl yarı görmağa.

2. Uzun çinar, dağ, çinar,
Gəl dərində qal, çinar.
Yarım biçin biçəndə,
Üstünə gölgə sal, çinar.
(Selbasan kəndi)

3. Ay doğdu dağa düşdü.
Kölgəsi bağa düşdü,
Dostum, gəl halallaşacaq,
Yolum irəyə düşdü.
(Selbasan kəndi)

* Son iki nümunəni söylədi 72 yaşlı tibb işçisi Musayeva Humay.

4. Ay doğdu üzə düşdü,
Şuxu Tiflisə düşdü
Hamılar öz hayında,
Ayrılıq bizə düşdü.
(Selbasan kəndi)

5. Əzizim kimi gözlər,
Tar çalan simi gözlər
Nə gözün kimi göz var,
Nə sözün kimi sözlər.

6. Yarpaq üstə cücü var,
İpin iki ucu var.
İki könül bir olsa,
Kimin ona gücü var.

7. Qış da ötdü, bahar da,
Gözüm qaldı baharda.
Fəsillər içrə ən çox,
Onu sevir Bahar da.

8. Göydən bir ağ quş gəldi,
Bizi deyib tuş gəldi.
Biz sülhə səs verəndə,
Ellərdən alqış gəldi.

9. Bu dağdan nəşə gəldi,
Yolları kəsə gəldi.
Sülhün səsi ucaldı,
Ellər də səsə gəldi.

10. Ağ donun ağı qalsın,
Boxçada bağlı qalsın.
Məndən başqa yar sevsən,
Üzün budaxlı qalsın.

11. Gəmi gəlir aralı,
İçi dolu yaralı.
İçindən bir qız sevdim,
Sağ qolundan yaralı.

12. Gəl qonşu mahnı deyək,
Limonu soyub yeyək.
Bizə hamısı birdir,
Sizə hansından deyək.

13. Bu yer ellər yeridi,
Şana tellər yeridi.
Qaysaxlanmış yarama,
Təzə millər yeridi.

14. Oğlan qala, qız qala,
Qaya üstə qız qala
Heç Allaha rəvadı,
Oğlan ölə, qız qala?

15. Dərd məni almadımı,
Dəryaya salmadımı
Çox gözləməm varyıdı,
Sözümdə qalmadımı.

16. Geymişəm alacanı,
Mənsurun ala canı.
Aşiq o gündən qorxar,
Əzrayıl ala canı.

17. Əzizim səndən iraq,
Düşmüşəm səndən iraq.
Qoy dərdin mənə gəlsin
Tək olsun səndən iraq.

Az qəmə bata gözlər,
Dincələ, yata gözlər
Silahlar açılmasın,
Balalar ata gözlər.

18. Can dərmanı alan gəl,
Öz qeydinə qalan gəl.
Ürəkdə inam olsa,
Çoxda olmaz heç əncəl.

V

1. Ay daş atan bəxtəvər,
Daşın da bir vaxtı var.
Qapını döyür elçilər,
Anam deyir: “Gəl verək”.
Atam deyir: “Qoy görək”.

2. Ağacın adamı var,
Yedikcə badamı var.
Hərə bir ağız desin,
Desinlər adamı var.

VI

1. Göydə ulduz ağladı
Dərddən canım yaradı
Yatdım yuxumda gördüm,
Mənim bəxtim qaradı.

2. Dağdan endim düzə mən,
Tikan oldum gözə mən.
Ayırdınız əzizimdən,
Neynəmişdim sizə mən.

3. Bu dağlar dəmirdəndi,
Keçən gün ömürdəndi.
Hər nə desən götürürəm,
Ürəyim dəmirdəndi.

4. Göydə göyərçin ağlar,
Yuvada lacın ağlar.
Sən yadıma düşəndə,
Başımda saçım ağlar.

5. Yanaram öz günümə,
Kababam köz günümə.
Bir gözüm sənə ağlar,
Bir gözüm öz günümə.

6. Əzizim hara gedim,
Haram var, hara gedim.
Düşdüm dərmansız dərdə,
Dərmana hara gedim.

7. Əzizim gülə-gülə,
Gül əkdim gülə-gülə.
Düşmən özümü yıxdı,
Üzümə gülə-gülə.

8. Əzizim səndən ötrü,
Quş gələr dəndən ötrü.
Mən bura gəlməz idim,
Gəlmişəm səndən ötrü.

9. Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı.
Göy çəmən, sərin bulaq,
Yenə marala qaldı.

Qaşların girdə, girdə,
Kim olar mən fikirdə.
Öləndə cüt öləydik,
Qoysunlar bir qəbirdə.

10. Qara at nalı neylər,
Qara qoç xalı neylər.
Vəfalı yarı olan,
Dövləti, malı neylər

11. Qara atın nalıyam,
Üstə əlvən xalıyam.
Dəyib, dolaşma, oğlan,
Mən özgənin malıyam.

VII

1. Əziziyəm bəxt ola,
Bəxti qızıl təxt ola.
Gəlinimizlə bəyimiz,
Yarəbbi xoşbəxt ola.

2. Əzizim qızarıanda,
Dan yeri qızarıanda.
Analar cavanlaşar,
Oğluna qız alanda.

3. Deyib-gülən qız olsun,
Şirin nəvəniz olsun.
Hamıya beş olanda,
Qoy Sizə on beş olsun.

4. Daşı atdım almaya,
Alma yerdə qalmaya.

Allah qızı yaradıb,
Oğlan subay qalmaya.

5.Əldə həna olasan,
Boyun mina olasan.
Qalıb ər evində ana olasan,
Bax belə nənə olasan.

6.Bulaqda quzum, ay qız,
Göydə ulduzum, ay qız.
Alım səni qardaşa,
Olum baldızın, ay qız.

7.Ay doğdu laxtalandı,
Doğduqca laxtalandı.
Qərrib yerdə cinazəm,
Nə yaman taxtalandı.

8.Suya gedəsən, gəlin
Quma batasan, gəlin.
Gəlin, düşdüyün evdə
Ana olasan gəlin!

9.Əldə xına olasan
Boyu mina olasan.
Gəlin, düşdüyün evdə
Qalıb nənə olasan!

***XVII. XOYRATLAR
(KƏSİK BAYATILAR)***

Ay Mədəd,
Ülkər Mədəd, ay Mədəd.
Baş verib dan ulduzu,
Ayrılıqdı, ay Mədəd.

* * *

Aydın olsun,
Gün doğsun, aydın olsun.
Bu gün oğul toyundur,
Gözünüz aydın olsun.

* * *

Araz axmazmış,
Araz Kürə baxmazmış.
O gidən zalımın balası,
Heç dala baxmazmış.

* * *

Oyunu görək,
Oyna, boyunu görək.
Allahdan arzum budur,
Oğlunun toyunu görək.

* * *

İnci məndən,
Dürr məndən, inci məndən.
Dedim, gəl aşna olaq,
Demədim inci məndən.

* * *

Nə bağışlar,
Dost dostə nə bağışlar.
Başım cəllad əlində,
Nə kəsər, nə bağışlar.

* * *

Ay şəkərsən,
Həm qəndsən, həm şəkərsən.
Bir quru canım qalır,
Alarsan, əl çəkərsən.

* * *

Əzizinəm gül üstə,
Səhər-səhər gül istə.
Mən ki səni sevirəm,
Səhər məndən gül istə.

* * *

Oda yandı,
Od düşdü, o da yandı.
Şimşək çaxdı göylərdə,
Mən qaçdım, o dayandı.

* * *

Əzizim incə-mincə,
Səni kim istər məncən,
Səni kimə tapşırım,
Bizim öyə gəlincən.

* * *

Tasa bax,
Bülbül oxur, səsə bax.
Bir tərəf toy-büsatda,
Bir tərəfdə yaşa bax.

* * *

Əsməsilə,
Tellərin kəsməsilə.
Şivəndən çox razıydım,
Bir az da küsməsilə.

* * *

O yanasən,
Yatıbsan, oyanasan.
Dostdan mənə bir xəbər,
Sən məndən o yanasən.

* * *

Çaldı zalım
Sazımı çaldı zalım
Götürüb qəm xəngərin,
Sinəmə çaldı zalım.

* * *

Ata məni,
Gör ana, ata məni.
Dəyməyə namərd əli,
Mərd oda ata məni.

* * *

Çalmasın,
Çək başına qalmasın.
Sazı ver usta çalsın,
Barı, naşı çalmasın.

* * *

Səngəri
Niyə döndün sən geri.
Fikir qəm-qoşununun,
Sinən oldu səngəri.

* * *

Neynər məni,
Üzdü bu neynər məni.
Gedin yardan soruşun
Çağırıb neynər məni.

* * *

Yar ayağı,
Yar əli, yar ayağı.
Astanan qurbanıyam,
Dəyibdi yar ayağı.

* * *

Dərd öyünü,
Xəstəylə dərd öyünü.
Sənin o gözəlliyin,
Yıxmazmı dərd öyünü.

* * *

Bir də, bir də,
Çox iş var bu səbirdə
İkimiz birdən ölək,
Qoyulaq bir qəbirdə.

* * *

Düşdü gözüm,
Kababa düşdü gözüm.
Baxdı səki görmədi,
Gözümdən düşdü gözüm.

XVIII. DILDEMƏLƏR (AĞILAR)

I

Ata-ana balanın kiçik Allahıdır. Cənnət deyilən şey Anaların qədəmləri altındadır. Ataya ibadət Allaha ibadətdir. Atanın ananın bir haqqını min borc ödəyə bilməz.

Ata-ana borc deməkdir. Övladlıq borcunu ödəmək çətindir. Övladın çiyində nə ağır yükdür atalıq zəhməti, analıq yükü. Əzablı yollarınan balalar böyüdüb zəhmətinin barını yemiyən analara qurban

Ana bir tacdır,

Balanın dərdinə əlacdır.

Ana nə qədər qocalsa da

Balalar yenə ona möhtacdır.

Ata-ananın qədrini vaxtında bilməyəndə öləndən sonra dərd çəkməyin xeyri yoxdur.

Bu dünya yoxdan yaranıb yox olacaq, bu dünya heçdən yaranıb heç olacaq. Necə ki, heç olub getdilər.

Ölürəm ömrümü çatdırdım başa.

Qəm öldürdü məni oğlum, mən ölürəm bir kömək göstər. Oğlum, gəl atanın pis gününə çat, gəl canım çıxmamış mənə əl uzat, oğlu ola-ola kimsəsiz ölən. Səfər beşiyində dinc yata bilmiyən anam laylay, atam laylay.

Ay bizi işıqlı dünyaya gətirən ana. Gecələr başımızın üstündə əsgər kimi keşiyimizi çəkən ana.

Laylalar laylası, nəğmələr-nəğməsi, beşiyimizin laylalı, tərbiyəmizin bünövrəsi anam laylay, anam laylay.

Ata balaların adıdı, ata balaların dağıdır, qorxmagəldimidir. Ata arxasından əli üzülənlərə qurban

Ana balaların döyünən ürəyidir, ata evin dirəyidir. Evinin dirəyi yığılan gününə qurban.

Çörəyi duzlu, sözü-söhbəti şirin olan anam laylay, anam laylay.

Süfrəmizin böyüyü, duz-çörəyimizin yiyəsi anam laylay, anam laylay.

Arxasını itirən adamın saçlarına bir gecənin içində qar yağır. Qara saçları yasa batan balalara qurban. 7 gündür süfrəsi yıqılma-yan, yatağı açılmayan, yer məkanı olan, qəbristanlıqda üç arşınlıq yeri göynüyən anam laylay, anam laylay.

Əzab-əziyyətinən bağ salıb bağbanı olmiyan, bir evin dirəyi, bir evin böyüyü olmayan atam laylay, atam laylay.

Əzizinəm dana yeri,

Zülfləri sana yeri.

Yüz yerdən yanan ana

Heç verməz ana yeri.

Diplomu, qulluğu əllərinin zəhməti olub, yuxusuz gecələrin, narahat gündüzlərin yorğunu olan anam laylay, anam laylay.

Hər gün anasının gülər üzünü, xoş danışığını eşitməyən övladın ürəyində yağ olmaz. Anasının tikəsini dadmıyan balanın ağzı ləzzətə gəlməz. Ana nəfəsi dəymiyən, ana nəvazişi görmüyən, mehriban ana əli başında, kürəyində, sinəsində görməyən oğul bir qarış boy atmaz.

Dünyada ən dadlı şey anadır. Dünyaya sülh verən də anadır. Ana bizim şərəfimizdir.

Ay ürəyim-dirəyim ana, ay evimizin işığı, çırağı-yaraşığı ana.

Atam-anam yoxdur, dərdim çoxdur. Atasız-anasız yetiməm. Yetimlik də pis şeydir heç kəsin başına gəlməsin. Ağzımızın ləzzəti, könlümüzün şadı, açılan süfrəmiz, odlü samovarımız, dəmlə çaydanımız anam laylay-anam laylay.

Bacı-qardaşa aid

Qardaş dərdi yaman ağır olur bacı üçün.

Bacıların fəxri qardaşdır. Qardaş-bacı yaman gündə adamın arxasıdır.

Qardaşlarım məni tək qoydular.

Qardaşı qara daşa dönən bacılara qurban. Mərd qardaşım lay-lay. Sözü ilə söz tutulan, sözü ilə söz pozulan, dağ olub dalımda duran qardaşım laylay. Qardaş deyəndə dilim yandı deyən bacılar ağlasın.

*Qardaş apar bazara məni,
Öldün saldın məni azara qardaş
Aç belindən kəməndi,
Salla bacını məzara qardaş.*

Eldə bir misal var: Əri eldən taparlar, oğlu beldən alarlar, bəs qardaşı hardan alarlar? Dağlarda dağım qardaş, bağlarda bağım qardaş, sərin yaylağım, qaranlıq yollarımın işığı qardaşım lay-lay.

*Acılar acısıyam,
Şirin nar acısıyam
Hər kəsin qardaşı ölüb
Mən onun bacısıyam*

Ay qardaşını yazda itirən bacılar. Sirdaş qardaşının üzünə, səsinə həsrət qalan bacılara qurban.

Balaya aid

Bala dağına dağ çatmaz. Burum-burul burulub, səhərə kimi baladan ötrü qovrulan analara qurban.

Oğul ananın yetiridir, oğul ananın iki gözünün biridir. Ana oğul böyüdür ki, qocalanda əlindən tutsun. Ana oğul istər ki, ocağı sönməsin. Qoca ata-anaya sahib durmuyan balam lay-lay.

*Əziziyəm bala dağı,
Duman gəl bürü dağı,
Bütün yaralar sağalsa da
Sağalmaz bala dağı*

Bala dağı getməz, bala odlağı soyumaz, bala sızıltısı kəsməz. Bu dağ bala dağıdır, dünyadan da ağırdır. Əlimin əsası, sümüyümün yiyəsi balam lay-lay, balam lay-lay.

Bir gülə bülbül olmuyan, bülbül olub gülə doyunca sarışmı-
yan balam lay-lay, balam lay-lay.

Ananın kəfənini əlindən alan, qazılı goruna girən.

Balasının ətrini balasından alan analara qurban.

Məni özündən qabağa apar, mən sənsiz dözə bilmərəm.

Uzun yollu, qara karvanlı, meyiti qutuda gələn balam lay-lay.

Sonsuza aid

Bir övlad qoyub getmiyən bacım lay-lay. Dörd divar arasında
başını saxlıyan, qardaş uşaqları ilə təsəlli tapan, həyatda izi-tozu
qalmıyan, balası qəbrə qoymuyan, qəbrinin üstünə balası getmi-
yən bədbəxt bacım lay-lay.

Məndən sonra ocağında qalanım yoxdur deyib ölən, Allah-
dan başqa dərdləşməyə adam tapmıyan bacıma qurban. Yorgun
çağında karına gələn, dadına çatan balası olmuyan bacıma qurban.

Həkimə aid

Xəstələrin dadına çatan, amma özü imdad gözləyib ölən .

Əyni ağ xalatlı, əli acı dərmanlı, əli şəfalı həkim lay-lay.

Xəstələri dinləyib, yoxlayan, hərəyə bir xoş söz deyən. İynə-
si, şprisi əlindən düşən. Dərdini deyənə dərmanını deyən, özü dər-
mansız ölən.

Şair üçün

Xalqın haq sözünü deyən şair ölübdür. Söz bağçası yadigar
qalan şairim lay-lay. Könüllərdə izi, yaddaşlarda sözü qalan şai-
rim lay-lay. Söz arxalı, söz dayaqlı.

Qocaya aid

Şəhərdə sayılıb seçilən ağsaqqallardan biri sayılan. Hamı sa-
vabkar ağsaqqal kimi tanıyan. Qocalıq qarı başına yağan, tükü xə-

zan yarpağı kimi tökülən, yaşamıram, iynəylə gor qazıram, deyən nənəm lay-lay. Şəhərdə ağsaqqal nüfuzu qazanan, qocalıb gücdən düşən nənəm lay-lay.

Qoca evin kötüyüdür, qoca evin sütunudur.

Şəhidlər üçün

Vətən yolunda badi-bənayə gedən şəhidlərim lay-lay. Toy otağı qanlı səngərlər olan, su yerinə al qan için. Damarlarından Qarabağ qanı axan, cavan ömrünü, qanını, canını vətən üçün verən şəhidlərə qurban. Qanlarından dənizlər yaran, nadanlar-cahillər qanını axıdan şəhidlərim lay-lay.

Müharibə balasını əlindən alan analara qurban. Başı əsgər papağı, çiyi əsgər yaralı güllə qabağında can verən şəhidlərim lay-lay.

Azərbaycanın döyünən ürəyi, qan damarı, cəbhə yarıb qəhrəmanlıqla ölənlər şəhidlərim lay-lay.

Qanı şəhid qanına dönən Azərbaycanın oğlu. Bütün ölümlərdən betərdir əsgər ölümü.

Müharibə nə qədər insanın sinəsinə çalın-çarpaz dağ çəkib. Oğul dağı, qardaş dağı. Müharibə nə qədər cavanları ömürlük şikəst qoyub.

Taxta əlli, taxta ayaqlı, şüşə gözlü cavanlara qurban, düşmən qabağında qala kimi dayanan, vətən qoruyan.

Nə öldüsündən, nə qaldısından xəbəri olunmuyan naməlum şəhidlərim lay-lay. İtgin balasının yolunu gözləyib, ümidin ətəyindən yapışan analara qurban.

Sağ qalmasına peşman olan əsirlərə qurban.

II

Ocağı yaxşı qala,
Odun qoy, qayışı qala.
Nə olar bu dünyada,
Pis öl, yaxşı qala.

III

1. Ay dönüb peşman-peşman,
Gün doğub ona düşman.
Ürəyimdə yara var,
Nə dost bilir, nə düşman.

2. Başında ağ şalı var,
Ağ şalına oxşarı var.
Mənim dərdlərimin,
Sənin dərdlərinə yaman oxşarı var.

3. Qoyun, qoyun gəlsin,
Dərisini soyun gəlsin.
Hamısı sizin olsun,
Atamı qoyun gəlsin.

4. Bu yerin badamı var,
Yiməli badamı var.
Hərə bir ağız desin,
Desinlər adamı var.

5. Qarpız kəsdim yiyən yox,
Dərdim çoxdur, bilən yox.
Yaman günlərə qaldım,
Dərdimdən xəbər bilən yox.

6. Cahanlar cənnət olsa,
İnsanlarsa mələk,
Ağladar, güldürməz,
Məni o qanlı fələk.

7. Dağların başı yandı,
Dilimin ucu yandı.
“Bala”, “Bala”, deməkdən,
Ürəyimin başı yandı.

8. Qızıl gül həşəm olar,
Dərdikcə həşəm olar.
Əgər yarım ölərsə,
Ağlamaq peşəm olar.

9. Gəmi gəlir, yan verir,
SİNƏM DOLU QAN VERİR.
Get, anama xəbər ver,
Oğlu ölür, can verir.

10. Dağlar duman oldu, gəl,
Halım yaman oldu, gəl
Bir ayına dözmürdüm,
İlin tamam oldu, gəl.

11. Göyərçinim balalar,
Bağda bitən alalar.
Ağlamayıb dözərmə,
Oğlu ölən analar.

12. Qolumda yaram var,
Başımda bələm var.
Qürbət adı çəkməyin,
Qürbətdə balam var.

13. Mən aşiq qazan ağlar,
Od yanar, qazan ağlar.
Qəriblikdə ölənə,
Qəbrini qazan ağlar.

14. Ağlayan başdan ağlar,
Kiprikdən, qadan ağlar.
Qardaşı ölən bacı,
Durar obaşdan ağlar.

15. Ağacda xəzəl ağlar,
Dibində gözəl ağlar.
Atasız, yurdsuz cocuq,
Sərkərdən gəzər ağlar.

IV

1. Əsgər yola saldım, a saldım,
Camaatınan geyif qayıda bilmədi.
Ay on səkkiz yaşı tamam olmiyən,
Gedənlərnən gedif gələnlərnən gələ bilmiyən,
Balam lay, lay, balam lay, lay.

2. Bağımda tağım ağlar,
Kəsmə yarpağım ağlar.
Bu dərdnən gora getsəm,
Yatan torpağım ağlar.

3. Əzizinəm naçar ağlama,
Günüm qara keçər ağlama.
Fələk bağlayan qarını,
Bir gün açar ağlama.

4. Əzizinəm ay dədəm oğlu, qardaş,
Ağzımda dilim dədəm oğlu,
Başımda gülüm dədəm oğlu,
Ay uzunca yolum,
Şirincə dilim dədəm oğlu,
Qardaşım ay laylay, laylay, lay lay lay.

5. Yatmışam xəstəyəm,
Gözləyirəm yolunu.
Halımı xəbər al qardaş,
Qarlıca dağım, qardaş,
Güllücə bağım qardaş.

XIX. DEYİMLƏR, SÖYLƏMƏLƏR, QOŞQULAR

Əlhəmdurullah,
Sən yetir. Allah,
Halalınnan, hasandınnan.
(Yeməkdən sonra verilən dua-deyim)

* * *

Xoşbəxtlik qarının ağzında durdu,
Bədbəxtlik isə çağırılmamış qonaq kimi içəri cumdu.

* * *

Maqazinə çəkmə gəlib, ucundə düymə,
Ondan mənə almasan xətrimə dəymə,
Sənin adın Səkinə xanım, mənim nə vecimə.

* * *

Bətdəli (görkəmi) xoş,
Cibi boş
Bəyə bax, bəyə

* * *

Ay lələ, da özo niyə cırırsan,
Hamı bilir ki, gözün üstündəki qaşdı da..a....

* * *

Arvad xoruz, kişi fərə
Hünərin var çıx kövərə (meydana)

* * *

Nə oluf, iti itən çobana dönmüsən.

* * *

Motal papaq kəndlilər,
Aləmi tərətədlilər,

Yeddi dağı aşdılar,
Bunlar nə oğraşdılar.

* * *

Elə ki, oldun mırıx, işin fırx, qarnın cırıx.

* * *

“Öydə xoruz, çöldə fərə”
Belə düşmüşən dəftərə

* * *

Əli uzun, dili qısa,
di çıx üzə ölmüş Kosa

* * *

Azan səsi,
qazan səsi-
bizə gəl səsi

* * *

Ayranındı, şorundu,
indi növbə korundu

* * *

Balvanı yemişəm,
ürəyimdə yağdı-yağ.
Pəhlivan gəlif,
çiynimdə dağdı-dağ.

* * *

Bildirçin döylü, birini verim.
Sığırçın döylü, sərini verim
Bir dəvənin nəyini verim?

* * *

Baş kəsənin,
daş kəsənin,
yaş kəsənin çörəyi olmaz.

* * *

Cavan ikən qocalığa can saxla,
Pullusansa pulsuzluğa pul saxla,
Danışanda sora dimağa söz saxla,
Dalaşanda barışmağa üz saxla.

* * *

Əyağ o isti saxla, başo sərin,
Yimağaa fikir ver, düşünmə dərin.

* * *

Ənkəşdi-mənkəşdi,
Bir əyin-başdı,
Bir qazan aşdı.

* * *

Əllərin dərd görməsin, gözlərin nur,
Canın cəhənnəmdə, özün qapıda dur.

* * *

İsası dəli,
Musası dəli-
qırılmışın hamısı dəli.

* * *

Səp başaa torpağı,
getməz bu sinə dağı

* * *

Maa qəzəl oxiyir,
Maa “Koroğlu” oxiyir.

* * *

Mərtəbəli, cah-cəlallı,
Öylərdə yaşamayıb,
Bir quru daxmada,
Yaşasan da keçər-gedər.

* * *

Çox dadlı, ləzzətli,
Yeməklər yeməyif
Bir loxma quru çörək də
yesən, keçər-gedər.

* * *

Döylətli olub muzdurlar işlətsən,
Yaxut da özün muzdur kimi yaşasan,
bu da keçər, gedər.

* * *

Cürbəcür arzular ola,
Arzulara çatarsan da,
Tərs gətirər işin tamam,
o da keçər, gedər

* * *

Zulumnan yetişdiyin,
Şan-şöhrəti istəməyib,
Adicə bir nəfər kimi yaşasan, o da keçər gedər.

* * *

İstərsə adam ol,
İstərsə də insan,
Fərqi yoxdur,
o da keçər, gedər.

Gəlin

Gəlin gəlir, xan gəlir,
Öyləri yıxan gəlir
Əlində ülgüç, pıçaq,
Başları qırخان gəlip.

* * *

Gəlin salatın gəlir,
Geyib xalatın gəlir,
Çıxıb oğlan ovuna,
Tapıb muradın gəlir.

* * *

Öyümü qazan gəlirdi,
Yazını pozan gəlirdi,
Gündüz olan işləri,
Gecə yozan gəlirdi.

Şəki bazarı

Bazar, bazar, nə bazar,
Hər nə desən burda var.
Təzə, köhnə, yaxşı, pis,
Qızıl, gümüş, dəmir, mis.
Qatıq, ayran, qaymaq, şor,
Satan cəlddir, alan kor.
Vallah, Şəki bazarı,
Tamaşadır, tamaşa.
Gəl bəri ay müştəri!
Müştəri, ay müştəri!
Bazar, bazar, nə bazar,
Hər nə desən burda var.

Kaman Cəlil kamanlı,
Falçı dili yamanlı.
Ovsunçular ilanlı,
Papaq tikən də burda,
Palan sökən də burda
Gəl bəri ay müştəri!
Müştəri, ay müştəri!

Həzrət babanın rəvayəti

Aman yollar, gözüm yollar,
Həzrət babanı gördünmü?
Ana aydın, Gəncə Məryəm,
Bu yollardan keçdi, gitdi.

Aman bulaq, gözüm bulaq,
Həzrət babanı gördünmü?
Ana aydın, Gəncə Məryəm,
Günorta namazı qıldı, gitdi.

Aman meşə, gözüm meşə,
Həzrət babanı gördünmü?
Ana aydın, Gəncə Məryəm
Xiç çubuğu kəsdi, gitdi.

Aman ilən, gözüm ilxı,
Həzrət babanı gördünmü?
Ana aydın, Gəncə Məryəm,
Kəhər ata mindi, gitdi.

Aman dağlar, gözüm dağlar,
Həzrət babanı gördünmü?
Ana aydın, Gəncə Məryəm,
Bu dağlardan aşdı, gitdi.

XX. VƏSF

Alma qaxı,
Ölürəm axı,
Kimmən ötəri
Sənnən ötəri.

XXI. SANAMA

Cin, cin, cinaltı,
Cinaltıdı, cinaltı.
Otuz iki, böl iki,
On altıdı, on altı.

XXII. AŞIQ YARADICILIĞI

Molla Cuma

Dastan: Həsən əminin öküzü⁸³

Ustadnamə

Bir diləyim var dərgahımdan istərəm,
İsmi olan o minbirə⁸⁴ bağışla, Yarəb.
Dilim duadadır, üzüm də haqda,
Təbibim piri nurə bağışla, Yarəb.

* * *

Biz ona ümmətik, o bizə ağa,
Günahkar bəndəyik, düşdük ayağa.
Ol hürü qılmana, səkkiz uçmağa⁸⁵,
Şərabən təhurə bağışla, Yarəb.

* * *

Şərabən təhurə axar cənnətə,
Qismət olsun bir günahkar ümmətə.
Beş vaxt qılınan fərzi sünnətə,
O, Leylətil Qədrə⁸⁶ bağışla, Yarəb.

* * *

Leylətil Qədrdir ildə bir gecə,
Dostun hüzuruna gələr meyrəçə
Ehsan üçün olan bir ay oruca,
Qur`anə, Zəburə bağışla, Yarəb.

* * *

Qur`anə, Zəburə, İncil, Tövrata,
Sureyi Yasinə, başsız barata.

Abi zəməzəm ilə abi həyata,
Ol ali kösərə bağışla, Yarəb.

* * *

Ali kösər içən olar şən,
Musa gündə min bir kəlmə danışan.
Eşqi tutub alovlanan, alışan,
Ol Turi-Sinayə bağışla, Yarəb.

* * *

Turi-Sina məsgən oldu Musaya,
Əvvəli Adəmə, sonra Həvvayə.
Yüz iyirmi dörd min gələn mövlaya⁸⁷,
Xatəmül Muxtara bağışla, Yarəb.

* * *

Xatəmül Muxtar da şahdır İslama,
Hənifə məzhəbə, o dörd imama
Yığışib gedərlər beytul həramə,
Ol beytul məmurə bağışla, Yarəb.

* * *

Beytul məmurda ziyarətkar məlaikə
Yığılıb gedərlər küllü diləyə
Yeddi qat yerlərə, yeddi fələyə,
Şəms ilə Qəmərə bağışla, Yarəb.

* * *

Səms ilə Qəmərə, gecə gündüzə,
Xeyri-şəri yazarlar, Lohu məhfuzə.
Qəriblikdə gəlib kim getsə bizə,
O Nəbiyi Xızıra bağışla, Yarəb.

* * *

Xızır çatsın qəriblərin dadına,
Hər kəsi yetirsin öz muradına.
Ənbiya məsgəni Məkkə, Mədinə,
Şamilə buxara bağışla, Yarəb.

* * *

Şamilə buxarda olan ərvaha,
Yığılıb gedilən o bəngargaha
Yunisi dəryada saxlayan mahata,
Yeddiilər qırxlara bağışla, Yarəb.

* * *

Çağırram yeddi qırx ənbiyanı,
Siz amini deyin, mən də duanı
İki dözümlü şöləsi ismi punhanı,
Molla Cumayı kəmtərə bağışla, Yarəb.

Sizə kimdən xəbər verim? Həsən əmidən. Həsən əmi qışlaq gözlüklü qoca bir kişi imiş. Nə var-dövləti varmış, nə atı, heyvanı. Fağır və kasıb bir adammış. Arvadı yumurta satıb pul yığarmış. Fikirləşirlərmiş ki, bu pulu yığıb bir sağın alsınlar.

Arvadı on manat yığıb kişisinə verir ki, a kişi, get buna bir inək al, yavan qırılırdı. Kişi pulu alıb tərənir Göylük ilə Layışqinin arasındakı Tala kəndinə. Həsən əmi gedib çatar bu kəndə. Deyər, qardaş, mən bir inək axtarıram, kimdə tapılar. Bu kəndin camaatının hamısı baməzə, lotu və kinto adamdır. Deyirlər, aha, Həsən əmi gəlir. Birisi deyir, Həsən əmi, burda bir yaxşı inək var, verək sənə, apar. Nə qədər pulun var? Həsən əmi deyir ki, on manatım var, buna bir inək istəyirəm.

Demə, burada cütdən, kotandan yorulmuş bir öküz varmış. Quyruğu, başı didilmiş, beli, yanları çubuq yarası ilə dolu arıx bir öküz.

Lotular pulu alıb, bir ölüvay öküzü Həsən əmiyə verirlər. O da öküzü götürüb sürür, yavaş-yavaş kəndə gedir. Beş saatlıq yolu üç gündə gedir. Öküzü otara-otara aparır. Arabacılarından çörək alıb dolanır.

Qərək öküzü gətirib həyəətə çıxardır. Öküz yorulduğundan həyəətə girən kimi çəpərə söykənir, yığılmaq istəyir. Həsən əmi böyrünü öküzə söykəyərək onu yığılmağa qoymayır. Öküzü bir təhər həyətin ortasına gətirir. İstəyir ki, arvadı evdən çıxsın, ona baxıb sevinсин. Görür ki, qabağına çıxan yoxdur. Aldı görək sözlə nə deyir:

(Qafiyə)

Çıxın qabağıma, xanım əfəndi;
Görün necə buğaca alıb gəlmişəm.
Qoca qeyrət, əsl əcəb camaldır,
Üç gün bundan ötrü qalıb gəlmişəm.

* * *

Çağırıram heç kim qabağa çıxmaz,
Əsl mal olduğun bir kimsə bilməz.
Heç kim bu qiymətə bir heyvan verməz,
Düşübdür, müftədir, çalıb gəlmişəm.

* * *

Həsənəm, qarşıda qalmışam vallah,
Qabağıma çıxıb deyin: Maşallah!
Onca manat pula almışam, vallah!
Özüm bir tərланam, çalıb gəlmişəm.

Bu səsə arvad eşiyə çıxır, görür ki əri öküzə söykənib söz deyir. Deyir, a kişi, qırağa dursana, öküzə niyə söykənirsən? Həsən qırağa çəkilir. Çəkilən kimi öküz yığılır. Arvad deyir, başına dəysin aldığıın öküz də, özün də yerə girəsən.

Aldı arvad görək nə dedi:

(Qafiyə)

Əvvəlinci bu sözlərə maşallah,
Hardan gətirmisən bu alaşı, kişi!
Qonu-qonşu bizi görsə gülüşər,
Ver itə eyləsin taraşı, kişi!

Həsən:

Xanım əfəndi, hələ təhri canadır,
Çox uzağı gözlər, bir aya, arvad.
Bilər, bilməz sözləri sən söyləmə,
Birdən gedib çatar Talaya, arvad!

Arvad:

Qışda bunu qovsan qan-tərə batar,.
Beyqafil ürkərsə kim gəlib tutar?
Nədən leşin-lüşün sorağı sənə çatar?
Neçin oldun sevdanda naşı, kişi?

Həsən:

Arpa versəm əyər dərisesin yağlar,
Əlimdən zara gələr meşələr, dağlar.
Qoşaram cütə dar daş üstə dağlar,
Çulunu basdırram malaya, arvad.

Arvad:

Xanım əfəndinin acığı nəcün tutubdur?
Bilseydim o bura necə çatıbdır?
Bəxtəvər adamdı sənə satıbdır,
Salıbdır başımı bəlaya, kişi.

Həsən:

Həsən alıb bu möhtəbər öküzü,
Baxıb bəyənişdir, tutubdur gözü.
Bərkidib həyəti, ev, mülkümüzü,
Döndərrik qırağın qalaya, arvad!

Sözünü tamam elədi, bir təhər öküzü itələyib dama saldı. Arvadla çox söyüşdülər, dalaşdılar. Həsən əmi dedi: Ay arvad, bir səbrin olsun, dayan. Bir ayı səbr elə, yaxşı olmasa nə deyirsən de. Arvad dedi ki, eybi yoxdur, görək bu zibildən nə çıxacaqdır.

Həsən əminin qardaşı oğlu varıymış, onunla bir yerdə olurmuş. Əmisinin gəldiyini görüb cəld tövləyə yüyürür. Bir öküzə baxdı, gördü ki, əmisi meyit alıb gətirib. Aldı görək əmisinə nə deyir:

(Qafiyə)

Başına döndüyüm, atam qardaşı,
Bu öküzü aldın haradan, əmi?
Sevda eyliyəndə niyə oldun naş?
Başına ağıl qoysun yaradan, əmi.

Əmisi:

Gedə, Allahı seversən, dindirmə məni,
Hürmə ağzın ilə it haramzada!
Yığma cinimi başıma itirrəm səni,
Dur çıx cəhənnəmə get, haramzada!

Qardaşı oğlu:

Bizə güləcəkdir qohum, qonşu, hamı,
Cör nə yaraşığa salıb öküz damı!
Buna qatlaşarmı boyunduruq, samı,
Əhdacını qırıq haradan, əmi?

Əmisi:

Gedə, bir görginən, dilin çeynəmə!
Çox dağlar çəkmə sən yazıx sinəmə!
Yekə-yekə gələtləri eləmə!
Get quru keçəndə yat, haramzada!

Qardaşı oğlu:

Abdulla qorxudan ağzını tutur,

Öküzünə dəysin şirə ilə qotur.
Ya bu öküzü dur gözdən itir,
Yoxsa gedirəm mən buradan, əmi!

Əmisi:

Həsən deyər əcəb qurşağın toxdur,
Yediyin deyəsən çox böyük poxdur.
Öküzü istəyən ölkədə çoxdur,
Apar üç tümənə sat, haramzada!

Gədə küsür. Arvad danışmır. Həsən əminin əlacı kəsilir, evdə otura bilməyir. Pərt və dilxor halda bir az gəzir, sonra öküzün yanına gəlir. Bir də içəri girəndə görür ki, öküz qılçalarını uzadıb can verir. Aldı görək Həsən əmi nə dedi:

(Qafiyə)

Bir minnətə gəlib Həsən yanına,
Qalx ayağa, atam, a sarı öküz!
Oğul-uşaq yanında şərməndəyəm,
Sən eylə papağım yuxarı, öküz!

* * *

Məni qoyma belə tənəli sözdə,
Göy otu tökərəm qabağına yazda.
Qalxıb böyrə-böyrə gəzginən bozda,
Qışda verim sənə suxarı, öküz!

* * *

Həsən əmi sənin qulağına deyir:
Qorxuram dəyməyə səndən bir xeyir!
Sənin ucbatından oğul-uşax söyür,
On manatım getdi, tar-marı öküz!

Sözünü qurtardı, öküzün canı çıxdı. Dərisini cəld soydu. Belə fikir elədi ki, cəhənnəm, aparıb gönü satım, arvadın on manatını verim, zəhləmi tökməsin. Yoxsa başımı keçəl eyləyəcək. Bəli, də-rini götürüb Göynükdə həftə bazarına satmağa apardı.

Bazara çatdı, gördü Nuxadan bir dəstə dabbax gəldi. Onları dayandırdı.

Dedilər: Həsən əmi, nəyin var. Dedi: gönüm. Nuxalılar dedilər aç baxaq. Baxdılar, gördülər ki, gönün üstündə bir tük də yoxdur. Şirə düşmüş, qotur düşmüş bir dəridir. Dedilər biz bunu alası deyilik. Yola düzəldilər. Həsən dedi bir dayanın.

Aldı görək Həsən əmi nə deyir:

(Qafiyə)

Başına döndüyüm ustakar başı,
Mənim bu gönümü alasan, dabbax!
Gözlərimdən axıdıb qanlı yaşı,
Hər gələndə bizdə qalasan, dabbax!

Aldı dabbax:

Aman qardaş, mənə minnət eyləmə,
Belə minnətlərə baxa bilmərəm!
Gəl sən bizi tutub yoldan eyləmə,
Xeyirsiz sevdaya girə bilmərəm!

Həsən:

Sevərsən Allahı, sındırma məni,
Sözüm yerə salma, alginən gönü,
Uzunu uzundur, eni də enli,
Sanbayıb baxginən bir mala, dabbax.

Aldı dabbax:

Gönünün yoxdur heç bir nərəsi,
Tamam cəmdəkdir qollarının arası.
Bundan çətin olar nəhrə sərəsi,
Bunu alıb evimi yıxa bilmərəm.

Həsən:

Həsənəm, qarşında qalmışam məlul,
İmdadına yetsin Həzrəti Rəsul.
Heç tapmıram bu sözlərə bir dəlil,
Nə ola halımı biləsən, dabbax

Aldı dabbax:

Ustakar başıyam, adımdır Nəzər,
Öküzünə dəyib mundar bir azar!
Yoldan etmə məni keçir həftə bazar,
Ötər bazar sonra çata bilmərəm!

Söz qurtardı, dabbaxlar yenə yola düzəldilər. Amma gördülər ki, Həsən əmi çox yalvarır. Dedilər a kişi, neçəyə deyirsən? Dedi, ona. Dedilər on nədir. Dedi on pula da. Dabbaxlar bir-birilə pıçıldadıdılar. Biri yoldaşına göz əyləyib dedi, a kişi, çıxart pulunu ver də. Dabbax başı əlini cibinə saldı, dedi, Həsən əmi aç əlini. Həsən əmi əlini açdı. Dabbax kök qara şahılardan çıxardıb bir beş on mis şahı saydı. Həsən əmi dedi Allah bərəkət versin. Pulu götürüb kəndə qayıtdı. Arvad dedi haraya getmişdin. Dedi öküzün gönünü satmağa. Arvad soruşdu ki, satdınmı? Həsən əmi dedi ki, hə. Neçəyə? Ona. Arvad dedi gətir görək. Dedi aç əlini. Arvad əlini açdı. Həsən əmi pulları saydı. Bir, iki, doqquz, on. Arvad dedi bu nədir. Dedi ondur də. Dedi, a başı batmış gic kişi, bu ki on şahıdır. Dedi on şahı, mahı bilmirəm. On pul almışdım, on pula da satdım, məndən nə istəyirsən.

Molla Cuma ilə Aşiq Könlünün deyişməsi⁸⁸

Söyləyəni: Aşiq Əhməd, Nuxa rayonu, Layisqi kəndi⁸⁹

Aşiq Könlü Carlı bir aşıqdır. Molla Cuma Layisqilidir. Bu deyişmənin tarixi məlum deyil. Amma çox güman ki, bu əhvalat Molla Cuma öləndən, yəni 1920-ci ildən bir neçə il əvvəl olubdur. (Aşiq Könlü də Molla Cumadan bir az əvvəl ölüb)

Aşiq Könlü bir dün səhər dan yeri ağarmamış Cardan durub Molla Cumanın evinə gəlir, qapını döyür. Arvad deyir kimsən, deyir Molla Cumanı istəyirəm. Arvad Molla Cumaya xəbər verir. Molla Cuma kürkünü çiyinə salıb əlində xəncər aşığın qabağına çıxır. Salam, əleykəssalam. Xoş beşdən sonra Molla Cuma deyir buyur evə gedək. Aşiq Könlü deyir xeyir. Evə getməyə gəlməmişəm, deyişməyə gəlmişəm. Ya sən aşıqsan, ya mən. Deyir gəlib-sən çox gözəl, buyur deyişək. Aldı Könlü görək nə deyir.

(Qafiyə)

Könlü:

Salam olsun sənə ay Molla Cuma,
Yaqut ya mənəmi, ya mənmi gəl'im?
Bir neçə sözlər var bil xəyalımda,
Yaxşımı söyləyim, yamanmı gəl'im.

Cuma:

Salam olsun sənə ay aşiq Könlü;
Yaqut mədəninə gəlirəm dur gəl
Uzaxdan uzağa eyləmə gop-gop,
Əğyardan olub gəlirəm dur gəl.

Könlü:

Girməyib dəryada ay üzdə dursun
Süsəni, sünbülü ay üzdə dursun.
İstərsən saxlayım, ay üzdə dursun,
İstərsən qalxızıb, ya mənmi gəl'im.

Cuma:

Bir ad sevdim heç vermərəm min ada,
Bir daş atdım düşdü min ada.
Durmaz üzdə qalxızsən da min ada,
Azdan nə haqlıdır, gəlirəm dur gəl.

Könlü:

Məyən olsa haçan çatar at mənə,
Müjgan oxun sinəm üstə atmağa.
Könlü deyər bir imtahan etmağa,
Ya sən gəlirsənmi, ya mənmi gəlüm.

Cuma:

Piyada atlıya çatmaz, a dəlim,
Tənə sözlə ciyər-bağrım, a dəlim.
İstəyirəm bir imtahan edəlim,
Molla Cuma gəlməz, gəlirsən dur gəl.

Molla Cuma deyir, balam bura qapının ağzıdır. Burda durmaq yaxşı deyil. Görən bizi məzəmmət eylər. Gedək evə, çay içək, çörək yeyək oturub söhbət edək. Sonra nə qədər istəyirsən yenə deyişək. Aşıq Könlü deyir elə şey yoxdur. Burda deyişəcəyik. Belə olanda Molla Cuma başlayır.

(Dubeyt)

Cuma:

Xoş gəlmisən Aşıq Könlü,
Yerin vardır gözüm üstə.
Fərş olaram ayağına,
Baş qoyaram üzün üstə.

Könlü

Sağ olginən Molla Cuma,
Bir cavab ver dilim üstə.

Gərək deyəm qulluğunda,
Söz qoşginən sözüm üstə.

Cuma:

Buyur gedək evə qoçaq,
Haqq verəndən yeyək, içək
Cavabın var orda açaq,
Söz qoyginən sözüm üstə.

Könlü:

Gəlmişəm yeyib içməyə?
Yoxsa istərsən qaçmağa,
Gəldim sənnən deyişməyə,
Sazım durur qolum üstə.

Cuma:

Cumayam, bilmərəm halın,
Dərinə düşüb xəyalın.
Soruş nədir, al suvalın,
Cavab verrəm dizim üstə.

Könlü:

Aşiq Könlü, tanı, mənəm,
Eşq əhlinin şanı mənəm.
Canlıların canı mənəm,
Əl qoyginən əlim üstə.

Molla Cuma yenə təklif eləyir. Aşiq Könlü qəbul eləmir. Camaat bunların başına yığılır. Onlar da Könlüyə evə getməsini xahiş edirlər. Könlü isə razı olmayıb inadla deyir: Gəlmişəm. Ya mən bunun aşiq olmadığını sübut edib gedəcəyəm, sazını əlindən alacağam, ya da bu məni yenəcəkdir.

Deyişməyə başlayırlar:

Könlü:

Molla Cuma səndən xəbər alayım,
O nədir dünyada qübarda durdu?
Binasın atəşdən yaratdı Allah,
Axırda məkanı fənnarda durdu.

Cuma:

Aşiq Könlü sənə xəbər verəyim,
Şeytandır dünyada qübarda durdu.
Binasın atəşdən yaratdı Allah,
Axırda məkanı fənnarda durdu.

Könlü:

Qurani göylərdən göndərən kimdir?
Alıban yerlərə endirən kimdir?
Kafiri İslama döndərən kimdir?
Dönən azad oldu, dönməzi qırdı.

Cuma:

Qurani göylərdən Allah göndərdi,
Cəbrayıl gətirib yerə endirdi.
Kafiri İslama Əli döndərdi,
Dönən azad oldu, dönməzi qırdı.

Könlü:

O hansı sultandır dördür vəziri?
O hansı surədir birdir bəziri?
O hansı Nəbidir yedi hazırı?
Dilədi Mövladan yanında gördü:

Cuma:

Xatəmi Muxtardır dördür vəziri,
Qulhüvəllahdır birdir bəziri
İsa peyğəmbərdir, yedi hazırı,
Dilədi Mövladan yanında gördü.

Könlü:

O nədir ki, Nuhun gəmisin deşdi,
O nədir ki, otun şirinin seçdi,
O nədir ki, abı həyatdan içdi,
Bilinməz məkanı, hazırdir yurdu.

Cuma:

O siçandır Nuhun gəmisin deşdi,
O arıdır otun şirinin seçdi.
O Xızırdir abı həyatdan içdi,
Bilinməz məkanı, hardadır yurdu.

Könlü:

Mən aşıq Könlüyəm hər yerdə addı,
O hansı surədir bir yerdə məddi?
O hansı surədir ayəsi yeddi?
Oxunur hər zaman dildə əzbərdir.

Cuma:

Mən Cumayam hər yanda şöhrətim addı,
O ənzəlnadır bir yerdə məddi
O sureyi əlhəmdir, ayəsi yeddi;
Oxunmuş hər zaman dildə əzbərdir.

Bundan sonra Könlü hirsələnib latayer (göstərməyə) deməyə başlayır:

Könlü:

Molla Cuma səni agah eyləyim,
Hünərin yoxsa araya girmə
Aşıqlar söhbəti qoç davasıdır,
Beş qafiyə ilə araya girmə.

Cuma:

Aşiq Könlü yəqin inan bilginən,
Şələsi olmayan dəyirmanə girməz.
Bir məsəldir atalardan qalıbdır,
Yavaya dözməyən xırmanə girməz.

Könlü:

Çıxıb çölə tədarükün görməyən,
Dava etməz hünərini bilməyən,
Cibində ehtiyat pulu olmayan,
Nə məclisə getməz, meydana girməz.

Cuma:

Çıxanda tədarükün görgünən çölün,
İşin düşsə bir yana çatmaz əlin
Cibində yox isə ehtiyat pulun,
Özgə ilə mərc etmə, qaraya girmə.

Könlü:

Aşiq Könlü könulləri bəsləyər,
Düşən yerdə Loğman olar xəstəyə.
Gücün yoxsa heç qarışma dəstəyə
Toğlusan dur yanda bərəyə girmə.

Cuma:

Molla Cuma bərki boşu görübdür,
Neçə aşıqların gülün dəribdir.
Mövlan qismət edib ənzil (Xıızr) verirbidir,
Üzməyi bilməyən ummana girməz.

Yenə Molla Cuma və camaat aşiq Könlünü evə təklif edirlər. Könlü razı olmur, Molla Cumaya lateyir deməyə, onun başı aşiq, kürklü vəziyyətini məsxərəyə başlayır.

(Dubeyt)

Könlü:

Başın tərəl, qıçın səkil,
Rəngin bir qulu, Cuma.
İrızqıdan kənar çəkil,
Murdarın Molla Cuma.

Cuma:

Gözün göydü, qaşın sarı,
Rəngin bir narınc, Könlü.
Çox da mənə vermə cövrü
Çox da olma harın, Könlü.

Könlü:

Həmişə belə naşarsan,
Quzğun kimi çox yaşarsan
Cecələri yer eşərsən,
Gündüz gir kola, Cuma.

Cuma:

Sən ki, mənə xak eylədin,
İt oluban şək eylədin.
Bəzi taylara kök eylədin,
Nə bilərsən ____ Könlü.

Könlü:

Sən Cumasən mən də Könlü,
Gəl mənimlə açma nağıl.
Nə ki səndə olan ağıl
Almaram bir pula, Cuma.

Cuma:

Sən Carlısan, mən Şəkili;
Hər kəs olsun öz vəkili,

Cuma danışsa dürr çəkili,
Sən danışsan bürünc, Könlü

Yenə yalvarırlar. Fayda çıxmır. Könlü sazını və sözünü tərifləyir.

(Dubeyt)

Könlü:

Şükür haqqa eyləmişəm,
Namusum var ar yerinə.
Aşılıqda tək gəlmişəm,
Saz çalaram tar yerinə.

Cuma:

Şükür olsun o Allaha,
Çox veribdir az yerinə
Məni saldı bu qovğaya
Xəncər çallam saz yerinə.

Könlü:

Yüz min iki fənd eyləsən,
Dil-ağzını bənd eyləsən,
Yerişini künd eyləsən,
Səni allam yar yerinə.

Cuma:

Suyun şirin, adın gözəl,
Mənə olsun qadan, gözəl.
Üzün tüksüz, bədən gözəl,
Qəbulumsan qız yerinə.

Könlü:

Könlüyəm könül pəstanı,
Çağıraram Xızır Ustanı.
Dağıleydi Şəkistanı,
Allah versin Car yerinə.

Cuma:

Molla Cuma gövhər-ləli,
Çağıraram Zülcəlalı,
Dağılaydı Car mahalı,
Yel aparsın toz yerinə.

Yenə camaat araya girdi. Dedilər, ay canım, belə iş olmaz.
Kamil kişisiniz. Sizin üçün ayıbdır. Könlü dedi yox. Yenə başladı:

(Qafiyə)

Könlü:

Molla Cuma səndən xəbər alayım,
O kimdir dünyada çox çəkdi dərdi.
Vücudu çürüyüb cümlə töküldü,
Düşməyə qoymadı bir dənə qurdu.

Cuma:

Aşırıq Könlü sənə xəbər verəyim,
Əyyub peyğəmbərdi, çox çəkdi dərdi:
Vücudu çürüyüb bənd – bənd töküldü,
Düşməyə qoymadı bir dənə qurdu.

Könlü:

O hansı sultandır dörddür qulluqçu,
O dörd qulluqşunun biridir can alan,
Biri hesabdardır, biri də elçi,
Biri çalıcıdır, bilginən durdu.

Cuma:

Dörd qulluqçusu olan Cabbarı Cəlil,
O dörd qulluqçudan elçi Cəbrayıl.
Hesabdar Mikayıl, can alan Əzrayıl,
Çalıcı İsrafil bilmişəm, durdu.

Könlü:

O nədir ki, dildə haqqın sifarı.
O hansı surədir birdir buvəri?
O hansı ərəbdir on iki nəri,
Üç yüz altmış mahi qatara qoydu?

Cuma:

O töhücdür dildə haqqın sivarı,
İnna əteynadır birdir buvəri
İlimizdir ərəb on iki ay nər,
Üç yüz altmış günü qatara vurdu.

Könlü:

O nədir insanda misalı quşdur,
O hansı məzhəbdir şərtləri beşdir.
Yasindən Təbarəkə nə ayıb keçdi,
Bəraət daşına nə sovqət verdi.

Cuma:

Orucdur insanda misala quşdur,
Dinimiz İslamdır, şərtləri beşdir.
Yasin ilə təbarəkə keçdi,
Bəraət daşına bismillah etdi.

Könlü:

Mən aşıq Könlüyəm könlümdür gümrah,
O kimdir ki, əvvəl quldu, sonra şah?
O kimdir ki, dəryalarda addı mah,
Kimdən kimə bunlar belə əmirdir.

Cuma:

Molla Cuma gecə-gündüz çəkər ah,
O Yusifdir əvvəl quldu, sonra şah.
O Yunusdur dəryalarda addı mah,
Xudavənddən buna belə əmirdir.

Yenə-yalvar yaxış elədilər. Fayda vermədi; Deyişməyə başladılar:

Cuma:

Aşiq Könlü sənə minnət eylərəm,
Getginən buradan abırım üstə.
Yaşın az olsa da özün kamilsən,
Bir höysələn olsun səbirin üstə.

Könlü:

Molla Cuma mənə minnət eyləmə,
Duraram özgənin oyunu üstə.
Gərək dinlə, alam səndən qisası,
Beyt deməyəcəm beytin üstə.

Cuma:

Əslimiz şairdir, biz də şairik,
Düşərsən azara yığarsan unsux.
Qalarsan altında olarsan mansuq,
Necə Quran gəldi Zəburun üstə.

Könlü:

Elə demə özün altda qalarsan,
Xifətindən saralıban solarsan.
Bir gün sabah dərdə düşüb ölərsən,
Oxuyanlar gələr meyitin üstə.

Cuma:

Cuma bir çeşmədir qaynayıb axmaz,
Hər yetən namərdin sözünə baxmaz.
Sənə bir toy tutar yadından çıxmaz,
Bir qarış ot bitər qəbirin üstə.

Könlü:

Gərək gedəm bu yerlərdə ad qoyam,
Dostun ağlar, düşmənin şad qoyam.

Könlü deyər cəsədinə od qoyum,
Yandıraram piltə tək nöyütün üstə.

Bağlama

Könlü:

Göydən yerə neçə sühub enibdir?
Əvvəl gələn kimin üstə dayandı?
Ol qalanı de kimlərə verdilər?
Lap çoxusu hansı kəsdə dayandı.

Cuma:

Göydən yerə yüz sühub enibdir,
Onu əvvəl Adəm üstə dayandı.
Otuzu verildi İdris Nəbiyə,
On Xəlildə, əlli şəstə dayandı

Könlü:

O kimdir ki, ərşi-əlvan bəzədi?
O nədir ki, qızıl güldən təzədi?
O nədir ki, əvvəl-axır bizədi?
Növbət-növbət axır nəsdə dayandı.

Cuma:

Həsən, Hüseyin ərşi əlvan bəzədi,
O elmdir, qızıl güldən təzədi,
O ölümdür, əvvəl-axır bizədi,
Növbət-növbət axır nəsdə dayandı.

Könlü:

İbrahim Xəlil xabda görən quş nədir?
Ol ağası buyurduğu iş nədir?
Bir qəfəsdə üç yüz altmış quş nədir?
Cümlətanı bir nəfəsdə dayandı.

Cuma:

İbrahim Xəlil xabdan oldu xəbərdir,
Oğlunu qurbanlıq buyurdu Cabbar.
Hər insanda üç yüz altmış damar var,
Cümlətəni bir nəfəsdə dayandı.

Könlü:

O kimdir ki, xeyrin-şərin yazarlar,
O kimdir ki, burun-başın əzərlər.
O kimdir ki, qatar-qatar gəzərlər,
Hansı yerdə dəstə-dəstə dayandı.

Cuma:

Kərəmnən katibdir xeyri şəri yazarlar,
İnkir-minkir vurub başın əzərlər.
Məleykələr qatar-qatar gəzərlər,
İbadətdə dəstə-dəstə dayandı.

Könlü:

Aşiq Könlü ömrün səna eylədi,
O kimdir ki, qızınnan zina eylədi?
O kimdir Kəbəni binə eylədi?
Bildir görüm neçə yaşda dayandı?

Cuma:

Molla Cuma haqqa sina eylədi,
Qaraçıdır, qızıynan zinə eylədi,
İbrahimdir, Kəbəni binə eylədi,
Söykəndi əsayə xəstə dayandı.

Axırda Könlü bir lateyir deyib Molla Cumanı pisikdirmək istəyir:

Könlü:

Molla Cuma səni qoşmaq istərəm,
Kəlçə kimi görünürsən mənə sən.

Laçın kimi çalıb qapmaq istərəm,
Sərçə kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Aşiq Könlü, səni minmək istərəm,
Qatır kimi görünürsən mənə sən.
Qorxum budur yaxın dursan yoluxam,
Qotur kimi görünürsən mənə sən.

Könlü:

Tutub boğazından elə sıxaram,
Gərəldikdə gözlərinə baxaram,
İtələyib dalın üstə yıxaram,
Yatır kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Barmaq salıb gözlərini oyaram,
Çəkib dərin diri-diri soyaram.
Vurub-büküb dizim altı qoyaram,
Xalça kimi görünürsən mənə sən.

Könlü:

Aşiq Könlü qacanıdır qacam mən,
Aşılıqda bir az səndən bacam mən.
Hec bilirsən indi necə acam mən,
Külçə kimi görünürsən mənə sən.

Cuma:

Mən Cumayam doğru sözü deyərəm,
Oxlay alıb xəngəl kimi yayaram,
Ac qurd kimi bir loxmada yiyərəm,
Fətir kimi görünürsən mənə sən.

Yenə yalvarır, deyir canım, acsan, gedək çörək ye, ayıbdır.
Camaat da təvəqqe eləyir. Könlü yenə deyişməyə başlayır:

Könlü:

Üç şey nədir insan üstə gəldilər,
Danışdılar biri döşdə dayandı.
Ol ikisi gəzdi cümlə əzanı,
Biri başda, biri üzdə dayandı.

Cuma:

Əql, həya, iman üçü gəldilər,
Danışdılar, iman döşdə dayandı.
Ol ikisi gəzib külli əzanı,
Həya üzdə, əqil başda dayandı.

Könlü:

O nədir ki, göy üzünə sərildi,
O kimdir ki, dörd yol öldü, dirildi,
Əlli nədi gündə bizə verildi
Minnət oldu axır beşdə dayandı.

Cuma:

O ulduzdur, göy üzünə sərildi,
Çərkəz Nəbi dörd yol öldü, dirildi,
Əlli namaz gündə bizə verildi,
Minnət oldu axır beşdə dayandı.

Könlü:

O nədir ki, xalq Quranda itirdi,
O nədir ki, gecə-gündüz öpürdü,
O nədir ki, bu yerləri götürdü,
Bircə kəlmə hoha-hişdə dayandı.

Cuma:

İsmi-əzəmdir, xalq Quranda itirdi,
O daşdır ki, gecə-gündüz öpüldü,

Qızıl öküz bu yerləri götürdü,
Bircə kəlmə hoha-hişdə dayandı.

Könlü:

O kimdir ki, bəzəmişdi qəməri,
O kimdir ki, mum eylədi dəmiri.
O kimdir ki, uzun sürdü ömürü,
Bildir görüm neçə yaşda dayandı.

Cuma:

Yusif Nəbi bəzəmişdi qəməri,
Davud Nəbi mum eylədi dəmiri.
Nuh Nəbidir uzun sürdü ömürü,
Düz doqquz yüz əlli yaşda dayandı.

Könlü:

Aşığı Könlü heç gözləməz abırını,
O kimdir ki, çəkdi səddi-səburi
O kimdir ki, oxuyanda Zəburu
Avazına ötən quşlar dayandı.

Cuma:

Molla Cuma çox gözlədi abırını,
O İsgəndərdir, çəkdi səddi-səburi
Davud Nəbi oxuyanda Zəburu,
Avazına ötən quşlar dayandı.

Molla Cuma dayı gördü ki, axşam olur. Könlü də bunun yasından əl çəkmir. Təngə gəldi. Qərar verdi ki, bunun başına elə iş açmaq lazımdır ki, çıxıb getsin. Aldı görək nə deyir:

Cuma:

Yeddi Qurandadır, yeddi surada,
Yeddi şamamanı bir taqda gördüm.

Yeddisi ağdadır, yeddi qarada,
Yeddi bülbülü də bir bağda gördüm.

Bu qıfılbəndin açılmasını Könlüdən tələb elədi. Könlü cavab verə bilmədi. Cuma davam etdi:

Yeddisi ayaqda, yeddisi başda,
Yeddisi yerdədir, yeddisi ərşdə.
Yeddisi yazdadır, yeddisi qışda,
Yeddi ovçunu da bir dağda gördüm.

Könlü bunu da açə bilmədi.

Yeddisi altdadır, yeddisi üstdə,
Yeddi düşməndədir, yeddisi dostda.
Yeddisi toydadır, yeddisi yasda,
Yeddi almanı bir budaqda gördüm.

Könlü buna da cavab verə bilmədi. Nə qədər təvəqqə elədi-lərsə də evə getmədi. Axırda “yeddi” deyə-deyə Cara çıxıb getdi.

Qız⁹⁰

“Bey” - bəxtim açılısın asimana oynasha Cəlal⁹¹.
“Tey” - tərən balasısan, misli humay quşa Cəlal.
“Sey” - səni, loğman səni, hər dosta sirdaşa Cəlal.
“Cim” - Cəlil-Cabbar⁹² yandırmasın cəsədin atəşə, Cəlal.
“Hey” - həkimsən, hikmətin düşübdür dildaşa, Cəlal.
“Xey” - xudam xəlq eyləmiş nə gözəl əxlaq sana,
“Dal” - deyəllər əqli olan məclisdən çıraqı sana,
“Zey” - zəlil Zeynəb⁹³ beynavalar basdılar ağrı sana,
“Rey” - rəbbin həzrətləri versin ömür badı sana,
“Zey” - zaval yetirməsin aləmlərin xaliqi sana.

“Sin” - səni tuş etməsin bed əməllərə, Cəlal.
 “Şin” - şəfa xəstələrə həmdərdlərin dəvasısan,
 “Sey” - salıbsan aləmə səda, Cəlal.
 “Zey” - zərif xoy-xasiyyətin Adəm atanın nəvəsisən,
 “Dey” - dalıb dəryalara möhrü-mühüt qəvvasısan.
 “Zey” - zülümət çek qəlblərin bəxşi fələyin pərvanasısan.
 “Ayın” - Əli, Ömərə, Osmana hədiyyə götürsün, Cəlal.
 “Qey” - Qərbə, Şərqə salmışam dostum, sənin adın.
 “Hey” - fələk faş⁹⁴ eyləmiş külli Gürcüstana adın,
 “Kaf” - keçibdi Qax, Kuteyis, Tiflis, Gəngə, Şəkistana adın.
 Bakı, Quba, Dağıstana adın.
 “Ley” - ləbin Əbdülhəşim döndərmiş büstana adın.
 “Min” - Mirzə Məhəmmədi yetirsin sirdaşa Cəlal.
 “Nun” - Nəbi Məhəmməd xudan yetirsin çıxasan başa Cəlal.
 “Vey” - vurub otağını ol tamaşa etsin Cəlal.
 “Lav” - layıxlı keyf çəkək işində həmişə Cəlal.
 “Yey” - yazıb bu kəlməni sən kimi qardaşa Cəlal.
 Molla Cumanı -

Cümə gün

Ey könül, haqqa iladət qıl Cümə gün,
 Zikr eylə, qəlbin pasını sil Cümə gün.
 Ver salavat, ol salamat Məhəmməd Mustafanın eşqinə,
 Neçə min Kəbə savabın qıl mübarək Cümə gün.

* * *

Aşiq sadıq olanın tərki-dünyadır işi,
 Mömün odur ki, dünyada rast gəlməz hər işi
 Haqq buyurmuş buna layiq istərsə bir kişi
 Bir savabı min yazır o mübarək Cümə gün

* * *

Oxunur məsciddə əzan, cəm olur bayu, gəda
 Ola dağlarla günahı əvf edə bayu xuda

Oxunur minbərdə Quran fəzzi əda
Bir dəfə zikr eylə sidq ilə Cümə gün.

Mənə

Salam olsun sənə Molla Məhəmməd,
Təzə aşıq oldum, saz göndər mənə.
Amma özüm söz deməyə acızəm,
Bir necə bənd deyib, söz göndər mənə.

Dörd ağadır, dörd bağbandır, dörd də bağ,
Dörd öləndir, dörd xəstədir, dörd də sağ,
Dörd ovçudur, dörd ceyrandır, dörd də dağ,
Bunun cavabını yaz göndər mənə.

İki dodaq bu cahanı dürr etdi,
İki səsin iki guşim kar etdi,
İki mələk iki gözüm kor etdi,
Təzədən ikicə göz göndər mənə.

Dəryanın gəvvası ölməgə baxmaz,
Əlli beş sərçədən bir qırğı qorxmaz,
İki şey insanın yadından çıxmaz,
Onun sifarişin yaz göndər mənə.

Molla Cuma özü yazdı bu yazı,
Bülbül kimi xoş danışır avazı,
Səndə olan ol əbyatı, kağızı
Çox lazım olubdur, tez göndər mənə.

Molla Oruc⁹⁵
(XVIII-XIX)

Burşlu qızı⁹⁶

Vaxtsızdı getmə, qayıt
Gedək bizə, Burşlu qızı.
Bacardığım hörməti
Qıllam sizə, Burşlu qızı.
Olmuşam mail muştəq
Xumar gözə, Burşlu qızı
Xoş rəftar bağışlaram
Şirin sözə, Burşlu qızı.
Yaylağın maralısan
Düşdün düzə, Burşlu qızı.

* * *

Amandı ordan gəlib,
Getmə qərib ellərə sən.
Olaydım gümüş kəmər,
Qurşayaydın bellərə sən.
Qırx yerdən saç ayırıb,
Ver sığalı tellərə sən
Yayaram tərifini,
Bil düşərsən dillərə sən.
Gəşt edək bizim eli,
Gəzə-gəzə, Burşlu qızı.

* * *

Hüsnünə göz dəyməsin,
Qədd əla, boy mina təki.
Ətir sinə, ənbər məmə,
Yumşaq göbək pələ təki.
Vəsfinə qoysaq qiymət,

Öpüş qalxar minə təki,
Qılamam həsəd sənə,
Artırsan gündən-günə təki,
Maşallah nə dolmusan,
Eşqə, naza, Burşlu qızı.

* * *

Layiqmi ordan gəlib,
Çəkib mənə dağ gedəsən.
Amandı gəl görüşək,
Sən də keyfi çağ gedəsən.
Qılamam mavaza⁹⁷ sənə,
Sən də üzü ağ gedəsən.
Sağ gəlib sağ-salamat,
Sağ görüşüb sağ gedəsən.
Şanına Molla Oruc,
Tərif yazı, Burşlu qızı.

Aşiq Sənəm

Kəndçi sevgisi

Qız anasına müraciət edərək deyir:
Səhəngi götdüm, nənə,
Getdim, su gətdim, nənə,
O xaraba çöllükdə
Dəsmalım itdi, nənə.

Anası:

Səhəngi götdün, qızım,
Getdin su gətdün, qızım,
Bəs kimi gördün, qızım?

Dəsmalı o çöllükdə
Bəs kimə verdin, qızım?

Qız:

Səhəngi götdim, nənə,
Getdim su gətdim, nənə
O dağılmış çöllükdə
Mahmudu gördüm, nənə
Dəsmalı verdim, nənə.

Anası:

Mahmudu görrəm, qızım,
Bir xəbər allam, qızım,
Dəsmalını verməsə
Səni döydürəm, qızım.

Qız:

Mahmudu görsən, nənə,
Bir xəbər alsan, nənə,
Dəsmalımı verməsə
Məni döydürmə, nənə.

Anası:

Qaradı qaşların, qızım,
Fitnədi işlərin, qızım,
İndi gələr qardaşların
Bildirəm işlərin, qızım
Qırdıram dişlərin, qızım.

Qız:

Qaradı qaşlarım, nənə,
Fitnədi işlərim, nənə,
İndi gələr qardaşlarım
Bildirmə işlərim, nənə
Tökdürmə dişlərim, nənə.

Oğlanla qızın deyişməsi

Bir qızın başmağı itir. Şübhəsi olan oğlandan başmağının tayını böylə istəyir:

“Gül başmaq” havasında

Qız:

Evimizdə yatan oğlan,
Gül boynuma çatan oğlan,
Gül başmağımı tapan oğlan
Gətir mənim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Oğlan:

Evinizdə yatmamışam,
Gül boynuna çatmamışam,
Gül başmağını tapmamışam,
Hardan verim gül başmağını
İçi dolu pul başmağını.

Qız:

Bizim yerlər duman olar,
Yağış yağar çəmən olar,
Muştuluğum tümən olar,
Gətir mənim gül başmağımı,
İçi dolu pul başmağımı.

Oğlan:

Bizim yerlər duman olmaz,
Yağış yağıb çəmən olmaz,
Muştuluğum tümən olmaz,
Hardan verim gül başmağını,
İçi dolu pul başmağını.

Qız:

Malımı malına qataram,
Qolumu boynuna çataram,
Üç gün üç gecə yataram,
Gətir mənim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Oğlan:

Malımı malına qatmaram,
Qolumu boynuna çatmaram,
Üç gün üç gecə yatmaram,
Hardan verim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Qız:

Bağcamızda duran oğlan,
Boynunu buran oğlan,
Dalımcən gələn oğlan,
Gətir mənim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Oğlan:

Bağcanızda durmamışam,
Boynumu burmamışam,
Dalıncən getməmişəm,
Hardan verim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Qız:

Bağcanızın gülü ollam,
Cibinizin pulu ollam,
Ananızın qolu ollam
Gətir mənim gül başmağımı
İçi dolu pul başmağımı.

Ođlan:

Bađçamız gül istəmir,
Cibimiz pul istəmir,
Anamız qol istəmir
Hardan verim gül başmađını
İçi dolu pul başmađını.

Qız:

Bađça barına qurban,
Heyva narına qurban,
Ollam anana qurban,
Gətir mənim gül başmađımı
İçi dolu pul başmađım
Bađçanızın barı ollam,
Heyvanızın narı ollam,
Həmişəlik yarın ollam
Gətir mənim gül başmađımı
İçi dolu pul başmađım.

Ođlan:

Bađçamızın barı olsan,
Heyvamızın narı olsan,
Həmişəlik yarım olsan
Verrəm sənin gül başmađını
İçi dolu pul başmađını.

Hər ikisi əl-ələ verib oynayırlar.

“Şişə”

Bir qız sevdiyi ođlana deyir:
“*Şişə*” havasında

Əlində sovuzu,
Doldur hovuzu
Şam qanavuzu
Ondan al mənə
Mən gedim sənə
Geyib sallanım
Sən də, bax mənə.

* * *

Əlində taxta,
Qoy yerə toxda
Torqsın tafta
Ondan al mənə
Mən gedim sənə
Geyim sallanım
Sən də bax mənə.

* * *

Əlində piti,
İçində süti,
Torqsın çiti
Ondan al mənə
Mən gedim sənə
Geyim sallanım
Sən də bax mənə.

* * *

Əlində kahı
Çəkərəm ahı
Gülür vah-vahı
Ondan al mənə
Mən gəlim sənə
Geyim sallanım
Sən də bax mənə.

* * *

Əlində nanə,
Əsər hər yanə,
Gülü niyanə,
Tuman al mənə
Mən gedim sənə
Geyim sallanım
Sən də bax mənə.

Aşiq Sirac⁹⁸

Ustadnamə

Haqq əmr eylədi xəlq oldu cahan,
Yarandı kainat, həyat gövhəri.
Dünyanın əşrəfi sayılan insan,
Nələr törətmədi Adəmdən bəri,
 Bir sal nəzəri,
 Ulu cahana,
 Tökülən qana.
 Uyub iblisə,
 Qul oldu nəfsə,
Qul etdi nəfsinə peymanı pozan.
Həzm edib buğdanı yolunu azan,
Qovulub cənnətdən qəm çəkən, suzsan.
Adəmlə Həvvadır ata-anamız,
 İlk əjdadımız,
 Su ilə oddan,
 Həm xaki-baddan.
 Xəlq oldu sirdən,
 Bu dörd ünsürdən,
Dörd ünsürdü bəni Adəm xilqəti.
Haqq yaratdı bəşərdə hər sifəti,

Kimidə xoş, kimidə bəd xisləti.
Bəd xislətədi qatil edən Qabili,
Vurdu Habili,
İlk tökülən qan,
Budur ey insan.
Zülm etdi haşa,
Qardaş qardaşa.

Qardaş deyildimi quyuya atan,
Misir karvanına Yusifi satan.
İtirib fərzəndin dərd-qəmə batan,
Yaqubdu kənanda çəkən möhnəti.
Oğul həsrəti
Sönüb çırağı
Ömür növrəği
Haqq olub sözü.

Haqqdan üz döndərib neçə soltanlar,
Fironlar, nəmruhlar, xanlar, xaqanlar.
Qalxdıqca fələyə ahlər, amanlar,
İlahi göndərib saysız peyğəmbər.
Haqqa mötəbər,
Əvvəli Adəm,
Sonudur Xatəm.
Gəlib Müsəli,
Həm də Əfsəli.

Əfsəl peyğəmbərədi Ulu Həbibullah,
Məracda onunla danışdı Allah.
Vəliəhdi ona kül vəliyullah,
Məhəmməd ümməti qalmaz qaməndə.
Olmaz şərməndə,
Müqəddəs Quran.
Faş edər pürqan,
Xeyir əməlin,
Paksa təməlin.

Təməli pak olan tez tapar nicat,

İstəyər Allahdan, İmamdan imdad.
Mömünlər ağası Əlidir ustad,
Sirac, sən də şiri-nərə sığın.

Gülsün növrağın,
Çağırısan dada,
Çatar imdada,
Qılar mərhəmət,
Ustada rəhmət.

Qanar-qanar

İnsan oğlu hörmətini,
Saxla namus, qan ar, qan ar.
Kamil sənət qiymətini,
Eldən alar, qanar-qanar!

* * *

Namərd qəlbi al çax deyər,
Ucalar da alçax deyər.
Alçax sözü alçax deyər,
Yaralarım qanar-qanar.

* * *

Əzablıyam bir yarım cıx,
Ürəyimi bir yarımçıx,
Bir bədəsil, bir yarımçıx,
Çətin-çətin qanar-qanar.

Payızda

Mərd igidin ola gözəl həmdəmi,
Şirin vüsəlinə çata payızda.
Qalmaya həsrətdə, çəkməyə qəmi,
Subaylıq daşını ata payızda.

Yaz olanda gəzib soraq salalar,
Qız evindən “hə” cavabın alalar.
Üç ay yayı həm nişanlı qalalar,
Başlayalar toy būsata payızda.

Köçə ər evinə o gözəl canan,
Bəy də gələ aşiq eyləyə dövrən.
Gəlin ayağına kəsilə qurban,
Qədəm basa şən həyata payızda.

İki sevgi bir-birinə vurula,
Qoymayasan hicran çəkib yorula.
Gül bülbülə, bülbül gülə sarıla,
Məst olub sübhətək yata payızda.

Ürəklərdə aşib-daşan sevincin,
Atəşi qoymaya alalar dincin.
Məhəbbət alovu o iki gəncin,
Yuxusuna haram qata payızda.

Budur könüllərin arzu, məramı,
Belə səadətə qovuşa hamı.
Sevgi sevgisinnən aldıqca kamı,
Üşgəmlər tərinə bata payızda.

Gözlərin zülfünə şana yaraşar,
Hər nə geysə o canana yaraşar.
Oğlan qıza, qız oğlana yaraşar,
Sırac da toyların tuta payızda.

Təmsil-qoşma

Dinə bilmir

Aman Allah, nə bəd gəldi zamana,
Ulax fərman verir, nər dinə bilmir.
Dövrən öz oxunu qoyub kamana,
Zənən qabağında ər dinə bilmir.

Sürülər qalxanda el yaylağına,
Yeyillər, yazırlar qurd ayağına.
Sıfırlar düzülür birin sağına,
Yüzün bir eyləyir, bir dinə bilmir.

Keçi molla olub buraxıb saqqal,
Dərs deyir qoyuna boşboğaz naqqal.
Qıy vurur dərədə pələngə çaqqal,
Tülkünü görəndə şir dinə bilmir.

Hoqqabaz sağsağan edir iftixar,
Ağacdələn kimi dəf çalanı var.
Leylək rəqqasədir, qarğa bəstəkar,
Susdurub bülbülü şər, dinə bilmir.

Hamı qərib olub doğma elində,
Axırıq zamanın qanlı selində.
Sirac hökm görüb nadan əlində,
Töküb xəcalətdən tər dinə bilmir.

Gəlməsə

Dedim ey gül oldun hicran dustağı,
Yarın sözü yara şirin gəlməsə.

Girərəm qoynuna tifil sayağı,
Ağlaram püstandan şirin gəlməsə.

Nə carçı, nə qasid, nə də çaparam,
Şövq əhliyəm, eşq köhlənim çaparam.
Fərhad kimi bu dağları çaparam,
Üzərəm canımı Şirin gəlməsə.

Yetişin dadıma böyük yaradan,
Sənsən aləmləri yoxdan yaradan.
Çətin qurtararam belə yaradan,
Siracam dadıma Şirin gəlməsə.

Hökmü (Gəraylı)

Aman, aman, Allah aman,
Dəhşət imiş şərin hökmü.
Gör necə dəyişir zaman,
Qadındadır ərin hökmü.

Çıxmasa da nərddən başı,
Oyunçunu udur naşı.
Xanələrdə tutub daşı,
Mat eyləyir zərin hökmü.

İnsan gərək haqqı duya,
Nə şərə, böhtana uya.
Arxalanıb axar suya,
Daş oynadır pərin hökmü.

Quzu qurdu salmır saya,
Tülkü şirdən etmir həya

Çatmır dılqır bir danaya
Nərildəyə, nərildəyə.

Meymuna bax girib cəngə,
Meydan oxuyur pələngə.
Siracı gətirib təngə,
Uzunqulaq hərın hökmü.

Yoxdur (Qıfılbənd)

Bir meşədə iki ağac boy atmış,
Gördüm budağında yarpağı yoxdur.
Çəmənzar tərədən göyərüb qalxmış
Nədəndir kökündə torpağı yoxdur?

Hansı kəslər bu ağacı görübdür,
Onun kökü dayaz yerə giribdir.
Yarpaqsız, hər yana budaq veribdi
Üstündə meyvəsi, saplağı yoxdur.

Dibində çəmənı heç vaxt qurumaz,
Ya göy deyil, ya saralıb çürüməz,
Onun otu mal-qaraya yaramaz,
İnsan olan yerdə oylağı yoxdur.

Sirac özü heyran qalıb bu sirə,
Çoxlarını salıb dərin fikirə.
Bitəndə meyvəsi tökülür yerə
Nə kamil bağbanı, nə bağı yoxdur.

Zoğal
(Müxəmməs. “Kəmsavad və Sirac”
dastanından parça)

Zaqatala bağlarından de gəlmisən hara zoğal,
Qiymətin bir neçə dəllal saldı ixtisarə, zoğal,
Uğrunda cəfa çəkəni qoymusan avarə, zoğal.
Baş çəkib Gəncə şəhrinə çıxmısan bazara, zoğal,
Taleyn çox bəd gətirdi, ay iqbalı qarə zoğal.
Bilmirəm niyə gətiriblər Gəncəyə sən bəxtəvəri,
Ağdaşı, Yevlağı qoyub addamısan Kürdən bəri.
Mingəçevirdə, Tərtərdə olmadımı bir müştəri?
Ya keçib Qavırqannıxdan gedəydin Eldarə zoğal,
Bəzən molla deyir guya kökündə cin, şeytan yatır,
Odur ki, düşür böhtana hər kim ki, səni alır, satır,
Dindirirsən Kəmsavadı qışqırır ki, mayam batır,
Tərgiyifdi alverim cırır, pozur, cırır atır,
Sağlığına yüz dəftəri edib parə-parə, zoğal.
Bilsə şəkili Ələsgər əməlin olacaq saxta,
Gətirməzdi bu mahala aparıb satardı Qaxda.
Çox sağ olsun qız-gəlinlər, qisas alıblar bu haqda,
Sıxçalayır tumun çəkib duz da səpib edib axta.
Qurudub qızmar günəşdə vururlar anbara, zoğal.
Mürəbbədə yox əvəzin, sədan düşübdü cahana,
Pürəngli çayla içəndə ləzzət verirsən dahana,
Simavarın yanında sən əyləşmisən ağayana,
Bu da deyil öz hünərin çox da olma yekəxana,
Şəkərdir üzün ağardan, lap açıq-aşkarə, zoğal.
Layisqılı aşiq Sirac istəmədi iş uzana,
Aravuran, çuğul şeytan fitnə verdi yol azana,
Necə _____ dedi lənət olsun həcv yazana,
Ustad gərək el içində hörmətinən ad qazana,
Çox dedilər bir qanmaza, heç gəlmədi karə, zoğal.

Olsa

Göydən nur yağarsa qara torpağa,
Bol olar sərvəti çöl kömək olsa
Bağbanlar ziynəti yaz verər bağa
Bülbül nalə çəkməz gül kömək olsa.

Qul edib sərvətə satan cananı,
Bil ki, ləkələyir pak vicdanını.
Hər bir insan tapar, yeyər nanını,
Canda qeyrət olub əl kömək olsa.

Haqq verməsə bəndə nahaqq gəzməsin,
Əyri gedib, doğru yolun azmasın.
Xeyir-bərəkətin Xəliq üzməsin
Sənətkar dolanar el kömək olsa.

Namərdə qaydadır özünü öyər,
Mərdi qəm qocaldıb qəddini əyər.
Üz döndərməz, hamı sənə can deyər
Əldə varın olub, pul kömək olsa.

Sirac yazıb-yarat, düşmə həvəsdən,
Kənar dolan ara vuran nakəsdən.
Yüz yaşasan qorxun olmaz bir kəsdən
Böhtan danışmasan, dil kömək olsa.

Dolandırır

Kim desə fələklə dostam, a dostlar,
O kimsə əqlini çaş dolandırır.
Qalıb ürəyimdə şirin arzular,
Axıdır didəmdən yaş dolandırır.

Çox bələlar çəkdim bu az yaşımda,
Şəkər töksən zəhər olur aşım da.

Ellər, bilin, fələk mənim başımda,
Bir kotan əkməyib, xış dolandırır.

Su üçün gedirəm quruyur Kür də,
Dəyişib əlimdə tuc olur zər də.
Mərdə dost deyirəm, dönür namərdə,
Edir baharımı qış dolandırır.

Bel bağlama Sirac, fələyə çox da,
Onun hər dostluğu saxtadır saxta.
Tac qoyub başına çıxarır taxta,
Gədanı hamıdan baş dolandırır.

Əlfinaz (Qoşayarpaq)

Gəldim kəndinizə, mehmanam sizə,
Oldum o qaş gözə heyran Əlfinaz.
Sən həmdəm ol bizə, gəl çıxmaq düzə,
Edək gözə-gözə seyran, Əlfinaz.

Qaməti minasan, çeşmi rənasan,
Od tutub yanasan, məni qınasan.
Dərdimi qanasan, sən bir sonasan,
Aşıqin sanasan tərnan, Əlfinaz

Kamalda əlasan, göyçək balasan,
Mərhəmət qılasan, könlüm əlasan.
Yanımda qalasan, yarım əlasan,
Dərdimə bulasan dərman, Əlfinaz

Baxçalar barısan, şirin narısan,
Dağların qarısan, dost nubarısan.

De kimin yarısan, sitəmkarısan?
Ovçu şıkarısan, ceyran Əlfınaz.

Siracdır yaralı, könlü paralı,
Dərdindən saralı, gəzmə aralı.
Cismini nar alı, Güllük maralı,
Qoy bilsin bu halı, hər yan Əlfınaz.

Gələrsən

Canan mənə bu görüşdə söylədi,
Sən get adam sayılarda gələrsən.
Acı dillə çox məzəmmət eylədi,
Qəm-hicrandan doyulanda gələrsən.

Sordu niyə düşgünüsən şərabin,
Son zamanlar yaman çıxıb xarabın.
Nahaq yerə tökmə çeşmi sirabın,
Bağrın başı oyulanda gələrsən.

Çox yalvardım hədsiz çəkdim dad-aman,
Əlif qəddim gəl eyləmə sən kaman.
Əmr verdi gəlib getmə hər zaman,
Arada şərt qoyulanda gələrsən.

Bir eşitsəm dilinin xoş sədasın,
Dedim allam gözlərinin qadasın.
Gördü hədsiz içmişəm qəm badəsin,
Dedi çıx get, ayılında gələrsən.

Tale səndən üz döndərib, ay Sirac,
Bivəfa yar etmir dərdə bir əlac.
Gül üzünə dedi: hələ qal möhtac,
Xoş mərhəmət duyulanda gələrsən.

Aşıq Sakit

Yoxdur

(Aşıq Siracın eyni adlı qıfilbəndinin açılışı)

Aşıq Sirac, meşədəki cüt ağac,
Maral buynuzudu, yarpağı yoxdu.
Bir özüldən iki yana ayrılan,
Haçalar tək durub, torpağı yoxdur.

* * *

Başdan qaynaqlanıb kökü gör necə,
Yaz-yay, payızla, qış, gündüz və gecə.
Buynuzdan buynuzlar veribdir vəçə,
Nə meyvəsi, nə də saplağı yoxdur.

* * *

Təkcə erkəyində maralın, xoşda,
Buynuzlar tac kimi gəzirlər başda.
Ömrü sona çatır meşə, dağ, daşda,
Bağbanı Allahdı, ortağı yoxdur.

* * *

Bu Hikmət, əlamət bir Allahındı,
Varlıqlar neçə min cür - Allahındı.
Aşıq Sakit deyər sirr Allahındı,
Düşməni insandı, toxtağı yoxdu.

Var

(Aşıq Siracdan sorğu, qıfilbənd)

Bir gümbəzdə 7 bulaq,
Acısı var, şirini var.
Qarışmır bir-birisinə,
Nə dayaz, nə dərini var.

* * *

O bulaqlar axar, axar...
Heç kim içməz, hamı baxar.
Nə iylənər, nə bir qoxar,
Nə qaynar, nə sərini var.

* * *

3-ü cütdü, biri təkdi
Onlar ayrı-ayrı rəngdi.
Təki hamsından qəşəngdi
Pak bir zikri, bir ünü var.

* * *

Bu gümbəzlər artıb sanı,
Bürüyüb bütün dünyanı.
Aşiq Sakit, onda, tanı:
Haqqın nizam görümü var.

Bizi (Divani)

Qadir Allah, sən unutma həmd sənadan bizi,
Din-imana məsul etdin Kalu-bələdan bizi.
Ölənəcən tövbə qapısını üzümüzə açırsan,
Çox sevirsen özümüzdən, ata-anadan bizi.

* * *

Can verdiyin hər bir canlı bir aləm, bir arzudur.
Son məqamda Adəm oğlu ruzusuna ruzudur.
Getdiyim yol, tutduğum iş - sən yazdığın yazıdır,
Bir sirr kimi yoğurmusan başdan-binadan bizi.

* * *

Neyləsən də səninkiyik, kim sağlam, kim əlildi,
“Aməntu”n bizə tövsiyə bir sübutdu, dəlildi.

Varlı, yoxsul, yaxşı, yaman sənə möhtac, zəlildi
Bürümüsən diqqətinə ərşi-ələdan bizi.

* * *

Başımızın üstdə şimşək, ildırım, qasırğa var,
Ayağımız altı vulkan, zəlzələ, daşqın sular.
Rəhmin varsa, yoxdu vallah bizə səndən yaxın yar,
Qoruyursan fəlakətdən, neçə bələdan bizi.

* * *

Ərrəhmansan, Köçərini rəhm anından ayırma,
Hörmətinə layiq olmaq gümanından ayırma.
Mərhəmətinin ümidi-imanından ayırma,
Apardığı vaxt bəqaya sən bu fənadan bizi.

Dörd, dörd

*Molla Cumanın "Göndər" rədifli
qoşma-qıfılbəndindən parça*

Dörd ağadı, dörd bağbandı, dörd də bağ,
Dörd ovçudu, dörd maraldı, dörd də dağ,
Dörd ölüdü, dörd xəstədi, dörd də sağ,
Bunun cavabını yaz göndər mənə.

Cavabı:

4 ağa - 4 ünsür - xilqətimizdi,
4 bağman - 4 fəsil - nemətimizdi,
4 bağ - 4 ümmanlı dünya - əzizdi,
4-lər çoxdu, əsasları bunlardı.

* * *

4 ovçu - 4 vaxtdı - saysan ömrünə,
4 mələk təhkimdi insan ömrünə.

4 din - 4 peyğəmbər qansan ömrünə
4-lər çoxdu, əsasları bunlardı.

* * *

4 kitab - 4 əsas dinin 4 yolu,
Batil dinlər həm xəstədi, həm ölü,
Quran məhşərədək qalacaq ulu,
4-lər çoxdu, əsasları bunlardı.

Taxta qaşiq

Metal qaşiq yemək vaxtı boşqabda, dövrədə, cəmin içində səs salır deyə Ovçu həkim yeməyini həmişə taxta qaşiq ilə yeyirdi. Günlərin bir günü 10-15 ilin həmdəmi olan həmin taxta qaşığın bir qırağı qopur. Bir müddət yemək əzabına məruz qalan Ovçu həkim yaxşı dülgər olan qardaşım Əliyə bir ədəd taxta qaşiq sifariş verir. Aradan 6 ay müddəti keçməsinə baxmayaraq Əli qaşığı hazır eləmir. Ovçu həkim isə müxtəlif yumorlu, giley-güzarlı şeirlər ilə məni rahat qoymadı. Ovçu həkim və dostu Niyazi yozumlu ikisi birdən ki, üstümə “Taxta qaşiq” şeirlərilə hücum keçdilər, mən də cumdum qardaşım Əlinin üstünə ki:

Niyə məni xəcalətli qoymusan,
Çəkəmmirəm bu töhməti ay Əli.
Hər biri dağ bərabəri dostlara,
Mən vermişəm zəmanəti, ay Əli.

* * *

Qardaşlıqla yan qoyaraq borkümü,
Qəbul etdim yaxın dostun ərkini.
Usta kimi sən də göstər görkünü,
Bircə taxta qaşiq nədi, ay Əli.

* * *

Əl işində sənin ki, var səriştən,
Həmi umac, həmi də ki, əriştən,
Məhrum etmə məni dostla görüşdən,
Ver çatdırım əmanəti, ay Əli.

* * *

Hörməti var eldə, adı-sanı var,
Həkim Loğman kimi şərəf-şanı var.
Səxavəti, süfrəsi var, nanı var,
Yeməyə yox bir aləti, ay Əli.

* * *

Mərd yolunda şirin cana qəsd elə,
Yuxusuz qal, lap özünü məst elə.
Bir qaşığı yox, biri sən bir dəst elə,
Dosta göstər məharəti, ay Əli.

* * *

İsmətgildə soyudu xəngəl, qaşığısız,
Yetim oğlu oldu əngəl, qaşığısız,
Ovçu doxtur vurur ləngər, qaşığısız,
Qalmaqıbdı ta taqəti, ay Əli.

* * *

Elə etmə qardaşlığı pozum mən,
Niyazi tək düzü tərsə yozum mən,
Köçəriyəm, oluramsa lazım mən
Gəzməm artıq səadəti, ay Əli.

Nəhayət, aprel ayının ortalarında iki aşiq məşuqu bir-birinə qovuşdurduq. Ovçu doxturla qaşığı. Və onların duvaqqapmasını aşağıdakı müxəmməslə keçirdik.

Nə müddətdi tay-tuşundan,
Gəzirsən iraqda qaşiq.
Qab-qacaqdan çıxdaş olub,
Qalmısan qıraqda qaşiq.
Əvəzinə dəmir-dümür,
Dırmaşıbdı taxta, qaşiq.
Ovçu həkim açdı sənin,
Bazarını, toxta, qaşiq.
Yumşaldı bir evdəsə də,
Baxtındakı şaxta qaşiq.

* * *

Yaratdı çömçə, kəfkirlə,
Ulu ata-baba səni.
“Bismillah”la ələ alıb,
Salardılar qaba səni.
Dövrən döndü, əvəz etdi,
Pıçaq, çəngəl, yaba səni.
Yaşatdı yüz iz içində,
Yenə bu el, oba səni.
Bu bazarda bu arşına,
Döz hələlik toxta, qaşiq.

* * *

Adamlar var gahdan sağa,
Gahdan sola meyillənən.
On beş yolun ayrıcında,
Neçə yola meyillənən.
Öz aşına dodaq büzüb,
Özgə yala meyillənən.
Müvəqqəti bər-bəzəyə,
Cah-cələla meyillənən.
Bir ətək pul para verib,
Xrustala meyillənən.

On, on beş də sənə verib,
Qoysun bir bucaqda qaşığı.

* * *

60 ildir qəlbimiz daş,
Qaşığımız dəmir olub.
Dəyirman kübrə üyüdür,
Çörəyimiz xəmir olub.
Məclislərdə çəngəl-pıçaq,
Mənasız səs-səmir olub.
Gəlmə tutub yerimizi,
“Tovarişlə, əmir” olub.
Ağzımıza Cilov vurub,
Başımıza noxta, qaşığı.

* * *

Qəm çəkmə səni saymayan,
Özü sayılmaza görə.
Çanağını bəyənməyən,
Tısbəğada naza görə.
Sabir demiş top atsan da,
Qanmaz, ayılmaza görə.
Yüz qaynar qazana baş vur,
Qədir bilən aza görə.
Zər qədrini zərgər bilər,
Qıyar az da, çox da, qaşığı.

* * *

Nə biləydik ədalətə,
Ağıl yox, güc zor baxacaq.
Beçə balın divanına,
Ayran oğlu şor baxacaq.
Keçmişinə xor baxanlar,
Gələcəyə kor baxacaq.

Qozbelin düzəlməyinə,
Bəsdı, dedık “gor baxacaq”.
Gor baxınca gəl biz baxaq,
Edək onu axta qaşıq.

* * *

Köçəri də son qoyacaq,
Yersiz gəldı, yerlı “qaç” a.
“Qeyrət” deyən qeyrətsizlər,
Qoymayaq kı, ayaq açə.
Bır armud tapmadı Əlı,
Qaldı fısdıq quca-quca.
Ovçu səni dişləməsin,
İnsaflı olsun balaca.
Arzumdur düşəsən dəbə,
Hər ev, hər otaqda qaşıq
Taxta qaşıq, taxta qaşıq.

Nəhayət, mənim vəziyyətimi nəzərə alan Əlı Ovçu həkimin qaşığınyı yaratdı. Bırını bır dəst elədi. Mən tez Niyaziyə xəbər yolladım və yanına getdim kı,

Ay Niyazi, dostlara de, cəm olsun;
Bu gün verək qaşığınyı doxturun.
Neçə aydı guya yemır, qaytaraq,
Gözlərinin işığınyı doxturun.

* * *

Əsnəməkdən ləfləsə də çənəsi,
Bır dəst olub çürümüş bır dənəsi.
Bilirəm kı, sözlə dolub sinəsi,
Çək sazının aşığınyı doxturun.

* * *

Sənin mərhum şilyapanla yanaşa,
Sərgiyə qoy hamı qalsın tamaşa.

Yetim oğlu “salsa qanmazı başa”,
Gözlərində yaş uğunu doxturun.

* * *

Başım çıxmır salıb sözə qaşığı,
Köhnə dodaq neynir təzə qaşığı?
Mən görüşüm tutub üzə qaşığı,
Sən də doldur meşoğunu doxturun.

* * *

Qaşiq, qayğısından sahibkarının,
Dodağına dönüb qoca qarının
Kəsəmmirəm onun ahu-zarını
Açaq barı qırışığının doxturun.

* * *

Qurtarıbdı nə ki, dərdi var çəkib,
Qaşiq, qaşiq, qaşiq - deyib car çəkib.
Çıxammıram yola, izə ar çəkib,
Qovuşduraq məşuğunu doxturun.

Bu hadisənin, bu sicilləmələrin səbəbkarı köhnə, sınıq taxta
qaşığa:

Sınıq qaşiq, bax bu günə kimiydi,
Sayılmağın, yeyib, doyub de danış.
Köhnəlmisən bazarında Ovçunun,
Hayıf keçən günlər hayıf de, danış.

* * *

Sınıq qaşiq, günü gəldi üstünə,
Bu qanundu toxunsa da şəstinə.
Bircə köhnə dostdan qeyri, dəstinə,
“Hər şeyin təzəsi” deyib, de, danış.

* * *

Sınıq qaşığı, kim qaraldıb qanını,
Bilirəm ki, xidmət üzüb canını.
Kim nə bilib qoparıbdı yanını,
Edib səni zəlil, mayıf, de danış.

* * *

Sınıq qaşığı, yaramırsan aşa sən,
Dövrənini vurmusan ta başa sən,
Qocalmısan gələmmirsən xoşa sən,
Hayıf keçən günlər, hayıf, de danış.

Moddu

Şəhərlərdən birinə kurorta getmiş bir dağlının kəndə-həyat yoldaşına məktubu:

Daha çəkmə paltar dərdi,
İndi çırıq tuman moddu.
Tullama çır-çındırını,
Şəhərlərdə yaman moddu.

* * *

Olmasa da olar “cins”dən,
Tapılar yaxşıdan, pisdən,
Yol qaşığı, xətt çək hisdən,
Acıqlanma canan, moddu.

* * *

Zolaq-zolaq, yarıq-yarıq,
Nə rəng olsa yığ, satarıq.
Neynək, belə gəlib tarıx,
Kırşanlansa nənən, moddu.

* * *

Gitara çal, vurub cazı,
Bəyənmə tar, qabal, sazı.
Bir yanında zırpı tazı,
Bir yanında oğlan moddu.

* * *

Sağ gözə tax eynək, hüt ol,
Çılpaq büt ol, neynək, küt ol.
Geymə paltar, köynək, lüt ol,
Lifçiklə gəz, dolan, moddu.

* * *

Saqqız çeynə yolda, izdə,
Yay ağzını, diş təmizdə.
Abır-ismət deyil, üzdə
Daha ənlük, kirşan moddu.

* * *

Yolsuz qalıb yoldan çıxan,
Eli görmür eldən çıxan,
Avropada zildən çıxan
Hər səs bizdə inan, moddu.

Olaydım

Gözəl, o ilahi baxışlarını
Oxuyan ilahi falçı olaydım.
Hakim kəsildiyim arzularına,
Hissinə, duyğuna ölçü olaydım.

* * *

Bilsəm məhəbbətin yanır yolumda,
Sular bağlamazdı mamır yolumda,

Bütün ömrüm boyu ömür yolumda,
Səninlə yol gedən yolçu olaydım.

* * *

Ayrıl ayrılıqdan, təklən təkləkdən,
Gəl, gəl qoşa keçək gül-çiçəkləkdən.
“Hə” “yox” arasında sıyrılıb yükdən,
Gümanı doğrulmuş elçi olaydım.

Yığılın

Həşarat şirəyə yığılan sayaq,
İnsanlar, az dövlət-vara yığılın,
Qarın otarmasın qarından çıxan,
Halal kəsbə, halal kara yığılın.

* * *

Haramla baylaşib əldə, ətəkdə
Ömür-gün sürməyə qulağı şəkə, də,
A dostlar, gen gündə görünməsək də,
Düşəndə çətinə dara yığılın.

* * *

Yoxmu dünyamızın bir ağsaqqalı,
Kamalla yatırsan hər qeyli-qalı?
Pozulub havalı könlümün halı,
Çoxalib sinəmdə yara, yığılın.

* * *

Demirəm raketdən yaxa qurtaraq,
Uçan boşqablara pənah apararaq,
Açaq gözlərini dərman taparaq,
Günəşi tanıdaq kora, yığılın.

* * *

Nədir övlad dərdi bilir hər ata,
Bu dağı çəkməyək biz kainata,
Bir cahil əlindən çıxmamış xata,
Edək dünyamıza çara, yığılın.

Od əmim (Təcnis)

Bu günüm də belə keçib gedəcək,
Keçən sayaq o dünənim, o dəmim.
Od baxışlım, sinəmə tök odunu,
O od atam, od ulusum, od əmim.

* * *

Yandır ömrü, ləkəlisə “nun”sa, yax.
Bağrı xallı lələni də “nun” sayaq,
Qönçə dodaq qoy açılısın “nun” sayaq,
Düyünlənib niyə olsun o da “mim”?

* * *

Vara bilsən, eşqin yolu, odu, var!
Köçəriyə odu taleh, odu var.
Közlərinin ürəyimdə odu var,
İcazə ver ləbindən də od əmim.

Yaşada (Dodaqdəyməz təcnis)

Qarnın əsiridir alçalın insan,
Ya dərdliyə layiq deyil, ya şada.
Şehirli dərgahı haqq-ədalətin
Nahaqqı itirə, haqqı yaşada.

* * *

Xain, çətin saxlar şər işlərin dən
Salacaq saçına hər işləri dən.
Naqislərin şeytan, şər işlərindən
Axan yaşlar yeri etdi yaş ada.

* * *

Halallıqla qazan yaxşı ad, yaşa.
Təskinlikdi axan-yaxşı ad-yaşa.
Aqillik gətirir yaxşı ad yaşa,
Xətir saxla saqqala da, yaşa da.

* * *

Ey ana yer, tanı nədi insanı,
Aşiq həsrət anlarını il sanı.
İnsanları yaşatdığım il sanı
İnsanlar da kaşki səni yaşada.

XXIII. AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

Molla Cuma ilə Aşiq Ələsgərin deyişməsi⁹⁹

Rəvayətə görə bir dəfə Molla Cuma gəlib çıxır Aşiq Ələsgərin və şeyirdlərinin yaşadığı bir ocağa. Şeyirdləri görürlər ki, qəribin sazı var. Qonağı dişlərinə vurmaq istəyir, ona atmacalar atırlar. Cuma onların cavablarını yerli-yerində verib pərt eləyir. Hadisəni müşahidə edən Aşiq Ələsgərin xoşuna gəlir Molla Cumanın hazırcavablığı.

Aşiq Ələsgər soruşur: “Aşiq, hardan gəlib, hara gedirsən?”
Alıb Molla Cuma görək nə deyər:

Ağalar, xəbər alsanız,
Bilin mən hardan gəlirəm.
Cəsədim od tutub yanır,
Çıxıban nardan¹⁰⁰ gəlirəm.
Mənsur tək mü səxxərdim¹⁰¹,
Qurtarıb dardan gəlirəm.
Aparıb əqlim, kəmalım
Satıb bazardan gəlirəm.
Billah təmiz uzaq olub,
Namusdan, ardan gəlirəm.

* * *

Bir şəhərə yolum düşdü,
Sultanı çıxmış başa da¹⁰²
Qabağında əl bağlayıb,
Qalmış yüz on dörd paşa da¹⁰³
Altı min iki yüz otuz doqquz
Bayraq var yanaşada¹⁰⁴,
Yetmiş yeddi min doqquz yüz otuz dörd qoşun¹⁰⁵
Nizam oynar tamaşada.
Otuz qapıdan keçibən¹⁰⁶
Mən o şəhərdən gəlirəm.

* * *

Bir qarıynan bir qoca¹⁰⁷,
Əyləşmişlər xanasında.
İyirmi dörd gəlin vardır¹⁰⁸,
Həm onların binasında.
Hər gəlinin altmış uşaq¹⁰⁹,
Düzülübdür sinəsinə.
On beş-on beş süd əmərlər¹¹⁰,
Dörd məmə var anasında¹¹¹.
Mocuzata heyran olub
Çərxi-qəvvardan gəlirəm.

* * *

Bir əjdaha kəsdi yolum,
Gördüm on iki başı var¹¹².
Hər başında birdir ağzı,
Ağzında otuz dişi var¹¹³
Hər kəllədə dördür gözü¹¹⁴,
Tamam yüz əlli qaşığı var¹¹⁵
Qabağında yazılıbdır
Üç yüz altmış yaşı var¹¹⁶
Qorxma deyib mərd yerişli
Cəlil Cabbardan gəlirəm.

* * *

Bir bezircan seyrə çıxmış
Doxsan doqquz qul dalınca¹¹⁷
Gündə beş vaxt iş işlər¹¹⁸
Ta İsrafil sur çalınca¹¹⁹.
Bir şah qırar öz qoşunun
Təki özü tək qalınca¹²⁰
Arif olan bu suala
Cavab verər kamalınca.
Mən Cümədə xəvər çoxdur,
Gəzib diyardan gəlirəm.

Aşıq Ələsgərin şeyirdləri qıfılbəndi açə bilmir, sazlarını verirlər Molla Cumaya, Molla Cuma götürmür, deyir ki, mən bura saz yığmağa gəlməmişəm, söz öyrənməyə gəlmişəm.

Rəvayətə görə Aşıq Ələsgərlə Molla Cuma üç gün, üç gecə deyişirlər.

Axır bu qərara gəlirlər ki, onlar bir-birini bağlaya bilmirlər, əl verirlər, bir-birinin sazın öpüb doğma qardaş kimi deyə-gülə ayrılırlar...

Molla Cumanın Molla Surxaydan gileyi

Molla Surxay Göynük Mahalının sayılıb-seçilən, ən nüfuzlu adamlarından hesab olunurdu. Molla Cuma ona həsr etdiyi şeirlərinin birində yazırdı:

Muştulud Adəm Ataya, ondan qalmış bu fərzəndə.

İkidir səxavət əhli, Bizim Şəki uyezdində

Baş Şeyx Hacı Əhməddir, Ayağı Molla Surxaydı.

(Şeyx Əhməd-məşhur din xadimi, ilahiyyət alimi idi. Hazırda Şəki rayonunun Baş Şabalıd kəndindəki qəbri ziyarət hesab olunur. H.Ə.) Molla Surxayla Molla Cuma arasında möhkəm dostluq əlaqələrinin olması aşığın şeirlərində açıq görünür. Lakin Molla Cuma nədənsə Molla Surxayın ondan inciməsini hiss edir və məsələni aydınlaşdırmaq məqsədilə dostunun evinə yollanır. Qapının dalından “ay Molla Surxay, ay Molla Surxay” deyə çağırsa da balta ilə odun doğrayan Molla Surxay aşığı səsindən tanısa da buna əhəmiyyət vermir. Molla Cumanı səsindən tanıyan Molla Surxayın arvadı ərinə deyir ki, bu gələn Molla Cumadır, çıx qabağına, yoxsa o sazını çıxarıb sənə həcv qoşar, yaxşı olmaz, Molla məktəbində bir yerdə oxumusunuz, ərəb-farsı öyrənmisiniz, neçə illərin dostusunuz, gör nə deyir. Sən demə, Molla Surxayın hüzürü düşüb və o elə bilib ki, Molla Cuma bunu bildiyi halda başsağlığına gəlməyib. Bu səbəbdən də aşıqdan inciyib. Əslində isə Molla Cumanın bu hüzdən xəbəri olmamışdır. Molla Surxayın onu soyuq qarşıladığını görən aşıq sazını çıxararaq bu müşairəni deyir:

Dünyadı

Salam olsun sənə, ey molla Surxay,
Bel bağlama, ha bu, yalan dünyadı.
Qulpun tutub çox eyləmə haqqı-say,
Qabağı gül, dalı solan dünyadı.

Əbdürrəhmandan hanı edən xoş səfa,
Şamxal bəyi tək eylədi bivəfa,
Hanı Rüstəm, hanı molla Mustafa,
Kim qalıbdır, kimə qalan dünyadı.

Çox yoxsulu qalxızıban bay eylər,
Çoxlarını dağıdıban zay eylər,
Çoxlarının göz yaşını çay eylər,
Çoxlarına talan salan dünyadı.

Çoxlarına gül-bənövşə iynədir,
Çoxlarını gecə-gündüz göynədir,
Çoxlarını dırnaq üstə oynadır,
Çoxlarına təmbür çalan dünyadı.

Mən Cumanın hal-əhvalın bilmədim,
Dostluğuna yoxsa layiq görmədin,
Hər an sorram, bir haysa da vermədin,
Belə olmaz, ölüm olan dünyadı.

Molla Surxay baltanı yerə qoyaraq gəlib Molla Cuma ilə səmimi görüşüb onu evinə aparır, başına gəlmiş qəzəvü-qədərdən söz açır, aşıq isə bu hadisələrdən xəbərsiz olduğunu bildirir, üzrxahlıq edir.

Molla Cumanın Qıpçaq səfəri

Molla Cuma baba bir gün Qıpçağa gəlir, lakin onu bu kənddə tanımırırlar. Qışın oğlan çağı idi, hər yerə qar yağmış, buz bağlamışdı. Bunun da bir arıx atı olur. Molla Cuma babanı çəkirlər isti evə, atı isə soyuqda həyətdəki tut ağacına bağlı halda, baxımsız qalır. Aşıq görür ki, əgər at bu vəziyyətdə səhərədək çöldə, ayazda qalsa, aclıq və soyuqdan öləcək, özü isə atsız, piyada qalacaq. Molla Cuma baba evdəkilərdən soruşdu ki, sizə saz çalım, yoxsa Qur”andan, şəriətdən oxuyum. Cavabında ev yiyəsi qayıtdı ki, qurban olum Qurana, insana öləndə lazımdı yasin oxumaq, bizə saz çalın, ürəyimiz darıxır. Bu arada ev sahibəsi elə hey deyir və Molla Cumaya deyirdi ki, atı tövləyə bağlamayın, qoyun-quzunu, dana-buzovu vurur. Arvad atı tövləyə qoymaq istəmirdi. Molla Cuma baba da fikirləşdi ki, əgər sazı əlimə alsam bu arvada elə həcv qoşacağam ki, atı öz əli ilə aparıb qoyacaq tövlədə arpanın üstünə.

Görək aşiq sazı əlinə alaraq nə deyir.

Müxəmməs

Bir müsafir sənə qonaq gələndə,
Əvvəl əldən onun atına baxın.
Tutun noxtasından çəkin tövləyə,
Arpadan, samandan, otuna baxın.

Müsafiri xanasına yetirin,
Əldən-ələ, dildən-dilə götürün.
Ya üzbəüz, ya düzbədüz oturun,
Aşından, ətindən, çayına baxın.

Molla Cümə sizə qonaq gələndə,
At üstündə buz deyiban qalanda,
Ürək sevib bir arvadı alanda,
Axtarıban onun zatına baxın.

Arvad başa düşür ki, Molla Cuma bu sözləri ona deyir. Cəld cölə çıxaraq atı tövləyə salıb, arpanın, otun üstünə qoyur.

Molla Cumanın qərib aşıqla görüşü

Adı dillər əzbəri olan qərib diyarlı bir aşıq deyirdi ki, mən öz mahalımda, Aşıq Molla Cuma da Şəki mahalında, iki qoçun başı bir qazanda qaynamaz. Gərək biz ayırd eliyək, ya o məni bağlasın, ya mən onu. Belə olanda qərib aşığa deyirlər ki, sən o kişi ilə bacarmazsan, o kişi dörd dili bilir, sən isə az savadlı adamsan. Deyir yox, mən də çox söz bilirəm. Qərib aşıq iki şagirdini də götürüb sorağa-sorağ, sorağa-soroğ gəlib çıxır Baş Layisqiyə. Molla Cuma babanın öyünə çatanda görür həmin qapıdı. Buna yaxşı qulluq eliyir, xidmətində dururlar. Lakin o, qarşısında dayanmış Molla Cumanı tanımır. Qərib aşıq qayıdır ki, bəs biz Molla Cumanı görmədik. Bunu eşidən Molla Cuma sazı sinəsinə sıxaraq deyir:

Tanı, mənəm,
Bil, mənəm,
Gör, mənəm,
Eşit, mənəm,
Dil, mənəm.

Qərib aşıq deyir ki, nə dediyini anlamadım. Molla Cuma qayıdır ki, bunu başa düşməyə nə var ki, tanı, mənəm, gör, mənəm, bil, mənəm, eşit, mənəm, dil, mənəm - Molla Cuma mənəm. Deyir onda çöp tutaq, görax kimə uzunu düşür, kimə qıçası. Gödək çöp kimə düşsə deyişməni o başlayacaq. Uzun çöp düşür qərib aşığa, gödək çöp Molla Cuma babaya. Molla Cuma baba sazı sinəsinə alaraq bir zəncirləmə söyləyir:

Aşıqlıq Adəmdən icad olubdu
Ol Adəm atanın nəvəsiyəm mən
Nəçi bu dünyaya aşıq gəlibsə,
Küllü aşıqların anasıyam mən.

Aşıqlar anasıyam, şairlər kökü,
Gəzirəm dünyanı divanə təki
Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layisqi kəndinin binasıyam mən.

Binəm Layisqiyə düşübdür mehman,
Pədərim Salehdir, mədərim Reyhan,
Vələdim Həsəndir, əxim Süleyman,
Familim Molla Oruc, əbnasıyam mən.

Təbibsiz dərdlərin dəvasıyam mən
Əbnayam, kəntərəm, hər dərdə dərman
Nəbim Mühəmmətdi, əhdi Quranam
Mömün qardaşların aşnasıyam mən.

Mollada mollayam, Molla Cumayam
İsmi Pünhan ilə sülh pərvanıyam,
Gəlmişəm dünyaya bir gün fənayam
Axır Kərəm kimi yanasıyam mən.

Aşnayam, gedərəm doğru yolunan,
Bülbüləm söhbətim olar gülünəm,
Danışsalar yetmiş iki dilinəm,
Ol qədər arifəm, qanasıyam mən.

Oxuram, ustaddan almışam dərsi,
Oxumuşam ərəb, türkinən farsı,
Fikrim seyr eliyir əkirən kürsü,
Dərin kitabların mənasıyam mən.

Qərib aşiq deyişməyə girişmir. Deyir, ustad, mən səni görmə-
yə gəlmişdim, izin ver, qayıdım öz yurduma. Halallaşib ayrılırlar.

Haram ət

Dağıstandan Molla Cuma'nın bir aşiq dostu varmış. Molla Cuma ona ismarış göndərir ki, bir dənə yaxşı qoç göndərsin. Aşiq qoçu göndərir və xahiş edir ki, ətini halalını yeyib, haramını ona qaytarsınlar. Molla Cuma qoyunu kəsdirir, ətini kabab edərək yeyirlər. Dişlərinin dibində qalan ətini yığaraq Dağıstanlı aşıqqa göndərərək deyir ki, al, bu da saa ətini haramı.

Molla Cuma və Bilal

İsti yay günlərinin birində Molla Cuma yoldaşları ilə toya gedirmiş. Bu an qarşıdan kəndliləri Bilal bir araba yemişlə bostandan evlərinə qayıdırdı. Bilal varlı olsa da çıx xəsis idi. Yoldaşları Molla Cumadan xahiş edirlər ki, ürəyimiz yanır. Bilal kişidən bir yemiş al, yeyək sərinləyək. Biz istəsək verməz, ancaq hər halda sən kimi adlı-sanlı, hörmətli adamın sözünü yerə salmaz.

Bilal kişi bunların yanına çatanda Molla Cuma deyir:

- Bilal dayı, uşaqların ürəyi yanır, bir yemiş ver, yeyib sərinləsinlər.

Bilal kişi "yox" deyir və başlayır arabanı sürməyə. Pərt olan Molla Cuma cürə sazını çıxarır və deyir:

- Bilal kişi, bir dayan iki kəlmə sözü var, deyim get.

Sazı görən Bilal kişi işi başa düşür. Əl atır arabaya, böyük bir yemiş götürür və uzadır Molla Cumaya. Molla Cuma cürə sazı sinəsinə basır və görək nə deyir:

Bir qulaq as tərifinə, eşşəklik etdin Bilal.

İstədik biz bir kal yemiş, verməyib ötdün Bilal.

Sallayıb qaş-qabağın, qəm küpünə batdın Bilal.

Yekəbaş, uzunqulaq olmaz işi tutdun Bilal.

Könlümün şüşəsinə yamanca daş atdın Bilal.

Versəydin bir kal yemiş, biz yeyərdik bal yerinə,

Yox imiş qanacağın, bağlasınlar mal yerinə.

Yunusun ... qoy altına fal yerinə.

Küngütlü Həmid batırsın, saqqalının çal yerinə.
Onların cərgəsinə necə özün qatdın Bilal.

Üç yoldaş biz idik: Molla Abakər, bir də Saat.
Yoldaşın Həşim sənin, işlərinə olsun şahat.
Batırsın Allah səni, çörəyini etsin qəhət.
Sən tutan dəyyusluğu, tutmaz idi bəni Əhət.
Aləmə etdiyin məkri, bizə də etdin Bilal.

Molla Cuma, dayı, dedi, utanmadın yox deməyə.
İndi mən də utanmaram, saqqalına ... deməyə.
Verdiyin kal yemişi, al gözünə sox deməyə,
Ciyərinə, bağına həm ürəyinə ox deməyə,
İstəyirdin bu tərifi, muradına çatdın Bilal.

Molla Cuma ilə Aşıq Donunun deyişməsi

Günlərin birində erməni aşığı Aşıq Donu (Aşıq Donu Şəkinin Daşbulaq kəndindən olub) Molla Cumagilə gəlir. Allah verəndən yeyib-içəndən sonra aşiq Donu getməyə hazırlaşır və deyir:

- Cuma, sən hələ cavansan, mənə qocalmışam, uzağım yaxınlaşıb. Şeirlərindən bir neçəsini ver, aparım, dəftərimdə yadigar qalsın.

Molla Cuma onun xahişini yerinə yetirir və deyir:

- Aşıq Donu, sən qocalmışan, elə bir söz yadigar qoyub get ki, bizdən əvvəlki aşıqlar o üsulda söz deməmiş olsunlar və bizdən sonrakılara bir şey vermiş olaq. Aşıq Donu fikirləşir ki, aşiq ədəbiyyatında indiyə kimi ustadnamə var, divani var, təcnis var, cığalı təcnis var, müxəmməs var, cığalı müxəmməs var, qəzəl var, gözəlləmə var və s. hamısı var, əvvəl-axır var və il. Başlayır ki:

- Cuma, gəl indiyə kimi heç kim deməyib, biz cığalı gəraylı deyək.

Cuma qayıdır ki:

- Ay ustad, o qonşudan gəlməyib, evdə bişməyib. Nə bilim necə şeydi? Sən başla yeri, mən arxanca gəlim.

Alır Aşiq Donu, belə deyir:

Yeri-yeri çeşmi laçın,
Özgələrə vermə maçın.
Dal kərdanda siyah saçın
Hörüb, sökər,
Yana tökər,
Şana çəkər, tel vay eylər.

Aldı Molla Cuma

Aşiq məşuqdan ayrılsa,
Canı yanar, göz vay eylər.
Yarı yadnan gəzən görsə
Bir ah çəkər,
Qəddin bükər,
Yaşı tökər göz vay eylər.

Aldı Aşiq Donu

Yeri-yeri ləbi qönçə,
Boyu uzun, beli incə.
Məlul, məlul sən gəlincə
Gözüm baxar,
Eşqin yaxar
Kəmər sıxar, bel vay eylər.

Aldı Molla Cuma

Qiyməti yoxdur maçının,
Müşkül-ənbərli saçının.
Bəxti dönsə bir ovçunun,
Dağdan köçər
Murğu uçar
Ceyran qaçar, düz vay eylər.

Aldı Aşıq Donu

Kərəm sevdi Əsli xanı,
Uçurdu tülək-tərlanı.
Bir yar üçün aşiq Donu
Qaynar, coşar,
Həddən aşar,
Ayrı düşər, el vay eylər.

Aldı Molla Cuma

Fələk qoymur yetəm kama,
Kim dözər böylə sitəmə,
Dost boynuna Molla Cuma
Qolun dolar,
Qurban olar
Busə alar, üz vay eylər.

Ustad və şeyird

Günlərin bir günü Aşıq Sirac şeyirdi Aşıq Əjdər Tağıyevin Tovuzun Düyərli kəndində apardığı bir toy məclisinə düşür. Aşıq Əjdər məclisdə Aşıq Ələsgərin aşağıdakı qoşmasını oxuyurdu:

Ovsunçuyam, ovsun sallam, him hara?
Bənnə isən təzin axtar, him ara.
Sənin bir az ləhcən bənzər himara,
Aləmdə bədtərdi bu nitqin -

Bu arada qoşmanın növbəti beyti Aşıq Əjdərin yadından çıxır və pis vəziyyətə düşür. Aşıq Sirac şeyirdini bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün qabağa çıxaraq qoşmanın ikinci beytini oxuyur:

Aşıq gərək bu meydanda bir qala,
Eşq ocağın bir ətəyhdə bir qala.
Ələsgərdi xeybər kimi bir qala,
Bacara bilməzsən dur yerində tərs, danışma əbəs.

Bu hal Aşıq Əjdərə toxunur. O, camaatın içində qayıdır ki, ay usta, qoşma Aşıq Ələsgərindi, onu mən oxuyurdum, sən niyə qarışdın, mənə şəriki oldun. Aşıq Sirac deyir ki, qoşma sənənin yox, Ələsgərin olduğuna görə, onu hamı oxuya bilər. Mübahisə düşür, Aşıq Əjdər qayıdır ki, bəs Ələsgər deyir ki,

Ələsgərəm, hələ əqli-kamalım,
Vacib budur bir ustaddan dərslərim.
Dərs aldım, öyrəndim, oldu öz malım,
Nə ki, ustadlara bizdən rəhmətdi.

Aşıq Əjdər iradında möhkəm duraraq deyir ki, bu qoşmanı mən öyrənmişəm, mənə də malımdı, onu yalnız mən oxumalıyam, sən niyə ayrı bir qoşma demirsən. Toy əhli işə qarışaraq Aşıq Siracdən bir təzənlə cavab verməyi xahiş edirlər. Lakin təzən qoşmağın çox da asan bir iş olmadığını yaxşı dərk edən Aşıq Sirac evə qayıdaraq fikirləşir ki, bu hadisə başıma bir də gələ bilər, ona görə oturub Aşıq Ələsgərin yuxarıdakı qoşmasına nəzirə kimi aşağıdakı zəngirləmə-qıfıl bəndi yazır:

Aşıq Ələsgər götürüb sazını mərədü-mərdanə,
Girərəm meydana gəl eliyək bəhs.
Sən toxunsan mən də sənə toxunnam,
Şəriətdə halaldı qisasa qisas.

Saz götürüb meydan mənəmdir deyən,
Əhli-ürfan sənətkar edər fərz.
Həm elinə bələdəm, həm təzz-zəbanəm,
Kamil bir ustaddan mən almışam dərslərimi, piri-əbdərs.

Piri-əbdərs gərək araya sini,
Neçə milyon vardı ara yasini.
Hansı yerdə gəldi araya sini,
Orda təam yedi iki müqəddəs, onları dadrəs.

Dadrəs deyib mən çağıraram bir şahı,
Nüsrət versə mat eylərəm bir şahı.

Nə ləşkərdir ana vermiş bir şahı,
O şaha qəsd edib toxunsa hər kəs, qalarlar bikəs.

Bikəs bir qul gördüm müşkül dərdi var,
Bir ev tikib bağlı qalib dər, divar.
Nə sərvətdir, nə də onun dərdi var,
Düşübdür zindana yeridir qəfəs, olubdur məhbəs.

Məhbəs verdi sarı, bəyaz, ayarı,
Bir quş olub varıb tapdı ayarı.
Çox görmüşəm dildə natiq ayyarı,
Sən ayyar deyilsən elə salma səs, gəl danışma nəs.

Nəs danışan el gözündə alçalar,
Əlif qəddin yaya dönər alçalar.
Sazın allam ağ bənizin al çalar,
Niza rüba şire nərə baxma tərs, olma müxənnəs.

Müxənnəsin olmaz dərde davamı,
Dərd gətirər naxıl sözün davamı.
Mən Siracam, səhli sanma davamı,

Tab etməz cəngimə _ hərcayi nakəs, lal ol, nitqin kəs!

Aşiq Sirac yeddi beytli bu zəngirləmə-qıfılbəndi deyib qurtarır, şəyirdindən onun açıqlamasını istəyir. Aşiq Əjdər ustadının qıfılbəndinə beş beytlə cavab verə bilir, qıfılbəndi isə açə bilmir, məğlubıyyəti etiraf edir.

XXIV. ƏLAVƏLƏR

Müəllifi bayatılar

Əzizinəm, göyərdi
Yağdı, bitdi, göyərdi,
İlahi bir təməsdür
Yer qadındı, göy ərdi.

Əzizim, qara çatdı,
Qar yağdı qara çatdı,
“Yeddi gözəl” xəstəydi,
Dadına Qara¹ çatdı.

Əzizinəm “Rast” gəldi
“Rast” ilə “Şur” rast gəldi
Fikrətə Şur muğamı
Niyaziyə² Rast gəldi.

Əzizinəm sim sarı
Mizrab qara, sim sarı
Tər lan tər lanla uçar
Hər kəsin öz sim sarı

Əzizim min bir gecə,
Fikrət³ birdir, min gecə,
Gen dünyanı dolandı,
Baletim “min bir gecə”.

Əzizim karvan qaldı,
Sarbansız karvan qaldı,

1. Qara-Qara Qarayev-Bəstəkar

2. Niyazi-Mayestro (Dirijor-bəstəkar Niyazi)

3. Fikrət- Fikrət Əmirov. Bəstəkar

Soltan⁴ rəhmətə getdi,
Yerində “karvan” qaldı.

Cürbəcür adətlər

Keçmişdə Şəkidə həccə getmə adəti

Müasir həccə getməklə keçmişin “həccə yollanma” adətləri bir çox cəhətlərinə görə bir-birindən fərqlənir.

Müasir həccə getmənin təşkili, həyata keçirilməsi çox sadədir, asan yollarla başa çatır. Belə ki, ruhani idarəsi ziyarətə yola düşmə vaxtını bəri başdan elan edir. Kimin pulu varsa, avtomaşın tutur. İmkanlılar qısa müddətdə həcc ziyarətinə gedərək “hacı filankəs” olurlar...

Bəs görəsən keçmişdə (1918-ci ildən əvvəl) Şəkidən həccə getmə necə olub? Ailəsini gözütöx dolandıran adamın artıq qazanı olanda həccə getmək fikrinə düşürdü. O, əvvəlcə “əsdəxfürullah” edib namaz qılar, keçmişdə günah işlədibsə bağışlanması üçün Al-laha dua edərmiş. Sonra həccə getmək üçün pul yığmağa başlayırdı. Bir daxil ayırır, münasib vaxtlarda ora pul qoyardı.

Molla Məmmədın dediyinə görə, həccə halal pul xərclənəlidir. Bir adam küm götürməklə pul yığmış. O altı il yığdığı qazancı həccə getməyə sərf eləyir, yeddinci il küm götürür.

Keçmişdə həccə dövərlərlə gedərlərmiş. Dəvənin üstündəki xurcunun hər gözündə bir adam oturur, beləcə gedib-qayıdarmış. Şəkidən həccə gedib-qayıtmaq altı ay çəkərmiş.

Bir dəfə Şəkidən həccə gedənlərdən biri yolda ölür. Səhralıq yerdə su tapılmadığına görə ölünü torpaqla çimdirif dəfn edirlər. Geri qayıdanda da başqa birisi canını tapşırır. Orada su olduğundan onu çimdirif dəfn edirlər. Hər ikisinin istəyi o dünyada hasil

4.Soltan- Soltan Hacıbəyov. Bəstəkar

olur. Zəvvvarları həccə aparan dəvəçilərdən biri ölsə, onu dəfn etmək üçün lazımı şeylər xurcunundan çıxarmış.

Şəkidən həccə gedənlər qayıdıp Yevlaxa çatan kimi oradan öylərinə xəbər göndərərlərdi. Boynuna kələğayı bağlanmış atlarla gedif onları qarşılayardılar. Zəvvvarlar Şəkiyə çatanda evlərinə getməzdən qabaq haqq yolunda önlərin ailə üzvlərinə baş sağlığı verərdilər. Həcc yolunda önləri çimdirənlərdən halallıq alandan sonra hacılar dağılışırdılar.

Bəzi toy adətləri və əhvalatları

Vaxtilə Şəkidə qız və oğlan toyları ayrı-ayrı olardı, özü də bir-birinnən fərqlənərdi.

Qız toyu. Keçmişdə qız toylarında kişilər iştirak eləməzdilər. Təsadüfi hallarda qız sevən oğlan uzaqdan, qadınların görmədiyi yerdən toya baxardı. Qız toylarında kişilər deyil, qadınlar, ya da kor Ələkbər çalıb-oxuyardı. Kor Ələkbərin anası Zəhrəqudan arvad onu qavalda müşayiət eliyərdi. Ələkbərin hər iki gözü kor idi. O, bəzən tar, qarmon da çalardı.

Qız toylarını Süsən adlı qadın aparardı. O, qarmonda oyun havası ifa edərdi. Toya yığılan arvadların hamısı əl çalardı. Olça (əl çalmaq) səsi çox hallarda musiqini itirib-batırdı. Ortaya düşüb əl-qol açanlar elə-belə olçaya oynayırdılar.

Toy mərasimləri üç gün davam edərdi. Qadın toylarında otura-caq-filan olmazdı. Qız-gəlinlər ya otaqda dövrə vurub ayaq üstə dayanar, ya da bardaş qurub yerdə əyləşərdilər. Toylar çox şən keçərdi.

Oğlan toyu. Şəkidə oğlan toylarının əksəriyyəti tar, kamança dəsgahıyla keçirdi. Oğlan toyunda qadınlar olmazdı. Qadınlar kənar bir yerdən tamaşa edərdilər. Burada çalıb-oynamaqdan başqa muğamat oxunmasına da çox həvəs göstərilərdi.

Oğlan toylarında güləşmək də dəb idi. Çox vaxt axırı davadalaşır qurtardığından sonralar ləğv edilmişdi.

Camaat arasında muğam toyları barədə maraqlı rəvayətlər gəzib dolaşır.

Muğamın qol-qanadını sındırma

Faytonçu Əmioğlu Əsgər, Əsədoğlu Yaquf, baytar Şirəli muğamat bilicisi kimi tanınmışdılar. Faytonçu Əsgər toy mərasiminə gedəndə düz çalğıcıların qabağında bardaş qurub oturardı. Bir neçə oyuna baxandan sonra toyçulara düşərgələrini verib hansısa bir muğamatı oxumalarını xahiş edərdi. Əsgər kişini tanıyan xanəndə onun istədiyi muğamı düzgün oxumağı bacarmırdısa, bəri başdan deyərdi:

- Əsgər Əmioğlu, məni bağışla.

Əmioğlu Əsgər də əvəzində bir oyun havası çaldırar, oynayıb toydan çıxardı. Əyər xanəndə məhəl qoymadan muğamatı ala-yarımqıq oxusaydı, ya da harasındasa səhv eləsəydi, Əsgər oturduğu yerdən dik qalxar:

- “Saxla, saxla! Muğamın qol-qanadını sındırma!” - deyib toydan çıxardı.

Onun ardınca məclisi tərək edənlər çox olardı.

Toy sahibiyə toya gələnlər narazı qalardılar. Bundan sonra toyda şənlik azalar, süst keçərdi. Mağarı aparən çalğıcı dəstəsi o gündən hörmətdən düşər, başqaları onları öz toylarına aparmazdılar.

Doqqazkəsmə

Deyilənə görə (təqribən 1900-cu illərdə olub) Biləcik kəndində Əzəddin uşağında toy olub. Toy Abbasoğlu İslamın idi. Onda gəlini toy qutaranda gətirirdilər. Arabaları qoşub gəlin gətirmək üçün gedirlər, lakin həyəətə girə bilmirlər. Gəlin də yaxında qonşuluqda imiş. Bəzənib-düzənib gözləyir ki, gəlib onu aparsınlar. Lakin acgöz doqqazkəsənlər verilən pulun az olduğunu bildirib doqqazı açmırlar. Bu tərəf pulu bir qədər də artırır. O tərəf yenə də razılaşmır. İş bu yerə çatanda qayıdıb bəyin atası Abbas kişiye xəbər verirlər ki, bəs nə edək, doqqazı açmırlar.

Abbas kişinin acığı tutur və deyir ki, açmırlar qoy açmasınlar. Gəlin arabasını sürün Aydəmir yüzbaşının məhəlləsinə, Rəhiməni qoyun arabaya gətirin. Elə də edirlər. Gəlin arabasını Aydəmirilər məhəlləsinə sürürlər. Aydəmir yüzbaşı Abbas kişinin sözünü yerə salmır, deyir ki, qızı qoyun arabaya getsin. Toydan qızlarla qayıdan Rəhiməni arabaya mindirib İslam kişiyyə gəlin gətirirlər. (Rəhimə nənənin adı qoyulan nəvəsi Rəhimə II Biləcik kənd orta məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimidir) O biri bəzənib hazır duran, lakin ər evinə gedə bilməyən gəlin isə xəstəliyə tutulur, fikirdən ölür.

Beşik-kəsmə

Bu adət Dədə-Qorquda gedib çıxır. Dastanda bu adət “beşik-kərtmə” adlanır. Baybecan bəy: “bəylər, allah-təala mana bir qız verəcək olursa, siz şahid olun, mənim qızım Baybura bəyin oğluna beşik-kərtmə yavuqlu olsun” - deyir. Şəkiddə ta qədimdən körpə qız uşağı ilk dəfə beşiyə qoyulduğu gün, qızı kiminsə oğlan uşağına (oğlan uşağının valideynlərinin təşəbbüsü ilə) “nişanlayırlar”, onun beşiyindən metal pul-sikkə asırlar. Belə “nişanlanmağa” “kəbinin göydə kəsilməsi” də deyilir. “Beşik-kəsmələr” gələcəkdə bu adətə sədaqətli qalaraq ailə qurur, evlənilir. Lakin beşik-kəsmə əhdinə əməl etməyərək başqasına ərə getmək və ya başqa qızla evlənmək faktlarına da rast gəlmək olur.

Xalq mahnıları

Nuxalı	}	
Kolxoz çiçəyi		
Qafqaz dağları		
Yar gəldi		
Bayatı kürtdən bir parça	}	<i>Şirəli İdrisov (Tütəkdə)</i>
Budyonm marşı		
Koroğlu		
Qalxoz mahnısı	}	<i>Soltan Hüseynov</i>
Bənovşə		
Çiçəkli dağlar		
Əmili		
Müxəmməs		<i>Hidayət Cümşüdov</i>

Dastanlar və aşıq havaları

Dastanlar

- “Əsli və Kərəm” dastanı
- “Cəlalı Məhəmməd” dastanı
- “Sayat bəy və Sayalı xanım” dastanı

Aşıq Əhməd

- “Həsən əminin öküzü” dastanı
- “Molla Cuma və aşıq Könlü” deyişməsi
- Molla Cumanın bütün gözəlləmə, qoşma və ustadnamələri

Aşıq havaları

- Stalin (Misri)
- Oktyabr (Xungüzarı)
- Kolxoz çiçəyi

Bəsti Bağirova (Aşıq Hüseynzadə)

Qəhrəman (Gözəlləmə)

Stalin mahnısı

Bakının tərifı

Sovet kəndinin tərifı (müxəmməs)

Stalin (Gərayl)

Staxanovçular hərəkatı

Sovetlərin qırmızı (müxəmməs)

Qaçaq Kərəmi

Mirzə Çanı

Gərayı

Hacı Kərimə həcviyə

Divanı

Evlənənin (bəyin) tərifı

Divanı

Stalinə

1 May

Lenin dastanı

Sovet tərifı

Ailə ləngidi

Şah İsamylı

Aşıq Paşa (Dodulu)

Aşıq Əhməd (Layısqılı)

Aşıq Şamil İbrahimov

Aşıq Kərim

Musayev

Əsli və Kərəmdən parça

Stalinə (öz əsəri)

Koroğludan (Dəmirçioğluna)

Aşıq Mügüm

Məhəmmədov

Şəki dübeyti

Şəki bayramısı

Hirək gözəlləməsi

Hirək gəraylısı

Aşıq Sirac

Molla Cuma gəraylısı
Molla Cuma gözəlləməsi

Oyun havaları

Daşbulağı qozağacı

Xəkəndaz

Şəki (Nuxa)

İpək qombinatı

Komsomol qız

Mil düzü

Ay uşaxlar

Köhnə nazənin

Tramvay

Brilyant

Qomsomol

Çarlston

Fason

Bağdaduru

Pyatyoçka

Trilyon

Qırmızı Azərbaycan

Qofta

Qoyun havası

Dubəndə

Koroğlunun qurşax tutması

Çoban havası

Ləzgihəngi

Vağzalı, Şələko

Səksəndirmə

Kürd Şahnaz

Molla durğuzan

Avayır

Mürəkkəbi

Qarabağ şikəstəsi

Əhməd Tahirov 50 yaş (1937)

Cəbrayıl Kərimov (Çoban)

Əhmədağa Məhərrəmov (qoşa nağara)

Həbillah Cəfərov (Zurnaçılar)

Çoban kolu
Dəli Koroğlunun qaytarması
Koroğlu (Cıdır düzü)
Tala
Qatar
Novruzu

*Həbillah Bayramov,
Həsən Məhəmmədov
Hümmət Məhərrəmi
(Zurnaçılar dəstəsi)*

Müqəddəs sayılan yerlər (Pirlər, Ziyarətlər)

Babaratma Piri

Babaratma piri Şəki rayonunun eyni adlı kəndindədir. Pir kompleksinə məqbərə, məscid binaları, ətrafda əmələ gəlmiş böyük bir qəbiristanlıq daxildir. Xatirə abidələri başdaşı formasında olub XIX və XX əsrin əvvəllərinə aiddir.

Kəndin adının meydana çıxmasını, kompleksin tarixini və bir sıra məsələləri dəqiqləşdirməkdən ötrü pirin kitabəsi tarixi mənbə kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Həmin kitabə məscid-məqbərə binasının üzərindədir. Çay daşına (0,22x0,30_m) həkk olunmuş kitabə (şəkil 40) binanın xaric divarında, giriş qapısından sağda hörülmüşdür. Kitabə ərəbcədir, xətti sülsdür:

“Mərhəmətli və rəhimli Allahın adıyla.

Bu qəbir məşhur alim, seyyid... Hac-əl-Hərəmeyn (iki müqəddəs yerin) hacısı Hacı Ağa Məhəmmədir. Allahın və Allahın vəlisinin köməyi və onun müqəddəsliyi ilə bu binanı bərpa etməyə başladı Hacı əl-Hərəmeyn Seyyid Hacı Ağa Məhəmməd Əfəndi ibn Seyyid Qasım Çələbi ibn Seyyid Qədəş Çələbi Əfəndi ibn Seyyid Hacı Şeyx Dədə Mürsəl Şeyx Babarta 1005 ildə” (1596-1597)

Kitabədən görüldüyü kimi, məşhur alim Hacı Ağa Məhəmməd Əfəndinin məqbərəsi qeyd olunan həməən bu yerdədir. Bundan başqa kitabədə Hacı Məhəmməd Əfəndi tərəfindən binanın bərpa olunmasından da söhbət gedir. Ağa Məhəmməd Əfəndinin üç-dörd arxa qohumlarının “seyyid” - “başda gedən”, “rəhbər” ləqəbi ilə göstərilmələri və axırcınının - Şeyx Dədə Mürsəlin Şeyx Babarta deyə qeyd olunması çox maraqlıdır. “Babarta” Baba ribat sözünün təhrif olunmuş formasıdır, “xanəgah şeyxi” deməkdir. Qeyd olunan yerdə ribat-xanəgah olmuşdur ki, onun fəaliyyətinin başlanğıcı çox güman ki, XIII-XIV əsrlərə aiddir. Məscid-türbə binasının içərisində, divara hörülmüş kitabənin (şəkil 41) mətninin ərəbcə tərcüməsi belədir:

“Bu şərəfli məscidi divarları ilə birgə Babaratma kəndindən olan və ziyarətgahda yaşayan Molla Abdullah ibn Molla Əbdül Mütəllib, Peyğəmbər Əleyhüssəlamın hicrətindən sonra 1100 ildə bərpa etdirdi və öz əlilə qəbrini qazdı” (1688-1689).

Kitabədən görüldüyü kimi Molla Abdullahın həyat və fəaliyyəti sosial-mədəni və siyasi mərkəz kimi bütün orta əsrlər boyu Şəkinin qaynar həyatında mühüm rol oynamış ticarət yolu üzərində həm ziyarət, həm ticarət məqsədilə fəaliyyət göstərmiş ribatla bağlı olmuşdur. Onun atasının daşdığı “molla” ləqəbinə görə demək olar ki, Əbdül Mütəllib də alim olmuş, atası ilə birlikdə nüfuzlu şəxsiyyətlərdən biri kimi ribatda fəaliyyət göstərmişlər. Bunların hər ikisi ribat kompleksində mövcud olmuş mədrəsənin müddərisləri vəzifəsini də ifadə etmişlər.

Təəssüf ki, kitabələrin mətni çox qısaadır. Yazılı mənbələrdə də abidə və kitabələrdə adları çəkilən tarixi şəxsiyyətlər haqqında heç bir məlumat yoxdur. Ona görə də biz qeyd olunanlardan başqa bu barədə artıq bir söz demək imkanından məhrumuq.

Oxut Piri

Şəki rayonunun Oxut kəndində, meşənin içərisindəki köhnə qəbiristanlıqda ziyarət yeri - pir vardır.

Ziyarət yerindəki çaylaq daşlarından düzəldilmiş başdaşlarına həkk olunmuş yazılar - kitabələr göstərir ki, dəfn olunanların ziyarətgahın meydana çıxması tarixi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Ziyarət olunan məzarlardan biri hicri 1105 (1693/1694)-cü ildə vəfat etmiş Ruqiyyə adlı qadına məxsusdur. O, Məhəmməd Əmin Əfəndinin qızıdır. İkinci qəbrin başında kitabədən məlum olur ki, hicri 1141 (1728/1729)-ci ildə vəfat etmiş Əhməd ibn Əlinin adı yazılmışdır. Üçüncü qəbr abidəsi baş əmir Sultan Məcid ibn əl-X-l-u bəy məxsusdur. O, 1149 (1736/1737)-cu ildə vəfat etmişdir.

Bu abidələr kitabələrin mətninə görə pirin meydana çıxmasını, onun əsasını qoyan Şeyxin adını bildirməsə də, hər halda onun fəaliyyətinin XVII əsrdən əvvələ aid etməyə imkan verir.

Kitabələrdə qeyd olunan şəxslərdən baş sərkerdə tarixi şəxsiyyətdir. Lakin onun ziyarətgahın yaranmasında əsas amil olduğunu söyləməyə heç bir əsas yoxdur. Çünki orda, ondan əvvələ aid abidələr var. Həm də orta əsrlərdə məhz belə adlı-sanlı şəxslər piri yerlərində, müqəddəs torpaqlarda dəfn olunurdular. Qəbirlərin hazırda ziyarət obyektinə çevrilməsini ancaq bir həqiqətlə izah etmək olar. O da ondan ibarətdir ki, Pirin meydana çıxmasında əsas rol oynayan tarixi şəxsiyyətlərin, alimlərin, şeyxlərin xatirə abidələri zamanəmizə kimi qalmayıb. Əsrlər keçdikcə itib-batıb, sınıb-dağılıb, yerli xalq isə daşların üzərindəki yazıları oxuya bilmədikləri üçün, yuxarıda qeyd olunan şəxslərin məzarını ziyarətgaha çevirmiş, müqəddəsləşdirmişdir.

Güldəstə Piri

Güldəstə Piri şəhərin Güldəstə, eyni zamanda Gəncəli məhəlləsi adlanan hissəsində, orta məktəbin həyətində təbiət abidəsi kimi qorunan, yüz əlli ildən artıq yaşı olan çinarın (cır şabalıdın) altında yerləşir. Camaatın inamına görə, ürəklərində niyyət və arzusu olanlar bu pirə gələrək nəzir qoyur, ağaca mismar çaxır və ya müxtəlif parça qırıqlarını bağlayırlar. Etiqada görə, 40 gündən sonra onların niyyət və arzuları həyata keçir.

– Mən ana tərəfdən şəkiliyəm. Anam tərəfdən (anam xəttilə) böyük babam, yəni, anamın babası Hacı Mir Baba olub. Onun atası da Seyid Salam olub, ona Salam-Məleyk Seyid deyirlərmiş. Hacı Mir Babanın oğluna da babası Salamın adını qoyublar. Hacı Mir Baba kouş olub, zəvvarları Həcc, Kərbəla və Məşhəd ziyarətlərinə aparırmış, deyilənlərə görə o, 40 dəfə Kərbəladə, 25 dəfə Məkkədə olub. Bəzi məlumatlara görə 113 yaşında, başqa bir rəvayətə görə isə 117 yaşında axırıncı dəfə ziyarətdən gələndə 18-ci ildə Ağdaşdakı Türyançayda batıb, atla birlikdə sel aparıb.

Hacı Mir Babanı Güldəstədə batırıblar və camaat onun qəb-rini pirə çevirib. O, ocaqlı Seyid nəslinə mənsub idi, övliya kimi ona böyük hörmət edərlərmiş. İnsanlar Allahla öz aralarında öv-

liyaları vəsilə tutur, bu vasitə ilə Allaha (qəbirdə yatana yox) sitayiş edirlər. İslamda, dinimizdə Allahdan başqa heç kimə sitayiş yoxdur. Pərəstiş, ibadət Allahadır. İntəhası, Allah-Təalanın sevib-seçdiyi qulları var, övliyalər deyirlər onlara, onların içində birinci növbədə Peyğəmbər övladı, əməli saleh insanları, kamil möminləri seçir.

Hacı Mir Babanı da camaat Mömin səviyyəsində gördüyünə görə onun qəbrini pirə çevirib, onun vasitəsilə Allaha sitayiş edirlər.

Təbii ki, sovet hökuməti gələndə Allahsızlıq siyasəti başlandı və həmin piri uçurtmaq istəmişlər. Lakin camaatın qəzəbindən ehtiyatlanaraq deyiblər ki, burada məktəb tikirik (4 №-li məktəb). Hacı Mir Baba deyirmiş ki, Kərbəladə İmam Hüseyn Əssələmin 8 guşəli qəbrini 40 dəfə qucaqlamışam, öpmüşəm, mən çürümərəm. İnsandı da, özünə tələq edib bunu. Doğrudan da məktəb tikilərkən qəbrin yerini dəyişəndə mərhumun cəsədinin çürümədiyinin, kəfəndə meyitin qoyulduğu kimi qaldığının şahidi olublar. Bəlkə buna səbəb oranın torpağının tərkibi idi, mumiya kimi saxlayıb-mış. Hər halda bu da Allahın kəramətidir...

Hacı Mir Babanın yaşadığı ev hazırda Şəkidə Gəncəli məhəlləsində “Kouşların evi” kimi saxlanılır.

Babam, Hacı Mir Babanın (böyük babamın) oğlu Əbdül Hacı Seyid Salam uzun müddət Tehrandə və Nəcəfdə ali ruhani təhsili almış, Şəki-Ağdaş qəzasının məşhur axundu, şeyə-məshəb qazısı idi. Atasının ölümündən təxminən 1-2 il sonra 1920-ci ildə sovet hökuməti gələndə ürəyi partlayıb, 50 yaşında dünyasını dəyişib.

Görünür o vaxtlar dinə və dindarlara qarşı dözülməz münasibətə tab gətirməyib. Mən onun kitablarından indi də istifadə edirəm. Qur'an təfsirləri var, qazı Beyzavinin təfsiri var, Fəxrəddin Razinin təfsiri var, Zəməx Şərifin təfsirləri var... İbn Sinanın “Qanun” əsəri var. Babam İslam tibbini də yaxşı bilirdi. Tapılan ərəb lüğətləri, şəriətə aid kitablar var... Atam həmin kitabları babamın Şəkidəki evinin çardağından taparaq gətirmişdir.

Mustafa Əfəndi ziyarətگاهی

Şəkidə Yuxarıbaş məhəlləsində, birinci rayonda, Ağamalı küçəsində yerləşmişdir. Yoxuşuqalxarkən əzəmətli bir minarənin gözəl biçimi, memarlıq ünsürləri nəzər-diqqəti cəlb edir. İlahi, Tanrıya doğru boy atıb, səmalara baş vuran bu qocaman abidəni, insanlarla vahid Allah arasında körpü salmış bu maddi-mədəniyyət abidəsini kim tikib-yaratmış, insanları paklığa, qüdrətli vahid Allahın himayəsi altında eyni qüvvədə birləşdirib, insanpərvərliyə, biri-birinə inama, ehtirama, köməyə, düz əməllərə çağıran o ahəngdar səsi Şəki səmalarında bu minarədən yayan kim olub?

Bu müəmmalı fikirlərlə irəlilədikcə minarəyə yetişib, həyətə açılan qapıdan işəriyə daxil olduq. Həyəti topuqdan yuxarı ot basmış, payızın rəssamlıq əlilə müxtəlif rənglərə boyanmış çiçəklərin və yaşıl otların üstünə Şəki dağlarının dumanlarından ələnmiş şəbnəmlər hələ də qurumamışdı. Həyətdə, şəkililərin deyiminə görə, vaxtilə came məscidi binası olmuşdu. Lakin hazırda onun ancaq övzül dərəsi qalmışdır. Minarə isə məscid binasından əlahiddə tikilmişdir. Minarənin üstündəki qısaca qeyddə də onun 1880-cı ildə bina olunduğu müəyyənləşdirilir.

Minarənin qarşısında dəfn olunmuş şəxsin, minarəyə hörülmüş başdaşısı (0,72x 0,42) nəzər-diqqətimizi cəlb etdi. Bu, xalqın müqəddəs məqbərə kimi ziyarət etdiyi böyük alim Mustafa Əfəndinin abidəsidir (şəkil 45). Mustafa Əfəndinin məscidin həyətinə dəfn olunması da əhalinin orada came olduğu fikrini bir daha təsdiq edir. Azərbaycanda belə məqbərələr çoxdur. Alimin bütün həyatı və fəaliyyəti came məscidilə bağlı olmuşdur. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi came məscidləri mədəniyyət mərkəzləri hesab edilirdi. Görünür, Mustafa Əfəndi camenin müdərrisi də olmuşdur. Çox mümkündür ki, came məscidi və minarə onun səyi nəticəsində bina olmuşdur. Minarənin tikilməsindən bir il sonra o, vəfat etmişdir. Başdaşdakı ərəbcə yazıların tərcüməsi belədir:

“Miladi tarixi 24 iyul 1881; hicri tarixi 21 ramazan 1299. Bu məqbərə Məhəmməd Əfəndinin oğlu, mömun, fəzil alim Mustafə Əfəndidir. Cümə günü (vəfat etmişdir). Ruhuna fatihə”.

Haşiyədə azərbaycanca bir beyt yazılmışdır:

“İsmi pakın həmişə yad edəlim,
Ruhuni fatihəylə şad edəlim”.

Şəkidə, Mustafə Əfəndinin övladlarından aldığıımız məlumata görə onun on oğlu, iki qızı olmuşdur. Oğlanlarından ancaq yeddi nəfərinin adını unutmamışlar - Mir Musa, Mir Niyaz, Mir Knyaz, Mir Şakir, Mir Həmzə, Mir Həsən, Mir Rövşən. Mir Rövşən Əfəndiyev 1893-cü ildə Şəkidə açılan yeni milli məktəbdə rus dili müəllimi işləmişdir. Bu məktəbdə yeni üsulda dərs deyilir, ərəb-fars dilləri, ana dili isə gizli tədris olunurdu. Sonralar bu məktəbdə şagird qəbulu azalmış, 1906-cı ildən məktəb təzədən camaatın idarəsinə keçmişdi. Məmmədəli Xəlifəzadə “Təzə həyat” qəzetinin 1907-ci il 5 avqust nömrəsində yazmışdı: “Bu gün 24 iyulda Şəkinin birinci milli məktəbinə camaat tərəfindən müəllim təyin olunduq. Həmin gündən etibarən məktəbə şagird qəbul edirik. Balaları avam adətlərdən tərək etdirib, mədəni adətlərə sövq edəcəyik... Burada ikinci müəllim Haşım Məmmədzadə, rus dili müəllimi Mir Rövşən Əfəndiyev idi”*

Mir Həsənin oğlu Mustafanın dediyinə görə əmisi Mir Rövşən sonralar Bakıya köçmüş, rus dili müəllimi işləmiş və nəhayət repressiyanın qurbanı olmuşdu.

Mustafə Əfəndinin ikinci oğlu Mir Həmzə də ruhani alim olmuş, 1917-1920-cü illərdə Tiflisdə yaşamış, orada da vəfat etmişdir.

Mustafə Əfəndinin atasının adı Məhəmməd Əfəndi onu Şəkildəki digər ziyarətgahlarla da bağlamağa imkan verir. Şəkidə Məhəmməd Əfəndi piri adıyla digər bir ziyarətgah da məşhurdur. Lakin orada yazılı daş və sənəd qalmamışdır. Onun dəfni haqqında bəzi söhbətləri indiki yaşlı nəsil öz babalarından eşitdiklərini söyləyirlər.

* “Şəki fəhləsi” qəzeti; № 31, 14 mart 1970

Məhəmməd Əfəndinin izi gedib Oxut pirinə də çıxır. Oxut pirindəki başdaşılardan birində “Molla Məhəmməd Əfəndinin oğlu Ömər Əfəndi sözləri” yazılmışdır. Qeyd olunan abidənin tarix yazılmış hissəsi xarab olduğu üçün sözlər oxunmayıb. Ona görə də Molla Ömər Əfəndinin ölüm tarixini dəqiqləşdirmək mümkün deyil. Lakin onun abidəsinin bədii tərtibatına, kitabəsinin xəttinə görə ətrafdakı hicri 1181 (1767/68)-ci il tarixli abidələrlə müqayisə etdikdə müəyyən oxşarlıq tapmaq mümkündür, bu da abidələrin dövrünü eyni müddətə aid etməyə imkan verir. Belə olsa Şəkiddə Məhəmməd Əfəndi Pirində dəfn olunan alimin Mustafa Əfəndinin qohumu olduğunu və Oxutdakı Molla Məhəmməd Əfəndinin həmin nəsiləndən olub, bu adın bir neçə dəfə təkrar qoyulduğu və bu ad daşıyan şəxslərin alimlik dərəcəsinə çatdıqlarını güman etmək olar. Belə hallara biz Qax rayonunun Ləkit və Ənbərçə kəndlərindəki camələrdə dəf olunmuş alimlər ailəsində də təsadüf etmişik. Bütün bunlar ilk dəfə kitabələrə əsasən müəyyənləşdirilmişdir.

Seyx Nurullah Əfəndi Ziyarəti

Şeyx Nurullah Əfəndi ziyarəti Şəki rayonunun Baş Layski kəndindədir. Burada şeyxin zaviyəsi, türbəsi, müridlərinin, qadını və qızının qəbrləri mövcuddur.

Zaviyə kiçik binadan (4x2_m) ibarətdir. Divarın içərisində düzəldilmiş mehrabın arxa hissəsi taxta stalaktidlərlə işlənmişdir. Üzərində h. 1313 (1895-1896) il tarixi qeyd edilmişdir. Zaviyənin bir neçə metrliyindəki düzbucaqlı plana (4x3,5_m) malik türbə binası çaylaq daşlarından hörülmüşdür. Yuxarıdan üçpərli arka formasında qapı və dairəvi apka ilə tamamlanan pəncərələr iki cərgə bişmiş kərpiclə haşiyələnmişdir. İki cərgə bişmiş kərpicdən divarların hörgüsündə də istifadə olunmuşdur. Qapının sağ tərəfində, divara hörülmüş ərəbcə kitabədə (0,25x0,20_m) - “Bu mübarək məqbərəni ilusulu ustad İbrahim bina etdi. 1317 (1899-1900) il”. Sözləri yazılmışdır.

Türbənin içərisində mərkəz hissədə dəfn olunmuş Şeyxin çaylaq daşından düzəldilmiş başdaşısı (2,10x0,64x0,4_m) gözəl iri nəcx və nisbətən xırda nəstəliq xətlə kitabələrlə işlənmişdir. Abidənin yuxarı hissəsində həkk olunmuş medalyon içərisində Quranın 56-cı surəsindən 26-cı ayə yazılmışdır. Medalyonun sağ və sol tərəflərindən olan düzbucaqlarda azərbaycanca yazılmış kitabədə

Təriqi nəqşibəndidə edib təkmili dövrü bu
Deli-eşqi ilə ilahiyə qıldı ömrünü əfna.

Sözləri həkk olunmuşdur ki, bu da Şeyxin nəqşibəndi cəmiyyətinə mənsub olduğunu göstərir.

Başdaşının orta hissəsində ərəbcə yazılmış kitabədə mərhum haqqında belə məlumat verilir: “Bu qəbir mərhum, bağışlanmış, məşhur şeyx, böyük ləyaqətli mürşüd, hörmətli övliyaların görkəmlisi (qütbü), əzəmətli başçıların və onun dünyəvi və axirət, su və qurudakı bütün mərhəmətlərini ümumiləşdirən yaxınların başçısı, bütün həyatı boyu, gündüz işığında kor kimi həyatda qürurla şad-xürrəm ötənləri, öz hikmətiylə faydalandıran (yəni həyatda nöqsanlarını körməyənləri başa salan) şeyx, mövlana Şeyx Nurullah Əfəndi b. mərhum Seyyid Məhəmməd Əli b. Seyyid Nurullah b. Seyyid Siracəddin b. əl-Hüseyn əl- Ələvi əl-Mustəfəvi. Ramazan ayı 1317 (3.1-2.II.1900) ildə vəfat etmişdir”.

Haşiyədə nəstəliq xətlə yazılmış ərəbcə mənzum parçalardan ibarət kitabələrin tərcüməsi belədir:

Bizə ləyaqətinlə tanınmısan.
Sənin günahları bağışlanmağın haqqındakı
rəvayətləri eşitmişik.
Yalanları, günahları bağışlamağı əhd etmədin.
Bu insana məhəbbətinin məzmunu ilə düz gəlməyir.

İlahi bütün həyatım ağır olub.
Ehsandan sonra o yüngülləşib.
Dediyim işlərimə uyğun gəlməyir.

Günahkarı bağışla və zəifə rəhm et.
Və unut vəhşiliyini, qəbirdə onu rahat burax.
Öz ləyaqətinlə qorunmağımı mənə adət etdirmisən.
Və bizi Sən həmişə himayənə götürürsən.

Türkcə yazılmış bir beyt belədir:

Əlamətdə muradın oncunğadır?
Bu gün mənğa iysə yarın səngədir.

Epitafiyada Şeyx Nurullahın ulu babası kimi qeyd olunmuş Seyyid Siracəddin digər kitabələrdə başqa şeyxlərin mürşüdü kimi göstərilmiş İsmayıl Siracəddin Şirvanidir.

Türk alimi Nizaməddin Zərgəri onu kürdəmirlə hesab edir və orada dəfn olunduğunu yazır. Yevlax rayonunun Ərəbbərsrə kəndində dəfn olunmuş nəqşbəndi qardaşlıq cəmiyyətinin mürşüdü Şeyx Yusifin (vəfatı 1906) oğlu Bəhaəddin atasını İsmayıl Siracəddin Şirvaninin müridi hesab edir və o da şeyxin Kürdəmirde dəfn olunduğunu söyləyirdi.

Şirvanda fəaliyyət göstərmiş, h. 1281 (1864-1865)-ci ildə Kürdəmir rayonunun Şahsevən kəndində dəfn olunmuş nəqşbəndiyə şeyxi, böyük alim mövlana Hacı Mahmud da Siracəddin Şirvaninin müridi olmuşdur. Seyyid Siracəddin İsmayıl Şirvaninin müridlərindən Laçın rayonunun Cicimli kəndində anadan olmuş Seyyid Nigari Türkiyədə fəaliyyət göstərmiş və Amasiya şəhərində dəfn olunmuşdur.

Şeyx Nurullahın ulu babası (çox güman ki ruhani) Seyyid Siracəddinin şiə imamı Hüseyinin oğlu kimi qeyd olunması maraqlıdır.

Dünyagörüşünə görə qatı sünni olan nəqşənbəndilik öz ruhani silsiləsini bir tərəfdən Əbu Bəkrə, digər tərəfdən Əli b. Əbu Talibə aparıb çıxarır. Bu şəcərə “silsilət əz-zəhəb” (qızıl zəncir) adlanır və belə mənə kəsb edir ki, nəqşbəndi qardaşlığı Peyğənbər ilə həm ruhani (Əbu Bəkir), həm də cismani (Əli b. Əbu Talib) bağlıdır.

Qafqazda “Əhmədiyyə-Məhəmədiyyə” təriqətinin (nəqşbəndilik də bunun bir qoludur) sırf sünni icmalarına məxsus olmasını Qafqaz müftisi, böyük alim, ruhani xadim Məhəmməd Əfəndiyə İlus qazısı Səidin zilhiccə ayı 1279-cu (20.V-18.VI.1863) il tarixli məktubundan da aydınlaşdırmaq mümkündür. Məktubun mətnindən aydın olur ki, Qafqazda şəriət işləri Məhəmməd Əfəndiyə Rusiya imperatorluğu tərəfindən həvalə olunmuşdur.

Bu zaman Qafqazda nəqşbəndilik çarizmin müstəmləkəçilik siyasətinə qarşı baş vermiş xalq hərəkatlarının ideologiyası olan müridizmin əsasını təşkil edirdi. Müridizm hərəkatının başında duran Şeyx Şamilə (vəfatı 1871) İlus sultanı Daniyal bəy də qoşulmuşdu. Görünür, sonralar nəqşbəndilik öz təşkilatında şiyələri də birləşdirmişdir.

Bəzi arxiv sənədlərindən məlum olur ki, çar canişinləri sünni-şie təriqətlərindən istifadə edərək Zaqafqaziyada, o cümlədən Azərbaycanda qardaş qırğınları törətməyə çalışmışlar. Şeyxin övladları, onun şiyələrə qarşı yaxşı münasibətdə olduğunu və bu məzhəblərə çox fərq qoymadığını dedə-babalardan eşitdiklərini nəql edirlər.

Şəkidə bəzi məhəllə, nəsil, tayfa və soy adları

Şəkidə Qoçu Abbasın hamamından başlayaraq “Gödək minarə” məscidinin ətraf məhəllələri də daxil olmaqla böyük bir ərazini əhatə edir. Bu ərazidə “Daşagirənlər” ləqəbi ilə tanınan məşhur dramaturq Sabit Rəhmanın nəslə də məskunlaşmışdı. ***Ağvanlar*** Onun yaşadığı ev hazırda ev muzeyi kimi fəaliyyət göstərir. “Ağvanlar” sözünün etimologiyası Alban və bu sözün təhrif şəkli “ağvan”¹²¹dir.

“Ağvan”, şəksiz, qədim Şimali Azərbaycandır. Görünür, yuxarıda qeyd olunan məhəlləyə “Ağvanlar” adının verilməsi də vaxtilə burada albanların məskunlaşması ilə bilavasitə bağlıdır.

“Ağvanlar”ın ərazisində tarixi memarlıq abidəsi – “Gödək minarə” məscidi vardır. Bu ərazidə vaxtilə məşhur yazıçı-dramaturq Sabit Rəhmanın anadan olduğu və yaşadığı ev-muzey fəaliyyət göstərir. Xalq təbabətinin mahir bilicisi kimi ad-san qoymuş mama Zəhra da bu məhəllədə yaşamışdır.

Bu məhəllə Nakam küçəsi ilə Nurəddin küçəsinin kəsişdiyi yerdədir, Dəmirqayalar, Dartqop-sunlar, Zorbalar nəslə bu ərazidə məskunlaşmışdır. Bu məhəlləyə “Saritorpaq” adının verilməsi, buranın vaxtilə Qobu adlanan yerində sarı torpaq təbəqəsinin mövcudluğu ilə bağlıdır. Sarı torpaq xüsusi torpaq növü kimi nadir hallarda müəyyən yerlərdə olur. Saritorpaqdan yerli tikinti materialı kimi, həm də çiy kərpiclə tikilmiş evlərin daxili və çöl divarlarını şirələmək¹²² üçün istifadə edirlər.

Saritorpaq

Saritorpağın daha qiymətli və aztapılan təbəqəsindən evlərin divarlarına (əsasən daxili divarlara və eyvana çıxan divarlara) xüsusi üsulla hazırlanmış suvaq-sincir¹²³ vurulur.

Şəhərin ortasından axan Dəyirmançayının sahilində, keçmiş dəri skladının (anbarının), indiki şəhər İcra Hakimiyyətinin inzibati binasının yuxarı tərəfdən 400-500 metrliyində məskunlaşmış böyük nəsilidir. “Dolmabağçalar”¹²⁴ sözünün maraqlı etimologiyası var.

Dolmabağçalar

Nakam kürəsinin başlanğıcından Saritorpağdakı “Mator məhləsi”, “Matorun aralığı” adlanır. “Matorun aralığı”nın maraqlı etimologiyası vardır. Nakam küçəsinin başlanğıcında “Matorun aralığı” başlanan yerdə vaxtilə elektrik yarımstansiyası quraşdırılmış və bu münasibətlə yarımstansiya “mator” adını almışdır.

Matorun aralığı

Şair ismi bəy Nakam, ictimai xadim Zəkəriyyə Şahvələqov, mədəniyyət xadimi Zahid Məlikov,

görkəmli maarif xadimi Seyfi Hüseynov, istifadə olan polkovnik Rauf Bəşirov vaxtilə “Matorun aralığı” məhəlləsində yaşamışlar.

Otaq eşiği Şəhərin qədim məhəlləsi hesab edilir. Bu məhəllə Şəki xanlarından Şəkixanovların evinin (hazırda tarix-memarlıq abidəsi kimi qorunur) yanındadır. Otaq eşiği geniş meydançanı əhatə edir və burada beş küçə qovuşur. Elə buna görə buranı “ortaq eşiği” kimi yozanlar da var. Otaq eşiği məhəlləsində şair Hikmət Ziyanın nəslinə mənsub milli memarlıq üslubunda yerli ülkün daşı¹²⁵, bişmiş kərpic və kirəc¹²⁶lə tikilmiş mülk vardır. Müsəlman dünyasında müqəddəs sayılan “Qırxlar” nəslinə (bu nəslin son yadigarı Yar oğlu Yaqub idi. Allah ona və bu nəsildən dünyasını dəyişənlərə qəni-qəni rəhmət eləsin) mənsub ev də bu məhəllənin yaxınlığında yerləşir.

Dolçalar Şəhərin yuxarı hissəsində 3 №-li baramaaçan və ipəkburan fabrikin yaxınlığında, otaq eşiği məhəlləsi ilə yaxın məsafədə yerləşir. “Dolçalar” sözünün etimologiyası barədə dolğun məlumat yoxdur. Lakin bəzən bu məhəlləyə “oğçalar” da deyilir. (bu sözün etimologiyası barədə bax: AFA, VI kitab, Şəki folkloru, II cild səh. 419 H.Ə.)

Arx üstü Şəhərin dağ ətəyi məhəlləsidir. “Hacının tiki” məhəlləsinin yaxınlığından başlamış 7-ci zavodun yanınadək ərazini tutur. “Arx üstü” sözünün etimologiyası bu adı daşıyan məhəllənin ərazisindən keçən böyük su arxı ilə bağlıdır. Bu arx vasitəsilə vaxtilə şəhərin ərazisinin xeyli hissəsinə suvarma üçün su verilərdi (buna “cəhar¹²⁷” suyu da deyərdilər. H.Ə.). Bu məhəllədə vaxtilə məşhur tarzən Əhməd bəy Tahirov və oğlu rəssam Ağə Tahirov yaşamışdır, ev hal-hazırda saxlanılır. Məşhur diluzçular əsəbəli və söyüb Məmmədov qardaşları bu ərazidə məskunlaşmışlar.

Çökək məhlə

İpək kombinatına yaxın ərazidə, kombinatla onun 1 №-li filialının (keçmiş 7-ci zavod) yolun başlanğıcının sağ tərəfindədir, relyefinə görə çökək-də yerləşdiyinə görə “Çökək məhlə” adı verilmişdir. Böyük ziyalılar nəsli olan Hüseynbala, Süleyman, Mustafa və Qurban Abbasov qardaşları, bu nəsli respublikada ləyaqətlə təmsil edən baş ədliyyə müşaviri, prokurorluğun fəxri işçisi, kamil qələm və kitab əhli İlham Abbasovun adları “Çökək” məhəllənin adlı-sanlı sakinləri sırasında gedir.

Gəncəli məhəlləsi¹²⁸

Gəncəli məhəlləsi sözünün etimologiyası vaxtilə Gəncədən gəlmiş insanların burada kompakt məskunlaşması barədə fərziyyə yürütməyə əsas verir.

Şəhərin yuxarı hissəsində, Yuxarı Karvansarının qarşı tərəfindəki yüksəklikdə yerləşmişdir. Məhəllənin mərkəzi meydanı (burada xalq oyunları, Novruz bayramları, atəşfəşanlıq və s.) böyük bir ərazini əhatə edir, buraya beş küçədən çıxış vardır. Gəncəli məhəlləsinə Güldəstə də deyilir. Məhəllənin ərazisində orta məktəb, milli məmərlik üslubunda tikilmiş binalar, müqəddəs sayılan Güldəstə piri yerləşir.

Respublikanın xalq artisti Ələvsət Sadıqov, Azərbaycan MEA müxbir üzvləri Yaşar Qarayev və Mahmud İsmayılov, 1 №-li uşaq musiqi məktəbinin yaradıcılarından olmuş İbad Rəhmətullayev, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü Teymur Xəlilov, məşhur folklor bilicisi Mirzə Abdülcabbar (Mirzə Abdücabbar Əliyev-Alaqanski) bu məhəllədə yaşamışlar.

**Mənkərli
və
Sabunçu
məhəlləsi**

Şəhərin 10-cu rayonu, Əli Bayramov küçəsini əhatə edir. Bu məhəllədə vaxtilə böyük pedaqoq Rəşid bəy Əfəndiyev yaşamışdır. Hazırda onun (Güləhli) yaşadığı ev muzey kimi fəaliyyət göstərir.

**Külehli
(Güləhli)
məhəlləsi¹**

²⁹

Bu məhəllə “Güleyli”, “Gülehli” Güləhli də adlanır. Əvvəllər 7-ci rayon Qoqol küçəsi bu məhəlləni əhatə edirdi. Məhəllənin ərazisində milli memarlıq üslubunda tikilmiş binalar (bu binalardan xeyli müddət ittifaq əhəmiyyətli istirahət evi kimi istifadə olunmuş, hazırda uşaq xəstəxanasıdır), Külehli (Güləhli) məscidi-Güllü qarının məscidi yerləşir. Respublikanın əməkdar rəssamı, məşhur şəbəkə ustası Əşrəf Rəsulov bu məhəllədə yaşamışdır.

Külehli (Güleyli) məhəlləsinin aşağı hissəsində Azərbaycan dramaturgiyasının banisi M.F.Axundovun ev muzeyi fəaliyyət göstərir.

**Qullar
məhəlləsi**

Bu məhəllə əvvəllər “Dağdağanlar” məhəlləsi adlanmışdır. 5-ci rayon Qızıl əsgər və Vidadi küçələrini əhatə edir.

Şəhərin yuxarı hissəsində, dağın yamacındakı geniş ərazidə yerləşmiş şəhərin ən böyük məhəlləsidir. Görünür, “Yuxarı Baş” sözünün yaranma etimologiyası da, bu məhəllənin şəhərin ən yüksək hissəsində, yuxarıda yerləşməsi ilə bağlıdır. Tarixi məlumatlara görə 1772-ci ildə Kiş çayının daşması nəticəsində Şəki şəhərinin sel-su altında qalması, dağılması ilə əlaqədar əhali ucqar dağ yamacında Yuxarı başda yerləşən Nuxa kəndinə qaçdılar və burada məskunlaşdılar.

**Yuxarı
Baş**

Bu tarixi məlumata əsaslanaraq Nuxa kəndinin indiki “Yuxarı Baş”da yerləşdiyi barədə fərziyyə yürütmək olar. Hər halda bu fərziyyə öz gələcək araşdırmalarını gözləyir. Yuxarı Baş məhəlləsində,

birinci rayonda Ağamalı küçəsində xalqın müqəddəs məqbərə kimi ziyarət etdiyi böyük alim Mustafa Əfəndinin türbəsi yerləşir (daha geniş məlumat üçün bax: Məşədixanım Nemət “Azərbaycanda pirlər”, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, Bakı, 1992, səh. 76).

Bu nəslə Hacı Əhmədlər də deyilir. Şəhərin “Sarıtorpaq” məhəlləsində “Dəmirqayalar” nəslə ilə qonşuluqda məskunlaşmışlar. Həmin nəsilədən son dərəcə alicənab, təmkinli, xeyirxah və ədəb-ərkanlı insan olan Ənvər bu ləqəbin yaranması tarixini belə izah edirdi:

- Vaxtilə bizimlə qonşuluqda yaşamış iki dəfə müqəddəs Həcc ziyarətində olmuş Hacı Usuf (Yusif) dayının atama (Dartqopsun Əlibalaya) nəql etdiyinə görə ata babam, 3 dəfə Müqəddəs Həcc ziyarətində olmuş Hacı Əhməd soyuq dəymədən bərk xəstələnib evə gəlir. Vəziyyətini arvadı Tubu nənəmə danışır. Arvadı onu sakitləşdirərək deyir ki, kişi, vallah səndə heş nə yoxdur, sən xəstiyə-zada oxşamırsan. Babam təkidlə tələb edir ki, ona dobu qoysunlar. Nənəm babamın kürəyinə (belinə) bir neçə dobu qoyur. Görünür, doğrudan da babamı bərk soyuq tutubmuş, çünki onun belinin əti dobuların içində şişmiş, nənəm dobuları qoparmaqda çətinlik çəkir. Bu vaxt ağrıya tab gətirməyən babam ucadan “dartqopsun”, “dartqopsun” deyə qışqırır. Onun səsini bu zaman yoldan ötən Ququ Qəhrəman (o, şapqaçı Valehin qonşusu “Dəli Soltanın” atası idi) eşidir və bütün şəhərə yayır. O vaxtdan da bizim nəsil “Dartqopsunlar” oldu.

Dartqopsunlar

Əhalinin geydiyi libası və libas üçün toxuduğu ipək parçaları haqqında

Əski zamandan bəri Şəki torpağında yaşayan müxtəlif millətlər arasında ailəsi üçün libasları arvatlar biçib-tikərdilər. Bunların biçin ülgüsü sadə bir formada olardı. Məsələn, arxalıq ülgüsü döş, ətək, yaxa, çiyin, arxa və qollardan ibarət idi. Bu sadə biçin üzrə hər hissəni biri-birinə calayıb altına astar çəkərdilər. Kişi üçün arxalıq və arvat üçün çəpgəni (labadanı)¹³⁰ hər qadın sələfdən¹³¹ görüb bənum səmiş və xalqa örgətmişdi. Bu sayaq bir ailədə yaşayan uşaq və böyüklərin boyunu o əski tərzdəki biçinə eynən uyduurdular. İki yaşındakı qızın tuman və labadası da böyük arvatlarınkı ilə dutuşdurulsaydı həcmindən başqa sair heç bir fərq qoyula bilməzdi. Xırdaca qızlar gəlin - diyin quraşdırıb oyun oynardılar. Bu diyinlər üçün tikdikləri əlbəsə öz əynindəki labadanın, kömləyin, tumanın, baş çalmasının eyni forması olardı. Bu diyin oyunu qızların ayəndə¹³² üçün bir biçin-tikiş məktəbi mənziləsində idi. Anaları, böyük bacıları tikiş-bičin əməliyyatını əsaslı surətdə o zaman xırda qızlara göstərdib məharət kəsb etdirirdilər.

Kişilər və xırda oğlan uşağı üçün tikilən arxalığın, tumanın, kömləyin həmçinin biçin fərqi olmazdı və modası əsla dəyişməzdi. Nənələrdən, babalardan görülə-görülə gələn libas əski halında qalıb bu axır zamanlara qədər davam etmişdi.

Arvatların libası ibarət idi:

- ✓ baş örtülərindən,
- ✓ kömləkdən,
- ✓ zıbundan,
- ✓ çəpgəndən (labadadan)
- ✓ elçəklərdən,
- ✓ eşməkdən,
- ✓ zırcamadan,
- ✓ tumandan,
- ✓ ayaqqabından (corab, başmaq, çarıqdan),
- ✓ çadradan və çarşabdan,
- ✓ rübənddən,

✓ çaşqurdan.

Bu libasın cəmi növünü hər arvat özü üçün tikərdi və yaxud öz qonşusu biçinçi arvada tikdirərdi, lakin tək bir ayaqqabını bazardan alardılar.

Kişilərin libası ibarət idi:

✓ papağdan,

✓ araqçından,

✓ kömləkdən,

✓ arxalıqdan,

✓ şalvardan,

✓ tumandan,

✓ çuxadan,

✓ ayaqqabından (corab, başmaq, lafcın, çarıq, çust, məst),

✓ dolaqdan,

✓ kəmə[r[dən]] (qurşaq),

✓ başlıqdan,

✓ kürkdən,

✓ yapınıcdan.

Həmin libaslardan kömləyi, tumanı, arxalığı, qurşağı, dolağı, araqçını, corabı, kisəni ailədə qadınlar tikərdilər və qalanı bazardan alırdı.

Qərinələr və əsrlər keçdikcə arvatların və kişilərin qiyafəsində bəzən dəyişikliklər nəzərə çarpırsa da onlar da əsas üzrə çox əhəmiyyətsiz şeylərdən ibarətdir. Məsələn, arvatların başındakı dingə sarığı dəyişilmişdir. Bunların əski zamandan rəngbərəng çarğat-yaylığı ilə tülü-şütül üstündən çalma çalmaqaları... Bu çalma qədimdə yarım metrə boyunda kəllə qənd misilli yuqarıya sarı qalxıb sonra sol tərəfə mail qabağa sarı əyilərdi. Ucu alma kimi yumurulanıb dənği¹³³ səbəti həngi¹³⁴ arvadın başını möhkəm-möhkəm dutardı. Buna dingə¹³⁵ deyərdilər.

Bu yüksəklikdə sarınmış dingənin mühəssənəti¹³⁶ və gözəlliyi bundan imiş ki, guya sarığın qatları gərək sərrast dursun və hər qatı bir rəngə çalsın. Bu formada dingəni qutəbbər¹³⁷ sarıyandan sonra qızıl qarmaqlı doğazbağı ilə bəndləyib iki göz kimi qarmaqlar dingənin ortasına sarıncırdı və sancılardı. Dingənin almasına arvad

çarşavını ilişdirib boyu uzununu asardı və yüzünü rübənd ilə örtüb qarmaqlar ilə arqadan bərkidərdi. İşbu dingənin arvatların gizlənməsinə böyük xidməti olardı. Dingənin müəyyən sistem üzrə möhkəm sarınmasına diqqət edərdilər və ölçədr möhkəm sarınardı ki, arvat gecələr dingəni başından alıb kənara ehmallı qoyarmış və sabahdan durub dingəsinə çözülmüş o halı üzrə başına qondararmış.

Müruri-dühur ilə¹³⁸ get-gedə arvatların dingələri gödəlməyə başladı. İmdi bizim əsrimizdə isə bir yaylıq ilə başlarını örtməyə arvatlarımız qənaət etmişlər.

İkimcisi, qadınlarda çaşqur və ikibalaq dar zırcamalar olardı ki, köçəbə halında yaşayanlara at minmək üçün qadına bu hal çox əlverişli idi. Müqim¹³⁹ həyata keçənlər bu fasondan əl çəkдилər. Zırcamanın zahirisi ölçədr fərqli deyildir - iki balaq olmuş və taxtaları genişlənməşdir.

Qadınlara qalan libasları isə ta əsətir zamanından bu anacan heş bir dəyişikliyə dücar olmaması çox ehtimallıdır.

Kişilərimizin libasında gözə çarpan dəyişiklik papaq forması, çuxa qolları, arxalıq yaxası, şalvar lifəsi¹⁴⁰ kibi şeylər olması mülahizə edilir. Lakin şalvarın bağını çuldan asmaq, arxalıq ətəklərini şalvara salmaq və qolların ağzını elçəkli geymək kibi adətlər imdi mərğub¹⁴¹ hesab edilmir, qəbahətdən sayılır. Arvat arasında rübənd asan yoxdur. Çaşqur geyən nadirdir. Elçəkləri də götürülmüşdür.

İpəkdən qumaş parça toxumaq peşəsi ən qədim zamanda zəruriyyətdən hesab olunurdu, çünki əhali öz libasıyçün qumaş toxumaq məcburiyyətində idi. Bu yerlərdə toxunan qumaşlar yundan, pambıqdan, ipəkdən, kecidən olurdu. Mən bu yerdə yalnız ipəkdən, kecidən toxunanlar barəsində danışıcağam.

Şəki şəhərində və ətraf kəndlərində özləri toxuduğu ipək parçadan həm kişilərə və həm arvatlara libas tikirdilər. Xaçmazda¹⁴² toxunan ipək şaldan şalvar geymiş qoca kişilərdən hali-həyatda vardır. Dəhnələrdə bugünkü gün də çox ailədə cecim qumaşlar toxunur. Doləq və rübənd dəxi bu qism qumaşlardan sayılırdı. Bu kəndin qarı arvatları söyləyirlər ki, qadınlar özləriyçün çəpgənlik berrəng qumaş parça toxuyub geyərdilər və ətrafa dəxi satardılar.

Keçən sənə¹⁴³ fənni səyahət üçün Dəhnələrə getmişdik. Burada arzu etdiyimiz cecim xanasını görməyə müvəffəq olduq.

Böyük Dəhnədə soraşiq edə-edə gəlib, nəhayət, bir xana toxunan həyata daxil olduq. Dedilər ki, axşama yavuuq olduğuyçün həyatda qurulan xananı söküb evə aparmışiq, çıxarmaq və təzədən qurub işə salmaq çooq çətindir; bir qədər fəraş gəlsəydiniz iş üstə çıxardınız və arzunuza çatmış olardınız. Bizim qayətdə bu hala təəssüf etdiyimizi görən arvatlar bizə hörmətə xananı evdən çıxarıb həyatda öz yerində qurmaq təşəbbüsündə bulundular. Əvvəlcə yerə yalnız palas qismi, şəddələr döşədilər. Yerdən bir qarış yüksəklikdə duran enli kürsünü də gətirib döşənəyin ortasına qoydular. Sarımmış halında bükülən cecim pəstayısını bu kürsünün üstə açdılar. Bu pəstayının bir ucunu aparıb yerə çaxılan iki ədəd qoşa mıxa qacarğa halında keçirdilər. Pəstayının ikimci ucunu aç-aça qarşısındakı qoşa duran iki mıxın səmtinə qədər uzadıb yerə qoydular. Sonra sicim gətirib pəstayının yerdəki ucunun qacarğa kötöklərinə bağlayıb səmtini mıxlara sarı çəkib bağladılar. Belə möhkəm surətdə pəstayını dörd mıxa çidarladılar, cecim pəstayısının hər teli çalınsa saz simi kimi səs verərdi. Pəstayının toxunacaq məhəllinin qabağına başları bir yerə bağlanmış dörd ağacı tik halında yerə oturdub varangələn ağacının oxlarını çatmanın boğazından asılı halında bağladılar. Xana toxuyan arvat da qıçlarını pəstayının üstündən aşırıb altındakı kürsünün üstündə oturdu və əlinə qılncı alıb uzatmanın arasına soqdu. Bu münval(la) o arvat xana toxumaq vəziyyətini aldı. Biz də o vəziyyətdəki xananın şəklini götürdük.

Şəkildə görünən yerə döşətmiş əsrarlar uzununu səkkiz metrə miqdarında boyu olan cecimdir. Arvad qılnc əlində sapların arasını toxmaqlayıb məkiyini atır. Qabağa sarı əyilmək vəziyyətini alala ustası xanasını toxuyur. Həmin köndələn xananın toxuduğu qumaşların eni çox dar olur.

Cecim pəstayısı iki qatdır - üst qatı toxunduqca dala tərəf aşırılır. Toxunan hissəsi alt qata döndərildikcə toxunmayan tərəfi qabağdan aşıb üst qata çöndərilir. Nəhayət, toxunub qurtaran cecim 16 – 17 metrə uzunluqda bir top qumaş əmələ gəlir. Bir arvat

ayda bir girvənkə ipəyi əyirib-bükdərə bilər və xanada gündə $\frac{3}{4}$ metrə qumaş toxuya bilər.

Arvatdan bir neçə sual etdik. Sualımıza verdiyi cavablar bunlardır:

- Xana çəkilən ağacların adı dörtnıxdır.
- Qabağında duran dörd dənə baş-başa çatılmış ağacın adı çatmadır.
- Çatmadan asılmış və pəstayının hər tayı üçün bir həlqə sarınmış kötüyün adı varangələndir.
- Varangələnlə ilə qoşa uzanmış ağacın adı közü ağacıdır.
- Pəstayının arasına, bükük çarmıxlara nəsb edilən kötöklərin adı döndərəcəkdir.
- Pəstayının keçmələrini döyüb yerinə oturdan yastı ağacın adı qılncdır.

Fərş üçün evin yerinə döşənən cecimin qumaşı cod və qalıdır. Yorğan-döşək yüzünə çəkilmək üçün toxunan cecimlərin qumaşı zərif və incə olur. Əski zamanlarda bu qumaşlardan baş paltar toxunardı. Sadə bir rəng və əlvan cızıqlısı dəxi olardı. Zolaq cecimlərin rəngi bunlardır: ağ, qara, sarı, göy, yaşıl olardı. Zolağ cecimlər ya sadə toxunardı və yaxud üstə naxış tökülürdü. Sadə zolağ cecimə amanı qoşa tafta, yaxud alagöz deyərlər. Naxışlı cecimin adları bunlardır: çərkəz, ceyranı, quyrum, sandıq, qılncburnu, keçidırnağı.

Cecimlərin qumaşı çox illər davam edib ömür sürür. Məsələn, həmişə işlənən yorğan-döşəkdə 60-70 il davam edib durur. Bu cecimlərdən rus məmurları bizdən alıb qapı və aquşqa¹⁴⁴ pərdəsi qayırdılar.

Cecimin eni dar toxunmağına səbəb budur ki, bunu toxuyan arvat iki qolun arasındakı hövsələ uzununda olan qılnc alətini dutub bir dəfə vurmaq ilə keçəni toxmaqlayır və cecimin pəstayısında qılnc hövsələsinə uyğun uzadır. Lakin enli qumaşları tik qurulmuş xanalarda toxuyurlar. Bu xanaların toxmağı, həvənisi uzatma arasında bu başdan o başa qədər döyə-döyə gedir. Bu cəhətə görə tik xana nə endə olursa olsun, onda toxunan qumaş parçalarının eni də müxtəlifdir. Məsələn, palas, xurcun, çul, çuval, xaral kibi şeylər toxunur.

Günü bu günəcən Dəhnələrdə yaşayan kənd əhlinin cümləsi kümdardır. Bunların ipək məhsulu özlərinə lazımdır. Hər ailədə

qız doğulan gündən başlamış onun anası, nənəsi o qıza müdam cəhaz¹⁴⁵ tədarükü görəcəklər.

Kəndçi mülkünün quruluşu

Ən qədim zamandan bəri şəhər və kənd mülkləri yer əhlinin adət və ənənəsinə uyğun və təsərrüfatına əlverişli bir planda, bir səpkidə tikilərdi, bağbanlığa, tərəvəzə, arıçılığa, kümdarlığa, maldarlığa, tavuqçılığa¹⁴⁶ mümkün qədər fürsətli olardı. Sair təsərrüfatdan qəti-nəzər¹⁴⁷ hər ailədə kümcülük peşəsi xüsusi bir mövqe dutmuşdu. İpəkdən, kecidən bəzi qumaşlar toxunardı. Hüsula gələn baramanı əyirmək üçün hər həyatda¹⁴⁸ mancılıq olardı. İpək qumaşlar toxumağa bir neçə dəzgahlar, hacətlər quyraltımışdılar.

Məsələn:

✓ Yüzü meşin qaytan dağarı - yeddi-səkkiz aşıqlarıyla; rəngbərəng, cürbəcür qaytan toxunardı.

✓ Tumanbağı toxumağa dəzğahı və çığları olardı.

✓ Sap əyirmək üçün evin gircənəsi, cəhrəsi, darağı olardı.

✓ Cecim, palas toxumağa xanası, kargahı var idi.

✓ Bafta toxumağa kargahı, girgidi, məkiyi olardı.

✓ Qüllab¹⁴⁹ tikişi üçün saxnağı, kargahı qurulardı. İləx.

Əhali öz ehtiyacının dəfi üçün kümdarlıq edərdi, ipək çəkərdi və ipəyindən bu göstərdiyim şeyləri toxuyardı: qaytan, sap, şalvar bağları, dolaq, rübənd, heybə, xurcun, çul, qəcəri, süzəni, növbə-növ cecimlər olmuşdu.

Mülkün dairəsi şəhərdə darısqal, lakin kəndlərdə çox geniş olur. Kənd mülkünün hasarı ikiqat olur: biri dışarı hasar, obiri içəri hasardır. Dışarı hasar mülkün ətrafının xəndəyindən və üstünün kolanmasından ibarətdir. Mülkün ortasında olan tikililərin ətrafına çəkilən təpbə çəpər, yaxud barı içəri hasardır. Burada kəndçi ailəsinin sükunət etdiyi¹⁵⁰ evi və həyatı¹⁵¹ vardır. Həyatında töylə, təndirxana, ağıl, hin, su anbarı (höyüt) vardır. İki hasarın arasında qitə-qitə salınmış xiyabanlardır. Bir parça yeri çəkillik və caballıqdır; o biri tərəfi tərəvəzdir. Gerisi findıqlıq, meyvə ağaqlığı və tənəklidir.

Sükunət üçün tikilən evin səmti qibləyə tərəf olmaq hər kəs üçün zəruri bir adətdir, çünki qış zamanı səhərdən axşama qədər səkini və evlərin içini gün döyür, isti olur, lakin yayda isti zamanlarda qətiyyənlə gün düşməz və sərin olur. Bu evlərin aquşqa¹⁵² və qapısı labüd səkiyə açılacaqdır. Heç bir surətdə evin dalına və kəllələrinə qapı, aquşqa qoyulmaz.

Bu quruluş, əvvəla, qadınların hicat adətini və ismət məsələsini təyin edir və saniyə¹⁵³, qarət-basqından mühafizət edir. Deyirlər ki, bu quruluşdakı evin içində bir nəfər əli tufəngli olsa on deş nəfər qaçaq o evə bata bilməz. Səkiyə¹⁵⁴ çıxmış olsalar bir-bir qaçağı qırmaq mümkündür.

Bu biçimdə evlərin çardağı kəndçi üçün çox əlverişlidir - qışda burada çəltik qurur, meyvə və taxıl saxlanılır, yaz fəslində qurt bəsləməyə küm əvəzi verir. İttifaq düşsə toy məclislərini bu çardaqlarda qururlar. Çardaqların örtüsü iki şilvarlıdır, bu səbəbə görə iki kəllədən çardağa yolları vardır. Yolun biri həyatdan ta çardağa qədər daş pilləkəndir ki, hər kəs həyatdan ta çardağa qədər daş pilləkəndir ki, həs kəs həyatdan dalına taxıl çuvalını götürüb bilavasitə çardağa çıxarıb boşalda bilsin və küm dutulan zamanlarda da arvat-uşaq yarpaq aparıb qurtlarını yemləyə bilsin. Obiri kəllənin yoluna nərdibən sövkəmək ilə istifadə edilir. Bu yolun ümdə vəzifəsi çardaqda yaramaz qalan şeyləri dışarı atmaqdır.

Köhnə zamanlarda çardaqlar qamış tap ilə örtülürdü; böylə çardağa dam deyərtilər. Qamış damların çox əlverişli tərəfləri var idi. Ondən yağmur, savuq və isti keçməzdi, buxarı bacalarından çıxan tütü və his qamış tapa qır bağladıb dahı da möhkəmləşdirirdi. Ağaclarını qurt kəsməzdi. Məzərrətli¹⁵⁵ cücülər və heyvancıqlar tapda yuva salmazdı. Bu səbəblərə görə küm saxlamaq üçün qamış taplı çardaqlar çox münasib idi, lakin yanqından tap damları qurtarmaq heç mümkün deyil idi. Böylə çardaqların cinəsində¹⁵⁶ də taviqlar yumurtlardı. Kəndlərdə hər kəs öz mülkündə it, pişik və sürüylə tavuq saxlar.

Aşağa qarəsü kəndlərində hər kəs öz mülkündə ağac əkir, yetirir, ancaq özbaşına bitən meşəlik əmələ gəlməyir. Bu kəndlərdə dam, töylə, küm damı və sair tikintilər tikmək üçün daş və

ağac məsələsinə çox qəhətlik çəkirlər. Bu tikintilərə lazım olan məsələni qismən dağlardan kəsirdilər (haça, pərdan, qoc) və sair qismini müllklərdə bol-bol bitən qarğılardan, çətənelərdən və sazlardan düzüb-qoşurlar.

Qarasu yerlərində əksəriyyətlə sükunət üçün evləri, küm damlarını və sair təsərrüfat məskənlərini bu qism göyertidən qayırırlar. Həmçinin təsərrüfatda istemal edilən hacatların ən işləyi qarğıdan və qamışdandır. Məsələn, Ağdaş həsiri əzilmiş qarğı zollarından hörülmüşdür. Bundan əlavə, qamışdan və çətənədən enli, uzun həsir tərəcələr qurub quyraldırlar. Bu qəbil tərəcələrdən yantaylara barılar tikəldib hər tərəfini samanlı palçıq ilə suvuyurlar. Böylə məskənlərdə əhali də yaşayır, qışda heyvanlar da daldalanır, barama qurdu da bəslənir, çünki qarasu yerlərin qışı mötəbil keçir və savuğu, boranı olmayıb.

Hər kəsin müllkündə özünə məxsus cır tut, caballıq xiyabanları vardır. Cır tutun meyvəsindən hüsula gələn toxumdan cavan şitillər - toxmaçar əmələ gəlir. Yazbaşı bu şitillərdən yüz-yüz dəstə bağlayıb həftəbazarlarına çıxarırlar. Hər kəsin caballıq xiyabanları qocalıb örnələşsə onu qırıb yerinə bazardan alınan toxmaçar şitillərini əkirlər. Böylə cavan xiyabanlara toxmaçarlıq deyirlər. Qoca xiyabanların adı caballıqdır. Hər ikisi səf ilə ipqaradan əkilir, səfdəki toxmacarların biri-birinə nisbətən arası olqədr sıx olur ki, tavuq da sıfınıb keçə bilməz. Hər iki səfin arasına sərənə deyərlər. Xiyabanları gübrələmək üçün sərənələrə peyin tökərlər. Ailə əfradı¹⁵⁷ və qonaqları hacət qəzasını rəf üçün¹⁵⁸ xiyabanlara çəkilib sərənə arasına getmək qədimi adətdir. Bu kəsafətləri də tavuqlar və itlər dəf edəcəklər. yeni salınmış toxmaçar xiyabanları uzanıb qalxar və iki ildən sonra adam boyu saq saxlayar, artıqını kəsib qələmlərlər. Üçümcü sənə təpəsində popur kimi zoğları bitər. İştə bu zoğları hər sənə qırıb qurdalarına yedirərlər. Toxmaçar xiyabanlığını adam boyundan artıq qalxmağa qoy-mamaqlarının ümdə səbəbi budur ki, qurt bəsləyən arvatlar ağaclara dırmaşmasın və yarpağını yerdə dura-dura ala bilsin.

Səki ifadələri (Frazeologiya)

A

Abbasıya gücü çatmıyən şaa çıxardar - Çoxa gücü çatmayan az verər.

Ava-qavan xoşuma gəlmir - Görünüşün xoşuma gəlmir.

Acınnan günorta durur - Olduğundan fərqli (artıq) görünməyə çalışan adama qarşı istehzal ifadə.

Adamın ağzında tüpürüyü quriyir - Adam mat-məətəl qalır, deməyə söz tapmır.

Alaca köynək qaraca qız dərdinnən yanırmış (ölmüş) - Əlçatmaz bir şeyə nail olan adama belə deyirlər.

Ağ üzdən qara pərdə götürülüdü - Abır-həya qalmayıb.

Ağ yuyuf, qara sərmək - Biabır etmək.

Ağ toxiyən ağ geysin, qara toxiyən qara - Xeyrimə danışanı ağ gün görsün, ziyanıma danışanı qara gün.

Ağzıma iy düşür - Danışmağa, ünsiyyət etməyə adam yoxdur.

Ağziyənən quş tutur - Fərasətlidir, iş bacarandır.

Ağzo içindədi - Lap yaxındadı, gözünün qabağındadı.

Ağzının qıyı-qaytanı yoxdu - Ağzında söz durmur, ağlına gələni danışır.

Ağzı yalax adam - Ağzında söz saxlamağı bacarmayan adamları belə adlandırırlar.

Arabanın sol təkəri - Fərsiz, xeyrə-şərə yaramayan adam.

Ayaqlarını sındır - Otur, əyləş.

Ay mənnən olsun, Ulduzun gözünə barmağım - Məni istəklim istəsin, istəmiyəni heç saymıram.

Ay umac, mən səni işdığım, sən də mənə buğuma bulaşdığın - Mən səni niyə sayıram ki, sən də mənə qarşı hörmətsizlik edirsən.

Ayrannı qapı - Tez-tez gedib-gələn, adamı təngə gətirən.

Ayran içif, ara qarışdıran - Ara vuran.

Aynası açıxdı - Kəfi kökdür.

Aylar, günlər bazar əppəyidi - Aylar, günlər tez gəlib keçir.

Ayıyə dayı diyir, işinin xətrinə - İşini düzəltmək üçün fənd işlədir.

Ayı yuvasınnan qoz axtarır - Xəsis adamdan pay umur.

Ataa oxşiyəni ciyo qoynuna qoy - İtmiş (oğurlanmış) bir şeyi tapdıqda belə cavab alırlar.

At qulağıdır - Yəni, yarışanların göstəriciləri arasında fərq azdır.

At oynadır - Dələduzluq edir, həlləm-qəlləm işlər görür və s.

Atı torbası ilə döyüşdürür - İki yaxın adamın arasına nifaq salır.

Atdan düşüb eşşəyə minitdi - Aşağı vəzifəyə, işə keçirilib.

Atdını ata mindirir, piyadanı atdan saldırır - Həyasız, sırtıq adam.

Ağ ayran tamarzısı - Varlı-dövlətli olub, özgə yerdə acgözlüklə yemək yeyən.

B

Baltamın ağzını daşa vurdun - Düzələsi işi pozdun, işin düzələn tərəfinə getmirsən və s.

Başaratı bağlanıtdı - 1. Əl-qolu bağlanıb, əlini hara atsa boşa çıxır.

2. Bəsirət gözünün bağlanmasına işarədir.

Başıma bələdir, dalıma şələ - Tənbəl və fərasətsiz övlad haqqında valideyninin giley-güzarı.

Başına at təpətdi - Yersiz, yaşına uyğun olmayan hərəkət edir.

Başını kəsif, saqqalını tariyir - Bədxahlıq etdikdən sonra qılığına girir, könlünü alır.

Başmaq seyrinə çıxıtdı - Boş-boşuna, məqsədsiz veyillənir.

Beycə çimir qıppamışam - Bu gecə yatmamışam, gözümü yummamışam.

Beycə yorğan-döşəyi sel aparıcıyh - Körpə uşaqların yatmamışdan əvvəl çoxlu su və ya çay içmələrinin verə biləcəyi nəticəyə işarədir.

Biğ tullamaq (tulladı) - Nəyisə (nəyəsə) işarə elədi.

Biğını eşmək - İş başa çatdırmaq, kiminsə işini düzüb qoşmaq.

Belaa çöpdən dirək - Asanlıqla görülən işi çətin iş kimi qələmə verənlərə istehza ilə belə cavab verirlər.

Bərk-beşik elamax (olmax) - Yerini möhkəmləndib oturmaq (qalmaq).

Bəyaxdan varyıdı hüsni camalı, hindi də olutdu Dəli Bayramalı - Əvvəl eybəcər idi, indi isə daha da eybəcərləşib.

Bəli - bəyim dimir - Hə, yox demir, fikrini bildirmir, əhəmiyyət vermir və s.

Bi daş atda, bi daş üsdə - Heç kim bilməsin, heç kimin xəbəri olmasın.

Bicliyinnən boyu xıra qalıb - Bicliyindən boyu qısa (gödək) qalıb.

Bu günlərdə bəy başı qırxılıciyhdi - Yaxın günlərdə kiməsə zərbə vurulacaq, kimisə işdən götürəcəklər və s. mənasında.

Bu iş məni üşüdür - Bu iş məni narahat edir.

Bu adamın hərəkəti məni üşüdür - Bu adam etibarsız, şübhəli adama oxşayır.

Burun-turuq salmaq - Könül bulandırmaq, qalmaqal salmaq.

Bura sən girən kollux döylü - Bu, sənün gücün çatan iş deyil.

Bunnan Fatiyə tuman olmaz - İş baş tutmayanda və ya yarımçıq qalacağı təqdirdə belə deyirlər. (bir şeyin az olmasına işarədir)

C

Canı civində adam - Səhhəti zəif, tez-tez xəstələnən adam.

Civinin ağzını kəvərlə bağliyitdi - Əliaçıqdı, pul xərcləyəndi.

Cındırınnan cin hürkür - Pinti, səliqəsiz adam barədə deyilir.

Ç

Çayda kötük yan gedir - Ədası başından aşan, özündən başqa heç kimi bəyənməyən haqqında belə deyirlər.

D

Davan qaldırıb yük yığan - Tənbəl və aciz adama belə deyirlər.

Danzına almamax - Vəlcinə almamaq.

Darayı toxuyuram - Borca gələn adamın dalınca deyilən tənəli söz, yəni guya ki, mən yaxşı qazanıram.

Dağlar da beş gün qısır qalır - İş çətinə düşüb, çıxılmaz vəziyyətdə qalana təsəlli üçün belə deyirlər.

Daş at, əlin açılısın - İmkan yaranıb, fürsət düşüb, istifadə et.

Daşdan su çıxan kimi - Min bir əziyyətlə, çətinliklə, məşəqqətlə.

Daşı atıb, başımı tuturam - İmkansızam, çıxılmaz vəziyyətdəyəm.

Dəvə uşaq imiş? - Birisi başqasını aldatmaq istəyəndə ona belə cavab verirlər.

Dəvə dalınnan qoz axtarır - Heç nə olmayan yerdən nə isə axtarır, dava-dalaş salmaq istəyir.

Dəyirməndə payı yox, şahatda başı yarıdır - İşləmək istəmir, yeməkdə isə heç kimə macal vermir.

Dəli dərdinə düşdüm - Bərk (yaman) qorxdum.

Dəlləhliyi təzə öyrənitdi, kekili yannan qoyur - Çox tez ifrata varan, özünü çoxbilmiş, yekəxana aparən adama işarədir.

Dəmirə göyə çıxır - And-aman edir.

Dəhnə* yengəsi kimi oturur - Məclisin ortasında oturanlara (münasib yerdə oturmayanlara) belə deyirlər.

Dəstə çıxarmaq - Baş çıxarmaq.

Dərdöylü adam - Hər şeyi özünə dərd edən, qayğıkeş adam.

Diydi durmax - Körpə uşaq təzə ayaq üstə duranda belə deyirlər.

Dozay Məmmədqasım - Fərsiz, əlindən iş gəlməyən.

Döşşək biti - Oturduğu yerdən durmaq istəməyən adamlara işarədir.

Dram-dram salmax - Bilərəkdən, qəsdən narazılıq, dava-dalaş salmaq.

Duluz qətiri - Bic, hiyləgər, çoxbilmiş adam. Deyilənə görə duluz hazırladığı qabları yalnız qətirə yükləyir. Çünki qətir dar, ayrı yollardan məharətlə keçir, apardığı qabları mənzil başına sağ-salamat çatdırır. At və eşşəkdə isə duluz qablarını aparmaq qeyri-münasib sayılır, çünki onlar dar yollarda düzgün seçim edə bilmir, qabları sındırırlar.

* Şəkinin kəndi

Dumana düşən qaza dönüdü - Başını itirib, çaşıb qalıb.
Düzə yurd elamax - Hamarlamaq, müflis etmək.
Düyü döyənə “zırt” diyir - Tənbəl, lakin özünü yalandan işgüzar kimi göstərənə işarədir.

E

Eşşəh vurub cənnətə salıtdı - Yaxşı yerə ilişib, bəxti gətirib.
Eşşəyin dal əyağı-Xeyrə - Şərə yaramayan, fərsiz adam.
Eşşəkdən adınalığ* umur - Xeyirsiz, yaramaz adamdan yaxşılıq umur.

Ə

Əliyif- əliyif kəpəyə qatır-Yaxşı başladığı işi axırda korladı.
Əzvay mürəbbəsi - Əlindən iş gəlməyən, vasvası, ləng adam.
Əyağı sürüşkən - Etibarsız, dönük, bəzən də şorgöz qadın və kişilərə işarədir.
Ələyi ələlib, xəlvəri göydə fırlıyır - Vəziyyəti ağırdır, çarəsizdir.
Ələkdən saca gedir - Halsız, əldən düşən haqqında belə deyirlər.
Əli yanıb ağzına təpitdi - Yersiz olaraq tələsən adamlara istehza ilə belə deyirlər.
Əli ətəyindən uzun - Real imkanından artıq iddiada olan, dili qabiliyyətindən artıq, uzun çıxan adam.
Əlindən gələni beş qava çək! - Nə istəyirsən et, səndən qorxmuram-mənasında deyilir.
Əl isidən yer - Dolanacaq yeri.
Əl mərddir, göz namərd - Əl həmişə bədəni müdafiə edir, göz isə təhlükə görəni kimi yumulur.
Əməli əyağına çidar olsun - Çox bilən, əməlbaz adama qarğış ifadəsi.
Ərdəmi olmamaq - Hansı işi isə görməyə həvəsi olmamaq.

*Şəkiddə cümə axşamı yas mərasiminə adına deyilir. İfadə buna işarədir. Ümumiyyətlə burada cümə axşamı adına adlanır.

F

Fikrim seyvanda zirə döyür - Fikrim ayrı yerdərir.

G

Gah olursan tirmə qurşaq, gah olursan kəndir qurşaq - Gah gözəl, gah da pinti, səliqəsiz geyinirsən.

Get qoturunu yanda qartda - Xata-bəlanı məndən uzaq et.

Gəndi başına - Öz başına.

Gəndi vəzifəm - Öz vəzifəm.

Göbəyi üstündə qoz sındırmaq - Əzab vermək, incitmək mənasında deyilir.

Göynüyə gedir - Yalan danışır, faktları təhrif edir.

Gön tullamaq - Ölmək.

Görax xamır sudan nə götürür - Görək bu işin nəticəsi nə olur.

Götür əzizimi, gətir əzizimi - Ölünü vaxtında dəfn edib, yemək gətirin-mənasında deyilir.

Gurultuya getdi - 1. Dolaşırdılar.

2. Fitnə-fəsad düzəldib vəzifədən çıxardılar.

3. Fitnəyə uydu, "tələyə" düşdü.

Güllükləri suliyir - Varlı yerləri gəzir.

Gülü tavax oldu - Gülü (gönçəsi) tavax kimi açıldı, çox şad-xürrəm oldu.

H

Happadan gup - Dura-durmaz, birdən, gözlənilmədən.

Hava sınıtdı - Hava isinir.

Hamınız bir bezin qırağısoz - Hamınız eyni xasiyyətlisiniz.

Ham-hamı, kor mamı - Bivec, xeyirsiz adam.

Hələ köbəyinə gün düşmiyitdi - Tənbəl, yuxudan gec duran adam haqqında deyilən ifadə.

Həm ayıfdı, həm hayıf - Məsələn, qızı öz qohumlarına vermək ayıbdı, özgəyə vermək isə hayıfdı.

Hüydü-hüydüyə götürmax - Utandırmaq, kimisə səs-küyə salmaq.

X

Xalçasını suyə çəkir - Özünü təmizə çıxarır.
Xaşıl diş sındırmaz - Yumşaq xasiyyətli adam.
Xıniyə gedir - Ləngdir, qətiyyəən tələsmir.

İ

İynə-qamış cin baldır - Ayaqları nazik, arıx və cılız adam.
İynə yiyən itə dönütdü - Arıxlayıb əldən düşüb.
İkiüzlü sac əppəyidi - İkiüzlü, dönükdür.
İspanax arıtdiyir - Qeyri-səmimilik, haqsızlıq və yaltaqlıq edərək kimə isə tərəfdar çıxır.
İt əyağı yimax - Büdrəmək, yıxılmaq, işi baş tutmamaq mənasında deyilir.
İt hürər özünə qurd gətirər - Danışığına məhəl qoymadığına görə ziyan çəkən adama işarədir.
İşi dağ eləmax - Məsələni həll etmək, işi axıra çatdırmaq.
İşi burmax - İşə pozmaq, düzələsi işə maneçilik törətmək.
İşin becittənməsi - İşin axıra çatdırılması, tamamlanması.

K

Keçi su bulandırdı - Nahaq, əsassız bəhanə axtaranlara belə deyilir.
Keçiyə Kəraməddin ağa diyir - Ləyaqətsiz adamlara pərəstiş edir, yaltaqlanır.
Kefi doxsan doqquzdu - Şadyanalıq edir, xoş-haldır.
Körpünü sən qurdun, mən də keçdim - Nifaqı, düşmənçiliyi sən saldın, mən də cavab verdim.
Kor pişik - Laqeyd, qədirbilməz.
Kötük üstə çox çırpı doğranar - Yaşlarının çoxluğuna, əldən-ayaqdan düşmələrinə görə tutulan iradlara və istehzalara qoca adamlar giley-güzarla belə cavab verirlər.
Köör atı, vur tatı - Ürəyin nə istəyirsə, et.
Köykür kavaf olmaq - Bərk qərİbsəmək, kiməsə bərk darıxmaq.

Künt getdi - 1. Təndirə yapılan çörəyin bişməmiş yarımçıq qopub düşən hissəsinə - “künt getdi” deyirlər.

2. Başladığı işi axıra çatdıra bilməyən haqqında “onun işi künt getdi” deyirlər.

Kürkünə bit düşdü - Narahatdır, qorxur.

Kürt yatır (o kürt yatır) - Evdən, kabinetdən çölə çıxmayan, təşəbbüссüz, əfəl adamlar haqqında belə deyilir.

Q

Qabağıma kötük tulladı - Düzələşi işi pozdu, əsassız bəhanələrlə işin düzəlməyinə mane oldu.

Qazandığı darıdı, tökdüyü səbət - Qazancı görünmür, bədxərçdir.

Qayım-qədim olutdular - Çox mehriban, yaxın olublar.

Qayğılı Əhməd - Qayğıkeş, həssas adamlara belə deyilir.

Qatıx yeridi - Əhvallı, maddi cəhətdən təmin olunmuş ailələrə işarədir. (“Ayran tökülər nəyi qalar, qatıx tökülər yeri qalar” atalar sözünün izi burada görünür).

Qatıxlı aş yiyəndə ağızım elə yanıtdı ki, suyu üfürə-üfürə içirəm və ya dovğada ağızım elə yanıtdı ki, qatıxlı aşı üfürə-üfürə yiyirəm - Xeyirxahlığının müqabilində o qədər pislik görmüşəm ki, indi hamıya şübhə ilə, ehtiyatla yanaşıram.

Kömçəynən verib, qaşığıla alma - Az-az verib, çox istəmə.

Kömçədən qaşım böyük olutdu - Kiçiklər özlərini böyüklərdən yüksəkdə görür, yəni kiçiklər böyükləri saymırlar.

Qətərbaşı adamdır - Arif, aldanmayan, hər şeydən başı çıxan adamdır.

Qudulalı* baxan daniyə oxşiyir - Zəif və arıx adamlara belə deyilir.

Qum bişirir - Qorxuya düşüb, bərk narahatdır.

Qurd eşənəyi - Hər işə qarışan adam.

Qız ərmiro eliyir - Qız ərə getmək istəyir, həmişə ərə getməkdən danışır.

* Qudula Şəki rayonunun kəndidir.

Qız verib sümüyümüzü bir-birinə caliyax - Qız verib qohum olaq.

Qızlar şalonna, oğlanlar talonna - Qız uşaqları çox olan valideynlərin “gileyi”, yəni qızlar çoxdur, oğlanlar az.

Qırımı xoşuma gəlmir - Davranışı, münasibəti xoşuma gəlmir.

Qıçının arsında iş görən - Xəlvət, səs-səmirsiz iş görən.

Qış qulinc atıb - Qış vaxtından əvvəl gəlib. (Atın vaxtından əvvəl bala (gulinc) salmağına işarədir)

M

Mal dəyəyəyi - Adama yovuşmayan, qaraqabaq.

Mağara daşı gətirməx - Məsələn, usta öz şagirdinin həssaslığını və zirəkliyini, dərrakəsini yoxlamaq üçün ona mövcud olmayan ağılagəlməz bir şeyi - “mağara daşı” gətirməyi təklif edir.

Maz qoyməx - İstehza etməx, məsxərəyə qoyməx, ələ salmaq.

Mahmuzludur, dırnaqlıdır - Savaşda, mübarizədə məğlub olmayan, geri çəkilməyənlər haqqında belə deyilir.

Meydan süpürülütdü, pəhlivan oyniyiciyh - Başlı ülgüclə qırılanlar haqqında belə deyirlər.

Meçit tikilməmiş kor əsanı (əsasını) diriyir - İş başlamamış özünü yetirir.

Məzə çırtatmax (məzə qılmax) - Məzələnmək, əylənmək.

Məəm ki, maa dəydi - Mənə olan oldu, zərbə dəydi.

Mənə saavın getməsin - Mənə fikrin (zənnin) getməsin.

Mətəh oyniyirsən, hələ bir əyilif qalxırsan da - Gücü çatmayan işdən yapışanlara istehza ilə belə deyirlər.

Muzu olmax - Kiməsə yük olmaq, əl-ayağa dolaşmaq, mane olmaq.

Müzavirə və birooz almax - Gəlinin nişanına qoymaq üçün borc olaraq (qaytarmaq şərtilə) alınan zinət əşyaları, qaş-daş və s.

N

Nallamax - Aldatmaq.

Nə ahılında var, nə cahılında - Yəni, nə qocasında var, nə cavanında.

Nəmini yerə vermir - Özünü sındırmır.

Nə ununda var, nə urvasında - Nə böyüyündə var, nə kiçiyində.

Novçaları pəhləvana oxşayırlar - Şagirdləri (şəyirdləri) ustalarına-pəhləvana oxşayırlar. (Keçmişdə pəhlivanın şagirdlərinə novça deyirdilər)

O

Oddan kül, küldən od - Yaxşı ailənin pis evladı, pis ailənin yaxşı evladı.

Olanda çart-çart, olmiyəndə ac yat - olanda israfçılıq edir, sağa-sola dağıdır, qara günə heç nə saxlamır, olmayanda ac yatır.

Onun ipinin üstünə odun yığmaq olmaz - Ona etibar etmək olmaz.

Ondan yumurta alan içində sarısını tapmaz - O xeyirverməz, xəsis adamdır.

Onu görəndə tük salırlar - Ondan bərk qorxurlar.

O qayınana sus qurdudur - O qayınana əlatdan gəlini sancır, onu incidir.

O, şabalıtın biridir - O, çox xəsisdir, simicdir.

O, sən sındıran qoz döyül - Bu sənin gücün çatan iş deyil.

Oruc yediyini görmüşəm, namaz qıldığını görməmişəm - Pis işini görmüşəm, yaxşı işini görməmişəm.

Oralıx döyül, buralıx döyül - Gedib-gəlmək çətindir mənasında işlədilir. (Maddi vəziyyətə və ya məsafə uzaqlığına görə)

Ö

Övkəsi ağzından gəlir - Yerə bərk çırpılan adam üçün deyilir. (Ç.Q.) (Qorxudan ürəyi qopdu).

Ölmüş eşşək axtarır dərisini soymağa - aldatmaq, hazıra nazir, kimisə xam basıb xeyir götürməyə adət etmişlərə işarədir.

Özünə umac ova bilmir, özgiyə əriştə doğriyir - Özünə bir gün qazana bilmir, özgə üçün çalışır, “canıyananlıq” edir.

Öküzün altınnan bala axtarır - Şər, böhtan atır, dava-dalaş üçün bəhanə axtarır.

Öyündə yox urvalıx, konlundan keçir koxalıq - Kasıblıq və ehtiyac içində yaşayır, könlündən isə böyük işlər keçir.

P

Para kəndə padşah, ölkəyə sərdar gəlir - Özündən müştəbeh, özləri haqqında əsassız yüksək fikirdə olanlara işarədir.

Pendişi yaxşıdır. Hayıf ki, it dərisindədir - Pis ailənin yaxşı qızıdır.

Pərpətöyün toxumu kimi dağıldılar - Tarimar oldular, qırılıb qurtardılar.

Pərzana qazanı – xəstə üçün xüsusi olaraq bişirilən xörək qazanı.

Pinə eləmirəm, pinəçi bazardadı - Gülünc, məsxərəyə qoyulası vəziyyətdədir, lakin mən onu ələ salmıram, məsxərəyə qoymuram - Mənasında deyilir.

Pəs tükənə (dükana) vurdu - Mənimsədi, müftə çırpışdırdı.

Pişik nə qatıx yiyitdi, nə ağzı bulaşıtdı - Sudan quru çıxanlara işarədir.

S

Sarnası qarışmaq - Ac adama deyirlər. (Ç.Q.)

Saa qızıləhməd alma göndərmişəm ki? - Məgər mən səni dəvət etmişəm, çağırmışam?

Say, yerinə qoz qoy - Söz verib yerinə yetirməyən adamların boş vədlərinə belə deyirlər.

Saman sənin döyül, samannıx ki, sənindir - Yemək özgəninki olsa da, qarın ki, sənindir, heç olmasa qarınını hifz et, qoru.

Sarı simdə çalır - Sözlü adama oxşayır, dolayısı ilə anladır.

Sapda durmaz dəhrədir - Dönük, etibarsız adamdır.

Sakka qoz kimi qalıtıldı - Bir nəfər kimi, hamısı sağ-salamatdır.

Sacayağı dayanıblar - Səbrsizliklə gözləyirlər.

Səsin yəşpirəhdən gəlir - Səsin göydən gəlir.

Səni doğunca daş doğıydim daşqorəyə qoyıydim - Ananın uşağından giley-güzarı.

Sərkis bi də qələt eliyər Cara gedər - Gücü çatmayan işdən yapışib peşman olan adamın etirafı.

Soyuğa döyür - İşi baş tutmur, əhəmiyyətsiz iş görür.

Sünbülündən su damır - Təmizkar, səliqəli adama belə deyirlər.

Sözə qərool qoy - Sözü nə nəzarət elə.

Ş

Şənbə çərşənbədən uzundur - Alt geyimi üst geyimindən uzun olan, qadına qadınların “işarəsi”.

T

Tamahı ağılınan çoxdu - Nəfsi ağılna üstün gəlir, “ağlı gödəninə yamaxdır”.

Taraa təpiyh atma - Naşükür olma, taleyindən narazılıq etmə.

Tapsayıyənələr - Pul qazanmaq xatirinə hər şeyi özünə rəva görən, müftə yemək-içmək, dolanacaq yeri axtaranlar.

Teyfəsiz toy olmaz - “Harda aş, orda baş olan” adamlara işarədir.

Teyim-teyim - Tez-tez. (getmək, danışmaq, oynamaq və s.) “Teyim hava” rəqsinə oynayırdılar.

Tərkini qılmax - Dağıtmaq, paylamaq və s.

Tərəzinin ağır şaxını oğriyib, qırxaxda durur - Qızışdırıb, aranı vurub qırxaxda durur.

Tovlu (tovlu piçax) - İti bıcaq və ya “o, tovlı geyinir”, o, səliqəli geyinir.

Toy, top qarağatda gəlir - Əsas olmayan şənliyin mövcudluğuna şübhə ilə deyilən ifadə.

Toox anasının süt görmüyütdü - Kimnənsə yarımamaq barədə giley-güzar.

Topu oyundan çıxarmaq - Həddini aşmaq, ifrata varmaq.

Tutduğunu buraxmır - Tərsdir, höcətdir, dediyindən dönmür.
Tumanı təzə, köynəyi təzə, yırtılsın görax nə diyir bizə - Təzə
gəlin üçün söylənən ifadə.

Tıısı yatmaq - Sakitləşmək, hirs soyumaq.
Tırıqqası yeri-göyü dağdır - Ədabazlıq, lovğalıq edən.
Tıncı düşüb - Kefsizdir, qaş-qabaqlıdır.
Tırı tutudı - Tərslik, dəlisovluq edir, özündən çıxıb.

U

Ucundan tutub uculamaq - Çox dərinə getmək, vasvası
olmaq, sözü uzatmaq.

Ü

Ürək-köbəyi düşüdü - Bərk qorxutdu.
Ürəyini sürtür - Ürəyi istəyir, ürəyindən keçir.
Ürəyinə sığal çəkmək - Gözəlliyin təsiri.
Ürüyif artmaq - 1. Varlanmaq.
2. Nəslin artması.
Üsküyünə su çilənmək - Pərt olub.
Üzü hamam fərşinə oxşayır - Üzü silinib, sırtıqdır, həyasızdır.

V

Varı olub vermiyənin qızıb ətinə yapışsın - Var-dövləti olub
xərcləməyənin, başqasına əl tutmayanın varı qismət olmasın.

Vuran oğul atasının keçinmiyitdi - Cəsarətli oğul döyüşə
(savaşa) girərsə atasından icazə istəməz.

Z

Zərbaif - min tənə - Atüstü iş görən adama belə deyirlər.
Zəlo (zəlov) tökmək - Tərslik, höcətlik etmək, yersiz
inadkarlıq göstərmək, yalvarmaq.

Y

Yaz danası kimi yarıyitdi - Xoşbəxtlərə, həyatda bəxti
gətirənlərə belə deyilir.

Yağ yiyif yaxada gəzir - Yalnız özünü düşünən, ətrafdakılara laqeyd adam.

Yar başaa bağla - Saxla özünə qalsın.

Yarımışdım (yarımışam) yaz danası kimi - Yaxın adamından qayğı və həssaslıq əvəzinə laqeyidlik və ögey münasibət görən giley-güzarı.

Yassarın biridir - Düz danışanla da, yalan danışanla da asanlıqla razılaşıır, öz fikrini bildirmir.

Yeddi yetimlə bir dərədə qalıb - Yaşayışı yaxşı olan, lakin yoxsulluq barədə şikayət edən, “ağlayan”, bu barədə şikayət etməyə haqqı olmayan adama deyirlər.

Yeddi yaylıgıman ağliyinir - Yaxşı yaşayan, lakin gözdən pərdə asıb, özünü imkansız, “kasıb” göstərənə deyilir.

Yel vurub yengələr oyniyir - Hamı dağılıb gedib, heç kimi qalmayıb.

Yumurtası tərs gələn toyuğa dönütdü - Çaxıb qalıb, çıxış yolu tapa bilmir.

Yuxa qırağı suliyir - Yaltaqlıq edir.

Yırtığına yamax tapılmadı - Köməksiz qaldı.

LÜĞƏT

A

Abajur - yerkökü

Adına - cümə axşamı;

Arşın - 1 arşın = 711,84 mm = 71,184 sm = 0,711 m

Ağzığünə - iş yönü bilməyən, laqeyd və səhlənkar adam

Ağzını dağıtmaq - pis danışmaq

Alakey - keyləşmiş, yarıyuxulu

Alxıt - nehrə (Bil.)

Ara çanağı - iki daqqa (O.Z.), bir daqqa - pudun üçdə biri

Araçı - aradüzəldən

Arıtdamax - təmizləmək (ağacın qol-budağını qırmaq)

Andır - 1. sahibsiz (artıq, əl-ayağa dolaşan əşya);

- Ə, andıro götür burdan

- 2. yarıtmaz işə verilən pis qiymət;

- Andıra qalsın sən görən iş

B

Batman - 1 batman = 20 funt (1 funt = 0,409 kq) = 8,19 kq idi

Basna - istifadəyə yaramayan xırda baramalardan hazırlanan
aşağı keyfiyyətli ipək növü

Başli - bir daqqa, çanaq (O.Z.)

Bazar çanağı - on daqqa (bir daqqa - pudun üçdə biri A.G.)

Baxiyə - tikiş forması

Bədiyə - bədahətən deyilən söz, meyxana. Şəkiddə meyxana
ustalarını - “bədiyə deyən” adlandırardılar

Bətdəli - görkəm, insanın zahiri görünüşü. Bətdəli xoş, civi
boş, bəyə bax, bəyə.

Bu samat - bu saat

Boy - ölçü vahidi (yəqin ki, bir adam boyunun uzunluğu
nəzərdə tutulur təxminən 160 - 190 sm)

Beycə - bu gecə

Biccədə - bir dəfəyə

Biçə - dayı və əmi arvadları (B.G.)

Belbi (belvi) - çəltik küləşi

Burum - xörək bişirilən zaman işlədilən ifadə, dəfə, müəyyən qədər mənasında işlədilir;

- Xörəyi bir burum qaynatmışam, bir az da bişirib düşürücəm

C

Cavaxana - tufəngin patron yerləşdirilən yeri (maqazin);

- "...Hacı Murad Dayı kəndində ölüdü", Eyri (**çay adıdır H.Ə.**) qırağındadı. Üç gün diyi orda dava oldu. Sora Hacı Murad tək qalmışdı. Cavaxanası qurtaldı, atan şeyi..."

Calğa - tut ağacı

Cığara - xüsusi keyfiyyətli zərif ağ kağız növü (papiros, siqaret bükmək üçün də istifadə edilir). Cığara üstünə həkk olunmuş nişana görə iki cür olur:

- Qəpək (qəpik) nişan; bu növ cığaranın üstünə qəpik şəkilləri həkk olunmuşdur;

- Dəmir yol nişanlı cığara; bu növ cığaranın üstünə dəmir yolu relsi həkk olunmuşdur.

Cilitqa - jilet

Cuna - tənzip

Cincar - gicitkan

Cumbul - qoma

C

Çalğı - 1. dəryaz

2. nar çubuğundan hazırlanmış həyət (eşik) süpürgəsi

Çaryək - (çərək) həm çəki, həm uzunluq vahididir. 1 çərək = 750 q

Çatı - kəndir (A.G.)

Çaydax - arıq, cansız, zəif

Çərçi - xırdavat alverçisi;

- Çərçinin xırda-xırda andı yığılıb eşşəyinə qənim olar (atalar sözü)

Çəp - su daşımaq üçün mis səhəng (Aşağı Göynük kəndi)

Çəngi - keçmişdə varlı ailələrin toy məclislərində qadın rəqqasə

Çərək - həm çəki, həm ölçü vahididir. 1 çərək = 750 q. 1 çərək = 1 əlçim. (dirsəkdən şəhadət barmağının ucunadək məsafə) 45 - 50 sm

Çıtızmaq - ünsiyyət zamanı xəbər ötürməyin, söhbətin mahiyyətini “balabanda qandırmağın” işarə və dolayısı ifadələrlə çatdırılan ən incə forması

Çırabban - cırağın üç ayaqlı altlığı (Bil.)

Çıqqıdı (çıqqılı, cibbili) - xırda, balaca

Çilləveçə - boz ay, qışın axırmıncı 30 günü

Çörüh(y) - çayda, meşədə tutulan torpaq sahəsi

D

Daxdux - daşbaş

Danzına almamaq - vecinə almamaq

Daraqılıyla - tıqqılıyla

Daranqı - bərk qurumuş ağac

Daqqa - 1. taxıl ölçmək üçün taxtadan (ağacdan) hazırlanmış xüsusi qab (pudun üçdə biri)

- 2. qaragül quzularının dərisindən tikilmiş papaq, xurmayı daqqa

(bu dərinin “sür” növü xüsusilə yüksək qiymətləndirilir)

Daqar (dağar) (B.G., Bil.) - 1. qoyun dərisindən hazırlanmış xüsusi torba, motal

- 2. gödəkboy adam - lap əda dağaradı

Davel - ipək açan sex

Dırtamax - donub qalmaq

Doydax - sadələvh

Dır-dır - çox danışan, deyingən

Dışərməx (dışərməx) - cücərmək

Dıqılı (çıqqılı) - balaca, kiçik

Dəf-düz elamax - meşəni təmiz qırmaq

Doppadan, darapbadan - o dəqiqə, birdən
Dəhmərləmax - hərəkətə gətirmək (kimisə), yadına salmaq,
təsir etmək;
- Ə, sən Allah, onu dəhmərrə, habı işin vaxtı keçir
Dənitdəmax - pusquda danışığa qulaq vermək, pusquda
durmaq, saymazıyana qulaq asmaq
Dəstəndaz - vergi növü
Dığirtı - hayan
Dənbülüm - ağıldan zay
Duma - saplaq;
- Armudun dumasınnan tütüf üzəndə rahat olur
Durux - qoşa (cüt) atlar qoşulan dörd təkərli araba
Dülə toqqa - uşaq oyunu;
- Hayıf döyüldü o vaxtlar, biz uşaq olanda haki dülə-toqqa
oyniyərdox
Dünya - çəkili xam ipək bağlaması
Düyə - ikillik dişi dana

Ə

Ənfiyədan - burunotu qabı
Əzvay mürəbbəsi - fərsiz, işə yaramayan və s.
Əppəyh qatığı - xörək, çörəklə yeyilən digər qəlyanaltılar
Əhdac - alət
Ərəndi - icarə ilə yer əkmə. Bu sözün etimologiyasının
“arenda” olduğunu güman etmək olar.
Ətdar dükanı - keçmişdə cürbəcür mallar satılan dükən;
- Hayva məndə, nar məndə,
Bağça məndə, bar məndə.
Könlüm ətdar dükanı,
Nə istəsən var məndə.
Əsmər - qarabuğdayı, qarayanız

F

Fərş - təxminən 5-8 sm x 6-8 sm həcmində çay daşlarından hazırlanmış üz tərəfi əsasən hamar olan daşlar. Ta qədimdən küçələrdə, ictimai hamamlarda yerə döşəmə örtük kimi istifadə olunur. Xalq arasında sırtıq, həyasız adamlara “hamam fərşi” deyirlər.

Fərəzən - işıqlı, aydın (gün, güzəran mənasında);

- Səən görüm fərəzən günə çıxasan

- Diyirəm axı, gedəni öyləndirif laf fərəzən günə çıxmısan (giley)

Felləmax - yelpikləmək

Fuqan - böyük (uzun) rəndə

G

Güvə - bu söz uşaq oyunları zamanı çox işlədilir. Məsələn: Kəlləgüvə oyununda 4 qoz bir güvədir;

- Qavaxlarda güvələmə oyniyərdox, dörd-dörd qoz qoyardox, amma qalaqurma oyununda tək-tək qoz qoyullar

Gohar - miraf

Girvənkə - 1 girvənkə (qrivennik) = 409,5 q

God (qoduş) - tərəzi çəkisində ölçü qabı

Gireh - ölçü vahidi, 1 gireh = 0,04 m

Gejdən - tezdən;

- Savax gejdən duruf bir az balva dənniyicəm

Güdül - kiçik;

- Göynən gedən göy güdül (kiçik) öküz, tüş!...

Tərəkələlənmə (yırğalanma)! (yanılmac)

Gəndi – 1. Öz başına; 2. Özü, özünə qayıtmaq mənasında –

Gəndinə qayıt! (B.G., Qşl.)

- Uşaqları gəndi başına qoymax olmaz, xata çıxardallar

Güz - payız (Qşl., B.G.)

Güzdəh - daha çox payızda göyərən göy ota deyilir (payız otu)

Güncayısız - sənt-soraq bilməyən

Gərdənbənd - boyunbağı

Gəşt - gəzmə, gəzinti, seyr
Gəyən (gecə) - ay işığına bərq olmuş aydın, səssiz, sükuta
dalmış rəngarəng boyalarla bəzənmiş gecə

H

Hayındılarda (həyindilərdə) - indicə, bir azdan sonra;
- Dədə dağa geyitdi, hayındılarda gələr
Həvəgüm - ağıldan kəm
Heyvə - xurcun
Heyzə (Heyzi qırax) - pəzəvəng, iri gövdəli insan
Hüşdürüm - yüngül xasiyyət
Həşəvara - qətiyyə; -
- Həşəvara, dünya dağılsa da razı olmaram
Həşəvar - zibil
Hənt - çəltik əkilən sahə;
- Gəlirdim həntdən,
Səs gəldi kənddən,
Ağzı sümükdən,
Saqqalı ətdən (xoruz)
Həşpirey - göy, səma;
- Səsin həşpireydən gəlir
Həşərgah elamax - qorxutmaq
Hillə - hiylə, “hil gəlmax”, kələk gəlmək, kəf gəlmək

X

Xar-xur - mer-meyvə
Xruş, xardalaş - nadinc, dəcəl (B.G.)
Xərvar (xalvar) - təxminən 246 kq
Xıncır - qaraqabaq, qaradinməz
Xoyu - xasiyyəti pis adam - hirsli, xasiyyəti pis, bəd adam
Xird saxlamaq - kəsülü qalmaq, umu-küsü saxlamaq

İ

İdmax (Qşl.) - itələmək, toxunmaq

İlkindi - axşama yaxın, ilkindi namazı
İkəər qoymaq - təqsirkar bilmək

K

Kas olmaq - dəngəsər olmaq
Kövər - meydan
Koppuş, kuppuş - yumrusifət, kök
Köykür - kavaf olmaq - bərk qəribsəmək
Kekil - saç forması, kekilli (popurlu) fərə - başında yumru saçlı fərə
Külçə - xüsusi qaydada hazırlanan yağlı çörək
Külxan - odunla qızdırılan hamamların kül tökülən xüsusi yeri;
- Mahir qumarbaz hamamın külxanında yatırdı (nağıllardan)
Kopolu - köpək oğlu
Kəb - evin bünövrəsi (Bil.)
Kənto (köntoy) - kobud;
- Vahid qada kənto adamdı
Kəmtər - lap az, azacıq
Kəs - tərs, səhv, əyri;
- Gənə sözləri kəs düşdü
Kiriş - ayaqqabı tikənlər, çəkməçilər və b. yapışqan (yapışdırıcı) kimi istifadə edirlər.
Kolpumax, kolputmax – 1. Çaşmaq, özünü itirmək; 2. Çaşmağa təhrik;
- Yaman kolpumuşam, ipin ucunu itirmişəm
- A ciyi, dədəni çox da kolputma, onsuz da yazıx dumana düşən qaza dönüdü.

Q

Qadax (Yamaq) - ağacdan hazırlanmış təhnə-tavağın aralanmış, çat vermiş yerlərini nazik ağ dəmir təbəqəsilə mıxlamaq (buna “qadaxlamaq” deyilir). Bu sənəti işlədənlərə isə “qadaxçı” deyirlər. (Yersiz danışanlara-dilaa qadax düşsün, qarğış ifadəsi işlənir).

Qayis (O.Z.) - iki pud
 Qac ayırmaq – 1. Doğma-ögeylik, ayrı seçkintilik salmaq;
 - Sən Allax, uşaqlar arasında qac ayırma. 2. Xırda duru sulu çay.
 Qarpışmaq - güləşmək
 Qazılanmaq - yekə-yekə (basa-basa) danışmaq
 Qaytağ - alıcıya qaytarılmalı (çatası) pul qalığı
 Qayım - qədim, mehriban, səmimi;
 - Sizi görüm qayım-qədim olasooz!
 Qaşqa - malın, atın alnında olan ağ ləkə, nişan
 Qaraköç - tələm-tələsik, atüstü
 Qaraltı - 1. aşın (plovun) başına qoyulan ət, şabalıd, səbzi,
 qayqanaq və s.
 - 2. uzaqda çətin görünən (seçilən) şey
 Qac - xırda duru sulu çay
 Qulac - ölçü vahidi. 1 qulac = 1,0668 m;
 - “Saçların qulac-qulac sal boynuma amandı”
 Qundax - 1. uşağı qundaxlamaq lazımdır
 - 2. tufəngin xüsusi növ ağacdən hazırlanmış hissəsi;
 - Tufəngin qundağını çiynimə sıxıb nişan aldım
 - 3. tufəng üçün qundax hazırlayan sənətkarlara
 “qundaxsaz” deyirlər.
 Qren - barama qurdu toxumu
 Qəbalə - müqavilə
 Qavarmaq - üzə qayıtmaq
 Qiyməkeş - ət doğramaq (döymək) üçün poladdan hazırlan-
 mış xüsusi kəsici alət
 Qulpunnan çıxan qədər - (qulp - əl mənasında nəzərdə
 tutulur), imkan daxilində, əlindən gələnlə qədər
 Qirəmət - kirəmid
 Qılıq - xasiyyət, əhval-ruhiyyə;
 Qığıldamaq - dil açmamış körpənin çıxardığı anlaşılmaz səs
 Quşsingir - qıvraq, yüngülxasiyyət
 Qəşooş - ovuc
 Qoqalı göccəyh - sifəti qəşəng adam

Qoppaca olmaq - qorxmaq;

- Ürək qoppacası oldum

Qurcuxmaq (qurduxma) - yersiz tərpənmək, qurdalanmaq;

- Ə, sakit ol, canaa qurduxma düşütdü, nədi?

Qəddə, qədər-qədir, buqəddir - qavrımın üstə bi qarış ot bitən qəddə yadımnan çıxmaz;

- Avdırahman eşiyini böödüf Usuvun öyünə qəddə yiyələnitdi

(B.G.)

- Buqəddir odunu toola tutarmı?

Qütəbbər - səliqəli (geyim)

L

Lələ - uşağı olmayan (sonsuz) ər və arvada lələ deyilir

Lovu - nubər əncir (lovu, yetişmiş əncirə nisbətən dadsız və rəngsiz olur)

Lömbüllətmək - bir şeyi xəlvəti yemək

Lırhalır - guruhur

Lort - tənbel

Lırt - boşalaq

Lır - duru pəlçix

Ləyaxlı - layiqli;

- Əyri əyax, özümə ləyax

Lərvənki - nəlbəki

M

Manqul və ya bistə - qəpiyin dördə biri

Mayifə - cənazə;

- Səən mayifaa bəziyim!

Mahna - bəhanə

Malcəət - keçmişdə götürə yer əkmə

Maalica - yaxşıca;

- Gədə maalica işimizə yariyirdi

Maşaq - vaşaq

Mərə - çala

Məkrəf - eşşək

Mütrüf - keçmişdə varlı ailələrin toy məclislərində kişi rəqqas

Mürdəşir - ölüyuyan (peşəkar ölüyuyan)

Muşqurmax - xəmirin tez gəlməsi (yetişməsi, acıması), qatığın tez və keyfiyyətli tutması üçün xüsusi əl işarələrilə müşayiət olunan (deyilən) söz (inanc)

Muzu - əziyyət verən, artıq yük olan insan

Möcuzat - möcüzə;

- ... On beş, on beş süd əmərlər,

Dörd məmə var anasında.

Möcüzata heyran olub,

Çərxi-dövrədən gəlirəm (M.Cuma, Qıfılənd “Gəlirəm”)

Modux (K.Qşl.) - çəkisi 800 q olan ipək bağlaması

Məncəl (B., B.Z., O.Z.) - dəryaz

Məzaq - ləzrət, dad, zarafat

Məkkar - hiyləgər, bic

Mədəd – 1. Narahatlıq ifadəsi: - Ay mədəd, vay mədəd.

Ay Mədəd,

Ülkər Mədəd, Ay Mədəd.

Baş verib Dan ulduzu,

Ayrıldıqdır, ay Mədəd.

Muğal – 1. Etniklərin yerli azərbaycan türklərinə verdiyi ad (müraciət forması); 2. “Moğol” sözünün təhrif olunmuş forması.

Mür-müc - tabe olmaq, asılı müşkül vəziyyətə düşmək;
- Vallah, mür-müc oluf qalmışam, həyindi

Mücöyür - özünü aidliyyəti olmayan söz-söhbətə qatan, yersiz hər şeyə göz qoyan “qaravul”, “güdükcü”, “qapaq” məcazi mənasında

Mehir - atalıq, başlıq, süd pulu (qız ərə verilərkən qoyulan haqq)

N

Nar - od, alov, cəhənnəm

Naxənək - 1. satdıq maldan müftə götürmək;

- Daa şimişqadan da sən diyən (nəxənək) qazanc qalmır, yaman naxənək eliyirlər.

- 2. israfçı

Qeyd: “Naxənək” sözünün “naxal” rus sözünün təhrif olunmuş forması olduğunu fərz etmək olar

Naynan? - necə, nətəri;

- Biz naynan dolanax? (Qşl.)

Naçar - çarəsiz, ələcsiz, ümitsiz

Nancə - nə qədər;

- Nançə yerpənəyi vardı, hamsın satdox (V.)

Neçiyəm? - kiməm, mən kiməm, nəyimə lazımdır? (Bil.)

Nırx - qiymət, məzənnə;

- Köhnə kəndə təzə nırx qoyur

Nifirin - tufan, çovğun

Nüyən (nüvər) - nübar

O

Oram - oşam (olutdu, eliyitdilər) - sınıb (sındırılıb) xırda hissələrə parçalanıb

Otucu - bic, çoxbilmiş (Qşl.)

Oymax - tayfa, qəbilə (B.Kəl., O.Z.). Oymax sözü müasir türk dilində də tayfa, qəbilə mənasını ifadə edir (bax. M.İslamov “Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti” Bakı - 1968, səh. 180)

Ö

Öy elamax - dəri altı (qapalı) yara;

- Yara öy eliyitdi

Öynə (öynəlix) - bir və ya bir neçə dəfəyə yetər qədər ərzaq, xorək ehtiyatı;

- Öyündə yox öynəlix, koonunnan keçir koxalix. Qərbi Azərbaycanda bu sözün digər mənalari da var. (Bax M.Süleymanlı “Söz içində söz”. Bakı-2006 səh. 54)

P

Pampax - yazıq, qorxaq

Parışdan çıxmaq - qaynar sudan dərinin qabarıb soyulması

Pəyə - mal damı

Pota - kök

Pırın-pırın düşmax - kusmax

Pisikdirmək - əsəbiləşdirmək, hirsəndirmək (“Psix” sözünün dilimizə uyğunlaşdırılmış forması fərz etmək olar).

Pişqi (bıçqı) - kiçik mişar, əksər hallarda pişqi - iki nəfərlə istifadə olunur

S

Saqqa (sakka) bütöv, möhkəm (qoz kimi), dağılmayan və s. - qalaqurma oyununda yalağa atmaq (salmaq) üçün istifadə olunan müəyyən sayda qoz (2, 3, 4 və s. sayda);

- Bizinən oxiyən uşaxların hamısı saqqa qoz kimi qalıtdılar

Salvı (salvey) qərb bölgəsində selbə - əlçətməz meyvə ağaclarının meyvələrini salmaq üçün atılan təxminən 60-80 sm uzunluğunda ağac;

- “Qız ağacı, qoz ağacı, hər yetən bir salvı atar”. Fərsiz adama kinayə ilə “salvı” da deyilir. Bie, çoxbilmiş uşaqlara “çiyələyə salvey atan” deyirlər

Samı - öküz və kəlin boynuna qoyulan (taxılan) ağacdən hazırlanmış alət

Sarma - dağ zirvəsinə aparən dolanbac

Sarağan – Çox da iri olmayan ağac növüdür. Bu ağacın yarpaqlarından gön və dərinin aşılmasında, ağacını isə mişarla xırda doğrayaraq və ya ağır çəkiyə xırda tellərə arılanadək əzərək kələğayının hazırlanması prosesində ipəyin (kələğayı üçün) bişirilməsində istifadə olunur

Saz (Qşl., B.G.) - 1. qamışlıq;

- Donuzun koonu sazeydi, it də qooqu saldı saza

- 2. yüksək əhval-ruhiyyə; - kefi yaman sazdi;

- Büyünnərim kefin sazdı
- Selinti - çay selinin (suyunun) gətirdiyi çır-çırpı, ağac kötüyü tullantıları
- Sır-sır - çiskin;
- Gecə yaman sır-sırdı, hava açılmax istəmir
- Silisçi - müstəntiq
- Silosun - qırsaqqız, sırtıq
- Sirt - evin damında iki tirin ucunun birləşdiyi sərt maili yer
- Süyux - sıyıq
- Surfa - süfrə
- Səllim - boş, işsiz, avara, yiyəsiz
- Siyatay (səyato) - bəzəksiz, bir rəngli parça
- Sünəh - acgöz
- Sinc - sifət, görünüş;
- Habı sinçinən hara geersən?
- Son - övlad, nəsil;
- Bayrəm qadam da sonsuzdu, gör neçə ildi öylənitdi, uşağı olmur.
- Son beşik - ailənin sonuncu (axırıncı) uşağı;
- Habı Usuf məəm son beşiyimdi
- Səрто - baramanın keyfiyyətli ipəyi alınandan sonra qalan hissəsi

Ş

- Şahad - dəyirmançının dən üyüdəndən sonra aldığı natural əmək haqqı (un)
- Şarrama (yağış) - şıdırıği (yağış)
- Şorava - tər, şoravam axır
- Şeqal - topuq (malda)
- Şirni quşu - qənnadı məmulatı növü
- Şitənmək, şitəndirmək - dadanmaq, dadandırmaq;
- Yaman şitənitdi, diyəsən ağzı dad görütdü
- Şərəməz, şürəməz - yerli, yersiz
- Şuluqçu - adama söz qoşan, bəzəkçi

Şundul - bambılı, yüngülxasiyyət insan
Şüvər, şüddəh - nazik çubuq
Şırfıl - lobyə sıyığından hazırlanmış xörək
Şir - rəngli boya
Şirçi - rəngsaz
Şöftə - cəftə
Şirval – çardaqda, damda yağış suyu tökülən yer
Şirvalan (maq) - yaltaqlan, quyruq bula və s. ;
- Dalına al palanı,
Belin öyrətmə yəhərə.
Hər səhər duruban,
Vur özünü bir şəhərə
Şirvalan qəssablara,
Tullasınlar bağırısaq, Laçın (Molla Cuma, “Axsaq Laçın”)
Şəltə (B.G., A.G., Baq.) - evlənən oğlan evi tərəfindən qız
evinə göndərilən nişan

T

Tağar - taxıl məhsullarının ölçü vahidi - 1 buğda tağarı 1/3 pud (= 5,4 kq), 1 düyü tağarı 10 pud (= 164 kq), 1 arpa tağarı 15 pud (= 246 kq) idi

Tartafıla düşmax - tələsmək

Tatar – 1. Qamçı; 2. Tam bişməmiş dolma: - Dolma tatar yaxşıdı.

Taytax - hər iki tərəfə axsayan adam

Taybəstə - səliqə, səhman;

- Gəlin paltarları taybəstə yığıtdı

Tompal - müəyyən olunmuş formaya uyğun gəlməyən, məs. tompal barama. Normal standartlara cavab verən barama səkkiz rəqəminə oxşayır. Tompal baramalar isə bu standarta uyğun olmur və onlara növ (sort) verilmir.

Tömpəl - əyri uc

Təkavur (lu) - təkəbbür (lü) - ərəb mənşəli sözdür

Təkavur loxması - xörəyi (çörəyi) axıradək yeməyib bir az saxlayanda buna təkavur loxması (təkəbbürə görə axıradək yeyilməyən tikə, xörək və s.) deyilir;

- Ə, təkavur olma, xörəyi (çörəyi) axıradək yi
- Təntimax (təntitmax) - çaşmaq, özünü itirmək;
- Uşağı təntitmiyin, əppək boğazında qalar
- Tərkisalat - qarınqulu

Təpələmə - ağzınacən, ağzınaqədər dolu (bu söz Dərbənd dialektində də vardır).

Tiraltı (lar) - bir mülkdə (bir tirin altında evin baş tiri nəzərdə tutulur) yaşayan müxtəlif ailələr (qohum və ya özlülər)

- Tovlu - kəsərli (iti);
- O, tovlı adamdı, sözü daşdan keçir
- Bu piçax tovludu, yaxşı kəsir
- Tufağ - 1. ittifaq;
- 2. birlik;
- 3. ev, yurd-yuva;

- Tufağın dağılsın, bu nə işiydi başıma gətirdin

Türəyiş, törəyiş - davranış

Tütdəyh - tütək

Tütüyə - müqəddəs sayılan yerlərdə zəvvarlara verilən cüzi ərzaq. Zəvvarlar müqəddəs sayılan yerlərdən gətirdikləri tütüyəni paylayırlar və bu, savab sayılır

Toxum - nəsil (O.)

Tirə - 1. nəsil, tayfa (B.G.)

- 2. ayırı-seçkilik;

- Ə, uşaxları seçmə, ikitirəlix salma

Toxmaçar - barama qurdunu yemləmək üçün yetişdirilən cavan tut ağacı

Tərəkələlənmə - yırğalanma (Oraban k.)

Töycü - vergi

U

Uslub-uslub - ehməllə

Ufallı - ürəyi yumşaq (yuxa), çox həssas, rəhmli

Uydur - baramadan ipək alınandan sonra qabıq-təbəqə, qurdu çıxartdıqdan sonra əzərək təmizlənmiş halda hüsula gətirilən ipək növü

Umur - fürsət, imkan

Umkisə elamax - gileylənmək

Uruf - 1. ruh;

- Sınıxçı qolumu elə düzəltdi, heç urufum da incimiyi (B.G.)

- 2. saatın dördə birinə bərabər vaxt. 15 dəqiqə.

- 3. bir an

Uruf-adət - adət-ənənə

Ü

Ütüyh - soyuğa davamı olmayan adam

Üşçül - məişətdə işlənən böyük (uzun) iynəyə deyilir. Yorğan sırımında, həmçinin keçəçilər, ayaqqabı tikənlər də istifadə edir. Üşçül iynədən böyük və ucu (ağzı) əyri (qıyıq) iynəyə palandız iynə deyilir. Bu iynədən palan tikmək, döşək sırmaq və s. istifadə olunur. Qərb bölgəsində palandız iynəyə “qıyıq” deyilir.

V

Vərkər - iri sümüklü, yaşlılarından boylu-buxunlu insan

Y

Yağlaşa - yerin cüzi buz təbəqəsi ilə örtülməsi

Yağlı həşöyüş - yağlı, qarışıq yemək

Yalax - kiçik həcmli xəndək, ağzında söz , sirr saxlamayanlara “ağzı yalax” deyirlər. Uşaqlar arasında qozlarla “yalağa salma” oyunu geniş yayılmışdı.

Yainki - 1. yaxud

- 2. və ya;

- H.Əfəndiyev “Nuxu və yainki Şəki şəhərinin tarixi”

Yasaliyif-basalamaq – 1. Qopa basmaq; 2. Sakitləşdirmək

Yassar - itaətkar, bacarıqsız;

- O, yassarın biridir
Yazı - çöl, böyük torpaq sahəsi;
- Ağyazıda taxılımız zay olar,
Bu ilki il kəsəyənlər bay oldu,
İnanmıram çəltikdən də pay olar,
Qazı bizə çün ortaqdı, ay arvad!
(M.Cuma)

Yumburux - yumruq
Yeyin - tez, cəld, sürətli (yelli, çaparaq, əyaxlı sözlərinin oxşarıdır);

- Yeyin gəlin, vaxt keçir
Yelli - yel kimi, iti sürətlə getmək, “əyaxlı” “yeyin” getmək mənasında işlədilir. Görünür, yel, küləy sözünün təhrifidir
Yörənə - viranə
Yüyürmax - hürmək
Yığlamaq (B.G., A.G.) - ağlamaq;
- Özü yığliyən ağlamaz

Z

Zantireh - yekəpər
Zəkət - nəzir-niyazın bir forması
Zorba (Zorva) - iri, böyük;
- Şəkiddə Sarıtorpaq məhəlləsində “Zorvalar” ləqəbli nəsil yaşayı
Zollamax - vurmaq, zərbə endirmək;
- Himdi tərsinə zollıycəm habı salvını başına (Qşl.)
Zimistan - qış
Zılğa - zəif, cansız uşaq (körpə) (Qşl.)

**YAŞAYIŞ YERLƏRİ (KƏND, QƏSƏBƏ)
IXTISARLA ADLARI**

A.G.	Aşağı Göynük
A.Ş.	Aşağı Şabalıt
Baq.	Baqqal
B.Ş.	Baş Şabalıt
B.Z.	Baş Zəyzit
B.K.	Baş Kəldək
B.Kün.	Baş Küngüd
B.G.	Baş Göynük
B.L.	Baş Layisqi
Bid.	Bideyiz
Bil.	Biləcik
B.D.	Böyük Dəhnə
V.	Vərəzəd
Qşl.	Qışlaq
Q.	Qoxmuq
Zun.	Zunut
K.D.	Kiçik Dəhnə
Or.	Oraban
O.Z.	Orta Zəyzit
O.	Oxud
İ.Z.	İncə-Zunut
Ç.Q.	Çay Qaraqoyunlu
S.b.	Selbasan

Göstərici. Şəxs, Mifoloji və folklor obrazları, adları

A

Allah
Aba kişi
Abdulla dayı
Abduləvvəl
Abdulla
Abbasoğlu İslam
Abbas Məmmədov
Abdusalam
Abbas
Adəm
Ağamalı İsmayılov
Ağa Tahirov
Ağamməd oğlu Əhməd
Akademik İmam Mustafayev
Ala öküz
Aleksandr Düma
Allahşükür Paşazadə
Arşaq
Aşbaz Abbas
Aşağı Göynüklü Murad kişi
Aşıq Könlü
Aşıq Sənəm
Aşıq Sirac
Aşıq Donu
Aşıq Sakit
Ayı
Ayı Bilal
Aydın müəllim
Aydın Məmmədov
Ay qardaş Oruc

B

Baba
Badı-budu Hacıbala
Bağdad
Bacılar
Baytar Şirəli
Bank Ələsgər
Baş Göynüklü
Bayquş
Bernard Dorn
Bədəl lələ
Bəhlul
Bəxtiyar Vahabzadə
Bəlyar
Bəhlul
Bəşir Səfəroğlu
Bibiy Əhməd
Burşlu qızı

C

Cəlil
Canavar
Cavad kişi
Cəbrayıl (elçi)
Cəlal
Cəlal İmanov
Cəmaləddin
Cənnət oğlu Zakir
Cılğı Məhəmməd
Cirt Məcid

Ç

Çaqqal
Çaylı (Çayqaraqoyunlu) İsmayıl Xalidoğlu

Çərkəs Nəbi
Çiçək arvad
Çoban

D

Dabbaxlar
Dabbaxbaşı
Dağar Cabbar
Dartqopsun Hacı Əhməd
Dartqopsun Əlibala
Dartqopsun Ənvər
Daşqaçı Əhməd
Davud Nəbi
Dədəm Oruc
Dədə
Dəhnəli
Dəli Söyün
Dəli Kərim
Dəli Mehdi
Dəli
Dəllək
Dəli Soltan
Dəmirçi
Dəmirçi İslam
Dəvə
Dilyanus padşah
Doktor Ocaqov
Dobu Hajbala
Dərəli Peri Məhəmməd
Dərəqaraqoyunlu Məcid kişi
Dülgər Əli

E

Eşşək

Ə

Əbdülhəşim
Əbülfəz müəllim
Əbdürəhim
Əbicə-bicə Ələsgər
Ədilxan İlisuinski
Əhməd bəy Tahirov
Əhmədiyə
Əliqulu
Əliqılinc
Əlipaşa kişi
Əliağa Kürçaylı
Əli Vəliyev
Əli
Ələsgər Ələsgərov
Əlfinaz
Əmir Teymur
Əmioğlu Əsgər (Faytonçu)
Ərəb
Ərbardil Məhəmməd
Əsədoğlu Yaquf
Ətiş koxa
Əsabəli Məmmədov
Əşrəf kişi
Əvəz
Əyyub Peyğəmbər
Əyyub
Əzrayıl
Əzəddin

F

Faiq Çələbi
Fatma
Fərrux kişi
Fərhad

Fərman Cumay oğlu
Fərəcullah kişi
Forma Bilal

G

General Klyuqendun
Gəlin
Gənc alim
Göybər
Gödən Soltan
Göygöz Əsabəli
Gürzə Məmməd
Güləli
Gülbahar
Gülpəri
Güllü qarı

H

Hacı Murad
Hacıağa
Hacı Əsəd
Hacı Səməd
Hacı dayı
Habil
Habil dayı
Hacı Zəkəriyyə
Hacıbaba kişi
Hacı Məmmədsadix
Hacı Həkim
Hacıbahaf
Harun
Hacıhəbillahlar
Harun
Heydər
Herti Məmməd

Hesabdar Bəhram
Həzrət Əli
Həzrət Əzrail
Həzrət Cəbrayıl
Həbibulla
Hətəm
Həkim Baba
Hətəmli Qartal Əşrəf
Hədi
Həmid
Həsən
Həsən əmi
Hikmət Ziya
Hikmət
Hüseyn
Hüdü
H.Seyidzadə
Hoppadı Musa

X

Xalça xala
Xanikov N.V.
Xaniş dayı
Xanım xala
Xan
Xan qızı
Xatəmül Muxtar
Xaxol Alışan
Xəlil
Xızır Nəbi
Xoər Söyün
Xosun
Xurnik Həsən

İ

İbrahim peyğəmbər
İbad Rəhmətullayev
İbrahimxəlil
İdris Nəbi
İlyas Aşbaz
İlan
İmam
İntizar
İrəviyə uşağı
İsmayıl xan
İsa peyğəmbər
İsə kişi
İsmayıl
İskəndər
İsa
İsaq
İsrafil

K

Kabardin oğlu
Kar
Kazak
Keçəl
Keçəl Həmzə
Keşiş
Keçəl Əli
Keçəl Məmməd
Kərim ağa Fateh (Şəkixanov)
Kərəm
Kərmək Rəşid
Kəhriz obalı Sarı Laçın
Kəhriz obalı Mustafa
Kimiroy

Kişi Həşim
Kirpi
Knyaz M.S.Voronsov
Knyaz Tumanov
Klarnet çalan
Kor
Koroğlu
Koramal Əhməd
Kor uşaq
Korqanova
Koxa oğlu
Kosa
Kömürçü Kəməş

Q

Qabil
Qaçaq
Qaçaq Şubay
Qaçaybala Məmmədəli
Qaffar Bahaf oğlu
Qaffar kişi
Qalayçı
Qardaşlar
Qara öküz
Qarı
Qaraj kişi
Qarınqulu
Qaraçı
Qara Musa
Qara Niyazi
Qarayev Yaşar
Qasım Zakir
Qasım bəy Zakir
Qazı Maqoma

Qaziyev Andiyski
Qazı Məhəmməd
Qazı
Qazı Əbdüllətif Hacı Əbdüssalam oğlu
Qazı Əbdül Rəhman Əfəndi Əbdüllətif oğlu
Qəssəf Əşrəf
Qəssab Əhəd
Qırdanel
Qırmızı öküz
Qışlaqlı
Qoca kişi
Qorbaçov
Qoçu
Qoçu Abbas
Qolya Bəhram
Qumarbaz
Qurd oğlu Ələsgər
Qurd Əhməd
Qurban dayı
Ququ Qəhrəman
Qırıldım Usuf

L

Laqan Cabbar
Lampa Vahid
Lenin
Leyli qarı
Lələ
Lətifov Yaqub İsaq oğlu
Lütfəli Abdullayev
Loğman
Löh Qasım
Lıqıdı Cabbar

M

Mabud
Mahmud
Mahmud İsmayılov
Mama Zəhra
Mamikon
Maşaq İsfəndiyar
Mehdi
Meyitə su tökən
Məhəmməd
Mənsur
Mədət dayı
Məzə Mədət
Məryəm oğlu İsa
Məhəmməd peyğəmbər
Məmməd kişi
Məmə
Məryəm oğlu Hacıbala
Məhəmməd Əfəndi
Məmmədzəki
Məzhəkəçi Nuru
Məsim
Məsmə xala
Məhəmməd Əmin Əfəndi
Miyanaçı
Mirzə Fətəli Axundov
Milisoner Mabud
Mirzə Abdulcabbar
Mirzəli
Mirzə Məhəmməd
Molla
Mikayıl
Molla Oruc
Molla Cuma

Molla Surxay
Molla Məmməd
Molla Nəsrəddin
Moskovski rejissor
Monse
Molla Abdullah ibn Molla Əbdül Mütəllib
Mırıq Rəhim
Musa Peyğəmbər
Murtuz
Mustafa Əfəndi
Mustafa Cabbarzadə
Müəllim
Müdəl lələ
Mülayim
Mürdəşir
Müftə Şəfər

N

Nadir
Namərd
Navat
Nazir
Nəzər
Nəbi Məhəmməd
Nəsibə Zeynalova
Nikolay
Niyazi
Nökər
Nurmusa
Nuru (Hacıhəbillahların Nuru)
Nuh Nəbi
Nuxa qəzasının rəisi
Nütüş
Nütvəli

O

Oğru
Oruc
Osman
Ovçu doxtur
Ovçu

Ö

Ömər

P

Padar Qurban
Padşah
Palan tikən
Pinəçi Həsən
Pəhlivan Məhərrəm
Pəri
Pəpiş
Pərzad

R

Ramazan dayı
Ramiz
Rəhimə
Rəqiyyə
Rəhim
Rüstəm bəy
Rəşid bəy Əfəndiyev
Rza bəy

S

Saat
Sabit Rəhman
Sadiq Murtuzayev

Saqqız oğlu Bədrəddin
Salman Mümtaz
Salam
Salatın oğlu Alı
Salvı Məmməd
Salman oğlu Sadıx
Salam Qədirzadə
Samıqıran
Seyid Əbdürrəhim Cəmaləddin Hüseyn
Seyid
Seyyid Hac-Əl-Hərəmeyn ibn Seyid Hacı Ağa Məhəmməd
Əfəndi ibn Seyyid Qasım Çələli ibn Seyyid Qədəş Çələli Əfəndi
ibn (1596-1597) Seyyid Hacı Şeyx Dədə Mürsəl Şeyx Babarta
Seyidəli
Sədrəddin bəy
Sədi
Sərkər
Sərkər Məcid
Sərkə Qasım
Sərxoş Həşim
Səyalı
Sitarə xala
Suçmalılı Pirələddin kişi
Süleyman peyğəmbər
Stalin

Ş

Şah Abbas
Şahqulu
Şagird
Şalburuz baba
Şapqaçı Valeh
Şeyx Şamil
Şeyxülislam Hacı Şeyx Həsən Mollazadə Gəncəvi

Şeyx Dədə Mürsəl
Şeyx Nurullah Əfəndi
Şirəli
Şəki xanı
Şəkili Ələsgər
Şəmsəddin bəy
Şəmi kişi
Şöyüb Məmmədov

T

Tapdıq
Tanrıverdi
Teymur Xəlilov
Tatarlar
Teymuroğlu Məhəmməd
Təpəli (Təpəcənnətli) Sadıq oğlu
Təzə bəy
Tutuquşu
Tubu nənə
Tülkü

U

Ustakər
Uçu-buçu İspəndiyar
Ustad Qasım
Uzbaşıyev Heydər

V

Vartan
Vəliqulu
Vəli
Vəzir

Y

Yar oğlu Yaqub
Yetim oğlu Nurəddin
Yunis
Yusif
Yusif peyğəmbər
Yusif Əfəndi

Z

Zamanov Məmməd
Zəhra
Zərgər
Zənqərəboğlu Əli
Zənqərəboğlu Hacıbala
Züleyxa
Zöhrəvani
Zülü
Zülcəlal
Zoğ Məmməd

SÖYLƏYİCİLƏR, TOPLAYICILAR VƏ QAYNAQLAR HAQQINDA MƏLUMAT...

Əmək nəğmələri

“Quzuçu” - Oxuyan Hacıməmmədova Səmayə, Şəki rayonu, Baş Küngüt kəndi, 1928-ci il təvəllüdü, 2005-ci il

Yazıya alan və mahnının not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti

“Nehrə havası” - Oxuyan Ağayeva Əliyə, Şəki rayonu, Oxud kəndi, 1925-ci il təvəllüdü, 2005-ci il

Yazıya alan və mahnının not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti

Lirik mahnılar

“Gəl, maralım, gəl” - Oxuyan Aşıq İsmayıl Allahverdiyev, Şəki rayonu, Baş Göynük kəndi, 1929-cu il təvəllüdü

Yazıya alan və mahnının not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti

“Neylim sənə” - Oxuyan Abdullayeva Rəhimə, Şəki rayonu, Oxud kəndi, 1940-cı il təvəllüdü, 2005-ci il

Yazıya alan və mahnının not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti

“Dilbərim nar alar” - Oxuyan Məşədicəfərova Züleyxa, Şəki şəhəri, 1935-ci il təvəllüdü, 2005-ci il

Yazıya alan və mahnının not yazısını hazırlayan Fəttah Xalıqzadə, Azərbaycan Milli Musiqi Konservatoriyasının dosenti

“Layla” - Oxuyan Hacıməmmədova Səmayə, Şəki rayonu, Baş Küngüt kəndi, 1928-ci il təvəllüdü, 2005-ci il

Şəkiddə türk hərbi marşı

Şəkili folklorçu Lütvəli Vahabovdan yazıya alınmışdır

İnanclar

I. “Kümdarlar arasındakı mövhumat haqqında” - Rəşid bəy Əfəndizadə “Şəki vilayətində kümdarlıq peşəsinin tarixi, ipəkçilik sənayesi və ticarəti haqqında”.

Tərtibçi və şərhlərin müəllifi: Ədalət Tahirzadə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şəki Regional Elm Mərkəzi, “Nafta-Press” nəşriyyatı, Bakı-2006, səh. 39-43

II. Bu hissədə verilmiş inanclar Həjat Tassarovanın, Hüsniyə Qaffarovanın və Şükufə Mehdiyevanın dilindən qələmə alınmışdır.

Yanıltmaclar

1-14 saylı yanıltmaclar götürülmüşdür: Faiq Çələbi (Faiq İbrahim oğlu Çələbiyev) Sankt-Peterburqda A.İ.Gertsen adına Rusiya Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Etnokulturologiya kafedrasının dosenti, sənətsünaslıq namizədi. “Azəri” qəzeti, Sankt-Peterburqda Azərbaycan milli-mədəni muxtariyyətinin qəzeti, Dekabr, 2002, № 11, səh. 13. “Yanıltmac sovuqatı” “Ədəbiyyat qəzeti” 2 Oktyabr 1998-ci il, № 38 (3111)

15-18 saylı yanıltmaclar Lütvəli Vahabovdan, 19 saylı yanıltmac Hüsniyə Qaffarovadan qələmə alınmışdır

Tapmacalar

Faiq Çələbi “Ədəbiyyat” qəzeti, 02.10.1998-ci il, № 38 (3111)

2-4 saylı tapmacalar Şəki rayonunun Bideyiz kəndində qələmə alınmışdır

Atalar sözü və məsəllər

Qafarova Həyat Hüseyn qızı - Şəki şəhəri, pensiyaçı, 85 yaş, 1995-ci il

Qafarova Hüsniyə Yaqub qızı - Şəki şəhəri, müəllimə, 55 yaşında, 1990-cı il

İbrahimova Rəxşəndə Yaqub qızı - Şəki şəhəri, pensiyaçı müəllimə, 70 yaşında, 2001-ci il

Saybət Bacı - Şəki şəhəri, “Otaq eşiği” məhəlləsi, 60 yaş, 1970-ci il

Faiq Cələbi (Çələbiyev Faiq İbrahimov oğlu) - Sankt-Peterburq, 53 yaş, 2003-cü il

Vahabov Lütvəli Şirəli oğlu - təqaüdcü müəllim, 80 yaş, 2001-ci il

Molla Əli - Şəki şəhəri, din xadimi, 68 yaş, 2005-ci il

Akif Salam - Şəki şəhəri, jurnalist

Salamov Möhsüm Əsgər oğlu - Bakı şəhəri, Şirvanşahlar müzeyi kompleksinin direktoru, 70 yaş, 1975-ci il

Əbdürrəhmanov Hümət Həsən oğlu - Şəki rayonu, Dərəcənət kəndi, müəllim, 65 yaş, 2001-ci il

Həmidov Loğman Əbdülhəmid oğlu - Bakı şəhəri, "Azneft" İB Radorabitəsi idarəsinin rəisinin müavini, 65 yaş, 2005-ci il

Əzizov Soltan Hümət oğlu - Şəki şəhəri, təqaüddə olan dövlət qulluqçusu, 84 yaş, 2004-cü il

Hacı Cabir Müzəffər oğlu Xəlifəzadə - Şəki şəhəri, Milli Azərbaycan kulinariyasının bilicisi, tədqiqatçısı və təbliğat edəni, 70 yaş, 2005-ci il

Əhmədov Süleyman Rəsul oğlu - "Azərabitəlayihə" Layihə Axtarış Kontorunun baş mühəndisi, 50 yaş, 2007-ci il

Əzizov Elman Mövlud oğlu - Şəki rayonu, Baş Laysqı kəndi, AMEA-nın Folklor İnstitutunun dissertantı, 42 yaş, 2004-cü il

Məmmədov Ələfsər Bəxtiyar oğlu - kimya elmləri doktoru, professor, 43 yaş, 2005-ci il

İslamova Rəhimə - Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi, 1947-ci il təvəllüdü

Münəvvər nənə - Şəki rayonu, II Biləcik kəndi, 1918-ci il təvəllüdü

Kopur oğlu Məmmədkərim - Şəki şəhəri, pensiyaçı, 74 yaş, 2005-ci il

Cabbarov Əlibəy - Şəki şəhəri, məktəb direktoru, 61 yaş, 1990-cı il

Usta Əli (Əli Davudoğlu - Doydağların Əli) - Bakı şəhəri, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi, 68 yaş, 2000-ci il

Alxasov Kamil Kamal oğlu - Şəki rayonu, Kiçik Dəhnə kəndi, müəllim, f.e.n.

Hacıyev Nemət Həmid oğlu - Şəki şəhəri, tarixçi müəllim, 67 yaş, 2007-ci il

Əfsanələr, rəvayətlər

“Arvad əməli qurtaran deyil”, “Etiraf”, “Yerdəyişmə” – Salamov Akif Salam oğlu, (Akif Salamoğlu), 1949-cu il təvəllüdü, Şəki şəhəri, mühəndis. Bax: Gülən gözlər, səh. 6, 7, 33, 42, “Qızıl Şərq mətbəəsi” ATSC

“Süleyman peyğəmbərin təəssüfü” - Yusif Hacı Zəkəriyyə oğlu, 1885-ci il təvəllüdü, 92 yaşında, 1977-ci il

“Elm və helm”. Danışan: Hacı Huşənc Nəcəfi, Şəki şəhəri, 1938-ci il təvəllüdü, sahibkar

Qələmə alan: Salamov Akif Salam oğlu (Akif Salamoğlu). Bax: Gülən gözlər, səh. 133, Bakı-2004, “Qızıl Şərq mətbəəsi” ATSC

“Peşə” - Quliyev Cümşüd Əmirastan oğlu, Bakı şəhəri, rabitə mühəndisi, 61 yaş, 2000-ci il

“Qisas” - Qafarova Həyat Hüseyn qızı, Şəki şəhəri, evdar qadın, 85 yaş, 1995-ci il

“Üzlu qonaq” - Danışan Davax Həsən, Şəki rayonu, Aşağı Göynük kəndi, pensiyaçı, 75 yaş, 1975-ci il

Təqdim edən: Süleyman Əhmədov, Bakı şəhəri, “Azərrabitəlayihə” Layihə Axtarış Kontorunun baş mühəndisi, 49 yaş, 2006-cı il

“Allah dəvələri iynənin gözündən keçirir”. Danışan: Şəki rayonu, II Biləcik kənd sakini, 1918-ci il təvəllüdü Münəvvər nənə, VI.2005-ci il

Yazıya alan: İslamova Rəhimə, Şəki rayonu, II Biləcik kəndi, müəllimə, 1947-ci il təvəllüdü, VI.2005-ci il

“Eşşəkliya şükür elə!”, “Allaha təvəkkül”, “Şah səni üstümə göndərdi ki, mən də tutub didim”, “Dərdsiz adamın alt köynəyi”, “Beyində gənə”, “Birin də...birin də...”, “Halal qardaşlar”, “Qəza

toru”, “Xan qızını kimə verər”, “Bacılar”, “Kim gözəldir?”, “Qoy-saydın, götürərdin”, “Ərəbin dəvəsiylə halallaşması”, “Allah taa-lanın işinə qarışmaq olmaz”, “Əzrayılın dostluğu”, “Hamam əh-valatı”, “İbadət və tamah”, “Babı babına, qarpız qabına”, “Loğ-man həkim”. “Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, “Təhsil” nəş-riyyatı

Toplayan: Lütvəli Vahabov. Tərtibatçı və elmi redaktoru filo-logiya elmləri namizədi dosent Ramazan Qafarlı, Bakı-2003, ss. 49, 50, 51,52, 53,54,55,56,58

Beşik daşı - rəvayəti Şəki rayonu İncə-Zunut kənd orta mək-təbinin dil-ədəbiyyat müəllimi Arif Məmmədov təqdim etmişdir

Gözəlliyi görmək qabiliyyəti - Əbdülrəhim Məmmədov – res-publikanın tanınmış partiya və dövlət xadimi, “Ömrümdən yadda qalan bəzi xatirələr”, Bakı-2007, “Əbilov, Zeynalov və oğulları”, səh. 208-209

Tarixi rəvayətlər

“Şeyx Şamilin naibi Hacı Muradın Nuxada son günlərilə bağ-lı tarixi rəvayətlər” Birinci rəvayət QƏXTMT (CMOMPIK). 40-cı buraxılış, 842, I şöbə, ss. 65, 66, 67, S.N.Şulqin

İkinci rəvayət. QƏXTMT (CMOMPIK). 40-cı buraxılış, 842, I şöbə, ss. 68, 69, 70, S.N.Şulqin, 20 Aprel, 1909-cu il

“Şeyx Şamilin Şəki xanı Hacı Çələbi xanla qohumluğuna dair tarixi rəvayət”, “Xalq qəzeti”, 26 fevral 2006-cı il, № 43 (25217) Şəmistan Nəzirli. Müdafiə Nazirliyinin Hərbi-Elmi Mərkəzinin baş elmi işçisi, polkovnik-leytenant

“İlisu” - Tərtib edən S.Murtuzayev, Bakı, “Oskar” NPM, 2005, s. 14

“Oryat kəndi ilə bağlı tarixi rəvayət”. Ədalət Tahirzadə “Şə-kinin tarixi qaynaqlarda”, “Master” nəşriyyatı, s. 134, Bakı-2005

“Şəki xanı İsmayıl xanın öz arvadını qətlə yetirməsi” - Ədalət Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda”, ss. 194-213

“Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi”nə dair tarixi rəvayət: Danışan Lətifov Yaqub İsaq oğlu, 1950-ci il təvəllüdü, Azərbaycan

can Dövlət İqtisad Universitetinin müəllimi. Qazı Hacı Əbdül-
lətifin nəslindəndir

“Molla Cumanın ölümü ilə bağlı tarixi rəvayət” - Umarov Şə-
rif Osman oğlu, Şəki rayonu, Aşağı Göynük kəndi, 87 yaş, 1987-
ci il

Toplayan: Əzizov Elman Mövlud oğlu

“Topal Teymurun təkəyah qaza qonaq edilməsi” - Nümunə
Baş Göynük kəndində qeydə alınmışdır

Pəhlivan rəvayətləri

“Pəhlivanın qızı”, “İsə kişiylə ərəb pəhlivani”, “Qırdanella
Əliqulunun güləşi”, “Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, “Təh-
sil”, Bakı-2003

Toplayanı: Lütvəli Vahabov, Şəki şəhəri, pensiyaçı müəllim,
82 yaş, 2003-cü il. Tərtibçi və elmi redaktoru f.e.n., dosent Rama-
zan Qafarlı

Toponim rəvayət

Ədalət Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” “Master” nəş-
riyyatı, Bakı-2005, s. 183

Nağullar

“Xeyirxahlıq”, “Haqq var, divan yoxdu”

Danışan: Təslim Məhəmməd oğlu Abdurahmanov, Şəki rayo-
nu, Baqqal kəndi, təqaüdçü, 78 yaş, Avqust, 2003-cü il

“Göz görməyən, qulaq eşitməyən söz”

Danışan: Muxtar İskəndərov Şəki rayonu, Böyük Dəhnə kən-
di, 80 yaş, 1996-cı il

Təqdim edən: Sadıqov Azər

“Mürdəşir və meytə su tökən” - Niyazi Abdurahmanov (usta
Niyazi), Şəki şəhəri, bənnə, 69 yaş, 1996-cı il

“Kimin yaşı çoxdur”, “Canavarın üç öküzlə dostluğu”, “Çaq-
qalla qəbalə bağladı”, “Yaxşı oğul niniyir ata malını, pis oğul

niniyir ata malını?...”, “Ata vəsiyyəti”, “Papağını üç dəfə göyə atıb tutma”, “Kosayla keçəl, yaxud görək kim kimi aldadır”

“Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, “Təhsil”, Bakı-2003

Toplayanı: Lütvəli Vahabov, Şəki şəhəri, pensiyaçı müəllim, 82 yaş, 2003-cü il Tərtibçi və elmi redaktoru: f.e.n., dosent Ramazan Qafarlı

Lətifələr

“Hacı dayının umacağı”, “Hacı dayının o dünyadan qayıtması”, “Hacı dayının sillə döyüşü”, “Hacı dayının keçəl Həmzə ilə görüşü”, “Qoy çölə çıxsın”, “Sənə yaman oxşayır”, “Təbaşirlə”, “Gürzə Məmməd Koramal Əhmədin gözünü necə çıxardı”, “Yaxşısı hayıfdı, pisi ayıfdı”, “Keçəl Həmzə”. Faiq Çələbi (Faiq İbrahim oğlu Çələbiyev) Sankt-Peterburqdakı A.İ.Gertsen adına Rusiya Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Etnokulturologiya kafedrasının dosenti, sənətsünaslıq namizədi, Sankt-Peterburq, “Azəri” qəzeti, № 11 Dekabr, 2002-ci il, səh. 12, 13

“Məsləhət” Molla Əli - Şəki şəhəri, din xadimi, 68 yaş, 2005-ci il

“Kiş”i istəyirəm”, “Axşamnan bağla”, “Hamısını üfürmüşən”, “Klarnetçalanın ağzı sulandı” - Nurəddin Yusif oğlu Həbibillahzadə (Hacıhəbillahların Nuru), pensiyaçı, mühəndis

“Külək yiyirəm” - Məmmədov Ələfsər Bəxtiyar oğlu, kimya elimləri doktoru, professor, 43 yaş, 2005-ci il

“Hacı dayı “Pobedanın” “gözünü” çıxartdı” - Qüdrət Quzu oğlu Muradov, Şəki rayonu Kiş kənd məktəbinin müəllimi

“Şəkilinin Allaha məktubu” - Şərifov Vahid Qoca oğlu, mühəndis, 2006-cı il

“Həbilə eliyirsooz da...” - Natiq Əyyubov (Natiq Qurubəy), rəssam

“Pişiyin də tarasını çıxacaq”, “Mən caqqalam ki?” – Abdurahman (Oqtay) Əsəd oğlu Əmirov, Şəki şəhəri, həkim stomatoloq, 60 yaş, 1999-cu il

“Qde Ku-kuli-ku?”, “Toyuqla pis olum?” - Abdullayev Fərman Cabbar oğlu, Şəki şəhəri, aktyor, 37 yaş, 1990-cı il

“Hayindi səən qulağınnan oyniyir” - Mustafayev İbrahim Nurməmməd oğlu. Şəki şəhəri, pensiyada olan dövlət quluqçusu, 65 yaş, 2003-cü il

Baş Göynüklü Fərrux kişi və Yeşil dayının adı ilə verilən lətifələr, həmçinin Hacı Dayının adı ilə bağlı başlıqsız lətifələr bu mənbədən götürülmüşdür: El-oba gülməcələri “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1993, səh. 5-11 toplayanı Arzu Hüseynova

“Vaxt verim, amma ...” Salamov Akif Salam oğlu (Akif Salamoğlu) “Gülən gözlər” Bakı-2004, səh. 156

“... Səhnə o səhnə döyül” - Maqsudov Nazim, Şəki şəhəri, hüquqşünas, 36 yaş, 1972-ci il. “Kişilik”, “Zəhmət haqqı” – Musayev Namizəd Mövlan oğlu, Şəki rayonu, Kiçik Dəhnə kəndi, həkim. “Şərikli donnux” Əliyev Nemət, Bakı şəhəri, qulluqçu, 65 yaş, 1999-cu il “Təşəkkür” - İsmət İsmayılov, Şəki şəhəri, rəssam, 70 yaş, 2000-ci il “Həmişə sizdə”, “Hələ mən minməmişəm”, “Bir o oldu ki, əməlli isindim”, “Mən yerdə and içmişəm”, “Çıxış yolu”, “Dədəm də o biri budaqdadır”, “Ucuz ətin şorbası olmaz”, “Get istə, axmaqsa verəcək” - İslamova Rəhimə, Şəki rayonu, II Biləcik kəndi orta məktəbinin müəllimi

“Arabanı ora sür”, “Beləsinnən olub”, “Suyumuz bulanıxdı”, “Sifariş”, “Sən molladan çox bilmirsən ki...”, “Dodaq dəyməyən qabda su”, “Sənin eşşəyinin qohumu çıxdı”, “Üç dolma, on beş loxma”, “Qız özü heylə gəlif”, “Tərəkəmə tut yeyir”, “Oğlanlarının hansı yaxşıdı”, “Əlbərcü tərif”, “Raması bir az əyilib”, “Muştuluğu qaytar”, “Ya Rəbbim, mənim düyünümü aç”, “Ölməsə savabı çox olardı”, “Əzrayılın üzü qara olsun”, “Dəli Mehдинin ağıllı cavabı”, “İki məzəkəş”, “Burda bülbüllər rusca oxuyur”, “Əlini belindən götürməyən oğlan”, “Səndən karvan vuran olmaz”, “Hələ tezdir”, “Bu da onun dərəsi”, “Yoxumdur”, “Arpanın dadı”, “Günaha batanlar gəlir”, “Toyuğun intihar məktubu”, “Elmin başı səbrdir”, “Kim nə yeyir, o da ona dadlıdır”, “Birənin əlli batman

yağı”, “Dəliləroza baxıb dəlīmə şükür eliyirəm”, “Onunla səfərə çıxmamışam”, “Bəli” yiyən at”

“Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, “Təhsil” nəşriyyatı, Bakı-2003

Toplayanı: Lütvəli Vahabov

Qaraqoyunlu lətifələri: “İçində də Bədəl lələmlə Müdəl lələm”, “Bacı” qeyrəti çəkən qardaş”, “Dədəm Orucun vəsiyyəti”, “Heylədirsə, bünövrəni basmax olar”, “Qutu da bizə bir Allahmı oldu”, “Pəri yeyənə kimi, qoyun ayı yesin”, “Yoldaşılıq köməyi”, “Boynu qoltuq altı görməyən qalayçı”, “Karım könlündəki”, “Bizim Zöhrəvanı kimi”, “Moskovskiy rejissor”

Əbdürrəhmanov Hümət Həsən oğlu, Şəki rayonu, Dərəcənət kəndi, müəllim, 60 yaş, 1998-ci il

Zarafatlar

Lütfəli Abdullayevin zarafatları:

“...burnunu çək, keçək də...”

“Lütfəlinin Məmmədzəkinin başını “yarması”

Təranə Məhərrəmovə “Kaspi” qəzeti, 28 mart 2003-cü il, № 055 (544)

“Şəkili satıcı Lütfəlini “bağladı” - Ənvər Mete, “O torpağın övladları”, Nurlan, 2006

“Dəm alıram” - Afaq Bəşirqızı, Bakı şəhəri, aktrisa

“...Üç kilo təzə qoyun əti versəydilər daha yaxşı olardı” – Şahid Qoca oğlu Şərifov, bank işçisi, 2006-cı il

“Şəkiyə çox gedib-gələrdi” Azərbaycan Folkloru Antologiyası, XI kitab, Şirvan Folkloru, s. 273, Bakı, “Səda”, 2005

Toplayanı: f.e.n. Qəniyev

Tərtib edənlər: f.e.d. H.İsmayılov, f.e.n. S.Qəniyev

“...Engelsistəm” - Cahangir Novruzov. Xalq artisti. “İki sahil” qəzeti, 2 fevral 2004-cü il

“Hayindi bunun nə qəşəng meyiti çıxıb?!”

“Zarafatla bağlı xatirələr”

Murtuzayev Sadiq Nəbi oğlu, 1928-ci il təvəllüdü, pensiyada olan dövlət qulluqçusu

“Əliağa Kürçaylının zarafat dünyası”

Bakı, Gənclik-1999, ss. 5, 17, 18, 19, 20, 21

“Oxşatma”, “Qılgılımdan od törər”, “Dekret opuskası”, “Buz nalı” - İsmət İsmayılov, Şəki şəhəri, rəssam, 70 yaş, 2000-ci il

Yetim oğlu Nurəddinin zarafatları: “Oğluna nəsihət”, “Məsləhətə etiraz”, “Tapmaca”, “Böyük seçmək”, “Öz arşını”, “Əlaqəli iş”, “Təsəlli”, “Sponsor”, “Zibil maşını”, “Xarab ola bilməz”, “Qaşığın qızmağı”, “Şeş yek”

Tapdığı zarafatları: “Ağır səfər”, “Daha qiymətli yük”, “Kapron corab”, “Qış zarafatları”, “Yeni il hədiyyəsi”, “Tez-tez gələn qonaq”, “Tapdığı bəy aparması”

Salamov Akif Salam oğlu - Şəki şəhəri, mühəndis, 1949-cu il təvəllüdü, zarafatlar 2002-2003-cü illərdə qələmə alınmışdır

“Hacıhəbibillahların Nuru müəllimin dadlı-duzlu zarafatlarından”

Abbasov İlham Qurban oğlu, 1948-ci il təvəllüdü, hüquqşünas, Baş ədliyyə müşaviridir

“Bosforda görüş” (novellalar, xatirələr və ...)

CMAÇ tərəfindən çap olunmuşdur, Bakı-2004, ss. 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107

Biləcik zarafatları: “...Mənim uşaqlarıma da qalsın”, “Pulu götürərsən yoxsa ağılı?”

İslamova Rəhimə - Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi, 1947-ci il təvəllüdü, VI.2005-ci il

“Xurcuna haqq deməmişəm”, “Oruc yediğini görmüşəm”, “Corab əyağını sıxır”, “Toyux peyini”, “Güzgü məsələsi”, “Eşşəkliyə şükür elə”, “İki məzəkəş”, “Burda bülbüllər rusca oxuyur”

“Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, ss. 116, 117, 118, Bakı-2003, “Təhsil” nəşriyyatı

Toplayanı: Lütvəli Vahabov

Dodu zarafatları: Aydın Əhmədov - “Şəkiddən başlandı uzaq səfərlər”, Bakı-1997, ss. 45-46

Məzəli ixtilətlər

Doduluların ləqəbləri, məzəli və maraqlı söhbətləri,
“Şəkidən başladı uzaq səfərlər” - “Səda” ədəbi-nəşriyyat mərkəzi, Bakı-1997, ss. 41-48

Aydın Qaffar oğlu Əhmədov - 1934-cü ildə anadan olmuşdur, Geologiya-mineralogiya elmləri doktoru

“Çöldən evə tullanma oyunu və ya üzlü qonaq”, “İlana pul nəyə lazımdır”, “Bu kənddə ala qarğa bala çıxarmaz”

Danışan: Şəki rayonu, II Biləcik kənd sakini, 1918-ci il təvəllüdlü Münəvvər nənə, VI.2005-ci il. Yazıya alan: İslamova Rəhimə - Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi, 1947-ci il təvəllüdlü, VI.2005-ci il

“Ürəyitəmizlik” - Abdurrahmanov Niyazi, bəna, 69 yaş, 1996-cı il

“Rəşidin yer qazması”, “Eşələn məşq edir” - Abdullayev Ələddin Şəmsəddin oğlu, Şəki şəhəri, təqaüdcü müəllim, 60 yaş, 1989-cu il

“Zulum” - Fərman Abdullayev, Şəki şəhəri, aktyor, 1989-cu il

“Bildiriş” - Kərim Kərimov, Şəki şəhərindəki 2 saylı İnternat məktəbinin direktoru, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 24 İyun 1983-cü il, № 25 (2056)

“Eşşəyo qohumu çıxdı”, “Çərçinin andı”, “Gəlin və qayınana”, “Qənd payımı yeyirəm”, “Allah yoluna qayıt”, “Ərəb nə yiyir”, “Təzə hökumət gəlir”, “Heydər doğa alası almağa gedir”, “Gözo dəyişik salmışan”, “Xingəl qonaxlığı”, “Maşallah”, “Xan yaylaxda”, “Molla ilə söhbət”, “Üçüncüsünü deməz”, “Dönüb erməni olmaq istəyirəm”, “Bəhlula qız nişanlandı”, “Məmməd kişi bicinə gedir”, “Dəyirman tez yatdı”, “Getdiyim yol hələ bəlli döyül” - Toplayan: Lütvəli Vahabov

Layisqi ixtilətləri: “...Saa nə var?”, “Dekan Tofiq oğluna toy edir” - toplayıb təqdim edən: Elman Əzizov

Qaraqoyunlu ixtilətləri: “Qənd payımı yiyəjəm”, “Ürəkli and içən və cavabını alan”, “Hamıdan: yaxud atasının adını bilməyən oğul”, “İki çıxmışı olannar”, “Teymuroğlunun birinci və ən uzun

səyahəti, yaxud aşıq gördüyünü çağırar”, “Düz görən çəp”, “Oynaşa xəbardarlıq”, “Ancaq bir nəfəri”, “Sənə demişəm ki, öz yerinə danış!””, “Prostoy” həkimin yanında heç olmamısan?”, “Ay dayı, sənə cano yiyim...”, “Bəs mən başıma haranın daşını töküm, ay camaat...”, “A kişi sən hara qaçmısan?”, “Aydın cavab”, “Eşşək həməən eşşəkdi, palanı dəyişif.. birdən eşşək də dəyişə bilər”, “Sərkar bic, çoban “gic” olanda”, “Biz inanmışıq, amma sən inan”.

Əbdürrəhmanov Hümət Həsən oğlu, Şəki rayonu, Dərəcənət kəndi, müəllim, 65 yaş, 2003-cü il

Əhvalatlar

“Zənqərəboğlunun yeməxanasında olmuş əhvalat”, “Fövqəladə anlaşıma” - Salamov Akif Salam oğlu (Akif Salamoğlu), 1949-cu il təvəllüdü. Bax: “Gülən gözlər”, Bakı-2004, səh. 169, 197, “Qızıl Şərq” mətbəəsi ATSC

“Bir zərbəyə görə 8 il !” - Süleymanov Bədrəddin Nəsim oğlu, Şəki şəhəri, pensiyaçı müəllim, 80 yaş, 2003-cü il

“Dodu vadisinin heyvanlar aləmi”, “Başqa bir görüş” - Aydın Əhmədov, “Şəkidən başlandı uzaq səfərlər”, ss. 11, 34, 35, 36, Bakı-1997

“Tiflis həkimi Monse və Samux qaçqınları”, “Kişi kişinin papağını başından götürməz”, “Heç yana qaçmaq lazım deyil”, “Mən Sizi öyrədə bilmərəm”, “İlan zəhəri”, “Hacı həkim”, “Badıbudu Hacıbala”, “Xanın Dəhnə qonaxlığı”, “Ədilxan İlisulu”, “İtin məharəti”, “Qiyamət günü canavarın arzusu”, “Xanabad körpüsü”, “100 qoyun”, “Duluz daşıyan qətirlər”, “Məmə adlı oğlum da oluf”, “Qaraçı qızı qaraçı əppəyi istəyir”, “Göydən it səsi gəlirdi”, “Getdi dimax olmaz-gəldi dimax olmaz”, “Kələmin kökünün üstündən araba keçir”, “Qarıyla ispalkom”

“Lütvəli kişidən folklor nümunələri”

Toplayanı: Lütvəli Vahabov, tərtibçisi və elmi redaktoru Ramazan Qafarlı, “Təhsil”, 2003, ss. 60-78-88

“Bir kibrit dənəsinin dəyəri” - toplayanı: Lütvəli Vahabov, “Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, II kitab, Bakı-2005, “Memar Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC, səh. 30, 31

“Sabun”, “Dəvənin dərisi eşşəyə yüküdür”, “Onun kollektivi qə-dər müəllimimiz var” - Kamil Alxasov, Şəki rayonu, Kiçik Dəhnə kəndi, müəllim, filologiya elmləri namizədi, 70 yaş, 1998-ci il

Qaraqoyunlu əhvalatları: “Xortlamış ölü”, “Məryəm oğlu Hasanın təsəllisi”, “Havaya sovuşan güllə”, “Yeddi qardaş bir gündə qanına qəltan edildi”, “Məryəm oğlu Hasanın Kəlbəcər səfəri”, “Hacıbala kişinin qızılları”, “Akademik İmam Mustafayevin qaraqoyunlu Cavad kişi ilə görüşü”, “Kişi papağı”, “Zənqə-rəvoğlunun pitisi, yoxsa şirin dili”, “Bəhrəm, yoxsa Qolya”, “Ən çox dil bilən”, “Hayindi heylə dölü ki?”, “Hər yerdə sarağan kötüyü olmur ha?”, “Məsləhətli oğurluq”, “Başın sağ olsun, gözün aydın olsun”.

Toplayanı: Hümət Həsən oğlu Əbdürrəhmanov, Şəki rayonu, Dərəcənnət kəndi, müəllim, 65 yaş, 2003-cü il

Qaravəlli

“Ağ yalan”

Danışan: Lütvəli Vahabov

Bayatılar

I

Söyləyən: Şəki rayonu, II Biləcik kənd sakini, 1918-ci il təvəllüdlü Münəvvər nənə

Yazıya alan: İslamova Rəhimə, Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi, 1947-ci il təvəllüdlü, VI.2005-ci il

II

Toplayanı: Faiq Çələbi (Faiq İbrahim oğlu Çələbiyev) Sank-Peterburqdakı A.İ.Gertsen adına Rusiya Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Etnokulturologiya kafedrasının dosenti, şənətsünəşliq namizədi

“Azeri” qəzeti, Sankt-Peterburqda Azərbaycan milli-mədəni muxtariyyətinin qəzeti, Dekabr, 2002, № 11, səh. 13

Həmin sırada 8 saylı bayatının F.Çələbi nənəsi Firuzənin dilindən qələmə almışdır.

III

“Lütvəli kişidən folklor nümunələri”, “Təhsil nəşriyyatı”, Bakı-2003 Toplayanı: Lütvəli Vahabov, tərtibçi və elmi redaktoru f.e.n., dosent Ramazan Qafarlı

Qeyd: Bu fəsildəki bayatların iki nümunəsini 72 yaşlı tibb işçisi Humay Musayeva söyləmişdir

IV

1-4 saylı bayatılar Şəki rayonunun Selbasan kəndindən toplanmışdır

12, 13 və 14-cü beytləri kitabxana işçisi Heyran Şirəliyeva təqdim etmişdir, 1987-ci il

20-ci beyt müəllim Əlibəy Cabbarovdan, 21-ci beyt isə Şövkət Məmmədovadan qələmə alınmışdır. Bu bölmədəki digər bayatı nümunələrini Şəki rayonundakı Kiş orta məktəbinin şagirdləri S.Qarayeva, M.Fərhad, F.Daşqın, H.Elçin və b. qələmə almışdır, 1984-cü ildə

V

Bu bölmədəki bayatılar Lütvəli Vahabovdan qələmə alınmışdır

VI

Bu bölmədəki bayatılar Şəki şəhər sakini Cəmilə Şərifovadan qələmə alınmışdır

VII

Bu bölmədəki bayatıları Şəki rayonunun Baş Küngüt kənd sakini Güldəstə Şirinovanın dilindən Fəttah Xalıqov qələmə almışdır, 2007-ci il

Xoyratlar (kəsik bayatılar)

Xoyratlar (kəsik bayatılar) Həyat Qaffarovanın, F.Çələbinin, R.İslamovanın, L.Vahabovun, H.Şirəliyevanın, S.Qarayevanın və b. dilindən qələmə alınmışdır.

Vəsf

Qeyd olunan vəsf Şəki şəhər sakini Qaffarova Hüsniyə Ya-qub qızının dilindən qələmə alınmışdır

Dildemələr (ağılar)

I bölmədəki ağılar 1997-ci ildə Şəki şəhər sakini, 50 yaşlı qa-dın mollası kimi tanınan Zəhra Əliyevanın dilindən qələmə alın-mışdır

II bölmədəki qeydləri mədəniyyət işçisi Təranə Qaqəsova təqdim etmişdir, 1987-ci ildə

III bölmədəki ağıları Şəki şəhərindən kitabxana işçisi Heyran Şirəliyeva təqdim etmişdir, 1987-ci ildə

IV bölmədəki ağılar Şəki rayonunun Oxut kənd sakinləri Bəl-yar (1), Sədayə Rəsulova (2), Qoxmuq kənd sakinləri Nəsimə Abdullayevanın (3,4) və Zivər Mustafayevanın (5) dilindən Fəttah Xalıqov qələmə almışdır

Deyimlər, söyləmələr, qoşqular

Danışanlar, söyləyənlər:

Bəstərək nənə (Bəstərək Cabbar qızı) - Şəki şəhəri, evdar qa-dın, 80 yaş, 1972-ci il

Faiq Çələbi - Sankt-Peterburq, elmi işçi

Əlibəy Cabbarov - Şəki şəhəri, müəllim, 61 yaş, 1990-cı il

Hüsniyə Qaffarova - Şəki şəhəri, müəllimə, 50 yaş, 1990-cı il

Həyat Qaffarova - Şəki şəhəri, evdar qadın, 85 yaş, 1995-ci il

Lütvəli Vahabov - Şəki şəhəri, müəllim, 80 yaş, 2001-ci il

Oruc müəllim – Şəki ş.

Mülayim xala - Şəki şəhəri, evdar qadın, 90 yaş

“Şəki bazarı” - “Azərbaycan” qəzeti, 01.09.2006-cı il, № 196 (4420), səh. 4

“Həzrət babanın rəvayəti” - Şəki rayonu, Baş Küngüt kənd sakinlərinin dilindən Fəttah Xalıqov qələmə almışdır

Sanama

Bu nümunəni Şəki şəhər sakini Qaffarova Hüsniyə Yaqub qızı təqdim etmişdir

Aşıq yaradıcılığı

Molla Oruc. “Burşlu qızı”. Baş Layisqi kənd sakini Babayev Məmməd Oruc oğlunun dilindən yazıya alan və təqdim edən: Elman Əzizov, Şəki rayonu, Baş Layisqi kəndi, AMEA-nın Folklor İnstitutunun dissertantı, 43 yaş, 2005-ci il

Molla Cuma - Dastan - “Həsən əminin öküzü” Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivi, inv. № 57

Molla Cuma ilə Aşıq Könlünün deyişməsi. Söyləyən: Aşıq Əhməd Qafarov. Nuxa rayonu, Layisqi kəndi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivi, inv. № 78

Molla Cuma: “Qız”, “Cümə gün”

Söyləyəni: Umarov Şərif Osman oğlu, Şəki rayonu, Aşağı Göynük kəndi, 87 yaş, 1987-ci il

Təqdim edən: Elman Mövlud oğlu Əzizov, Şəki rayonu, Baş Layisqi kəndi, 43 yaş, 2005-ci il, AMEA-nın Folklor İnstitutunun dissertantı

Molla Cuma: “Mənə” - AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Molla Cuma Seçilmiş əsərləri, 3 cildə, 1 cild, səh. 83-84, Bakı: Örnək, 2000. Toplayan Transliterasiya və tərtib edən, ön söz, izahat, qeyd və lüğətin müəllifi f.e.d. Mövlud Yarəhmədov

Aşıq Sənəm: “Kəndçi sevgisi”, “Oğlanla qızın deyişməsi”, “Şişə”. Dastanlar, aşıq havaları, (adları) - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivi, inv. № 65

Aşıq Sirac: “Qanar-qanar”, “Payızda”, “Dinə bilmir”, “Gəlməsə”, “Hökmü”, “Ustadnamə”. Əlyazmalarını və audioyazını təqdim edən: Azad Ozan - AMEA-nın Folklor İnstitutunun elmi işçisi. Aşığın “Yoxdur” (qıfılbənd), “Zoğal” (müxəmməs “Kəmsavad və Sirac” dastanından parça), “Olsa”, “Dolandırır”, “Əlfinaz” (qoşayarpaq), “Gələrsən” şeirlərini şəkili aşıq Sakit Köçəri təqdim etmişdir.

Aşıq Sakitin “Yoxdur”, “Var”, “Bizi” (divani), “Dörd, dörd”, “Taxta qaşığı”, “Moddu”, “Olaydım”, “Yığılın”, “Od əmim” (təcnis), “Yaşada” (dodaqdəyməz təcnis) şeirlərini özü təqdim etmişdir.

Aşıq rəvayətləri

Molla Cumanın aşıq Ələsgərlə deyişməsi - Deyişmədə qeyd olunan qıfılbəndin açmasını Şəki rayonunun Aşağı Göynük kənd sakini Şərif Umarovun dilindən Molla Cumanın nəticəsi Elman Mövlud oğlu Əzizov lentə alaraq bizə təqim etmişdir.

K.Vəliyevin “Elin yaddaşı, dilin yaddaşı” kitabında da verilmiş nümunədən istifadə edilmişdir. (Açması verilməsə də) Bax: K.Vəliyev: “Elin yaddaşı, dilin yaddaşı”, Bakı, Gənclik, 1987-ci il, səh. 185-186

Haram ət - Danışan: Umarov Şərif Osman oğlu, Təqdim edən: Əzizov Elman Mövlud oğlu

“Molla Cumanın Qıpçaq səfəri”, “Molla Cumanın qərib aşıqla görüşü”, “Molla Cumanın Molla Surxaydan gileyi” - Danışan: Aşıq Mirzəli Mirzəəğa oğlu Abbasov, 1929-cu il təvəllüdü, Şamaxının Şamlı kəndinin sakini, 2006-cı il

Molla Cuma və Bilal - Elman Əzizov - Molla Cumanın nəticəsi, “Gülüstan” qəzeti, 14-21 mart 1998-ci il

“Ustad və şeyird” - Aşıq Siracın dilindən audioyazını AMEA-nın Folklor İnstitutunun elmi işçisi Azad Kərimli (Azad Ozan) təqdim etmişdir, 2002-ci il

ƏLAVƏLƏR

Müəllifi bayatılar

Müəllifi bayatılar: bayatının müəllifi Niyazi Şəfayət oğlu İdrisli - 1940-cı il təvəllüdü, təqaüddə olan mühəndisdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Şəki bölməsi “Söz, Söz... Söz”, Master nəşriyyatı, Şəki-2006, səh. 171

Cürbəcür adətlər

Toy adətləri - “Doqqazkəsmə”

Söyləyən: Şəki rayon II Biləcik kənd sakini, 1918-ci il təvəllüdü Münəvvər nənə, VI.2005-ci il

Yazıya alan: İslamova Rəhimə - Şəki rayonu, II Biləcik kənd orta məktəbinin müəllimi, 1947-ci il təvəllüdü, VI.2005-ci il

“Qız toyu”, “Oğlan toyu”, “Keçmişdə Şəkiddə “hə”yə getmə adəti”, “Keçmişdə həccə getmə mərasimi”, “İbadət və tamah”

Danışan: Lütvəli Vahabov

Xalq mahnıları

Dastanlar və aşıq havaları

Oyun havaları

(Adları)

Az.SSR Elmi-tədqiqat musiqi kabineti NİKMUZ, Nuxa ekspedisiya, 1937-ci il

Sədr (Bül-Bül)

İsmayılov M.

Bağirov Z.

Həbibə (katibə)

AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun arxivi

Toplayanlar: Qarayev Q., Hacıyev C., İsmayılov M.

Müqəddəs sayılan yerlər

(Pirlər, Ziyarətlər)

“Azərbaycanda pirlər” - Məşədixanım Nemət, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, Bakı-1992, ss. 71, 72, 73, 76, 77, 78, 98, 99, 100

Güldəstə piri - Vasim Məmmədəliyev - akademik, BDU-nun İlahiyyat kafedrasının müdiri

Şəkidə bəzi məhəllə, nəsil, tayfa və soy adları

I. “Ağvanlar”, “Saritorpaq”, “Motorun aralığı”, “Mirzələr-Zorvalar”, “Otaq eşiği”, “Arx üstü”, “Çökək məhlə”, “Gəncəli məhəlləsi”, “Yuxarı baş” haqqında mətnlərin müəllifi hazırkı antologiyanın tərtibçisidir

II. “Ağvanlar” - “Dədə Qorqud yurdu”, Əjdər Fərzəli “Yeni Azərbaycan” qəzeti, № 87 (1567), 19.04.2003-cü il

III. “Dolmabağçalar” Danışan: Salamov Akif Salam oğlu (Akif Salamov)

“Daptqopsunlar” - “Dartqopsunların” Ənvər, Şəki şəhəri, pensiyaçı, 1940-cı il təvəllüdü

“Mənkərli və Sabunçu məhəlləsi”, “Qullar” məhəlləsi - Həsənov Əli İskəndər oğlu, Şəki şəhəri, pensiyaçı, 70 yaş, 2000-ci il

Kəndçi mülkünün quruluşu: Rəşid bəy Əfəndizadə, “Şəki vilayətində kumdarlıq peşəsinin tarixi, ipəkçilik sənayesi və ticarəti haqqında”. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şəki Regional Elm Mərkəzi. Tərtibçi və şərhlərin müəllifi: Ədalət Tahirzadə. “Nafta-Press” nəşriyyatı, Bakı-2006, səh. 43-47

Əhalinin geydiyi libası və libas üçün toxuduğu ipək parçalar haqqında: Rəşid bəy Əfəndizadə, “Şəki vilayətində kumdarlıq peşəsinin tarixi, ipəkçilik sənayesi və ticarəti haqqında”. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şəki Regional Elm Mərkəzi. Tərtibçi və şərhlərin müəllifi: Ədalət Tahirzadə. “Nafta-Press” nəşriyyatı, Bakı-2006, səh. 47-51

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR...

¹ Kümədarlar toxum dirildikdən sonra təbəqələrə sərrib evdə pürük verərlər.

- Xırda doğranmış tut yarpaqları. Birdən durandan sonra küm damına köçürmək üçün bir adətə riayət edərlər - küm damında keçən sənədən qalma süpürüntüləri, mizi və tozu süpürüb bir qaba yığarlar və dan yeri ağarmamış obaşdan durub onu dörd yolun ayrıcına çıxarlar.

² Birinci yuxudan.

³ Barama qurdunun ifrazatını.

⁴ Dallarına baxmayaraq evə qayıdıb ələttəcil qurdu küm damına (çardağa) köçürərlər.

- Təcili şəkildə.

⁵ Bundan əlavə, dəstəmazsız, qüslsüz, qırxlı arvad, qırxlı uşaq, qırxa düşənlər üçün kümə daxil olmaq qəti surətdə qadağandır. Bədnəzərə müqabi küm damının astanasında at, eşşək nalı çaxarlar...

- Gözə qarşı.

⁶ ...bir düzüm göz mıncığı, balıqqulağı, maşaq dırnağı, dağdağan toxumu, it nəcisi asarlar, baş tirinə at, mal və it kəllələri qondararlar və qapısına bədnəzər duası yazıb yapışdırarlar.

- Vaşaq.

⁷ Kümə baxan mütəxəssisi muzdur sifətilə saxladıqları zaman piş əz vəqt onun haqqında soruşuqlar apararlar ki, görək onun əlində küm sönmək ittifaqı olubdurmu?

- Qabaqcadan.

⁸ ...olmuşsa onu bədyümn hesab edib ətrafa qoymazlar.

- Uğursuz, ağırayaq.

⁹ Əski üsulda qurda baxmağın məzzərrətindən, yeni qaydaların gözəl nəticələrindən təfsilat üzrə göstərdim.

- Zərərindən, ziyanından.

¹⁰ İşin nəhayətində məruzəni dinləyən atalardan Hacı Əsəd namında bir kişi söz aldı və guya gözüylə gördüyünü danışmağa

başladı: “Mənim anam qurt toxumumuzu hər il torbada ət qoynuna qoyub gəzdirərdi və üç günün müddətində papağlaşıb mürəcəsi çıxardı”.

- Burada: balası.

¹¹ Bir gün anamın qoynunda toxum torbası ola-ola əyilib höyütdən su çıxardıqı zaman torba qoynundan düşüb suya batar.

- Əllə qazılmış və üstü örtülü su quyusu.

¹² Bu iş cümləmizin fikrindən çıxar.

- Hamımızın.

¹³ Bir vəqt höyütə su almağa gedənlər mayın axır zamanında görərlər ki, ağac meyvə həngi barama gətiribdir.

- Kimi, təki (Qəbələ ləhcəsindədir).

¹⁴ Allahın təqdiriylə nə cücü-mücü, nə qurt-quş onlara muzu ola bilmədi!

- Əziyyət verən.

¹⁵ Ağzı əyrini (Hər şeydən narazı qalan insan) təndirə saldılar, didi: - Odun höyüşdü.

- Şəki ləhcəsində “yaş” deməkdir.

¹⁶ Alma kürən, satma kürən, ...

- Sarıbəniz, sarı.

¹⁷ ...illah da ki, qaşqa kürən.

- Malın, atın alında olan ağ ləkə, nişan, “tük” “Qaşqasınan vurasan, it kimi gəbərər”.

¹⁸ Başımdan yalo qopdu.

- Od, alov deməkdir.

¹⁹ Çərçinin xırda-xırda andı yığılıb eşşəyinə qənim olar.

- Taxtanı yonmaq üçün xüsusi dülgər aləti. Çərçi yonqarı həmişə dülgər tərəfə atır. Xalq arasında xəsis adamlara “çərçi”, “şabalıt”, yəni çərçi kimi xeyiri (yonqarı) öz qabağına ötürən, şabalıt kimi bərk, möhkəm və s.

²⁰ Həttax-məttax diyir həbilədi.

- Təkidlə, iki ayağını bir başmağa dirəyib, öz sözünü yeridir.

²¹ Həm ulaxdı, həm sulax.

- İşə yarayan, işlək.

²² Kiş batan kimi batdı.

- Şəki rayonundakı Kiş və Oxud kəndlərinin yağışdan, dağ sellərindən batması tarixi: ¹34, ³39-rəbiül-əvvəl 1217 (iyul 1802), ²30-1217 (1802), ⁵28-Şabanın sonu 1217 (Dekabrın sonu, 1802) Tarixi - on yeddidə oldu yağış, Axiri-Şabanül-müəzzəm sövtə getdi Oxud ilə Kiş.

²³ Qanana çivin sazdı, qanmiyənə nağara-qabal da azdı.

- Milçək.

²⁴ Lələ adamın bir dərdi, evladı olanın min dərdi olur.

- Evladı olmayan (sonsuz) arvad, kişi.

²⁵ Miyanaçının kisəsi gen olar.

- Bəzi yerlərdə (Baş Zəyzit, Orta Zəyzit) Miyanda, miyanaçı, miyəndə də deyilir-kənd xidmətçisi, icraçı.

²⁶ Sənəyə verə-verə güyümün bahası çıxdı.

- Səhənk.

²⁷ Yiyən darıxar, yimiyən çoruxar.

- Çaşar, özünü itirər.

²⁸ Xan dəmirçini yanına çağırır, ona atları üçün dörd min midbar hazırlamağı tapşırır.

- Xırda mıx, xalq arasında “mıxı mismar eliyən Allah” deymi gəzir. Bu rəvayətdə “midbar” sözünün atı nallamaq üçün istifadə olunan mıx mənasında işlədildiyini də ehtimal etmək olar.

²⁹ İyid qızın çox xoşuna gəlir, əldən buraxmaq istəməyib xəlvətcə ona deyir:

- Oğlan, kötüyü parçalamağa tələsmə, qıxmıx-qıxmıx, talaşa-talaşa, xırda-xırda əritməyə çalış. Onda yorulub əldən düşməzsən.

- Xırda-xırda.

³⁰ İki bacı vardı, böyüyünün əri rəncbər (əkinçi), kiçiyinin əri isə kumdar idi.

- Barama yetişdirən.

³¹ Görürlər ki, gözləri açılmış kor uşaq qarğının ucunu şişləyib, hovuzun dibinə batırır.

- Qamış.

³² ...Çoxlu sayda güllə yarası almasına baxmayaraq uzun müddət müqavimət göstərməsi məni çox təccübləndirmişdi. Lakin onun əynindəki geyimini soyundurarkən bəzi şeylər aydın oldu; onun bədənindəki yaraların hamısı beşmetlə tutulmuş və bu, görünür qan itgisini ləngidirdi.

- Xüsusi materialdan tikilmiş qoruyucu jilet.

³³ Bir dəfə Şamil Dağıstanın nüfuzlu adamlarını yığaraq oğlu Qazı Maqomanı özünə varis seçməyə təklif etdi.

- Qazı Maqoma adı müridlərə çağırışla bütün Dağıstanı ayağa qaldırmış və nəticədə Hirpi yaxınlığında (1832-ci il) öldürülmüş İmam Qazı-Məhəmmədin şərəfinə qoyulmuşdur.

³⁴ Onlar Nuxadan xeyli məsafə uzaqlaşdıqda (10 verst), Hacı Murad birdən atını çevirib keşikçilərə atəş açaraq birini öldürdü, digərləri isə atlarını çaparaq aradan çıxmağa bildilər.

- 1 verst ≈ 1 km 67 m.

³⁵ Misal üçün, Şəki xanlarından İsmayıl xanın dövrünü götürəlim.

- İsmayıl xan Cəfərqulu xan oğlunun ölüm tarixi: ¹32-15 şəban 1234 (7 iyun 1819), ²99, ³26-1234 (1819), ⁵36-13 şəvval günorta vaxtı 1234 (5 avqust 1819) 1, 2, 3, 5 rəqəmləri qaynağın nömrəsini, onların ətəyindəki (indeksdəki) rəqəmlərsə maddeyitarixin göstərilən qaynaqda neçənci olduğunu bildirir. Məs. 1₃₂ göstərir ki, bu maddeyi tarix 1-ci qaynaqda 32-ci yerdədir*.

Bax: Maddeyi-Tarixlər.

* Maddeyi-tarixlər - Tarixdəki bir çox adamlar, hadisələr haqqında dolğun bilgi verir, Şəkinin o dövürkü tarixi haqqında geniş təsəvvür almağa kömək edir. M.Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan beş farsca qaynaqdan götürülmüş bu maddeyi-tarixlərin heç birinin müəllifi, yazılma tarixi göstərilməyib.

** Nuxunu alan yaranal Səlim xan Nuxuda xan tikibdir. O əsnada İran şahından Xoylu Cəfərqulu xan Rüğərdan olub, Rusiyə dövlətinə pənah gətiribdir. Rusiyə padşahı Nuxunun xanlığın Cəfərqulu xana veribdir. Cəfərqulu xan neçə il Nuxuda xanlıq

edib, vəfat edibdir. Cəfərqulu xan oğlu İsmayıl xan Rusiyyə padşahının hökmüylə xan olub, bir neçə vaxt xanlıq edib. Oğlu qalmayıb, bir nəfər qızı qalıbdır. İsmayıl xandan sonra Nuxuda xan olmayıb, qəməndallar olubdur.

Qeyd: Şərh Ədalət Tahirzadənin “Şəkinin tarixi qaynaqlarında” kitabından götürülmüşdür. bax: həmin kitabda səh. 84 Ədalət Şərif oğlu Tahirzadə Qəbələ rayonunun Xırxatala kəndində anadan olmuşdur. 55 yaşı var. Respublikanın tanınmış ziyalılarından. Filologiya elmləri namizədi, dosentdir. 16 kitabın, 300-dən artıq elmi və elmi-publisistik əsərin müəllifidir.

³⁶ Nəhayət, Şəmsəddin bəy adlı birisinin övrətini zor ilə əlindən alıb özünü də boğazından asdırdı. Günülük hissiylə xana qarşı nifrət bəsləyən xanın övrəti-sabiqi Şəmsəddin bəyin qardaşı Sədrəddin bəyə qasid vasitəsilə işbu əhvalatı bildirdiyi üçün xan öz övrəti-sabiqini hal-hazırda mövcud sarayın “Cəza eyvanı”ndan həyətə atdırır.

- Qanuni (nigahla) alınmış arvaddan sonra (üstünə) alınan arvada (arvadlara) günü deyirlər.

Onlar bir-birini də günü adlandırırlar. Şəkiddə xalq arasında belə deyim də gəzir:

Günümə bax, günümə,

Haqdan gələn zülümə bax, zülümə də.

³⁷ Şura 20-ci ildə gəlif. Müharibə oluf, Qax rayonu keşməğa qoymadı qırmızı qoşunu

(1920-ci il sovet hakimiyyətinin gəlişi nəzərdə tutulur - H.Ə.).

^{38, 39} Rəvayətə görə Oryat kəndinin sakinləri Oryat Əmir Teymurun ordusunda Şəkiyə gəlib bu yerlərdə qalmış moğol tayfasının qalıqlarıdır. Tayfanın bina etdiyi kəndə sərkərdə Əmir Teymurun şərəfinə Oryat adının verilməsi də təbii görünür.

- 1399-cu miladi yılında Teymur ikinci dəfə olaraq Zaqafqasiyaya gəlib Gürcüstanı cəzalandırır. Teymur bu dəfə Zaqafqasiyaya gəldikdə Seyidəli xan adında birisi Şəkiddə hökmranlıq edirdi. Seyidəli xan Əmir Teymura tabe olmaq istəmədi və məmləkəti

taleyə buraxaraq öz ətrafıyla çəkilib dağlara getdi: Əmir Teymur gəlib Şəki ölkəsini özünə tabe elədi və qış vaxtını Kür çayının iki qolu arasında vaqə olub, Mahmud Qazan xan (Qazan Mahmud Elxan (1295-1304) tərəfindən bina edilmiş Mahmudabad şəhərində keçirdi.) (A.A.Bakıxanov) Ədalət Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” Bakı-2005. “Master” nəşriyyatı s. 141.

Vaxtilə Şəki qəzasında mövcud olmuş inzibati bölgüyə əsasən Oryat kəndi 2-ci dairəyə daxil idi. Ə.Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” kitabında çox düzgün olaraq Şəki zonasındakı ləzgilərin yerli türkləri çox vaxt “muğal” (“moğol” sözünün təhrif olunmuş variantıdır - H.Ə.) adlandırdıqlarını qeyd edir.

Moğol hökmdarı Cahan şah (1628-1658) çox sevdiyi, lakin vaxtsız itirdiyi zövcəsi Mümtaz Mahal Banu Bəyimin qəbri üstündə Tac Mahal türbəsini tikdirdi. 1630-cu ildə məqbərənin tikinti işlərinə başlanmış və 25 il müddətinə başa gəlmişdir. Tikintidə 20 min fəhlənin çalışdığı Camna çayının sahilində yerləşən bu türbəni türk memarı Ustad Məhəmməd İsa Əfəndi, səmərəqəndli Məhəmməd Şərif və istanbullu Xan Rumu ilə birgə tikmişlər. Kitabə və bəzək işlərini Şiraz, Lahor, Təbriz, Dəməşq, Bağdad və Buxara ustaları görmüşlər. Məqbərə beşkümbəzli möhtəşəm bina-dan (hündürlüyü 74 m) və künclərdəki 4 minarədən (hündürlüyü 45 m) ibarətdir. Cahan şahın özü də sonralar bu türbədə dəfn olunmuşdur.

⁴⁰ Şirəligil Göybulaq kəndinin qabağında dincəlməyi qərara aldılar.

Şəki şəhərindən təxminən 20 km məsafədə, Cəfərabad kəndinin yaxınlığındadır. Cəfərqulu xan tərəfindən bina edilmişdir ki “...Xoy vilayətinin hakimi Cəfərqulu xan dövləti-mətbuəsindən çönüb, on mindən artıq türk və ermənidən ibarət olan məiyyətilə... Şəki vilayətinə köçmüşdür. [...] gələn ermənilər Şəkidə bu kəndləri bina etmişlər: Cəfərabadxoy, Aydınbulaq, Göybəyli, Ağpilləkənd” (Rəşid bəy İsmayılov. Azərbaycan tarixi. Bakı, Azər-nəşr, 1993, s. 31).

“Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk Baş naziri olmuş Fətəli xan Xoyskinin ikinci babası Cəfərqulu xan Dünbülü... Fətəli şah rejimi ilə çəkişdiyinə görə qohum-əqrabası və qoşunu-cəmi 12 min nəfər, o cümlədən 2 min erməni ilə Şimali Azərbaycana gəlir. O, ...Şəki xanı təyin edilmiş və ona general-leytenant rütbəsi verilmişdir. Xan Xoyski soyadını Cəfərqulu xana Sisyanov vermişdi. Cəfərqulu xan indiki Cəfərabad (bu kənd onun şərəfinə Cəfərabad adlandı - H.Ə.) kəndini bina edir, erməniləri isə yaxınlıqdakı Göybulaq, Daşbulaq, Şirinbulaq, Aydınbulaq adlanan yerlərdə məskunlaşdırır. [...] Rəvayətə görə, Cəfərqulu xan öz bağında atına ağacdan dərdiyi xurmanı yedirdiyi vaxt öldürülmüşdür”. (Azərbaycan folkloru antologiyası. VI kitab. Şəki folkloru, II cild. Toplayan və tərtib edən: Hikmət Əbdülhəlیمov. Bakı: Səda, 2002, s. 141).

Şərhə əlavə: Çox ehtimal ki, yuxarıda qeyd olunan Göybəyli kəndi indiki Göybulaq kəndidir.

⁴¹ Bi günü bi nəfər gəldi yanıma, didim xeyir ola, didi iş yeri axtarıram, vəziyyətim canadı, didim iş yeri məndə.

- Canadı sözü - pisdır, ağırdır mənasında işlədilir.

⁴² Bizə bunu apardım, didi işin nədi, didim qandax qazmax, beyağı qandax olutdu.

- Qandax - dayaz, kiçik quyudur.

⁴³ Ot bitməyən bir səhrada dəvə, eşşək və qoyun bir bafa ot tapır.

- Bir neçə yava (yavalıq) ot.

⁴⁴ Qarı oğlanların himayəsilə həmin evdə bir müddət rahat yaşayır, özünə məşğuliyyət tapırdı: Dirlik edir, mala baxır, kürd basdırır, cücə böyüdür.

- Göyərti yetişdirilən yerə dirlik deyilir.

⁴⁵ Qarı deyir:

- Xoş gəlmişən, çaqqal qardaş. Sən gəlib xırda-xırda cücələri aparırsan. Qoy cücələr böyüsün. Səninlə belə şərt kəsirəm: get, 4-5 aydan sonra gəl, cücələrin yarısını öz əllərimlə tutub sənə verim, yarısı da maa qalsın. Beləcə, qarı çaqqalla qəbalə bağlayır. Hər ikisi qol çəkir.

- Qəbalə - müqavilə deməkdir.

^{46, 47} Kişi oğlunun yataq otağının lənpəsində qəndil asmaq üçün asqı qoyutdurur.

- Ləmpə-tavan - Qəndil-çilçıraq.

⁴⁸ Curları təzədən bir-bir yığışır, Soyuqbulaqda elədiklərini zarafata yozurlar. Guya çıxıb gedəndən az sonra qaytarmaq üçün onun dalınca çıxıblar, amma heç yerdən tapmayıblar. Beləcə, oğlanın saqqızını oğurlayırlar.

- Aldadırlar, başdan çıxarırlar.

⁴⁹ Sonra məşhur bir qumarbazın sorağına düşüb ardınca yollanırlar. Bu adam filan şəhərdəki filan hamamda ocaqçı işləyirdi. Qardaşlar ora yetişib görürlər ki, hamamın külxanasında kasıb bir adam oturub.

- Odunla qızdırılan hamamlarda odun külü yığılan yer.

⁵⁰ Ortancıl qardaş deyir:

- Çaxır vəqf yerin üzümündən düzəldilib.

- Məzarlıq, qəbiristanlıq.

⁵¹ Əvvəl ev sahibini danışıdırırlar. Onu məhlə barısını çox hündür tikdirməkdə taxsırlandırırırlar. Kişiyə deyirlər:

- Sənin qəsd-qərəzliyin olmasaydı barını elə hündür tikdirməzdin. Bu biçarənin də qıçı sınımazdı.

- Barı - həyət divarı.

⁵² Keçəl də özünü təmizə çıxarmaq məqsədilə deyir:

- Mən də fındığı bazarda bir qışdaxlıdan almışdım.

- Qışlaq Şəki şəhərinin aşağı hissəsidir. Şəhərin yuxarı hissəsinə nisbətən xeyli isti relyefinə görə Qışlaq adlanır. (Yaylaq sərinləmək üçün, qoyun-quzunu istidən xilas etmək üçün, Qışlaq isə isti relyefinə görə qışlamayı keçirmək üçün əlverişli sayılır).

Bir gün keçəl kosaya deyir:

- A kosa, istəyirsən işlərimizi dəyişə-dəyişə günümüzü başa vurax.

⁵³ Adam həmişə işləyəndə də, işləməyəndə də yorulub tıncıxır.

- Bezikir, bezir.

⁵⁴ Kosa malı ağıldan çıxaran kimi öküz dartıb qaçmağa hazırlaşır, kosanı kürsü qarışıq yerə yıxıb dalınca sürüyür.

- Mal-qara saxlanan yer, tövlə.

⁵⁵ Razılaşır. Çardağa çıxıb töylənin tavanını sökülər. Kosa keçələ deyir:

- Öküzü kəsmağa sən yaxşısən. Düş öküzü kəs. Əvvəlcə bir budunu özünənən ötrü, sonra o biri budunu mənənən ötrü kəndirin ucuna bağlayarsən. Yuxarı qaldırram. Axırda da kəndiri belinə sarıyarsən, səni dartıb çıxardaram. Şələləlib gedərox.

- Dalımıza yükləyib.

⁵⁶ Mirzə Abdülcabbar doktor Ocaqovun yaxın dostu idi.

- Adlı-sanlı həkim, həm də xeyirxah, humanist insan kimi tanınırdı. Görkəmli kino rejissoru Rasim Ocaqovun atasıdır.

⁵⁷ Yetim oğlu Ovçu doktor ilə dost olduğundan tez-tez onun yanına gedər, hal-əhval tutardı.

- Şəkiddə onkoloji dispanserin baş həkimi idi, dadlı-duzlu yumoru və zarafatları ilə ad çıxarmışdı.

⁵⁸ Bir dəfə kimya dərində müəllim Qabardin oğlundan soruşur: – Mənsur, de görüm suyun düsturunu necə yazmaq olar?

- Bu ləqəblə tanınan nəsil vaxtilə Kabardin-Balkardan gələrək Şəkiddə məskunlaşmışlar. Onlara “Kabardinlər”, “Kabardin oğlu”, “Kabardin-Əlyəsər”, “Kabardin-Ələsgər” deyər müraciət edirlər. Həmin nəsildən olan “Əbicəbicə” Ələsgər və Mənsur sürücü işləyirdilər. “Kabardinoğlu”nun lətifələri Mənsura aiddir.

⁵⁹ Baş Göynüklünün yolu Xaldan tərəflərə düşür.

- Şəkinin ən böyük kəndlərindəndir. Aşıq Camal, Aşıq İsmayıl, Aşıq Əhmədiyyə bu kəndin sakinləri olublar. Özünəməxsus dialekti və folkloru ilə tanınır.

^{60, 61} Yeşil dayının qonşusu bərk xəstələndir. Gedir qonşusunu yoxlamağa. Çıxanda xəstənin arvadı Yeşil dayıdan soruşur ki, Yeşil dayı, bunnan gözün nə alır? Yeşil dayı deyir ki, bacı, narahat olma, iki günə ya tapa çıxar, ya sapa.

- “Sağalar” “şəfa” tapar sözü ehtimal olunur. “Sapa” çıxar sözü dünyasını dəyişər, dağın ətəyi(nə), təpə(yə), oradakı qəbirsanlığa çıxar mənasında fərz etmək olar.

⁶² Biləcikli Mədət dayı yonca otu çalıb, qurudub, qotmana yığmışdı ki, güclü yağış yağırdı.

- Biçilmiş kiçik ot topası; - Bi qotman ot yığmışdım, geyif gördüm oğurriyitdilər.

⁶³ Şəkinin Kiş kəndinin sakini Şəmi kişi müharibə dövrü qəssab dükənindən başayaq almaq istəyir.

- Kəllə-paça.

⁶⁴ Qaraqoyunlu lətifələri.

- Şəkinin Qaraqoyunlu kəndlərindən biridir.

⁶⁵ Şəkiddə bir adam yaşayırdı. Ona camaat Dəli Mehdi deyirdi. O, həmişə bazarda sakit-sakit gəzərdi: Dindirib danışdıranda məzəli söhbətlər edirdi.

- Şəkiddə məşhur baməzə olub.

⁶⁶ Kiçik oğlum gah yalan danışır, gah da doğru. Həfrayiməssəf qalırım.

- Avara, qeyri-müəyyən vəziyyətdə.

⁶⁷ Ə, rahatlanmağa da ananın tumanınnan yapışıb gedirsən. Səndən karvan-zad soyan olmaz... Tez işini gör, yuxum gözüm-dən tökülür.

- Ayaqyoluna, tualetə getmək mənasında.

⁶⁸ Molla deyir: Ay olaydı burda bir qab süttü aş. Yanının əzməsiylə.

- Əzmə - Bişirilərək ət doğrayan maşından keçirilən qara ciyər və quyuq, duz, istiot, sarıköklə ərinnmiş yağda hazırlanır və əsasən paxla-şüyüdlü plovun yanında verilir.

⁶⁹ Yanının kavabı ilə, yanının oşarasiylə. Vurasan şapalağı, yağ süzülə aşağı əlindən.

- Oşara - Gülab, süd, boymədərən, şəkər tozu qaynanmış suda həll edilərək hazırlanır.

⁷⁰ Uzaq səfərdən gecə yarısı evə qayıdan kişi içəri girəndə iki nəfərin pəncərədən atılıb qoyun küzünə girdiyini görür və tez

qutanın ağzını bağlayıb arvadını haraylayır ki, tez bir pərdi dəyə-nəyi gətirsin.

- Mal qara saxlanılan yer, tövlə.

⁷¹ İki ləzgi keçəçi Qaraqoyunlu kəndlərindən birinə gəlir.

- Keçə-qoyun yunundan toxunub yoğun ağaclarla döyülüb bərkidilən palaz növü.

⁷² Bu minvalla Sərkar Məcid çobanlarına zülm edər, onlara qarın dolusu yemək yeməyə qoymurmuş. Çobanlar da onun acığı-na sürünü yaxşı otarmır, arxacdən uzaqlaşan kimi bir dərəyə yığıb yatdırırdılar.

- Arxac - qoyun-keçi saxlanılan yer.

⁷³ Tiflis həkimi Monse və Samux qaçaqları.

- Əhvalatı 85 yaşlı Tbilisi vətəndaşı Monse söyləmiş, Əşrəf Vahabov qələmə almışdır.

⁷⁴ Bir gün Dağar Cabbar baytar kimi tanıdığı Şirəlidən 3 gir-vənkə ət alanda deyər:

- 409.5 qr.

⁷⁵ Ay Şirəli, camışımızın balası quyruqdan gəlib.

- “Tərs gəlib” anlamındadır.

⁷⁶ Bir kişinin belindən yel tutur. O, 5-6 ay xəstə vəziyyətində qalır. Şəhərdəki ara həkimləri - mama Zəhra, həkim baba - hərəsi bir cür müalicə yolu göstərsə də, köməyi olmur. Dedilər ki, Çaq-qal dərəsi adlanan yuxarı məhəllədə bir Hacı həkim yaşayır. Onu da gətirin.

- Təxminən 1920-1922-ci illər arasında baş verdiyi ehtimal olunur. Əhvalatı söyləyən 90 yaşlı Şirəli baba deyirdi ki, bunu nənəmdən, nənəmin qardaşlarından təkrar-təkrar eşitmişəm. Onun ağzından eşidənləri 14 yaşlı nəvəsi Məmməd qələmə almışdır. Qeyd: şərhin müəllifi L.Vahabovdur.

⁷⁷ Şəki xanını Dəhnə kəndinə qonaq çağırırlar. Həmişə olduğu kimi Xan Hacı Feyzi oğlu İlyası da özü ilə aparar.

- Məşhur baməzə Hacı dayı nəzərdə tutulur.

⁷⁸ Ədilxan İlisulu.

- Şəkidəki xanlardan biri idi. Ədil xan əvvəllər İlisuda, 1930-cu ildən sonra Tiflisdə və Şəkidə yaşamış, 1950-ci illərin sonunda vəfat etmişdir.

⁷⁹ Xanabad körpüsü: Şəki-Zaqatala bölgəsinə tərəf ancaq Xanabad kəndindəki körpüdən keçmək olardı.

- Əhvalatı Lütvəli dayıya atası danışmışdır, o, 103 yaşında dünyasını dəyişmişdir.

⁸⁰ Hacı Vahabın Məmə adında bir beysüyür oğlu da vardı.

- Tənbəl, avara, işə-gücə yaramayan.

⁸¹ Leyli qarı həyətdə xana qurub parça toxuyurmuş.

- Şəkinin Çayqaraqoyunlu kəndinin Dalolu məhləsində yaşayan Leyli qarı Tanrıverdi qızı igid qadınlarımızdan idi. O, məşhur Rəfiuşağı nəslindən idi. Rəvayət kimi el arasında söylənən hadisə, deyilənlərə görə 1945-ci ilin aprel ayında baş vermişdi. O, zaman Leyli qarı tamam yaşa dolub qarımışdı. Qeyd: Bu şərhin müəllifi L.Vahabovdur.

⁸² İ.Mustafayev sakit səsle soruşur: - kişi, maşına mindiyin kəndənsən? (yəni Suçma kəndini nəzərdə tutur). Cavad kişi arxaya baxmadan deyir:

- Allah eləməsin, muğal olam, mən qaraqoyunluyam, tərəkə-məyəm.

Suçma - Su-çi-vin. Vaxtilə Su-çi-vin Şəki qəzasının 2-ci dairəsinə daxil idi. Kəndin sakinləri türklər idi. Türkləri isə muğal (moğal) adlandırırdılar. (indi də ləzgilər və d. etniklər yerli əhalini (türkləri) muğal adlandırırlar) Daha ətraflı məlumat üçün bax: Ədalət Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” ss. 175, 183.

⁸³ Molla Cuma. Həsən əminin öküzü Ustadnamə.

1. “Həsən əminin öküzü” R.Rüstəmzadənin “Aşiq rəvayətləri”ndə verilib. Lakin həmin variantda ustadnamə də verilməmişdir. İndiki variantda isə ustadnamə verilir, həm də bu, fərqli variantdır. Dastan ustadnamədən əlavə 24 beytdən ibarətdir.

2. “Həsən əminin öküzü” digər variantda “Molla Cümə və Dabbax” adı ilə deyilmə kimi verilib. Cəmi: 6 beyt (bax: Molla Cümə. Əsərləri. Toplayıb yazıya alanı və tərtib edəni prof.

P.Əfəndiyev, “Maarif” nəşriyyatı, Bakı-1995, ss. 329, 330). Bu mövzuda daha ətraflı bax: F.Çələbinin indiki Şəki folkloru antologiyasına ön sözü.

⁸⁴ Bir diləyim var dərgahımdan istərəm,
İsmi olan o minbirə bağışla, yarəb.

- Minbirə. Qur`anda ismi-əzən.

⁸⁵ Biz ona ümmətik, o bizə ağa,
Günahkar bəndəyik, düşdük ayağa.

Ol hürü qılmana, səkkiz uçmağa,

Şərabən təhürə bağışla, yarəb.

- “səkkiz uçmağa”.

⁸⁶ Şərabən təhürə axar cənnətə,

Qismət olsun bir günahkar ümmətə.

Beş vaxt qılınan fəzzi sünnətə,

O Xeylətül Qədrə bağışla, yarəb.

- Qədr gecəsi vaxtdır. Quranın 97-ci Əl-Qədr (Ramazan ayının 27-nə təsadüf edir) surəsinin şərh:

1. Biz Quranı qədr gecəsində bir dəfə lövhi məhfuzdan, sonra tədricən Peyğəmbərə iyirmi üç ilə nazil etdik.

2. Qədr gecəsinin nə olduğunu bildirdik.

3. Qədr gecəsi vaxtdır. Bu gecədə ibadət etmək - min ay gecəsinin ibadət etməyindən yaxşıdır.

4. Mələklər və cənab Cəbrayıl o gecədə Allahın izni ilə Yerə enərlər və həmsöhbət olurlar, xəlqin ibadət və Quran, tilavət etmək səslərini eşidərlər.

5. Bu gecə salamatlıq gecəsidir, möminlər o gecə ibadət etdiklərinə görə, bütün məxluqat şəfaət taparlar, o gecə Allahtaaldan istədiyini sənə nəsib olar.

⁸⁷ Turi Sina məsgən oldu Musaya,

Əvvəli Adəmə, sonra Həvvayə,

Yüz iyirmi dörd min gələn mövlaya,

Xatəmül Muxtara bağışla, yarəb.

- Yüz iyirmi dörd min peyğəmbər.

⁸⁸ Molla Cuma ilə aşiq Könlünün deyişməsi.

- Dillərdə gəzən rəvayətə görə Molla Cuma bu deyişmədə Aşıq Könlünün timsalında özü ilə, öz Könlü ilə deyişir. Bəzi ki-tablarda verilmiş “Molla Cuma və Aşıq Könlü” sərlöv-həsindən də görünür “Aşıq Könlü” ifadəsi daha düzgün olardı. Bu fikrimizi M.Füzuli adına Əlyazmaları İnstitutunun Molla Cumanın əlyaz-maları əsasında nəşr etdiyi “Molla Cuma” əsərləri, I cild, Bakı-2000 tamamlayır. Toplayanı, transliterasiya və tərtib edən, ön söz, izahat, qeyd və lüğətin müəllifi: Mövlud Yarəhmədov - filologiya elmləri doktoru. Elmi redaktoru Həmid Araslı, Akademik redakto-ru Paşa Kərimov, filologiya elmləri namizədi. Bu kitabda da... “Deyişmələr” hissəsində “Molla Cuma və Könlü” göstərilir. Digər tərəfdən Carda Könlü (Könül) adlı aşığın yaşadığını və Molla Cu-manın müasiri olduğunu, onunla deyişməsinin şahidi olanlar, da-nışanlar barədə məlumatlarımız yoxdur.

Layisqili aşıq Əhmədin dilindən 1937-ci ildə yazıya alınmış hazırkı deyişmə əvvəllər nəşr edilmiş variantlardan fərqlidir. Bax: Molla Cuma. Əsərləri. Toplayıb yazıya alanı və tərtib edəni: f.e.d., prof. Paşa Əfəndiyev, ss. 314-329. Azərbaycan Folkloru Antologi-yası, VI, Şəki folkloru, II, Bakı-2002, ss. 379-395. Toplayanı, tərtib edəni, söyləyicilər, toplayıcılar, qaynaqlar haqqında məluma-tın, qeyd və şərhlərin müəllifi: Hikmət Əbdülhəlimov.

⁸⁹ Söyləyəni: Aşıq Əhməd, Nuxa rayonu, Layisqi kəndi.

- Aşıq Əhməd Vahab oğlu Qafarov - 1913-cü ildə Nuxa rayonunun Baş Layisqi kəndində anadan olmuşdur. Bu kənddə Molla yanında təhsil görmüş və sonra ailə vəziyyətinə görə savadını artırmağa, oxumağa imkan tapmamışdır. Uşaq vaxtından sö-zə-saza həvəsi olmuş, Molla Cuma kimi bacarıqlı aşığın təsiri ilə yetginləşmişdir. O, 1928-ci ildən peşəkar aşıqlığa başlayır. Molla Cumanın (əsas etibarilə) gözəlləmə, qoşma və dastanlarını əzbər-ləyib söyləmiş, tanınmağa başlamışdır. Aşıq Əhmədin ən çox oxu-duğu və sevdiyi əsərlər Molla Cumanındı. O, Molla Cumanın bü-tün gözəlləmə, qoşma, ustadnamələrini Nuxa rayonunun digər aşıqlarının hamısından yaxşı bilirdi. Hətta Molla Cumanın bütün

deyişmələrini, onun dastanlarını da (Cəlali Məhəmməd, Sayat bəy və Sayalı xanım) yaxşı bilirdi. Aşıq Əhməd kamil hafiz idi.

⁹⁰ Qız.

- Fərqli variant. Bax: M.Cuma əsərləri. Toplayıb yazıya alanı və tərtib edən: f.e.d., prof. Paşa Əfəndiyev, ss. 225-226.

⁹¹ “Bey” - bəxtim açılınsa asimana oynaşa Cəlal.

- Qaxlı adlı-sanlı həkim, Molla Cumanın yaxın dostu, şeir ona ithaf edilib.

⁹² “Cim” Cəlil Cabbar, yandırməsən atəşə Cəlal.

- Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.) adlarından biridir.

⁹³ “Zey” zəlil Zeynəb, beynəvalar basdılar ağrı sana.

- Binəvalar.

⁹⁴ “Hey” fələk faş eyləmiş külli Gürcüstana adın.

- Yayımış, şöhrətləndirmiş.

⁹⁵ Molla Oruc (XVIII-XIX).

- Doğum və ölüm günü dəqiq məlum deyil. Molla Cumanın babasıdır. (atasının atası) ilk əldə olunan şeiridir. Şeir Molla Cumanın nəvəsi Mövlud Əzizov tərəfindən Layisqili Aşıq Məmməddən yazılıb. Babayev Məmməd Oruc oğlu (Aşıq Məmməd) - 1921-ci il, Şəki rayonu, Baş Layisqi kəndi. Natamam orta təhsilli.

⁹⁶ Burşlu qızı.

Vaxtsız getmə, qayıt,

Gedək bizə Burşlu qızı.

Bacardığım hörməti,

Qıllam sizə, Burşlu qızı.

- Dağıstanın Baş Layisqiyə ən yaxın kəndidir. Baş Layisqidən dağ yolu ilə həmin kəndə 10 saatlıq məsafədə yerləşir. Atla və ya piyada getmək mümkündür.

⁹⁷ Layiqmi ordan gəlib,

Çəkib mənə dağ gedəsən.

Amandı gəl görüşək,

Sən də keyfi çağ gedəsən.

Qıllaram mavaza sənə,

Sən də üzü ağ gedəsən.

- Qulluğunda duraram.

⁹⁸ Aşıq Sirac (Sirac Abuzər oğlu Həbibullayev) 1930-cu ildə Şəkinin Baş Layisqi kəndində dünyaya göz açıb. Atası Abuzər Şəkiddə ən savadlı pedoqoqlardan biri olub, anası isə Molla Cumanın öz şeirlərində dəfələrlə alqışladığı Hatəm səxavətli, ziyalılardan və sənətkarların arxası-hamisi Hacı Surxay yüzbaşının qızı idi.

Bibisinin uşağı olmadığından 4 yaşında onu atasından alıb öz həyat yoldaşı ilə Qaxın Qovağan kəndində boya-başa çətdirir. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, Abuzər kişi sonralar kommunistlər tərəfindən (“NKBD”) vəhşicəsinə öldürülüb (qulağına civə töküblər).

1948-ci ildə sovxoz texnikumunda sənət öyrənən Sirac siyasi rejimi tənqid edən şeir yazır və üstü açıldığından qaçıb gizlənir. Həmin ildə o, çox tanınmış Göycə ustadları, Şişqayalı aşıq Rəhim (1873-1979) və onun qardaşı aşıq Əliyə rast gəlir. Onun fitri istedadını görəndə ustadlar 5 ildən sonra aşıq Siraca yekə bir “sillə çəkdiilər”. Aşıq Sirac qısa zamanda həm ifaçı, həm şair, həm saz bənd, həm dindarlara dərslər deyəcək səviyyəli bir şəxs kimi tanınır, onu bütün bölgələrdə olduqca yüksək dəyərləndirirlər. Həmin səbəbdən o, 1960-cı ildə Gəncəyə köçəsi olur.

Aşıq Sirac 1973-cü ildə, qızı yangında həlak olduqdan sonra geniş aşıqlıq fəaliyyətini dayandırır. Lakin bir şair kimi o indi də əsil sənət möcüzələri yaradır, həm aşıq şeirinin ən çətin formalarında, həm sazın hazırlanması və sədəflənməsində demək olar ki, misilsizdir.

Aşıq Sirac saz havalarını da gözəl bilir, “Şəki dübeyti”, “Şəki bayramısı”, “Hirək gözəlləməsi”, “Hirək gəraylısı”, “Molla Cuma gəraylısı”, “Molla Cuma gözəlləməsi” yalnız onun yaddaşında qorunub saxlanıb. Molla Cuma yaradıcılığını onun kimi bilən yoxdur, ümumiyyətlə, istənilən dastandan tutmuş şəriət və Quranadək onun cavablandırmadığı sual olmayıb.

Aşıq Sirac həm də bir neçə şagird yetişdirib.

⁹⁹ Molla Cuma ilə Aşıq Ələsgərin deyişməsi.

- Qismən fərqli variantdır (bax: Molla Cuma. Əsərləri, “Maa-rif”, Bakı-1995, Toplayıb yazıya alanı və tərtib edəni prof. Paşa Əfəndiyev, s. 179) “Gəlirəm” rədifli bu təcnis qıfılbənddir. Qeyd olunan variantda onun açması verilməmişdir. İndiki variantda qıfılbəndin açmasını Şərif Umarovun dilindən M.Cumanın nəti-cəsi Elman Mövlud oğlu Əzizov lentə alaraq bizə təqdim etdi. Deyişmənin K.Vəliyevin “Elin yaddaşı, dilin yaddaşı” kitabında verilmiş bir neçə beytlik nümunədə də açması verilməsə də bu rəvayətdən bəhs olunur.

¹⁰⁰ Ağalar xəbər alsanız,
Bilin mən hardan gəlirəm.
Cəsədim od tutub yanır,
Çıxıban nardan gəlirəm.

- Cəhənnəmdən, od-alovun içindən azad olmaq, qurtarmaq mənasında verilir.

¹⁰¹ Mənsur təki müsəxxərdim,
Qurtarıb dardan gəlirəm.

- Zəbt olunmuş, silah gücünə ələ keçirilmiş, alınmış, dara düşmüş mənasında.

¹⁰² Bir şəhərə yolum düşdü,
Sultanı çıxmış başa da.
- Qurani-Kərim nəzərdə tutulur.

¹⁰³ Qabağında əl bağlayıb,
Qalmış yüz on dörd paşa da.

- Quranın 114 surəsi.

¹⁰⁴ Altı min iki yüz otuz doqquz,
Bayraq var yanaşada.

- Quranda ayələr.

¹⁰⁵ Yetmiş yeddi min doqquz yüz otuz dörd qoşun
Nizam oynar tamaşada.

- Quranda kəlmələrin sayı.

¹⁰⁶ Otuz qapıdan keçibən,
Mən o şəhərdən gəlirəm.

- Quranda 30 güz (hissə).

- ¹⁰⁷ Bir qarıynən bir qoca,
Əyləşmişlər xanasında.
- Gecə-gündüz.
- ¹⁰⁸ İyirmi dörd gəlin vardır,
Həm onların binasında.
- Sutkanın 24 saati.
- ¹⁰⁹ Hər gəlinin altmış uşaq
Düzülübdür sinəsinə.
- Saatin 60 dəqiqəsi.
- ¹¹⁰ On beş, on beş süd əmərlər.
- 1 saatin 60 dəqiqəsinin 4 on beş dəqiqələri.
- ¹¹¹ Dörd məmə var arasında.
- Ayn 4 həftəsi.
- ¹¹² Bir əjdaha kəsdi yolum,
Gördüm on iki başı var.
- İlin 12 ayı.
- ¹¹³ Hər başında birdir ağzı
Ağzında otuz dişi var.
- Ayn 30 günü.
- ¹¹⁴ Hər kəllədə dördür gözü.
- İlin 4 fəsli.
- ¹¹⁵ Tamam yüz əlli qaşığı var.
- Açması mümkün olmadı.
- ¹¹⁶ Qabağında yazılıbdır,
Üç yüz altmış yaşı var.
Qorxma deyib mərd yerişli,
Cəlil Cabbardan gəlirəm.
- İlin 360 günü.
- ¹¹⁷ Bir bəzircan seyrə çıxmış.
Doxsan doqquz qul dalınca
- Doxsan doqquz dənəli təsbəh.
- ¹¹⁸ Gündə beş vaxt iş işlərlər.
- Gündə beş vaxt namaz.
- ¹¹⁹ Ta İsrafil sur çalınca.

- Qiyamət günü İsrafil mələyin sur çalması nəzərdə tutulur.

¹²⁰ Bir şah qırar öz qoşunun,

Təki özü tək qalınca

Arif olan bu suala,

Cavab verər kamalınca

Mən Cümədə xəvər çoxdur,

Gəzib diyardan gəlirəm.

- Əzrayıl Mələk nəzərdə tutulur.

¹²¹ Şəkidə bəzi məhəllə, nəsil, tayfa və soy adları. “Ağvanlar” sözünün etimologiyası Alban və sözün təhrif şəkli “ağvan”dır.

- Alban və ağvanlar. Əjdər Fərzəli “Qorqud-Dədə Qorqud yurdu.” Mingəçevir yazısının sirri “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 19.04.2003, № 87 (1567).

¹²² Sarı torpaq xüsusi torpaq təbəqəsi kimi nadir hallarda müəyyən yerlərdə, həm də torpağın orta və aşağı suxurlarında olur. Sarı torpaqdan yerli tikinti materialı kimi, həm də çiy kərpiclə tikilmiş evlərin daxili və çöl divarlarını şirələmək üçün istifadə edilir. Xüsusi keyfiyyəti ilə seçilən Sarı torpağı su ilə qarışdıraraq qoyun dərisi parçası vasitəsilə divarlara çəkir-şirələyirlər. Şirələmək Şəki dialektində Sarı torpaqla ağartmaq mənasında işlənir. Sarı torpaqla şirələnən otaqlar ekoloji cəhətdən faydalı sayılırdı. Vaxtilə “Sarıtorpaq”da kələğayı sexi fəaliyyət göstərirdi. Şair Nakamın evi, Zorbalar, Dartqopsunlar, Dəmirqayalar nəslə, Daşqaçı Məhərrəmin və onun oğlu Əhmədin, Dəmirçi İslamın, milisioner Mabudun (xallı Mabudun) evləri də bu məhəllədədir.

¹²³ Sarı torpağın daha qiymətli və az tapılan təbəqəsindən evlərin divarlarına (əsasən daxili divarlara və eyvana çıxan divarlara) xüsusi üsulla hazırlanmış suvaq-sincir vurulur.

- Sarı torpağın xüsusi və qiymətli növüdür. Bu torpağı xəlbirdən keçirərək üyüdülmüş saman cəpəyi ilə qarışdırıb bir neçə gün saxlayır (yetişdirir, acıdır) sonra xırda hissələrlə divara vurur (yaxır), çəmçə və malaçəşlə onu hamarlayaraq parıldayanadək sığal çəkirlər. Sincir otaqlar ekoloji cəhətdən olduqca təmiz və ziyansız, ilin isti vaxtlarında sərin, soyuq aylarda isə isti olur.

Sincir divarlar uzun ömürlü olur, hətta bir neçə əsr “yaşaya” bilir. Sincir divarlara bir qayda olaraq heç bir rəng çəkilmir və kağız (oboy) yapışdırılır.

¹²⁴ Dolmabağçalar şəhərin ortasından axan Dəyirmançayının sahilində, keçmiş dəri skladının (anbarının), yerində inşa edilmiş indiki Şəhər İcra Hakimiyyətinin inzibati binasının yuxarı tərəfindən 400-500 metrliyində məskunlaşmış böyük nəsilidir.

- İstanbuldakı Dolmabağça sarayı XIX əsrdə tikilib. 1844-cü ildə tikintisində başlanıb, 1853-cü ildə isə başa çatıb. Dolmabağça sarayı 25 hektar sahədə yerləşir. Sultan Abdülməcid on beş il bu sarayda yaşayıb. Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Paşa Atatürk İstanbulla gələndə bu sarayda qalır və xarici qonaqları da bu sarayda qəbul edirmiş. Saray 285 otaqdan, 46 salondan ibarətdir. Onu da qeyd edək ki, Mustafa Kamal Paşa Atatürk 1938-ci ildə elə bu sarayda gözlərini əbədi yumub.

“Dolmabağçalar” sözünün maraqlı etimologiyası var. Bu nəsiləndən olan Məhəmməd XX əsrin əvvəllərində Həcc ziyarətindən qayıdarkən işləmək üçün Türkiyəyə gedir və oradakı Dolmabağçalar sarayının yanındakı məhəllədə məskunlaşır. O, bir müddət sonra oradan Şəkidəki ailəsinə məktub yazaraq “Dolmabağça” ünvanını göstərir və bununla da nəslinə bu təxəllüsü “qazandırır”.

¹²⁵ Otaq eşiği məhəlləsində şair Hikmət Ziyanın nəslinə mənsub milli memarlıq üslubunda yerli ülkün daşı., bişmiş kərpic və kirəclə tikilmiş ev vardır.

- Kubik formalı yonulma çay daşı.

¹²⁶ Bişmiş kərpic və kirəclə tikilmiş ev vardır.

- Yerli tikinti materialıdır. Sementi əvəz edir. Dağların və qayaların xüsusi daş təbəqəsindən hazırlanır. Bu təbəqədən olan daşları xırda hissələrə parçalayaraq xüsusi dərin quyulara tökür və həll olunana (yumşalana qədər) “yandırılırlar”. Yandırılmış, yəni artıq kirəc halına düşmüş daşların üstünə su tökərkən parçalanma prosesi başlayır. Hazır kirəc qumla qarışdıraraq möhkəmləndirici və birləşdirici tikinti materialı kimi istifadə edilir.

¹²⁷ Bu arx vasitəsilə vaxtilə şəhərin ərazisinin xeyli hissəsinə suvarma üçün su verilir. Buna “cəhar” suyu da deyərdilər - H.Ə.

¹²⁸ Gəncəli məhəlləsi. Şəhərin yuxarı hissəsində, Yuxarı Karvansaranın qarşı tərəflərindəki yüksəklikdə yerləşmişdir.

Şəkiddə, Gəncəli məhəlləsində doğulduğuna görə özünə “Gəncəvi” nisbəsi götürmüş şeyxülislam Hacı Şeyx Həsən Mollazadə Gəncəvi (1853-1932) doğma türk dilində 4 cildlik “Zübdətüttəvatix” (“Tarixlərin seçməsi”) adlı möhtəşəm bir tarix əsəri yaradıb (I cild, Tiflis, 1905; II cild, Gəncə, 1909; III cild, Gəncə, 1913; IV cild, Gəncə, 1912) ki, həmin kitab istər müsəlman tarixini, istərsə də Ön Asiya, Qafqaz və Azərbaycan tarixini öyrənənlər üçün indinin özündə də ən dəyərli qaynaqlardandı. Onu da bildirək ki, bu əsər Mövlazadənin çoxlu kitablarından yalnız biridir. Bax: Ədalət Tahirzadə, “Şəkinin tarixi qaynaqlarda”, “Master”, Bakı-2005, səh.7 Ə.N.Quliyev, İ.M.Həsənov, İ.V.Striqunov, XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda tarix elminin inkişafı, Bakı: Azər nəşr, 1960, s. 189.

¹²⁹ Kələhli məhəlləsi. Bu məhəllə “Güleyli”, “Gülehli”, “Giləhli” də adlanır.

- Giləkli məhəlləsinin yanması tarixi: 5₅₄ - 19 şaban gündüz saat 8-də 1274 (4 aprel 1858), 3₄₇ - 1274 düşənbə günü (1858), 2₄₄ - 1277 (1858) bax: Ədalət Tahirzadə “Şəkinin tarixi qaynaqlarda” Maddeyi-tarixlər, səh. 223, Bakı, 2005, “Master” nəşriyyatı.

Gülehli məscidi tarix və memarlıq abidəsi kimi qorunur.

^{130, 131} Kişi üçün arxalıq və arvat üçün çərdəni (labadanı) hər qadın sələfdən görüb bənimsəmiş və xalqa öyrətmişdi.

- ¹³⁰ Ləbbadə.

- ¹³¹ Özündən qabaqkılardan.

¹³² Bu diyin oyunu qızların ayəndə üçün bir biçin-tikiş məktəbi mənziləsində idi.

- Gələcək.

^{133, 134, 135} Ucu alma kimi yumurulanıb dəngi səbəti həngi arvadın başını möhkəm-möhkəm dutardı. Buna dingə deyərdilər.

- ¹³³ Meyvə dərməkçün çubuqdan hörülmüş qıfabənzər iri səbət.

- ¹³⁴ Dəngi səbəti kimi.

- ¹³⁵ Dingə əski türkcəmizdəki “təngə” (pul) sözüdür; sonralar rus dilinə də “деньги” şəklində keçib.

¹³⁶ Bu yüksəklikdə sarınmış dingənin mühəssənəti və gözəlliyi bundan imiş ki, guya sarıgın qatları gərək sərrast dursun və hər qatı bir rəngə çalsın.

- Gözəl cəhətləri.

¹³⁷ Bu formada dingəni qütəbbər sarıyandan sonra qızıl qarmaqlı boğazqabı ilə bəndləyib iki göz kimi qarmaqlar dingənin ortasına sarınardı və sancılardı.

- Səliqəli.

¹³⁸ Müruri-dühur ilə get-gedə arvatların dingələri gödəlməyə başladı. İndi bizim ərrimizdə isə bir yaylıq ilə başlarını örtməyə arvatlarımız qənaət etmişlər.

- Vaxt keçdikcə.

¹³⁹ İkimcisi, qadınlarda çaşqur və ikibalaq dar zircamalar olardı ki, koçə bə halında yaşayanlara am minmək üçün qadına bu hal çox əlverişli idi. Müqim həyata keçənlər bu fasondan əl çəkildilər. Zircamanın zahirisi olqədr fərqli deyildir - iki balaq olmuş və taxtaları genişlənməmişdir.

- Oturaq.

¹⁴⁰ Kişilərimizin libasında gözə çarpan dəyişiklik papaq forması, çuxa qolları, arxalıq yaxası, şalvar lifəsi kibi şeylər olması mülahizə edilir.

- Nifə.

¹⁴¹ Lakin şalvarın bağını çuldan asmaq, arxalıq ətəklərini şalvara salmaq və qolların ağzını elçəkli geymək kibi adətlər indiyə qədər hesab edilmir, qəbahətdən sayılır.

- Bəyənilmir, xoşa gəlmir.

¹⁴² Xaçmazda toxunan ipək şaldan şalvar geymiş qoca kişilərdən hali-həyatda vardır.

- Oğuzun Xaçmazı düşünülür.

¹⁴³ Keçən sənə fənni səyahət üçün Dəhnələrə getmişdik.

- Oturaq.

¹⁴⁴ Cecimlərin qumaşı çox illər davam edib ömür sürür. Məsələn, həmişə işlənən yorğan-döşəkdə 60-70 il davam edib durur. Bu cecimlərdən rus məmurları bizdən alıb qapı və aquşqa pərdəsi qayıradılar.

- Pəncərə.

¹⁴⁵ Hər ailədə qız doğulan gündən başlamış onun anası, nənəsi o qıza müdam cəhaz tədarüku görəcəklər.

- Cehiz.

¹⁴⁶ Ən qədim zamandan bəri şəhər və kənd mülkləri yer əhlinin adət və ənənəsinə uyğun və təsərrüfatına əlverişli bir planda, bir səpkidə tikilirdi, bağbanlığa, tərəvəzə, arıçılığa, kumdarlığa, maldarlığa, tavuqçuluğa mümkün qədər fürsətli olardı.

- Quşçuluğa.

¹⁴⁷ Sair təsərrüfatdan qətinəzər hər ailədə kumçülük peşəsi xüsusi bir movqe dutmuşdu.

- Burada: əl çəkmiş.

¹⁴⁸ Hüsula gələn baramanı əyirmək üçün hər həyatda mancılıq olardı.

- Həyətdə.

¹⁴⁹ Qüllab tikişi üçün saxnağı, kargahı qurulardı.

- Qarmaq, hilgər.

^{150, 151} Burada kəndçi ailəsinin sükunət etdiyi evi və həyatı vardır.

- Sakin olduğu.

- Həyəti.

¹⁵² Bu evlərin aquşqa və qapısı labüd səkiyə açılacaqdır.

- Pəncərə.

¹⁵³ Bu quruluş, əvvəla, qadınların hicat adətini və ismət məsələsini təyin edir və saniyə, qarət-basqından mühafizət edir.

- İkincisi.

¹⁵⁴ Səkiyə çıxmış olsalar bir-bir qaçağı qırmaq olar.

- Balkona, eyvana.

¹⁵⁵ Məzərrətli cücülər və heyvancıqlar çox yuva salmazdı.

- Zərərverici.

¹⁵⁶ Böylə çardaqların cinəsində də tavuqlar yumurtlardı.

- Cinə (bəzi yerlərdə: cinik) çardağın (damın) əsas giriş qapısı tərəfdə 1-2 metr enində səkiyəbənzər çıxıntıya deyilir.

^{157, 158} Ailə əfradı və qonaqları hacət qəzasını rəf üçün xiyanlara çəkilib sərnə arasına getmək qədimi adətdir.

- Ailə üzvləri.

- Su başına çıxmaq üçün.

MÜNDƏRICAT

<i>Tərtibçidən (Hikmət Əbdülhəlیمov)</i>	5
<i>Şəku folkloruna daha bur nəzər (Faiq Çələbu)</i>	25

I. Əmək nəğmələri	59
II. Lirik mahnılar	60
III. Şəkidə türk hərbi marşı	61
IV. İnanclar	62
V. Yanıltmaclar	66
VI. Tapmacalar	68
VII. Atalar sözü və məsəllər	69
VIII. Əfsanələr, rəvayətlər	78
Peşə.....	78
Qisas.....	78
Üzlu qonaq.....	78
Allah dəvələri iynənin gözündən keçirir.....	79
Arvad əməli qurtaran deyil.....	80
Süleyman peyğəmbərin təəssüfü.....	82
Etiraf.....	82
Yerdəyişmə.....	83
Elm və helm.....	83
Eşşəkliya şükür elə!.....	84
Allaha təvəkkül.....	84
Şah səni üstümə göndərdi ki, mən də tutub didim.....	85
Dərdsiz adamın alt köynəyi.....	86
Beyində gənə.....	87
Birin də...birin də.....	88
Halal qardaşlar.....	88
Qəza toru.....	89
Xan qızını kimə verər.....	89
Bacılar.....	90
Kim gözəldir?.....	91
Qoysaydın, götürərdin.....	91

Ərəbin dəvəsiylə halallaşması.....	92
Allah taalanın işinə qarışmaq olmaz.....	93
Əzrayılın dostluğu.....	93
Hamam əhvalatı.....	94
İbadət və tamah.....	95
Babı babına, qarpız qabına.....	95
Loğman həkim.....	96
Kişini kişi edən arvad olar.....	97
Beşik daşı.....	100
Gözəlliği görmək qabiliyyəti.....	100
Tarixi rəvayətlər.....	101
Şeyx Şamilin naibi Hacı Muradın Nuxada son günlərilə bağlı tarixi rəvayətlər.....	101
Birinci rəvayət.....	101
İkinci rəvayət.....	103
Şeyx Şamilin Şəki xanı Hacı Çələbi xanla qohumluğuna dair tarixi rəvayət.....	104
Şəki xanı İsmayıl xanın öz arvadını qətlə yetirməsi.	106
“Şəki xanlarının ixtisar üzrə tarixi”nə dair tarixi rəvayət.....	106
Molla Cumanın ölümü ilə bağlı tarixi rəvayət.....	110
Oryat kəndi ilə bağlı tarixi rəvayət.....	110
Topal Teymurun tək əyax qaza qonaq edilməsi.....	111
Pəhlivan rəvayətləri.....	112
Pəhlivanın qızı.....	112
İsə kişiylə ərəb pəhlivanı.....	113
Qırdanellə Əliqılıncın güləşi.....	116
Toponim rəvayət.....	117
Oraban kəndi.....	117

IX. Nağıllar.....	118
Xeyirxahlıq.....	118
Haqq var, divan yoxdu.....	121
Göz görmiyən, qulaq eşitmiyən söz.....	122
Mürdəşir və meytə su tökən.....	125
Kimin yaşı çoxdur.....	126
Canavarın üç öküzlə dostluğu.....	126
Çaqqalla qəbalə bağladı.....	127
Yaxşı oğul niniyir ata malını, pis oğul niniyir ata malını?	128
Ata vəsiyyəti.....	133
Papağını üçüncü dəfə göyə atıb tutma.....	138
Kosayla keçəl, yaxud görək kim kimi aldadır.....	141
X. Lətifələr.....	146
XI. Zarafatlar.....	191
Lütfəli Abdullayevin zarafatları.....	191
Yetim oğlu Nurəddinin zarafatları.....	195
Tapdığıın zarafatları.....	201
Hacıhəbibillahların Nuru müəllimin zarafatları.....	205
Biləcik zarafatları.....	214
Dodu zarafatları.....	214
Xatirəyə dönmüş zarafatlar.....	216
Cürbəcür zarafatlar.....	219
XII. Zarafat təriflər.....	223
XIII. Məzəli ixtilətlər.....	224
Dodu ixtilətləri.....	224
Biləcik ixtilətləri.....	229
Qışlaq ixtilətləri.....	231
Layisqi ixtilətləri.....	234
Qaraqoyunlu ixtilətləri.....	235
Cürbəcür ixtilətlər.....	245

XIV. Əhvalatlar.....	257
Dodu əhvalatları.....	257
Cürbəcür əhvalatlar.....	260
Qaraqoyunlu əhvalatları.....	283
XV. Qaravəlli.....	299
XVI. Bayatılar.....	301
XVII. Xoyratlar (kəsik bayatılar).....	313
XVIII. Dildemələr (ağılar)	317
XIX. Deyimlər, söyləmələr, qoşqular.....	325
XX. Vəsf.....	331
XXI. Sanama.....	331
XXII. Aşıq yaradıcılığı.....	332
Molla Cuma.....	332
Dastan: Həsən Əminin öküzü.....	332
Molla Cuma ilə Aşıq Könlünün deyişməsi.....	341
Qız.....	357
Cümə gün.....	358
Mənə.....	359
Molla Oruc.....	360
Burşlu qızı.....	360
Aşıq Sənəm.....	361
Kəndçi sevgisi.....	361
Oğlanla qızın deyişməsi.....	363
“Şişə”.....	366
Aşıq Sirac.....	367
Ustadnamə.....	367
Qanar-qanar.....	369
Payızda.....	370
Dinə bilmir.....	371
Gəlməsə.....	372
Hökmü.....	372
Yoxdur (Qıfılənd)	373
Zoğal (Müxəmməs “Kəmsavad və Sirac”	

dastanından parça).....	374
Olsa.....	375
Dolandırır.....	375
Əlfinaz (Qoşayarpaq).....	376
Gələrsən.....	377
Aşıq Sakit.....	378
Yoxdur.....	378
Var.....	378
Bizi (Divani)	379
Dörd, dörd.....	380
Taxta qaşiq.....	381
Moddu.....	387
Olaydım.....	388
Yığılın.....	389
Od əmim (Təcnis)	390
Yaşada (Dodaqdəyməz təcnis).....	390
XXIII. Aşıq rəvayətləri.....	392
Molla Cuma ilə Aşıq Ələsgərin deyişməsi.....	392
Molla Cumanın Molla Surxaydan gileyi.....	394
Molla Cumanın Qırçaq səfəri.....	396
Molla Cumanın qərib aşıqla görüşü.....	397
Haram ət.....	399
Molla Cuma və Bilal.....	399
Molla Cuma ilə Aşıq Donunun deyişməsi.....	400
Ustad və şayird.....	402
XXIV. Əlavələr.....	405
Müəllifli bayatılar.....	405
Cürbəcür adətlər.....	406
Keçmişdə Şəkidə həccə getmə adəti.....	406
Bəzi toy adətləri və əhvalatları.....	407
Xalq mahnıları.....	410
Dastanlar və aşıq havaları.....	410

Oyun havaları.....	412
Müqəddəs sayılan yerlər.....	414
Babaratma Piri.....	414
Oxut Piri.....	415
Güldəstə Piri.....	416
Mustafa Əfəndi ziyarətgahı.....	418
Şeyx Nurullah Əfəndi Ziyarəti.....	420
Şəkidə bəzi məhəllə, nəsil, tayfa və soy adları..	423
Əhalinin geydiyi libası və libas üçün toxuduğu	
ipək parçaları haqqında.....	429
Kəndçi mülkünün quruluşu.....	434
Şəki ifadələri (Frazeologiya).....	438
Lüğət.....	453
Yaşayış yerləri (kənd, qəsəbə) ixtisarla adları..	470
Göstərici. Şəxs, Mifoloji və folklor obrazları,	
adları.....	471
Söyləyicilər, toplayıcılar və qaynaqlar haqqında	
məlumat.....	487
Qeyd və şərhlər.....	506

**Azərbaycan folkloru antologiyası.
XVIII kitab, Şəki folkloru, III cild,
Bakı , 2009.**

Nəşriyyatın direktoru: *Nadir Məmmədli*
Nəşriyyat redaktoru: *Tahir Orucov*
Kompüterdə yığıdı: *Ruhəngiz Əlihüseynova*
**Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:** *Ramin Abdullayev*

Yığılmağa verilmiş: 08.01.2009.
Çapa imzalanmış: 10.02.2009.
Kağız formatı: 60/84 1/32.
Mətbəə kağızı: №1.
Həcmi: 33,25 ç/v.
Tirajı: 500.
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş
və “Nurlan” NPM-də hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Axf-257194